

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
8 C
5

F. THOMÆ CAMPANELLÆ

CALABRI O. P.

REALIS PHILOSOPHIÆ EPILOGISTICÆ

Partes Quatuor,

Hoc est

DE RERVM NATVRA, HOMINVM MORIBVS, POLITICA, (cui CIVITAS SOLIS iuncta est) & OECONOMICA,

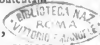
Cum Adnotationibus Physiologicis.

A THOBIA ADAMI

nunc primum editæ.

Quibus accedent QVÆSTIONVM *partes totidem eiusdem* CAMPANELLÆ

Contra omnes Sectas veteres, nouasque, ad Naturalem ac Christianam Philosophiam hisce libris contentam confirmandam.

FRANCOFVRTI,

Impensis Godefridi Tampachii. Anno M. DC. XXIII.

ILLVSTRISSIMO CELSISSI-
MOQVE PRINCIPI AC DOMINO

IOANNI ERNESTO IVNIORI,

DVCI SAXONIÆ, IVLIACI, CLIVIÆ, ET BERGÆ, LANDGRAVIO THVRINGIÆ, MARCHIONI MISNIÆ, &c.
Principi Magnanimo, Forti, Veritatis & Patriæ amantissimo.

ILLme CELS.^me que PRINCEPS,

CVM Plato Dionysio iuniori Siciliæ Regi vlteriorem & mysteriosam de Prima Natura demonstrationem per Archedemum ab ipso rogatus in Epistola quadam aperiret, quæ adhuc superest, licet eam, ne in vulgus emanaret, aliquoties relectam comburi iussisset, Naturæ Lege dicebat Sapientiam Potentiamque in vnum concurrere, & sociari amare, semperque ista duo se inuicem affectare, persequi, congredi. Ratio huius rei obscurior tunc temporis fuit, & nisi exemplis subiunctis

variis explicasset, vix satis verisimilis aut probabilis, quæ nunc ex Primalitatibus & Proprincipiis Philosophiæ huius nostræ tam belle dilucidatis, vt videre licet, euidens est, & clara valde.

Cum igitur ante aliquot annos post laboriosam peregrinationem à C.T. vocatus in cōspectum primum Tuum venirem, mirabar hoc Legis Naturæ arcanum connubium in Te etiam tantam vim habere, vt nihil antiquius existimares, quam Potentiæ ex prisco Maiorum Tuorum Regio sanguine ad Te deductæ, veram sociare Sapientiam; quæ duo quandocunque recte coeunt, non possunt non verum gignere Amorem tum Patriæ & subditorum, tum Totius Vniuersi. Tunc intellexi quid idem Plato sibi alicubi velit, cum ciuibus suis vel per fabulas persuadere sancit, Esse vtq; omnes in ciuitate tanquam fratres, sed cùm Deus formaret, quicunque ad imperandum idonei nati sint, aurum in eorum generatione ipsis admiscuisse, propter quod honoratissimi sunt, cæteris ex vilioribus saltem metallis participantibus. Hoc enim quod dico Aurum ita ex Animo & Actionibus Tuis effulgebat, vt cum nihil minus quam Principem Te fastu, vulgari more, gereres, plusquam frater & Pater ab omnibus diligereris, cuius & exteri quotquot Te norunt, testimonium perhibent; quos & hoc mihi non inuite concessuros puto, quod etiamsi natus nec Princeps, nec Germanus, nec Saxo esses, Principatu tamen, & Germania, & Saxonica Domo Te dignum quiuis iudicaret. Hac & Naturæ bonitate, & impenso virtutis studio cum

ad alta

ad alta quæque & minus fucata ferreris, in hanc etiam Campanellæ Philosophiam incidebas, quam Italice & Latine ex parte deguſtatam, totam tamen tunc non cognouiſti, non minus fortaſſis iucundam & charam, quã Dionyſio Platonis fuit elucidatio, cui nec veritate, nec rationum ſoliditate vllatenus cedit. Iam vero integriorem, probeque reuiſam, auctam, & quaſi recoctam, & publicis typis deſcriptam cum ita mihi liceat ex voluntate Autoris exhibere, conſecrare certe nemini alii debui, quippe quam iure ſuo videri poſſit C.T. poſtulare à me tot beneficiis affecto. Nec vt ſpero, intempeſtiua erit hæc pro ſapientia inter armorum ſtrepitus ad Fortitudinem interpellatio, qui ſciam Animum iſtum heroicum non minus ſolum eſſe, cum ſolus non ſit, & inter hos bellicos tumultus non minus de pace paciſque operibus cogitare, quam Potentiam ſciat ſine Sapientiæ Amoriſque contubernio nunquam conſiſtere poſſe.

Certe cum vniuerſi viciſſitudines mirabiles & continuas, tantaque prouidentia gubernatas conſideramus, præſentibus malis publicis, quæ nos circumſtant, & tot annos premunt in hac Communi Germaniæ Combuſtione, illudere quodammodo licet, qua in re maximum cuique Philoſophia vera poſt ſacras literas lenimentum præſtat. Huius rei Magnanime Princeps poſt tam graues quos hactenus ſuſtines, fortunæ ictus, experientiam dicere haud dubie poteris, cum Glorioſiſſimo Proauo Poetæ illud quandoque fortaſſis canens:

Horat. 3. Carm. od. 3.

Iustum & tenacem propositi virum
Non Ciuium ardor &c.
Si fractus illabatur orbis,
Impauidum ferient ruinæ.

Inuenies vero & alia hic de Actionibus hominum institutisque præclara, quæ cogitationes Tuas sublimes & laudabiles excitare queant. Tempus erit cum Hypocrisi depulsa Candori & Veritati virtutique suus etiam locus relinquetur.

C.T. ex manibus hostium diuinitus ereptam ad Suorum & Patriæ salutem & Germaniæ gloriam cum Fratribus Illustriss. diu seruare dignetur incolumem Prima Potentia Deus Opt. Max. quod voueo, simulque vt Philosophemata ista multoties ruminanda sibi proponat, humilime peto, nec inique postulo

Celsitud.nis Tuæ

Deuinctissimus &
Deuotissimus

TOBIAS ADAMI.

LECTORI

LECTORI CANDIDO ET PHILOSOPHO RECTE SAPERE ET S. P. D.

Tobias Adami

ACCIPE tandem Christiane Lector, aliquandiu promissum Epilogismum Philosophiæ Mundanæ, quæ post tot ac tantas humani ingenii omnium temporum velitationes verior quidem nobis hucusque videtur, ex Natura elicita, & Opificis attestationibus firmata, sacrorumque interpretum suffragiis approbata, Rationibus denique perpetuis clara, & experimentis cotidianis non fallaciter insistens, ut quod scopus est, si vera est Religio nostra Christiana, quam firmiter credimus, uniformis sit undiquaq; & inuiolabilis omnium veritatum consonãtia, & quemadmodum unus Deus omnium caussa, una Natura, illius opus, ita & una Veritas entitates huius operis exprimens, proferens & declarans, quantum quidem lux tenuis capacitatis nostræ patitur.

Obiectum

Obiectum igitur vides Mundum cum omnibus suis partibus & particellis considerabilem, & deinde cumprimis Teipsum magni Mundi paruam Epitomen, in quam descendere oportet, & eius non solummodo fabricam excutere, & hospites inhabitantes inquirere Spiritum & Mentem, sed & mirifica deinde horum opera, affectiones & habitudines tum in se, tum cum aliis in ciuitate, & in domo; donec peracta huius Mortalium Comœdiæ fabula in scenas se recondant, & vnde quisque venerit, aut quo pertineat reuertatur, quemadmodum & totum Theatrum tandem collapsurum speramus & renouandum esse.

In his tot mille millenis Totius Animatæ molis vicissitudinibus ab omni æuo sapientes homines inquisiuerũt, sitne Naturalis quidam & sensibus comprehensibilis motor, architectusq́, cuius ministerio tanti labores peragantur. quo inuento, & eius natura comprehensa, sequentium omnium ratio reddi possit, principio physico in ipso constituto, siue vnus ille sit, siue in aliorum societate obire munia sua gaudeat. Cum igitur in artificialibus & humanis Operibus, causas quatuor concurrere semper viderent, Efficientem, Materiam, Formam, Finem, à similitudine ascendentibus non immerito hic easdem conuenire existimatum est siue aliquas siue omnes, quas si primordiales proferrent, principiorum titulis dignæ essent. Et sane secundum

illarum

illarum classes excuti possunt quorumuis Philosopho-rum sententiæ, eisque accommodari, Loco apud quosdam præsupposito, aut quasi ad materiam redacto.

De Materia ab omnibus consensum fuit principium illam statuendo, (licet in modo dissensum,) quippe cum tota machina visibili corporalitate constet. Epicurei etiam hanc solam cum Inani seu Spacio sufficere arbitrati sunt, ipsamque seipsam mouere, quod tamen impossibile est, cum vnum & idem simul & semel vno eodemque respectu præsertim in corporeis agens & patiens esse non possit, & contradictionem hoc implicet, & quaternitas illa causarum ex Natura aufferri nequeat. Peripatetici Formam Materiæ adiunxerunt, quæ & Efficientis & Finis vices simul obeat, nec quidnam illa Forma sit dicentes, Logico secundæ notionis vocabulo solummodo contenti, nec cum tot innumeræ in toto Mundo formæ sint, quænam sit prima, vnde reliquæ secundæ descendant, & vbi illa resideat, cum certe ordo in tam bello artificio requiratur. De Fine vero ridiculi, quem in naturalibus cum forma coincidere putant, & tamen naturam frustra nihil agere confitentur. & de vsu partium multa loquuntur; vnde ex hoc negato prouidentia etiam neganda venit, quemadmodum ex falso

 credita

credita Mundi æternitate Efficientis dißimulatio profluxit. Quanto vero melius Socrates apud Platonem in Phædone, cum de eo quod melius est in rebus seu de finali caussa quasi desperans, Ideales tandem in subsidium rationes assumeret, ingenue tamen fatetur, se libentißime cuiusuis fore discipulum, vt quemadmodum se habeat caussa illa Finis, quam boni ac decentis appellat, disceret; postquam vero hac priuatus sit, neque ipse inuenire, neque ab alio discere poßit, secundam nauigationem ad inuestigandum, per Ideas scilicet, molitum esse, Anaxagoramque in eo accusat, cuius cum audierit sententiam Mentem exornare omnia, omniumque caussam esse, gauisus se inde percepturum, per Mentem ita singula disposita esse, vt disponi quam optime poterant ad speciale vniuscuiusque, & commune omnium bonum, mirabili tamen hac sua spe deiectus sit, vbi legendo pergens deprehenderit, Anaxagoram licet de Mente præfatus esset, in aßignandis particularibus rerum naturalium caußis vtplurimum Materia vti, eiusque materiæ externa conformatione & figura. Dignißimus sane consideratu locus Philosophi iamiam morituri ad commendandam hanc, de qua loquimur, rationis caussarum sententiam.

Finalis

Finalis igitur caussa Rerum cum tam obscura sit, etsi à multis negata non sit, à paucissimis tamen vel nullo potius philosophorum in considerationem deducta fuit pro principiorum explicatione. Vnde noster hic Auctor eo admirandus magis, qui tentare hoc ausus aliis viam monstrat, qua in contemplatione huius machinæ cum fructu pergere satagant, & opera diuina indies mirari magis. Vbique enim quantum quidem humanus patitur intellectus, adnititur rationes Sapientiæ seu Artis creatricis inuestigare, quibus ducta tali & non alio res effinxerit modo, qua in re Telesius mancus est.

Porro de Efficientis ratione plærique fere siue explicite siue implicite, siue altius & Metaphysice, seu propius & Physice meditari magis anxii fuerũt; vnde licet Epicurei, vt diximus, Materiam sufficere sibi putarint, Efficientis tamen consideratiõe idẽtidem ei tribuunt, veluti Formæ Peripatetici. Stoici autem Deum ad mouendam materiam assumunt, & Anaxagoras Mentem seu Sapientiam ad Chaos, Empedocles Amorem & odium ad quatuor elementa, Parmenides vnum immobile (vt & Pythagorici) & hoc altissime; Deum scilicet intelligens, cui mox Ideas tribuit, deinde Calidum & Frigidum in Natura, vt

instrumenta adiungit, vt & Archelaus Socratis præceptor, & Plato, & Timæus. Alii qui aquam vt Thales, aut Aerem diuinitate affectum vt Diogenes, aut Ignem vt Heraclitus & Hippasius principia protulerunt, etsi materiam videantur innuere, ex qua Rerum enascentiam educere velint, verisimile tamen est vbique vim aliquam efficientem vna intellexisse, siue sub seminali, siue sub alia subactionis ratione, vt in Diogene liquet diuinitate aerem afficiente. Et ex modificatione hac materiali sub appellationibus analogicis proueniunt etiam Sulphur, Mercurius, Sal Chymicis habita principia, quasuis res ex Caloris cum Materia diuerso coniugio constituentia, ideoque nostris subordinata. Priscorum autem multorum sententiam diuinare nunc potius licet, quam aperte colligere, cum tam diminute decreta illorum ad nos peruenerint.

Nobis post pensiculatas illorum omnium opiniones, & difficultates in quas sese variis modis, vnusque plus altero induunt, adiutis simul sacrosancta Opificis Æterni reuelatione, eo facilius est ad attingendam propius veritatem ex labyrintho tot scissionum exuere, & principiis certis & distinctis stabilitis decreta efformare minus ambigua.

Post

Post reiectam igitur etiam cum sanioribus Ethnicis per rationes non fallaces Æternitatem Mundi, Deus omnium caussa ex charactere triuno omnibus rebus tanquam sigillo artificii impresso probatus Triunus, ex Non-Ente seu Nihilo, & vniuersali priuatione pracedente in sua Sapientia, cui omnes Rerum Rationes & Ideæ insunt, vti omnes numeri in vnitate vera, potenter & amanter produxit omnes caussas secundas & Principia Naturalia, quæ Temporis initio, quod nobis non cœli motum, sed rerum existentiam & durationem consequitur, sua obire munia cœperunt. Spatium igitur capiendæ molis ergo, cum antea non esset, (non enim nihil est) expansum est, inditaque massa corporea materiam rebus præbens, immissi Ministri duo indefessi (cum necessario ad vnam primam Contrarietatem tandem ex tot aliis contrarietatibus deueniendum sit) ad molem subigendam, quorum operi Ideæ influant, vt Res ex Materia cum suis formis existant ad Finem quæque suum in bonum commune, & Gloriam Factoris.

Calor igitur & Frigus (cum altiora in Physicis nos nesciamus contraria) Entia non imaginaria, nec accidentaria, sed Realia, & Naturæ nobilißimæ, sensibusque nostris valde cognoscibiles, Primi illi Coloni

sunt materiæ adscriptitii, quam laborantes indefessis ingeniis, & pugna inter se continua efficiunt Prima illa duo Corpora Magna, quæ Elementa vocamus Cœlum & Terram, & ex his Secunda Aquam & Aerem, & deinceps reliqua omnia suo quodque ordine artificiosissime secundum modum præuisum, & Idealem Contemplationem Creatricis Sapientiæ, quæ est verbum Dei, & λόγος.

Quare operæpretium est eorum considerare labores & pugnas inspicere, & diuersos fines, qui tamē Prouidentia Superiori ad Totius commune Bonum resultant.

Frigoris quidem obscurior est consideratio, propterea quod nobis intrinsecum cum Spiritu nostro esse nequit, vti Calor, qui vita ipsa est nostra, spirituumque pater. Vnde nonnulli cum huius præcipuas functiones in omnibus Secundorum vitis viderent, illius realitatem etiam negarunt, vt Heraclitus & Patritius, aliique, eiusque non nisi respectiuam conceptionem ex Caloris priuationum gradibus asseruerunt; quæ Philosophia in regionibus Septentrionalioribus difficilem inueniret assensum, Materiæque actiuitatem tam euidentem necessario transcriberet, quod secundum veras positiones, sed & fortassis

sis

sis sacras literas consistere non potest. Potior vero speculatio nostra est circa Caloris maiestatem & imperium, quæ ipsa tamen Frigoris quoque inimici naturam contrariam sese effectibus etiam suis prodentem multifariam arguit. Desideramus hic publici boni caussa ad errores saltem vulgaris Philosophiæ reprimendos, libros XI. ANTONII PERSII Philosophi Romani præstãtissimi, Campanellæ nostri amici, quos ille de Natura Ignis & Caloris (vt & XVIII. de Ratione recte philosophandi) post se reliquit nondum publicatos, quorum omnium Summarius saltem Capitum Index beneficio IOANNIS BARTOLINI BONONIENSIS ad nos peruenit; Editionis vero cura Lynceorum Academiam adhuc manet.

Ille igitur Calor in Corde & Oculo Mundani Animalis lucens venerabilem nobis faciem primum vniuersæ Naturæ detegit, tot systemata Magni Viuẽtis præcipua membra ex vniuersi circumfuso æthereo fluore insigniter vndiquaque splendentia & disposita offert; Omnesque partes, quas visus attingere noster potest, partiumque particulas & membranulas in minoribus Entibus singulari artificio non

solum

solum ex prædicto illo conflictu distinctas, sed & elaboratas sua virtute, coloratas, animatasq; monstrat, totque innumeris lineolis variegatas, & Geometria, Arithmeticaque tam inenarrabili conformatas; vt qui interius deinde opera & artificia eius per Anatomiam Vulcanicam, quæ tamen nisi ipso rursum ministrante perfici non potest, indagare velit, ad singulos atomos stupere necesse habeat, & ingenium fabrefacientis admirari, exclamareque, non esse in omnibus nisi expreßionem summæ Sapientiæ, & hymnos vndiquaque ineffabilis virtutis decantatos. Ille enim est, qui influens ex regno suo modificatus innumeris tot aliorum globorum singulisq; momentis variantibus irradiationib. & adspectibus, in lapidibus. mineralibus, metallis, herbis, animalibus vestit se indumento lapideo, minerali, metallico, herbaceo, animali, Idearum paranymphus, quæ in thalamum Materiæ inductæ & deuirginatæ connubium ineunt cum ipsa, Formæque vocantur. Ille denique in vna mortalium specie dignus factus est, in Spiritum (corporeum tamen) subtilisatus, qui Mentem immortalem aurigetur, eamque vt radium diuinæ lucis, diæq; particulam auræ cohibeat in vitali claustro, quoad sua ope Machinam illam rationalem regere necessum sit.

sit. O sacrum ministerium! Quis tanti Vectoris labores operaq́ enarrare queat?

Descendat homo in seipsum, & postquam per omnes angulos extra se huius Protei artificia in reliqua omni natura, sed & in corpore nostro probe considerarit, nunc in affectus, & notiones, & passiones humanas se dimittat, quæ iterum nihil aliud sunt quam ipsius Caloris seu prolis suæ, Spirituum, operationes, quibus deinde à seipso & ab altioribus caussis Regula præscribitur, qualiter operandum sit vt harmonice & decenter omnia fiant pro tranquillitate & sanitate animi & corporis, ad cõseruationem sui, in qua & Esse & Bonum suiipsius agnoscit, siue in sese, siue in prole quasi altero se, siue in fama & amicis, siue in Deo pro cognitionis diuersitate eam quærat, vnde discrepantes hominum opiniones de Summo Bono conciliari queunt. Hinc tot virtutum, Defectuumque species & distinctiones indagare licet, quot distinctis ille viis & modis ad conseruationem grassatur: Exempla vide in hac Morali nouiter tractata Philosophia, in qua recte considerata & intellecta miraberis præclarã Anatomen monstri huius, quod in sinu tuo geris, immo quod tu ipse es.

Si enim qui corporis animalium anatomia dele-

ctatur, nunquam consentit opinanti cuidam, qui ex imaginatione sibi partium distributiones fingendo corpora tali vel illo modo constituta esse & debere asseuerat; quin si certior esse velit in propriam rem oculis descendet, videbitq́; fabricam Naturæ, quali ipsa labyrintho constructa sit: Simili modo cum multi Philosophorum hactenus ex præconceptis & sibi tanquam certis præsuppositis diuisionibus affectuum & paßionum nostrarum varietates ad amußim describere velle sibi visi sint, noli quæso ô Veritatis Amice autumare, quasi res omnis iam decisa sit, nihilq́; amplius restet, quam vt credatur ipsis. Habita vero tecum, & prælucentibus certißimis nostrarum Primalitatum faculis hanc Autoris nostri singularem & mirabilem de paßionibus, notionibus, affectionibus & operationibus humanis, & earum Regulis doctrinam nobiscum cognosce diligentißime, & fortaßis credes Antiquiores in his multa ignorasse. Excute porro vlterius omnes Animi tui latebras, ingredere recessus penitiores, & inquire omnes cuniculos & rimulas, & fortaßis inuenies Autorem nostrum etiamnum non modo non superfluas in consideratione huius subiecti tot sectiones vsurpasse, sed & tuo Marte plures subinde suspicari poteris, & demum confiteri, ani-

ri, animum hominis non tam strictis limitibus coarctatum vt vno quasi intuitu comprehendi possit, sed instar Protei in mille millenas mutari formas aptum, & vix satis explicabilem, in eo cum ex propria experientia testem te exhibueris, reliquis seruilibus auctoritatum quarumcunque Sciolis oggannientibus facile respondebis, tibique ipsi facies satis, sed & Nosces Teipsum, simulq; Mentis immortalis directricem curam & præsidium, dignitatemq; subinde respicies, & Historiam denique humani generis, quæ nihil aliud est, quam tot & tantorum Spiritus laborum in diuersissimis subiectis & temporib. repetitio, & in theatrum Mundanum productus comicus lusus, rectissime & iocunde contemplaberis.

Posthæc vbi Spiritus singularis opera eo modo consideraueris, examinandus etiam est, quid in Communitate rerum gerat, ad quam naturali quasi & desiderio & necessitate fertur. Hic non minus mirabiles eius ausus intueri licet & institutiones & consuetudines & Regulas viuendi, quæ vt in indiuiduo virtutes, ita hic in multitudine Leges sunt Rempubl. ad conseruationem exornantes. Hic Architecti se offerunt vel Patres magnæ multitudinis & Societatum corpora generantes, quotquot scilicet à condito

Mundo fuerunt, Imperiorum, Regnorum, Communitatum & Ordinum, cum suis Fabricis vel factis & Operibus & Instrumentis, Caussisq; & Vitarũ & Mortium & Mutationum, nec non Morborum & Remediorum cuiusq; pro subiecta materia in Rebuspub. Ex his Patriam tuam cognoscere, eiq; vt ciuem bonum decet, consulere disces. Non multis Aphorismis plurima Autor noster neruose complexus est, vt quiduis aliud tibi potius videatur dare, quam verba. Tu si multa & magna desideras, circumspice historias gentium, & his axiomatibus munitus ingredere illas, rectius ni fallor ex istis pleraque diiudicaturus, quam ex aliorum grandibus Commentis.

Cumq; apud vulgarem Philosophiam obtinuerit hactenus, vt & doctrina de Communitate Domestica seu familiæ, particula fortean vel Elemento Communitatis Ciuilis seorsim tradatur, de eadem more aliorum Aphorismos quosdam subnectere voluit, vt Spiritus humani in hoc etiam genere operationes vno haberes intuitu, & philosophemata illa Moralia & Ciuilia, domesticaq; à suis radicib, separata ne essent, sed cum Naturalib. connexa, vnde ortum & vires capiunt, augmentaq;, si ex illis recte colantur.

Inter-

Interpositus hic est instar gemmæ delectationis ergo Dialogus Poeticus velut exemplum Reip. Philosophicæ Autoris nostri, quam post tot Legislatorum aliorumq; diuersimode excogitatas Regiminum formas fingere ipsi vt Philosopho Naturali & Rationis ductu placuit, plane ad magnum Naturæ exemplar secundum principia mirabilissime, vnde & SOLIS CIVITATIS appellationem accepit. Ingeniosiorem longe hic structuram vides, quam Ecbatana apud Herodotum, quæ itidem per septem ambitus ad Collẽ distinctis coloribus fulgebat. De Institutis vero huius Ciuitatis nihil nunc dicam, cum non possint nõ multa tibi hic placere sapientissime proposita, Idea sane excellentiori quam apud Platonem vel Th. Morum reperias. Si quæ etiam sunt, quæ aut excusationem, aut explicationem, aut defensionem merentur, de his in Quæstionibus disputabitur.

Hic est, Christiane Lector, Philosophia illius nostræ sub Epilogismi nomine tibi promissæ complexus: Quam rogo, diligenter prius perpendere & relectam bene intelligere studeas, quam ad iudicandum accedas, ne animi forsan impetu in Veritatis præiudicium labaris.

Non sectam condimus, non hæreseos placita

ſtabilimus, ſed Vniuerſalem & ſemper veram Philo-phiam ex antiquo Mundi exemplari tranſcribere ſatagimus, non ſecundum imaginationes diſputabiles & variabiles, ſed duce ſenſu, & ſecundum atteſtationem Opificis irrefragabilem, cuius digitus in Operibus non diſsidet à voce in literis.

Quod ſi ad finem deducetur ſagaciſsimi Philoſophi FRANCISCI BACONIS DE VERVLAMIO *Angliæ Cancellarii Inſtauratio Magna; opus ſuſpiciendum, & conſideratione vtique vt & auxilio digniſsimum, apparebit fortaſsis ad metam nos tendere vnam, cum iisdem certe veſtigiis Rerum per ſenſum & experientiam indagandarum incedere profiteamur, quamuis non dubitem quin longe plura & maiora per inductiones diligentiores, quibus ille inſiſtit, inueſtigari, multaque emendari & elucidari rectius poßint.*

Interim etiamſi nos principiis noſtris aſſumtis per omnem naturam regrediamur, putandum tamen eſt nec nos hæc ſine diligenti inductione aſſumſiſſe, ipſumque tandem ad eadem deuenire neceſſe habere. Sed & ille axiomata potiſsimum practica quærere videtur, quod non improbamus at in abſtractione à rebus pro diuerſitate iudiciorum diſsidium

dium

dium etiam nihilominus fore arbitramur, & historia ipsius particulares omnes ingens & laboriosum admodum requirent opus, & vix possibile in naturalibus, si quod poscit, sine dogmate & themate præsupposito proponi debent, quarum plurima huic Operis nostri narrationi continua nunc inserta sunt breui complexu, veluti si quis primæ Rerum creationi præsens interfuisset, & Prima Artis ac Sapientiæ Creatricis rationes intellexisset, eiusq; progressum historice notasset.

Unum restat Amice Lector, quod cum in mentem venire tibi posit, non possum omittere quin paucis attingam. Constructionem Mundi secundum vulgatam sententiam scis Campanellam ponere, quid si Terra rotaret, Sole centrum Planetarum obtinente ex Pythagoræorum themate, num idem principia nostra robur obtinebunt, secundum quæ frigus terram immobilitare debebat? Memini, quando sententiam hanc æque riderem tecum, quæ nunc apud me quasi certa est: Inclinare cœpi cum Galilæus mihi Florentiæ monstraret tot phœnomena recenter reperta, & faciem Superiorum Corporum propius, nec paullo aliter quam hactenus credideram detegeret: Oculis certe meis diffidere non potui, quibus cum crederem,

crederem, de veteri ſane opinione dubitandum erat, accedentibus & plurimis aliis rationibus, quas poſt alios abunde nunc habes in Kepleri egregiis monumentis paßim.

Nec mihi quis ſenſum hic & ſacras literas obiiciat; Senſum enim non ruſticum requiro, ſed opticum & iudicioſum, ne decipiatur. Motus enim, vt motus, ſenſum proprie inter externos non habet, quo percipiatur, ſed interiori ſenſatione, collatione & iudicio colligitur. Quod ſi Lunam & alia perſpicillo aſpicies, non abſimilia videbis corpora, & tamen ea moueri agnoſcis. Sacræ autem literæ (quibus certe cõtraſtare apud nos nefas eſt) dũ de aliis ſublimioribus tractantes obiter huius rei meminerũt, certi quid de motu eiusmodi non definiunt, ſed ad vulgi captũ ſe accommodant, vt alibi demonſtratur. Nulli vero hominum ex ſuo cerebro fingere Mundi conſtructionem liceat, quamuis vt videri poßit faberrime accommodatis quibuſque rationibus, ſed vt à ſapientiſſimo Artifice conſtructus eſt, omni adhibita diligentia inueſtigare & contueri, ne iniuriam Opifici faciamus in corrigendis operibus ſuis. Monui tunc poſt congreſſum cum Galilæo Campanellam, vt diligentius cogitaret, hunc enim primi mobilis raptum pluſquam

quam tyrannicum in Natura omnino absurdum esse, sed & quodammodo sensui per rationem castigato repugnare. Respondit Campanella vt est homo candidissimus, & de nouis quæ iam antea percepisset sibi confirmatis gauisus, & de miseria sua qua in carcere impeditus patriam illam vnde melior sui pars venisset, adspicere nobiscum non posset, lamentatus, iterum obtestabatur, dispicerem probe, ne leui opinione à communi pene omnium doctrina dimouerer: Se vero definire nunc nihil aliud posse; sed & cum omnino Terram rotari necesse esset, principia sua stare vtiq; in nostro Systemate, Solemque vt Patrem, & Tellurem Matrem entium, quæ fiunt in Terra nostra, se retinere tanquam manifestum dogma.

Ego vero quousque philosophando progrediebar, eo confirmabar magis. Sed & ipse nutare forte cœpit, aut certe animi pendere, vt ex Apologia eius pro Galilæo quam nupere dedimus, constare tibi potest, vbi ostendere præcipue nititur, sacris literis eam sententiã non aduersari. Nihil vero in physiologicis huius libri de his immutatum est, sed vti iamdudum constituta erant hæc philosophemata, ita manserunt. Verbulo saltem innuitur sub artic.5.c.1. Ex quæstionibus patebit vberius, & Metaphysica.

Recte vero etsi ex Pythagoraorum constitutione accipiantur omnia, principia prædicta constare sibi possunt, si modo paullo benignius & dexterius explicentur. Calorem enim & Frigus in natura non magis negare poteris, quã Lucem & Tenebras, quæ facies illorum sunt. Dicimus igitur omnia corpora in natura moueri, & quidem à calore, sed alio & alio modo: Sol quidem in centro ex seipso circumuoluitur, quod maculæ euincunt, qui motus vtpote à primordiali calore ex seipso & non ab alio dependens etsi nobilissimus est, respectu tamen planetarum vastos gyros perambulantium videtur quasi stare, similiter & fixæ stellæ in firmamento: Planetæ autem reliqui omnes, quibus corpora crassa, densa, & ex sese non lucentia, sed aliunde illuminata esse, Telescopium indicat, ex vndulatione Caloris Solaris continua animati & agitati, Sensuque & Amore donati choreas suas peragunt miris eccentricis, lege tamen sibi constante, licet tum ob corpoream naturam, tum altioribus caussis etiam variabili. Nonne & in arborum lignis vndulationem paruuli Caloris videmus extrudere circulos annuos mire variatos concentricos & eccentricos?

Stabiles autem absque Calore, & non mobiles planetas

planetas æstimare licet ratione densi & frigoris in illis latitantis, & crassas illorum moles compingentis & obscurantis, quamvis vt in Terra videre est, in exterioribus partibus, satisque profunde circumcirca Calore superueniente foti sint & animati, vnde nec mirum est, si eo exciti agitentur. Sic & corpora nostra (etsi longe alio genere) immobilia essent, si absque Calore vitali esset: hoc enim eriguntur & dispensantur; nec timendum, ne sanguis qui est in capite & pectore decidat in pedes, cum quodvis in suo maneat ordine, & effluxu vitali sustentetur, vti à natura primordiali constitutum est.

Frigori vero quod reuera in Natura esse experimur, aliam sedem vbi regnum suum habeat, nisi in primo vel primis densis assignare non licet. Frigus ergo ignobilius esse videtur principium materiæ densitatem inhabitans caloris oppugnans regnum pro cōseruatione globorum circa centrum amoris, & ad generationem in oppugnatione caloris promouendam. Calor vero generationem rerum secundarum proprie efficiens vndiquaque longe lateque suas vires diffundit nobilissimus diuinitatis minister, & vita motusque dator omnis, qui & fortassis in consummatione seculorum solus in materia domi-

nabitur, inimicumque frigus & tenebras prorsus extinguet, renouabitque omnia, & Terram in conflagratione Mundi excoquet instar vitri, & alios globos, vnde nouum cœlum & terra noua existet, & mare non erit, eruntq́; lucidiora omnia, desinetq́ue generatio rerum, secundum S. Petrum & Ioannem, & Prophetas. Quorum sententia quominus παράδοξος videatur, Chymica etiam experimenta manu nos deducere possunt, & ex paruo magnum arguere.

Plura de his nunc dicendi locus non est, ad Quæstiones Autoris & alios libros pro latiori tractatione te remisso. Monere saltem hæc volui obiter, amicis iamdudum similia obiicientibus, ne aut te turbarent, aut quasi minus de his à nobis consideratum esset, existimares.

Quocirca boni consule, Amice Lector, quæcunque in commodum tuum tanquam in alieno solo nunc elaborauimus, in lucem hæc Philosophica incomparabilis Campanellæ proferendo. Quod si ex promisso non omnimode ita consona videantur & decisa omnia vt optabas, plura tamen & potiora reprehendere non poteris, sed & conatum spero pium & laudabilem Diuinæ Humanam Sapientiam coniungendi & conciliandi commendabis, & per Analogiam ad

ad Artifices humanos ſæpe de tam abſtruſis rebus ſermones contexi cogitabis, ſic tamen, vt etſi Philoſophicis indagationibus & ex rebus noſtris deſumptis ſimilitudinibus, quatenus natura eas nos à poſteriori docere poteſt, ornatos, diuini nihilominus Moyſis & aliorum ab ipſo Natura Autore edoctorum effatis non repugnantes, ſed ea dextro & rationabili nobiſque perceptibili modo explicantes reperias. Idquod certe & ſancti Eccleſiæ Patres in quibuſdam quiſque pro ſuo captu fecerunt. Quis enim tam inenarrabile incomprehenſibilis Magiſtri opificium verbis conceptis digne ſatis adæquari poſſe ſibi perſuadeat? Cuius Mirabilis texturæ progreſſum quamvis velut in ſpeculo tibi vt adſpiceres, manifeſtaretur, enarrando tamen mortalibus verbis aſſequi nullo modo poteris. Vtut igitur ſit, ſolidiores certe & veriores hic longe rationes deprehendes, quam in Sophiſticis aut Peripati aut aliorum placitis.

Prouoco hic ad collationem omnium quotquot vſquam in hunc diem de veritatibus humanis ſecundum ſeriem rerum ex fontibus deducendis & conciliandis quicquam prodiderunt Auctorum. Si vero in quibuſdam rectiora te afferre omnino poſ-

se putes, pro Charitate certe Christiana ad tam sanctum ædificium non intermittes. Neque nos tam rigidos rerum Censores existimes velim, quasi conclusum ita per hæc iudicemus, cum fortaßis & aliqua sint, quibus nobismet ipsis integre non satisfiat. Æque autem Veritatis & Libertatis Philosophicæ, sine qua illa nequit indagari, amici sumus. Interim principiis istis vt Veris & Solidis acquiescimus, donec meliora nos, si potes, docueris.

Autoris etiam miserabili inuidia summe prægrauati, & neceßitate afflicti, cæterum minime mali, vt falso quidam de ipso suspicantur, sed candidißimi & sorte meliori dignißimi hominis, & vere Philosophi conditio recte considerata tibi supplebit quædam, quæ alia, si quæ sint, excusent.

Equidem in his vt & in cæteris omnibus mihi nihil attribuo, nisi quod vna cum aliis Ego quoque Te ad Veritatem iuuare pro viribus summopere desiderem, quem scopum si assequemur iunctim, non mihi ego, sed nostris istis plurimum haud dubie tribues Tu ipse. Vale, & si Sapientiam Primam Amas, eam vita etiam imitare, teque non magis Sciendo quam Amando proficere posse puta. Dabam

bam VINARIÆ Mense Ianuario Anni noui Epochæ nostræ M. DC. XXIII. quem ob secundam Coniunctionem Magnam superiorum globorum in reuoluta Triplicitate ignea Veritati detegendæ felicem cum secuturis illucescere Homines & sperant & optant.

De Th.

De Th. Campanella, T. A.

ADPENSA Mundi tinniens in angulo,
Dormire forte dum placet mortalibus,
Multum sonando suscitat Campanula.
Quis, inquiunt, æs inquietum audaciter
Nobis molestum sic ferat? quin tollimus.
Secreta paucis nunc sonat Campanula
Grauem misella contrahens æruginem.
Detergeat grauem Mea ô æruginem,
Sic personabit clarius Primæ Sacra
Mentis ministra purior Campanula.

INDEX

INDEX CAPITVM ET ARTICVLORVM HVIVS PHILOSOPHIÆ Realis Epilogisticæ.

PARTIS PRIMÆ

Quæ Physiologiam continet.

e Artic. 7

Art. 4.

PARTIS SECVNDÆ

Quæ ETHICAM tractat, ſiue de Moralibus.

Art.1.

PARTIS TERTIÆ

Quæ est de POLITICA in Aphorismos digesta.

APPENDIX POLITICÆ

PARTIS QVARTÆ

Quæ est de OECONOMICA in Aphorismos digesta.

F.THO-

F. T. CAMPANELLÆ
PHYSIOLOGICORVM
PROOEMIVM

Ad Academicum Sapientiæ Primæ.

Voniam tecum vitam ducere, Charißime, non datur, veluti auidißimè cupis, vt proximus Deo per virtutem fias: Ne tantus amor penitus frustretur, oblectare te his in paginis decreui, vbi intellectum meum haurire & simul gaudere poteris. Sæpe etenim amantes vel amatam imaginem, si desit viuum obiectum, iucundè intuentur: Quod & ipse facio, dum primum Numen in a *vestigiis, imaginibus & statuis diuinis, ac in proprio eius Codice, qui est Mundus ipse, contemplor. Huiusmodi autẽ contemplatio Philosophia nuncupatur. Vbi enim deficit Sapientia, supplet Amor; cum Philosophia Sapientiæ Amor sit. Et profectò, vbi torpet amor, à Sapientia excitatur, siquidem Amor culices & formicas non appetit, ast vbi mens artem considerat, quâ & ad quid facta sunt, erigit nos ad tanti artificij dilectionem; Et quocunq; fertur Amor, Sapientiæ occasionem præbet agnoscendi Deum in rebus*

Quid Philosophia.

a Rerum vniuersitas eiusq; partes sunt Codex, statuaque Dei; Creaturæ rationales, imagines; irrationales vestigia. Ex S. Aug. S. Brig. S. Anto. apud Nicephorum.

 amatis,

amatis, consideratisq́. Quod si omninò adsequi non licet, in magnis voluisse sat est.

Ad quæ b *mecum te perducam de similitudine in similitudinem sub ducatu Scientiæ ac Fidei, quæ adhiberi debet viris sanctis,* c *quando loquũtur sicut testificantes ea, quæ didicerunt in Schola Sapientiæ Primæ, non autem sicut opinantes in Scholis humanis.*

d *Sensus corrigunt scientiam, & dubitationes experientiâ soluunt, dilucidantq́; & alter alterius supplet defectum; & sensatio præsens præteritam corrigit; & res cognitæ ignotas demonstrant ob vnitatem cognitionũ adinuicem & ad primam causam: Cuius* e *ars rebus indita ad suos fines illas deducens, appellatur Natura: vocabulum ex natiuitate rerum ad artem, quæ in ipsa natiuitate inditur translatum. Itaq; rogare licet Opificem Mundi, vt nobis parcat, si de ipso parabimus* f *sermonem per translationes, non verò secundum id, quod est in sua entitate incomprehensibilis, infinitusq́; à quo maximè distamus, & si nobis proximo, intimoq́. Itaq; adiuuet ipse scietiam nostram, & ignorantiam ignoscat, eoque sit contentus, quod possumus posse, sapere, & amare intra systemata illius,*

b Cognitio sensibus hauritur. Ex cuius obiectis præcognitis ratio transcurrit ad incognita tanquam eadem, quia similia.

c Viri sancti indubitatam faciunt fidem, quãdo loquuntur tanquã testes eorũ, quæ à Deo didicerunt; scientiam verò, quando tanquã testes libri eius, qui est Mundus, quem experientia legimus ex multis sensationibus constante: opinionem verò quando ex propria coniectura.

Quid Natura. D. Thom. 2. Phys.

d Sensus corrigũt errores, ac dubitationes soluit seipso naturaliter. Cognitiones omnes à Prima Sapientia sunt. e Natura ars intrinseca rebus est. Ars verò natura est extrinseca & imitatrix illius, sicut illa Dei. f De Deo scientia habetur per similitudines, & sermo per translationes.

ta illius, quæ per simplicem emanationem producta transeunt transmutata persæpe in inuicem absque tamen annihilatione.

Cur Deus creauerit Mundum.

CAPVT I.

ARTICVLVS I.

DIcam *a* ergo per syllogismum sapientia & fide illuminatum; Ens primum Potentissimum, Sapientissimum & Optimum post (si post, & ante in eo tamen assignare fas est) infinitas glorias, quibus in immensa spaciositate suæ diuinitatis omni voluptate perfruitur, in voluntatem propendisse (nouam rebus extra infinitum producibilibus, antiquam verò intra infinitatem) fabricandi statuas quasdam & imagines, immensa illius bona simulantes: In quibus ipsum nos contemplamur, admiramur, & laudamus, qui etiam ipsius statuæ & imagines sumus. Non enim aliud Ens extra ipsum erat, quod eas admiraretur: sed factura illius cum sit viua, in semetipsa factorem admiratur, & à semetipsa in illum erigitur.

S. clem. lib. 3. Orig. super Genes.

Qui nimirum *b* scit, quia potest; vult autem, quia sapit, ac potest. Hæc ergò sacra Monotrias cùm per sapientiam suam prospiceret, posse sub infinitate sua finitam entitatem rerum produci; quoniam ipsa bona erat, non inuidit propriæ potentiæ gloriosam productionem ipsarum rerum; nec facturæ illam entitatem, secundum quam produci poterat ad similitudinem primi Entis. Namq; sanè totus Mundus, & quælibet particula illius constituitur ex Sapientia, Potentia & Amore, ac vna ex

earum

a *Quoniam in Metaphysica ostendimus ex Mundi constructione suarumque partium necesse esse illas præcedere totum, quod componunt; nec hoc ex seipso potuisse construi contrariis ex rebus: nec casu oriri, cum in ipso summa Ars reluceat; necesse fuit illi principium assignare, & Auctorem nobilissimum. De quo sermocinari per propria non valens, sed ex similitudine Artificum humanorum, hanc rationem creationis assignaui; quamuis multa sint alia nobis ignotissima, sibi verò notissima: semper inhærendo sacræ Scripturæ, & patribus illustrioribus, ac rationi, lumine diuino.* b *Ens quodlibet vult esse & agere, quia scit & potest; scit verò, quia potest, & quid, & quando potest. Hinc innotescunt operationes internæ diuinæ. Nam naturali scientia agnoscitur* Potestas, Sapientia & Amor, & emanatio: *cum vbiq; hæc conspiciantur. At non* Paternitas, Filiatio & Spiratio, *reuelata in Theologia, cui deseruit hic liber.*

earum obiectis, quæ sunt Veritas, Existentia & Bonitas: quædam clarius, quædam verò obscurius: veluti eas constitui Prima Bonitas amauit, Prima Ars disposuit, & Prima Potentia effecit; quando nulla res adhuc in nullam rem transmutata erat, nec hoc Ens suo *c* non Enti successerat.

c Nihilum quod est pura priuatio, est generationis conditio, non autem principium physicum, vt putat Aristoteles.

De loco.

ARTICVLVS II.

VIdere igitur videor quamuis à longè nimis, Primum Opificem in Principio *a* durationis successiuæ seu vicissitudinis rerum quam appellamus tempus, imaginem semper idem permanentis Æternitatis, à qua fluit, extendisse spacium penè infinitum, in quo suam hanc statuam collocaret.

Ex S. Iac. in epist.

Hoc est *b* locus, basis existentiæ, in quo pulcrum Opificium, hoc est Mundus sedet: quem si nō esse imaginabimur, fateri oportet spacium vacuum illius remanere. Locus ergò est *c* substantia prima, aut sedes, aut capacitas immobilis, & incorporea apta ad receptandum omne corpus, ideoq; firmamentum est longum, latum, & profundum *d* incorporaliter, quo possit corpora longa, lata ac profunda absq; mutua penetratione corporali concipere: quibus quidem omnibus est simile, & proportionatum. Propterea q; voluit Deus, vt nulli Enti sit contrarium, neq; sibi ipsi, sed omnibus & vndiq; persimile. Igitur dextrum, sinistrum, sursum, deorsum, ante, retrò sunt voces à nobis adscriptæ diuersitati locatorum corporum, non autem ipsius loci. Neq; enim ignis ad superum fertur locum, eò quod fugiat inferum locum, sed inimicam terram. atque omne corpus de loco in locum mouetur, quoniam quæritat simile, aut fugit

Ex S. Aug. in lib. de cognitio. veræ vitæ.

a Tempus est duratio successiua rerum. Æternitas duratio permanens Autoris rerum.

b Cum ens omne naturale fundetur in loco, ex loco oportuit e: ordiri: quoniam res in causis est causa, in intellectu est intellectus: at in loco est res existens.

c Nomen substantiæ conuenit loco, ac materiæ substantibus. Deo & Angelis & animæ est improprium, teste August. 7 de Trinit. sed nomen essentia conuenit illis. d *Hinc soluuntur argumenta Arist. probantia spacium dimensionatum non esse locum, quia duo corpora simul, &c. nam clarum est quod dimensiones loci cum sint incorporea, possunt complecti corporeas materias, nec, nisi vtriusq; insint, penetrari, ac penetrare locus locatumq; possent.*

fugit persequiturvé contrarium corpus. Ac dum mouetur, penetrat corporaliter locum, & penetratur à loco incorporaliter: quatenus locus & basis interna totius entis corporei, non autem solius *e* circumferentiæ, quæ ad superficiem aliorum corporum terminatur, at non ad locum, nisi quatenus ipse verisque subest tanquam prima substantia *f* immobilis. Quæ tamen rerum compositionem non ingreditur cum eis subsistendo, sed cum eis existendo & sub eis. Neque enim res raræ *g* ex pleno vacuoq; componuntur, etsi vacuum interforet illis. *h* Tantopere gaudet spacium locus substare entibus, quod abominatur vnquam fieri vacuus omninò: iccircò perpetuò trahit ad se corpora minus renitentia, veluti rara, & sibi similiora, ne vacuus ipse remaneat: tametsi crebrò licet non natura, vi vacuus fiat; veluti in nubium scissuris experimur, & in vasis fumo plenis mox congelato, & in angustiorem redacto locum; & in follibus obseratis post expressum aërem, ac vi eleuatis ab inuicem: & in siphonibus extremum foramen pice occlusis, vnde intrapositus stylus gossipio obuolutus per vim attractus, mox sponte sibi relictus ad replendum reuertitur vacuum. Nec locus modò vacuus remanere non vult, sed & ipsa corpora locata vacuum non admittunt, quoniam mutuo gaudent contactu, tanquam ab vna materia, vnoq; sensu & consensu constituta; ideoq; vacuum quod ipsa diuidit, abhorrent. Propterea q; in clepsydra contentæ aquæ, quo aër ingredi nequeat occluso foramine superiori, deorsum non cadunt, nisi grauioris sint molis, veluti mel. Sæpe quoque sursum feruntur *i* breuissimo tempore ad implendum vacuum, sicuti scientiâ de spiritalibus palàm fit.

e Superficies corporis ambientis non potest esse locus immobilis, vt putat Aristot. ipsa enim semper mouetur, corpus verò locatum, vt turris semper quiescit, ergò simul mutat locũ, & non mutat. nec respectus suæ immobilitatis fundatur in turri, alias ipsa esset locus sui ipsius, nec in superficie, quæ est continuò altera, ergò in spacio intus ac foris firmiter continente. *f Si locus moueretur in alium locum intraret, & tunc esset locatus, & non locus. Item interpellaret, & conturbaret entitates, ac motiones corporum, non autem substentaret.* *g Corpora non componuntur ex locato ac loco, vt Democritus credit. Nam locus non mouetur cum ipsis, quod oporteret, si pars ipsorum esset.* *h Nec locum nec locata permittere vacuum natura, sed vi inimica mutuo amori.* *i Intra vacuum non fieret motus sine tempore, vt arguit Arist. sed in breuissimo tempore, quia impossibilitas terminorum repugnat: & dum de altero in alterum aliquid mouetur, oportet transire per medium.*

D.Tho. 4.Phys.

De materia.

ARTICVLVS III.

INtus locum posuit Deus quid totum, corpus *a* informe, absque figura, & expers actionis; quod tamen aptum esset extendi, contrahi, diuidi, vniri, & omnem suscipere figuram & actionem & artificium, sicuti cera omne sigillum. Secatur in minutissima corpuscula imaginatione in infinitum: sed ad sensum diuisio eius finem sortitur in minutissimis atomis, quæ apparent in radio solis per spiraculum ingredientis domum. ac necesse fuit ita esse, quo quantitas quæ est terminus intrinsecus ac mensura huius substantiæ, posset omnem paruitatem ac magnitudinem sortiri, & omnem positionem ex particulis constantem; ac transmutaretur prout opus esset virtutibus agentibus in ipsam seminandis. Hoc est materia, secunda substantia, basis formarum, principium passiuum compositionis rerum, corpusq; vsquequaque terminabile ac passibile; quoniam ex non corporibus corpora non fierent.

* Porrò cum sit iners, est inuisibilis; non enim agere potest in visum, igitur nigra est, ac tenebricosa: tenebræ enim ita sunt inuisibiles oculis apertis sicut clausis. Et essentiæ materiæ nil repugnat qualitatem habere passiuam, sed habere actiuam. Verùm & combustæ res, vnde albus color exhalauit, & frigus tetrum expulsum est, manifestant nigredinem materiæ faciem esse. *b* Item, vbi ipsa non bene exsuperata est à virtute mouente, neq; ab immobilitate, sibi relicta cadit deorsum ad fulcimentum terræ; quod & lapides, & accensi carbones terræq; contrarij,

a Idem est materia, & corpus substantiale, cum hoc sit natura passiuum non autem actiuum. Si ita non esset, ex materia incorporea & formis incorporeis fieret corpus, quod est impossibile. Ego loquor de materia, quæ in rerum natura reperitur, ex qua res componuntur: non autem de illa imaginaria, quæ non est quid, nec quale, nec quantum Arist. quam irridet S. Basilius, & Auerr. confitetur non esse extra mentem nisi corpoream, sed terminis modò proprijs carentem. * *Creauit Deus mundum ex materia inuisa, teste Salom. & D. Basil. textus inquit, terra erat inuisibilis & inconstructa, & declaratur, vt à me.* b *Res non cadunt deorsum accelerando motum in fine ob terræ similitudinem, sicut quidam dicunt: cum & res accensæ terræq; contraria similiter accelerent. Nec quia ab aëre semper maiori grauantur; cum aër sub cadenti pondere condensetur magis, magisq; sustinere debeat, ac tardare. ergo propter materiam quærentem fulcimentum acceleratur huiusmodi casus, sicut animal in fine fugæ. Cum entia omnia sensum suæ conseruationis habeant, materia verò seruatur dum patitur, non, dum agit.*

contrarij, & ſucci faciunt. qui accelerant huiusmodi caſum inſtar animalis fugam in fine curſus concitantis, quaſi exoſum inertiæ materiæ natæ aptæ moueri, & non mouere, neq; ſiſtere ſeipſam aliudvé Ens.

De Principiis Actiuis & Elementorum Origine.

ARTICVLVS IV.

IN hac corporea mole, tantæ materia ſtatuæ, dixit DEVS vt naſcerentur Fabri duo incorporei, ſed non potentes niſi in corpore ſubſiſtere; nullarum phyſicarum formarum organa, ſed Formatoris tantummodò. Iccircò nati Calor & Frigus, Principia Actiua principalia, *a* ideoq; ſuæ virtutis diffuſiua. Statim inimici fuerunt mutuò, dum vterq; cupit totam ſubſtantiam materialem occupare. *b* Hinc contra ſe inuicem pugnare cœperunt, prouidente Deo ex huiuſmodi diſcordia ingens bonum. Et ecce calor deſtruxit, id eſt, in fumũ magnam materiæ partem conuertit, corripuitq; per ſpacium ſuum diſtrahendo, totam ſibi ſubiicere cupiens. & vndiq; exhalauit per circuitum ad ſpacij portionem hanc quam peripheriam vocamus. & eò vſq; tendens, quò finitum incidit in locum, vel quouſque ab inimico frigore vires extendi contra ipſum non poterant; cœpit in gyrum agitari; ac tantum ita ſuæ molis explicauit, quanta totum occupauit ſpacium, firmamentumq; commune. Atque huiuſmodi pertenuis expanſa moles vocata eſt Cœlum: craſſicula verò Aër: craſſa tandem tenuitas, quæ ſudor eſt, Mare.

Lactant. de Opific. Dei S. Baſil. in hexaem.

a Principia formalia ſubſtantiæ appellari nõ debent, ſed principia actiua, cum non ſubſiſtet, ſed agant.

b Quoniam videmus aſſiduum à Sole effundi calorem ac lucem in terram; omneſq; ignes ab eo generari, & intra terram, & in profundo maris. item & terram ab eo attenuari, noſtraq; entia, fieriq; vaporem cœlo ſimilem, item mox moueri, & albeſieri: arbitramur Solem eſſe calidiſſimum, candidiſſimum, tenuiſſimum ac nobiliſſimum. vt opera eius teſtantur. Item, quia nouimus calorem in ſpeculis vnitum; & ex lapidibus excuſſum, & lignis confricatis, & in nube coactum per ſe generare ignem; iudicamus ipſum eſſe cauſam agentem principalem, lucem verò eius faciem; propterea quod cum flammis in quibus eſt vnitus lucet; ipſis verò diſgregatis, ac factis inuiſibilibus non lucet. Patet etiam motum eius eſſe operationem, nam quamcunq; molem occupat, attenuat, mouetq;. ergò & tenuitas eſt diſpoſitio, quam ipſe dat moli, vt poſſit illam mouere. Hinc rationabile fuit exiſtimare cœlum à calore conſtitutũ, ſicut ex ſacris literis ſancti Patres declarant, vt S. Baſil. S. Ambroſ. Origin. Bernh. aliiq;, vocantes cœlum Empyreum, hoc eſt, igneum.

c Frigus

c Econtra obseruantes summum Frigus è terra effundi, & aquas gelare ac destruere: Item aërem occupare, & res à calore genitas, immobiles reddere, ac nigras. Item tenebras è terra in cœlum expandi: Indicauimus Frigus esse principium terræ minus robustum calore: illiusq; operationem esse quietē: tenebras verò faciem: Densitatem tandem dispositionem quam terra indidit, vt ipsam immotam seruare posset.

c Frigus autem, quod in conflictu duriter persistebat, cum se vndique ab inimico exhalante vndequaque calore superbo suam attenuante molem, in medio circumdatum sentiret, collegit se ita in medio firmamenti cum propria portione materiæ, vt singulæ particulæ subiectæ molis cupientes ab inimico cœlo recedere, cōcurrerint in globum simul vnum rotundum: veluti guttæ aquæ ab aëre aduerso, & omne inimicum à pluribus inimicis circumdatum facere solent. Hoc amplius non se mouit, ne inimico propinquaret cœlo. remansitq; densum, durum, & immotum, hancq; ob rem à Prima Sapientia vocata est Terra. Huiusmodi fuit *d* origo duorum primorum corporum, primorum Elementorum Mundi constitutorum à duobus principiis contrariis actiuis, vnoq; ex passiuo non contrario vlli eorum: quæ quidem contrarias largita sunt conditiones huic in duas secto partes. Quoniam reuera omnis contrarietas ad *e* primam reducitur contrarietatem. Et dicebat Sapientia, quod ad transmutandam vnam materiam primam sufficeret vna prima contrarietas, vnde rerum varietas pendet. Et dixit Deus, quod si alij creandi forent Mundi, eorum quilibet sortiturus esset vnam materiam primam, vnamq; contrarietatem primam, vt ex quolibet fiat quodlibet vicissim, & non seorsum. Igitur in terra à frigore constituta regnat frigus tanquam Princeps causa: inest & densitas tanquam sedes ab ipsa sibi concinnata, & immobilitas tanquam operatio sua vtilis; ac nigredo *f* tan-

d *Duo prima elementa testatur Moyses, cæteraq; entia esse ornatus eorum; scilicet cœli & terra. idem S.Basil. Lactant. & alij. qui in fine mundi hæc duo tantum permansura docent. Item, si duo sunt principia actiua, ergò duo elementa. oportet enim illa semper manere. at vbi manent nisi in primis elementis? ergo duo elementa vt concludit Aristot. in 1. Physic. cum Parmenide; licet sibi contradicat in 2. dè gener. ponendo quatuor Elementa, addendo humorem ac siccitatem primæ contrarietati cum Ocello & Hippocr.* e *Humiditas nascitur ex dilatatione materiæ, quæ est rarefactio, opus caloris. ideo non habet terminos proprios, & facilè recipit alienos, quod aquæ, aëri, & igni conuenit Aristot. testimonio. Siccitas oritur ex constrictione materiæ facta à frigore per se, vel à calore per accidens. iccircò stat vnita suis in terminis, ac difficile recipit alienos test. Aristot. ergo passiones materiales sunt factæ à calore & frigore actiuis; non autem actiua causa, vt stultè asserunt Peripatetici.*

f tanquam eius facies: contentum enim videtur fuiſſe materiæ in qua inſiſtit facię inimica luci, quam cœlo indidit calor proprio elemento: calidiſſimo, ab ipſo calore g principio actiuo, & tenuiſſimo, quoniam ſedes eius eſt tenuitas apta motui, ac mobiliſſimo per operationem caloris, & tandem candidiſſimo, quia moles ab ipſo deuicta ſua facie donata eſt, quæ lux vocatur, viuus candor, ſuiq; amplificatiuus. Et hæc duo fuerunt elementa prima, quoniam in ipſis morantur contraria prima; & ipſa ſunt maxima mundi corpora, ac maximè actiua, ideoq; maximè ſenſibilia, nimirum maximè valentia ſenſum immutare. Et ſunt ſui diffuſiua. omnia faciunt. non fiunt ab alio priori Ente corporeo: nec ex alterutris, ſicuti ſecunda Entia; & tandem vires potentiſſimas habent, ſecunda verò languentes.

g Calor & Frigus accidentia non ſunt, cum non ſint præter intentionem, aut voluntatem, aut eſſentiam naturæ, nec adueniant poſt eſſe cõpletum; ſed ipſa conſtituunt eſſe. nec abſunt, adſuntq; præter ſubiecti corruptionem quando robuſta ſunt, & tempus agendi habent: tametſi debilis calor & breui agens accidens eſt noſtræ manui, quia aduenit poſt eſſe nec corrumpit aquam vertendo in vaporem, cuius poſtea ipſe eſſentia eſt. igitur calor nativus eſſentia eſt, extraneus vero accidens donec deſtruat ſubiectum faciatq; nouum Ens. Eadem res eſt ſubſtantia, id eſt eſſentia, & accidens, reſpectu diuerſorum: ſicut veſtis nobis & ſibi. Contrarietas ineſt formis agentibus neceſſario: ab ipſis enim in accidentia deriuatur, & non ab his ad illas. At ſubſtantia, vt corpus, locusq; contrarium non habent. Ergo rationes peripateticorum nullæ ſunt. Similiter aio formas actiuas intendi ac remitti oportere, alias duo tantum entia ex eis fierent, & non innumerabilia, vt videmus. materia vero & locus modo non ſuſcipiunt magis & minus. Calor & frigus ſunt cauſæ agentes principales phyſicæ, non autem inſtrumenta aliarum formarum phyſicarum; at bene opificis rerum tantummodo. Inſtrumentum non agit niſi moueatur à principali cauſa. at calor igneus efficit in ſpeculis, in tonitruis, ac alibi plantas & animalia, non motus ab vlla forma actiua, cum ibi non ſit, ſed per ſe operando, vt in Metaph. &c.

De Origine Stellarum.

ARTICVLVS V.

POſt hæc cum ſentiret calor à virtute vnita frigoris ſe poſſe oppugnari, collegit & ipſe ſeipſum in ſuprema regione, vbi inimicus non poterat collectiones eius turbare; ibiq; copiosè vnitus faciem ſuam, id eſt lucem reflexit, effuditq;: ac tot apparentes vnitiones vocatæ ſunt Stellæ. Non potuit illas calor facere in imo cœlo, quoniam quamuis quicquid è terra in ſupremam vſq; peripheriam extenditur, totum ſit æther vnus, cœ-

lumq́; vnum; nihilominus in inferiori cœlo interpellabatur ab vmbra & à frigore, tunc autem maximè, quando Sol potentissimus non adhuc illi resistebat. Quapropter propè terram tot stellas constituere minimè poterat: attamen septem planetas cum quatuor asseclis Iouis effinxit, qui & ipsi calores sunt in tenuitate collecti magis. & ob similitudinem partium mutuam quælibet collectio sphæricam assumebat figuram, & præsertim eò quod esset aptissima motui earum. Lux *a* quidem transspicuas transuecta res in opposito aëre colligitur, & vt ignis collucet & comburit: indicans magnæ tenuitati copiosum potuisse indi calorem in supremis partibus ac mediis, purum, nullaq́; grauitate commistum suo aduersâ motui. Si tamen Stellæ non sunt omnibus ex rebus congregata systemata. Imò materiâ in tenui magis lucet calor, quam in densâ: sicut in flammis magis quàm in ferro, & in purioribus magis quàm in impuris. * [At si stellæ systemata sunt, vt colores diuersi, & maculæ earum, & motus varij fortè suadent, & perspicillum mirabile eas grandiores & viciniores repræsentans; quod nondum reuelauit Deus, quod scimus; oportet vtiq; Solem è purissima materia à calore constitutum fuisse, è crassa verò stellas plurimas, quæ ob vaporem, & liquorem adiacentem, Solis lucem excipiunt, redduntq́;. Itaque non in centro vno crassitiem resedisse, sed in plures portiones sectam dum pugnatur, abiisse: Moueriq́; stellas circa centrum Amoris, quo cum circa odij centrum in eius obsequium volutantur. Quæ autem in Stellis Entia sint, fiantq́;, Metaphysica pandet coniectura. Stat interim

a Igitur nõ opus est ponere in Sole soliditatem terrestrem, in qua vniretur calor, ac luceret, vt putauit Plato, cum lux copiosa tenuitati magna insidere posit. at si stellæ essent systemata grandia continentia in seipsis, quicquid in terra & aëre, & aquis nos habemus in systemate] *nostro, veluti Aristarchus & Philolaus putasse videntur, & Copernico dicere conuenit, alius philosophandi modus opus esset, nec densitas terrea lucem faceret, sed reflexio ex denso in diaphanum systematis, ac vnio raritatis, & æqualitas.* * *Postquam Galilæi obseruationes legi, cœpi amplius hæsitare num stellæ systemata sint, quemadmodũ Pythagoricis videtur, & hanc in textu parenthesin interclusi, vt intelligas, quod etiam si stellæ puri ignes non sint, philosophia nostra de rebus quæ sunt in systemate nostro non corruit. Sed in quæstionibus huic operi adiectis & in Metaph. latissimè de his disputatur; Et Origenes laudatur, qui stellas systemata posuit luce Solis illustrata & agitata: ideoq; Mundum perditum iri cum Deus Solis lucem auerterit, frenaritq́;. Tunc enim sicut Sibylla, Seneca & Lucanus scribunt, sidera sideribus obuia, motibus diris cadent, &c. vid. Metaph.*

terim ſententia, quod Sol Pater ſit, Tellus verò Mater noſtrorum Entium tantùm, Luna nutrix, Stellæ pediſſequæ, donec alios vſus aſſequamur. Nunc ad rationem conſtitutionis iam inceptæ redeamus.]

Luna autem eò quod proxima eſſet Terræ, multo calore puroq; lumine priuata fuit: retinetq; maculas ſubnigras quasdam, quas in conflictu ſortita eſt, quando fumus ex maſſa exhalabat, & in cœlum ac ſtellas conuertebatur, niſi ſyſtema ſit. Itaque in Luna materia bene purificari nequiuit; ac veluti nubes remanſit, & expers manifeſtæ lucis. Vnde à Sole dimidium ipſius perpetuo lumine colluſtratur; ſed interdum videtur plena, quando illi eſt oppoſita, noſq; in medio ſumus. Interdum dum nihil nobis lucet, quando cum Sole incedit, & oppoſita nobis pars ſua illuminatur. Ac ſæpe Solis faciem nobis tegit, quoniam impura eſt: nec ſinit ſolis lucem ad nos per corpus ſuum tranſilire, quod eclipſatio dicitur. ſicuti & telluris vmbra impedit lucem Solis interdum, lunamque plenam obſcurat in diametro illius.

Aliâs ſemiplena apparet, aliâs magis minuſq;, ſecundum quod magis minuſq; à Sole diſtat, ac oculi noſtri inter eos mediant. Hæc autem Lunæ varietas vtiliſſima fuit iuxta conſilium diuinum, inferiorum rerum diuerſitati, & ne conſumeretur Terra.

Cæteri verò Planetæ non tantum caloris ſortiti ſunt, quanto ſtellas ſuperiores æquarent: quoniam propinquiores contrario facti ſunt. Et ſapientia ita prouidit, ne ab eis *b* deſtrueretur Terra, & mundana ſtatua corrueret; quod non efficitur à ſuperioribus, quoniam diſtant nimis àb illa.

 Attamen

b Hinc ſoluuntur rationes Ariſt. & aliorum opinantium cœlum non eſſe igneum, quia deſtrueret Terram, vt patet in textu: ad aliam rationem dicentem, quod Cœlum mouetur circulari mòtu, ignis vero recto, ergo cœlum non eſt igneum; dicendo, quod motus motui non contrariatur, ſed quieti. Iccirccò duo eſſe elementa; alterum mobile, alterum immobile: cumq; ignis natura mobilis ſit, nec poſſit ſurſum amplius ire, nec deorſum ad inimicum, neceſſe eſt moueatur in gyrum; terram verò ſtare cum ad ſuam vniuerſitatem deuenerit. & naturas rerum in ſuis vniuerſitatibus conſiderandas eſſe, & non extra.

Attamen quarto Planetæ lucem ac calorem copiosissimum indidit [vnde potestas eius oculos præoccupat, nec stellas videri permittit] quo oppugnaret ac vinceret aduersarium, quem ad collectionem conatum cupiebant caliditates *c* propius terram facere, sed non potuerunt, ipsa resistente. Nihilominus & vbi nunc est, Sol terram exureret; At quoniam quando creatus est in medio Mundi, vbi æquinoctialis signatur, & in gyrum perrexit cum cæteris planetis, moueri cœpit non vno tantum motu ab ortu ad occasum, sed & ab Aquilone ad Austrum, vsq; ad punctum, quem vocant tropicum australem, vnde necesse habuit reuerti ab austro ad aquilonem, vsq; ad alterum topicum vocatum Borealem declinando, ne frigori tempus daretur destruendi quicquid ipse disposuerat ibi, vt fieret cœlum, ac nunquam per eandem viam cingendo terram, sed contendendo per omnes vias ipsam inuadere; factum est, vt per per nullam viam ipsam incenderet, sed paulatim transmutaret, & Entia secunda faceret, quæ plantæ, lapides, animalia, liquores ac vapores appellantur: atq; pedetentim modò descenderet ad terræ destructionem in rerum finem ordinatum. At neq; nunc, nec vnquam Sol & Planetæ, & tellus, & quicquid in statua vniuersali continetur, mutabunt viam, cursum, & esse, donec omne Ens in omne Ens mutatum fuerit, sicut modò in exorbitantiis apparet, & consumabitur totum in bonum à prima Sapientia intentum purgato orbe per ignem.

S. Basil. S. Ambros. in Hex. S. Bern. in serm. de Assum.

c Hinc apparet calorem terram nõ destruere, non propterea, quod à forma agente cuius sit instrumentum, freneiur, sed ipsum propria virtute moueri & calefacere. Dum vero contrariorum ordinem esse conseruationem illis frenum non apponendo, sed necessitatem agendi, ea ratione, qua secunda entia producant, se verò mutuò non destruant omninò. mirabile considerandi.

De

De Rerum Natura.

CAP. II.

Articvlvs I.

Elementa igitur ac elementata ita manebunt, quoniam quicquid sortita sunt in primo conflictu pugnantia, voluit Deus, vt illorũ esset natura. Tellus igitur in medio pensilis constitit

ſtitit timore caloris, at immobilitas ſua facta eſt natura, ibique quieſcit natura, & quicquid ipſi ineſt ſimiliter, eò quod receperit illud in natiuitate, in qua inditur eſſe, quod res habere poterat, & poteſtas & Sapientia & Amor cōſeruandi illius, quę ſimul natura ſunt. Calor etiam verſus eſt in gyrum vt terram exureret, & ob iam dictas neceſſitates ſeſe collegit in ſtellas, motuq; ſuam donauit molem, & vt ad ipſum redderet aptam, raritatem indidit: Et quicquid fecit primò remanſit illi tanquam propria natura ex *a* fatali neceſſitate à Sapientia prima effluente: quæ inſeruit Harmoniam & correſpondentiam omnium partium & actionum hoc magiſterio ſuæ operatæ artis.

a Si nomen Fati ac fortunæ minus placeat Theologis, quamuis ipſe declararim eſſe influxum diuinæ Sapientiæ & voluntatis; ac concordantiam omnium cauſarum agentium virtute prima; ponatur vocabulum coordinamenti, concordamenti, &c. Sed Bernad. in Cant. deplorat ſuam fortunam in morte fratris. & D. Thom. bona fortuna nominat in ſecunda ſecundæ & Eccleſia canit; Noctemq; ſors reduxerit.

De Prouidentia Diuina cuius Inſtrumenta ſunt Neceſſitas, Fatum & Harmonia.

ARTICVLVS II.

SIquidem *a* Terra extra cœlum extitiſſet; aut fugere neceſſe habuiſſet ab inimico, itaq; nec Mundus pulcram diſtinctionem ſortitus eſſet, quam duo prima corpora efficiunt: aut ſi fugere non potuiſſet, altera ex parte remanſiſſet combuſta, quam igneus globus inuadebat; ex altera verò frigidiſſima quorſum fugit, ac ſeſe colligit minus robuſtum contrarium: Nec ergò pulcra Entia, quæ nunc fiunt, eueniſſent: quod nimirum frigus contrarium neceſſario cedere debuiſſet & extingui aut *b* æqualibus adſiſtere viribus; vnde nec tertium Ens fieri potuiſſet. Sed cum remanſerit in medio contrarij, nunc vincendo, nunc victum viciſſim, contingit fieri ſecunda Entia abſq; deſtructione contrarij minus robuſti. Etenim circumeunte cœlo ipſam terram, non poſſunt ſuæ partes raræ ac languentes vincere; nec quidem collectæ partes ac vigentes eò quod remotæ ſint ſatis, ac continuò mutent ſitum, aliasq; ob dictas cauſas. Sol verò, qui

a Mirabilis prouidentia in conſeruatio Mundo ſine vi, quicquid neceſſitate accidit, propter melius accidere.

b Duo contraria æque robuſta in agendo non poſſe efficere tertium: ideoq; nō dari miſtionem.

qui vnus terram exurere potuiſſet, rapidiſſimo fertur motu, tellurem in varias Zonas diſtinguendo *c* altero in alterum Tropicum [æquidiſtantem ab æquatore gradibus ferè 23. à polis verò, qui videntur ſtare immoti, ſuper quibus reuoluitur cœlum 66. part. ferè; in quarum 360. diſtinxerunt cœlum, vt doctrinam relinquerent] & vincit ergò vbi præſens eſt: vbi verò abſens, vincitur. Et ita perficitur efformatio diuinæ ſtatuæ. Præſens lux diem efficit: tenebræ autem extenſæ in *d* pyramidem ex baſe telluris [eò quod Sol eius magnitudinem longè exuperet] efficiunt noctem. ac perpetuò nox & dies, veſperi ac mane in terra fiunt circumgyrante luminari victore, tenebriſq; oppoſita in parte regnantibus conſequentibuſq;. Itaq; *e* veluti in reuolutione ab ortu in occaſum duas efficit viciſſitudines principales Diem ac Noctem in 24. horis: Ita etiam in conuerſione à tropico in tropicum eodem in tempore efficit Æſtatem, & Hiemem, illam diei, hanc verò nocti correſpondentes. Etenim vbi proximus eſt ac perpendicularis Sol, eius lumen in terram inſiliens reſilit *f* vnitum, collectumque, multiplicatum, auctumq́;. ideoq; nimium efficit calorem, qui vocatur Æſtas. vbi verò obliquus remotuſq; imminet, præualet frigus faciens hiemem. Itaq; vbi in aliquo terræ ſitu Dies eſt, aut Æſtas; in *g* oppoſito Nox eſt & Hiems, licet hæc ſub polo Horizontali oppoſito verè fiat. In quibuſdam regionibus, nimirum ſub Æquatore ſemper duodecim horæ diem, ac 12. Noctem habent: quoniam circumferentia viſionis incolarum quę vocatur Horizon, terminatur in duobus polis, cum ipſi morentur in medio terræ ſubſtantis medio cœli: ipſeq; Horizon diuidat omnes parallelos

c In noſtra Aſtronomia quæ tollit ſphæras cõcentricas, & eccentricas & epicyclos, oſtenditq́; propinquationem Solis aſſiduam Telluri, declaratur, cur ſingulis annis Sol deſcendat decem tertiis. Ideoq; tropici ſtringũtur, mutantur eclipſes, & anticipantur multis ſecundis æquinoctia & ſolſtitia, & imagines cœleſtes mutant ſitum, & apogea planetarum; & ecliptica ſtringitur. d *Quando corpus lucidum eſt æquale opaco, vmbra extenditur in figuram cylindroidem, quando minus aut maius in pyramidem, cuius baſis ſit in corpore opaco, ſi lumen eſt maius veluti in terra fit à Sole; ſin minus, fit in fine vmbræ baſis, & in corpore opaco conus.* e *Veſperi & mane ſunt confines noctes & diei: ita Autumnus & Ver, æſtatis & hyemis non autem tempora principalia reſpondentia elementis. Nam, & qui ſub polis habitant, habent diem pro æſtate, noctem verò pro hyeme.* f *Reflexio non generat calorem, vt putant Peripatetici, ſed colligit, duplicat, augetq́; præexiſtentem.* g *In oppoſitione diametrali noſtri poli Horizontalis, quando nobis eſt nox & hyems, illis eſt æſtas & dies: at habitantibus in noſtro climate ſub alio hemiſphærio eſt dies, non autem Hyems.*

los, qui ſunt viæ diariæ 365. Solis, ſemper in duas partes æquales, Ita quod ſemper immoratur tanto tempore ſuper terram, quanto ſub terra reſpectu illorum. In aliis autem regionibus fiunt dies ac noctes ſemper variæ ſecundum quod declinant ab Æquatore ad polos, creſcunt aut decreſcunt iuxta diſtantiam, & propinquitatem Solis, & obliquitatem ſuorum Horizontum ſecantium ideò vias ſolis ſemper in partes inæquales continuò, donec perueniatur ad ſuppolarem terram; vbi ſex menſes noſtri ſunt vnus dies, aliiq; ſex nox vna. Sol enim menſes ſex commoratur citra æquatorem, tribus ab eo ad tropicum excurrendo, tribus verò ad æquatorem regrediendo, quo in tempore incolæ ſuppolares continuò ipſum ſupra Horizontem aſpiciunt gyrantem, ac gyrare facientem vmbras, eò quod Horizon ſit illis ipſe æquator. Similiterècontra alterius incolæ poli Antarctici vocati, oppoſitiq; noſtro vocato Arctico; qui *h* propterea quod plures ſtellas ac ſplendidiores habet videri debet Mundi dextrum, oppoſitum verò ſiniſtrum. quod Orienti & Occidenti conuenire nequit, cum idem punctum verticale ſit ſimul Oriens, Occidens & Meridies relatum ad diuerſos ſimul terræ ſitus.

Dixit Sapientia, vt vniuerſa habitaretur Terra: iccircò ſub Æquatore *i* felices ſedes moderatis entibus, quales ſunt homines, æqualitas diei ac noctis perpetua efficit: ſub tropicis verò eò quod Sol ad ipſos peruenit, & regreditur, ideoque plus temporis ſimul immoratur, duplicatq; vires, entia noſtra ſunt ſemicombuſta, arida, & in cinerem redactæ ſedes. verſus polos autem extra tropicos calor frigusq; magis minusq; ſedes occupant iuxta propinquitatem maiorem aut minorem ad ſolis viam

I'ai.
Proj b.

h *Ariſtot. perperam poſuit orientem dextrũ occidentem ſiniſtrum; ſed potius contrarium ex ſacra Scriptura habetur: quamuis ratio aſſignata doceat ſeptentrionem dextrum, & præterea mora Solis diuturnior, &c. Homo fictus ab Ariſtot. cum dextera in Oriente, & ſiniſtra in Occidente phantaſia eſt, nam à nobis non ſumitur ſic Mundi constructio, ſed noſtra à Mundo. Item dato quod bene nos ambulamus ab ortu in occaſum dextram porrigentes ad ſeptentrionem, & ſiniſtram ad auſtrum. E. ergò, &c.* i *Ariſtot. & Virgil. errantes negauerunt habitationes ſub Æquatore, & ſub polis, cum ibi lux & vmbra æquali viciſſitudine temperiem perpetuam faciant. ſub polis verò lucis diuturnitas temperat tenebrarum diuturnitatem. Rectius diuinauit Auic. & Alb. & hodierno tempore nautæ experiuntur. E.*

viam ipsosq; ad polos, *k* vbi sanè frigus præualet magis, vndeque effunditur vsq; ad climata nostra, statuam temperandi gratia. Et quatenus sub polis generatio fieret, oportuit [dicebat Mens Actiua] Solem immorari super eorum horizontes: icircoq; Tellus plurimum ignis in Grunlandia, consimilibusq; regionibus concepit, ac vbiq; fiunt res necessariæ, quas Deus libero præcepit consilio Angeli sponte capessunt: Elementa verò amabili necessitate exequuntur. cum quicquid necessariò euenit, in bonum ipsorum quoq; cedat.

k Frigus gelans aquas in superficie, & cogens calorem ad radices arborum, putã dum est ab Aquilone effluere, cũ subterranea nostri climatis in hyeme tepescant, potest etiam aliquibus ex locis nobis ignotis effundi, & ex eisdem cauernis nostri climatis. Non frigus & calor simul esse possunt pugnando contra inuicem, non autem consentiendo simul viuere, quod dico respondendo rationibus Stelliolæ ponentis calorem in centro cum Pythagoricis, &c. vide Metaph.

De Tempore.

ARTICVLVS III.

HÆc successio diei ac noctis, caloris ac frigoris, vnitatis ac multitudinis, motus & quietis, mutationis & stationis, vocatur Tempus. quod nobis innotescit per motum Solis manifestissimi. Hunc modum concessit nobis Mens prima, mensurandi res per partem ipsarum nobis notissimam. *a* Veruntamen mensura omnis præter id quod habet esse mensuram, aliquid est in seipsa: cui accidit, vt nos illa vteremur mensuræ loco: veluti palmus præter esse mensuram panni, est in se manus expansa.

Ex epist. S. Iacob. Apost.

a Aristoteles dicendo Tempus esse mensuram motus, non ipsum definiuit, sed vsum eius apud nos, & hunc perperam, quoniam & quietis mensura est, & solaris motus est mensura temporis magis, quam tempus illius. at ignorauit Arist. quid sit illa temporis quidditas, cui aduenit, vt nos vtamur illa pro mensura.

Diuersitas rerum ab Elementis, iuxta Ideam Primam.

ARTICVLVS IV.

POrrò dum agerent vicissim contraria, effunderentq; se ex propria mole aduersus inimicum, dicebat Intellectus Actiuus,

mus, qui fabricam suæ statuæ ordinabat, fiet vt inimica nunquam cogantur vi ad amicitiam, & vt dum se mutuò destruunt perpetuò, nunquam penitus ad internecionem vsq; sese destruant: at modò in aliqua Entia conuertantur, plurima quidem, ac diuersissima iuxta gradus innumerabiles primæ. *a* Ideæ in ipso Deo: in quo relucent modi omnes entitatis, & operationes rerum ab ipso emanantium, *b* Angelorum ministerio in materiæ portionibus incessantur expressarum, constitutarumq;.

a In Deo vna est Idea sui, quam vocant Theologi Verbum Æternum, in quo secundariò Entia relucent, ac diuersi gradus participabilitatis ipsius, sicut Ideæ rerum in sua actione per creationem rebus communicatæ. b *Angelos naturalium generationi & transmutationi præesse, sicut Faber in officina, & in molendino palam est; cum elementa suam modò conseruationem & amplificationem intendant, nec arte operentur, quam miram experimur in elementatorum structura & formatione. idem sentit S. August. Origen. Hieron. & D. Thom. p. p. q. de Gubernat.*

De Stellarum motibus & vsu.

CAP. III.

HOc quidem necessario contingebat ab origine rerum, iuxta primum consilium: etenim non vnus modò Sol per varietatem motus recti, diurniq; 24. horarum: atq; annui 365. circulationum obliquarum, quibusdam additis minutis ab altero in alterum tropicum declinando, efficit in materia diuersitatem, respondentem gradibus Ideæ Primæ. Sed & planetæ in terram agunt, intercipiuntq; alter alterius actionem, & variant dispositiones quibus Sol terram afficit: & quidem maiori varietate, dum ipsi obliquo voluuntur motu intra æthera, vti Sol, quidam tardiori, quidam verò velociori. Vnde *a* videntur hi contra illos ferri. Continuo quoq; eleuantur & deprimuntur, fiunt veloces, tardi, stationarij, retrogradi, & secum ad mutuam & ad fixarum coniunctionem deueniunt, & infinitis penè modis configurantur lati semper intra tropicos, & æquatorem.

C In

a Non datur motus violentus in cælo, cum impossibile sit in ipso præualere violentiam naturæ, & necessitatem amori, vt alibi ostendimus. Obliquitas autem spontanea est non violenta, quo possint terram vndiq; inuadere iuxta desiderium, quod in prima discordia, vnde distinguebatur Mundus, contraxerunt.

In ſpacio immenſo, *b* vbi locatus eſt Mundus, deſignatus eſt æquinoctialis circulus eo in ſitu, qui diuidit cœlum in partes æquales, & ſimiliter terram; at non in cœlo neq; in terra. Hic circulus ſecatur in 360. partes ab humana ſapiētia. Cœlum verò ſtellatum in hoc ſpacio reuoluitur totum in 24. horis, deſcribendo 365. partes veluti Galaxia manifeſtat; quæ cœlum ſtellulis compactum magis, vt in terra diuerſitatem faceret, ac viam vitabus cœleſtibus, videri poteſt. Extrema puncta ſuper quibus voluitur cœlum, poli vocantur. Linea à polo in polum per terræ centrum extenſa, dicitur Axis. Atque quo partes cœli ſunt polis propinquiores, eò ſunt tardiores: ſimiliter & quo ſunt centro proximiores: quoniam anguſtiorem deſcribunt circulum. Idemq; euenit ex cœleſti rota idealiac mundiali cunctis aliis rotis, vt videlicet velociores ſint in circumferentia, & in medio, tardiores verò in centro, & in polis. Num cœli machina vniuerſa cum ſuis polis moueatur, ignotum eſt ſenſui noſtro: at exorbitantiæ oſtendunt ipſius quandam inſtabilitatem in machina Mundi, fortaſſe & aliorum ſyſtematum extra Mundum noſtrum nobis ignototum.

c Partes tamen ſupremi cœli collectiores, ipſæ nimirum ſtellæ in ſeipſas circumgyrant, præter motum quem habent cum toto. Etenim cum ſint calidiores ac vigentiores motu communi contentæ videri non poſſunt: Præſertim verò polares ſtellæ, quarum velocitas parua earum vigori non ſatisfacit: iccircò videntur omnes ſcintillare, & veluti titubare. At Planetæ cum ſint telluri propinquiores, minusq; vigentes, poſitiq; intra tropicos, ordinario motu contenti apparent, abſque reuolutione in ſeipſas. quod Luna *d* docet ſemper nebuloſam faciem eandem oſtendens nobis, eodemque ſemper ſitu; excepto Sole, qui communi tantum motu non videtur contentus, atque in ſeipſum reuoluitur, eò quod copioſiſſimum robuſtiſſimum-

b Ptolomæus ſignat in cœlo ſtellato Æquatorem ac tropicos, ſed cum in eo varientur, alibi ſigrādi ſunt. nec quidem in terra opinatur Copernicus, nam & in ipſa variantur. Zodiacum eſſe viam Solis & inſtabilem, variatio iā fixarum in latitudine, quæ ſit tanta quanta eſt Zodiaci adæquatorem inclinatio continua, iam demonſtrat.

c Manifeſtè conſpiciuntur erratica in ſeipſas conuolui, & Sol: nec ſcintillatio eorum ob diſtantiam fiat, vt Ariſtot. & Copern. ſcripſerunt Tunc enim Saturnus ſcintillaret magis quàm Mercurius; cuius contrarium experimur.

d Ariſtot. perperam concluditex eo, quod Luna non conuoluitur in ſe, vſq; Solem, neq; fixas conuolui. Etenim differt robur ipſarum à languore Lunæ. ſed deceptus eſt eo, quod opinatus ſit ſtellas à cœlo ferri, ſicut nodos in tabula.

mumq; calorem habet, quod in speculis aquæ subterpositis in ortu & occasu suo palàm facit.

Sub stellato *e* cœlo circumferuntur planetæ, non à cœlo tracti, sed à seipsis, veluti aues in aëre, cum sint cœlo calidiores; nec possit cœlum in sphæras secari diuersas, quales diuersitati motuum ipsorum conueniunt, cum totum sit æquale, continuum, ac tenue: ita vt longè minus quàm aër, aut aqua, quæ diuisa subitò vnitur, diuisionem admittat. Omnium altissimus sub fixis graditur Saturnus; post ipsum Iupiter, deinde Mars, deinde *f* Venus; cui subest Sol; quem sequitur Mercurius: postrema autem nobisq; citima est Luna. ideoq; non modo Solem, sed & omnes planetas & fixas, ipsa inter eos atque nos posita obscurat nobis.

Non ita instabilis, irregularis, ac temerè motus stellarum fit, sicut auium: quoniam illæ non quæritant cibum, nec commodas regiones, nec fugiunt molestias, & inimica entia; nec vndiq; quacunque imaginatione agitantur: Verum longo post tempore, & ipsarum & irregularitas manifesta fit, quæ tamen in seriem reducitur æternam, eorum animis ex parte notam.

Mouentur omnes ab ortu in occasum, vna cum fixis; at declinant aliquantulum alternatim ad Boream & ad Austrum, ac extrema puncta declinationis vocantur tropici Borealis & Australis. Medium verò commune, vnde excurrere cœperunt, vocatur æquinoctialis. omnesq; huiusmodi circuli in spacio immenso signati sunt: Via autem declinationis recta non est, sed obliqua, vocaturq; Zodiacus, vel circulus obliquus, via solis. at planetarum non habet nomen. Atque ita obliqua est, &

e Miror Telesium ponere plures sphæras ac polos, cum fecisset cœlum æquale tenuissimũ, impossibile distingui in sphæras. nec tamen assignauit quomodo simplex ignis in eas secari queat. nec vidit potuisse in obliquum ferri absq; obliquitate sphærarum & polorum. ac si ita necesse fuit, ponendi adhuc fuissent eccentrici & epicycli, quos tacet: ergo & sphæræ tacendæ erant. ¶ *S. Chrysost. & Theodor. ponunt cœlum vnicum non sectum in sphæras, sicut ego: at dici cœlos pluraliter in lingua Hebraica, sicut nuptiæ in Latina. adde & diuersas ob regiones, sicut dicimus orbem terrarum.* *f Solem quinto loco assignauimus, quoniam venus ac Mercurius sæpe apogei supra ipsum visuntur, qua de re Timæus, quem Arist. & Plato secuti, Soli sextum locum dedit. Ptolomæus verò quartum, quoniam iidem Planetæ perigei sub Sole nobis propiores videntur. at illi atq; iste non rectè videntur considerasse, quia in diuerso statu obseruauerunt. Ego verò posui Venerem supra Solem eò quod à Sole recedere longius, quàm Mercurius inuenitur. conuenit etiam Soli satellitium perpetuorum comitum ipsum circumdantium, non autem solum stipantium.*

in 360. gradus partita, quoniam non æquè velociter cum ſtellis fixis circumeunt, ſed ſemper paululum retrò relinquuntur; aliâs recta illorum eſſet via ex altero in alterum tropicum, & non niſi ſeptem & quadraginta graduum. g Hæc autem derelictio motus non eſt, ſed defectus motus, & ſubdeficientia vocari debet. Quapropter dum fixæ in 24. horis 360. partes æquatoris perficiunt imaginati in ſpacio; Saturnus peragrat tantummodo 359. & min. 58. Iupiter autem 359. min. 55. Mars verò 359. min. 29. At Venus, Sol, & Mercurius 359. ferè, quoniam Venus, & Mercurius ſatellites ſunt ipſius Solis Ducis in bello aduerſus Terram. Luna tandem 346. min. 57. ferè in motu ab ortu ad occaſum. Ita quod ſubdeficientia Saturni eſt duorum minut. Iouis quaſi 5. Martis quaſi 30. Veneris, Solis ac Mercurij min. 59. & ſec. 8. penè. Lunæ tandem part. 13. & min. 3. fermè. Hoc autem rationabile fuit, vt quò propinquiores ſunt empyreo ſtellato cœlo, motum vitalem velociorem ſortirentur, & quò diſtantiores tardiorem. Item ne perpetuò vnà currerent, ſed ab inuicem ſepararentur, coniungerentur, ſeq; intuerentur diametro, trigono, quadrato, hexagono aſpectu, aliiſq; cõfigurationibus: Itaq; variarent Entia quæ in terra naſcuntur ac renaſcuntur, & participalitas infinita primæ Ideæ reciperetur per modos

g Nec imaginatione aſſequitur animus, quî idem cœleſte corpus contrariis ſimul feratur motibus & quî violentus fiat in 24. horis: naturalis verò in Luna diebus 29. & in Saturno annis 30. & quî corpus non diſſoluatur, in quo violentia præualeat naturæ. iccircò abſtulimus motum violentum cœlo, ac reſtituimus amorem ipſi toti moto ab vna caloris natura, differente tantum copia & robore, ideoq; eunti eadem via, ſed partibus eius quibusdam velocius, quibusdam verò tardius. Præter rationem Ariſtot. opinatur orbes cœleſtes moueri ab angelis: non enim omnis motus fit à ſeparato motore, ſicut aſſerit. Nam motus naturales fiunt ab intrinſeca forma: violenti verò ſoli ab extrinſeco. Scotus & Durandus id cognouerunt in grauibus & leuibus, ſicut Teleſius & Seneca. Ideò proprius calor ſufficit ad mouendum cœlum; ſicut frigus ad quietandam terram. vt autem regulariter ſemper promoueatur, non indiget angelo, veluti Aphrodiſ. retur. Sed enim motus eſt actus viuificus conſeruatiuus cœli, non autem paſſio, vt putant. propterea fit cum voluptate, & ſemper eodem modo, niſi aliunde turbetur. Sicut terra ſemper quieſcit eodem modo. nec laborant dum mouentur aut quieſcunt elementa; quia non actio, neq; paſſio ſunt motus & quies, ſed operatio conſequens ipſum eſſe, in qua idem eſt agens patienſq;; non autem in actionibus. Item furor eſt opinari Angelos mouere orbes ſecundos, vt imitentur Deum motorem primi, cum moueantur eius teſtimonio contra Deum, hoc eſt, ab occaſu in ortum. quapropter bellum eſt & contrafactio, non autem imitatio, eorum actio. Item ſi beati ſunt, quia mouent, illi qui orbes reluctantes vertunt apud Ariſt. erunt infelices, quia nunquam ad mouendum verè perueniunt. Item, qui mouent ad Boream, cur cedunt aliis motum in auſtrum? & quomodo ſuam beatitudinem quæ eſt in motu omittunt, nunquid tædet eos?

modos infinitos dispersos, ac designatos ex multiplici varietate virtutum agentium & patientium, coagentium & compatientium & moderantium iuxta fatalem ordinem à Prima Sapientia præscriptum.

Luna rationem subdeficientiæ palàm facit: Nam hoc vesperi si conspicitur cum Sole sub horizontem occidentalem occumbere, crastina die quando Sol in eodem horizontis puncto reperitur, ipsa 12. gradus ab ipso orientem versus distare conspicietur. perendie verò grad. ferè 24. & collustrata magis, sed cornua eius versus orientem. etenim Sol ex parte superiori & occidentali ipsam intuetur, ita quod eius illuminatæ medietatis parum videre datur nobis, qui ab imo inferiora eius spectamus. Cornua verò à luce obliqua sic porriguntur. Hæc autem Lunæ subdeficientia à Sole non est motus ab occasu in ortum, cum semper natura videatur ferri in occidētem: sed quia à Sole præcurritur, sicut piger viator à velociori. Similiter tertio post die reperitur 37. ferè grad. retrorsum, quoniam adduntur gradus tertiæ diei superationi duorum præcedentium dierum. Ita quod die 7. conspicietur in medio cœlo 90. grad. à Sole distans, & dimidia plena lumine, postea plenior magis, deinde magis, quousque 15. die omninò plena apparet; quoniam oculi nostri inter ipsam, & oppositum Solem, quantam accipit ab eo lucem, contueri possunt. At habitatores superiorum Stellarum vident ipsam obscuratam, quoniam pars superior ad ipsos spectans lumine vacua est. 16. verò die incipit imminui lux Lunæ ex parte quæ occidentem respicit, quoniam Sol plusquam dimidium itineris illam exsuperauit. Ita quod iterum ipsam assequi incipit: veluti socij duo, qui in circulum ambulant, alter piger, alter verò velox sæpe coniunguntur, separantur, opponuntur, & variis se mutuò contuentur aspectibus. Ita quotidie 4. quintis ferè partibus horæ Sol Lunam exuperans tandem illam consequitur die 27. & 8. horis. Itaq; duodecim coniunctiones in anno consortiuntur. vnde annus circulus in 12. menses diuisus fuit, ac solis via in signa 12. denominata à figuris anima-

lium in illa imaginatorum, quæ sunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpio, Sagittarius, Capricornus, Aquarius & Pisces. Et quicquid Luna subdeficientiæ patitur relata ad Solem, consimiliter Sol, Luna, ac Planetæ omnes patiuntur relati ad fixas. ex quibus ipsa Luna subdeficit gradus 13. & paulò plus, à Sole verò 12. quoniam vnus gradus subdeficientiæ solaris subtrahitur; iccircò subdeficientia illius à fixis post diem 29. & dimidium completur: quo in tempore simul obliquitatis suæ motus absoluitur. At Mercurius, Sol & Venus subdeficientiam & obliquitatem propriam in vno anno Solari perficiunt. Mars in duobus, Iupiter in 12. Saturnus in 30. quoniam aliorum potentissimus est eundi cum fixis, quæ & inerrantes dicuntur, quoniam perpetuò eadem via feruntur oriendo, culminando, occidendo: At diuturnum longè post tempus earum quædam obliquitas innotescit. At ab inuicem distantiam mutare, & ordinem non videntur vsquam, tanquam si affixæ essent simul in eadem sphæra. Etenim cum remotissimæ sint ab inimica terra, non interpellantur, nec occasionem accipiunt præliandi, & ordinem deserendi & discrepandi in diuersas vias, vt Planetis intra ipsarum ambitum contingit: nisi fortè alij planetæ ipsas ambiant vt Soles, ignoti nobis, & ipsarum regularitas nota mensura est nobis motus erraticarum. At Sol quia notissimus, & propinquior est nobis, ac Dominus planetarum motu suo nobis omnes metitur motus. ideoque Luna ab ipso motum habet, cæterique planetæ mensuram numerumq;.

Porrò vt varietas in rebus multiplicaretur, placuit Deo, vias planetarum diuersas esse à via Solis, qui annua obliquitate æquatorem intersecando recedit ab eo 23. grad. & dimidio ferè: ac simul via illius intersecatur ab itineribus aliarum planetarum, aliam latitudinem habentium ad austrum & boream, sicuti Luna manifestè declarat. ita quod ipsorum vnusquisque habet proprium zodiacum, propriosq; tropicos, qui sunt distantia maxima hinc inde à zodiaco Solis, veluti solares tropici extrema sunt puncta eius viæ ab æquatore distantissima. habent

bent etiam proprias sectiones planetæ, quas intersecando viam solis sortiuntur, vulgò caput, caudaq; Draconis nuncupatas: ac huiusmodi nodi manifestiores sunt in Lunæ itinere. mouenturq; in anteriora signorum anticipando semper intersecationes proprij æquatoris; veluti nodi lunares tribus min. in die: solares verò quasi 8. tertiis gradus; aliorum verò alia quantitate. Hinc fit vt æquinoctia anticipentur 10. Secundis ferè quotannis: similiter & solstitia ;. Et cardines non sint amplius in Ariete, & Libra, & Cancro, & Capricorno Stellatis. & *h* in 25816. ferè annis posset Zodiacus totus totum excurrere æquatorem, ac terminari Mundi cursus fatalis; si huiusmodi mensuræ non alterarentur. Verum *i* variari aspiciuntur in diuersis seculis insensibiliter penè, ac sortiri irregularitatem: quoniam non perpetuò secundis 10. sed pluribus, paucioribusq; cardinalia puncta anticipantur. Huiusmodi quoque anomalia non absoluitur semper in 1717. annis: sed variatur semper ita vt detur anomalia anomaliæ, vt hinc agnoscere cogamur à Deo motum cœli, mensuramq; vitæ vniuersi suarumq; partium dependere; non autem à Natura ad vnum agendi modum determinata: intelligamusq; Mundum per ignem interiturum, cum præterea Sol quotannis propinquior fiat Terræ, quasi decem tertiis gradus: Proptereaq; eius obliquitas semper abbreuiatur quasi 7. quartis gradus, eò quod Sol non necesse habet multum excur-

h Ptolomæus ponit 36000. ann. Alphonsus in 49000. Albat. in 23000 ferè. quia in diuersis statibus anomaliam obseruauerũt, licet Alphonsus superstitionẽ sapiat.

i Copernicus absoluit in 1717. at ipse vnam modò anomaliam obseruauit ab Hipparcho ad se. Verùm ex vna non potest idem concludi in omnibus, sed plures oportuisset notasse. Nec intellexit causas mundanæ mortis per ignem ex Evangelio. idcircò opinatur Solem recursurũ sursum, & obliquitatem quæ semper stringitur, dilatatum iri. At verò nunquam obseruatũ est seculorum, obliquitatẽ dilatari, nec Solem vnquã accendere, sed perpetuò illam stringi, hunc vero descendere. ergo errat per falláciã petitionis principij ponendo nô causas pro causis. sicut Mathematici omnes ponent es epicyclos & eccentricos, & motum in terra ad saluanda phænomena; soli Deo notum est, qui sint. Nos autem apparentias nostris physicis accommodauimus, abstulimus motum violentum, epicyclos & eccentricos, & recursionem Solis sursum, & motum terræ. ac ostendimus omnes apparentias à Sole planetis euenire, & æquinoctiis & obliquitati ex suo descensu ad comburendam terram. & detegimus veritatem Evangelicam, quod nimirum huiusmodi phænomena & exorbitantiæ cœperunt paulo antequàm Sapientia Æterna ad incarnationem prodiret, attonita rerum machina ad nouitatem miraculi, vel postquam ipsa dixit: virtutes cælorum mouebuntur, &c. & stellæ de cœlo cadent, &c. vide Astron & Metaph. nostras.

currere polos versus, sicuti in seculis priscis, cum iam disposuerit tellurem magis ad accensionem. * Ergò zodiacus inclinatur ad æquatorem: quod variatio latitudinis fixarum à zodiaco & inuariabilitas à primæuo situ inter se docent, quod in Antare & Regulo, & Vulture, & Stellis in fronte scorpij, obseruationes iam indicant. Sol ergò viam adstringit, & terram magis afficit. & cum propius terram circumferatur, annos reddit breuiores, quoniam gyratio est angustior. Mundus verò veterascit, disponiturque per febrem ardentissimam paulatim ad mortem. At quoniam huiusmodi appropinquatio irregulariter fit, nequit certò sciri quando inferior Mundus comburetur. At si etsi regulariter fieret, neq; sciri posset punctum appropinquationis, in quo Sol terram exurere potest. Hoc autem Deus in arcanis suis clausit. Idem planetæ seruant: nam cum Sole descendunt, obliquitatem abbreuiant, propterea æquinoctia, & stationes similes solstitiis præueniunt. Et dixit Sapientia, vt vnusquisq; illorum motu suo metiretur entia quædam, ac varias ipsorum vitas nobis ignotas. Nos autem solari motu omnia metimur, eiusq; annus nobis est ad illum vsum, ad quem aliorum circulatio aliis entibus in cœlo, & in terra est.

Creatus est Sol principio in Æquatore, itidem & planeta omnis in proprio æquatore: At sol factus dux illorum moueri cœpit ab ortu in occasum, ac continuò declinare versus Antarcticum polum: vbi dispositam tellurem liquefecit multam, genuitq; Oceanum Mare, quod Mundum ambit, & substat Australi tropico, vbi nimirum Sol paululum deorum delatus dictus est perigeus, vt terram exsuperaret. inde verò necesse habuit regredi ad Arcticum, cum persentisceret hîc vires frigoris præualere: ac continuò sublimior factus æquatorem intersecauit, ac *k* ver instituit nobis. Deinde excurrit aliis 23. gradibus, ac paulò plus versus polum nostrum, & in fine cursus sublimatus

** Nota contra Copernicum, quod ex eo, quod latitudo fixarum à zodiaco eadem semper sibi visa fuit, putauit ad Zodiacum inclinare æquatorem, & hunc esse in terra, illum in cœlo. Cum autem Tychonis obseruatio contrarium moneat in omnibus fixis exceptis in quibus antiquorum abacus falsificatus est, sequitur zodiacum esse viam Solis, vti ego dicebam, & Solem moueri, non tellurem, vti putat Copernicus. Et hoc argumentũ me angebat valde, nec credebam illi: & Tycho meam coniecturam iam confirmauit. Tanta enim deprehenditur mutatio latitudinis fixarum, quanta via solaris restrictio, ita quod aliæ iam sunt viciniores aliæ remotiores à Zodiaco, quam prius erant.* k *Igitur Autumnus erat nobis, quando creatus est mundus. & bene locuti sunt Rabini sequentes Eliezer.*

matus se Apogeum fecit, atque diebus octo moratus est plus quam in tropico Australi: quoniam ad Boream frigus copiosius, robustiusq;, absente Sole factum erat: ita quod in obliquatione, quam fecit sic excurrendo, tellurem intra Hispaniam & Africam, ac inter eas & Americam transmutauit, magisque in fluorem vertit genuitq; Atlanticum Mare, insequente Oceano meridionali motum Solis, & cum eo mundante ad Boream: fecitq; simul & Oceanum intra Chinam & Iaponem, & Quiviram: ac persistens ex terra Boreali, quæ iam in lentorem ac lubricositatem, non autem in liquorem versa erat, cõstituit montes ingentes altissimosq;, qui ab ortu ad occasum porrecti distinguunt climata vtriusq; Hemisphærij.

Verumenimuerò mora 8. dierum prolixior, ac stellarum multarum splendidarumque in nostro polo auxilium in causa fuerunt, vt Sol funderet terram sub polo, Oceanumq; constitueret intra Estotilantem & Gronlandiam, ac intra nouam Zemblam, terramq; Arcticam, donec per fines Scythiæ deuenitur ad Arsaret; coniunxitq; vtrumq; Oceanum, videlicet Atlanticum cum Oceano Quiveræ & Iaponis, adiuuante simul aquarum copia ex meridiano in boream inundante. Hoc autem naturale Soli remansit ab origine, vt semper ita percurreret, & consimiles moras faceret, & paulatim descenderet disponendo terram ad incendium ordinatum à Deo in finem seculorum. Iccircò & Sol perigei & apogei locum de signo in signum perpetuò mutat, quoniam aliis regionibus mutationis varietas continua vtilis est. Figuræ autem cœlestes non in eodem situ, in quo Nomenclaturam acceperant. sed enim vbi fuit Taurus nunc est Aries in spacio vniuersali, vbi autem Aries, nunc pisces, &c. Voluit enim Mens Actiua, vt Solstitia & Æquinoctia non semper sub eisdem fixis fierent stellis, sed continuò sub aliis, ita vt perpetuò inferior Mundus susciperet varietatem. Angeli beati mirabilius huiuscemodi artificium intuentur, quam homines. *Similiter* & Planetæ habent tropicos suos, æquatorem, nodos, absides, cum eleuantur, vbi Sympathiam cum aliis systematis extra Mundum habent, ac depri-

muntur, vbi non habent: aut has patiuntur immutationes ſecundum fatales menſuras, & ſecundum ipſorum vſum, quaſi mallei multi ab vno fabro adacti plures habente manus ſuper magnum ferrum laborando eleuantur, deprimuntur, concitantur, tardantur, minantur rectè & obliquè,& magis minusq́; variantur iuxta artificium Sapientis fabri. Res mirifica huiuscemodi Opificium ſcrutantibus. Præterea mouentur Planetæ circa terram quaſi proprium centrum atque opus, in quod propriam effundunt actionem; præter hunc alium habent motum, quo Solem circumeunt ab ipſo lumen ac vires captando: Igitur habent centrum odij, & centrum Amoris, & quò magis ad Solem accedunt, eò plus lucis accipiunt, & ſurſum eleuantur magis. ideoq; videntur minores, & tardiores motu vero, quoniam circulum ampliorem deſcribunt. Idemq; Mars, Iupiter & Saturnus quando vna cum Sole mouentur, apparent altiſſimi, parui & tardi in antecedentia ſignorum; Mox verò ſubdeficiente Sole à motu eorum, non quod minus calidus minusq; robuſtus ſit, ſed quia tam lento contentatur motu, eò quod cum ſit Dux belli, neceſſe habet lento ferri gradu, & ſubdeficientiam à fixis ſeruare: Veruntamen virtutem eius magnam recompenſat motus circumgyrationis in ſeipſum, quò planetæ cæteri carent: Tunc ergò ipſi planetæ videntur paulatim grandiores fieri, & velociores in ſubſequentia, quoniam lucem amittunt ſolarem, & deſcendunt deorſum magis, vnde videntur grandiores, deſcribuntq; circulum anguſtiorem: igitur & plus itineris abſumunt, ac ſubdeficientia imminuitur. Itaque regulariter paulatim priuantur influxu, augentur lumine, ad viſum tamen noſtrum, ad ſe verò motu, donec cum peruenerit Sol ad Saturni diſtantiam grad. 108. ferè, Iouis verò 118. ferè: Martis autem penè 133. repetunt iter ita feſtinum circuli breuioris, quod primo videntur quaſi ſtare ſub eiſdem fixis, quoniam æquali motus velocitate cum ipſis feruntur. Mox verò fiunt velociores illis, ac dicuntur *l* Retrogradi à motu ſubdeficientiæ, quando verò perueniunt ad Solis oppoſitionem in grad. 180, ſunt velociſſimi, ac telluri proximi, quoniam ad So-

l Quod Aſtronomis videtur retroceſſio, nobis velocitas nimia ponitur.

ad Solem inclinantur, vnde virtutem accipiant: Et cum sit tellus in medio ipsorum ac solis, videntur nobis viciniſsimi, & lumine ac quantitate maximi: atque exſuperant plurimum fixas motu: ac ferè tantam diſtantiam habent à Sole, quantam habebant, quando cum ipſo coniuncti erant, & ſurſum eleuabantur. Poſthæc adſequentes Solem denuò ipſi ſicuti Sol Lunam, in eadem propinquitate, ac numero, modoq; incipiunt eleuari, ac motum in anteriora tardare & fixis æquari. Poſtea verò ſubdeficere ab eis, donec reconiungantur ſoli, ac rurſus fiunt apogei, & ſublimes: at nō illa ſublimitate quam habent à fixis, aut à ſyſtematis paulò ante narrata, ſed ea, quam à Sole habent. Porrò à temporis magnitudine, & graduum numero, in quo fiunt ſtationarij Sole recedente ab eis, cognoſcimus Saturnum altiſſimum eſſe omnium; minus altam tenere Iouem regionem, ac ſub illo Martem: Venus quoq; ac Mercurius circa Solem tanquam centrum Amoris voluuntur, & quaſi exultantes & pſallentes ipſum ambiunt; idcirco ſemper cum eo progredi apparent, quoniam ipſi ſunt proximi: Venus supernè, Mercurius infernè.

Porrò ita circumeunt, quod quando cum Sole ſunt, eleuantur in apogeum præter primum apogeum, ac diuerſam habent latitudinem, quoniam ipſorum circelli mutuo ſe interſecant circa Solem: Ac tardiores ſunt quando ſublimiores. Mox quoniam circulum arripuere ampliorem ſubdeficiunt à Sole, ac apparent in ortu veſpertino poſt ipſum ſemper recedere, donec Venus ad 47. grad. Mercurius vero ad 24. elongati videntur, paulatimq; deprimi, & fieri maiores & lucentiores. ac cum fixis mouentur in anguſto circulo, & fiunt ſtationarij à ſubdeficientia. Mox humilimi in perigeo dicuntur retrogradi in poſteriora, ac in anteriora velociſsimi ob breue itineris ſpacium, cum ſint terræ propinquiſsimi. non tamen viſuntur ob Solis lucem rectè eos atque oculos noſtros ferientem, ſub quo dicuntur habere veſpertinum occaſum. Poſtmodum Sol plus vigoris in hac rectitudine illis effundit, ita quod incipiunt in anteriora ipſum præuenire, circulum breuem peragrando: ſicque

mane apparent ante ipsum in ortu matutino; deinceps plus roboris accipientes eleuantur in eadem distantia, & paulatim sublimantur, & tardantur, donec redeant rursus ad apogeum quod sortiuntur Soli coniuncti, quem circumdant hilares, & cum quo obliquum motum in zodiaco vna perficiunt. & ideò omnes quamuis retrogradi obliquo feruntur gradu, quoniam ad Solis numeros principis eorum sequuntur.

Luna tandem & ipsa à Sole consimilem nacta est varietatem, at nequit tantum roboris concipere, quod præcurrat fixas, dicaturq; retrograda. Verùm in synodo ac diametro sursum eleuatur, quoniam rectam excipit & exuberantem lucem, & cum Soli subsit semper eleuatur. At in quadratis deprimitur, quoniam tunc non eo suscipit robur modo, quo ipsa roboretur. Cæteri deprimuntur in oppositione ob circuli angustiam, & quoniam Solem ambire amant. Luna verò cum sit terræ ejtima non descendit, quoniam ab inimica terrea vmbra offenditur; iccircò eleuatur ad alias stellas, vnde vigorem suscipit, non autem ad tellurem, à qua læditur ob propinquitatem mutuam & propriam debilitatem: At planetarum calor cum sit nimius, ipsaq; distantia magna liberat eos à metu terræ in depressione. Porrò & in quadratis, & coniunctionibus, & oppositionibus, & trigonis interdum altior, interdum verò humilior, quin & tardior & velocior consueuit fieri Luna: Vnde aliud perigeum, apogeumque proprium videtur habere ab eo, quod à Sole sortitur: eo quod ipsum ab origine, ac cum varietate accepit: ac statis quibusdam temporibus sympathiam habet huiuscemodi cum Entibus supra ipsam situatis. vnde aduenit ad illa eleuari, proindeq; descendere. Hîc verò Æternus Intellectus mirabilia arcana celauit, quæ non sufficit humana Sapientia adire. Hem Dei mirabilia, qui tot luminibus & caloribus, & viis, & modis multiplicibus naturali voluptate, & non vi omninò administratis tantam varietatem in rerum vniuersitate inducit. Vtitur calore ac frigore tanquam instrumentis mirabilis varietatis. Hæc verò amore & odio, voluptate & dolore reguntur. Voluptas autem ac dolor à Sapientia oriuntur & temperantur.

non etenim odit, neque amat, qui non sentit malum à quo destruitur, nec bonum à quo seruatur. Omnis autem sensus à prima est Sapientia, omnisq; amor ab Amore primo: omnis quoque potestas à prima potestate, quæ Monotrias per Fatum, Necessitatem & Harmoniam res adigit ad faciendum, non quod vellent, sed quod volunt.

Quoniam verò Deus *m* solus est per se Ens infinitum; Res verò creatæ Entia non sunt per se, sed per ipsum, & finitam entitatem habent, ac infinitam nihilitatem. Homo namq; est solummodo homo, sed non cœlum est, neq; lapis, neq; bos, &c. infinita; ergo infinitas non-Entitates habet terminantes, ac finientes suam humanam Entitatem. Iccircò Deus cuius natura & esse est omnis natura: & cuius nomen est omne nomen, & excedit sine fine omnes naturas ac nomina, edixit vt res caducæ de nihilo natæ ac compositæ ex Ente & non Ente in Metaphysica compositione mensurarentur motu subdeficientiæ facto in circulo obliquo Solis planetarum.

m Ens & non Ens principia sunt Metaphysica rerum finitarum. Ens constituitur ex Potentia, Sapientia & Amore. Non-ens ex Impotētia, Insipientia & Inamore. defectus harum singu'arum primalitatum dissoluit esse & non esse. vide Metaph. nostram.

Motus verò quatenus est nihil, est simul delator *n* caloris ac lucis, quæ nostris entibus essentiam præbent. Tanta igitur varietas in cœlestibus esse, opus fuit ad tantam varietatem in inferiorem Mundum inducendam: Stellas quoq; errantes septem: Fixas vero 1021. notas infinitas vero ignotas, & earum Imagines 49. ac plures, cum omnes agnitæ fuerint, etiam alterius Hemisphærij. Et ita per se feruntur ad terram comburendam planetæ sub fixis. At cum nequeant calore, lumine, & conditionibus, quas imprimunt, illam consumere, euenit solummodo

Sunt 49. cū crucifero in altero polo.

Principia physica sunt Locus, Materia, calor & frigus, recta, moderataq; à Metaphysicis per primos influxus, videlicet Necessitatem, Fatum & Harmoniam. n *Motus primus non est causa perpetuitatis generationis & corruptionis: nec obliquus diuersitatis mutationis; sed delator est Solis & Stellarum, ac proinde caloris, lucisq; cuius est operatio, qui calor est vera causa mutationis. perpetuitatis verò est motus in circulum quo reuertitur ad easdem vias Sol remeandas in quantum ipse calor verè agens repetit præteritas actiones, quas ab origine cœpit consilio Dei. Veruntamen semper variat vsq; ad Mundi mortem. exorbitantia irregulares idem ostendunt contra Arist. negantem cœlo irregularitatem; ideoq; tribuentem eidem immortalitatem, cum hodierno tempore cōtrarium inueniamus dictis Chaldæorum ab ipso creditis. Aliæ rationes contra creationem apud Arist. videlicet quod esset motus ante motum, & tempus ante tempus, logica sunt ac vana.*

modo generatio, corruptio, alteratio, augmentum, decrementum, transformatio, aliæq; mutationes mistæ inter se, & cum operationibus & passionibus, donec totum transmutetur & conuertatur ad Deum, qui solus intelligit.

De Operatione.

CAP. IV.

ARTICVLVS I.

OPeratio est *a* inditus rerum actus, quo ipsæ in suo esse conseruantur; iccircò fit cum voluptate in ipso operante, nec finitur vnquam: nam deficiente operatione deficit & ipsum esse per illam actuatum, conseruatumq;. *b* Iccircò operatio cœli est motus: *c* Terræ verò quies. Nam quiete seruatur: ipsaque priuata destruitur, veluti & ignis amittens motum extinguitur. Operatio forsan melius vocatur Actus, ne videatur opus exterius respicere. Actusq; extensus in patiens est Actio.

a Operatio non est actio, nec passio vt putat Aristot. sed habitus quidditatiis. ideoq; cum sit conseruatiuus non potest, cum mutatione (diuisa in generationem, corruptionem, augmentum, decrementum, alterationem, quæ destruunt subiectum) poni in eadem definitione. non ergò semper motus est actus entis in potentia, sicuti mutatio; sed entis in actu, quando est operatio. b Amare est passio in re, actio in voce, Moueri in cœlo est passio in voce, actio in re. Calefacere & calefieri sunt actio & passio in re & voce. Icircò decipiuntur Peripatetici omnem motum localem mutationem passiuam ponentes. Cum motus cœli sit operatio, quam vocant quidam immanentem actionem, res non voces inspiciendæ sunt Philosopho. c Quies inest Terræ. sicut eius operatio vitalis: non autem quod tellus nequeat bonum motus participare, eò quod sit demortua, vt Arist. docet. Imò motus illius malum foret, quia cœlo est contraria, non amans eius entitatem.

De Actione & Passione.

ARTICVLVS II.

ACtio est *a* effusio similitudinis agentis in patiens, quod oportet ergò illi esse contrarium aut diuersum. Si enim simile est omninò, non patitur ab eo; quoniam agere est quoddam assimi-

a Definitio Peripatetica quod Actio sit secundum quã dicimur agere in subiectum. &c. delusio est Grammaticalis nihil explicans. Sic enim omnia definire possemus: Anima est à qua dicimur animati, lux à qua lucidi: frigus à quo frigidi, &c.

assimilare sibi quod est dissimile. quod si iam simile est, assimilatum est, cessat ergò actio, quæ est assimilatio propria. Sidera non agunt in sidera, sed in terram. & omne contrarium in suum contrarium quatenus contrarium aut difforme. Itaq; omnis actio naturalis laborem habet, & omne agens finem desiderat actionis: qui finis si fuerit cum victoria, iucundus est, quoniam agens multiplicatur, & tutum redditur à contrario destructo, reditq; ad suam liberam operationem. Ideò omnes ignes in terra geniti reuertuntur in cœlum victores, vt ibi cum iucunditate suo simili iungantur, moueanturq;. Sin verò cum detrimento fuit dolorificum est oppositis de causis. Passio ergò est receptio similitudinis alienæ siue naturalis, veluti cum tellus calefacta calida fit, similis cœlo calefacienti; ac homo genitus similis est generanti: aut mentalis, veluti hæc Scriptura similis est Sapientiæ mentis meæ, & hoc summum simile est ideæ carpentarij. Mundus verò *b* similis est Ideæ diuinæ, quamuis Deus in se eminenter contineat similitudinem mentalem & naturalem in quadam vnitate maxima, diuinaq;, ex qua effunduntur. Hinc agnoscitur, quod veluti hæc Scriptura non est similis calamo instrumentali agenti, sed mihi Thom. Campanellæ agenti principali per meam scientiam, dependentem à Sapientia prima; sic & Mundus non est similis calori, ac frigori instrumentis Dei, sed diuinæ Ideæ. Cum tamen etiam verum sit ex parte, & in partibus similem esse instrumentis, per quæ ars diuina rebus imprimitur, & toti ipsarum vniuersitati mirifico artificio: Veluti hæc quoque Scriptura similis est gracilitati calami, & colori atramenti in figuratione; menti verò meæ in sensu ac doctrina.

b *Deus est agens liberum non naturale, nec necessariũ, quamuis vtrimq; agentis eminenter prahabeat entitatem, vt boni Theologi docent.*

De Mutationibus.

ARTICVLVS III.

Distinguitur ergo significatio motus in operationem seu Actum & actionem: quæ quatenus in patiente subiecto recipitur, est etiã passio, vel receptiua respectu subiecti, vel perditiua respectu regnantis in ea virtutis. Omnis quidem passio transmutatio

mutatio est vel totius esse,& hæc vocatur corruptio præcedentis esse,ac generatio consequentis; vel partium materialis temperamenti,& hæc vocatur augmentum rei,cui adiunguntur, & decrementum rei,cui auferuntur: Vel est modica mutatio, & dispositio tantum ad has transmutationes, & quædam mutatio non Entitatis ipsius, sed conditionum, intrinsecarum, aut extrinsecarum; & hæc vocatur alteratio, sicut cum ex verme serico fit pyrausta,& ex formica aliger,& ex palma pugnus. *a* Puto etiam transformationem dari, quando triangulus in circulum ampliatur; non quidem enim annihilatur, ergò transformatur omnis forma passiua & materialis terminus, non autem actiua: non enim calor fieri potest frigus, sed linea recta fit circulus.

a Transformationẽ ab aliis Philosophis omissam ponere libet, quoniam materiales respectu subiecti, non autem formæ ideales, neq; actiuæ. non enim de idea trianguli fit quadranguli idea; neq; de calore frigus: sed de hoc triangulo cereo, hoc quadrãgulum cereum: cum non annihiletur. Diuisionem & vnitionem Philosophi non omiserant, excepto Arist. sed necessarias esse Physiologo palam est.

Datur & diuisio & vnitio in Natura, ad quam sequitur disgregatio,congregatio,rarefactio,condensatio, quæ mutationis in quanto & quali species sunt. Item transcoloratio,quando ex albo fit nigrum; nam quando amplius albefit est Alteratio, quæ speciem non mutat coloris, sed qualitatem. Dicimus etiam mutari Actum in actum, vt motus in quietem, sed motus acceleratio est alteratio eius qualitatis. Qualitas autem est in omni prædicamento, & analogum non vniuocum genus. Sunt & mutationes in cæteris Cathegoriis respectiuis, sed sequuntur ex absolutis. Hinc agnoscere licet motum localem violentum lapidis non esse operationem, sed passionem: At quando fit ad commoditatem agentis, aut patientis simul, veluti nauta mouet nauem, & spiritus corpus: quamuis primaria vtilitas sit ipsius agentis, vocatur semper gestatio aut vectatio.

Hæc ex actione & passione mista contuentes intelligemus,qua ratione duo elementa contra se inuicem agunt, atque elementata constituuntur,contrahendo cõditiones elementorum remissas, castigatasq;, ac modum agendi & operandi; veluti & ipsa à Deo didicerunt, quando ex nihilo creabantur; ac simul Ideam primæ Sapientiæ excipiunt.

Ordo

Ordo communicationis primorum contrariorum agentium in passiuas causas.

ARTICVLVS IV.

CAlor igitur, qui est cœlestis agens causa primò ac per se calefacit, hoc est, imprimit, communicatque seipsum in elementum terrestre extraneum, eò quod virtutem diffusiuam à Prima Potentia accepit; interficit & ergò simul frigus per accidens. Secundò subeundo molem attenuat, ac rarefacit. Tertiò si potens est, potionem attenuatam sursum mouet. Postea verò *a* albefacit, illuminatq;, sicuti nubes robusto calore eleuatæ, adhuc nigræ docent. Sin verò blandus est calor, vel etiam robustus, sed clausus, vt non possit exhalare, primò albefacit, & postea mouet exsuperatam molem. at quoniam dum agit à frigore retunditur [cuius ordo agendi est primò frigefacere, secundò condensare, tertiò immobilitare, quartò nigefacere] imminuitur ipse, eiusq; conditiones, & impurificatur, ac proinde res imminutas, & non purè cœlestes constituit.

a Aristot. perperam negat albedinem aëri & aquæ: ac calorem omnem elementis, docens ex non coloratis fieri colorata entia, quod est impossibile. alibi tamen ignem dicit esse rubrum, vt 1. Met. alibi album, vt in tertio alibi vt in secundo aërem albefacere vinum, esseq; album. sed in lib. de colorib. ponit ignem & Solem esse flauos, aërem verò aquam, & terram albos. quod falsum est, nam flauitas fit mistione fumi, & alboris ignis, vt ipse in Iride docet. terram verò nigram opacamq; esse nemo neget. exemplum quod adducit de cinere albo qui est terra pura, fallax est. cinis enim est tellus ab igne deuicta, & albefacta ab eo. fallaciter quoq; putat à nimia humiditate fieri nigredinem: sic enim aqua & aër humidissima, nigra essent, cum tamen alba sint.

De rerum differentiis iuxta entitates, ac conditiones earum.

CAP. V.

ARTICVLVS I.

ITaq; ex calore imminuto omnes gradus caloris; *a* ac vires rerum mistarum ortum habēt, qui innumerabiles planè sunt.

a Gradus caloris respondent gradibus virium ipsarum rerum. ac in mistis innotescunt ex copia, ac vehementia actionum, & ex saporibus.

at ex ſaporibus manifeſtantur: & ex vi actionum & operationum, reſiſtentiarumq;. Ex luce verò ac tenebris omnes conſtituuntur colores. etenim retuſa ac occupata lux à denſa mole amittit viuacitatem, & fit albedo, quæ lux eſt demortua, veluti è contra lux eſt albedo viua, quæ ſeſe extra ſubiectum effundere poteſt. Mox parum fœdata à materia nigra fit albida: ſiq; plus materialitatis addatur fit punicea, ſi plus crucea, ſi plus viridis, ſi plus purpurea, ſi plus cærulea, ſi plus lutea, ſi plus fuſca; & tandem multa moles à pauciſſima caloris virtute occupata, aut à plurima deuicta nigra conſpicitur, ſi tamen calor exhalauit, veluti *b* carbo declarat, ex quo abſcedente igne cum ſua tenuitate albefacta, quæ miſta nigredini materiali efficiebat rubedinem, vel croceitatem, remanet ille niger detectâ facie materiei, ac remanente calore impuro & ſuperato in facie ſua à corpulentia, quamuis non in virtute. Veluti è contra remanet in niuibus calor victus in poteſtate, ac victor in apparentia ſeu facie, cum non inſit illis nimia corpulentia, ſed frigiditas multa. Ex motu caloris, & corpore materiei, & quiete frigoris oriuntur omnes operationes miſtæ, & aptitudines, & inertiæ ad agendum. Ex raro & denſo fiunt omnes materiales paſſiones & diſpoſitiones, vel *c* temperamenta. *d* Figuræ ſubinde ſunt termini ac teſtes temperamenti ſtabilis, virtutumque actiuarum temperantium poſitionem particularem materiei variis ſub formis, prout opus eſt gradus vitæ illorum ſpecialis ac indiuidualis. vultus autem figurarum colores ſunt.

b Cornix, & carbo ambo calidi, tamen altera alba, alter niger ſunt.

c Voco temperamentum non ipſam miſtionem contrariorum Ariſt. Galenoq; poſitam, mihi impoſſibilem, ſed gradum paſſionis materialis cum ſuo certo calore. vt ſit temperies habitus agentis patientisq; cauſa in modo ſuo ad ideam relato. d *Figura ſtellarum rotunda eſt propter motum, & propter ſimilitudinem partium. oculi verò cauſa videndi circumquaq;. pedis verò plana, gratia ſuſtinendi. oſſium incauata partim procedens in eminentias, vt ſe mutuò ſubeant, & agglutinentur, & ligamenta emittant. auricularum verò concaua, gratia recipiendi aëris percutientis, &c.*

Gradus inter rarum ac denſum.

ARTICVLVS II.

REctà procedens calor ex denſo in tenue, primò facit paulùm lenteſcere molem ipſam explicando. Et hæc raritas primà

prima vocatur lentor. deinde ipſam diſſoluens magis, ſuoque concinnans modo, conuertit in mollitiem, quæ magis tactui cedit, eò quod partes explicauit magis, vnde poſſunt in ſeipſas ſpiſſari, quod eſt cedere. Deinde vertitur in viſcoſitatem, quæ eſt repugnans denſum rarefactioni, vel liquidum repugnans denſationi, ſicut aqueus liquor miſtus *a* farinæ ſiccæ manifeſtat. Deinde agente calore magis ſoluitur in lubricoſitatem, quæ eſt viſcoſitas fluens decurrensq́; deinde liquorem, qui fluit magis: deinde in vaporem ſeu fumoſitatem, quæ amiſſa corpulentia attollitur ſurſum. & tandem in tenuitatem inuiſibilem agitur, quæ continet pauciores partes in ampliori ſpacio, ſicuti è contra denſum continet plures in anguſtiori. Tenuitatem, ſeu raritatem ſequitur ſubito leuitas, & ſubtilitas & humiditas, ſicuti denſitatem grauitas, craſſities & *b* ſiccitas. Atq; omnes ſecundæ materiæ aliquod ex his temperamentis habent tanquam formam ſubſtantialem, quæ eſt vltimus gradus poſitionis & ordinis particularum cum virtutibus actiuis ſimul conſtituta, quæ accipitur in fine generationis.

Veluti *c* vltimus gradus raritatis ipſius liquoris calore diſſoluti dum in aërem tranſit, fit forma ipſius aëris cum illo caloris gradu, qui ſecum permanet, adduciturq́;. Huiuſmodi finalis habitus, terminus generationis, eſt gradus participationis æternæ Ideæ: vnde potentia ita eſſendi, & ſapientia ſe conſeruandi, & amor ſic viuendi in talem contrahitur ſtatum, modumq́;. Ac harum primalitatum vnitas indita eſt Natura, Ars Diuina.

a *Farina eſt ſiccum ens fractum in fruſtula minuta.*

b *Siccitas ſequitur materiæ denſationem, & conſtrictionem: icircò ignis ſiccus nõ eſt cum ſit rarus: tametſi per accidens & ſiccet detegendo ſiccitatẽ miſtam humiditati, quam ipſe educit ſecum ad cognatum cœlum. humiditas ſequitur rarefactionem, & expanſionem materiæ, ideò ignis humidus eſt, hoc eſt tenuis, & rarus, non autem vdus vt aqua, quæ craſſam humiditatem ſignificat, non perfectam.*

c *Nomen formæ proprium eſt figura extrinſeca: ſed transfertur ad intrinſecam geniti temperiem efformatam in ſuo gradu, & ad Idæam generantis.*

De differentiis actionum caloris blandi, robustiq́;.

ARTICVLVS III.

LOngè plures sunt gradus, qui ex prædictis componuntur ratione, quam diximus à calore moderato seruari, vt in cera patet. Verum robustus calor simul ac materiam explicauit, tenuem facit, ac exhalare ita quod prædicti gradus non discernuntur, licet fiant. Atque si materia composita est ex partibus similaribus, videlicet ex æquè mollibus, vel æquè liquidis cunctis, dum exhalat calor, nulla remanet portio illius veluti aqua vitæ & alia paucissima entia ostendunt: at si constat materia ex partibus dissimularibus, nimirum crassis, tenuibus, lubricosis, & viscosis simul, cuiusmodi sunt omnia ferè Entia nostra ob actiones diuersas, quas excipiunt à Sole & Stellis, motu, modo, & tempore multiplicibus, varietas aduenit, vt ab agente robusto calore induretur. etenim minus duras portiones minusq; renitentes in tenuitatem vertit, suamq; substantiam, sursumque vehit: partes verò densiores fiunt ac relinquuntur duriores, veluti in luto igni applicato conspicitur: nam cum priuetur molliori parte aquea, cui durum terrestre mistum latebat, exhalante illa hoc manifestatur. Quapropter calor per accidens ac nolens indurat spissatque; id est, duritiem ac densitatem manifestat, veluti & multus calor videtur nigredinem gener[illegible]dum ipsam detegit, partes attenuatas à se albefactasq; educe[illegible]do sursum, nec permittendo illas remaniere ad disponendum portiones crassas relictas, ad albedinem, & tenuitatem; veluti blandi calores efficere consueuerunt, qui non valentes prædictas portiones educere, remanent cum illis intra molem occupatam, perfectiusq; coquunt tellurem: ac simul ex crassa tenuique plura entia nostra constituunt, quod ver docet tepidum, generationique oportunum, oppositum feruenti æstati, ac destructrici ipsorum.

De dispositionibus secundarum materiarum in actu generationis cuilibet secundarum entium signatarum coaptatarumque.

ARTICVLVS IV.

ENtia cuncta intra Cœlum & Terram generantur ex his dispositionibus commistis: etenim *a* si calor liquefacit Terram, aquam generat, aliósve liquores iuxta caloris varietatem: robustus namq; calor ex terra densa ac dissimilari liquores efficit crassos & impuros; ex similari verò densáq; crassos purosq;. at ex terra molli ac similari liquores educit tenues purosq;: ex molli verò & dissimilari impuros ac tenues. Calor autem blandus siue crassa, siue laxa sit materia semper puriores generat liquores, sed ex illa densiores, ex ista verò densos minus. ex liquoribus autem & lubricositatibus & lentoribus fiunt lapides & metalla. Si verò calor in *b* vaporem vertit terram, generat ventos, pluuias, cometas, aliaq; entia, quæ in aëre fiunt iuxta materiam ipsorum signatam. Calor enim robustus ex materia densa, dissimilariq; vapores educit crassos, impurosq;; ex similari verò puros. At blandus calor ex densa materia vapores educit tenues ac puros; ex molli verò crassos & puros, interdum magis, interdum minus, si fuerint similares: Cum verò indurat, compingitq;, lapides gignit.

a *De liquore quatenus materia arbarum rerum.*

b *De vapore in quantum materia rerum.*

Si verò *c* crassum ingenerat fumum, qui egrediens vestitus viscositate ac lentore, ex matre tellure separare ipsam nequit, vertit in plantam, dum conatur spiritalis fumus sursum attollere: ita quod terræ superficiem egressa induratur exterior portio; interior verò sursum crescit à calore attracta, & simul deorsum ab appetitu sugendi terrestrem liquorem sibi similem, vnde originem ac nutrimentum ducit.

c *De materia plantarum.*

At si intra liquorem multiplicem compositum ex lentore, mollicie, viscositate & lubricositate genitum in medio alicuius crassiciei, generat calor tenuitatem quæ vocatur Spiritus, qui agitando se molem suam circumdantem separat, & intra illam

De Animalium, &c.

viuere decernit, eò quod foris frigus ſentit, robuſtioremq; calorem ſuum habitaculum deſtruentem: ideoque inſtrumenta fabricatur idonea ad motum & nutritionem, & vitam,& ad inſtaurationem ex materia ſimili illi, qui ab eo exhalat, veluti omnes calores faciunt,tunc generatur animal.

Et ex his generibus rerum ſub diuerſis diſpoſitionibus genitarum, ac coniunctarum diuerſo modo à calore agente,& frigore reſiſtente diuerſa generantur entia ad diſtinctionem & pulcritudinem Mundanæ ſtatuæ.

Num alia genera rerum ab his, quæ conſpiciuntur in Mundo fieri potuerint.

ARTIC. V.

PRæuidit *a* Primus Intellectus ſpeculatiuus multa rerum genera producibilium ac productarum, multà quæ non ſunt, quæ nos tamen imaginamur,& pictores fingunt, veluti chymæram,Sphyngem,Briareos, Vitoliuam, Hircoceruum, aliasq; animalium ſpecies, ac plantarum & lapidum coniunctas, diuiſasq; longè plures cognouit Intellectus,quam nos cogitare poſſimus; attamen eas non approbauit, quoniam dixit, ſtatuam non poſſe plures conſiſtentias vitales comportare, nec eas ſeruari ac propagari. Etenim iuſſit Deus,vt in quibuſdam conſideratis modis reſpondentibus participationi ſuæ Ideæ, Sol eſſet Pater, & Terra Mater ſecundarum rerum: & quod hæ ſecundæ parentum imitantes actionem, diſcentium à Prima Sapientia, mox generarent alias ſibi ſimiles in numero, pondere, & menſura.

a Reuorta ſunt ratione approbante, & non caſu, vt putat Emped. res monſtruoſas natas in Mundi origine, at non ſeruatas. hoc enim error eſſet artificis rerum; propterea inquam ab ipſo præcognitas, ſed non approbatas fuiſſe. quicquid extra Mundum hunc ab ipſo ſit approbatum, ignoramus, tametſi multa imaginemur.

Ab

Ab vno calore multipliciter remiſſo, auctoq́, & ex vna materia variis immutata modis, poſſe Entium multitudinem oriri, ac ſine frigoris miſtione.

ARTICVLVS VI.

CÆterùm, quî tanta Entium varietas fiat ab vno calore ſolari diffuſo in terram abſq; frigoris *a* contrarij miſtione [ipſum enim non ingreditur opus naturæ, eò quod duo *b* contraria conciliari, & deponere odia ad vnum tertium Ens componendum nequaquam poſſint : alioquin contraria non eſſent, ſed oblita propriæ Entitatis, aliam haberent] operæ precium eſt videre, dicebat Sapientia, conſideranti calorem, ac frigus ſeſe effundentes è duobus elementis contra inuicem ex ſeipſis agentes, aliud non intelligentes quàm propriam amplificare naturam, cuius nimirum diffuſiua ſunt, cum ſint principia rerum actiua. Porrò quicunq; ſit caloris frigorisve gradus imminuitur, & augetur abſq; terminis gradibusq; ſignatis, ita vt vno amiſſo in alium tranſeat; ſed quaſi per infinitum fluxum abſque certis

a *Frigus creatum eſt ad ſeruandam Terram, ne fiat cœlum, vnumq́, totus Mundus elemētum, ne deficiatq́, generatio: gratia diuerſificandi gradus caloris, vnde diuerſæ res oriantur ad pulcritudinem ſtatuæ, &c. non autem vt compoſitionem ingrediatur.* b *Duo contraria non poſſunt conciliari; non enim amplius contraria eſſent; ergò nec calor eſſet calor, neq; frigus, frigus. Item veluti calor intenſus contrarius eſt frigori intenſo; ita remiſſus remiſſo: ac tantum agit ille contra illud, quantum hic contra hoc. Ideo non poteſt fieri miſtio: nam ſi remanent, ſit congregatio, non miſtio: nec idem materiæ punctum poterit à quatuor formis elementorum, aut duabus informari. Item, ſi formæ corrumpuntur, corrumpantur oportet & virtutes, imò magis; quoniam à formis pendent. Item, ſi formæ debilitantur, adhuc contraria erunt, & non conciliabuntur, vt putat Averr. Item quæritur, num in eadem materiæ parte ſint omnes; & quomodo, cum ſint contrariæ? an in partibus diuerſis? ergò quatuor res erit miſtum ex quatuor elementis ipſorum, & non vna conſimilaris, vt Ariſtot. decernit. At ſi diuiſa fuerint in minutiſſima fruſtula ſenſum fugientia, erit miſtio ad ſenſum, non ad veritatem. Nec Ariſtot. proprias ratione ſoluere potuit, ſed confugit ad potentiam ad actum. at nequit docere, quomodo ſint in potentia, vtrum ſeruata, an corrupta, & redeunt inconuenientia iam dicta præterea nec quibus in locis fiat miſtio. nam elementum intra quod ſit miſtio, ſemper vincet alias portiones aliorum: & fiet generatio, & non miſtio. Item nequit ignis ſub mare, & ſub terrâ immergi ad generandum miſta, præſertim calida à prædominio antequam extinguatur. ergo, &c. Ergò Sol penetrans inferiora, & omnia, eſt genitor, & non per miſtionem, &c.*

certis gradibus, quamuis nos doctrinæ gratia tot significemus gradus, quod sunt rerum species, ac temperamenta in illis.

Præterea quilibet gradus quacunque in materia genitus studet ipsam attenuare, ac sursum trahere ad augmentum cœli. Ideoque nusquam vbi imprimitur, manere cupit in terra: sed semper contendit redire sursum cum præda deuictæ materiæ fugiens inimicum & quærens amicum cœlestem ignem, vnde originem habet. Etenim omnes ignes à Sole *c* emanare etiam declarat, qui ex lapidibus percussis confricatisq; excitatur: qui nimirum retusus demortuusq; iacebat sub materiæ densitate, qua relaxata per plagam suscipit vim agendi, ac seipsum manifestandi; iccircò vnica plaga ex silice plures educit scintillas, olentes sulphur, & cum cinere, quàm ex communi lapide percussio plurima. Idem docet ignis in speculis ex luce solari collecta genitus, potiúsve robustior factus. *d* Similiter & ignes intra terram geniti, non aliunde quam ab ipso Sole, qui occlusus in ea adunatur, multiplicatur & incenditur, oriri possunt. nec huiusce originis suæ calor vnquam obliuiscitur, vnde in cœlum semper attollitur. qui *e* motus ad naturam regressus vocari debet, & ad cognata corpora, vbi mox naturali motu in gyrum fertur. Motus verò grauium deorsum videri debet casus, & delapsus corpulentiæ materiæ seipsam sustinere, aut mouere non potentis; non autem operatio, nec actio seu frigoris, seu caloris.

Frigus ècontra effunditur etiam absque certis gradibus sursum, ac conatur compingere & indurare res à calore genitas, & in terram vertere, & ad suum elementum redire: ex quo ad de-

c Sol est origo ignis omnis. Lapidis percussio non generat ignem, sed excitat inditum à Sole, ac aperiendo materiam constipatam quæ ipsum stringit, prabet ei vim se manifestandi ac multiplicandi. vnus ictus ex marchesita plus ignis & cineris educit, quam decem ex aliis lapidibus. Igitur in illa inclusus erat ignis, & non ab aëre percusso, nec à motu, nec ex nihilo nascitur, vt Peripatetici somniant. sed à sole rebus est inditus, ex eiuq; extruditur, vt Virgilius testatur. d *Elementum ignis quod sub Luna posuerunt, fictio est. non enim ignis nisi à Sole effundi visus est vnquã; præcipuè, qui fit intra terram & mare, quo sublunaris ignis descendere nequit ad generandos ignes & sulphur, & bitumen, aliaq; entia prædominio calida. Ignis etiam, qui ex lapidibus educitur, & à Sole in speculis fit, similis est nostro in essentia, actione & operatione, non ergò æquivocus, vt dicebat Averroës* e *Proprius ignis motus circularis est, potest quoq; omnes motus sortiri, vt opus est, ac tantum quietem contrariam habet.*

ad defendendum se & offerendum inimicum vicissim cum calore effunditur. Non tamen in terram illa conuertere potest, cum non eas habeat vires, quibus propria entia constituere valeat, nisi fortasse in cauernis terræ post duos mille passus nobis aliqua ignota generauerit. nam superiores terræ portiones omnes à calore transmutatæ sunt, vt color & dispositio & rerum generatio participantium calorem ostendunt.

Eccle. 1. Rursus oblectabatur Sapientia Prima *f* videns quod calor è visceribus terræ erumpens in montes ipsam eleuaret, ac intus copiam liquorum per ipsam mobilium generans, valles, & flumina constitueret, ac maria. profectò si exquisitè rotunda telluris superficies esset, minus capax multitudinis rerum esset, ac nunc montibus vallibusq; distincta.

f Vsus varietatis figuræ terrestris & partium eius, & corporum adiacentium.

Approbabat etiam quod vsquequaq; effusis viribus contrarium in contrarium agendo dum cupit illud destruere, fit vt conseruet: etenim calor dum terram indurat, reddit ipsam solidiorem ac duriorem, ac sibi aditum aufferebat subeundi vsque ad consummationem illius. Item dum ipsam alibi liquefacit, humorem præbebat aliis portionibus ad instaurationem. Ipsa quoque seipsam instaurabat vmbram ac frigus vicissim effundens. Item dicebat *g* Deus; præferantur in gyrum luminaria, etenim adigentur ad faciendum non quod ipsa cuperent, dum intra terram eorum vires remanent, nec sistunt se ad destructionem terræ: iccircò faciant oportet, quæ nollent. Item absq; hoc quod vi cogantur, efficient quæ ipse decerno per fatum voluntatis meæ. Hinc accidit vt existente materia difformi in partibus suis crassis ac tenuibus ita ab antiqua actione discretis, & in viscosis & lubricis, duris & mollibus, altis & planis, magnis & paruis, continuis, contiguis, vnitis & diuisis, &c. ex quibus portionibus eius corpora constituta videmus in numero, pondere, & mensura, ad Ideam Sapientiæ Primæ. Calores etiam varij ac difformes fiunt: Etenim alij agunt aliter in alias materiæ species, sicuti palàm est in cera, quam liquefaciunt, & in luto, quod indurant: & aliter in toto, ac in partibus, & in particulis partium; sicuti manifestum est in vna her-

g Res velint, nolint, voluntatem Dei exequuntur.

ba, in vno pomo, in vno animali diuersissimis ex partibus constantibus.

Agnitio mirabilis successus rerum in particulari, omnisq́ varietatis earum.

ARTIC. VII.

ÆTernus Intellectus *a* quando seminauit Fatum, Harmoniam & Necessitatem in Mundum se ipso affectum dixit: Putabit calor efficere perpetuò cœlum, frigus verò terram, non autem media entia: ast ego dimittam eos laborare. Fatum *b* etenim dependens à mea Sapientia corriget eos per necessitatem emanantem à mea Potestate, ita quod in Harmoniam temperabuntur mea ex voluntate pendentem. Nam permeans Sol perpetuum in gyrum necessitate suæ naturæ, in qua per motum seruatur, non poterit se totum imprimere terræ, sed coloris partem, qui cupiens alterum efficere Solem, terræ interiora occupat, laboratq́;. At frigus superueniens illum circumdabit perimere putans, verum colliget magis in vnum, & roborabit, vnde fiet, vt ille Terram concinnans efficiatur semen plantarum, ferarum, lapidum, aliarumq́; rerum, vtq́; tellus fit mater ipsarum, quæ in die à Sole subagitatur, suscipitq́; semen; in nocte verò concipit cogente frigore. Itidem vt in quolibet terræ puncto diuersa entia concipiantur. Sol etenim orientalis calefacit quamlibet Terræ partem vno modo: at cum sit matutinus obliquè agit, partesq́; orientales calefacit magis: accedens deinceps ad meridianum calefacit magis partes medias, orientales verò minus, aspiciendo illas altera actione transmutante priorem: ac paulò magis occidentales. vnde euenit variari actionem primam ac virtutem inditam in cunctis: variari quoq; ens nasciturum, suasq́; partes. Similiter ad occasum perueniens aliis modis expandit radios in eandem partem telluris, quin in idem pomum aut flosculum; & diuersificat præcedentes actiones, ac entium concinnationem. Mox nocturnum frigus aduersus agens alias inducit varietates.

a Opera naturæ sunt ab intelligentia non errante.

b. Posse sapere & amare sunt primalitates Metaphysicæ. Fatum, Necessitas & Harmonia sunt influxus ipsorũ, vt in Metaphys. & præc.dunt calorem & frigus materiam & locum principia physica.

Hoc

Hoc autem efficit Sol in quolibet cœli puncto. itaq; quilibet gradus, qui nimirum sunt infiniti augendo, & imminuendo vicissim maximam parturit difformitatem. Præterea non erit tellus æqualis in portionibus suis, vnde variabitur actio in eisdem particulis dissimilaris materiæ ex densis, mollibus, tenuibusq; compositæ: hinc fiet, vt ex vno semine efficiantur ossa, nerui, cartilagines, pili, intestina, frondes, stipites, flores, cortices, &c. ob partium diuersitatem, in quibus actiones agentesq; causas oportet variari. Differt enim à calore calor robore & copia, vnde in humido, vt palam est, in flammis, copiosior est: in siccis verò rebus robustior, quoniam collectior, vt in ferro ignito; ac harum proprium est vrere mordaciter, illarum verò calefacere copiosè ac blandè. Præterea Terræ superficies æqualis non erit, sed alta, plana, rotunda, montuosa, & vallicosa, &c. qui situs ac partes diuerso modo accipiunt: planicies enim ac valles colligunt calorem roborantq;: montes verò & altitudines accipiunt, ac dispergant, vnde & languidiorem reddunt. Præterea eadem portio terræ, quæ prorsus plana apparet, sanè distincta est in monticulos penè inuisibiles, & in fossiculas plurimas plus lucis accipientes: iccircò hæ plus caloris quàm illi obtinent, & interdum recta interdum obliqua conspecti luce varietatem multiplicant. Præterea quicquid hodie calor facit, hac nocte à superueniente frigore variatur; & crastino die ab altero calore, & deinde à frigore per vices innumerabiliter. Præterea planetæ obliqua via gradientes, alij tardiores, alij velociores fit, vt coniungantur cum fixis & cum se inuicem plurimis configurationibus. Itaq; multiplicabunt ac variabunt caloris vires. Magis autem Luna suis augmentis & decrementis, ac nubes interpositæ, & distantiæ & propinquitates diuersificabunt caloris opera, vnde maxima varietas. Eoq; magis quod c planetæ accipientes à Sole nunc plus lucis, nunc minus, nunc fiunt Terræ propinquiores, nunc distantiores: item velocio- res,

c Eleuatio & descensio planetarũ, fit à copia vel inopia lucis à Sole communicata. non autem ab Eccentricis & Epicyclis. apparentia quoq; fiunt sæpe à visu, à nubibus, & ab aëre magis minusve crasso.

res, tardiores ac varij. Cum ex diuersis cœli constellationibus & actionibus, atque ex resistentiis telluris rerum varietas oriatur. Qui intelligere potest quo in gradu virtus in illis recipitur, ac quanto tempore viuificabitur à cœlestibus caloribus illi consimilibus consimiliter in terram impressis, ac quomodo à dissimiliter sparsis ea defatigetur. Et qui intelliget omnes præteritas mutationes in ipsarum materia, & causas, & dispositiones; hic agnoscere poterit quicquid in morte ac in vita rebus eueniet ipsis. Sed cum infinita sint accidentia earum, quis poterit bene intelligere ipsarum periodos & euentus, nisi ego? dicit Dominus. Nihilominus aliqua *d* multa conjicere poterit ratione, qui luminaria hæc cœlestia spectabit, statuas paruas Ideæ primæ. Præterea dicebat Sapientia, si Sol summum effundere in terram voluerit calorem, combùret superficiem eius conuertendo subito partes minus resistentes in tenuitatem, ac redibit sursum antequam penetret, relinquendo ipsam incrustatam, detectis partibus durioribus illâ spoliatis. Imo findet ipsam terram, dum cum tenuitate exhalat, vnde eueniet, quod si quis calor in interioribus retinetur, egrediatur forâs. Itaque vbi nimius æstus affuerit, interiora terræ sint frigidiora, veluti ostendunt aquæ & antra eo tempore frigida magis, quàm in alio: ac omnis materia foris assata, intus vero cruda fit à calore præpotente. Vbi autem Sol languidiorem calorem impresserit, intus remanebit eo quod nequeat celeriter attenuare, & cum præda reuerti. ideoq; hic occlusus disponet terram in entia multa, quæ pulcherrimum ordinem ac distinctionem faciunt in Mundo, variasq; delicias. Quapropter quocunq; agat modo contrarium in contrarium, continget, vt non fiat quicquid ipsum cupit, sed quod ego præscribo. Igitur ex prouidentia mea, & casu simul respectu eorum Mundus temperabitur: cum casus ac fortuna sint euentus præter intentionem, aut voluntatem particularis causæ. Ego enim omnia excogitaui ac volui: igitur mei respectu causæ nimirum vniuersalis nihil casu fiet, sed omnia ex arte. Coactus igitur calor necessitate remanendi intra molem in quam agit, amabit in ipsa

d Astrologiam non posse prorsus diuinare, sed ex parte, quia considerat causas communes, non autem particulares: n. e. passiones singulas sui subiecti.

Quid casus & fortuna D. Thom. prima p. vide Metaph.

ipsa viuere, ac nutriri ex vicino ente similiq;. Vnde odium orietur inter omnes caloris gradus, ac inter omnia secunda entia, quod cum ab Amore conseruationis cuiusque entis ortum ducat (desiderat enim vnumquodq; semper esse id quod est pet simile meæ Ideæ, me imitando, qui semper sum, & à quo cuncta esse ac operari discunt) fiet vt temperies amoris & odij vbique sit; quoniam hoc ad illud ordinatur: malum verò non erit es-
Gen. 1. sentiale, sed respectiuum: Omnia enim bona à maximè bono prodeunt. Verum diuersitas ac multitudo, quæ fit extra vnitatem primi entis, repræsentabit in hac statua (nam colorata est) quasi vmbram quandam, quæ dicetur malum, ac odium.

Amor est odij causa per accidens. S. August.

Non est malus ignis in suo esse: Terræ autem malus videtur, non autem Mundo. nec vipera mala est, licet homini sit mala. Ita de omnibus idem prædico. Mors quoque rei vnius, si natiuitas est multorum rerum, mala non est. Moritur panis manducatus, vt fiat sanguis, & sanguis moritur, vt in carnem, neruos & ossa vertatur ac viuat. Neque tamen hoc vniuerso displicet animali, quamuis partibus mors ipsa, hoc est, transmutatio dolorifica sit, displiceatq;. Ita vtilis est Mundo transmutatio entium particularium noxia displicensq; illis. Totus homo compositus est ex morte ac vita partialibus, quæ integrant vitam humanam. Sic Mundus totus ex mortibus ac vitabus compositus est, quæ totius vitam efficiunt. Et dicebat Deus, quod omnia essent valde bona: malum verò nihil esse, nisi abusum boni, aut defectum. iccircò non habeat essentiam, sed à non esse originem trahat. Deus enim bonus non potest dare entitatem malo. Nec duo Dij esse possunt: duoq; prima maxima infinita entia omninò repugnat esse. Verum enimuerò hoc homines non intelligentes, errabunt in contemplationem mei: ego verò in bonum omnia perducam. Ita ipse loquebatur, & hæc omnia succedebant: ac lucerna Mundi cum suis luminaribus gyrabat, ac fiebat ex tot actionum modis ac renitentiis patientum, & ex tot variis luminibus ac caloribus multipliciter distinctis, & ex conditionibus Cœli ac Terræ oppositis tanta Entium varietas consurgebat, quam nimirum cernimus intra & extra

 tellu-

tellurem, in qua calores multi in ſeminarium aguntur, ipſi ſcilicet blandiores: alij verò ſurſum feruntur, quia robuſtiores. Vnde fiunt in hac cœli parte, quam aërem appellamus entia plurima: plurima quoq; in terræ ſuperficie, ſed corpulentiora. De quibus omnibus implorata Sapientia Prima, vt nos doceat artem, quam in origine illis indidit, qua ad varios fines ducuntur, concordes tamen in vnum, ſermonem habebimus.

De Mari & Aquis, & Fontibus, & Fluuiis.

CAP. VI.

ARTICVLVS I.

MAre dixit Deus, vt primo naſceretur, *a* nam exhalantem calorem ſurſum cum *b* tenuioribus partibus ad expandendum cœlum, minus tenues inſequebantur exſudante Terra abunde nimis, eò quod tanto calore eſſet affecta. Ac mox ille ſudor ipſam remanebat: etenim ſurſum ferri craſſities non permittebat illius, & accidit vt huiuſmodi ſudoris tanta eſſet copia, quæ terram meridianam circumdet, ac patiatur ſimul, Aquilonem verſus inundans, in duo hemiſphæria ac in illam immergatur vltra centum paſſus in maxima profunditate, propterea quod intra tellurem caloris moderati maior eſt, quàm robuſti copia: iccircò & plus aquæ, quæ ab illo conſtituitur, quàm aliarum rerum fit ab hoc: tametſi in principio robuſtiſſimus calor tantam ætheris molem effecerit. Mox decurrerunt aquæ in imas partes terræ, vbi nimirum imminuta erat, eò quod liquores ſeipſos non poſſunt in ſublimi ſuſtinere. Lapides verò duri,

a Mare non eſt elementum primũ, vt putat Ariſtot. ſed corpus ſecundum: quia non habet quantitatem, frigus & inſipiditatem, quæ conueniunt huic elemento ſecundum Ariſtot. Hippoc. & Plat. nec vires diffuſiuas. nec poteſt generare Mare aut aquas: ſed generatur à Sole ex terra. Idem dico de cæteris aquis, ac minus. b. *Nec aër generat aërem, ſed generatur à Sole: non habet calorem ſummum ac diffuſiuum: non ergo eſt elementum, ſed pars cœli impurior oppugnata à tellure. ideoq; dicitur firmamentum, teſte D. Baſilio, quia ſcriptum eſt: poſuit volucres in firmamento cœli, &c. & via Aquilæ in medio cœli, &c. quoniam aër eſt pars denſior, craſſiorq;, & firmior cœli.*

duri, ex quibus altissimi constant montes, ossa quidem Mundani animalis sursum sua soliditate erecti remanserunt, quo crescebant ac vegetabant.

Et quia quando primum genitus est Sol [dicente Deo] sub æquatore, cœpit reuolui declinando versus Antarcticum polum, peruenitq; ad tropicum Capricorni. Vnde cum rediret diuino instinctu retrorsum versus Arcticum c timens ne frigus totam regionem Arcticam occuparet: accidit vt tellus multa liquesceret in Australi regione. iccircò magnus Oceanus totum circumdat orbem terrarum sub tropico Australi vltra æquinoctialem, quorsum primò Sol cucurrit, non sine causa, videlicet roborandi gratia portionem sui cœli minus potentem, eò quod in polo Antarctico stellæ sint pauciores, ac minores eandem ob causam Aquilonaris regio plus telluris obtinuit, pluresq; montes; qui nimirum ex crassioribus constituti sunt liquoribus à calore minus vigente, derelicto in primo generali conflictu. ac mare boreale copiosius est, magisq; sub polo, vbi sanè est stellarum frequentia & robur adiuuantium calorem in terra relictum ad generationem illius. Meridionale verò magis sub tropico est, quàm sub polo ob dictas causas. ac fortasse inde decurrerunt aquæ in valles septentrionales per mare Arcticum peruenientes ad angustias intra Scythiam, & Terram polarem: ac per angustias quæ sunt intra Iapponem & Catajum & Chinam; ac inter Iapponem & Quiviram ex Mari australi. Ita quod remansit tellus in duo distincta hemisphæria: quorum alterum continet Americam Peruinam ad meridionalem situm; ad borealem verò Americam Mexicanam inter se diuisas Isthmo Panamæ, quo efficiuntur peninsulæ in octo gradus ab Æquatore. Alterum verò continet Africam ad Austrum intra tropicos totam, sed parum extra porrectam, ad Orientem verò Asiam, similiter & ad Boream distinctam ab Africa per mare rubrum excurrens intra terram ab oceano australi, ac per suum isthmum: continet & Europam ad occidentem, versus Boream diuisam ab Africa per mare mediterraneum, quod nimirum excurrit à Gadibus versus orientem vsq; ad Cyprium

c *Vt refice-ret Sol, quod amiserat in Aquilone, quando primum excurrit ad Austrum, multiplicauit circulationes in plagam aquilonarem reuersus: ideoq; plures dies in cancro quã in Capricorno morãtur, & hoc sibi tanquã natura relictum est.*

prium ac Syriacum mare, quod cum Erythræo efficit Africam peninsulam, ac deinde inundauit versus Aquilonem vsque ad fauces Tanais. Itaq; ipsum cum hoc flumine disterminat Europam ab Asia. Sunt præterea aliæ terræ portiones duæ distinctæ ab omnibus terræ portionibus, sub polis Arctico & Antarctico per oceanum borealem & Australem: ita quod septem sunt terræ partes, sicuti in cœlo planetæ septem. Omnia igitur maria continuata sunt inuicem, excepto Caspio, in terminis Armeniæ ad Arctoum posito, spaciosissimo ac salso, sicut & cætera maria, nisi forte sub terra cum illis continuetur. Vbicunq; fit, ex terra oritur salsus huiusmodi liquor: Calor enim in profundis visceribus terræ collectus ipsam in vaporem conuertit, qui egredi prohibitus cum sit in interioribus cauitatibus occlusus, combustis portionibus, vnde ipse exhalabat, admiscetur, itaq; disponit illas ad liquefactionem: quibus postea simul vtrisq; in fluorem conuersis salsi fiunt fontes ex terra nimirum combusta ac liquefacta. Oritur *d* ergo salsus humor ex nimio calore adurente ac liquefaciente intra claustra huiusmodi, sicut vrina nostra & sudores salsi manifestant. iccircò super terram fontes salsi frequenter reperiuntur, quoniam in profunditate ipsius oriuntur à calore aucto vnione liquefaciente materiam combustam, vbi ipse insidit, nihil foras egrediente, quia loci angustia non permittit.

De Aqua salsa.

d Non sit ergò mare salsum, vt putat Arist. quia sibi tolluntur à Sole partes tenues; nã & hoc lacubus eueniret. Item, quot partes à Sole tolluntur, tot à fluuiis & pluuiis restituuntur. ergo, &c. Item nec exhalatio calida & sicca cum pluuiis cadens mare reddit salsum. Nam pluuiæ & lacus ex eis constituta essent salsiores. Ergò rationes Arist. vanæ sunt, ac mare salsum natura est, & non ex huiusmodi accidentibus.

Ast vbi calor blandus est, nec terram comburit, idemq; copiosus & copiose terram liquefacit *e* fluores crassos insipidosq; gignit: ex quibus segregata particula indurescit in lapidem: & quicquid talibus immergitur fontibus, vestitur lapidem: sicuti stylus aut stupa in ceram liquidam immersa certam assumit vestem: hæc autem seorsum à communi mole indurescit, quoniam calor communis in sua fluxibilitate ipsam non seruat;

De Aquis lapidosis.

e Quando petrificus humor penetrat poros lignorum, temporis diuturnitate lapidescunt, sicut in Musæo Ferrantis Imperati vidimus. Pali ac trabes super quibus ædificant Veneti domos, indurescunt à Sole penetrante, & fiunt imputrescibiles & lapidescunt. Sic ferrum fit chalybs, & stannum æramentum.

seruat; proprius verò à frigidiusculo aëre superatur, nec mollem ipsam seruare potest.

Nec autem eò, quod in exteriori superficie tellus liquescere non conspicitur, existimandum est in visceribus liquescere nec posse. In superficie enim agens calor vt primum aliquam illius portionem soluerit, & attenuauerit, in cœlum fertur; nec alias expectat, donec liquescant, nec illas disponit cum deuicta mollitie ad tenuitatem: iccircò hîc incrustat, aut in minuta frustula terram redigit, dum ipsam disrumpit, vt exhalare possit: veluti castaneis & ouis torrefactis euenire solet, eò quod ingenita tenuitas copiosa per poros angustos tota simul egredi nequit: ideoq; magno impetu facto ipsa disrumpit. Verùm f in terræ cauitatibus calor agens non vehitur sursum cum sua tenuitate, sed remanet ad laborandum, iccircò varios efficit liquores, sicuti & in ventre animalis calor efficit intra claustrum humores plures, videlicet sanguinem, choleram, phlegma, melancholiam, vrinam, sputum, adipem, differentes consistentia, calore, sapore & colore, quos extra non posset. Quapropter intra terram clausus calor ex vniformi materia non combusta, si moderatus est, aquam efficit lapidosam: sin verò vrat posteaquam liquefacit blandè, aquam generat salsam.

De puluere & Arena.

f Hoc manifestum est in fornacibus reuerberantibus flammas, vbi lateres breui liquescunt, vt calor diu intra terram liquefacit. Itaq; errauit Porta quādo disputando mecum dixit, terram, non posse liquefieri, decep̄tus ab Aristot. ponente aquam elementum, & principium omnium liquefactionum: qua tamen ab aliis ipsa liquescit, & induratur. non ergò est principium.

De fontibus calidis ac mineralibus.

At si materia accenditur nimis interclusaq; est, vt vapores exhalare nequeant, sed in aquam suffocentur, dum flammæ sunt, tunc ex aqua ambusta ac fricta in accensis crustis profundatæ telluris fit sulphur: fiunt & aquæ bituminosæ & nitrosæ, vbi in nitrum aut alumen, aut bitumen tellus conuertitur, ac intra huiusmodi accensiones aqua generatur calida; hinc foras egreditur affecta calore ac sapore mineralis.

De oleo petroleo.

Sæpe quoque ex pingui bituminosaq; terra expressæ tenuiusculæ portiones in oleum ac fontes oleaginosos concrescunt. Aquæ tamen dulces oriuntur non ex ambuusta ac liquefacta vt salsæ, sed ex vaporibus conspissatis in cauernis terræ,

De aquis dulcibus.

G veluti

veluti in caldariorum operculis densantur in aquas. Ex his originem habent fontes, & ex fontibus flumina. Egrediuntur aquæ ad fontium orificia, post vbi à vaporibus concretis genitæ sunt, eò quod præcedentem tenuem vaporem exhalantem, quocum crassiusculi ex quibus fiunt aquæ, perpetuò generantur, sequuntur tanquam cognati, & ne vacuum intercipiatur: veluti & sanguis spiritum prodeuntem sectâ venâ sequitur. Iccircò & super montes cum vehementia exiliunt. Porrò in montium appendicibus plærumque fontes fiunt, & lacus, & ex his flumina. Etenim concauitates multæ in quibus vapores in aquas densari solent, intra montes, dum eleuantur, factæ sunt. Deus autem id voluit, vt ex illis laberentur ad irrigandas planicies. Australes aquæ tenuiores sunt ac dulciores aquilonaribus; quoniam ex tenuibus fiunt vaporibus, ac per terram siccam purgatamq; decolantur. Ingentibus fluminibus nimirum Indo, Gangi, Tigri, Nilo, Eridano, Istro, Orilianæ, Maragnoni, Plattæ, Tanai, aliisq; pluribus, quæ in septuaginta leucas latitudinis expanduntur, & profunditatem quasi æquam mari mediterraneo obtinent, origo assignari debet itidem ex terra conuersa in vaporem inspissataq;, aut ex terra liquida, sed non combusta, vel ex ambabus: cum nec salsa, nec crassa, nec *g* amara sint, vti mare. Quod licet à Sole continuò imminuatur, partibusq; tenuioribus, ac dulcioribus priuetur, non tamen vnquam suam amittit magnitudinem, dum tanta fluminum moles illi restituitur. at neque augetur eo quod tellus magnam illius exsugit partem, ex qua fontibus subministrat humorem: pars verò sursum exhalat, ad ipsumq; reuertitur mare, & in terram perpetuo circulo. Nec dulcescit vnquam: nam cum sit aqua salsa omnis crassitiem habens, sufficit illius particula multam aquam sibi incorporatam afficere, & permeare. Ac mirabilius est quod non dulcescat, neq; augeatur, quàm contrarium. Aqua salsa calefacta salsior efficitur; dulcis verò dulcior, eo quod rarescat. Igitur Mare nunquam dulce fuit, nec à Sole spoliatum est dulcedine: alioquin fontes & lacus dulcescerent & ipsi, quod non euenit, cum sint ex similaribus partibus constituti. Nec salsa sicca-

De fontibus.

De fluminibus.

g Congregationem aquarum Deus appellauit Mare, hoc est amarum, quoniam salsum & amarum. creatum est, vt dicunt DD. sancti, non autem ex accidenti postea factum est ita e, vt putat Arist.

Cur mare non crescit, nec dulcescit mistione fluminum.

S. Basil. in Hexaem. Eccl. 1.

caq; exhalatio cum pluuiis in mare cadit, vnde salsescat. hoc enim similiter lacus & fontes reprobant, ipsæq; pluuiæ dulces, & exhalationi tenuissimæ negata siccitas, deorsumq; casus. *h* Natura mare salsum, amarum est; tale enim nascitur suis è fontibus: naturaleq; illi est longè minorem quàm tellus magnitudinem habere, cum eius sit sudor, ac in eius vallibus morari, non autem

h Errant Peripatetici asserentes mare debere decuplo terra maius esse

se; at à Sole imminutum, cum potius ab influentibus pluuiis & fluuiis augeri debeat magis. Item nec trahente Sole dulces, tenueiq; partes crassescit, ac salsescit. Nam eadem partes, & plures sibi restituuntur, &c. sed natura tale ac tantum videri debet: nam & lacus salsiores, & crassiores fierent, magis accipientes Solis actionem. Item aqua decocta salsissima fierent, cuius contrarium prorsus euenit. Item exhalatio, quam cum pluuiis defert Aristot. ad mare afficiendum salsedine, magis afficeret lacus, præsertim constitutos ex pluuialibus aquis, quæ præterea dulces sunt prorsus. nec ab eis exhalatio deorsum trahitur, quæ dissilit sursum prorsus. Item, si Sol tantopere imminuit mare, vt ex decuplo maiori faceret septem millibus saltem vicibus minus, citò destruit illud, ac finietur mundus positus æternus ab Arist. Imò iam destructus fuisset: nam destructo vno elemento Mundus corruit totus, vt ipse dicit contra Heraclitum. Ergò non paruum ac salsum, calidumq; naturâ est, ita à Deo factum. nam quod à principio facit Deus in rebus, naturale est illis, non autem miraculum nouum, vt testatur S. August. super Genes. Qui autem asserunt debuisse mare frigidum esse ac dulce, & terrâ maius adeò quod ipsam tegat, incusant Deum ac naturam ignorantiæ ac impotentiæ, quasi nescinerit, aut non potuerit res efficere quales & quantæ, & quomodo esse debuissent. Item non inuestigatores, sed compositores & fabri rerum hi esse volunt emendatores Dei. Verum, quia errauerunt ponentes mare Elementum, mox conspicientes non esse tantum ac tale, & in eo loco, quantum ac quale, & vbi conuenit esse iuxta positionem eorum: Hinc tenaces erroris dixerunt ab initio non fuisse mare cuiusmodi est, sed à Sole immutatum, &c. Alij verò dixerunt Deum debuisse facere mare naturâ maius terra, frigidum, ac dulce; sed miraculosè effecisse ipsum paruum ne terram tegeret, sed præberet animalibus terrestribus locum. Contra quos inquam, minimè debuisse aliter quàm est à Deo factum paruum calidumq;. Sic enim quilibet suo arbitratu mundum componere posset; ac deinde dicere quod debuisset componi Mundus sicuti ab ipso imaginatur, at Deum miraculosè aliter fecisse, quod stultum impiumq; est. Item, quando dicunt sacræ literæ Deum posuisse arenam mari terminum ac frenum, indicare legem naturalem, quam illi dedit Deus, videri debent, non autem nouum miraculum: nam dicunt etiam potuisse terminum montibus, ne terram operirent, & ætatibus hominum. ergò de lege naturali in vtrisq; est sermo. Præterea Iob inquit, Mare exiuisse de terra, sicut vrina ex vtero. & Esdras in 4. aquas in sexta parte telluris ponit. ergò longè minus. & Apocal. 21. habetur quod quando fiet Renouatio mundi, remanebunt tantum cœlum nouum ac terra noua, quasi duo elementa sint. & expresse dicitur, quod mare non erit, & Glos. duo tantum elementa ponit in seculi renouatione, sicut in principio Moyses duo ponit primò creata cœlum ac terram. & ita docent D. Basil. & expositores sapientiores. Ac si alij ponant quatuor elementa, patet aërem & aquam dici elementa, sed non prima, verum tanquam portiones magnas rerum, vt Empedocles quoque voluit, & Plato, & ita exponitur Epist. S. Petri.

autem ipsam tegere: quoniamquod primò inditum est vnicuique rei nascenti, eius natura fit. Ac perpetuò tantum taleq; erit, sicuti Prima Sapientia dixit, vt sit solum nauigationibus, sedes piscibus, restauratio telluri, veluti sanguis in iecore, & venis animali, ac copula cœli & terræ. Si enim tanta moles aquarum in fontibus, fluuiis & maribus non esset, non educerentur vapores è terra nisi tenuissimi, ac paucissimi, & post breue tempus ferè nulli: Tunc recederet cœlum à terra, & spacium in quo est aër, fieret vacuum; ac constructio maximi animalis quod mundum appellamus, dissolueretur, veluti deficiente sanguine in animali, ex quo nutriuntur Spiritus, qui sunt portio cœlestis, & irrigatur corpus portio terrestris, per hecticam consumitur soliditas, ac spiritus exhalat, & compositum dissoluitur. Ideircò in mundi morte per ignem mare non erit amplius. Sunt etiam sub terris planis aquæ, vnde implentur putei, quoniam vapores ingenerati conspissantur in aquas, at non in superficie, neque sub illa aliquot passibus, eo quod exhalant, remanetq; siccitas. Nihilominus non attingit aqua ad centum passus sub terra. Verùm licet ad plures tenderetur, nullatenus quidē terræ quantitatem æquare videri debet, veluti neq; sanguis corporis humani æquat magnitudinem.

Vsus Maris. *Apocal 21.* *Quantitas aquarum.*

Porrò maris profunditas nullibi porrigitur ad centesimum passum. esto ad millesimū: telluris verò semidiametri profunditas 5500. & plura milliaria continet, computando diametrum tertiam partem circuli, cuius sexaginta milliaria correspondeant vni ex 360. gradibus cœlestibus: at fortasse plura. Itaque profunditatem aquæ excedat tota telluris profunditas decem millibus, ac pluribus milliaribus. & terræ superficies aquæ superficie sextuplo maior est. Verùm quamuis ab ipsa vndiq; tegeretur elata quoq; milliare vnum, quasi nihilum moles aquæ esset ad terræ molem. Item mons vnus liquescens vnum penè efficeret mare. Præterea mare montium altitudinem non habet, quamuis seipsum contineat globosum ne diuidatur, cùm diuisio omnis sit corruptiua: veluti aqua in cyatho conglobatur, dum potest. ac sæpe gibbosum fiat ventorum à terra vi com-

4 Esdr.

vi compulsum. & cum tellus & aqua vnam efficiant sphæram, pendentes aquæ omnes ad centrum nisi se in globum continerent, non centrum versus, sed circumferentiam versus abirent, quod fieri nequit. Etenim entia nostra habent omnia centrum tanquam imum, cœlum verò tanquam summum. Vnde nauigatio *i* fit in gyrum orbis terræ, ac semper pedes pedibus contraponuntur, capita verò vndique cœlum spectant; illi terram, centrumque; ista vero cœlum, summumque respicientia.

i S August. & Lactantius putauerunt semper deorsum iri nobis iri, negantes Antipodas, tanquam opinantes, non tanquam testificantes. Errat Aristot. & alij in hoc, non autem Plato. & Origenes sapientissimi.

De Motibus Maris.

ARTICVLVS II.

MAria omnia ab ortu in occasum continuo feruntur motu, quoniam à Sole rarefiunt & intumescunt, & ideò præcurrunt, veluti aqua fervens in caldario ibi tumescit, vbi ignis applicatur, & ad oppositam fugit partem; atque si ignis in gyrum apponatur ac moueatur, & ipsa in gyrum ibit. Atqui cœlum, aër & mare, omnia hac incedunt via, alterum altero insequente. Nihilominus vbi aër in montes quospiam impingit, aliam torquetur in viam. Sic & Adriaticum mare in Venetum sinum delatum reuertitur in circulum, eò quod occasum versus exitum non habet. Et mare Atlanticum inter Peruinam & Mexicanam regionem ad sinum capitis Dei percurrens retrò voluitur ad Boream vsq; ad Estotilantem, diuersosq; fertur in motus. Similiter hinc inde occurrentia maria sibi mutuo in angustiis Siciliæ, Gadum, Magellanis, Anian & Zemblæ voragines efficiunt, dum inuicem impingunt ac conuoluuntur in gyrum. Dum rarefaciente Sole *a* intumescit mare fit, vt sex horis au-

G 3 geatur,

a Perperam Albertus & alij fluxum ac refluxū maris Lunæ adscribunt. Etenim quando lumine caret, mare nō attolleret, præsertim vbi ipsa abest, hoc est, in hemisphærio illi cui imminet. at si trahat mare sicut magnes ferrum, erigitq;, quare mox deprimit? nec verum est, quod aiunt, eleuari mare, cum ipsa ad meridianum eleuatur, ac deprimi ipsa ad horizontem occidentalem descendente. Etenim hic ascensus & descensus Lunæ non est in cœlo vndiq; rotundo, nisi respectu nostri, quibus relata cum descendit sub horizontem magis deprimi videtur, ac mare ipsum debere minui, quod nolunt. præterea sæpe, vbi imminet Luna, ibi fit depressio in mari, non ergò à Luna, &c.

geatur, ſex verò deſcreſcat: quoniam in quatuor diei quartis eius vigens actio has feruoris diſtinctiones in mari efficere poteſt, vbi præſens eſt, & in eiſdem partibus ipſo abſente fiant depreſſiones hoc ritu: quod vbi Sol perpendicularis imminet, feruet mare, & eleuans feruor aquas in altum efficit ipſas decurrere per partes globoſi mundi laterales, quouſq; mutuò occurrant ſibi obviam in oppoſitis Soli partibus, ac feruori; vbi nimirum eſt media nox. Itaq; in hac & in illa parte ſex eiſdem horis mare attollitur: in hac ob aquarum concurſum: in illa verò ob feruorem; atque in lateribus hinc inde oppoſitarum partium decreſcat & deprimatur oportet; quibus videlicet feruor non adeſt, neque concurſus. Non ſecus in feruente olla aquas eleuari in ea cernimus parte, cui ignis apponitur, ac ſimul in ea quæ feruoris & ignis diametrum obtinet, hoc eſt, in anſa ollæ: in lateribus verò deprimi. Accedente verò Sole ad ſequentem quartam cœli, quæ latus adſpicit, in quo mare non feruebat, attollitur aqua in hocmet latere, deprimiturque in priori quarta, cui imminebat Sol, & ſimul in oppoſita prioris in qua fiebat concurſus: tranſitq; idem concurſus in partem oppoſitam ſecundæ quartæ per ſex horas diei. Itaq; de quarta in quartam permeante Sole perpetuò euenit, eandem maris portionem ſex horas attolli, ac ſex humiliari: veluti permeante igne gyrum feruentis ollæ, duas efficit eleuationes, duasq; oppoſitas depreſſiones. Veruntamen huiuſmodi fluxus & refluxus variari ſolent, dum mutuò obuiam incurrunt in *b* anguſtiis, aut in promontoria illiduntur. Etenim ad littora Guineæ & Burdegalenſis freti, non ſex horis alternatim fit augmentum, decrementumq;, ſed præter conſuetum ordinem. Præterea

mare

b Ariſtot. perperam ſcripſit mare erigi ac deprimi, quia anguſtiatur à terra, & ſicut bilances libretur huc & illuc. non enim ab ipſa terra perpetuò eundem ſeruante ſitum cogitur, vt huc & illuc diffluat, ſicuti nec à vaſe quamuis anguſtò id patitur aqua. Nec præterea aquæ duræ ſunt ſicuti lignum quo appenduntur bilances, vt poſſint vtrinque librari, ſed fluxibiles ſunt, & diſgregabiles, vt nequeant ita erigi ac deprimi vtrinq; viciſſim. Nec vt putat Ariſtot. deſcendunt ab Inſulis vel ſcopulis deorſum, & alternatim reſiliunt ſurſum. nam intra lacum vel concham aquæ impoſiti lapides hoc non afficiunt motu aquas, & cum ſemel inſederint, manent, &c. ergò à vaporibus, &c.

mare Pisanum ac Genuense & ferè totum mediterraneum tali fluxu ac refluxu caret; quoniam tenuiora sunt, vapores intra ipsa geniti, quibus intumescit Oceanum, facilem habent exitum, nec ideò exagitant maria. Crassiora quidem maria in æstate intumescunt, in hyeme verò quiescunt: quandoècontra tenuia exagitantur maria: quoniam paruus languensque calor est hibernus, vt in crassioribus nequeat vapores ingenerare, in tenuibus verò possit, verum non educere foras; vnde conturbentur oportet. Æstiuus ècontra crassa exagitare, quoniam ingenitos vapores non educit, veluti ex tenuibus: quod differentia Persici ac Indici maris manifestat.

Erraticæ stellæ varietatem motuum maribus indunt, quibus obliquo adstant motu. Maria Gothica & Germanica percrescente Luna præter ordinem turgent: quem enim à Sole habent tumorem, consuetus est illis. Potestas quidem lunaris caloris proportionata aptaq; est ipsa rarefacere & agitare, cum non tanta sit, quanta ad ingeneratos vapores educendos sufficiat. Ideoque animalium cerebra præsertim marinorum, omniaq; humida entia sunt humidiora ac pleniora sub plenilunio. ideoq; facilè admittunt per raritatem frigus, & contra veritatem, opinionem inducunt, nimirum frigidam esse Lunam: qua mox deficiente deficiunt tumores humidorum, &c.

De Aquis pluuialibus. Et de Tonitruo & Fulgure.

ARTICVLVS III.

EX maribus, & terra, omnibusq; ex rebus in ea genitis Solaris calor vapores in aërem multigenos attollit: tenues nimirum, crassos, puros & impuros, mistosque, quia materia sunt omnibus quæ fiunt in hoc imo *a* cœlo. Igitur si crassiusculi vapores

a Aquæ super firmamentum teste S. Basil. & S. August. libro imperf. super Genes. sunt pluuiæ. Nam aër firmamentum dicitur, quia est densior ac firmior cœli pars. Et Deus diuisit aquas ab aquis, quia iussit alias fieri super terram, alias super aërem, vt doctè hi Sancti loquuntur, qui & cœlum crystallinum negant esse posse, cum cœlo Empyreo, non enim ignis & aqua prater miraculum conuenirent.

vapores eleuantur, cum à ventis contrariis conspissati fuerint, aut ex mutuo *b* contactu, aut à frigore, aut ab angustia regionis, in aquam pluuialem conuertuntur. Quæ nimirum fumus condensatus videri debet seipsum in sublimi sustinere non valens: Quapropter cadit deorsum, instaurat tellurem eiusque entia, sicuti dixit Deus. Iccircò non fiunt in æstate aquæ in climatibus nostris tropico propinquis: tunc enim vapores adeò tenues fiunt, vt condensationi sint inepti. nec quidem in hyeme pluit multum. etenim cum sint crassi vapores ab obliquo languente calore geniti, sursum attolli nequeunt: Iccircò tellus sæpe multa caligine obuelata est, ac guttas minutas rarasque excipit. At Vere & Autumno mediocriter crassi sunt, quia Solis distantia mediocris est, faciles itaque inspissatu, eoq; magis quod misti sint tenuibus calidisq; vaporibus ex sicca & minerali terra, & rerum portione exhalantibus, qui dum conantur ex crassioribus vaporibus à quibus comprimuntur, egredi, disrumpunt eos, simul atque ex fragore eruptionis fiunt *c* tonitrua, Prima Sapientia iubente, aut animalia præmoneantur, & Dæmones contremiscant. Ex luce verò quæ ex accensis vaporibus erumpentibus coruscat, fit fulgur. Etenim vbi intercluduntur, colliguntur, roborantur, accenduntur, rumpunt ac lucent. Tunc partes reliquæ crassæ colliguntur magis timentes diuisionem, ac proinde destructionem (omnia enim Entia proprium commodum atque incommodum sentiunt) priuatæ quoque portione tenuiore condensantur magis: hinc in pluuiam bene crassam vertuntur, at non durabilem: crassities enim subito decidit. In hyeme quidem prolixior est pluuia, quoniam tenuitas languido constituta calore non satis egredi valet, ac paullatim conspissatur, ac repugnando. Propterea tonitrua ac fulgura pauco hiberno tempore fiunt, ac minutæ pluuiæ: Etenim nubibus immista tenuitas non habet potentem exhalare calorem, nec celeriter: At Vere & Autumno plurima

b Contra Aristot. videtur sufficere cõdensatio ad faciendam aquam ex vapore absque frigore, vt patet in alembicis, & in cassitibus animalium. Igitur frigus non efficit aquas iuxta sententiam illis largiendo, sed condensando tantum: nec aufert vapori calorem innatum, sed ligat, & oppugnat. Nã & in balneis & in operculis caldariorum manifestè fumus absq; frigore in aquas calidas concrescit angustia loci. *c Accenduntur vapores compressi intra nubem sua vnione aucto calore, & ob sulphuream portionem quam habent, non autem accenduntur post exitum ex vi eruptionis, vt putat Aristot.*

plurima fiunt, & impetuosa: paucissima verò in æstate [scilicet in calidis regionibus] cum tantum tenuitas in aëre sit, nulla autem crassities, vnde vi separetur, exceptis paludosis regionibus, minúsve calidis, sicuti in Gallia cisalpina, & in Patauino agro, vbi vapores multi in æstate ex lacunis egredientes prohibiti ab Euganeis montibus vltra progredi, in grandes conspissantur pluuias, præcedentibus tonitruis ingentibus. Similiter ad montes Arabiæ, & Æthiopiæ, &c.

De inundatione Nili aliorumq́ fluminum.

ARTICVLVS IV.

QVia *a* verò ad montes Casates & Argentes, vnde oritur Nilus, vltra æquinoctialem gradibus duodecim, quando Sol est citra in signo cancri sub mense Iunio fiunt ingentes pluuiæ ibidem, & prope alios fontes eiusdem fluuij: nam cum nobis æstas est, ibi hyems est ex principio Aprilis incepta: contingit aquas illius nimium exuberare, quæ in Ægyptum decurrentes inundant regionem, redduntq; fertilem, sicut Sapientia dixit, quoniam ibi pluuiæ non fiunt, cum vapores sint perpetuò tenues. Eandem inundationem efficiunt Pegu, ac Menan in India, & cæteri fluuij ex distanti Regione excurrentes, & inde vbi est hyems illuc, vbi est æstas. Verùm flumina à Borea in Austrum fluentia inundant opposita ratione in æstate, quoniam nimirum Sol in cancro liquefacit mare Scythicum glaciatum hyeme, quo subterranei fluuij propè ipsum caput habentes augentur, ac simul quoniam tunc & niues & glaciata tellus funduntur, & vapores plurimi insuper eleuantur, qui montium cacuminibus arctati in pluuias ingentes vertuntur, omnesque simul aquæ caniculæ æstuant additione; Ergò & Caspij Maris, & fontium Menan, Pegu, & aliorum longissimè decurrentium.

a *Non inundat Nilus, quia prohibetur ab Etesiis in mare ingredi: cum alia flumina in eodem situ hoc non patiantur. nec quia niues liquescunt vt alij dicunt, cum in sua origine non sit calor liquefaciens, sed frigus gelās. alia quoqu flumina i... non patiantur.*

De Grandinibus.

ARTIC. V.

GRandines vero ex vaporibus crassis calidisq; fiunt in locis, temporibusq; calidis *a* non enim frigore gelantur, sed vnione crassiorum vaporum, dum tenuioribus ac calidioribus spoliantur. Ita quod simul ac amittunt calorem & tenuitatem, dum veluti illam sequuntur nolentes separari ab ea, neq; à seipsis, stringuntur ac compinguntur & indurantur; & quocunq; *b* paruo frigore magnam sortiuntur constipationem: frigus enim in densitate gaudet, & in ipsa multiplicatur. Ideo ante quam grandinet, tonat, fulguratque cœlum, quod nimirum tenuitas ex crassitie erumpens separetur, veluti in Lombardia æstate feruente innotescit.

a Grandines æstate sub calido cœlo, & in maritimis fiunt regionibus, ergò gelantur abscessu caloris, nec prius ex vapore fit aqua calida, quæ postea congeletur à frigore, vt ait Aristot. inuitè confessus aquam oriri calidam; namq; sumpta grauitate subitò decideret antequam gelaretur. Item vnde nam huiusmodi frigus aduenit, cum aër calidissimus sit in quo fiunt grandines, &c. b *Hac ratione nitrum refrigerat, ac acetum similiter.*

De Niuibus.

ARTICVLVS VI.

NIues autem frigidis in locis, ac temporibus tepiditati succedẽtibus fiunt, Porro quando Auster vapores multos calidosq; in aëre attulerit, ac simul aquilonare frigus superuenerit, eosq; oppugnare cœperit, ac paulatim occupat, superat, gelatque, huiusmodi consistentiæ visuntur. Quapropter non in maritimis regionibus, calidioribus ex luce in aquis multiplicata resiliente fiunt niues sicut grandines, neque in æstate, vt illi, nec sæpe in Autumno aut Vere, sed in montanis & hyeme, nullisque præcedentibus tonitruis, eo quod ex crassitie tenuitas non erumpit, sed cum ea remanet, eiusque calor à frigore ligatus, qui calidam albamque niuem mollemque reddit, cum à frigore indurari non permittat omnino.

Niues

Niues omnes *a* sicut & cæteræ aquæ natiuo blandoque constituuntur calore, quamuis externo frigore oppugnante tactui nostro frigidæ sentiantur ob illud, & ob id quod ipsis nos calidiores sumus. Nihilominus niues impinguant campos, albæque sunt ac molles, caloris scilicet facie ac dispositione donatæ. Nec quidem vinum aut oleum dum congelantur natiuum calorem amittunt, quamuis eius operatio ab externo frigore ligetur, impediaturque: ita nec ens aliud vllum, vllusve liquor. Quilibet liquor seruatur calore blando, à præpotenti vero destruitur in vaporem: similiter & à frigore, quod nimirum liquore ex molli fluenti humidoq; durum, immotum, siccumque ens generat, glaciem scilicet, crystallum, terramq;. Igitur liquores essentiam blando à calore habent. Mare quoque vniuersum calidum est cum sit salsum. Omnes præterea aquæ à calore genitæ sunt ex fumo calido inspissato, habentq; dulcem saporem nostro calori blando propinquum, aut insipidum linguæ calori persimilem. gaudent motu, operatione quippe caloris; quiete vero corrumpuntur. At *b* neque extinguit ignem aqua actionem inimicam effundendo: sic enim ipsum in aquam conuerteret; sed copia & viscositate ipsum suffocando, dum videlicet occludit meatus lignorum ardentium, vnde flamma, pars scilicet tenuis fumosaq; egreditur; ita quod non sinit ignem exhalare: vnde oportet, moriatur. quod & à vino calido, & ab aqua salsa, & ab oleo copiosè iniecto simul patitur. At quidem visuntur ignes in bitumine ac pice accensi, aliisq; in materiebus non porosis, nec dissimilaribus, inter aquas

a Visa est nix in iugis Apennini ex vaporibus è mari delatis fieri, ac salsa perseuerare, nedum dulcis. Item eius qualitates blandum calorem eius innatũ docent, videlicet pinguedo, albedo disgregãs & rarefaciens visum, destruensq́, quod nimirum est opus caloris. Vnde Xenophon apposuit velum nigrum oculis multum, qui redeuntes ex Armenia per niues cacabantur, vt actionem disgregantis albedinis impediret.

a Ligna viridia non accenduntur vt sicca, quia humore crasso abundant occludente meatus, nec permittente ignem subire ad agendum, nec aërem: icircò submerguntur pondere in aquam; & sicca plena sunt aëre, ideò natant, & admittunt calorem intra poros. non ergo, quia humor igni sit inimicus, non comburuntur viridia, &c. Item entia bituminosa in aquis ardent, quia non habent poros, ex quibus flamma egreditur, claudendos ab aqua, sed aquè accenduntur, & ab aqua nutriuntur. Item incendia magna aquam vertunt in flammam antequam in poros perueniat obseretq́;. Item omnis humor nutrit ignem, & ab igne generatur, à calore liquescit, à frigore gelatur, & quia natura ipsius est liquidum perpetuo esse, igitur & ipsius natura est, vt sit calidus semper blando quidem calore: nam & à robusto soluitur in fumum.

aquas ardere, augeriq́;, quin & incendia maxima aquis nutriri, veluti Ætnæ ignes ac Vulcani. Nullum quippe ens apud nos existit, in cuius compositionem frigus intrinsecè ingrediatur. Verùm cum nascantur omnia ex terra calefacta transmutataq́;, calida perpetuò sunt, donec in terram puram, quam non videmus, reuertantur. Frigus quidem terram seruat ac tuetur; calorem imminuit & in gradus agit, at non componit. Duo etenim contraria neque robusta, neque languentia conciliari possunt ad constituendum tertium ens. Hoc enim foret propriæ obliuisci naturæ, quam Sapientia Prima, Primaq; Potestas, ac Primus Amor indidit illis.

Cicuta & Oppium non inducunt somnum, nec venenant ad mortem, quia frigida sunt, sed quia viscosos multosq́; vapores emittunt in ventriculo calefacta: qui nimirum meatus capitis, ac cordis, per quos spiritus feruntur, replent, efficiuntque somnum, dum spiritum vocant in interiora ad prælium, ac ipsi vincuntur: verum si vicerint ipsum, suffocant in crassum ens, mortemq́; afferunt. Si enim frigore has passiones inducerent; nec vinum calidum somnum afferret, nec frigida nix magis, non occideret magis quàm cicuta.

De Rore & Pruina.

Artic. VII.

FIt Ros ex vaporibus paucis exilibusq́; à calore diurno extractis, à frigore verò nocturno occupatis, vtilis sanè frugibus, sicut dixit Deus. Magis autem in regionibus, quibus non pluit; veluti in Arabia, ac climatis consimilibus, vbi abunde huiusmodi liquor fit. quod iccircò accidit, quod calor ibi nimius est, omnesq́; vapores in aërem facilè soluit, cum sint à terra sicca educti, ideoque pertenues: vnde reliquiæ modò quæ vesperi relinquuntur, aptæ sunt in rorem verti, non autem in pluuiam, neque in tonitrua, cum sit aut pura, aut non dissimilaria. Fieri quoque potest, vt fumi egredientes vesperi de sub-terra, in herbas impingentes conspissentur in rorem antequam sursum

sum

ſum eleuantur, veluti aër frigidum vitrum, aut marmor circumdans conſtipatur, gelaturque & ſtillat. Vnde & arbores montanas noſtræ regionis editioris perpetuò aquas ſtillare videmus, quoniam ex duobus maribus hinc inde vapores à ventis in Apenninos eleuantur, qui vltra progredi prohibiti ab arboribus montibusq; addenſantur in aquas, quæ denuò euaporantes, ac iterum quodam circulo recondenſantur : quod in Fortunatis Inſulis arbores quædam ſimiliter patiuntur.

Pruina idem eſt quod Ros, ſed à nimio frigore hiberno tempore concretum, quod in æſtiuo tantummodo conſpiſſatur.

De Manna & Melle.

ARTIC. VIII.

MAnna quam in Calabria, & in Arabia felici legunt, non de cœlo, ſicut quam dedit Deus Moyſi, defluit, ſed ab ipſis arboribus apricis, ex quibus colligitur : Qui nimirum in die bene digeſtum liquorem quendam per pediculos ipſarum ad folia exprimunt, qui repente in inuiſibilem ſoluitur tenuitatem ; ac noctu deinde inſequitur eadem in via eum, qui exhalauit non viſum liquorem, alius liquor conſimilis, qui à nocturno frigore cogitur in Mannam ſub fine veris, donec Sol in menſe Iunij talem humorem euaneſcere fecerit, quando iam legi deſinit.

Conſueuerunt ſtipitum fraxinorum cortices veſperi à ruſticis parum incidi, ex quibus inciſuris gummi egreditur noctu, quod mane colligitur, quam Mannam corporis vocant. Vnde manifeſtum fit ex arboris ſucco Manna prodire, non autem ex aëre. Alioquin & aliæ arbores fraxinisq; ornisq; propinquæ Mannam exciperent, quin & ipſi lapides cœlo diffluentem.

Mel quoque ſuccus eſt ex particulis conſtans noſtro guſtui qualificatis, ex floribus caloris opera eductus; qui nimirum ex fumoſa parte puriori beneq; digeſta conſtituuntur, omnes-

que ideò odoriferi sunt flores, exsuctiq; mel reddunt, quod apes colligunt, sibiq; seruant. Iccircò sub tectis quoq; flores positi, vbi eis mel ex aëre influere nequit, visuntur interiorem partem mellifluam habere. Veluti & ficus per sua oscilla proprium emittunt mel puriorem nimirum sui portionem. Propterea non omnes arbores, sed quædam, & non in qualibet regione, aut situ, nisi aprico, blandoq;, nec omni tempore, nisi sub mense Maji ac Iunij scaturiunt manna: ac aliæ in flore aut in fructu mel emittunt. Fieri *a* quoque potest, quod manna in aëre ex vaporibus fiat similaribus purificatisq; interdum ex blando calore ex materia æquali ope frigoris compacta, vel propriarum partium tenaci similitudine complexa. Hoc autem accidit quando vbiq; super quacunque arbore, & lapide manna reperitur.

a Manna de qua loquũtur scriptores Arabes rõ quotannis, nec in eodem loco fit, sicuti nostra in Calabria.

Eadem Manna aut mel à robustiori calore in aëre decocta amarescit, ac contaminat fruges, in quas decidit. Fit etiam consistētia quædam ex vaporibus fœtidis fuliginosisq; congregatis in aëre absente Sole, qui mox defluentes sua impuritate venenosoq; æstu tenella semina vrunt, ociduntq;. Idem facit fuliginosa nubes in fine Maji à robusto calore genita ex terra combusta, madefactaq;.

Cæterorum succorum, qui ex arboribus & fructibus exprimuntur, generatio persimilis est sanguinis animalis generationi. Ex fluoribus enim cibiq; exsuctis plantarum calore ad sui rationem immutatis, varij fiunt pro officinæ, & distillatorij & caloris varietate, alij vnctuosi, alij acres, alij dulces, alij amari, prout ex aquarum generationibus patuit, & ex dicendis cum de sapore fiet sermo, patebit. Vinum & oleum præ cunctis celebrantur.

Aër ergo alembici Naturæ pileus est; Sol ignis; Angelus Rector, est destillator; Tellus, aqua, mineralia, plantæ, animalia, & quicquid cœlo subest aëreo, simplices species sunt, ex quibus vapores eleuantur varij, multiplicesq;; sulphurei, bituminosi, fuliginosi, puri, crassi, tenues, odiosi, amorosi, subiectarum specierũ affectus & naturam referentes: proptereaq; in ignes, fulmi-

fulmina, tanas, aquas, niues, rores, mel, mannamq;, &c. constipantur. Nil mirum ergò si rores ex herbarum transpirationibus, & mel, & manna ex arborum halitibus etiam in aëre fiunt, nedum in arbore, cuius succum non lectum Sol eleuat, noxque cogit, inq; lapides & vicinas plantas non suas demittit: & mistura aliorum vaporum & arboris, nouas medicatasq; induunt virtutes. Ex herbis aûtem floribusq; & Luna, & Astra vapores educunt; quos vna cum aliis in rores nox conspisset, medicinis & venenis haud ineptos.

De aliis rebus ex vapore, & in vapore genitis. Et primò de ventis eorundemq; vsu.

CAP. VII.

ARTICVLVS I.

VT perferantur calor, ac frigus in regiones, quibus magis opus sunt ad rerum generationem & vitam: vt deferantur nubes quorsum diuino subseruiunt opificio: vt agitentur plantæ, earumq; vis seminalis augeatur: vt deferantur pluuiæ, vbi sunt necessariæ: vt inuitentur animalia ad cibum quæritandum per odorem à longè delatum: vt conducantur nauigationes ad fines hominum: Iussit Sapientia Prima ventos generari ex vaporibus non æquè crassis, ac illi, ex quibus aquæ, nubesque fiunt, nec adeò tenuibus, quod sursum eleuari possint nihil proficientes præfatis vsibus. Quamobrem nec hibernis, nec æstiuis temporibus fiunt sæpe, sed in mediocribus, & ex crassiusculis, ita quod remaneant in superficie tettæ ad vsus Dei. *S. Basil. in Hexaem. S. Chrysost. super Ioan.*

a Vbi copiosè congregati, dum angustia loci proptioque conta-

a *Stupidus Aristot. error, quod venti ab aëre agitentur in gyrum, cum aër motu languidissimo feratur, qui nec arboris folia moueat; quo pacto igitur ventis illum dabit motum, qui demolitur turres & arbores euellit, &c. ergo mouentur à seipsis quæritantes spacium vitæ, &c.*

contactu ſtringi ſe ſentiunt (quod contra naturam, ac mors tenuitatis eorum eſt, veluti ècontra craſſitiei mors eſt expãdi) diffugiunt in gyrum quæritantes ſpacium capax ipſorũ amplæ raritatis, donec aut in ſe inuicem impingentes, aut à montibus repreſſi inſpiſſantur in aquam: aut è contra propria agitatione attenuati ſuperiora cœli ſpacia petunt ampliora, ac capaciora. eoque ſunt vehementiores, quo locus generationis in regione vnde naſcuntur, maiorem fumi copiam ſubminiſtrat illis: itaque conſtringi magis, ac exitio dari perſentiunt; vnde maiores adhibent conatus, quo illa ex regione in alias diſſiliant. veluti puluis bombardæ in cauitate accenſus, in tenuitatem actus, quæritat amplius ſpacium, egrediturq; impetuoſus in aërem, ſecumq; rapit quicquid obuiam habet. Iccircò in pelago, ac ad oſtia fluuiorum ſemper ferè ventus perflat, propterea quod facilè ex aquis educitur copia vaporis quæritantis ſpacium vitæ ſuæ proficuum.

Secundum genus generationis ventorum.

Fieri quoque poteſt, quod aër aquæ ritu ebulliens expandatur, ac impetuosè dum expanditur, efficiat eum quem ventum dicimus fluctum aëris. non in æſtate, quoniam hîc feruoris centrum fit, vbi Sol imminet perpendicularis, ac proinde aër aliorſum diffugit ad circuitum. nec in hyeme; quoniam longè diſtat principium feruoris à nobis. At autumno & vere validi ad nos ſpirant venti ab ipſorum centro ſub æquatore cum grandiori mole, eo quod propiores ebullitionis circulo ſimus.

De aura matutina veſpertina.

Mane ex orientali plaga, vbi Sol aërem rarefacit, aut vapores mouet, leuis flatus ferè perpetuus ad nos ſpirat, qui deſinit perueniente Sole ad meridianum noſtrum: quoniam hîc fit tunc vaporis & feruoris centrum, ac ventus difflat aliorſum. At ſero cum ad occaſum deuenerit Sol, ſpirant ab eo flatus vehementiores, quàm ſit aura matutina, quoniam feruor occidentalis ad nos defluens additur vapori ex Oceano Hiſpanico educto.

De Etesiis.

ARTICVLVS II.

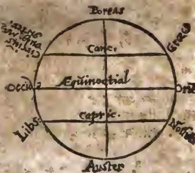
HOc euenit perpetuò ferè omnibus in climatis. At in regionibus mari propinquis in meridie venti spirant blandi æstate, quos *a* Etesias vocant: non quidem ex aëris feruore, qui apud nos centrum habet, sed ex mari: Etenim tunc percutitur rectis radiis meridiani Solis, ideoq; copiam ventosorum vaporum emittit. Prætereaq; sub meridie tunc mare placidum est, quod à præpotenti Sole ita rarefit, vt vaporibus ingeneratis facilem præbeat exitum: at mane & vesperi radiis obliquis percutitur, & vapores ingenerati egredi non permittuntur, eo quod mare non sufficienter rarefit. Iccircò eo in tempore non flant, sed aquas exagitant. quapropter mane ac vesperi turbari mare videmus. at verò paludosis in regionibus, veluti Neapoli, quoniam mare crassius est, exagitatur modò in meridie, quoniam educitur vapor vertendus in Etesias: mane verò ac vesperi placatum conspicitur, quoniam non ita patitur ab obliqua luce quod vaporem multum concipiat, quo agitetur.

De Etesiis. a Etesij nō fiunt post æstiuum meridiem, quia niues in mōtibus liquescunt, & ventulū euaporant, vt putat Arist. Nam in littoribus Africæ & omnium mariū fiunt Etesiæ & spirant ex locis, in quibus non est nix, &c. item, &c.

De ventorum qualitatibus, sitibus, & nominibus.

ARTICVLVS III.

EX quibus spirant sitibus venti nomina sortiuntur: vnde alij Orientales, Occidentales, Meridionales & Septentrionales. Item ab intermediis regionibus, vnde spirare videntur nobis nominantur, sic ex Græcia Græci, ex Libya Libes: & in qualibet ferè prouincia propria habent nomina. nam in Apulia Sclauones, qui ex Sclauonia, Calabri, qui ex Calabria flant, dicuntur. At sæpe fiunt venti in nostramet regione,

nos verò inde nomen imponimus, vnde ſpirare videmus. Sub æquatore perpetuus ſpirat ventus vniformis ab ortu in occaſum, non autem è contra, præſertim in mari. Sol enim *a* eà fert vaporem ac feruorem cum aëris tum maris. at extra tropicos vndequaque ſpirant, & quorſumlibet, prout vaporem locus vnde egrediuntur, reperitur; qui quacunq; & quorſumvis quæritant ſpacium; & à montibus aliorſum rejiciuntur: & à ſeipſis aliunde ſpirantibus. Ex *b* quatuor Mundi cardinibus, & ex quatuor punctis oppoſitis tropicorum octo venti ſignantur diuerſis nominibus in diuerſis regionibus diſtincti: ac in medio ipſorum alij ſignantur multi vſq; ad triginta ſex, quos doctrina nauigantium ad vſum ſecuit. At ſub polis venti omnes ſunt Auſtrales, ſub tropicis verò polares magis, quia inde expirant in latitudinem.

a Agitatione regredientis maris ex ſinu Mexicano ſpirant Zephyri ad nos: quinatur etiā in regionibus proximis.

b Sermo eſt de vētis ſpirantibus in latitudinem terræ ad polos, & à tropicis, non autem, &c.

Adducunt venti qualitates regionum, vnde ad nos exſufflant. Propterea Auſtrales ex Africa æſtuoſa, & ſerpentibus plena, & per mare ad nos ſpirantes, ſunt craſſi, venenoſi, aquoſi & vdi: Septentrionales verò ex niuoſis, frigidiſque montibus fluentes, ſunt tenues, ſereni; quoniam vapores in aëre gelant, ac cadere in terram faciunt, aut meridiem verſus expellunt. Orientales ſunt vehementes, calidiuſculi; Occidentales verò vehementes frigidiuſculi, quando ex vaporibus fiunt in regionibus pellentibus contra nos. Verum quibuſdam in locis hi ſalubres ſunt, in quibuſdam verò illi iuxta qualitatem quam in tranſitu aſſumunt. In Apulia zephyrus proficuus cunctis ferè regionibus, noxius eſt, effectumq; Noti inducit, cuius eſt caput replere, auditum aggrauare, ventrem ſoluere; herbas contaminare: quas alibi Boreas, ipſeq; zephyrus, qui & Fauonius, viuificat, ſerenat caput, diſtillationem ad pectus procurat, colligit calorem natiuum ad melius digerendum, animumque ad contemplandum.

Venti *c* omnes calidi natura ſunt, à calore nimirum geniti:

c Flabellum non generat frigus, ſed adducit aërem frigidum, cum expulerit aërem nos tangentem, noſtroq; calore iam caleſcentem. Item impetuoſè intrans noster aër in poros noſtros ipſo calidiores inducit frigoris ſenſum, quamuis nec frigus extraneū. nam minus calida frigidiora apparent magis calidis, ſicut febricitanti tactus noſter calidus alias frigidus videtur.

niti: at in nos frigus quando impellunt, impellendo aërem. omnis verò aër siue aqua agitata membris nostris frigus adducit, eò quod expellit partem aquæ vel aëris nos tangentem, ac à nostro calore calefientem, adducitque subinde aliam minus calidam, nobis frigidiusculæ sensum afferentem continuatione, ac vicissitudine quadam, quod ad flabella faciunt.

Vbi spirant venti contrarij sibi inuicem obuiam facti conglomerantur vna, nec segregari potentes conuoluuntur in gyrum, veluti fluctus aduersi in angustis fretis voragines efficiunt, ac in aërem eleuant quicquid facilè mobile in medio eorum inuenitur, sicut sæpe videmus rotare paleas, ac puluerem, & sursum ferri. At si quando vehementes fuerint huiusmodi ventorum turbines in mari, naues in aërem ferè eleuant, veluti Charybdis deorsum deglutit consimili ex causa. *De Turbine.*

De terræ motibus.

ARTICVLVS IV.

CVm vapores copiosi sub cauitatibus terræ ingenerantur, angustiam exosi egredi ad spaciosum cupientes locum, impetum faciunt in terræ soliditatem, quousq; exitum inueniant. Propterea pro qualitatis ac roboris magnitudine & copia magis minusque terram conquassant & sæpe findunt, montes demoliuntur, ciuitates submergunt, aliaque detrimenta afferunt, quæ in Sicilia & in Agro Puteolano visuntur magis, vbi nimirum cauernosa est tellus indito Sole imminuta in penetralibus. Ac magis in insulis, quàm in continente, eò quod in illas influit mare aquas in vaporem terræ concussorem vertibiles. Magis autem in regionibus sub terra ignitis, calidis scaturientibus laticibus, ac mineralibus ex vaporum copia, quæ intus non capitur, nec simul per angustos meatus egredi valens eruptionem facit. Sic vapor recentis vini obturatum dolium frangit. Ova quoq; ac Castaneæ torrefactæ tantum concipiunt vaporis, qui egredi per poros angustos totus simul prohibitus, erumpit, ac in puluerem vertit solidam impeditricem materiam.

Puluis quoque bellicus in cuniculis accensus demolitur montes ac ciuitates cupiditate vitalis amplitudinis erumpens. Eadem ratione ex tenuibus vaporibus sulphureisque intra nubem crassam collectis accensisq; fiunt in aëre tonitrua prolixa, ac tarda ex vapore exili, paruoq; calore: breuia ac impetuosa ex multo vapore robustoq; calore.

De Fulminibus.

ARTIC. V.

QVando tenues accensique vapores in nubibus in corpora inferiora adiguntur, penetrant subtilitate sua humoremq; alienum calore absumunt, porosas per partes permeantes, remanentes vero siccas erectasque relinquunt, veluti fulminatis accidit animalibus. at cum vapores accensi crassiusculi fuerint, partes exteriores vrunt, vt pilos, folia, vestimenta; intra verò penetrare propria obtusitate non permittuntur.

Dum præpotens calor materias terrestres vrit, flammæ quæ vapores sunt accensi, aut vapores, quæ sunt flammæ demortuæ, ingenerati intra res combustas ex partibus illarum minus resistentibus, pura tenuioribus egredientes foras per poros solidioris partis vertunt ipsam materiam in minutas atomos, viscosasque. ita quod soliditas ipsius in minutias, quæ fuligines appellantur, conuersa sursum vehitur cum exhalante fumo, quorsum ire minus potest, nisi in minutissima frustula secta, eleuataq; fuisset. Hæc quidem est materies fulminum, *a* quæ fiunt post multum æstum ex vaporibus crassis, viscosis, ac fuliginosis, sulphureisq; simul tenuibus crassisq; plurimis: quibus accensis ob collectionem tantæ molis tenuitas effugit, viscosæ verò fuligines constringuntur in vnum simul liquescendo ab accensione, & compinguntur in ferrum, aut in lapidem, aut consisten-

a Lapis 13. librarum cum huiusmodi accidentibus decidit apud Castrum Villarum tempore nostro. vnde palam Aristot. fallitur dicens à ventis hos lapides sursum ferri, & deinde cadere. Non enim ventus trahit in altum, sed in gyrum, nec fieret tonitru & ignis, & sulphuris odor cum vulgari lapide, vt videmus.

ſiſtentiam in aliam, cui ſimiliores *b* ſunt, quæ ſecum fert ſulphuream accenſionem. Itaq; diſcurrit per vias diuerſas tortuoſas, dum ab accenſione ſurſum trahitur, à corpulentia verò deorſum, ſicuti & fulgura arte confecta: ac concutit quicquid opponitur, & liquefacit terram, in quam mergitur, afficiendo ſimul ipſam ſulphureo odore.

b Nam omni ex minerali & ije vapores exhalant, omniq; in terra combuſta ſunt atomi minera omnis. ideò ex parte vera eſt homiomeria Anaxagoræ.

De ſtellis cadentibus, & ignibus, qui in aëre apparent.

ARTICVLVS VI.

VApores tenuiuſculi quando ſoli, nõ intra nubes accenduntur, in æthere videntur quaſi ſtellæ cadentes, quod nimirum flamma ex principio ipſorum ad finem diſcurrit, veluti titiones in aërem proiecti noctu repræſentant; Sæpe quoq; vapor vnitus, accenſuſque, viſus velocitatem anticipando apparere facit quaſi longam flammam, quæ breuis eſt, vnitaque: veluti accenſus ſtylus in gyrum velociter commotus, quamuis in vna modò parte gyri ſit, videtur tamen in omnibus ſimul eſſe.

Fiunt inflammationes aliarum figurarum iuxta vaporum poſitionem ac conſiſtentiam: nam domus ardentes, Dracones, Capræ ſaltantes, & alia ſimulacra huiuſmodi conſpiciuntur. Interdumque accidit in ſepulcris mortuorum videri lampades accenſas noctu: ex his enim exhalans calidus vapor in die, à frigore nocturno vnitus accenditur. Equi & homines interdum vehementer ſpirantes aut loquentes emittunt vapores ita ardentes in aërem frigidiuſculum, quod ab ipſo percuſſi collectique in flammulas vertuntur.

De Cometis.

Artic. VII.

SVrſum elati vapores à Sole illuſtrati *a* Cometa fiunt, ſic dictus, quia comam emittit in partem oppoſitam Solari colluſtrationi, veluti ampulla aquæ plena Soli expoſita oſtendit. Iccircò eclipſari viſi ſunt ab vmbra terræ Cometæ, ac ita permanent donec vapor prorſus attenuetur in cœlum. Si primò vapor Cometæ accenderetur, non duraret ad horæ decimam; quod Stellæ cadentes docent, & puluis bellicus accenſus, res craſſior exhalatione Cometæ.

Fiunt Cometæ ſub & ſupra Lunam, & vſque ad Iovem, * ac ſæpe ſuperiores ex parallaxis diminutione viſuntur, ac ferri ſimul cum fixis quibuſdam ſecum ſympathiam habentibus ac ſimilitudinem, ac plerumq; mouentur, quorſum exhalatio tenuitatis plus habet, quando obliqua aliave feruntur via; ac perpetuò ferè ab ortu in occaſum ſimul cum cœlo vagantur comam emittentes in partem illi faciei oppoſitam, vnde ſolarem excipiunt lucem. Sæpe immoti ſtare videntur, propterea quod dum ipſi in antecedentia feruntur impetu propriæ tenuitatis, luciſq; Solaris ipſos præuenientis, retinentur à motu cœli in poſteriora acti, ita quod ſtent, vbi Sapientia æterna certam mutationem fieri prouidit.

Tanta exhalationum copia cum in æthere colligatur, quanta ſtellam huiuſmodi ac ita corruſcantem conſtituat *b* neceſſariò mutationes inſolitæ terreſtribus rebus accidunt, veluti & deficienti ſolari luce in eclipſi ingentem varietatem decernit, cum ſit rerum vniuerſitas temperata inſtar horologij, cui quæcunq; ſubtractio aut additio mutationem affert. Icciro penuriam, bellum, mortalitatem in magnatibus conſpicuam magis, etſi omnibus communem prædicunt Cometæ, quippe, qui fieri nequeunt niſi magno ab æſtu. *c* Præterea addentes ipſi pro-

a Fiunt Cometæ ex vaporibus illuſtratis, nõ autem accẽſis, vt putat Ariſtot. Nam Eclipſari videntur & permanere per annũ, quod accenſis accidere non poteſt.

** Fieri Cometas ſupra Lunam parallaxis diminutio docet, vt in regione ſtellata, carentia. quæpropter & è ſyſtẽmatibus aliis fortè vapores illuminandi eleuantur, quos tellus noſtra eo vſque nõ profert.*

b Significatio Cometarum & Eclipſium.

c Homines plerumq; ſenſu ac paſſione à cœlo ingenerata reguntur magis, quàm à ratione liberæ, quæ etiam indirectè à cœlo mouetur. text. D. Thomæ. Icciro Aſtrologi plerumque diuinant.

S. Tho. 3. con. gen.

propriam lucem insolitam aëri, quem animalia inspirant, fit vt excitét iram, cupidinem vindictæ, prælia, fastidium rerum præsentium, auiditaté nouarum, aliasq; affectiones, ex quibus emanant actiones immutantes rerum dispositionem & statum: siccitate quoque sterilitatem pariunt, vnde fames ac pestes suboriuntur. At si blando disponant modo res humanas in statum meliorem perducunt. Etenim aliæ luces, aliæq; exhalationes aliis conferunt rebus, aliis verò noxiæ sunt. Quapropter non sine causa planetarum varietates, quibus assimilantur, atque effectus afferre vulgò dicuntur. At num tanta moles excedens stellas ac tellurem ex nostro solo vsque ad Iovem deferatur, an verò ex aliis Systematis nobis ignotis à cœlo celatis, sicuti & Luna lumine vacua nihil à cœlo diuersa apparet, prodeat, quis intelliget? Fieri quidem stellas nouas, qualis sub Hipparcho, & Tychone etiam in sphæra fixarum, parallaxis carentia prodit. & in Sole nubeculas prope circumuolui iam videmus: quas è nostra terra impossibile est educi.

De Area & Pareliis.

ARTIC. VIII.

PEnetrante luce Solari præsertim matutina & vespertina per vaporum multitudinem tantisper disgregatorum porrigitur in virgas croceas, virides, rubras, puniceasve, prout ab illis in transitu fœdatur.

Suppositi Lunæ vapores ab eaq; collustrati aream quandam lucis repræsentant: interdum verò plures, prout in pluribus illorum consistentiis ipsa seipsam contuetur. Apparet area Lunæ magnitudinẽ excedens quamuis longè minor sit, propterea quod illa terræ propinquior, hæc verò distantior est. Similiter & Sol in vna vel pluribus nubibus cõsistentia non ita crassis quin transpareant, sese contuendo efficit alterum, aut plures Soles, vt in vitro & in aquis semet proferre solet.

De Iride.

Artic. IX.

AT cum nubes opponitur, non autem ſupponitur Soli, ſi ipſa rorida fuerit, Iridem reddit. quæ nimirum ex obliquis Solis portionibus relucentibus oritur: ideoq; ſemicircularis eſt, quoniam portiones Solis ſuperiores non expandunt radios rectos ad nubem, ſed aliorſum. Idcircò quoque circularis eſt, quod & Sol huiuſmodi figuræ eſt. Effundit Sol lucem quocunq; ex quocunq; ſui puncto, ac quorſumlibet rectam & obliquam: at ex partibus mediis Solis, quæ rectam lucem in nubem expandunt, radij præpotentes albique defluunt, fœdari ac colorari non ſe permittentes: ex partibus verò Solis inferioribus horizontem ſpectantibus huiuſmodi radij obliqui effluentes in nubem roridam, fœdantur ab huiuſcemodi materia perpetuò nigricante; at minus obfuſcatur viuidior lux rectiorque, ita fit, vt primus circulus Iridis, quia propinquior eſt radiis albis ex medio Sole manantibus, puniceus ſit, hoc eſt, parum deuictus à facie materiei: ſecundus verò anguſtior lucis circulus croceus eſt, eò quod languidior cum ſit, fœdatur magis: poſtremus tandem viridis, cum ſit obliquus magis, magis & anguſtus. Accidit etiam cum vaporum eleuatorum copia affuerit, ſic vt ab obliquiſſimis Solis radiis percuti queant, vt fœdentur, & colores alios referant, purpureum, cæruleum, luteum, &c.

At ex his mediis caloribus intrà nigrum albumq; multi renaſcuntur ex miſtura, vt ſertorum roſæ variè commutantes colorem relatione declarant. Profectò in ſerratili vitro triangulari quod diximus, intueri licet, vbi lux angulo minus corpulento propinquior, punicea; ſubſequens crocea; ſuccedens viridis, deinde purpurea; hinc cærulea; ac fuſca fit, vbi duo anguli baſis trianguli plus materiæ intercipiunt, qua ipſa latera. Sæpe inuenitur & alia Iris ſuper hanc, at oppoſitis tincta coloribus, quod nimirum circulum minimum puniceum habet, &c. propterea quod ex parte obliqua Solis ſuperiori radij in ſecundam

Iridem effunduntur, ita quod minimus circulus propinquior est medio Soli, vnde lux viuida albaq; inter duas Irides profunditur. Circulus verò medius croceus est, tertius autem viridis, recedendo paullatim magis à recta luce potentissimaque, quæ spacium inter duas Irides album efficit.

Ante ac post pluuiam Iris fit, eò quod primitiæ ac reliquiæ vaporum vdorum aptæ sunt lucem fœdare. fit Iris & ad Lunam vaporibus spectantibus sed albidior. fit & in aspersionibus aquæ subeunte Sole fenestras, item circa lucernas in fumis corpulentis, eisdem rationibus: & in oculis nostris luce nocturna perfusis. Si enim manum inter oculum & Iridem posueris, citra manum videbis Iridem. Si inter oculum & lucem recta ponis digitum, nec lux, nec iris circa lucis spacium non occultatum, vbi spectabatur, amplius apparet, vt dubium non sit in circulis uveæ, & corneæ ex luce resiliente ex crystallino fieri. Est ipsa signum vnionis cœli ac terræ, fœderisque Auctoris Naturæ.

Vide Quæst. de Iride.

Gen. 9.

De circulo lacteo.

ARTIC. X.

D. Tho. primo Meta.

QVando iubente Deo extendebatur cœlum, magna portio a sursum exhalauit magis in hunc, quàm in alium situm, vnde inæqualem consistentiam sortita est. Etenim collecta fecit quandam lucidam viam (cum lux sit vnitus calor) quæ circulus lacteus appellatur, non rectus absolutusq;, sed quasdam tortuositates ac diuerticula habens, variasq; spissitudines: ordinatus à Prima Sapientia, vt efficeret varietatem in terra; vtque ostenderet cœlum quoque, & non stellas modò in gyrum conuolui, aliosq; ob vsus cœlicolis notos, quibus fortè designat iter. Conspicitur in eodem situ perpetuò ex omnibus nostri Mundi regionibus in suprema semper portione cœli stellata; nec vnquam situm, aut dispositionem aut tenuitatem mutauit. Nam quod ab initio rebus euenit, eorum natura fuit tam Cœlo ac Terræ, quàm partibus eorum.

a Non fit via lactea in aëre, nam ab omni regione terra non conspiceretur, nec semper in eodem situ, nec eodē modo, & consistentia. ergò errat Arist. ex vaporibus ipsam cōstituendo.

Dicendum restat de rebus ex liquore genitis; cum dictum sit de genitis ex vapore.

De lapidibus & mineralibus.

CAP. VIII.

ARTICVLVS I.

AD *a* Telluris defensionem, ac fulcimentum quasi illius ossa, ex tanto lapideo genere montes multi facti sunt: vtque sint animalium sedes, multiplicationi nidorum & seminum apti; ac fulcimen siluarum, vt elatas se contineant; vtque plurium Entium tellus sit capax, & Regiones disterminentur; & Ars, quæ secunda est Natura, materiam habeat, facti sunt lapides (sicut dicebat Deus) qui in tantam altitudinem creuerunt. Facta sunt & metalla in vsum commutationis rerum, culturæ telluris, arma hominum, vt domentur lapides, & arbores, & animalia ad ipsorum vsum, aliasq; ob causas: omnia quidem ex terrestri liquore, veluti de ipsorum origine locuti sumus. *b* Nascuntur lapides ex liquefacta terra à frigore constipante indurata, sicut glacies & crystallum declarant; aut à calore partes tenues eleuante, ideoq; crassioribus coëuntibus in vnum, & simul ob conseruationem ipsarum, sicut lapides in renibus & vesica hominis ostendunt; aut à frigore & calore vicissim agentibus, sicuti animalium cornua, & plantarum ossa docent.

a Prapono semper causam finalem, quoniam ipsa est vera ratio entiũ genitorum ab arte & intellectu. Causæ verò physicæ, vt calor, frigus, materia, locus, sunt media ad finem, de quo loquemur in Metaphys. At qui mundum æternant, aut casu generant, omittunt finem, vt Aristot. & Democrit. Ast ego bene agnosco naturam agentem nihil absq; fine agere, nec abundare in superfluis, nec deficere in necessariis. b *Aristot. ignoranter dixit lapides & mineralia ex crassa exhalatione constitui: tunc enim omnia essent transpicua, eorumq; crassities non esset corpulentior, quam glacialis & aquea.*

De lapidibus imperfectis.

ARTICVLVS II.

SVnt lapides imperfecti arenosi disgregatiles in frustula, eò quod tellus ex qua oriuntur non bene liquefacta fuit æquè in cun-

in cunctis portionibus à calore, cum esset difformis; at exhalante eo in tenuitate, viq; erumpente, soliditatem in arenam ac puluerem dissipat; remanentes verò portiones liquidæ dum compinguntur, intra se arenam concipiunt. Hinc magis minúsve duri fiunt huiusmodi lapides, prout plus minúsve fluoris ipsos conglutinauit, sicut in tophis, aliisque glareosis consistentiis palam est. Sæpe etiam glarea ac lapilli admiscentur, ex quibus ac fluore bene compactis fiunt scopuli rigidi & alpestres: inter quos testæ conchyliorum, fragmina lignorum, panni, & pilorum conspiciuntur: propterea quod in prima ipsorum compositione aggregata casu fuere: eoq; magis, quando vbi nunc tellus est, mare olim fuit, ac maritimæ res iccircò reperiuntur, sicut in Ægypto, vbi fuit mare, & ad ostia Padi, ac in agro Patauino, à quo viginti milliaribus recessisse Adriaticum mare notauimus ex tempore Titi Livij vsque ad nos; aliisq; in locis, atque econtra, vbi olim terra fuit, nunc mare est, veluti apud paludem Mæotidem, vbi mare augetur, quoniam apud Venetias imminuitur: Ita mundus contralibatur. Incendia quoque vniuersalia, ac Terræmotus Terram ac Mare alterauerunt.

De lapide grauido.

ARTICVLVS III.

DVm condensatur lapis in exteriori tunica, in interiori potest liquidus adhuc remanere, cum præsertim pars tenuis à frigore centrum cogatur: quæ temporis diuturnitate indurata separatur ab exteriori adiacente consistentia, fitq; lapis intra lapidem.

De lapidibus perfectis.

ARTIC. IV.

PErfecti lapides æqualis consistentiæ fiunt ex solutis liquoribus, diuersis tamen iuxta diuersitatem liquidæ materiæ, liquefacientisq; caloris: quas ob res alij sunt transpicui & albi,

ſicut Adamas, cryſtallum, vitrum, &c. Alij albi, ſed non tranſpicui, veluti cortex oui, marmor, alabaſtrum, &c. Alij tranſpicui, & non albi, vt Pyropus, Smaragdus, Topazius, &c. Alij nec albi, nec tranſpicui, vt Cyaneus, Pipernus, Silex, aliiq; communes lapides.

Primi generis lapides ex liquoribus fiunt bene exſuperatis à liquefaciente calore ex materia æqualis temperiei, vt caloris ex victoria albedinem ſortiantur; ex attenuatione autem æquali tranſpicuitatem. Ita vitrum vniforme ex materia in cinerem acta, hoc eſt in minutias deuicta, ac deinde fuſa à robuſtiſſimo calore, eodemq; recedente indurata generatur. At ſal & alumen, quæ non tantam habuere tranſpicuitatem duplici ex liquore fiunt, altero ex condenſatis vaporibus conſtituto, altero autem ex liquefacta terra: Propterea que conſiſtentiæ omnes quæ ab aqua ſoluuntur, talem habent originem, ſicuti ſaccharum, ſal, alumen: quod palam fit in gemmationibus, quæ concreſcunt in ſyrupis aqua ſucco & ſaccharo cõfectis: ex quibus exhalante tenuitate, conſiſtentia remanet ſimilis gemmato ſali. fieri quoq; poteſt, quod ex vaporibus gelatis in aquam paruâ admixtâ corpulentiâ lapides huius generis generentur. At à frigore, aut à calore poſſunt indurari, aut ab vtriſq;. Siquidem dum ſoluuntur à calore, in liquiditate ſeruantur, & à ſeipſis ſponte nõ indurantur; affirmandum eſt frigoris ope illos induratos eſſe, quod nimirum & craſſas, & tenues ſimul partes ligat compingitq;; ideoq; in liquorem redditæ caloris opera craſſæ ac tenues ſibi reſtitutæ ſimulq; miſtæ, liquidæ remanent: attamen huiuſmodi cum differentia; quod ſi à quocunque calore funduntur, à paruo frigore induratos eſſe oportet, veluti glacies ſoluta in liquorem à quocunq; calore remanet liquida. At verò ſi non niſi à vehementi vniformi diuturnoq; calore in liquorem ſoluuntur, oportet à præpotenti frigore ac diuturno induratos eſſe, ſicuti cryſtallum teſtatur, quod ab huiuſmodi ſolutum calore non amplius addenſatur. At verò conſiſtentiæ à calore ſolutæ ſi iterum ſponte indurantur, à calore conſtitutas fuiſſe oportet, qui tenuitatem eduxerit, quæ materiam in liquiditate ſerua-

ſeruabat. Hanc originem habuit cryſtallinus oculorum humor, hoc eſt, ex materia non ſimilari: eandem habuit & ſal, aliæque ingemmationes: cum hac tamen differentia; quod ſi à copioſô robuſtoque calore liqueſcunt, ac poſtmodum ſponte indurantur, moles illius à calore indurata erat non diuturno, ipſaq; ſimilaris potius erat: At verò ſi diuturno difformi robuſtoq; calore non liqueſcit conſiſtentia aliqua, ſed à blando vniformi diuturnoq; maximè, hæc materia ex diſſimilari, hoc eſt, ex compoſitis liquoribus, tenuibus, craſſis, lubricoſiſq; orta eſt; ex quibus diuturnus calor dum paulatim exhalat in tenuitate, partes reliquæ quaſi illam inſequendo ac complectendo induratæ ſunt: propterea que magno à calore non funduntur, nam partibus tenuibus nunc etiam euaporantibus, reliquas duriores fieri eadem ratione neceſſe eſt, quod adamanti euenit à blando nimirum diuturnoq; ſolubili calore; ſic enim æquè ſimul partes ſoluuntur omnes, nec deuictæ priores exhalant abſque poſterioribus: iccircò ſanguine hircino melius funditur, quoniam paulatim ab illo penetratur atque aperitur, & quicquid caleſcit attenuaturq;, permanet admiſtum portioni reliquæ diſponens illam ad ſolutionem, detentam quippe ab huiuſmodi ſanguine proportionato incerto gradu contrapoſito illius conglutinationi.

Verumenimverò exiſtimandum eſt ignem vehementem intra fornacem reflexum poſſe omnem ſoluere duritiem tempore diuturno, etiam adamantinam, prius tamen ipſam calcinando, ſi partes inæquales habet; ſed penitus fundendo, ſi æquales: igitur cryſtalla diuturno tempore concreta in Alpibus & borealibus regionibus fiunt frigore permagno: Adamantes verò plerumq; ſub tropicis & æquatore. Tametſi cryſtallum alpeſtre originem habeat ab liquefaciente calore, ac proinde ingemmante; vnde viget ac creſcit in formam cubicam & quinquangulam; nihilominus ab externo frigore conſtipatur; quod non aduenit precioſis lapidibus, niſi fortè viciſſim vtroq; contrario agente indureſcant.

Lapides igitur tertij generis ex eisdem liquoribus consimiliter dispositis generantur à calore vel frigore, vel ambobus indurescentes: at rubri aut virides, aut crocei fiunt, propterea quod alius quispiam liquor quopiam conspersus colore ipsis admiscetur. ac sæpe paululum nigredinis perfusæ albo liquori magis minúsve efficit ex seipsa & ex liquore albo colores magis minúsve distantes ab albedine vel nigredine, sicut dicebamus in Iride. Quapropter videre est vas plenum vini albi à modico vino nigro ob huius crassitiem materialem (nigredo enim materiæ est facies) maculari, & prout magis minúsve nigrum hoc ipsum est, vel magis minúsve apponitur, magis minúsve fœdare album vinum, ac ad plures perducere colores. Omne nigrum cum sit crassum, penetratur ac soluitur ab albo, quod est tenue. iccircò ipsum album vsquequaque palliatur & commaculatur à nigro quod subit, veluti & dulce à salso, quod etiam crassum est. quamobrem visus est interdum pyropus ex parte rubeus, & ex parte simul albus, eò quod candidus fluor non totus fuerat à rubeo perfusus. Nihilominus transpicuitas remanet huic lapidum generi, propterea quod rubeus fluor aliúsve, qui admiscetur, non est omninò opacus. Si enim fluor omnis à calore fit, necessariò aliquam habet transpicuitatem, & cum à candido fluore rarescat, amittat oportet parum opacitatis quod habuisset.

Secundum lapidum genus fit ex lubricositate, ac liquoribus albis, sed crassis, ideoque non transpicuis, quod à diuturno calore blando geniti fuerunt, qui nimirum intus remanens albam reddit materiam: at cum nequeat attenuare, dimittit opacam, superueniente deinde calore aut frigore, aut ambobus externis indurantur. Quapropter dentes animalium, cortices ouorum, marmor, alabastrum, omniaq; ligna ac metalla non ex perfectis liquoribus, sed ex lubrica consistentia & origine non æquali temperatura prædita, & à calore vniformi prius genita. ex terra non similari, sed molli, lenta, densa, originem habuisse ac componi existimandum est. Proptereaq; huiusmodi lapides cum à calore, vel frigore, vel ab vtrisq; vicissim agentibus indurescant;

rescant; quando igni apponuntur, non soluuntur in tenuitatem, aut in liquorem æqualiter portiones omnes: At *a* remanet ipsarum dura soliditas non deuicta, sed aliquantulum immutata, & in minutias conuersa ab exhalante erumpenteq; tenuitate, sicut cinis ac fuligo huiusmodi Entium testantur. Lapides verò huius generis priusquam fundantur, calcinantur, & calx est ipsorum cinis, veluti econtra cinis est lignorum calx. Etenim cum ipsi compositi sint ex lubricositate, fluore, ac fumositate, agente calore separatur liquor versus in fumum, ac mox liquescit lubricositas, ac densitas remanens agitur in cinerem, aut in calcem, discedente liquore tenuefacto, erumpente & disgregante quod remanet in frustula. Ac quoniam super cinere & calce magnam calor in hac separatione edidit actionem, suæ similitudinis effusionem, mox liquefaciendo ipsam efficit vitrum, transpicuum quidem ab caloris victoriam super materiam vniformem, vnde difformitas abscesserat: ac omne Ens ita compositum non funditur prius quàm calcinetur. Tandem fiunt Porphyrites, aliique lapides speculares diuersis ex liquoribus vnà confusis, ideoque varios colores ac tot referentibus, quot liquores habebant nascentes diuersis ex materiis diuerso modo solutis, ac huiusmodi annumerari possunt in quarto genere non albo, nec transpicuo. Nascitur ergo hoc genus ex liquore ac lubricositate simul non deuicta penitus à calore moderato, at & mista aliis fluoribus; vel ex nimis ambusta materia nigrefactaq;, ac mox aliis mista liquoribus; propterea fluores non æquales in partibus, nec ab vniformi geniti calore, nec à blando, à quo albi, opaciq; fiunt; at ex difformi calore materiaq;, in qua aut ab aliqua materiæ parte, aut à tota, facies caloris est obruta, abscedente tenuitate in qua albus caloris vultus insidet, conuertuntur in res non albas, nec translucentes, veluti sunt metalla, pili, ac similia. Itidem cum fuerit diffusa tenuitas minutissimis atomis inuisibilibus conspersa, cuiusmodi est fuligo, egrediente ab ipsa aliqua portione, caloris operâ educta, remanent minutiæ crassæ, addensatæ in entia dissimilia penitus. Nam omnes fluores è terrâ orti aut non æquè à calore deuictâ, aut

ægrè

a Cinis nō est pars terrea pura, vt dicit Arist. sed terra destructa in minutias à calore: ideoq; funditur in vitrū transpicuū, & in vaporem tandē resoluitur.

Errauit Porta mecum disputans asserendo terram non fundi, cum lateres, & cineres ac terra mista minerali ferreo fundi videantur in fornacibus manifestè.

ægrè deuictâ vertuntur in res duras opacas, & minimè albas, quamuis ex admiſtione participent quædam alborem, ac transpicuitatem, ſicut argentum.

De Metallis.

ARTICVLVS V.

Porrò quo fuerint nigriores, ac craſſiores, ac fractu difficiliores, eò ex corpulentiori mole, ac ex terra minus ſuperata, & ex commiſtione diuturno tempore condenſata vtriusq; contrarij opera ortæ ſunt. Ergo argentum viuum ex terra bene ſuperata ac maximè ſimilari quam quodcunq; aliud metallorum genitum videtur ex potentiſſimo & vniformi calore. Ideoque totum mobile eſt, ac ſi igni apponatur exhalante vna ipſius portione, omnes ſimul exhalant, eo quod conſimiles ſint, ac eadem actionis vi calor eundem effectum inducit in omnes, quia eadem. Plumbum verò ac ſtannum ex partibus craſſiuſculis, minusq; deuictis fiunt, denſatisque exhalante calore, non tamen cum tota tenuitate: ideoq; flexibilia ſunt, veluti & plantæ, cum quibus fumoſitas ac viſcoſitas flexibilitatis cauſa ſunt. hinc manifeſtum fit lapides conſtare ex materia denſiori, quàm metalla, magisq; ſpoliata tenuioribus portionibus, cum illi frangantur, hæc verò flectantur. Atqui flexibiliora materiam habent lentam magis, viſcoſamq; magis, ſicuti ſtannum plumbumq; ex molli materia abſq; ariditate teſtantur. Attamen plumbum habet partes plures molliores, ac impuras, tenuesq; ſimul: ideoq; ſæpe liquefactum vertitur in ſtannum, purius nimirum duriusq; ens, eò quod in liquefactione ſcoria ſeparetur, ac tenuitas educatur. Stannum ſæpius liquefactum vertitur in argentum ens purius duriusq; eaſdem ob cauſas. Deinde ex ignefacto argento partes puriores liqueſcunt in aurum, tenuiores in fumum, impuriores in æs, rem quidem aridam, poroſam, ſiccamq; vertuntur ratione eadem. At verò ſi ſtannum æri additum ſimul fundantur, efficiunt metallum vulgò dictum brontium, quod vocabimus Æramentum, res robuſtior vtroque; nam cum

Differentia materialis inter lapidem, plantam & metallum.

eum frangibile sit æs suam ob porositatem ex ambustione inditam, aut ex arida terra in ipsum liquefacta: cumq; stannum flexibile sit ob æqualitatem suæ materiei mollis fumosæque, dum miscentur, consortiuntur illud ob hoc plenitudinem suorum pororum, hoc verò ab illo neruosam stabilitatem, quapropter efficiunt quoddam solidum compactum magis, magisq; tenax robustumq;. Ferrum quoq; ex liquefacta ortum terra impura, dissimilarique versa in lapidem ferè, ac deinde soluta in liquorem, mox concretum in rem quidem flexibilem ob sequestrationem suæ arenosæ, aridæq; soliditatis. Si sæpius liquefactum fuerit immersumque in aquam præsertim conspersam marmoreo puluere vertitur in chalybem, rem duriorem, minusq; flexibilem sed frangibiliorem ferro; eò quod in liquefactione tenuitatem amittit, & à frigore vicissim agente rigiditatem accipit, & simul ex marmoreis atomis frangibilitatem rigoremq;, sicuti & à vitreis. Vnde elucescit quod lapis constet ex materia densiori priuata tenuitatibus: metallum verò ex lenta, non omninò spoliata illis: lignum autem ex lubrica, fumosa, minus indurata; tametsi in quolibet trium nominatorum generum insit densitas, lentor, mollicies, lubricitas, liquor ac fumus, at in aliis plus, in aliis verò minus singularum dictarum dispositionum, quàm aliarum. Redeuntes igitur videmus argentum in se habere portiones stanni, & quidem induratas magis abscessu tenuitatis, sicut induratur stannum crebro liquescens: at verò quicquid remanet calidum est, ac tenuitatem habet aliquantum mistam materiei vniformiter consolidatæ ac compactæ, ideoq; album est & quasi lucidum; nihilominus nigredinem imprimit in paginam albam, eo quod materia quæ cunctis inest entibus nigra sit, at verò plus metalla tingunt nigredine, propterea quod flexibiliora sunt, vnde communicantur magis, magisq; imprimuntur. Non tingit chartam albore ipsum argentum, eò quod album non agit in album sibi simile: quin & si communicetur, confunduntur, nec discernuntur. Ac in lapide probatorio, qui est niger discernitur argenti candor, & auri pallor, minimè autem nigredo ipsorum, quia confunditur cum nigredi-

Responsio ad problemata S. Augustini de ciuitate Dei.

gredine lapidis. Cum cornu nigrum sit ex multa opacitate compactum, paruaq; transpicuitate, illius partes vna compactæ nigredinem ostẽdunt: at corrasæ eius scobes, ac minutiæ ostendunt alborem, propterea quod à luce diei eorum penetrabilis superficies perfusa, deuictaq; ęqualiter albedinem ostendit, hoc est, lucem ex illis reflexam cum albedine natiua, quæ prius toti commista, in quo nigredo compacta præualebat, non apparebat. Idem accidit vitro nigro, deinde in frustula contuso mox albescentia ratione eadem.

Aurum tandem ex purioribus partibus atque æqualioribus præ cunctis metallis componitur, sed induratis exhalante calore, fuluisq; redditis à remanente calore in gradu nõ satis exsuperato ab eius mole. quapropter flexibilius est argento ob partium mollitiem similarem; ac ponderosissimum metallorũ, quoniam partes ipsius sunt vnitissimæ, nec porositatem habent, per quam aër subeat conferens leuitatem. Liquescens aurum nil ponderis amittit, quia partes ipsius æquales sunt, nec tenuiores habet, quibus exhalantibus, quæ remanent sint pauciores, veluti aliis accidit metallis ex inæqualibus compositis; nec rubiginem exspuit, aut patitur, propterea quod partes ipsius puræ sunt ac similares, ita quod calor occultus agens omnibus in rebus innatus, quando auctus egreditur, non extrahit partes impuras, quibus aurum caret, quæ sunt ipsa rubigo, quod ferro advenit, quod nimirum ex rubra terra non bene deuicta in fornace liquefacta constituitur, proptereaque ex excrementis, tenuitatibus & liquoribus, & lentoribus mediocribus compositum est, quarum partium dissimilitudine facilius funditur, ac tenuitas separatur, & rubigo. Res enim persimiles mutua amicitia inolita sequestrari non facile permittit: quapropter cornua ac ligna facilius ad ignem mollescunt, eó quod tenuitas in ipsis remansit, quando ex communi matre egredientia à frigore & calore in soliditatem ligantur, quæ mox obedit igni. Liquores vnde tot nascuntur Entia ab initio mundi huc vsque à Sole geniti sunt, purificatique innumeris modis. Iccirco difficile Ars breui tempore

De Arte chymica pore (quæ nimirum non intelligit gradus vniformes aut difformes virtutum, ac partes materiæ æquales vel inæquales componere: & si semel diuinat, secunda in actione aberrat) perficiet transmutationem metalli absolutam penitusque veram, tametsi in cunctis pars duri abscondatur, quæ puritas ipsorum metallorum est: extrahiq; possunt liquores purificatissimi vehementes efficaces ad transmutandum.

De Augmento lapidum ac Metallorum.

ARTICVLVS VI.

AVgentur lapides varias in figuras grandescendo, cubicas scilicet, pyramidales, pentangulas, sexangulas; veluti plantæ in suas. Nec enim maximi montes, sicut Alpes & Apennini, Riphæi, & Taurus, simul in tantam molem & altitudinem porrigi potuerunt: at existimandum est eos crescere, veluti in Aufido ac Sarno fluuiis experimur intrinsecus, extrinsecusque. Conchylia marina, ostreaque testas habent lapideas, quæ manifeste crescunt, sicuti & limacum. Hinc marmora in fodinis Hispaniæ, & sales in Calabris, & si continuo extrahantur ac consumentur, temporis tamen spacio refici augerique videmus. Non crescit lapis in pariete, eo quod res tunc modo crescunt, cum suæ matri adnatæ coniunctæque manent: at ab illa cum separantur, perduntur venæ, vnde succum, quibus nutriuntur, attrahunt. Iccirco erutus dens non crescit, neque os, neque ipsæ arbores: at dum telluri matri colligatæ sunt, nutriuntur, augenturque, nec deforis modo superadditione crescunt lapides, sed ab intus nutricatione. Additio enim diuersam consistentiæ speciem facit: at lapides similares sunt, ac maximæ magnitudinis: atque vbi nascuntur tales fiunt ac tanti, propterea quod natiuus ipsorum calor liquorem sibi similem ex quo nascuntur, iuxta ipsos genitum exsugit paullatim. Sic & metallorum venæ ac fodinæ vegetant, & in sese conuertunt terram adnatam dispositamq; sui similitudine ad conuersionem.

Et in montibus Stili crescunt lapides manifestè in formam quadratam oblongam, diuisi altera, ab altera in cacumine quasi arborum rami. Quapropter existimandum est ipsorum imas radices non penitus duras esse, sed lentas. Nam & corallia & ossa nascentia lenta sunt molliaque; at à matre segregata duritiem nanciscuntur. Magnes nutritur ex ferri scobibus atomisque iuxta quod ipse nascitur, ac sine huiusmodi cibo consumitur. Inest quoque lapidibus metallisq; sensus, amicitiæ, inimicitiæq;, veluti magnes & ferrum declarant, argentum viuum cum auro: lapis Astroites & Trochites aliiq; multi.

De Plantis.

CAP. IX.

ARTIC. I.

DIxit deinde Sapientia, vt ad Mundi pulchritudinem, ad animalium nutritionem & sedes, & ad substantiam præstandam artibus terrestribus, maritimisq;, pluresque alios ad vsus plantæ nascerentur eo ex blando calore, qui terram mollem lubricamq; fumosamq; simul fecerat, (vnde nec in luto, nec in arena fiunt) intra cuius lubricitatem quædam tenuitas velut aërea, in qua ipse calor esse magis amat, cum ingeneraretur, cœpit super terram egredi, ac sursum petere: at ipsa tenuitas cum retenta esset à crasso humore lentoreq; exteriori, ab ipso separari nequibat; iccircò secum ipsum extrahebat, ac subitò cum exiret in superficiem, à circumstante frigore per aërem vagante addensata est crassicies; tenuitas verò intra ipsam remansit. Quapropter in cupiditatem ibi viuendi fatali necessitate incidens, eò quod ab exteriori frigus calorq; sibi dissimilis ipsam infestabant, ne deficeret esse suum, exhalante ipsa tenuitate inuisibili, ac imminuta remanente solidiori portione, cœpit eisdem ex locis, vnde ipsa prodibat trahere ad se, ac nutriri & propinquis succis, reddendo illos similes suæ tenuitati, ac crassiciei calore

lore consumente deficientibus, quæ nimirum spiritus sunt & corpus. Ac dum sursum peteret, cùm sibi aggenerato assimilatoque liquore terrestri copioso, dum plus transmutatur ex terra in propriam substantiam, quam ex propria substantia foras educatur à suo extraneoque calore in aërem, crescebat in stipites, ramos, frondes, flores, & tandem in fructus conuersa est: Etenim & ipsa volebat cum aliqua sui se diffundere portione, quæ nimirum in alteram seipsam verteretur. Ita quod moriens viueret in suo simili perpetuò, cum in se non posset.

Amor generatiuus, vnde oriatur.

Hoc *a* etenim consilium Sapientia dedit appetitui essendi illius ingenti: quem suis ex principiis cœlo scilicet terraque contrahebat. Lapis ac Metallum, eò quod materiam densiorem habent difficile putrescentem, iniuriis resistunt magis, diuturnoque viuunt tempore: iccircò carent appetitu generandi natos similesque, nec sensum huiusmodi generationis habent: nam corruptionem propriam duritiei propriæ confisi non satis persentiscunt: ideoque nec modum habent generandi simile, in quo viuant, cum ex ipsorum duritie decidi semen non possit. At plantæ cum ex mollicie, duritie, ac spiritu componantur, qui perpetuò exhalat, ac propriam sentit destructionem in planta, & consumptionem partium solidarum, quæ illius sunt domus, instrumentum & corpus, nactæ sunt potestatem, appetitum, sensumq; producendi similes.

a Deus, Natura & Ars prælentes desiderium finis, prælĕt media ac modum perueniendi ad illum intra & extra opificium ipsorum, nec deficiunt, nec superabundant.

De Putrefactione.

b Propterea res putrefiunt, quod calor natiuus à seipso vel ab aëris calore auctus emollit, relaxat, ac macerat partes materiei, cui insidit, in crassosque vertit vapores, qui crassicie sua aggrauant tenuitatem spiritus nostri, caliditate verò nimia vim eiusdem spiritus exsuperant: & hoc est fœtor. Iccircò sal, qui calorem elabi facit, ac materiam indurat, itidemq; ipsum frigus interficiens calorem,

b Causa Putrefacti omnis non est eductio caloris natiui ab externo, vt Aristot. credit: sed augmĕtum caloris superantis suam molem præter ordinem consuetum, vnde ipsam laxat, rumpit, vertitq; partim in vapores crassos, qui nobis fœtent, eò quod aggrauant sua crassicie tenuitatem spiritus nostri, & calore magno nostrum calorem exsuperant: & hoc est fœtor. Item generat vermes ex relaxata mole, intra quam spiritus genitus denuò impetum facit, nec egredi potens ipsam organizat: quapropter ignis magnus vrit, nec vermes producit, quia vapores tenues adducit, & non fœtentes, cum fœtor sit vapor crassus.

à putrefactione præseruant. Igitur tellus putrescens in plantas ac vermes conuertitur à calore retento intra crassiciem ac viscositatem. Omniaq; Entia nostra cum sint calida meatus habent, porosq; vndiq; inuisibiles, per quos ipse calor cùm tenuitate in aërem continuò elabitur, propriæ originis nunquam oblitus: at quædam magis, quædam verò minus. Plantæ tamen plurimos habent poros, quapropter & aquæ supernatant paucis densissimis exceptis, nimirum ilice & ebano, aliisque id genus. Generantur plantæ quædam ex bene deuicta lentaq; terra, ita quod multa tenuitas in medio crassiciei ipsarum reperitur, quæ illam eleuando dilatat, vnde fit, vt stipites ipsarum perforati sint, ac quibusdam nodis distincti occlusiq; interpositis, quousque spiritus interior impetum faciens impellit ipsas ad crescendum interpolatis sæpe viribus conatibusq;, quod herbis multis accidere videmus, quæ cum sint fragiles vitam non habent anno prolixiorem: propterea quod nimius calor æstiuus exitum spiritui ipsarum natiuo accelerat, partesque leuitas exsiccat, relaxatq; viam virtuti earum: propterea huiusmodi herbæ non multum crescunt, nec viuunt vltra medium, vel totum annum, atque accelerant semen, quod mortem propinquam persentiunt; sicuti frumentum, auena, arundo, ac similes.

Omnes quidem blando generantur calore, ideoq; Vere quando Sol blando calore terram afficit, grauidatq;, ipsæ exire solent, & similiter in Autumno. At vernales plantæ crescunt, quod succedens æstas fouet eas, cogitq; crescere, ac semen maturare: Autumnales verò minimè, quia succedit frigus hibernum cogens calores in radices, occidensq;: Tametsi quædam plantæ radices densas robustasq; habeant, quæ à Sole æstiuo quamuis vratur stipes, seruantur in radicibus, ac postmodum Vere germinant, veluti fœniculum & carduus. Plantæ aliæ perforatæ sunt, sed plenæ medullâ, sicuti Sambucus & Rubetum. Ac huiusmodi viuunt ad tres & quatuor annos; nec subitò semen ferunt, eò quod nascantur ex materia densiuscula ac copiosiori, atque ex spiritu abundantiori; Ita quod calor æstiuus

uus non illas omnino penetrat arefacitue, sed augmentum cessare tantum facit, foras educendo partes molliores versas in fumum, quæ in ipsarum substantiam transmutabantur: vnde fit, vt crescere desinant, quando tamen prope aquas natæ non fuerint. Attamen in Autumno perdunt folia, propterea quod frigus in aërem effusum ipsas quasi vanas inuenit educta spirituum magna parte; quapropter calorem ad radices, vbi fiat semen noui anni proximi reuocent; necesse habent de consilio Sapientiæ Dei, quo calore non amplius trahente nutrimentum ad partes extremas, folia deficiente victu minuuntur, ac pallescunt, eò quod à proprio, extraneoque calore coquuntur; ac humor, qui caloris faciem tegebat, ac viriditatem faciebat, consumtus adeo est, quod decidant priuata opibus oportet.

Aliæ plantæ plures viuunt annos, puta viginti, triginta, centum, trecentos &c. prout magis minusue æquales sunt partes, ex quibus constituuntur, ac prout magis minusue densæ sunt potentes resistere nimio calori, nimioq; frigori, quibus inimicæ sunt caliditates moderatæ omnes, à quibus viuificantur plantæ. atque hæ tardiores sunt ad semen, tantum diuturnitati propriæ vitæ confidentes.

Huius generis sunt Arancius seu malus citrea, quercus, ornus, abies, cypressus, oliua, pinus, dictas ob causas. ideoque folia non amittunt, quod iniuriis reniti queãt. Nihilominus quercus folia amittit, non autem Arancius, propterea quod Arancius materiam habet spissam viscosamque & æqualem ita extensam vsque ad ramorum extremitates. iccircò calor inditus illis sua mole defensus non timet frigus, æstumque externum, sed remanet in ipsa tota nutriens, viuificansque stipitem ac folia. propter eaque non pascitur in frigida septentrionali regione, quod calor multus superans terrestrem molem copiosus æqualisque requiritur ad concinnandam materiam in nutrimentum ac vitam illius, quod facere nequit nisi copiosus calor vniformisq; robore & actione, qui in regione frigidiori reperiri nequit. Vbi nec vites generantur, cum mole spongiosa laxaque constent, quæ non defendit calorem natiuum præsertim tempore hiberno. At quer-

quercus quamuis materiam multam duramque aptam resistere circumstantibus malis obtinuerint, nihilominus viscosam tenacemque æqualiter non habent, sed extremitates ramorum teneras, ideoque semper sursum crescentes, quod teneritudo spõgiosa meatus habet apertiores, vnde amplius enutriuntur, qui citreis, Aranciisque non insunt, propterea etiam defluunt quercuum folia, quod extremitatibus inhærent, ex quibus calor in stipitem densum aufugit frigore superueniente. Item nimius æstus quando relaxantur, extrahit partem caloris natiui, relinquitque imminutum: quod non accidit oliuæ, etsi fragiliori quã quercus, propterea quod partes habet crassiusculas vnctuosas viscosasque æqualiter, ergo & calorem per totam infusum abunde, irretitum, defensumque, qui non timet, sicuti nec Arancius, nec Lentiscus, quæ tamen non adeo crescunt, vt quercum adæquent, quod ipsarum calor ab extraneo imminuitur, & à viscositate interna cohibetur, veluti & hominibus contingit, cum meridionales sint nigri ac parui, eò quod calor natiuus exhalat à Sole eductus: Boreales vero magni, candidique, eò quod in ipsis remanet succus ac calor à frigore externo coactus, qui eos albefaciat, augeatque. Abies & Cupressus crescunt in altum, quia meatus habent rectos, plenosque roscida pinguedine, qua constipantur, nec vnquam foliis defluunt, nec ramos in circuitu expandunt, propterea quod ipsorum gummosa materia facile cõdensatur, nec in latera porrigi potest sed sursum impellitur à robusto calore. nec folia cacuminum defluunt, veluti in quercubus, eò quod pinguedò viscosa seruat calorem in partibus quoque tenellis, ac frondes paruæ sunt ob calorem robustum, materiamque minus expandibilem, minusq; fluidam.

* * *

Quod

Quod Plantæ ſint Animalia.

ARTICVLVS II.

SVnt Plantæ *a* animalia immobilia, quoniam (Sapientia dixit) illa mouentur, quæ neceſſe habent procurare cibum ac nocumenta declinare: At plantæ adeò craſſum habent corpus, quod illas ab iniuriis tuetur, ſpiritum quoq; craſſiuſculum, humoreſque obtuſos, qui nutriri poſſent ex terreſtri liquore. Iccircò remanent infixæ ad exſugendum illum per radices vbi naſcuntur. Nam & maiorem copiam ibi inueniunt à Sole genitam continuò, ſimiliter vt genuit & illam, ex qua plantæ prius conſtitutæ ſunt. Inſunt plantis radices quaſi ora, caudex vt venter, rami vt brachia, frontes vt pili, cortex vt corium, ac intus inſunt fibræ neruique plurimi *b* pleni ſpiritu, ac venæ plenæ ſucco, earum ſanguine, ac deinde interius os durum plenum medulla qua nutritur: Igitur ſecto cortice toto per circuitũ, arbor areſcit omnis: non autem ſi ſtipes vſque & vltra dimidiam ſecetur, excepto ſubere ex pluribus corticibus conſtante, ad cuius interfectionem perficiendam oportet pertingere vſque ad intimum corticem, cui ſubſunt venæ, ac nervi pleni ſpiritu, ipſorum anima.

c Edunt plantæ fragiles, inopesq; & humiles, quibus ſe defendant ab animalibus, ſpinas: & quædam grandiores armantur quoq; quamuis non ſic neceſſe habeant; quædam verò paruæ non amant niſi ſemen, veluti frumentum & hordeum ariſtis.

a Plantas eſſe animalia immota dicimus, motu locali peregrino tantum, ſed non alterationis, augmẽti, decrementi, generationis & corruptionis quæ mutationes ſiunt omnes per localem motum euntib. partibus ad partes in augmento, & diſcedentibus in decremento, & tra[n]ſpoſitis in alteratione. lib in Gener. & corrupt. quæ ſunt termini perfectæ alterationis. b *Pars tenuis intra corpus craſſum dicitur anima plantarum & brutorum, eò quod animet; foris autẽ ſpiritus eſt, hoc eſt, ventus & aër, ſed quia ſpirat & flat in mouendo corpore, dicitur etiam ſpiritus; ac manet ſicut nauta in naui, in corpore ſua domo inſtrumentoq́;. Sentiunt ac vegetant plantæ, cum ſeparent vtile nutrimentum à diſſimili, & fugant quod illas delectat: lætantur pluuia poſt æſtum attollendo comas, & reuirendo. habent amicitiam mutuam: marem & fœminam ipſarum quædam: patiuntur apoſtemata & vermes, ſicut animalia. Nec vermes fierent ex rebus non ſentientibus. de hoc dixi in 2. de ſenſu rerum.* c *Ariſtoteles negat ſenſum plantis, dat vegationem, quæ nequit fieri quidem abſq; ſenſu tactus, vt bene Pythagoras, & fallitur Ariſt. dicendo, quod ſenſus operationes non ſint in plantis, &c.*

aristis vtitur contra passeres, (licet & pilosa spinosaque excrementa contra limaces habeant, vt & omnes herbæ (ac spinaceæ tribulis contra ferusculas, vrticæ verò paruis aculeis. Castaneæ semen vestiunt echinis spinosis contra mures & glires. Sunt & plantæ quæ nihil armantur, veluti multæ nationes hominum præliantur nudi. Vites & cucurbitæ & cætera huius generis, quæ habent os tenerum debileq; sibi manus annulosas parauerunt, quibus complectuntur palos & arbores fortiores, queis fulciantur. hedera verò barbas emittit, quibus cuilibet porositati infigitur. In omnibus tandem inuenitur mirabilis ratio ac ordo nascendi, viuendiq; à Prima Sapientia inditus: Item discretio nutrimenti proficui à noxio, hilaritas adueniente pluuia post æstum; sympathia & antipathia mutua, & cum cæteris mundi rebus etiam cœlestibus, vt patebit.

De fructificatione.

ARTICVLVS III.

FRuctificant plantæ omnes sub Verè, propterea quod tunc ab appropinquante Sole sopitus ipsorum calor, ac veluti in veternum deiectus excitatur, foueturq;. Calidis nutriuntur pluuis, propterea eo in tempore vel prius aratur ac foditur circa eas, quo solares radij possint facilius ad ipsarũ radices penetrare, virtutemq; illarũ viuificare terram fundere, & liquores generare, ex quibus nutriantur opulenter. Tunc calor ad extremitates effusus adiuuate Sole extrahit fumum liquoremq; per venas bene digestum, qui mox in molles conuertitur flores, qui nimirum sunt pars absoluta magis, magisq; decocta ipsius arboris: ideò & hi olent omnes, cum odor sit fumus bene digestus à natiuo calore nostro spiritui similis. Ita prius flores amygdalus, hinc frondes emittit ad tegendos flores ne aut calore nimio aut gelu lædantur. At cæteræ plantæ prudentiores non subitò florent, sed prius spinas emittunt gratia defensionis, deinde folia ex crasso humore, deinde sub foliis flores ex magis decocto attenuatoq; sudore; qui cum ex tenuiuscula constituantur mole, expan-

expanduntur multifariam, cumq; viscositati irretiti adnascantur, ipsam secum extrahunt, quæ postmodum in fructum conuertitur, macerato iam flore, euanescente calore ac fumo gracili, quem insequitur crassus, materia fructuum.

De fructibus.

ARTIC. IV.

FRuctus in centro suo optimam portionem sui habet, vbi temperie in pura natiuus calor, & Entitas, & idea plantæ seruatur. Hanc adiacens durities tegit ab iniuriis, quæ respondet ossi plantæ, sicuti nucleus medullæ, ac substantiali puritati: duritiem ambit pulpa respondens carni ipsius plantæ apposita vt defendat, nutriatque semen quod & decisum ab arbore non exicceturaëris iniuria. Cæterum semina grandiora ac solidiora non indiguerunt tanta pulpa, sed osseo tantum cortice, sicut glandes & castaneæ, quæ & spinosam induunt vestem contra glires ac mures. Arbores prolixioris vitæ solidiorisq; materiæ ferunt plæræque semen absque pulpa, quo & animalia vescuntur.

Sapientia *a* enim non modo plantarum propagationi consuluit, sed & animalium nutritioni, scilicet entium perfectiorum. At fructus continentes plura semina parua, nascentesq; fragili ex materia, veluti vua, ficus, & pepo, &c. pulpa indigent magis ad sui defensionem, qua & nos vescimur.

a Entia imperfectiora sunt gratia perfectioru. Ergo planta gratia animalium, animalia propter homines, homines propter Angelos, &c.

Plantæ fragiliores æstate maturant semen, propterea quod Sol ipsas penetrando adiuuat concoctionem, & absolutionem seminis; ac mox aperit, euanescere facit tenuitatem, atq; mortem accelerat. Robustiores verò maturant in hyeme, veluti Oliuæ, Arancij, Cypressi, Lentisci, Castaneæ, &c. nam calor æstiuus hoc tantum valuit, scilicet mouere virtutem, ac densum humorem ipsarum ad fructificandum, nutriendumq; fructum; non autem ad maturandum. At superueniente brumali frigore, calor fructus atque arboris vnitur; itaque coquit auctus ac maturat plenius fructus, sed in aliis citius, in aliis tardius. Nam

limones & arancij vsq; ad nouum veris calorem non maturant, eò quod copiosa ac densa & acida ægrè coctibilis materia ipsorum sit.

Absolute semine caloris natiui atque æstiui ope superueniens æstus exsiccat humorem, qui per pediculos fructuum instillabatur, in alimentum fragilibus in plantis. Itaq; decidit in terram ipsum semen, sicuti & folia, quo operto à pluuiis, & agitationibus terræ, & à frondibus, vnitur calor eius, totoq; hiberno tempore roboratur, propterea quod niues ac glacies ipsum ad ima cogunt, efficiuntq; radices altas defigere, ac mox fructificare melius: si tamen frigidissimæ non fuerint, ita vt occidant, veluti sæpe in Germania, & in Moscouia, vbi propterea seminant in mense Aprili, & colligunt nobiscum: nam prolixitas dierum ibi recompensat amplitudinem temporis regionis nostræ. In qua accedente Vere calor natiuus seminis à Sole excitus foras effunditur, trahitq; secum viscosam portionem in qua erat irretitus, ac egressus cum ea *b* incipit plantam efformare. Ac in principio nutritur ex pulpa, quæ putrescebat iuxta ipsum, tanquam ex re similiori, ac proficua magis suæ teneritudini (nam & ad hunc vsum ipsa deseruit) deinde verò ex terra huiusmodi putrefactione disposita in liquorem similem ipsi ope virtutis solaris attrahit, sugit, nutritur, & crescit. Ac veluti operabatur in matre sua, efficiendo stipites, ramos, cortices, frondes, ac flores, illosq; nutriendo, ita operatur in conuertendo propriam molem, ac terram adiacentem in plantam. Seruat enim Ideam & similitudinem suæ genitricis, quæ ab Idea Primæ Sapientiæ originem duxit. Itaque discit operari, & esse proprio modo, ac similem generare, veluti mater operata est ac genuit iussu consilioq; Diuino, Auctore Naturæ; Artis internæ rerum. Peritus Citharœdus nil immoratur cogitando ac con[illegible] silian-

b Aristoteles negat Ideas, propterea quod negat Mundum factū esse ab Artifice ad similitudinem Mentis suæ. Sed manifestè errat, totâ reclamāte Natura. Nec enim simile simile producit, nisi diffundat suæ similitudinis Ideam, nec simile generaret simile generanti, nisi generantis conseruaret Ideam. Item dum negat Ideas ipsas affirmat, asserendo sufficere simile ad generandum simile. Item reprobatur à vermibus natis ex putredine, non à simili in specie, sed in Idea speciei, quæ seruatur in Ente primo. Elementa enim Ideas non habent elementatorum.

filiando, quo pacto fides Citharæ pulset alteram post alteram: hoc enim consilio vtebatur, quando discebat: at subitò pulsat ex arte quacunq; musico ritu, absque noua consideratione propria tyronum. Ita & Natura Ars diuina non vtitur nouis consiliis in producenda hac vel illa planta, & in distinguendis partibus, ac figuris earum, cum non sit addiscens, sed iam docta à non errante Sapientia ad exequendum. Si intra stipitem esset ars fabricandi nauem, arbor cresceret in formam nauis: At quia inest ars formandi plantam, crescit in formam plantæ, ac plantam generat, in qua recluditur. Vnde aduenit mirifica Harmonia ex necessitate reclusionis calorum à Solis reuolutionibus, qui nimirum nolens, casu quodam tot res generat, sicut prouidit Sapientia, cui nihil est à casu, cuiusmodi nobis ignorantibus, aut nolentibus dicitur euenire. Sapientia enim omnia voluit, ac sciuit ante secula. Non ita Sol, Tellus & ipsorum Entia, sed aliquid, veluti placuit summo Enti, in contuendo tantam herbarum varietatem, arborumq; tot formis distinctarum ac viribus: Quæ perpetuò frondent, florent, & fructificant in orbe terrarum, at non eodem in climate. Ver *c* etenim, Æstas, Autumnus, & Hyems ab accessu, recessuq; Solis in diuersas regiones, effecti diuersas vicissitudines, hoc est, tempora rerum ferunt. At perpetuo huiusmodi vicissitudines sunt alibi semel, alibi bis in anno. Quapropter, quia omnia videt, voluptate longè abundantiori quam nos, qui vnam modo vicissitudinem præsentem habemus, oblectatur.

c Sub Æquatore in Martio ac Septembri Æstas fit: in aliis verò climatis semel in anno.

Et veluti aliquæ plantæ Sapientiores distinguebantur in sexum maris & fœminæ, sicut Siliquæ & palmæ: *d* aliæ verò cum Sole gyrabant, sicuti lupinum & heliotropia, spiritu solari magis donata: aliæ verò latitudinem eius motus imitabantur, vt Salices & Oliuæ; aliæ amicitiam seruabant mutuam, vt myrtus & oliua; aliæ inimicitiam, sicuti brassicæ & vites, vtputa contrario donatæ temperamento: Dixit.

d Heliotropia habent poros rectos ad Solem, in quibus Spiritus à Sole viuificatus ad ipsum conuoluitur. Ita oliuæ ac tilia & salices spectant ad Arcticum, quando Sol accedit ad cancrum; quando reuertitur in capricornum, summas comas vertunt in Austrum.

De animalibus, & primo de origine & structura.

CAP. X.

ARTICVLVS I.

a Spiritus animalis cũ sit liber magis, mouet seipsum sicut pulsus & thoracis agitatio docent. Ideoq; segregare molẽ in qua nascitur, ac mouere potẽs est, quod nequit spiritus plantæ à densitate irritus.

b Inspiratio in exordio viuificat animal, deinde verò conseruat. Occasio nutritionis, cur & quomodo fiat.

VT quoniam nequirent propter immobilitatem exercere animalia *a* hæc immota affectiones cunctas ac operationes sensus, fierent & aliæ plantæ mobiles. Quoniam verò motus est caloris operatio: calor verò mouere nequit, nisi in tenui agiliq; subiecto (præcipiente Sapientia) ingeneratæ sunt tenuitates vocatæ Spiritus intra terram liquidam, viscosam, lentam, duramque, expeditæ ab ipsa magis, quàm Spiritus arborei, quæ mox in ea agitatæ ac exire non valentes vel timentes, simulatq; cohibitæ ab aëre, qui insufflabat intra per meatus illos, ex quibus ipsæ tenuitates exire contendebant, interclusæ remanserunt. Quoniam verò ab huiusmodi *b* inspiratione retrusi spiritus intra molem in qua generabantur, consumebantur, seipsos proprio calore, suamq; molem attenuando, ac ædificium corruebat, cœperunt circum agitari, atque in longum extendentes se molemq; ambientem, quam ex terra segregauerant per agitationem, aut alia ex materia, cui innascebantur, simul organa quædam efformare ac foramina, per quæ non modo ipsi ex aëre sibi simili, sed etiam opificium quod corpus vocatur, ex consimilibus corporibus nutriri, instaurariq; posset. Calor perpetuò agitatus calefaciensq; omnem cui insidet molem, vertit in tenuitatem, consumitq; in ea exhalando. quocirca prouidus spiritus interponit alia corpora intra illud eaq; calefacit & immutat in illud ea ratione qua propriam concinnauit molem: itaq; ea illi similia reddit, aggeneratque: dehinc enim per meatus occultos in eas transfundit partes, ex quibus particulæ attenuatæ molis exhalabant, vt ibi illarum suppleant locum. Cumque maior copia transfunditur in corpus eius instaurando substantiam, quam ex ipso exhalat in tenuitatem conuersa, fit augmentum:

gmentum: cum minor, decrementum; dum verò æqualis, fit ſtatus, ex quibus viciſſitudinibus periodus vitæ conſtat. Icciicò omne corpus viuum indiget nutrimento, omniſq; ſpiritus viuificans effingit corpus cum organis aptis ad vitam huiuſmodi.

Itaq; pedes gratia motus ad quæritandum alimentum, ac fugiendum inimica; os atque manus ad ſuſcipiendum; viſcera ad coquendum; Iecur ad diſtribuendum per canales omnes membris omnibus; cor ad conuertendum in Spiritum; pulmonem ad accendendum internum ignem; oſſa ad ſuſtentandam ſtatuam; carnes ad defendendam; neruos & ligamenta ad continendam & mouendam; foramina ad purgandam, interior ſpiritus efformauit.

Quoniam verò inter Entia amica & inimica, apta ad inſtaurandum fouendumq;, & imminuendum contriſtandumque, natus eſt Spiritus ipſumq; animal, Spiritus tenuis fuit idoneus ad mouendum, ſentiendum ac patiendum omnia, ſuam ob tenuitatem mobilem, paſſibilemque; ac dum tangeret res infeſtabatur, ſi inimicæ erant, ſin verò amicæ ſeruabatur; Sapientia quæ per neceſſitatem docebat illum artem fabricandi corpus, inſtruxit quoque, vt oculos & aures ædificaret, in quibus non res ipſas, ſed lucem, aëremq; à rebus affectos à longe mouentibus perciperet, ac cognoſceret, quæ vtiles, quæque noxiæ forent.

Senſorium occaſio.

Quoniam verò c ex rebus non modò lux, motusq; in animal aduenit; ſed etiam tenuitas, quæ omnibus ex rebus, cum omnes ſint calidæ, exſpirat vocata Odor; aduenit etiam calor ac frigus extrinſeci rebus, intrinſecique, qui nomen ſaporis habet, debebatq; cum ipſa mole ſuſcipi in ore vt ſentiretur, ſuaſit & naſum, & linguam fabricari; in quibus internam ſubſtantiam aut exhalantem, quæ eſt odor, aut permanentem, quæ eſt ſapor, ſentiret. Proptereaq; tot vias, totq; cognoſcendi organa ſibi Spiritus effinxit, quot ſunt ſenſibiles res ex obiectis venientes ad potentiam ſentientem. Igitur alia ſunt organa motus, alia ſenſus,

c Ex rebus emanat in nos aut Lux, aut motus per aërem, aut tenuis ſubſtantia exhalans, aut craſſa, aut calor & frigus. Et tot rerum gratia, tot organa ſentienti elaborauit Spiritus; Sin autem plures emanarent, plura organa facta eſſent.

ſenſus,alia nutritionis. quoniam ex poteſtatiuo, & cognoſcitiuo,& appetitiuo eſſentiatur Anima corporatis.

Hoc compoſitum ex Spiritu ac corpore in partes organaq; diſtincto,appellatum eſt Animal. Anima enim eſt ipſe Spiritus agens calidus,tenuis,mouens & ſentiens:corpus vero ſubſtantia eſt & inſtrumentum viuum organizatum, ſiue domus & tegumentum,in quo operatur, actioneſque tot edit, totque modis gratia ſeſe conſeruandi cum illo ea in Entitate, quam caſu, reſpectu ſui,ſortitus eſt;ratione verò reſpectu illius qui per Neceſſitatem ac Fatum tot Entia elaborabat in Mundi Harmoniam.

Hoc eſſe, factum eſt Natura animalis, propterea quod in natiuitate ſortitum eſt illud.

De Gradibus Animalium, & ratione eorum ex motu, & ſtractura percepta.

ARTICVLVS II.

Multiplices Animalium gradus.

ANimalia quædam ſola dilatione ac constructione mouentur,veluti ſpongia,oſtrea,& conchylia, quæ falſo ex humore in lapidibus naſcuntur marinis. Sal enim cum luce acumine ſuo ingenuit ſpiritum intra craſſam limoſitatẽ ſcopulorum lippoſam: hic verò corpus formauit molle ex adnato humore ſolidi vſculo:at craſſities eius,quæ ſcopulis impacta erat agitata, ſegregata eſt ab illis mouente ſpiritu,& incruſtata eſt,duraq; facta frigore conſtringente,& calore tenuitatem educẽte: In quibuſdam verò ſeparata non eſt,vnde ſpongiæ tanquam animatæ plantæ duritiei colligatæ remanſerunt; carnium enim ſpiritus eiuſmodi motu contentus eſſe potuit: Dixit enim Sapientia quod nutriendus eſſet ex marino humore, qui nunquam in loco, vbi naſcitur, defecturus eſſet. At ex ſpiritu intra humiditatem terreſtrem circumdatam à mollicie viſcoſa, indurationi apta,ortum habuere limaces. Namq; ipſe agitatus in gyrum,nec egredi ad inimicum volens, efficit ex humido ipſo mollique ſpiras multas, quæ mox agitatæ magis, ex ventrello terreo in

quo

quo creantur, sequestratæ sunt: itaque à frigore & calore vicissim agentibus indurata est extremitas ipsorum, quam circumducunt vectantq;, persentiscentes humidum nutritiuum in terra ex qua nascuntur, defecturum propter recessum accessumq; Solis nunquam eodem modo eandem rem temperantis. Hinc animal huiusmodi moueri cœpit, & non stetit: ac Sapientia dixit, ipsorum teneritudini non conuenisse domum minus solidam.

Vbi verò spiritus genitus est intra lubricam materiam, quam non renitentem extendit non in gyrum, sed in longum; agitandoque ex communi mole sequestrat; nec bene vectare potens, in annulos duros mollesque distinguit illam, constantes ex membrana ipsis idonea; itaque dilatando ac constringendo annulos concinnat temperatque ad suum vsum. Igitur huiusmodi vermes dilatationi & constrictioni apti sunt propter mollitiem cohærentem duriciei, sub qua etiam collecti se defendunt.

Quæ verò æque dura fuerunt, sicuti serpentes, pisces, & alia squamigera animalia, aliam mouendæ domus suæ rationem Diuina ex Prouidentia sortita sunt. Nam habent ipsa spinam distinctam in vertebras multas consolidatas aptas gyro, non autem constrictioni annulorum, in quibus mollicies intra duriciem insinuatur.

Munierunt terrestria sese pedibus cartilaginosis ac breuibus æquè latisque sicuti serpentes: aut manibus, vt lacertæ. Aquatilia verò ac volucria alas sibi finxerunt, quæ expansæ mobilis spiritus impetui commoditatem præbent adnitendi, sustinendique se in liquido solo, ac leuitatem continendi se ac transiliendi in complectendo aërem & aquam multam pinnulis anterioribus, veluti Muscæ, Tabani, Sacrabæi, Sardæ ac Tincæ manifestant.

Iussit deinde Deus, vt animalia fierent perfectiora, magisque recedentia è plantarum natura (nam in complenda statua eius non licebat de extremo ad extremum, nisi per medium transire) ita quod Equos, Cete, Aquilas, Elephantos, aliaq; in-

numera fieri voluit in Mari & in Terra, at ex ſpiritu copioſiori, robuſtiori, pluſque Sapientiæ participante: itidem ex materia bene tranſmutata ac variata, alienataque ex materna terreſtri: item præſtantiori longè artificio compoſita.

Operæ pretium erat videre ac contemplari huiuſmodi machinas animatas. Iccircò laudauit eas Deus tanquam bonas & pulcras, non autem malas vllas, veluti aiunt, qui ignorant ipſarum finem & vſum, ſimilitudinem ac differentiam inter ſe & cum toto. Ita in mari tot Entia genita ſunt, quod in terra ſiue à Natura, ſiue ab arte: Vnde & piſcis Epiſcopus inuenitur, & atramentarium, & lorica, & catena, & priapus, &c. In terra verò quot in cœlo ſunt Entia. Quot autem in cœlo ſunt, eminentius ſunt in Deo, Satore Entitatis, Poteſtatis, Cognitionis & Amoris; rerum nobis notarum magis in animalibus ſimilibus nobis, quam alibi. Quibus omnes repleuit *d* regiones, prout hominibus opus erant, & ipſa ſeruari poterant, & Mundi requirebat formoſitas, digna equidem quæſitu, & inueſtigatu per vias & in Mari, & in Terra à Deo paratas, quo omnium rerum participes, ac cognitores facilè eſſemus in gloriam Eius.

S.Baſil. in Hexaem.

d In Apulia Boues, in Cappadocia Equi, in Arabia Cameli, in Africa Elephanti, in Quivira conſimiles beſtiæ, &c. & in alijs. neceſſaria ſunt.

Rationes vniuerſales, quod omnibus in rebus ſenſus inſit, extractæ ex primo libro noſtro, De ſenſu rerum.

ARTIC. III.

DIcebat Æterna Sapientia; operæpretium fuit, quod Rerum Vniuerſitatem ſenſu donauerim. *a* Nunc enim Animalia ſentientia ex non ſentientibus elementis minimè fieri poſſent. Item perfectio opificij mei requirebat, vt Ego quodlibet Ens tanto ſenſu dotarem, quantus rerum conſeruationi ſufficit

1.Reg.6 1.Ioel.2

a Nullum Ens dat, quod non habet: quicquid eſt in Elementatis, eſt etiam in elementis purius, aut eodem modo, aut alio, præter compoſitionem, quæ tamen reſpondet Ideæ Opificis.

sufficit in Entitate, qua me imitantur. Frustra *b* enim appetitum essendi rebus largitus essem, nisi etiam nossent quid prosit, quidve obsit ipsarum vitæ. Item distinctioni rerum ita necesse fuit; quod nec ignis sursum peteret, nisi ibi agnosceret simile, quo cum seruatur, corpus esse: nec afficeretur dolore ab inimica terra, nisi ipsam sentiret, nec itaq; aufugeret. Item, nec tellus deorsum tenderet, vbi quiescat. Item, nec vacuum attraheret ad se plenum, nisi pernosset suum esse defectum manere inane. Item, nec aër, & aqua accurrerent ad replendum vacuum nisi sentirent diuisionem animali Mundano inimicam; aut propriæ dilatationis voluptatem. Item, nec Materia agentibus causis obediret. Item, nec frigus contra calorem armaretur, nisi ipsum sentiret sibi inimicum esse. Nec proinde alterum contrariorum in alterum ageret. Nec subinde generatio & corruptio fierent. Nec Sol verteretur in gyrum. Nec terra staret, ac vbi primò creata sunt principia actiua ibi remansissent *c* in Chaos. Item, si ego subtraherem illis sensum, in Chaos reuerterentur; veluti accidit hominibus cum ego illis consilium auffero propter peccata eorum: Quin longè deterius.

Eccl. 4.
3. Reg.

b Nihil appetitur, nisi præcognoscatur; nec cognoscitur, nisi possit cognosci; nec potest, nisi sit. Ergò in Essentia fundatur Potestas, Cognitio, & Appetitus Esse.

Sentiant ergò alia magis, alia minus, prout magis minusq; opus habent, vt me imitentur in essendo. Itidem ament omnia viuere in proprio esse præcognito, vt bono, ne corruat factura mea. Et subdidit, *d* non deceat vnquam me operibus interioribus rerum, Angelos deputare, qui sunt lapidum, plantarum, caloris, frigorisque motores, aut vires internæ, cuiusmodi anima corporum humanorum, brutorumque. Etenim vilescerent pulcræ intelligentiæ, & iniuria fieret animalibus, quæ cum sint nobilius opificium, non habent intus causam actiuam operationum illis naturalium, nisi calidum Spiritum. Quare non conueniat ventos lapidesque Angelos habere motores internos,

c Rectè dixit Anaxag. Mentem distinguere Chaos, & generationem facere. Si enim ab illa sensum nō participarent contraria, non agerent in inuicem, ac proinde nec generarent. nec res propria loca peterent nisi sentirent: ergò remanerent confusæ in Chaos.

d Angelis non conuenit eas facere operationes, quas naturales formæ operari possunt: sed id quod formis est impossibile; atq; ipsi sicut ministri Dei exequuntur, vt probatum est in 2. part. Metaph.

nos, qui & edant eas operationes, quas ipſarum formæ ſubſtantiales dum ſentiant, edere poſſunt. *e* Item, nec Angelis obedire noſſent, niſi ſentirent iuſſionem. Item, nec deceat rebus ſubtrahere operandi facultatem, ac me operari abſque ipſis, quod ab ipſis opus modificari congruum eſt. Igitur omninò conuenit omnia ſenſum habere, alia clariorem, vt cœlum, ventos, & animalia: Alia verò obſcuriorem, ſicut tellus, plantæ, lapides, oſſa. Quod tamen ipſorum amicitia indicabit, & inimicitia naſcentes ex notitia ſimilitudinis, diſſimilitudinisque inter eas.

Nec omnia organis indigebunt ad ſentiendum, cum hæc requirantur ad deferendum à longè rem ſenſibilem ad ſentientem portionem. At liquores & vapores tangendo ſentiunt: Item, facilè declinant malum. Plantæ quoq; ac lapides exili ſenſu prædita ſunt: ideoq; parum dolent: Item, iuxta ſe habent alimentum, nec indigent à longè quærere, nec ergò à longè ſentire: Ergò, nec organis viſus & auditus, & huiuſmodi. Item, nec indigent pedibus ad motum. Nam hi requiruntur ad vſum ſpiritus incluſi intra machinam grauem, cuius medietatem *f* firmando ſuper vnam, aut plures baſes mouet alteram medietatem, ſuper quam mox inhæret viciſſim ad mouendum alteram. At aër aliaq; Entia ſimilaria abſque renitentia grauitatis mouentur, & abſque indigentia fulcimenti. Piſces & Aues ſuper alis viciſſim ſuſtentantur aggrauantibus aërem. Senſus ergò non eſt aurium aliorúmve organorum, ſed ipſius ſpiritus, ac principiorum rerum ipſarum. Animalia ergò ſunt intra mundi ventrem animalis magni, ſicut vermes in ventre ipſius hominis.

Qui hominis animam non intelligunt, nec hominem *g* ſentire putant. Deputentur nihilominus Angeli animalium guber-

e Magnes trahit ferrum, quod ad ipſum fertur ſimilitudine inuitatum ac perfectione, cum ſit magnes pars perfectior ferri fodinæ. Item ſpectat polum, quia in tali poſitura naſcitur, veluti animal caput verſus cœlum, pedes verſus terram habet, ac ſemper in talem redit poſitionem.

f Homo ſuſtinet ſe ſuper vnum pedem mouēdo corpus proprium: quum ſuper duos, quia eſt grauioris molis: Culex ſuper tres, quia ſex habet. nam cum ſit exilis leuiſq;, à ventulo quocunq; turbaretur, vbicunq; ſe ſiſteret gratiâ dormiendi, aut veſcendi. Aranea plures habet eaſdem ob cauſas, & vt tractaret fila ſui retis. Centipes plurimos, quia longum eſt corpus eius, flectiturq;, & ſolum legit & patitur. g *Si Mundus animum habet, quam S. Auguſtin. lib. imperfecto ſuper Geneſ. ad lit. & S. Baſil. in Hexaem. dicunt*

cum

gubernationi omniumq; Entium, in quo ipsorum essentia non sufficit, aut non cognoscit: Item & operationibus supra ipsorum naturam. Omnisq; species ac communitas proprio Rectore donetur: Regiones verò singulæ vno, aut pluribus. Verumtamen humanæ speciei cogitauit singulis indiuiduis proprium assignare, antequam oriretur tunc homo.

cum Platonicis, adhuc opus est, & sensum particularem, suis partibus adscribere. & vnicuiq; animali propriam animam. Sicut enim vermes in ventre hominis proprium sensum animamque habent: quin & ossa, nerui, sanguis, spiritus, venter, iecur, &c. singula proprio sensu sibi peculiari donata sunt, alia clariori, alia obscuriori: Ita animalia intra ventrem Mundi propriam animam habent; omnesq; partes Mundi, aliæ magis, aliæ minus sentiunt, ac deinde conueniunt in vna anima Mundo communi. Veluti & homo vna anima tota in toto animato à Deo creata præditus est: Quæ tamen non est anima vermium intra ventrem, nec pediculorum natorum in capite, &c. vide Metaphys.

De Origine Hominis.

ARTICVLVS IV.

Gen. 1. CVm laudans DEVS, quàm oportunus fuerit sensus rebus, a instigatis, actisq; ad operationes, & actiones ab illo, quem ex Natura seu natiuitate sortitæ sunt: subdidit, vt ad propriam similitudinem, & imaginem fieret in complementum totius Opificij Ens quoddam, in quo contineretur quicquid omnibus in rebus magnam statuam integrantibus reperitur. Iccircò iussit ex terra fieri animal constitutum ex corpore maximè absoluto ac concinnato, & ex spiritu maximè perfecto ac præstanti super cætera animalia, organisq; distinctum gracilioribus, artificioq; præstantissimo cõditis. Quod nimirum vultum in cœlum erectum haberet ad contemplandam magnam diuinam statuam, artificemq; admirandum. Ideoq; pedes anteriores con-

a Instinctus naturalis idẽ est, quod impulsus. Natura autem non impellit res ad finem sibi ignotum: sicuti nec sagitta ad scopum it, nisi à vi cognoscente iacta. Quoniam verò Natura omnis est Ars, aut forma essentialis indita rebus, omneq; agens naturale propter finem agit præcognitum, necesse est, quod Ens omne sentiat noscatq;: atque instinctum esse impulsum sentientis virtutis. Item, nec tantum quomodo sagitta, tendunt res in finem; nam in his etiam appetitus est finis: igitur & cognitio eiusdem. Nec ponenda est Intelligentia Animave Mundi finem cognoscens, appetitus verò in ipsa re operante: Idem enim Ens appetens cognoscensq; sit oportet eiusdem finis: alias essent sicut ego & tu, quorum non potest alter appetere; alter verò nosse simul ac semper eundem finem. Vide in Metaphys. quid contra Avicenn. & Aphrod. & Arabes de hoc scripsimus.

uertit in instrumentum quoddam mirifici artificij, vocatum Manus, quo illud vti volens rebus statuam componentibus, corpora ad libitum tractare posset. Adeoq; huiuscemodi opificio delectatus est, vt præter Spiritum communem huic cæterisque animantibus, voluerit immittere Animum à se immediatè creatum simplici emanatione absque Materia, ab eo dependentem, sicut & Angeli creati sunt, vt esset immortalis. Entia enim à calore ac Frigore mortalibus agentibus genita moriuntur omnia inter corpoream contrarietatem, ex qua diuinitus condita Mens eximitur: quia simplex, & quia à Deo, & quia non componitur, sed essentiatur ex potentia, sapientia & amore indissolubilibus propter realem identitatem contrarij expertem, & coinexistentiam mutuam essentialem: vnde vita est, & non participatio vitæ, sicut Spiritus corporeus has primalitates participans. Hoc Animal Homo vocatus, mox distinctus est in duplicem sexum à Deo, quatenus generare posset, veluti & alia animalia ob hoc ipsum distincta erant.

Ex S. Bern.

De perfectorum animalium origine, & modo multiplicationis, & aliorum differentia.

ARTIC. V.

NOn a poterit (dicebat Sapientia) Sol hominem generare per se, nec elephantem, neque perfectum aliud animal. Etenim moderatus calor agens iuxta mensuram Ideæ humanæ, aliarumq; rerum, in me præexistentis requiritur æqualis, diuturnus, ac multis vicibus, partibusq; vario temperamento donatis, laborans ad architectandum opificium perfecti animalis. Sol autem si motum sistere ob hoc deberet, vim pateretur. Item, vbi stabit, comburet: vbi verò aberit, præualebit frigus destruens omnia. Quapropter permittatur Soli suum continuare cursum, sicut cœpit. Sic enim ea generabit animalia, ad quorum constitutionem vnus dies, aut hebdomata, aut mensis sufficit;

a Arist. n. Epicur. Diodor. Democ. & alij asserunt Solem posse hominem producere: at rationes nostra contrarium docet. Præterea saltem aliqua

cit; aliaq; entia paruo artificio indigentia. Ego verò viam inueniam, qua perfecta animalia reficiantur perpetuò ex seipsis succedentia. Hinc diuisit omnia in Masculum & Fœminam, illum calidiorem robustiorem, aptum ad agendum, ad defendendum, & resistendum: hanc minus calidam, debiliorem, aptam ad compatiendum, nutriendum, fouendumque teneram prolem. Masculum similauit Soli, fœminam Telluri, vt pars totum, & effectus causam referret.

quæ in Regione nascetur homo aliquando sicut Mus. At nunquã hoc conspicitur: nec historia certa id narrat. non igitur potest nisi per coitum propagari, sicut Averr. affirmat, qui & Arcam Noæ in hoc dignificat. Cæterum, quia Homo ex elementis constat; elementa verò antecedunt tempore elementata. igitur primus homo à Deo factus est ex elementis contra Averr. & Aristot. hoc negantes. Nec homo coæternus Mundo sit cum ex elementis cum tempore constituatur: igitur oportet eius originem & autorem assignare, & ita perfectorum animalium, balænarum, thynnorum, aliorumq; &c. Homines siluestres originem habent à ciuilibus. Et qui alterum Hemisphærium incolunt, transierunt ex Gruenlandia in Estotilantem: & ex Iappone in Quiviram; & ex Atlantica regione ad Brasilem erat transitus per Insulam Atlanticam summersam in diluuio, vt Plato testatur in Atlantico.

De propagatione prolis animatæ, & Fœtus formatione mirifica, & vsu partium.

ARTICVLVS VI.

QVapropter deinde veluti Sol calore suo grauidam fœcundamq; terram reddit: Ita masculus fœminam ingrauidaret. Cumq; is non esset suæ virtutis potenter diffusiuus, sicuti Sol, carnalem similem radiis illius accepit, per quem semen effunderet, dum in vterum fœminæ intraret. Atque quo excitaretur semen ad exitum, indiguit aliqua commotione, qua effunditur in vterum fœmineum, qui introrsum constitutus actusq;, veluti Marsupium contrahitur & corrugatur auiditate fruendi blando seminali calore; ac ita obseratur, vt nec stylus quidem gracilimus ingredi queat: tanta est voluptas ibi à Sapientia indita. Etenim noluissent ad huiusmodi copulam hæ duæ animalis portiones conferri, in qua Spiritus ac substantiæ partem amittunt, languidioresque fiunt, eò quod careant virtute para,

simplici,

simplici, robustaq; *a* qua Sol exuberat: ideoq; seipsum effundendo non minuitur, quia non emittit propriam corpulentiam: Quapropter vt allicerentur, indita est voluptas eiusmodi coniunctionis, quæ nimirum fit à mutuo consimili calore vtriusque partis, altera alteram fouente; atque ex transitu caloris mordacis per neruosam substantiam minus calidam. Ergò cum semen abundauerit, atque Spiritus in vasis genitalibus mordicatur à nimio collectoq; calore recluso, hinc titillatio oritur, appetitusq; declinandi mordicationem: hinc in sui consimilis confricatione pars robustior delectata pruritum extinguere simul cupiens, agitatione quadam semen emittit. Hinc & frigidior fœmina semen emittit intra proprium vas, vbi nimirum opus erat, ipseq; mas in idem. ipseq; vterus occluditur, atque intus calescit, ita quod semen liquescat. At quoniam dissimilaribus semen partibus constat, videlicet, pinguibus, viscosis, liquidis, spiritalibus, dum spiritus circumseptus in ipso agitatur, exitum parans, efficit ampullam grandiusculam & informem, ex qua impetum faciendo amplius diffundit illam in multa fila ex partibus viscosis deducta, quæ perforantur, & continentur absque ruptionis periculo. Harum autem illæ, intra quas spiritus, qui eas fundebat copiosus cucurrit, perforatæ remanserunt quædam magis, quædam minus (hæ sunt venæ & arteriæ.) Illæ verò intra quas ventositas confluxit vna cum spiritu inspirante ab ipsorum principio, dilatantur magis, fiuntque intestina & arteria vocalis. At verò collectæ portiones magis, magisq; tenaces multis ex filis compositæ nerui euaserunt. Pingues verò facilius extenduntur: at quibusdã in locis rumpuntur ac distinguuntur, & aliquantulo magis indurantur, agitatione facta à spiritu retento in partibus tenacibus super pingues extensis: hinc fiunt ossa à neruis ita colligata, quod à compositione non dissiliant. Quamobrem insuper viscositate quadam iun-

a Animal calorẽ imminutum habet, impeditumq; in densitate suæ molis, ita quod dũ effundi vult, non potest ab illa liberari, ideoq; decoquit ipsam magis, cum ipsaque effunditur; deinde eandem organizat, efficitq; aliud animal. Sol autem copiosissimo, robustissimoq; calore donatus, dum se effundit, non emittit cũ calore partem suæ materiæ: ab hac enim ille non impeditur, imo fit omnino deuicta ab eius robore, animataq;. Quapropter cum Sol absq; materia sese effundat, non patitur diminutionem, quam patitur animal, sed multiplicationem tantum: quam & animali accedere, dum etsi cum diminutione effunditur palam est.

iuncturis adopertæ ſunt, ne diffugiant, ſed in ordine remaneant ſuo, quaſi fundamentum ac firmamentum ſtatuæ animatæ. Super quibus neruis arteriæ, venæ ac membranæ tenduntur, ac deinde carnibus replentur, in complementum ſtatuæ, vt dicemus.

Illa *b* autem maſſa prima, vnde extendi cœperunt huiuſmodi canales, & originem ſortiti ſunt nerui, oſſa ac arteriæ, ac membranæ (quæ fiunt etiam ex eodem liquore viſcoſo in planam ſparſo, veluti & cutis ſuperextenſa ex addenſata viſcoſitate fit) caput effecta eſt totius opificij, cum ſit pars prima vniuerſalisq́;, hac ratione, quod ſpiritus in maſſa ſeminis irretitus à calore vteri excitus, auctusque, ſicuti ſeminalis calor plantarum à terreſtri calore fœcundatur, egredi cupiebat, cumque non poſſet, quaſdam cauitates ac ventriculos attollendo molem ambientem efficit.

b *Ex capite oriri omnes partes alibi diſputauimus in Apologia: ipſumq́; primo fieri ex ſemine tumefacto à ſpiritu. Vnde fallitur Ariſt. quod ex ſemine non fiat animal, niſi ex cauſa actiua. Reſpondetur Ariſtoteli*

Ac prius vniuerſum maris ſemen complexum fœmineo *bb* (ſi ſolum ipſum non ſufficit opificio) areſcendo partim circum ſe duas membranas conſtituerunt, alteram denſiorem, alteram molliorem, veluti exterior, interiorq́; cortices oui. Quæ complantatæ affixæque ſunt prominentiis venarum matricis, per canales radicesve exſugentes ab illis. Ac vna *c* intra huiuſmodi

O

non eſſe eandem ſeminis partem actiuam paßiuamq́;, nam calor agit, corpulentia patitur. Spiritus agit, corpus patitur tranſmutationem in organa. Nec cor primo fiat, vt putant, quod ſit motus principium, at mentis, & quia poſtremo moritur, primo viuat. Principium enim ac fundamentum caput eſt, vnde funditur tota ſtatua, ac motus ſenſusq́; manat. Item animalia quædam carent corde, vt piſces, at non cerebro. Spina quoq́; fundamentum ſtatuæ ex capite deducitur, & intra ipſam cerebrum ſimul. Cor poſtremo moritur, quia fibris tunicisq́; ſpiritu plenis elabi non potente intextum eſt. At viſi ſunt homines mori poſtquam cor ipſis areſactum fuerat. nec lacertorũ cauda, quia poſtremo moritur, primo naſcitur: hoc enim accidit illi, eò quod neruos anguſtos habet, vnde non ita ſubito ſpiritus cum ſit corporeus, egredi poteſt, ſicut ex aliis latioribus. Ita pulli amputato capite mouentur, donec ſpiritus egrediatur, quod non eueniret, ſi incorporeus eſſet, vt aiunt, atq́; vnus potentia plures in actu, ſicut loquitur Ariſt. quando neſcit quid reſpondeat. bb *Quia mulieres aliquæ antequam ſemen emittant, concipere dicuntur, poteſt ex ſemine maſculino, ſi multum fuerit, totum opificium conſtrui, vt diximus in 2. Diſput. contra Peripat.* c *Dum egredi conatur ſpiritus, ampullas attollit, non autem dum cupit occultari, vt putat Galen. cum proprium ſit ſpiritui exhalare extra anguſtias; ac cerebrum ex monticulis globisq́; conſtet factis ex eleuatione ſeminis acti à ſpiritu impetum faciente ad egrediendum.*

modi ouum, Spiritus inclusus ex viscoso semine, dum exire conatur, parauit cerebri ventriculos duos in occipite, vnum in syncipite, quo Spiritus accurebat deinde exitum quæritando; quartum verò in medio: vnde cœpit facto impetu fundere ac distendere massam in ossa, arterias, neruos, venas, membranas, fibras, & corium: Quæ nimirum partes oriuntur ex partibus consimilibus ipsius capitis, videlicet ossa ex osse vocato caluaria, quæ fuit pars exterior indurata; Medulla spinalis ex ipso molli cerebro; & ex hac nerui: qui nimirum medulla extensa sunt in longum, ampliusq; exsiccata, membranæ ex membrana, quæ cerebrum ambit. Cutis ex cute cingente os capitis absque ruptione, eò quod ipsi cedat: Et tandem quasi viscus tumefactus extensum est intestinum, & arteria vocalis: Item alia fila, canales, velamina, panniculi, perforamina à spiritu effecta, dum deorsum exitum parat, quem sursum nancisci nequiuit. Quapropter nunquam penitus egredi potuit; ideoq; ibi vitam traducere coactus, sæpe reuertebatur in caput, ibiq; quiescebat, ex quo somnus habet ortum: Sæpe quoq; per canales excurrebat, & viuificabat, ac mouebat partes exteriores: vnde Vigilia. Mox auctus spiritus proprium pascebatur corpus, ac consumebat: propterea quod in tenuissimum inuisibilemq; fumum semper eius calor exhalat, nunquam oblitus facere, quod primo fecit in conflictu, semperq; facit, hoc est, ad cognata corpora sursum attolli: Itaq; absumpta fœminei seminis fluiditate *d* ex qua masculum primò nutritur, cœpit ex radicibus, quæ cornibus matricis, quo iecur quasdam venas prominentes demittit, insertæ sunt, sugere purum sanguinem: qui per radices defluens in foramen vocatum vmbelicũ abundanter in principio, intra ventriculum ac septum transuersum, quo pectus ab abdomine separatur, ibi fontem effecit, vbi venæ omnes & arteriæ multæ affixæ sunt ad sugendum sanguinem. Ideoq; *e* ibi latiores factæ sunt,

d *Crassum nutritur liquido, sicut semen plantæ molli pulpa sua.*

e *Latiores sunt venæ in iecore, & arteriæ in corde, non quia ex ipsis oriantur, vt Galen. affirmat; sed quia aperiuntur, & expanduntur, vt possint haurire sanguinem ex illis, postquam ex capite diductæ sunt, veluti riui in sua origine parui longius excurrentes dilatantur. Nam cum sint exangues, nequeunt ex iecore & corde rubris, sanguineuq; oriri, sicut Galen. contra Aristot. bene dixit in lib. de sem. ergò & contra seipsum.*

ſunt,quam in capite ipſarum principio,abhauſto ſanguine. Huiuſmodi fons aliquantulum indureſcens, dum priuatur tenuitate è venis hauſta,factus eſt iecur,prorſus ſimile coagulato ſanguini. Dum coqueretur in iecore ſanguis ex ambuſta ſpuma, & ramentis facta eſt veſica fellea, quæ icircò trahit nutriturq; eiuſmodi liquore,bile vocato. Fex verò ſanguinis dilapſa vlterius ad ſiniſtram ventriculi,ibi coagulata eſt,factaq; lien. Pars purior ſanguinis per venam latam, quam dicunt portam,ſparſum in ramos multos ad inferiorem ventrem atq; inteſtina tantum decurrit ad nutrienda viſcera inferiora. At priuſquam fierent iſta viſcera, ſanguis fluxit per venam bene amplam, quam dicunt cauam, ſurſum; & in medio pectore, quo ex capite porriguntur fibræ ac neruiculi multi ſimul cum arteria magna, & cum eadem vena inhærente coniunctioni coſtarum cum vertebris; effuſus eſt, inquam, in ipſorum medio ſanguis ille, atque compactus colligatuſq; eſt membranis, quæ intra ipſum conſpiciuntur, poſtubi factus eſt cor ex carne ſolida denſaq; reddita caloris exagitatione.

Attrahit cor ſicuti in principio ſanguinem ex vena caua immerſa ſiniſtro eius fonti, dum ipſum dilatatur contrahendo fibras rectas, & extendendo tranſuerſas, ex quibus intextum eſt. Ita quod dum dilatatur cor, ne vacuus fons reliquatur, intrat ſanguis per foramen, cui membranula pendula ſuperadhæret, moxq; dum conſtringitur, ſanguinem per arteriam *f* venalem ſurſum tranſmittit; clauditurque foramen in dilatatione apertum à membranula prædicta; aliudq; aperitur foramen cui alia membranula ſuperſtat, cogiturque cedere à compreſſo, ac ſurſum ideò ſaliente ſanguine. Eadem ratione ſanguis ex ſiniſtro ventriculo per foramina egrediens occulta, intra in dextrum, in cordis dilatatione; in conſtrictione verò ex dextro ingreditur in magnam arteriam ibi inſertam: ac ſimul per totum expanditur corpus, quia ipſa quoque per totum ſparſa eſt, ſicuti & vena caua.

f Sanguis influens in arteriam venalem conſtituit pulmonem. Dicitur arteria, quia ex tribus tunicis ſicuti arteria componitur: Venalis verò, quia ſanguinem continet abſque notabili pulſu, ſicuti vena.

Et ope flatus *g* in cor influentis ab ore, huiuſmodi ſanguis ſpiritalis valde fit. Hinc puriori ex parte conuerſa in tenuitatem nutritur ſpirituum vniuerſitas habitans in capite: dum nimirum ſanguis ſpiritalis per arteriam in ventriculum cerebri inferiorem fertur, ſubitq; *h* plexum quendam ex ramis arteriarum retis formam referentem; ibique pulſus agitatusque ab vniuerſitate ſpirituum coquitur magis, fitq; purus, ſicuti & ſpiritus ſunt, in quos vertitur. Qui aucti decurrentes deinde per neruos, venas, arterias, fibras, mouent, viuificant, & ſenſificant corpus totum vitæ inſtrumentum. Exſudans ex venis, arteriiſque ſanguis adhæſit neruis, oſſibus, aliiſq; vaſis; & abſcedente tenuitate ſolidatus eſt in carnem, quæ veſtit portiones omnes humanæ ſtatuæ. Eſtq; illi puluinaris loco, & tutamen à frigore, caloreq;, ne areſcat, rumpaturq;: Vtque ligamenta repleret in multa partita ligamina, quo vna continerentur, nec diffugerent, cum ſtatua flectitur, extenditurq;. Huiuſmodi caro cum ligamentis piſcis ſortitur *i* formam, aut muris, iccircò vulgò piſciculus aut muſculus nuncupatur. Vniuerſaq; ſtatua iis veſtitur vario motuum vſu deſtinatis.

Quoniam verò blandus viuusq; cordis calor molis craſſicie obtundebatur, iuſſit DEVS, vt ex eodem ſanguine florido arteriali pulmo, cuius opera viuificetur, alaturq;, fieret: qui nimirum inflatus ab arteria magna, in qua fit vox, ramificata ſparſaq; per ipſum pulmonem, cordis excitaret calorem, ac viuificaret inſtar follium, qui flammam libenter exhalantem retrudunt, coguntq; intra lignorum poros ingredi, eaq; accendere magis. Hunc præter alios ob vſum, os concauum factum eſt in capite inter duas maxillas, quæ iungantur occludentes aditum aëri,

g Flatus ex pulmone dilatato per canalem, influit in dextrum cordis fontem dum dilatatur, ac ſimul recipit ſanguinem ex ſiniſtro ſinu, & flatum ex pulmone. Et dum constringitur, membranula occludit pulmonis canalem, cui eſt affixa, & aperitur arteria, cedente ſanguini membrana, quæ intra ipſam pendet.

h Plexus retiformis factus eſt, vt pluribus in partibus ſanguis plurimus agitaretur ſimul: ac plures ſpiritus fierent, qui corpus viuificent, moueant, ſenſificentq;. *i Non omnes muſculi neruo, ſed arteriis venisq; omnes donati ſunt, quibus irrigentur; membranaq; veſtitæ continentur: Dum ipſi ſtringuntur, colliguntur q;, partes corporis, quibus adhærent, extenduntur, dum verò explicantur, econtra contrahuntur, flectunturq;. Naſcuntur muſculi ex fine oſſis cuiuslibet iunctura, & amplhantur ſuper os ſubſequentis adiuncta partis, inſerunturq; ibi cauda, (quæ ſemper coit deſinendo in anguſtiorem magnitudinem) vnde muſculi ſequentis iuncturæ oriuntur.*

aëri, disiungantur verò relaxantes, ex quo originem habet Vocalis *k* arteria ſparſa in pulmone ſecto duas in partes, ſicut vngula bouis, ſuper duas membranas, quæ intra eius fiſſuram copulatæ dilatantur, ab inuicem diſcrepando vſque ad ſeptum tranſuerſum, cor intra ſe tegentes ac tutantes. Huius arteriæ ramus ex ſiniſtro pulmone deriuatur in ſiniſtrum cordis fontem, quæ & dum dilatatur, attrahit ſanguinem ad nutriendum pulmonem, veluti attraxit quando ex eo ipſum effinxit: ideoq; arteria venalis nuncupatur.

Ex dextro pulmone defluit alter canalis per membranam interpoſitam, immergiturque in dextrum fontem cordis deferens inſpirantem aërem in eleuatione pulmonis metu vacui ſubeuntem, qui viuificat, attenuatq; ſanguinem, & prope ſpiritum efficit.

Qui ſanguis *l* delatus in arteriam magnam diffuſam ex capite per totum corpus viuificat machinam vniuerſam ſpiritualiorem efficiendo, aptamq; nutriri ſimul ex ſanguine venali; Ita quod dilatatum cor trahit ſanguinem ex vena caua, & ſimul aërem ex pulmone *m* conſtrictum verò emittit ſanguinem in pulmonem, & in arteriam magnam, ac fuligines expellit in coctione genitas.

Arteriæ omnes perpetua conſtrictione ac dilatatione mouentur, propterea quod ſpiritus ſentiens ſe grauari ſanguine ex corde influente, quaſi pondus declinare cupiens, ipſum attenuat, efficitq; ſpiritum, augetque ſe omni in parte, præcipuè in capite. Igitur ſtringendo venas, attenuat ſanguinem, expellit fuligines & excrementa, ac ſudorem ſanguineum, ad viuificandum venalem educit: in dilatatione verò recipit ſanguinem, ſuiq; proinde augmentum.

Propterea igitur pulſus deficit nunquam, quod immediatè deſeruiat inſtaurationi ſpirituum continuò imminutorum.

k *Arteria vocalis manifeſtè ex capite oritur, vbi & ſtipitē ampliſſimum habet; igitur & alia, ſunt enim eiuſdē ſubſtantiæ & originis.*

l *Non fit pulſus ebulliente ſanguine, vt Ariſt. putat, non enim æque fieret in omni arteria, ac parte: nec venæ ipſo carerent.*

m *Pulſus editur à ſpiritu animali, qui vnus eſt cōtinuatus ex capite ad omnes partes. Icircò in Apoplexia & Epilepſia morbis capitis deficiunt pulſus; inq; lætitia magna ſpiritus animalis, augentur. Ergo non à corde manant, vt Galeno placet, niſi quatenus cor ſubminiſtrat ſanguinem agitandum, vertendumq; in ſpiritum: Iccirco excepta ſilo arteria non pulſat in parte caput ſpectante, at pulſat in ea quæ cor ſpectat, ſicuti ſcripſi in libro Apolog. de vnica anima ſubſtantia conſtantia contra Medicum.*

Item, nec animal iubere poteſt, quod ceſſet pulſus, *n* nam propriam iuberet deſtructionem. Imò quando putredo aut fuligo intra corpus generatur, aut cruditas, ipſe ſpiritus pulſum efficit grandiorem, velociorem, & frequentiorem, quo poſſit humorem moleſtum attenuando expellere, aliudve noxium, veluti in febri accidit, quæ nimirum eſt feruo accenſioq; ſpiritus contra malum pugnantis: eaque ratione bona eſt febris, qua bellum. Tandem reſpiratio, *o* propterea quod neceſſaria eſt ad retinendum ignem cordis (quem *p* in piſcibus vſum præſtat aqua) & accendendum eundem ignem gratia ſpiritus generandi, nunquam deficit.

At quia non tantum neceſſitatis habet ipſius vſus, quantum pulſus, poteſt animal ſuo arbitrio paululum non reſpirare. Ita quod intentè cogitans aliquid deſiderabile nimis, nimiſve tremendum, non reſpirat: At mox cupiens intermiſſum reficere vſum, ſimul multum aëris attrahit, multumq; emittit in momento: & hoc dicitur *q* ſuſpirium.

Quando ſanguis calidus nimis, plurimusq; ſpiritus cordi ineſt, fit reſpiratio magna, prolixa, & tarda: veluti conſueuimus inſufflare gratia accendendi ignem, quando multus grandisq; eſt. At verò cum fuerit calor languidus, imminutus, euaneſcenſque, veluti in æſtate, aut poſt laborem, aut poſt curſum

n Hinc reſpondetur Galeno putanti pulſum non eſſe arbitrariũ motũ, quia non ſiſtitur ad arbitriũ animalis, redditurque ratio, quare nõ ſiſtatur, quia vſui inſtaurationis immediate deſeruit, &c. Item, nec animal poteſt non ſentire, non imaginari, non appetere, & nihilominus hi actus arbitrarij ſunt. Galeni ratio ergò vana. Item & febris propter melius eſt, cum ſit bellum contra morbum, & quando non ſuſcipitur à ſpiritu hoc bellum, cedit morbo, ac moritur, &c. o *Reſpiratio non fit gratia refrigerandi calorem cordis, vt Ariſt. Galenoq; placet, ſed excitandi, augendiq; vt &c. Nec ſapientiſſima Natura ita ſtultè poſuiſſet tantum in corde calorem, quod perpetuo refrigerio indigeret. Item, nec intra balnea, vbi aër calidus eſt, inſpiraremus aërem ad refrigerandum: Nec in morbis frigidis. Item in hyeme, quando cor calidius eſt, crebriori vteremur ſpiratione, quod non fit, ſed vtimur grandiori, qua ad motum & ignem, &c. veruntamen ex inſpirato aëre fit calor copioſior, minusq; ardens. (In molli enim materia augetur calor, in dura verò roboratur, & vrit) at non imminuitur, vt ſcribit Ariſt. ſed augetur. Adde & alios vſus. Nec anima videri debet Varroni Aër pulmone inſpiratus, corde calefactus, & per viſcera expanſus, quamuis fiat Anima, hoc eſt, ſpiritus, viuificatorq; ſit vitalis caloris, vt bene dixit Lactantius Firmianus.* p *Non indigent inſpiratione piſces, quæ introagat natiuum calorem ad viuificandum corpus, generandosq; ſpiritus. Ab aqua enim ipſorum ſpiritus retinetur, retruditurque, ne exhalet. Nec calore adeo robuſto præditi ſunt, qui fuligines gignat, ac proinde reſpiratione neceſſe habeant.* q *Suſpirat ſpiritus, vt vnico motu intermiſſos multos motus ſimul recompenſet.*

ſum impetuoſum, fit reſpiratiō parua, breuis, & crebra, ne magna calorem disjiciat, extinguatque: Crebra verò, vt ſubitò inſtauret paulatim excitatum, ſed non excuſſum, veluti conſueuimus ignem paruum inſufflare artificioſè accendentes, crebritate auferentes illi tempus elabendi, paruitate verò occaſionem diſſiliendi. At quidem neruorum motum totius machinæ poteſt animal ad libitum ſumere, ac intermittere. Is enim non eſt gratia inſtaurandi ſpiritus ita immediatè, quod abſq; illo deficiat: ſed gratia deferendi corporis, quocunque opus fuerit fugere aut ſequi res incommodas, commodaſq;, & ad vſum vitæ animalis accommodare: quo facto indiget quiete.

Nam (dicebat Sapientia actiua) cum ſit animal compoſitum ex ſpiritu perpetuò mobili, cœleſtiq;, & ex corpore ad motum inepto, terreſtriq;, neceſſe habet in beneficium vtriusq;, nunc moueri, nunc motum ſiſtere. Continua enim quiete ſpiritus marceſceret: continuò verò motu corpus diuerſis ex partibus, gracilibus, obtuſiſq; compoſitum diſſolueretur.

Spiritus r ergò delatus per interiora ligamina muſculorum atque neruorum, (ex multis filiis compoſitorum, vna compactorum, ſpirituq; pſenorum, ne ſi vnum porum latum haberent tantum, inflexione ſpiritus disiungeretur, ac doloret) quorſum edit impetum, edit & motum, impellitq; corpus.

Cumq; varios ob vſus indigeret & variis moueri modis, ſortitus eſt (Iubente Sapientia) molem ſuper oſſibus fultam: quæ ex capite orientia diuiduntur in 34. vertebras ſpinoſas complectentes ſ complexaſq; mutuis in cauaturis, ſinubus, & eminentiis, proceſſibusq;: continuataſq; membrana ambiente ipſis interfuſam medullam, diductam ex cerebro per foramen ipſis commune: coniunctaſq; aliquibus intermediis appendicibus cartilaginoſis, quo facilius flectatur animal ante ac retrò, & con-

r Motus nō fit ab anima, niſi ſit ipſa mobilis. Non enim dat, quod non habet, nec vt putat Ariſt. imaginatio ſola efficit calorem & frigus, & ab his dilatatio & conſtrictio fiunt. Neq; enim fieri poteſt, vt ipſa non calida, nec frigida, calorem frigusq; faciat, præſertim eodem in tempore, vt cum quis ſaltat in choreis, & ſimul flectit, explicatq; iuncturas. *ſ At media inter omnes vertebra hinc inde excipitur, non autem excipit contiguas ſibi. Colligantur quoq; vertebræ membrana ambiente medullam ipſis infuſam, & appendicibus cartilagineis inter ipſas adnatis, & quo animal melius flectatur, & conuoluatur, abſq; luxatione oſſium, & abſque diſcontinuatione.*

& conuoluatur, eleuetur, & curuetur. Ex septima verò vertebrarum componentium collum, ortæ sunt clauiculæ terminantes pectus cum collo: hinc & scapulæ, & humeri, ex quibus brachia, & ossa manuum. Ex vertebris verò inferioribus deinde vsq; ad decimamnonam costæ deriuantur, quæ pectus sepiant, defendantq;. Sub illis deinde deorsum quinq; aliæ crassiores factæ sunt vertebræ in situ lumborum, quo sua magnitudine costarum ibi defectum compensarent: Deinde adiunguntur sex complentes os sacrum, deinde quatuor, coxendicem, ex qua oritur cauda in animalibus. Ex coxendicis medio egressa sunt ossa lata valdè sinubus magnis donata, ex quibus deriuantur fœmora vsque ad genua: ex fœmoribus verò tibiæ: ex quibus 26. ossa vtrinq; ordinata constituunt pedem.

Ex capite septem paria neruorum orta sunt, ac simul spinalis medulla, quæ ex singulis vertebris producta par neruorum in singulis efficit gratia colligandi corpus atque mouendi: Ex cuiuslibet verò iuncturæ fine, vbi immerguntur, per foramina Sapientiæ consilio ipsis præparata egrediuntur ligamina. Hæc autem ligamenta repleta carne ne arescant, ac venis, vt nutriantur, & arteriis, vt viuificentur, & fibris ac neruis, vt moueantur, t quando stringuntur, extendunt portionem iuncturæ cui inserta sunt. Quando verò dilatantur, flectunt eandem versus iuncturam, ac ita fit animalis motus.

Præui-

t Non indiget animal, vt moueatur immota parte, tanquam centro, sicut Aristot. scribit; cum cor, in quo ipse motiones fundat omnes, omnibus plus moueatur partibus. Indiget quidem fulcimento, in quo grauem molem insistat. Ideoque alterum in terra firmat pedem fulcientem molem, dum mouet alterum. At spiritus extra corpus per se mouetur absque ministerio immotæ partis, quæ non ad motum edendum, sed ad pondus sustinendum, quod totum simul mouere nequit, necessaria est modo.

Errat quoque æstimans ventos montibus immotis inniti, vt moueantur. Nam ex mari & planiciebus quoq; spirant. Homo vero nequit cymbam mouere, nisi terræ innitatur, non quia terra immota motum det, vt Aristot. dicit, nautæ ac etiam cœlo: sed quia dum impellit cymbam antrorsum, necesse habet suum corpus ponderosum alibi innitisiq; cymbæ eidem innitatur, tunc euenit, vt simul ipsam manibus moueat antrorsum, pedibus vero retrorsum: itaque cum æqualis sit vis impellens ante ei, quæ impellit retro, non fit motus. At si columba aër inhærens, & non cymbæ, potens esset trahere illam, tunc fune ligata malo cymbæ ipsam moueret, non adnixa rei immotæ, quod & venti faciunt tumefacientes vela, & c. ergo, &c.

Præuidens in Sapientia Spiritus, quod alimentum ab vmbilico sibi defuturum esset, quia mater aliunde illud hauriebat, deriuauit & ipse ex capite sub vocali arteria canalem amplum vocatum œsophagum, cōpositum ex fibris rectis & transuersis, qui contrahendo illas & dilatando istas attrahit cibum: constringendo verò istas, & extrahendo illas transmittit in ventriculum: qui pars eiusdem est dilatata magis ampliataq; orbicularis sub septo transuerso, supposita iecori, ac suspensa neruis manantibus ex sexta coniugatione, prębentibus sensum ac motum: Item conspersa venis, arteriisq;, quæ intra vterum præstabant ipsi alimentum; at extra vterum ab ipso recipiunt, quoniam in ipso coquitur cibus à spiritu. Quapropter fibris obliquis intextus est ventriculus gratia retinendi cibum; rectis verò, transuersisque, gratia attrahendi, & educendi postquam maceratus est, in alterum canalem sibi continuatum in multos sinus ac flexuras extensum. Cuius prima pars pendens à dextro latere ventriculi ibi paululum eleuati, ne cibus excideret inuito ipso; duodecim digitorum mensuram nomenq; habet. Ab hac verò portione deducitur sinistrorū alia portio *u* canalis quem vocant Ieiunum, propterea quod amarus humor ex felle eò influens efficit, vt stringatur ad expellendam amaritudinem, vnde fit, vt simul transmittat cibum in subsequentem maximè prolixum, angustumq; *x* canalem, in plures spiras productum, ac globis distinctum; colligatum totum membranis pinguedine plenis pendentibus ex lumborum spina, corpusq; facientibus vocatum Mesenterium. Huic intestino ideo angusto, vt vndique succus possit hauriri, adiunctæ sunt contextæ venæ multæ in ramos sparsæ, vocatæ mesaraicæ ex vena porta manantes, quæ exsugant dulcem tenuemq; liquorem deferentes in iecur, crassus verò excrementitius pellendus remaneat. At ne noceat erumpendo, spiritus proinde *y* intestinum mox dilatauit subsequens, ac diuerticulum amplum effecit exitu priuatum,

u Intrat cibus in ventriculum ex dextra eius parte, & egreditur ex sinistra in primam intestini portionem vocatam duodenum, propterea quod eius pendentia vsque ad ieiunum digitis 12. constat.

x Hoc intestinum vocatur Ileus. y Hoc est Colum, cuius diuerticulum vocatur cæcum instar ventriculi formatum ad feces receptandas.

uatum, iccircò cæcum appellatum, in quo reponerentur feces, donec foras expelli deberent. Subinde deductum est sursum huiusmodi intestinum ex dextro latere vsque ad ventriculum, vbi flexum ad sinistram reducitur deorsum in centrum inferioris z ventris. Atque ibi parumper eleuatum, ne feces cogeretur emittere, quando minus vtile foret (cuius causa, ac simul extrahendi reliquum succum sursum tanto gyro extensum fuerat) regreditur deorsum versus coxendicum ossa, & egreditur retrò ad nates, vbi musculo inserto aperitur, & clauditur gratia emittendi feces fumumq; fœtidum retrorsum absque offensione partis anterioris, nasi aliorumq; sensuum: vtq; plenius occluderetur, fuerunt ibi clunes ita carnosæ: Item, vt iacens homo in ipsis tanquam in puluinari fulciretur, aliosq; ob vsus.

z *Venter & Abdomen à Medicis.*

Venæ deinde succum ex intestinis ac ventriculo ad iecur trahunt, cuius calore coquitur melius, abscedenteq; tenuitate rubescit: nam albore spoliatus materialis vultus manifestatur magis omni in re: at portio cocta magis & feculenta fit nigra, quam spiritus in liene ab ipsa ortum habente reponit, cuius puriorem portionem lien in suum alimentum vertat: impuriorem verò & in alium vsum expellat. Pars verò spumosa supernatans, in qua multus calor remanet, ideoq; & quia tenuis, crocea est, reponitur in felle ab ipsa orto, nutritoq;: Ex quo cum plenum fuerit, expanditur ad intestina, quæ eius amaritudinem auersantia constringuntur, opera spiritus fibris quibus contexta sunt inditi: hinc vtilitas sequitur, quod simul & stercus excernunt; veluti dum venenosam medicinam cupit spiritus expellere, expellit etiam vnâ feces & humores venenosos attractos vi medicinæ illis persimili, nimirum irritato spiritu, impeditoq; huiusmodi laboribus, quos non aggrederetur, nisi amaritudine ac metu stimularetur.

Itidem ex liquido purificatoque sanguine segregatur cinis: ex quo constituti sunt ac nutriuntur Renes. Sanguis mistus sero egreditur ex porta vena in cauam (nam in Iecore coniunctæ sunt) ibiq; serum quasi vehiculũ transitus inseruit: quo munere terminato pars eius salsior per duos ramos venæ cauæ extensa

tenſæ ſuper ſpinam interiorem vna cum arteriora magna, decolatur per renes, ibi partem cineritiam relinquendo, ac mox per duos canales decurrit ad veſicam vrinariam in fine ventris inferioris poſitam, ortam ex oſſibus coxendicum, & ex peritoneo, membrana quæ ambit totum abdomen ac ventrem, in quo ſepiuntur iecur, lien, ventriculus, & inteſtina: quæ quidem veſica cum plena fuerit pondere ſtimulat ſpiritum, qui colligitur, ac contrahendo fibras rectas, & tranſuerſas dilatando ex parte anteriori, ac poſteriori ſtringendo exitum vrinæ præbet per foramen in canalem diductum ad genitalia: hoc fit poſt exitum fœtus ab vtero. Sed enim antea vrinam emittit per foramen aliud in canalem procurrentem in vmbilicum, ex quo egrediens vrina lacum efficit intra primam ſecundamque membranam, quibus vniuerſa ſtatua continetur & ambitur. Hoc autem conſuluit Sapientia, vt ex genitali egrediens ſalſus humor tenellas carnes non vreret, ac vlceraret. Quam etiam obrem conſuluit, vt nutriatur non faciendo ſtercus. Ideo enim ſanguis fœmineus non tranſit per ventriculum, & per inteſtina, vbi feces cacandæ remaneant, ſed immediatè per vmbilicum in iecur decurrit, vbi coctus diſtinguitur ab excrementis, quæ ſunt bilis, melancholia, cinis, ſerum, ex quibus antedicta vaſa fiunt ac nutriuntur: puriorque pars iecoris conſtitutioni deruit & cordis, & carnis: & quidem purificatur magis, blando fœtus calore, quam in matre. Igitur ex iecore deinde pars vtilis diffunditur per venas ad nutriendum corpus totum. Porrò & in corde duo fontes pleni ſanguine perpetuo ſunt, quo deficiente cibo adhuc remaneret quaſi horreum ad nutrimentum ſpirituum capitis: Qui nunquam iidem ſunt, nam alij exhalant: alij verò fiunt ſimiles exhalantibus, veluti flammæ lucernarum ſemper eædem apparent, quamuis aliæ in inuiſibilem actæ tenuitatem diſpareant, aliæ verò continuo aggenerentur ex oleo ſubminiſtrato per actiuitatem caloris ſui. Idem euenit corporis portionibus, licet lentius, aliis partibus exhalantibus, aliis verò ex cibo ſuccedentibus: ac dum hæ fuerint plures, quam illæ, fit augmentum, dum pauciores, decrementum, dum æquales, ſtatus.

Igitur prænoscens in Sapientia Spiritus defuturum nutrimentum sibi ab vmbilico, parauit sibi os, & intestina, œsophagum, ventriculum, aliaque viscera apposita hisce vasibus gratia distillandi futuros crassos cibos, & transmittendi, quo opus esset, & mundificandi. Iccircò α venæ, Arteriæ, intestina, vesicæ omnes fibris contextæ sunt transuersis, rectis, & obliquis, gratia transmittendi, attrahendi & retinendi. Arteriæ verò solidiores fuerunt ex tribus compactæ tunicis, eo quod retenturæ erant sanguinem subtiliorem: Venæ verò ex duabus, quæ crassiorem. Nerui autem multam sortiti sunt densitatem, vt motui resisterent, & spiritum tenuem ne elabatur, cōtinerent: multaque fila, in quorum singulis retineretur spiritus, non autem vno in poro lato; vbi nimirum multam vim facere ad motum, futurum necessarium ad quæritandum cibum, nequiuisset facilè ac sine detrimento. Vt verò post exitum ab vtero stimularetur ad quæritandum cibum, parauit canalem ex liene in ventriculum, quo cum vacuus fuerit, influit liquor melancholicus, acidus & subamarus, quo dum mordicaretur venter, stringeretur, ac fastidio afficeretur, quod vt amoueat, desideraret repleri. Cum item deficiente sanguine venæ & ipsæ exsugant ex ventriculo, magisq; illum corrugent. Huiusmodi sensus molestus efficit appetitum cibi, vocaturq; fames: β Quæ est passio constrictionis, ac desiderium rerum solidarum quæ impleant, & calidarum plærumq; quæ dilatent. Cum plenus fuerit venter, accurrit tanta spirituum copia, quanta sufficit ad calefaciendum industriosè cibum. At cum omnes concurrant, vt reficiantur, valde ventriculus calefactatur & exiccatur ob nouam accensionem in cibo factam: Quapropter cum nihil videatur proficere spiritui, sed officere, si cibum incensum expellat, cum ab eo augeri iuuariq; se sentiat, cupit tantum mox extinguere calorem

α Non sunt diuersæ facultates attractrix, & expultrix, vt Galenus opinatur, sed actus sunt eiusdem spiritus diuerso editi modo, aut diuersis instrumenta, gratia conseruationis, vt patet.

β Fames est appetitus solidi, gratia implendi, calidi verò gratia dilatandi, cū constrictio sensus sit frigoris. Nihilominus sæpe frigidi appetuntur cibi post calidos assumptos, qui iam dilatarunt ventrem. Item & post febrem, & labores, &c. sic & potus E. qui tamen per se calidus esse deberet gratia coquendi & transmittendi cibum, & roborandi naturam, vt rectè scripsit optimus ac doctissimus amicus Antonius Persius. Vide nostram Apologiam pro illo.

calorem nimium, ac proinde humorem, quo liquefacere cibum iam indurescentem queat, & elixare, & bene coquere. Humidum enim facile recipit calorem, ac defert intra solidas cibi partes, maceratq; funditque, ac deinde coctum asportat facilè per vasa ad quæ nutritionis causa defendendus est. Hoc desiderium γ vocatur sitis; ideoq; aqua aut vino, aut liquore alio calido vel frigidiusculo exsaturat huiusmodi appetitum humidi, amouetq; ardorem accidentalem additi caloris; ipsumq; calorem efficit copiosiorem. Quapropter melius coquitur cibus, ac transfertur eidem liquori incorporatus facilius ob lubricitatem ex potu ciboq; nascentem factus diffundibilis. At verò si accidentalis ardor non sit, potus vtilior est calidus, confertq; magis cunctis vsibus. Attamen post manducationem frigidiusculus confert gratia colligendi calorem ac fumos comprimendi ne sursum iu caput eleuentur.

Os igitur propter cibum & potum & inspirationem aëris suscitaturi natiuum calorem factum est, at quoniam sæpe cum domitur, occlusum manet, aut occludi alias oportet, facti sunt duo meatus ex naribus ad fauces admissuri perpetuo aërem. Ne autem cibus ac potus in arteriam mearet (vbi cum mica intrat, summa molestia afficitur, ac amouere impetu aggreditur) fabrefecit spiritus industriosè operculum arteriæ orificio, persimile follium operculo; ac superne pendere ex faucibus caruncularn quasi columnulam curauit, quæ & voces distinguat: Quæ fiunt, quando aperto operculo in pulmonis & arteriæ constrictione egreditur aër inspiratus ad purgandum cor, vocemq; formandam. Dentes anteriores acuti nascuntur causa secandi.

γ Non semper sitis est desiderium frigoris, vt putat Arist. sed humidi semper, quod nimirum magis restinguit sitim. nisi cum assatæ res, & pipere ac sale nimio cōdita manducantur, accensionē facientes: vnde tunc opus est frigido gratia extinguendi ardorem accidentalem, humidoq; simul, gratia augendi calorem spiritalem: humidum enim facile calescit, vertiturq; facile in spiritum, vt patet in aqua calci iniecta, itaq; copiam caloris auget, imminuitq; roboris, hoc est ardorem. Errauit & Telesius contra propria dogmata, dicens, non posse sedari sitim, nisi à frigido liquore. hoc enim verum est de siti accidentali ex pipere salsisq; rebus facta, non autem de naturali. Neq; enim natura, vt ipse ait de vsu respirat, calorem talem posuisset in ventriculo, nec in corde superfluum calorem, qui continua refrigeratione indigeat. Item & Iaponenses calido vtuntur potu ad ignem, & extinguunt sitim; & diutius viuunt, quam nos: sic & veteres Græci ac Latini. Vide Anton. Persium, & Apolog. pro illo nostram & quæst.

ſecandi cibum, cum opus fuerit; maxillares verò plani, gratia molendi; lingua gratia mundandi os, & tranſmittendi deorſum reliquias cibi, ac guſtandi probitatem ac prauitatem ipſius, & verberandi aërem, aliaq; inſtrumenta, formandiq; tot modis ſonos quot opus ſunt. Tandem cunctæ partes animalis fabricatæ videntur conſeruationis gratia totius. Caput verò totum eſt Animal: Reliquæ partes ſunt eiuſdem organa, ac fulcimentum: Illud Cœlum, hæ verò Terra.

Recapitulatio de Organis ſpeciatim.

CAP. XI.

Philoſophi antiquiores de organis ſentientis Animæ modo locuti ſunt: de organis Potentis & Appetentis dixerunt nihil, ſed ſolum ſedem Potenti cor, Appetenti iecur tribuerunt, & tres animas perperam fecere cum anima vna ex his primalitatibus eſſentietur. quarum doctrina huc vſq; latuit. Vide Metaph. & Queſt.

EX dictis liquet totum corpus eſſe habitaculum organumq; Animæ. Sed cum Mens ex Poteſtatiuo eſſentietur & Intellectiuo & volitiuo, ſpiritusq; ei deſeruiens has primalitates participet; organa ipſorum triplicia erunt. Alia enim Poteſtatoria, alia Senſoria, alia Appetitoria formaliter; Materialiter ſiquidem in omni organo iſta tria inſunt: quoniam Primalitates ſunt idem realiter, & mutuo in ſeipſis coinexiſtunt. Ergo ſicut cognitio communiter eſt in ſpiritu; & ſpeciales habet noſcendi modos, quos in ſpecialibus exercet organis erga ſpecialia obiecta, vt videt per oculum, audit per aures: ſic etiam Poteſtas & Appetitus ſunt in ſpiritu; atque ſpeciales Potendi & Appetendi modos in ſpecialibus exercent organis erga ſpecialia obiecta.

De poteſtatoriis & Potentatu.

ARTICVLVS I.

QVoniam Potentia pro obiecto habet poſſibile vinci, quod contra proprium eſſe & conſeruationem opponitur, tot erunt potentatus & organa, quot obiecta, quemadmodum tot

ſenſus

sensus & sensoria, quot sensibilia. Opponitur autem Potentiæ animali primo pondus proprij corporis ipsum cõtra proprium nixum impellentis deorsum: & hoc potest vincere ossium erectione organica. Item effusio & dissolutio cõpositionis, & contentorum humorum & spiritus; & contra hoc vasorum compagine Potentatus vtitur organica. Item vitæ perditio intra vasa: Ignis enim clausus extinguitur, exclusus auffugit. Sicut continentia exclusioni, sic Accensio per inspirationem extinctioni adstat. Item cruditas rerum, quæ in substantiam corporis inuertenda sunt, oppugnat animal: hanc coctione vincit. Item virium & corporis exilitas; quam virtute augmentatiua superat. Item læsio obuiarum rerum; cui opponitur Potentatus munitionis. Et tandem ocio marcescit; cui motiua vis occurrit. Postremo ab hostibus occiditur, quibus pugnatiua iuuatur. Tandem Mors, cui Generatiua vis medetur.

De sustentatiuo Potentatu.

ARTICVLVS II.

MOles carnis cæteriq; solidi continuo deorsum trahit: Modus potendi hanc sustinere machinam fit per ossa, sine quibus erectum corpus non stat. Molliores enim partes non sunt adeo vnitæ addensatæq; inuicem, vt possint non flecti. Ossa autem dura ob vnionem & partium cohærentiam sunt. Neq; ossa sustinent, nisi spiritus insit. Cadauer enim ruit; & quamuis ossa non essent distincta, etiam rueret quouis impellente.

Potestas ergo sustinendi est in spiritu habitante neruosum genus, quibus ossa colligantur, & spinalem medullam; qui ope ossium sibi applicatorum statuam tenet, & contra impellentia eam flectit, vt suo pondere contra pondus iuuetur. Pondere quoque funambuli æquilibrantur vtrinque, ne cadere queant, & quo casus imminet, inde in aduersam se ponderant partem. Vnde pondus quod causa est casus, fit causa standi per animæ solertiam, opponentem id impellendi obuio, vel ruenti parti.

Obiectum

Obiectum huius Potentatus est pondus. Pondus autem est perpensio cuiuscunq; rei à suo destructiuo ad suum conseruatiuum. Proptereaq; omnia corpora ad sui systematis centrum, vbi simul seruantur & vniuntur, sicut omnes animalis partes ad sui animalis vnionem & communionem se conferunt, & vacuum diuisum abominantur: vt etiam Lunaria corpora ad Lunam, Saturnia ad Saturnum, &c. sicut Telluria ad Tellurem contendant pari conspiratione. Quæ autem in tellure ponderant sursum, vt lignum ex fundo aquæ, magis autem inflatus vter impetuosè, vt teneri non possit, quin ad aërem egrediatur ponderans: & ignes ex quovis loco; & venti in latera oblique, ad suum simile tendunt, & pelluntur à dissimili, aut fugiunt. Etsi enim omnia corpora nostratia, quo corpora, centrum communis vnionis petant; tamen quæ corpulentiora sunt, & vnitiora plus ponderant deorsum, quoniam plus iuris habent ad vnionem; vt aurum, plumbum, terra. Quorum naturalis appetitus validior, & iniuriis minus obnoxius. Tenuia autem minus corporis habent, iccircò cedunt validioribus. Si enim terram in aquam iacias, aquam sursum ascendere expulsam videas. Sic & aliæ res, quo corporeæ. Sed quoniam insuper formas habent varias, & appetitus & sentiendi modos varios: propterea & alios habent motus: Ignis ergò sursum tendit quoniam calidus. Calor autem à Sole est, & ad Solem rapit victam corpulentiam, vt & vapores circumvolantes nuper deprehensi in solari disco indicant: Neque enim vas est putare, è purissimo eos egredi Sole. Neq; ignem tanto impetu tellurem euertere, & ædificia, quia extruditur à fortioribus: cum etiam intra verticosos locos, vbi non premitur, omnia conterat, nec vllis ne euolet machinis teneri queat.

Porrò neque grauior ligno aqua quælibet, & quantulauis, & tamen ingreditur sursum lignum: quoniam aërem vnitum habet, qui ad suam ponderat plus vniuersitatem, quam crassicies ligni ad terræ Symbolum. Si autem fiat cinis lignum, videas cinerem pedetentim ad aquæ fundum submergi; sic etiam carbones & pumices, qui supernatant ob aërem in poris conten-

contentum, si in minutias frangantur, immergi, quam ob causam & nix natat & glacies. Paleas quoq; ex quibus expresseris aërem & bene madidas reddideris, lignaque fracescentia in aqua, vnde aër secernatur, fundum petere videmus. propterea q; naues veteres grauiores. Ergò omne corpus crassius & vnitius, quamuis minimæ sit quantitatis & non grauet milij grauitate, submergitur in minus vnitum, nisi teneatur copiosiori & longè minus vnito. Auri enim laminæ & ebani & plumbi natant, si concaua sint aëris plena: & item si in planitie sua aëre hamato intra ipsorum fossiculas teneantur. Si autem aquæ stilla vngantur, decidunt, quoniam à tenente aëre separantur. In suo autem cognato nil grauat, quoniam non ponderat ad id in quo est: vnde in aëre lignum grauat; in aqua perdit grauitatem ob inclusum aërem, præualentem. Nam in ilice & ebano non præualet. Cadauer cum cœperint humores in aërem verti, natat; viuum submergitur, nisi manibus præueniat expansis & motu submersionem piscium more & auium. In fundo aquæ natans homo grauitatem molis aquæ non patitur, quam in aëre non sustineret, quoniam sua cognatione partes aqueæ tenentur, nec habent quo ponderent. Sic & partes corporis non grauant contra partes, sed totum contra aërem grauat deorsum; & spiritu sustinetur erectum. At vbi non est propensio hæc, omnis minima vis sustinet mouetq; quodlibet quorsumlibet corpus; vt fortè in vacuo extra systemata. Nauem in mari pariter capillo mouebis, si formata erit ne aquæ infigatur tenenti, nec ventus adsit. Quid mirum, si extra mundi limites beata corpora grauia non sunt?

Sustinet etiam animal ossibus non modo propriam machinam, sed pondera quoque alia supra caput, & manus & scapulas; quod non faceret nisi substratis ossibus. Vtuntur loco ossium cartilaginibus pisces, vocati molles. Cancri has crustaciores habent exterius: limaces etiam extrinsecus. Anguillæ, serpentes, sola spina & capitis officulis vtuntur, quonia prona serpentiaq;, non erecta & grandia corpora habent, quæ durioribus sustententur. Sardæ pennulis & aqua pondus sustinent.

Spina enim partium cohærentiam & robur facit, qui vsus in nobis etiam ineſt. Vermes annuloſis cruſtis dilatant expanduntq́; corpus à tellure ſuſtentatum. Erectum omninò corpus Animal gerit nullum niſi homo, diuinum ſanè, vt omnino contueatur, & cœleſtia contempletur vi Mentis per ſenſoria ſpectantis.

De Potentatu Contentiua.

Artic. III.

Non ſenſu & appetitu ſolo continentur in vaſis res & corporis compago, ſed etiam vaſorum & ligaminum poteſtate. Omne autem durius & vnitius continet intra ſe minus vnitum, ne diſſiliat: ſic nerui ſpiritum, è cerebro ſpiritus ſede diducti a refactiq́;. quo enim tenuior res, eò acutior ad penetrandum & agilior ad fugacitatem. tenuiora ergò tenacioribus & vnitioribus vaſis tenentur: ſanguis cæteriq́; humores venis & viſceribus minus denſis, quoniam minus fugaces, minusque tenues, quàm per rimas egrediantur. Sed arteriæ denſiores, quoniam ſanguis arterialis ſpiritalior. Horum fabricam anterior ſermo docuit. Tota autem ſtatua viſcera continet intus: ipſaq́; compagine oſſium, & neruorum ligamine, & carnium repletione, & membranarum adſtrictione, & corij concluſione continetur. At quomodo ſpiritus continetur? Si enim ſeſe ſponte neruis incluſit, vt nos in domo, vas tutans neruoſum genus erit, nō continens. Si fato aliquo aut à Deo, erit munimen, & carcer, contrarius poteſtatiuo inhabitanti, & non ſuarum organum virium. Hoc in Metaphyſ. diſputandum. Deus autem dixit hanc eſſe Animalis naturam ab origine; quæ ſine continentibus diſſoluitur. Ideò poteſtas ſpiritus vnitur & roboratur in his vaſis, defenditurq́;: propterea vſum particularem per hæc organa ſuæ poteſtati tribuimus. Vera poteſtas contentiua ſpiritus eſt, qua omnia vaſa ad ſuos continet vſus, & ſe in eis.

Obiectum eſt res contenta, non autem ſpiritus contentus, niſi quo Mentis vel Dei miniſter eſt: In cæteris continet, vnde

vnde ſine ſpiritu inteſtina collaptione feces emittunt; ſic cætera vaſa, nec niſi materialiter mox continent, vt nauis abſque nauta, &c.

De vitali.

ARTICVLVS IV.

POteſtas calefactiua, tranſmutatiua, motiuaq; in omni membro eſt, vbi ſpiritus; nec proprium habet organum, ſicut nec cognitiua in ſecunda primalitate: & in his eſt vitalitas. Sed quoniam vita eſt conſeruatio omnium partium in ſuis officiis & mutuis vſibus, quæ omnia ſpiritu & calore exercentur; Spiritus autem continuò exhalat, calor pariter ſi non exhalat, extinguitur: indiguit ſpiritus organo, quo calorem accenderet, & includeret, & per calorem retentum ſimul ſeipſum generaret perpetuò, quoniam perpetuò exhalat. Hoc pulmone facit, quo aërem inſpirat in cor, quaſi per folles, & ſpiritum generat ex ſanguine, & calorem ne elabatur retinet, intruditq; in cor & arterias, & ne extinguatur retentus accendit. Quoniam vita permanſio eſt caloris natiui radicaliter, licet omnium conſeruatio in ſua exiſtentia partium ſit vita totalis. Poteſtas hæc ſpiritus fibris pulmonis ineſt, organum pulmo. modus vtendi inflatio, & ratione vacui attractio, & oppoſitionis expiratio. opus accenſio, ventilatio, retentio, & ſpiritus generatio. Obiectum calor vitalis in corde.

De concoctionis Potentatu.

ARTIC. V.

AD conſeruationem applicare oportet, quæ in animalis ſubſtantiam cõuertantur, quod fit concoctione. Concoctio calefactione. Calefactio eſt totius ſpiritus poteſtatem habentis ſeipſum effundere, etiam vbi ſubſtantia ſua non effunditur. Calor enim ſui amplificatiuus eſt, & multiplicatiuus, quoniam prima poteſtas phyſicarum eſt principiumque à Diuina Poteſtate

sic creatum. Licet ergo calefactio non sit organica, coctio tamen est, quoniam non nisi in organo apto tali modo calefactionis inest. Est enim coctio solidi corporis calefactio vsque ad existentiæ nouum, ad vtilitatem certam ab arte vel natura præfinitum. vt pasta in furno coquitur vsque ad existentiam panis vtilem nutritioni humanæ. Si autem plus coquatur, erit crematio non coctio, quoniam vtilitatem transgreditur; si minus, cruditas: & diuiditur in Assationem, Elixationem, & Frixionem. Illa fit ad certum gradum vtilem in aëre. Elixatio in aqua, etiam ab igne. Aqua calore adiuta penetrat solidum, eiusque partes pingues, & minus crassas sibi incorporat, vnde in prodio carnis aut herbæ, illarum substantia inest, si valde coquantur, feces crassæ solum tenentur: Frixio fit in liquore pingui, qui penetrat magis & vngit crassas; tenues verò aqueasq; consumit, vt hostiles. Vinum consolidat solidiores, & tenuitates resoluit, nec pinguefacit, quod acetum præstat magis. Igitur arborum fructus cum maturescunt, coquuntur à Sole per assationem, à suo calore in humido per elixationem: Nam partes crassæ molliuntur & distenduntur, & hoc est perdere cruditatem. Sic apostema coquitur, & sic in corpore cibus. Cuius triplex coctio; Prima chylificatio in ventriculo, qua partes crassæ maceratæ liquidis incorporantur: liquidæ non exhalant, sed remanent ad disponendum solidas ad liquorem: & simul fiunt colore & consistentia intestinis similes. Secunda est sanguificatio in iecore trahente per mesaraicas chyli partes molliores: è quibus tenuitates educit, feces sequestrat in lien, spumas in fel. quæ verò aptæ sunt sanguinis naturæ, sanguescunt & rubescunt instar iecoris; quoniam sibi similiores, & quas potest sibi assimilare, retinet. Vnde ex eodem cibo alias feces emittit canis, alias porcus, quoniam alias retinet sibi canis iecur, alias porci, & porcus feces hominis manducat, quando in eis partes suo vtiles adhuc insunt, non autem hominis sanguini. Similiter omne membrum potestatem habet vertendi in se particulam sanguinis sibi distributam, & donandi proprio colore & consistentia, quoniam calor factus est in gradu illius membri vita eius, & sicut con-

Quid coctio. — *Assatio.* — *Elixatio.* — *Frixio. vide Quæst. contra Arist.* — *Quid maturationis coctura.* — *Arist. errat putans omne Animal ex cibo dulce sibi adsciscere vide Quæst.*

ut constituit illud, sic partes additas mutat in illius naturam, nec attrahit nisi aptas: vt & venæ metallorum in terra faciunt; donec ille calor in sui durat symmetria, & quod illi applicatur, est conuertibile, non conuersiuum, vt in Medicina patebit. Quicquid autem in feces & tenuitatem transit, illud non est aptum illi membro, sed aliis eiusdem animalis, vel aliarum rerum, nihil enim inutile in natura, dixit conditor illius.

In corde est vis spiritificatiua ex tenuiori sanguine, & attenuatiua crassioris in arterias immittendi. Ossa etiam in se medullam vertere norunt propria elixatione, & neruus, & omnis pars. Ergo non solo calore fit conuersio, sicut coctio, sed consensione, alioquin eædem in omnibus partes sequestrarentur. Calor enim semper tenuiores educit. Suppuratio quoq; coctio est, quæ trahit superfluum labefactumque humorem ad excrementi sequestrabilis naturam, sicut & in vermes aliquæ ob Symbolum sequestrationes transeunt. Coctionis ergo finis conuersio non transpiratione modo, sed immutatione etiam substantiali vel existentiæ fit. Organa alibi declarata sunt.

Contra Anaxag. & Democr. qui sola transpositione.

De augmentatiua.

ARTICVLVS VI.

AVgeri animal oportuit corpore & viribus: hoc præstat calor sui multiplicatiuus, & attenuatiuus in spiritum, quæ ingeruntur: Illud vis membri non plus educentis quàm attrahentis & aggenerantis; nec potest esse nisi organica. Et quidem plus auget calor debilis, quàm fortis; quoniam ille organicus magis, & in membri sui mutat ingesta temperiem. Iste præpotens in tenuitatem transpirantem & membrum etiam conuertit. vnde quo auctior eo perniciosior. Decrementum enim senile non ex potestatiuo blando ortum habet, sed robusto, ad naturam exteriorem trahente, & per accidens se minuente. Vis ergo auctiua licet sit imbecillior secundum naturam communem, non tamen secundum hanc. Suiq; augmentum est sui per accidens subiecti destructio. nam innata vi hoc cupit, licet illata quando corpori fuit intrusus, aliud cupiat animal. Mirum quo-

modo diuina Sapiẽtia iocum sibi in his parauit, vt dum faciunt, quod cupiunt, patiantur quod non cupiunt, & dum faciunt, quod non cupiunt, habeant quod aliter cupiunt. Obstupescite, & alibi hunc sermonem inspicitote absolutum.

De motiuo Potentatu.

Artic. VII.

MOtiua vis est in spiritu, qua calidus, in tenuitate, qua obediens motioni. Crassa enim ponderant deorsum, vnde nec calidus carbo agitari potest. est in appetitu, quatenus motus ad certa est obiecta. est in cognitiuo, quatenus arte fit, & modo, & non temerariè, sicut aliarum rerum agitatio. est in potestatiuo, quatenus à Dei potestate emanat. Et hoc principium, à Deo sicut à primo conditore. à cerebro sicut à sede spiritus, & organorum principio. ab organis videlicet musculis & iuncturis, quatenus vt sic fierent motus, aptata motoribus. Et quoniam motus quatenus executio est, spectat ad operationem, in fine nos manet eius declaratio. Derisit Sapientia eos, qui à spiritu, qua vacuitatis pleno motum edunt, cum nec vacuitas intra sui amantem & cognoscentem admitti possit: nec nisi temerè talis motio & non ad finem fiat.

Contra Epicur.

Obiectum motus est consequibile in operationibus; sed in roboratione est ventilatio spiritus, & augmentum caloris, & fecum sequestratio. aliæq; vtilitates dicendæ alibi. nunc autem palam est, quod fit viuificatio sola, & hæc sanitas. Ocio enim marcescit corpus. Marcor est dissolutio solidi per retentum calorem in fecibus non eductis, agentem contra proprium subiectum per eas. quas enim non sequestrat, disponunt illæ ceteras ad se partes: & dum calor in eas agit, relaxat simul partes proficuas, & sic tabes & putrefactio. de quibus alibi. Alius marcor est incineratio ex nimio calore solidum etiam depascente, & labore. Cui per somnum prouidetur spirituum refectione & feriatione. Organum eius & vsus suo in loco habes.

Nota de Putrefactione & marcore contra Aristot. & Galen. vide Quæst. & Medicin.

De munitiuo.

ARTIC. VIII.

ORgana quibus munit ſpiritum ſe & partes cunctas ne lædantur externis obuiis rebus, ſunt corium, caro, pili, vt dictum eſt prius, vbi vſum & eſſentiam explicuimus. In brutis adde ſquammas, plumas, cortices. Quarum loco Homo ſibi loricam, veſtem, ſcutum parat per mentis vim. Poteſtas munitiua eſt in ſpiritu fabricante & reſiſtente. hinc ars fabricandi domos & ciuitates poſt veſtiariam emerſit. Obiectum eſt læſiuam, ſiccuti lux. Omne enim lædens prædictis organis excipitur & vitatur.

Omnis læſio eſt, aut perforatio, qua ſanguini & ſpiritui continentia rumpitur; aut inciſio, qua etiam plus continuitatis ſoluitur; aut contuſio, qua fabrica, & eius materia quaſſatur; aut intemperies, qua ſymmetria & forma, & gradus exiſtentiæ tollitur; aut fractio, qua ſuſtentatiuum afficitur. Perforatio fit à corpore duro acutoq; in minus durum, minusq; acutum. Nec poteſt illi obuiari, niſi per durius. Durities ex materiæ vnione & denſitate ſolidi fit. minus dura ſunt vnita minus. Iccircò patiuntur ab illa diſgregationem. Vnde omne ſolidius diſgregat minus: propterea aqua deſcendens frangit aërem, foratq; ; aquam lapillus & tellus, & lignum. Tellurem mollem tellus durior, quoniam plures habet partes vnitas. pluralitas autem validior, & cum vnione potentior, dixit æterna omnipotentia. Quando verò tenue & minus durum penetrat ſolidum, hoc non facit poteſtate, ſed quia inuenit in illo foramina vel inuiſilia, & ſua exilitate poteſt in illa intrudi. Sic aër penetrat parietes per rimas, & lignum; Ignis verò omnia, quoniam tenuior. Sed non diſgregat ea, niſi augeatur ex diſgregati particulis, vt in ligno, aut copia caloris, cuius eſt ſeipſum augere. Et ſic ignis liquefacit aurum & res omnes duriſſimas, non qua corpus, ſed qua calidum, & conuerſiuum craſſitiei in tenuitatem abſolutam vel imperfectam. Contra corpus acutum non valet ignis acumen, ſed alia acuties durior; & quælibet duricies, ſed angulata,

angulata, magis. quoniam ictus effugit & nititur lateribus duobus. Huic succedit rotunditas, quæ ex obtusis angulis pene fit. & opponit plures partes contra paucas; nam opposita ferienti acuto, innititur aliis retro & lateraliter simul sibi positis, & vna vi resistentibus. Iccircò ouum intra manus cauitates in fastigiis compressum rumpi non potest, sed in lateribus potest. Propterea omnipotentia corporibus plantarum & animalium figuram rotundam dedit vtplurimum. acumina addidit in offensiuis partibus, & quæ forare habent aërem vel aquam, vt carina nauis; patet hoc in rostris & pectoribus auium, & cornibus. Ossa omnia rotunda nisi vbi se excipere, aut aliud munire opus habent. Mœnia vrbium rotunda ictibus magis resistunt ob plures coëuntes partes, & à paucioribus defenduntur, quoniam interior circulus minor.

Plana superficies fugiendæ perforationi ineptior, quoniam paucioribus partibus icta pars iuuatur. Sed curua pessima, quoniam plures partes paucioribus viribus concutiuntur, & cessioni paratæ sunt ex tali figura suo pondere arridentes: quam natura in animalibus abominatur, & vbi adest pilis muniuit, vt sub Axillis, natibus, &c. Hinc patet, cur minori vi impulsum corpus magnum, si acutum, plus forat, & obtusum, plus contundit, quàm paruum, nisi fiat contra propensionem. Illud enim pondere iuuatur, si deorsum. si in obliquum, itidem. quoniam pluribus partibus anterior iciens adigitur. Et quando à longè impellitur, vires augentur motu, & propensione etiam in obliquum. quoniam & rotæ partes exteriores plus mouentur interioribus eadem vi simul pulsis.

Incisio similis est perforationi, sed latior. vtrisq; opponitur corij durities, & tenacitas illi iuncta, ne frangatur. Friabilia enim sunt omnium deterrima ad muniendum; quoniam tenacitate carent, vt maceria. Tenacia parum mollia ictui cedunt, nec ceduntur, nisi longum acumen, quale ensis immersum, serræ more trahatur, tunc enim fossiculas obuias intrat dentulis minutis, & lacerat. Pilus iuuat, quoniam ictus hos & intrusiones dentulorum effugit, propterea Sapientia fuligine poros à

calore

calore transpirante factos obliniuit contra calorem & frigus externum, & ex ea pilos simul constituit ad idem, & contra ictus cæsiuos, & foratiuos, & contusiuos. Contusio fit à corpore non acuto impacto in aliud non acutum: & quo crassius & multarum partium, eo plures fabricæ partes quassat, præsertim duræ, quoniam vna tenet fortiter alteram, & dum ipsa quatitur, conquatit quas amplectitur. Lapides concussioni inualidi. lignum & lana melius, & metalla, & tamen omne durius metallum secat & tundit minus durum. Aurum licet grauius ferro, quoniam magis vnum, nec poros admittit, haud tamen durius. Ferrum enim seclusis poris magis vnum est. sicut pumex magis quàm aqua, si poros aëre plenos non concipias. sicut ergo aquam forat pumex, sic ferrum aurum. Potestas contusioni duritiem mistam viscositati opponit. Vnitio ex similaritate partium fit, vt in auro, vnitas ex confirmitate: non autem ex figuris vncinatis tantum in atomis. Dissoluuntur enim subitò, nisi consensu continuentur & amore; ergò & potentia.

Crustas dedit cancris natura; sed vt moueantur, iuncturas addidit. Homini non dedit, vt flectatur, & erigatur quorsumlibet; vtq; sensus non impediatur. Spinas echinis, sed quæ neruositate in principio tenentur ad motum. Squammas piscibus contra ictus, vt & flecti corpus, & muniri simul possit. loricam nos instar illarum fecimus.

Tractio seu distensio lacerat, vt incisiua, compressio contundit vt contusiua.

Intemperies fit, dum augetur aut minuitur calor, & forma existentiæ eius in materia per calorem robustum eas dissoluentem, & tenuitatem educentem, & reliquas exsiccantem. aut per frigus gelans humoris & caloris extinguens, ac reliquas partes quasi crematas exsiccatas reddens. vtrisque plus fuga resistit, & panni calidi contra frigus defendentes natiuum calorem, & leues densiq; ex corio contra calorem. Non enim vno aculeo, sed innumeris simul perforat, non corporeis, sed corporaliter. Quæ enim incorporea subsistunt, mobiliaq;, penetrant corpus absque læsione & occupatione, vt Angelus: quæ immobilia,

etiam absque læsione, sed non absq; occupatione, vt locus: quæ non subsistunt nisi in corpore, vt calor, cum occupatione & læsione. Corpus autem qua corpus occupat, non lædit, demptis propensionibus. Ex his constat quatuor tota Natura, id est, ex opifice, basi, Materia, & instrumentis actiuis.

De Pugnatiuo.

Artic. IX.

PVgnatiua vis pro obiecto formali habet non læsiuum quoduis, sed hostilitatem, quam ab animatis præsertim rationalibus patimur. Hostis enim est propriè, qui ex proposito odio, aut paruipensione, aut commodo suo nos occidere, aut affligere parat. Venatores hostes sunt feris, non hostibus, nisi præpostere, vt earum carnibus alantur. Contra hostem irascibilis vis Potestatiui nos armat. Arma ergò sunt organa huius potentiæ cunctis data ferè animalibus; quibus cornua; vngues acutæ longæq; ; spinæ; dentes exerti; aculei; rostrum. Homini verò negata. Vngues enim finientes partes in extremum, ne dissiliant, aut lædantur, vsui sunt illi modo. Et cum priuata armis omnipotens donarit agilitate vt lepores, aut alis, vt columbas ad salutem: homini & hoc negauit, illum Sapientiæ committens, quæ suo luculento participio sic dotauit hominem, quo pisces natatu, aues volatu, elephantos robore, læones violentia, erinaceos, testaceaq; munimine superaret. Iccircò manum armorum & omnium instrumentorum organum addidit. Et ne contra inuicem pugnent nisi rationibus, arma negauit innata. Baculum sustentatiuo; Domus & vasa contentiuo; Aromata vitali; ollas & ignes concoctiuo, amicos & seruos augmentatiuo, equos & nauigia motiuo, & vestes & thoracem munitiuo, lanceas, glandios, bombardas offensiuo sibi parabunt.

Eadem instrumenta omnia plantis data sunt, excepto pulmone. Sensoria, de quibus mox, negantur, excepto gustatiuo. Appetitoria insunt proportionaliter. Generatiuum vtrisque. Sed de eius vi, in Appetitoriis.

De sensibus exterioribus in communi.

CAP. XII.

ARTICVLVS I.

QVoniam animal est Spiritus incertus intra crassam molem organizatam modis variis, in figura, ac dispositione, ab ipso, & distinctam in partes continuas, & contiguas, prout opus erat conseruationi ipsius spiritus primario, eiusq; domus secundario: necesse habet moueri, acquirendi gratia res quibus seruatur, ac fugiendi res quibus destruitur: Quod cum fieri non possit absque multo sensu, sentit quidem spiritus, cognoscitque res tangendo, dum ab illis mutatur, adeo quod possit immutantes ipsarum discernere vires.

Quoniam vero non omnes res à quibus patitur spiritus, in animali sentit; sed illas modò, quæ pertingunt ad transmutandum ipsum spiritum Iudicem transmutantium rerum: propterea dicimus sensum esse perceptionem passionis. *a* Nec fieri ita per informationem, quod spiritus transmutandus sit in substantiam obiecti, atque informandus obiecti forma: sic enim Sol fieret dum sentit Solem, & Tellus dum Tellurem, & tabula, & lapis, & frigus, &c. Verum sufficit quod immutetur non totus, sed aliqua pars ipsius, cùm sit corporeus; nec quidem totaliter, sed aliquantulum. Ita quod non immutari, ac proinde mori est ordinarius sensus, sed paululum affici, ac deinde discernere ex iudicio illius paruæ passionis reliquas vires obiecti in ipsum agentis. Quapropter sentiens aliquantulum ignis calorem, & quod propinquior illi factus, transmutatur magis ab illo, iudicat mox præpotentem virtutem illius. Itaque sentire admistum videtur esse iudicio rei sensibilis. Ac per totum corpus diffusum est, præcipuè autem in cute neruosa orta ex capitis cute, plena spiritu sentiente vario modo in variis partibus. Quapropter in ventriculo est sensus famis atq; sitis: In genitali verò Veneris: in aliis portionibus, aliorum obiectorum.

a Non fit sensus per informationem, vt putat Aristot. Nec est virtus sentiens potentia pura, sed ens actu, quod non patitur à sibi simili ente; vnde nec aërem spiritus noster videt, nec sonum eius audit. Nec &c. ergo per immutationē.

De Tactu.

ARTICVLVS II.

VNus est sensus spiritus, diffusus per corpus totum cum illo intra substantiam neruosam, fibrosamque, ac totus vocatur Tactus, eo quod non fiat nisi sensibile tangat sentientem portionem. At *a* pili, vngues & ossa, quia non communicant ob solidam obtusitatem ipsorum, spiritui in capite regnanti suam sensationem, videntur non sentire. At dentes ostendunt se sensu donatos. Item, si huiusmodi partes nutriuntur, secernunt nutrimentum, gaudent, & appetunt, sentiant oportet. Sic & sanguis ex vena prosiliens si tangatur, non communicat tactum interiori spiritui. nam cum fluxibilis sit, separatur ab eo, & non redit. Hoc autem æquum fuit, vt eximeretur animal multis passionibus infelicibus. Igitur si spiritus in suo esse seruatur à re, qua tangitur, & augetur, quoniam sibi similis est, commodaque corpori suo organo, oblectatur, vt à blando calore, ac sapido cibo afficitur. At si *b* mutetur in rem sibi dissimilem, dolet. Itaq; Voluptas & Dolor omnibus in rebus sentientibus, quæ suę conseruationi prosunt aut obsunt, inueniuntur: Illa tanquam sensus boni conseruatiui; iste verò vt sensus mali destructiui.

Calor & frigus sunt tactus obiecta per se: nam ante, retrò, supernè, infernè, & vndiq; in omnem situm ad agendum in sensum per se effunduntur. At *c* passiones materiales vt graue, durum, magnum, paruum, lapis, tabula, aliaq; entia ex materia difformiter ficta, constituta à calore, non agunt nisi per ipsum; ergò per accidens. Graue quippe non effundit grauitatem, sicut calor calorem, sed grauat positum supra sensum. Lapidis sentimus frigus per se; duritiem verò per accidens, hoc est, stringentes ipsum, & reniti & non cedere experientes: vnde argumentamur lapidem esse, si oculis certi non reddimur.

a Cum pili & ossa trahant ad se nutrimentum, appetantq;, sentiant oportet, alia magis, vt dentes alia minus, vt pili; at sanguis totus spiritu sentiente abundans est. vnde fallitur Aristot. his partibus negans sensum.

b Transmutari in Ens dissimile subitò & non paulatim, est dolor. In simile verò dum augetur simul, est voluptas.

c Humidum ac siccum non sentiuntur per se, cum sint passiuæ qualitates; non actiuæ, nisi commistione aliarum actiuarum; sed ex strictione sentitur fluxio aut stabilitas illorum, & fit de illis iudicium, motus enim & ipse per accidens sentitur.

Idem

Idem dico de aliis ſenſibilibus, quæ immutant non ſpiritus vires, qui eſt calor, ſed diſpoſitionem, quæ eſt tenuitas ac poſitio particularum ſuarum in ſuo toto. Ac ſentiuntur non ſenſu ſimplici, ſed diſcurrente ſimul, propterea quod miſta ſunt ſenſibilibus per ſe obiectis, non autem à ſeipſis agendo. Spiritus non omnes ſentit caliditates, ſed ſuam excedentes tantummodo; non autem æquales: quoniam ſimile non agit in ſimile, cum fiat omnis actio gratia aſſimilationis. Hîc autem iam aſſimilatum eſt.

De Guſtu.

ARTIC. III.

PErnoſcens Spiritus, quod in extremis ſui inſtrumenti partibus tactis, propterea quod ſolidæ ſunt, non poterat pati, niſi à robuſtioribus rebus: nec ipſe illis modo ſeruatur; Item res multæ non videntur, quales ſunt; Aqua enim ac vinum, multaque alia natiuo calore calida ſunt, at tactui frigida videntur, quia frigore externo occupata ſunt, natiuum calorem ligante & obtundente: parauit ſibi vſque ad ſe aditum in lingua, vbi nō modo ſentit exteriorem naturam, ac præpotentem rei comedendæ, aut contrectandæ, ſed etiam internas illius facultates, quibus naſcens donata eſt. Et hoc fit per ſaporem, *a* qui nimirum eſt calor immunitus moderatusq́; rebus inditus, vna cum mole ſua & non ſolus effuſus (ſicut calor ignis ſtrenui effunditur) ad agendum; cum qua penetrans cauitates ſpongioſæ linguæ, non modo calorem ſpiritus inhabitantis immutat, vt conſucuit robuſtus calor, ſed etiam diſpoſitionem, hoc eſt, tenuitatem ſpiritus. Ideoq́; ſentit ipſe, num proficuus ſit cibus intra

a Sapor nō eſt forma, vt Ariſtot. putat, imagoq́; , ſed actiua vis cum propria mole; quaſi eſt in elementatis, ſit oportet & in elementis. fallitur ergo Ariſtot. ex elementis non ſapidis ſapores efficiens. nec naſcitur ſapor à ſicco & humido vt putat, hoc eſt, amarus ex ſicco, dulcis ex humido; eq́; ipſis poſtea alij ſapores medij componuntur quaſi ex duobus extremis. Nam liquores humidiſſimi, quales ſunt vinum, oleum, aliiq́;, ſalſi & amari non reperirentur, quod falſum eſt omninò: Item ſicca entia dulcia, vt Saccharum. Sapor ergo ſequitur calorem natiuum, non autem miſtionem ſicci & humidi: cum præterea ſapor ſit actiuus, ſiccitas verò & humiditas paſſiuæ qualitates; & amarus dulcisq́; proximi ſunt, non extremi ſapores.

ventriculum immiſſus, conuertibiliſq; in ſuam naturam probè ac ſubſtantiam. Quia non modò ciborum & potuum calor vtilis eſt, ſed & moles, vt fiat ſpiritus, attenuata, ac conuertatur molem ipſius atq; corporis, inſpiſſata; itemq; neceſſaria eſt ad inſtaurandum, id quod perpetuò cum exhalante calore in cœlum aſcendit. Igitur dum ſpiritus blandè immuratur à ſapore, afficitur voluptate: inconcinnè verò aſpereq;, dolore: mediocriter verò à mediocribus afficitur ſaporibus. Inſipidus eſt noſtro calori natiuo ſimilis *b* ideoq; non agit; quod ſimile à verè ſimili non patitur tranſmutationem, ſed augmentum copiæ. Omnis autem ſenſus in tranſmutatione eſt. Quando naſcitur fructus, repentè inſipidus eſt, vt prunum; mox parùm decoctus à ſuo, ac ſolari calore fit ſtipticus, qui linguæ appoſitus conſtipat replendo claudendoq; poros ſua mole copioſa non digeſta, parum ſuo calore illam immutando. deinde decoctus magis, fit acidus: nam magna ipſius pars attenuata eſt à calore, quæ acutè penetrando ſpiritum quaſi dilacerat, qui ne hoc patiatur, colligitur, ſtringiturq;. Igitur ob ſpiritus fugam, & quia quò pertingit ſuo acumine, exhalare calorem facit, & quod remanet, vniri, ideò aptus eſt hic ſapor ad ſeruandum à corruptela, quod remanſit conſtipatum. Deinde amplius coctus fit puncticus; qui nimirum acidum eſt aliquantulum dulceſcens, quia partes craſſæ digeſtæ ſunt iam magis, tenues verò acutiſſimæ exhalauerunt; reliquæ verò æquales redditæ ſunt acumine deperdito. Deinde ſequitur dulcis, cum illius partes magis calefactæ ad æqualitatem vberem redactæ ſunt; ideoq; delectat valdè guſtum noſtrum, cum nos temperatiſſimo ſpiritu vigeamus; ac ipſe vim habeat liquefaciendi partes aridas linguæ, & exiccandi partes molliores, & abſtergendi viſcoſas, omneſque æquandi. Deinde amplius coctus ita quod tenuitas exhalet, fit *c* amarus in parte feculenta acidaq;, veluti Appia mala fraceſcentia oſtendunt, ac iecur ſenis induratum amareſcenſq;. At portio dulcis

b Simile non patitur à ſimili augmentum roboris, ſed copiæ tantum; licet mox & robur ſequatur: deſtructionem autem non niſi per accidēs, dum extrahit ſimile ad ſe ex ſubiecto, in quo irretiebatur.

c Ergo ſapor amarus eſt dulci proximus contra ſententiam Ariſtotelis. iccirco & Medici prohibent dulcia tertionariis, eo quod ſubito in amarum cholericumq; humorem vertuntur.

dulcis ipſius exhalans copioſe, ſi in liquoris conſiſtentiam vertatur, aut pinguedinis, fit ſaporis vnctuoſi, ideoq; aptiſſima nutriendo igni, poſitaq; in lingua dilatat ſua blanda vi, ac tenuitate, adeoq; rarefacit, quod nauſeam affert. Iccirco vnctuoſus liquor aceto commiſtus temperiem ſpiritui valde placentem faciunt, dum alter dilatat, alter verò conſtipat, ſic olei amurca amara eſt, quoniam fex eius corpulenta eſt, quæ meatus linguæ ſtringit, ſpiritum aggrauat, contriſtatq; naturam eius tenuem conſtringendo: oleum verò dulce eſt & vnctuoſum, ac leue ob tenuitatem & æqualitatem ſuarum partium. Tandem ſi marus coquatur magis, ac in acutam temperiem redigatur, explicatis omnibus ſuis portionibus vi caloris æqualiter vincentis, vertitur in ſaporem ardentem ſiue acrem, cuiuſmodi eſt piper. At deinde combuſtus magis conſumptusq;, reliquiæ ſalſæ temperiei fiunt, ignitæq;, quæ citò penetrat attenuando, ac ſtatim ideo adſtringendo. Quoniam verò penetrat vſquequaq; calor, ac ſecum defert ſuam ſubſtantiam; iccircò cunctis dapibus cibisq; congruit Sal; quod ſua caliditate attenuat disjicitque partem craſſiorem & venenoſam, ac calefacit particulas omnes, & conſequenter ſapidas reddit. Ex omnibus cineribus educitur Sal vi ignis, ac terris combuſtis.

Sunt etiam alij ſapores penè infiniti; at hi ſunt noti magis, qui expanduntur in magis minusq; ſalſum, acidum, dulce, &c. Omnisq; rerum ſpecies proprio dotata eſt ſapore, optimo nuncio eius eſſentiæ, at neceſſario valde in Medicina. Ac conuenientiæ & contrarietates ingentiores ipſarum rerum agnoſcuntur ex ſimilitudine & differentia ſaporum obiectorum ipſius guſtus, qui tactus eſt exquiſitiſſimus aliorum. Eſt ergo *d* ſapor actio caloris natiui ſubeuntis cum propria mole in linguam, & immutantis non modo facultatem, ſed & diſpoſitionem ſpiritus intra neruiculos linguæ ſui organi ſenſorij diſcernentis. Propthereaq; res nimis calidæ, nimisve frigidæ ſaporem non habent, quod nimius calor, nimiumve frigus occultat actionem caloris natiui temperati in materia ſapida; ac ipſum præuenit, ſicut lux Solis ſtellarum luces. Item transmutat vires ſpiri-

d *Quia Definitio eſt Epilogus ſcientiæ, poſt rem inueſtigatam illam apponimus.*

tus antequam diſpoſitionem; quapropter gelatum vinum, ac lagana calida nimis non manifeſtant ſaporem ſuum in ore. Itidem niſi frangatur in minutias ſiccus cibus, non manifeſtat ſaporem, quia obtuſa craſſities nequit ſpongiam ſenſus penetrare: Itaque *e* natura ſagaciter vtitur ſputo ad mollificandum ſiccum cibum. Quod ſputum oritur ex vaporibus ex ventriculo ſurſum exhalantibus, prohibitiſq; à faucium cauitatibus vltra progredi, condenſatiſq; propterea in aquam: quæ caliditate ſua, & aëre ab arteria exſpirato, repletur tenuitate, fitq; ampulloſa, ſicut apparet; & linguam humidam ſeruat ne contrahatur agitationibus exſiccata, vtq; admittatur cibus, & transglutiatur lubricitate illius facilè. Hoc fuit ſanctæ Monotriadis præceptum primum, *f* vt omnis ſuperfluitas, omneq; malum cederet in bonum vſum, veluti de ſpuma etiam, & de cinere, & de fecibus, & de ſero ſanguinis iam dictum eſt.

e Non ſi ſputi vſus eſt, vt det ſaporem rebus ſiccis, ſicut Ariſt. putat, non ſaporoſis niſi & humido ſimul ſiccũ miſceatur. Nam & ſimul ſiccam ſoliditatem oportuiſſet linguæ dari, qua & humidæ res ſaporem acquirant. Errauit ergo æſtimans ſaporem eſſe compoſitionem ſicci humidiq; ſimul, cum in rebus purè ſiccis reperiatur, pureque in humidis. Cumq; ſit actiua res non poteſt ex humido ſiccoq; paſſiuis entibus conſtitui. *f Ita adeps quoq; eſt, quo cutis vngatur, ne criſpetur, & egreſſus excrementis ingreſſusq; conſtipetur. Cingit quoq; iecur & inteſtina rete pingue, ne exiccentur, ſed lubrica perſeuerent ad ſubitò obeunda propria munia. Ita pericardion eſt membrana cor ambiens perpetuo plena aqua ex fumis ab eo exhalantibus facta, ne cor agitatione areſcat.*

De Odoratu.

Articvlvs IV.

INtellexit Sapientia, quod dum linguæ admittuntur guſtabiles res, prauæ quidem ac venenoſæ potuiſſent afferre exitium, aut ingens malum; quodque cibi putreſcere incipientes non ſubitò ſaporem amittunt, ideoq; poſſunt animal ita decipere quod deuoret, ac proinde ægrotet; & quod res proficuæ è longinquo, & abſconditæ non ſentiebantur, & quod lingua humoribus perfuſa amaris, aliiſve prauis, infeciſſet amaritudine cibum maceratum, ideoque etiam probus potuiſſet prauus apparere; propterea fieri voluit aliam viam ſentiendi res, antequam linguæ admitterentur. Quapropter naſum fabricata eſt duabus cum

cum naricibus, qui per duos meatus cordi aërē immittit, & per os quoddam spongiosum deputaret aërem; & in cerebrum admitteret ventilandi gratia, nutriendiq; spiritus: Ac simul cum aëre intraret substantia rerum tenuis vaporosaque, per quam ipsas iudicat ante gustus iudicium. Igitur (dixit ipsa) fiat huiusmodi *a* sensorium spectans deorsum, propterea quod terrestribus ex rebus, quibus alitur animal, perpetuo in cœlum *b* pars tenuis cū calore exhalat, quæ nasum subiens, vbi aër natiuus spiritus continetur, si ipsi addita augebit ac roborabit spiritum in ipsum conuersa, intelliget vtilia esse entia, ex quibus talis exhalatio educitur, ac quæritabit; sin autem aggrauabit, lædetque spiritum exsuperando ipsum caloris copia, & graui crassicie onerando, auersabitur ipsa, tanquam graua, noxiaque. Ac ita factum fuit. Igitur odoratus est quidam gustus spiritalior, quia non admittit, sicut lingua consueuit, crassam cibi molem, aliarumque rerum, sed tenuem. Item, nec odoratus spiritum in neruosa crassicie interclusum habet, sicuti lingua, sed in cauitatibus liberum, in quibus mouetur, atque afficitur odore & aëre.

a Si res olentes naso superponantur, & si iuxta, non tamen sentitur odor, non sursum tendit, cum substantia tenuis sit, calidaq;. At si supponantur, quamuis à longe, sentitur: quoniam sursum natura tendit, obuiamq; fit naso deorsum spectanti, vt dixit Deus. b *Arist. vult odores fieri ex elementis non odorosis, ergo ex nihilo: nullam enim ens dat, quod non habet. fallitur etiam dicens, eos fieri ex sicco & humido saporosis, vt Plato. Nam sapor ex calore actiuo est, vt diximus, non autem ex humore ac siccitate passiuis: ergò & odor cum actiuus sit ab his non est. Item multa amara entia suauem habent odorem, sicut incensum, lilium, aliiq; flores multi. ergo non respondet saporibus, sed tenuior substantia est, quàm sapores. Errat quoq; asserens odorem esse humorem aëreum cum siccitate ignea: saporem vero humorem aqueum cum sicco terreo: humor enim ac siccitas non sunt actiuæ res. Imo ignis terræ admixtus multos ac vehementes odores in incendiis emittunt, vbi bitumen ex ipsis fit & sulphur, & alia huiusmodi. Odor ergò ex calore in tenui substantia exhalante fit. Addit Auerroes cum Arist. odorē esse speciem intentionalem, nō autem realem substantiam, alioquin odorando pomum eius substantia imminueretur. Et vultures ex quingentis milliaribus ad bellum Troianum venere, quo vapores cadauerum non potuissent pertingere. At nos manifeste experimur, res cōfricatas, aut igni appositas plus odoris emittere; quia thus adustum nō effundere modò odorabilem, sed & visibilem. Odor itidem instaurat deperditos spiritus. Et Democritus tribus diebus ex panum calidorū odoribus superuixit. Ergo substātia tenuis est, ac à ventis delata est ad vultures. ac reuera quanto magis odoramur rosas, eo magis imminui paulatim videmus. Citra autem, quia multa sunt malis, densaq;, nō citò imminuuntur, sed lentè. Thus verò in igni, quia plus odoris, ergo & substantia perdit, imminuitur magis. At simulacra intentionalia sunt res conficta arbitratu eorū. Non enim ex re sa ipsa defluunt, vt Arist. contra Democr. docet, nec à naso, aliave ab Agente causa creari possunt. Vide quæst.*

Sunt tenues ſubſtantiæ ipſi vapores, odores vocati; propterea ſi ipſarum moles, ex qua educuntur, putrida eſt (cum putrefactio fiat aucto natiuo calore, qui partes ſolidas propriæ materiæ deinde attenuat, ſecumq; copioſo facto euaporare cogit) ſunt graues, craſſi, moleſtiq;, quod proprio calore copioſo ac nimio exſuperant ſpiritus calorem; ac mole ſua craſſa aggrauant molem tenuem ipſius ſpiritus. Sin autem materia, ex qua educuntur, viuida eſt, nobisq; ſimilis, vtiles ac iucundi ſunt; proptereaque quod in noſtrum vertuntur ſpiritum, roborant, augentq;. Si ex nimis calida re tenuiſſimi educantur vapores, diſplicent, propterea quod mouent nimis, & inflammant ſpiritum, ac interdum calore & robore exſuperant, præſertim cum exilis eſt, paruusq;. Iccircò acutus thuris ac piperis odor moleſtus eſt in æſtate, quando ſpiritus imminutus eſt paruusque, ac facilè ſuperatur: Iucundus verò eſt in hyeme, quando multus eſt ſpiritus, victorq;. Alitur odoribus ſpiritus, non autem cæteræ corporis portiones, quia craſſæ ſunt, nutriunturq; craſſioribus ex rebus, tenues verò, quales ſunt odores, nequeunt craſſeſcere, ac tranſire in ipſarum ſubſtantiam, veluti in ſubſtantiam ſpiritus tenuiorem ipſis attenuari poſſunt: Quapropter nos poſt laborem & laſſitudinem, odorem ſentientes, confeſtim refocillamur, propterea quod tenuis eſt odor noſtro ſimilis ſpiritui, ac repente in ipſum conuertibilis, eiuſque portionem labore perditam denuò refici ex odore atque creari dicimus, & vulgò recreari, non ineptè: planè potus vini generoſi reficit afflictum ſua ſpiritalitate extemplo, recreatque perditos ſpiritus.

Aliquarum rerum odor bonus eſt, iucundusque, ſapor verò prauus, veluti liliorum, iccircò non ſatis in naſo confidit natura tantum, ſed ad guſtum confugit ſimul: qui non modo tenuem materiam rerum, quæ perpetuò ferè iucunda probaque videri poteſt, ſed & craſſam diſcernit: Ita in iudicio putrefactorum entium non confidit guſtui, ſed ad odoratum recurrit, ac cognitio ciborum mirifica ratione duobus teſtibus demandata eſt.

Odores oriuntur ex rebus calore robuſtiori, quam ſpiritus

tus noster naribus superastans, donatis. Iccircò aqua vaporem emittit, non autem odorem nobis, & est sicuti insipidum gustui, ipsa olfactui. Sunt & odores stiptici, qui veluti obuelant spiritum: ac puntici, qui aliquantulum penetrant, & acetosi, qui pungunt, & dulces, qui adæquant spiritum, & salsi & amari, qui constringunt; & demum effectus saporibus similes inducunt, ideoque ab ipsis nomenclaturam mutuantur. Non tamen omnis odor proprio correspondet sapori: nam tenuis substantia sæpe melior est quàm crassa, veluti in rebus ex calore moderato, materiaquę ex molli bene deuicta, sicuti flores plurimi sunt. Item in rebus compositis magno ex calore atque materia ex calore atque materia ex densa bene deuicta, sicuti thus, & cypressus, vapor confortat, roboratque, sapor verò infestat, affligitque combustam ob materiam linguam astringentem.

Quarundam verò rerum molli ex materia constitutarum sapor vtilior & iucundior est, quàm odor, hic enim nimis copiosus exhalat, & aggrauat proinde spiritum, sicut euenit ex carnibus *c* primo putrescentibus.

Non modo igitur nutritur spiritus ex vapore sanguinis arteriali, & ex vaporibus cibi ex ventriculo per interiores nares sursum elatis, sed etiam ex aëre per nasum in cerebrum ingrediente. Quapropter salubris aër tenuis ac ventilatus animalia seruat sana, robusta, ingeniosaq́; crassus verò impurus ac piger stupida reddit, grauia, somnolenta & ægra. Hinc est, quod odores ex terra arefacta & madefacta in caput subeuntes occidunt; spiritus enim inuertere in sui substantiam illos non valet, cum sint valde dissimiles sibi, grauesq́; cumq́; copiosi fuerint, suffocant spiritum animalem, aut meatus in quibus mouetur, intercludunt, & replent cauitates, in quibus ipse moratur, veluti accidit ad antrum Acherusiæ, & in ædibus obseratis, in quibus

c Carnes putrescere incipientes, cuiusmodi à Lombardis comeduntur, vaporē copiosum, grauemq́; emittunt. At earum pars solidior macerata non est, sed aliquantulum in lentorem mutata: Iccirco placent ob teneritudinem; at si mox putrescant magis, amarescunt ob caloris copiam dissoluentem in particulas materiam densam, quæ calefacta dissolutaq́; linguam stringit, caloremq́; nostrum deuincit. Verùm si à multo calore coquantur, ita vt exhalet calor putrefactiuus, non amarescit, nisi assata ambustione afficiatur. Omnis quippe ambusta res amara est ob calorem adstringentem cum exsiccata sua mole.

accensi carbones adsint non bene ab igne deuicti, aut ellychnia non bene deuicta, quæ faciant non tenues vapores, sed crassos, faliginosos, impurosq́; . Sic etiam aër paludum, aut vbi post bellum multa remanent cadauera, grauem emittentia odorem, inficit, infestat, pesteq́; perimit spiritum. Remedium contra ipsum est, cœlum mutare, aut attenuare rumoribus bombardarum, vel potius campanarum, lituorum, fluoribus thuris; ventilare & reficere aërem comburendo herbas bene olentes, ac cibis deliciosis odoriferisque vesci: humores verò non pugnare, si solummodo spiritus infectus est, praueque propria obire munia potest. Dum enim ita oppressus iacet nisi à vapore subito suffocatus fuerit, accenditur ipsius calor in vapore pestilenti ad vincendum. Vnde *d* fit diaria febris, quæ ad diem durat, aut quousq; vaporem exsuperare potis est. Febris enim feruor est spiritus accensi, ideoq; & permoti magis & velocius & crebrius solito contra vaporem aut humorem molestum. Interdum accidit, quod Spiritus aëre infecto grauati immutatur vis caloris, & dispositio adeo quod non possit escas coquere, sanguinem purgare fecibus, fuliginibus, & spuma, veluti consueuerat; vnde fit, vt huiusmodi excrementa intra vasa abundent, ac putrescant, ideoq; cogitur spiritus ferueſcere, vt illa extrudat, ac huiusmodi feruor febris est pestilentialis, quam si humores copiosi fuerint, subsequi solent apostemata, quæ fieri consueuerunt in inguinibus, & sub axillis, & sub auribus, quas per partes, quia porosæ sunt, graciles, calidæq́; , adsueuit natura expurgare ventrem inferiorem, pectus, & caput, partes compositi animati principales. Hoc fit quando morbus interius roboratus est non potente spiritu ipsum expellere. At cum infectio non fuerit adeo valida, si accensio fiat in sanguine, fiunt *e* maculæ rubræ, crassæq́; in pueris, quas paruo feruore spiritus emittit, ad

d Febris diaria fit in spiritibus: putrida in humoribus: hectica in partibus solidis.

e Pustulæ, quas morbillas vocant infan- . . . priæ, fiunt ex sanguinis puri similaris, sed non bene decocti exuberantia, & quando nimis accendit; præsertim cum foras non educit feruorem. Ita Erysipelas fit ex humore sanguineo, & spumabilis est, inflammatis & cum foras educitur, curatur; cum verò intus retinetur, interficit. . . secare venam oppositam gratia diuertendi; & proximam gratia euacuandi, & applicare . . . frigidas vndasq́;.

b . . . cant . . . ium pr. . . ditur, occ. . . m eius, qua . . . R medium est, . . . manducare . . .

tit ad cutim, si verò accensio fiat in phlegmatico, serosoq; humore extruso foràs, efficit tubercula ampullosa albaq; pueris peculiaria. At verò cum feces aut spuma sanguinis accensione afficiuntur, si intus retinentur, spiritumque exsuperant, occidunt, alioquin forâs expulsæ producunt scabiem, lepram, ac huiusmodi scaturigines. Qua etiam ratione fit morbus Venereus ex fœtido vapore inficiente spiritum, ac proinde sanguinem, deinde verò sese effundente per corpus totum, reducenteq; in alterum habitum, temperamētumq; alienum. Quapropter ne huiusmodi lues alantur, cibare conuenit patientem siccis escis; humidæ enim facilè transeunt in alimentum vaporis crassi, inflectiq; per corpus serpentis: at siccus cibus tenues vertitur in vapores, quibus & vapor peccans attenuatur. Item, quo foras extrudatur, vtilis est Labor, quo vapores spiritus attenuantur, exhalantq;, & attenuantur humores, coguntur q; exsudare. Icircò & balnea conferunt præsertim odoribus probis conspersa: sic enim egredientibus vaporibus humoribusq; prauis, corpus remanet attenuatum, nouaq; temperie affectum, sed debile imminutumq;, indigetq; confirmari interea nouis spiritalibus vaporibus, qui roborent spiritum, redigantq; in suum pristinum habitum, aptum ad nutriendum, & corpus, vti prius antequam ægrotaret. Igitur ex sola spiritus mutatione pestilentiali, totius corporis temperies in prauam mutari potest: vtiq; sibi restituatur, opus est ipsum immutare vniuersum, hoc est, partes tenues & humidas, & solidas animalis; veluti febris declarat, quæ incipiens in spiritibus, vbi est diaria, transit in humores, & fit putrida, & ab his in partes solidas, & fit hectica. Quam si curare volueris, necesse habes totum temperamentum immutare. Ergo prius odores, atque aërem respicere opus est.

De Visu.

ARTIC. V.

DIxit Sapientia: Non sufficiunt viæ istæ duæ ad cognoscendum proficua noxiaq; animali: Res enim distantes valde non mittunt odores, nisi ventus eos deferat; ac sæpe nimius

calor nimiumve frigus reddit ipſos inſenſibiles, vt dicebamus de ſaporibus. Nec modo cibis indiget, ſed & locis commodis ad deponendum corporis pondus, quieſcendumq;: atq; ſcire incommodos, in quos poteſt offendere, cadere, ſtatuam rumpere, aut malè tractare; Item & præſentire moleſtias ab aliis imminentes animalibus, aut ex diuerſitate telluris montuoſæ, foſſoſæ, lapidoſæ, lubricoſæ, prius, quàm offenderet. Iccircò edixit, vt ſpiritus natiuus fabricaret oculos inſpiciēdo in ipſius Ideam, vtq; locaret illos in ſuprema capitis parte, vnde à longè ſpecularetur, quorſum animal progreditur, atq; obuiam habere poteſt commoda incommodaque: nam & ob hoc, caput ex corpore multo collo ſeparauerat, quo ferens luminum eſſet, arciſq; ſpiritus, quocumq; opus foret. Quapropter ſpiritus in Idea edoctus conſpiciens lucem quacumq; perambulare, in omnes res inſilire, omnibusq; tingi, ac dum inſilit in aquas aliaque in entia tranſpicua, colligi magis, ac viuidiorem fieri, ampliorem q;. Item in illas deferre ſolere ac repræſentare rerum vultus, qui non ita lædere poſſent, vt ipſæ res: ſentiri quoque ac declarari per lucem antequam in ipſas iretur à longè. Quas ob res, vt à longe diſcerneret amica inimicaq; entia parauit ſibi ſpeculum ac feneſtram ſpecularem (quin duas, vt melius diſcerneret) ſuæ arcis, quam caput appellamus; & tanta arte illas fabrefecit, vt opificium formoſius ſpectari nequeat: ſiquidem ex membrana, quæ caput interius munit, tanquam periſtroma cubiculi, cui quaſi lectus ac puluinar ſpiritus ipſius, cerebrum in quatuor cellis diſtinctum inhæret, quæq; poſtmodum per collum ingrediens in pectus expanditur ambiendo ſimul omnes coſtas, earumq; muſculos, ac diuiditur inter iecur & cor, proptereaq; ibi nomen ſepti tranſuerſi ſortitur, & ex qua etiam membrana inferiorem ventrem muniens deriuatur. Ex illa inquam, membrana capitis extendit duas portiones in feneſtras, quaſi marſupia duo criſpata, anguſtaq; in foraminibus per quæ egrediuntur, ac dilatata in globum in cauitatibus oculorum excogitatis à Sapientia ad excipiendum haſce portiones. Hæc igitur membrana quoniam foras educta indureſcit, atque perpolitur inſtar cornu,

Fabrica oculorum.

S. Anſel. in lib. de nat. & grat. lucem deferre vultus rerum ſentit.

cornu, cornea vocatur in parte anteriori, vbi transpicua remansit, prout visioni opus fuit, nam reliqua alba est, sicut origo sua. Item ab alia tunica in sinu ossis hæc cingitur, ne dum voluitur, corrodatur. Intra corneam ab interioribus cerebri decurrerunt omnes humores, vaporesq;, qui in aquas ab angustia densati sunt, ipsorumque pars anterior magis in aërem excurrens attenuata est; itaque cum sit liquida, vocatur aqueus humor; in cuius medio tetendit spiritus reticulum ex subtilibus instar serici contextum neruiculis, quod rotundum est, & in medio foramen habet, vocatum pupilla, in quod terminantur retis lineæ ex peripheria quasi in centrum: at & simul flectuntur introrsum circumdantes laqueolum quendam, qui sicut marsupij laqueus stringitur & dilatatur, prout placet spiritui admittere volenti plus minúsve lucis. Hinc videmus quando quis intuetur Solem, laqueum contrahi, ac foramen angustius fieri, quo nimia lux humores non liquefaciat, & opificium quoquo pacto non dissipet. At vesperi, & intra aulas dilatari, ampliusq; fieri foramen: tunc enim & ibi languida lux admittenda est, valentiorq; desideratur transire per aqueum vsque ad crystallinum humorem: qui sanè in centro oculi sedem habet. Est densus, translucidus, rotundus non omninò, sed lentis figuram refert, stipaturque hinc inde membrana in ipsum terminata, ac deriuata ex gracili membrana corneæ interius adnata, intraq; cerebrum simul expansa, quasi secundum eius velamen ad conseruandam teneritudinem ipsius. In oculo distinguit ergo humorem aqueum à vitreo, in quorum medio interiacet crystallinus, gratia excipiendæ lucis tinctæ vultibus rerum ac iudicandæ. Porrò crystallino adiacet ex parte interiori *a* membranula cæpæ velum referens opaca, ne lux penetret in vitreum, sed vt reflectatur cum imagine, qua est affecta, sicuti & nos speculis solemus apponere ab interiori plumbum, argentúmve viuum terminandæ lucis gratia, ac reflectendæ ad nos imaginis. Post ipsam positus est vitreus humor persimilis oxyzonio, vt nutriatur crystallinus humor ex parte eius densiori; aqueus verò ex liquidiori. Subinde interius ex cerebro

a Potest quoq; hoc velum appositum esse, vt augeatur lux, dum reflectitur illa ab obscuro facto in vetreo; vt in fundo vasorum imo aqua plenorum.

diducto

diducto exsiccatoque duo oriuntur nerui se mutuò *b* intersecantes gratia vniendæ visionis, per quos spiritus vigil ad fenestras suas effunditur gratia admittendarum visibilium rerum, *c* quæ sunt ipsamet lux illis tincta, ac simul percurrit intra membranam neruiculosq;. Cumq; opus fuerit *d* per angustum foramen inspicere, spiritus totus ad alterum oculorum colligitur altero obserato.

Interior

b *Neruiopticis intersecāt se mutuo, quo res vna non videatur duæ, hoc negat Vesalius cõtra Galenū dicens se vidisse in anatomia hominem, qui disjunctos habebat opticos, nec tamen ex vna duas res videbat. Ast ego cum rem video commotis oculis, duplicem video alterum oculorum deprimendo, alterum eleuando, quoniam in diuersis sitibus & è diuersis illam specto per radios in pyramides disjunctas. Ergo verum est, quod ego & tu non excipimus eandem lucem, quodq; oculi rem duplicatam videre ideo possint, quod in eundem situm rei ipsius non adspectant. Iccircò assero propterea oculorum intersecari neruos, vt vna congrediantur, quo oculi nequeant facilè disjungi, & diuersos situs rei adspectare absq; vtilitate, & cum detrimento scientiæ. Ille vero Vesalij homo alia ratione continebat, aliisq; retinaculis oculos coniunctos.*
c *Lux per se videtur, causaq; est, qua cætera videantur, ipsiq; colores. Ergo ipsa est visus obiectum, non autem color, vt Arist. putat, cum insuper color sit ipsa fœdata lux.* d *Non est sensus vllus communis in occipite, vt Aristot. putat, aliorum sensuum conferens obiecta, vt fiat scientia. Hinc quoq; innotescit sensorium non habere potentiam sentiendi, quæ sit illius forma; cum qui attentè cogitat, aut apertis oculis dormit, nihil videat. Idem ergo est spiritus in cunctis sensoriis functiones obiens cunctas, non informatis illis sentientibus facultatibus, sed isto exercente varias sensationes. Aristot. ponens sensum incorporeum, reddere rationem nunquam potuit, qua duo simul contraria sentiat. Sed tandem dixit esse communem sensum vnum, sicut vnum centrum est terminus linearum multarum. Ex quo sequitur diuersas esse sentiendi vias, vnumq; sensum, vt nos dicimus. At verò quomodo in hoc vno centro indiuisibili simul recipiatur calor & frigus, album & nigrum, nunquam declarare potuit. Alij dicunt esse diuersa huiusmodi obiecta in iudicio sicuti sapor & color in pomo, sed hoc mendacium est. Non enim diuersa esse à sentiente anima cognoscuntur, sed contraria, alias nunquam sciret esse contraria, nec iudicaret. Vnde Aphrodis. ineptè asseris in natura hæc contraria esse, non autem in iudicio cognoscentis, sic enim neq; contraria esse vnquam iudicarentur. Item manifestè quilibet nostrum sentit se à frigore frigefieri, à calore verò calefieri; ergò & in sensu contraria sunt; sic enim in sensu & albedo disgregat, & nigredo congregat visum. Ideoq; Aphrod. mox se, & Arist. negat. At nos hæ absurditates non premunt ponentes spiritum corporeum sentientem, non quia informetur simul formis caloris & frigoris, albi & nigri, vt aiunt ipsi: Nec quidem nobis totus frigescit spiritus, vt frigus sentiat, sed quia ipsius particula à parte frigoris immutatur, ex illa mox totius frigoris vires iudicat. Sensus ergo non est pura potentia, quæ omnes formas recipiat, sed actus, ens tenuis, mobilis omnifariam. Et Aphrod. fatetur sensum tactus non esse potentiam puram, sed mediocritatem tangibilium qualitatum, id est, caloris frigorisq;, &c. iccirco sentire non quidem similes calores, & frigora, & qualitates alias, sed robustiores aut languidiores suis. At idem debuisset de cæteris sensibus pronunciare. Non enim videt sensus aërem, neq; audit, neque gustat, quia ipsemet*

aërem

aëreum eſt. Item conſimili aëris motu non afficitur, nec ſimilium aliorum, nec lingua ſaporibus linguarum. Item quod nobis dulce videtur, eſt aliis amarum, vt geniſta capris dulcis, amara nobis: Senſus ergo eſt temperies, & entitas quædam, & non pura potentia. Sic enim omnia omnibus eadem apparerent.

Interior pars corneæ à copia multorum ſpirituum, qui ad formandos oculos egreſſi ſunt, quando impetum facientes vt exhalarent, cerebri cellas efformauerunt, ac ſimul ad huiuſmodi globos marſupia referentes excurrerunt quaſi adurentes, nigra remanſit. Iccircò per ipſius tranſpicuitatem nigredinem quandam videmus in oculis. Itaq; homines nigriores oculos habentes, habent & ſpiritus tenuiores ab originali caliditate, ac propinqua bene vident obiecta, ægrè verò longinqua. In quibus verò non multus ardens ſpiritus ab origine repertus eſt, remanſit multus copioſusq;, qui ideò melius à longè videt, quàm propè: quare & horum oculi non nigri ſunt, ſed cærulei, tametſi varietatem addant multam humores ac tunicæ magis minúsve purgatæ ac perpolitæ, qui nimirum deſeruiunt vſui multiplicandæ lucis, vnici obiecti viſus. Cornea polita eſt translucidaq; admittendæ gratia lucis. Quoniam verò vndiq; videre opus eſt, facta eſt rotunda; dura autem ne res penetrâre queat gracili artificio nóxia, cuius de cauſa & palpebræ ſuper extenſæ ſunt ex membrana ſpirituoſa ſubitoq; mobili, quo protegeretur prima ſpeculi facies noctu, & quando puluis circumvolitat aliæque res maculantes aut infeſtantes, vnde & nos ſpecula tegere telâ edocti ſumus. Quicquid enim intra nos natura facit, imitatur ars poſtmodum ab ipſa exorta. Quapropter veluti ſpiritus fabrefecit ab intus corpus ſuum hoſpitium inſtar ciuitatis, cuius Arx eſt caput, aut inſtar palatij, cuius ſuprema ædes ſit caput: membrana verò peripetaſma; cerebrum mollis thorus, ne offendens in caluariam & in membranam molliſſimus ſpiritus dominus ædium infeſtaretur. Duæq; aulæ ſunt in occipite, vbi ſpiritus ſpaciatur, & res exteriores negociatur, & cubiculum poſterius in occipite circumdatum oſſe ſolidiori, quo ſecedit ad cogitandum, diſtans à ſenſibus. & cænaculum veluti eſt cubiculum inferius cerebri, vbi ſanguinem mandu-

 cat,

cat, qui ibi in plexu retiformi quasi super mensa in ipsum conuertitur. & infundibulum per quod pituitam ex fumis in cerebrum ascendentibus ac conspissatis factam expurgat transmittitque ad fauces: Ita & deforis fabricatus est domum & ciuitatem, ac illi fenestras ædificauit oculis correspondentes, lectum cerebro, cubicula ventriculis, vbi initur consilium, vbi deambulatur, & vbi manducatur. Corporis quoq; reliquum exemplar & ipsum fuit rerum inuentarum ad vsum hominum. Nam caminus ori & œsophago, olla ventriculo, alambicca intestinis, horreum iecori, coquina cordi, cloaca culo, lapides in fabrica ossibus, calx glutinis quibus colligantur, agger interior carnibus, anterior cuti, arma vnguibus & cornibus, equi vectores pedibus, funes neruis, naues thoracibus auium, remi alis, ac ita sigillatim res omnes exteriores interioribus persimiles sunt, & Artes Naturæ; Natura verò Intellectui diuino, vnde addiscit, refertur.

Redeuntes ergò dicimus palpebras quoq; factas esse gratia vniendæ lucis pili verò ab ipsis pendentes complectendi gratia superiorem inferioremque palpepram, ac admonendi si quando res propinquat, cum facilimè à moto aëre moueantur. Supercilia verò sunt congregandi gratia quicquid per fenestras intrat, vt melius apprehendatur. Cutis in fronte musculosa fuit, vt possit contrahi & dilatari, ac supercilia eleuare, vt melius oculi aperiantur, & grauare, vt melius caudantur. Caput sine carne fuit ne impediret sensum & ne grauaret spiritum; & pilis consitum est, vt sint leue tegmen aptumq; sensibilitati, qui nimirum nascuntur ex fuligibus ex interiori capite eductis, aliisq; excrementis viscosis induréscentibus in exitu ex poris. Tandem quicquid necessitate fit, propter melius quoq; fit.

Consules deinde *e* quo pacto visio facienda foret, dixit Sapientia,

e Excluditur opinio Platonis & Mathemat. dicentium radios ex oculis ad visionem conficiendam exire, & Galeni spiritus emittentis, & Aristot. asserentis speciem in oculos intentionalem aut formas rerum venire, ac solummodo lucem obire munus actuandi disponendiq; aëris ad receptionem eiusmodi formarum. Sed sibi deficit, non enim docet, quæ virtus tàm efficax est in lapide, qua formam lapidis in oculum vsq; immittat. nam neq; lux ipsi hoc facit, neq; lapis potens;

Sapientia, non esse bonum, quod spiritus ad alterandum aërem ex oculis egrederetur, atque ad faciendam synodum externæ lucis cum seipso; nec quod in cœlum vsque ad stellas euolaret, quas videmus; nam corporibus consimilibus allectus in cœlum euolasset non reuersus, aut ventorum pluuiarumq; vi turbaretur.

tens est perpetuis simulacra hæc producere, aut mittere, nec docet quis expoliet lapidem simulacris, nec quid sint isthæc simulacra, nec quomodo fiant. Minus peccauit Democritus dicens esse atomos vndiq; ex lapide certa configuratione exhalantes. nam aliquam saltem reddit rationem, sed deficit: sic enim visio diminueret superficiem visibilium rerum, ac pomum à multis simul visum amitteret corticem & venti atomos aliorsum impellerent, nec proinde videretur pomum. Propterea a'ij Peripat. inuenerunt sensum agentem illarum specierum causam, at non declarant, nec sciunt quid sit iste sensus agens. Nec num manet in nobis, nam esset spiritus Galeni, nec vtrum extranos. nec dicent quomodo species oculos penetrent. Item, cum non sint reales, quomodo possunt realiter annunciare. cumq; sensus sit illis passio & informatio, quomodo ab illis informetur non dicunt. Nec quomodo iste sensus actiuus possit spoliare lapidem simulacro, & ad nos deferre, & quomodo si tam potens est non nisi recta via ducere potest simulacrum in oculum, non autem si paululum deflectat à rectitudine. At nobis clarum est, qua ratione lux deferat vultus rerum, vt multis exemplis declaratum est, & ipsa illis tincta intrare possit per corneam vsq; ad crystallinum, veluti & alias res transpicuas transilit.

Nec res ipsamet visibilis in oculum peruenire possibile est. nam res cunctæ voluentibus oculos cunctis animalibus perturbarentur. nec etiam tantæ molis cum sint, intra oculum caperentur; nec possent propriis spoliari formis vel coloribus, quos nec emittere in oculos valent. nec est virtus, quæ conuenienter munus exspoliandi ipsas, deferendiq; vultus earum in oculum subire queat. Igitur melius *f* est inquit, vt lux sit obiectum oculorum, nullaq; res videatur nisi ipsa. nam dum ipsa videtur, omnia visilia videntur, propterea quod ipsa mobilissima est, incorporea suiq; multiplicatiua, cum sit ipsemet calor apparens, principium diffusiuum: ac quocunq; insilit, resilit in lineas

f Habent oculi spiritum lucidum, sed nō ipsius lux efficit visionem, quamuis existimentur feles propria luce noctu videre, quod fieri potest ipsarum luce copiosa egrediente, vt videmus, atque illuminante rem visibilem sicuti effusa à lucido spiritu. Animalia nocturna nigra spiritum habent tenuem, oculumque proportionatum luci nocturni aëris. Tiberius Cæsar noctu parumper propria luce videbat, ego quoque plerumque ita video. At non ideo interna lux causa sit visionis, nisi quatenus illuminat visibile, quod lux Solis facit. videri potest Sol propria luce non directa, sed reflexa ex rebus vidente res. etenim ita fit visio non per illuminationem propriam, sed obiecti.

lineas infinitas vel imaginarias. (nã reuera effunditur quacunq; & quocunque lumine, non radiis, vti apparet dum videmus per foramen ipsam ingredi & extẽdi quasi in fila; & dum palpebras claudimus, ipsarumq; pilis illam in radios distinguimus) Itaq; & dum reflectitur defert secum apparentiam, hoc est calorem, & proinde quantitatem rei per ipsam visibilis. Nam cum simplicissima sit, omni vultu apta est tingi, atque colore, veluti in flammis & in nubibus declarat. Quapropter cum nos in luce sumus, non videmus hominem, qui contra est in tenebris, eo quod lux ad nos nõ reflectitur ab illo colorata eius colore: Ipse autem videt nos, eo quod ex nobis ad illum lux refluit vndique, sicuti eius in oculos quis intentè intuens experiri potest. Sic si vultus noster in vmbra sit, speculum vero in luce, non videmus vultum intra ipsum; videmus autem econtra eandem ob causam. g Qui digitum oculo superponit, non videt propterea quod non potest ex digito in oculum reflecti lux. Delectatur spiritus valde ipsa luce, cum quia ipse lucidus cœlestisq; est, tum quoniam ab ipsa omnia dicta ratione addiscit. siquidem intra humorem crystallinum intuemur imaginem rei in oculo hominis alius ipsam aspicientis, quæ nimirum lux est tincta facie aspectæ rei; qua h ex luce didicit colorem discernere, ac quantitatem & figuram rerum, quibus lux est colorata, ac proinde quantificata & figurata. Ex natiuitate animal vsque quo scitum fiat; conferendo quod videt his, quæ sentit in aliis sensoriis, ita addiscit.

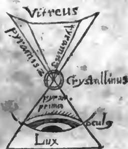
g Fallitur Arist. quod sensibile obiectum positum supra sensum non sentiatur. Econtra enim assero, tum modo sensationem fieri cum sensil ile sensum tangit. at digitus oculo superpositus non videtur, quia ipse per se non est obiectum visus, sed ipsa lux, quæ non intermediare potest; ita vt reflectatur à digito in oculum, deferatq; digiti colorem, per accidens visibilem. at si ipsa lux superponatur oculo, videbitur, nisi potentissima sit, vt simul destruat. h *Lux per se visibilis est, color vero per illam isto tinctam: per colorem proinde visibilis est quantitas atq; figura conspersa colore. motus non videtur, sed mobile; aut quia à re immota recedit, aut accedit ad illam, sentitur motus ipsarum coloratarum, & quidem nimis per accidens, & per discursum ferè.*

Humores sunt gratia excipiendæ lucis ac multiplicandæ, vt speculum, non autem gratia videndi per se: sed spiritus est, qui videt, dum tangitur à luce tincta. Ideoq; cum quis attente intuetur aliquid, aut cogitat vehementer, non videt, propterea

quod

quod ſpiritus non vacat menſurandæ tincturæ lucis, dum alio intenditur. Ita, qui dormit apertis oculis, nō melius videt quam ſpeculum carens ſpiritu, eo quod ſpiritus intra caput receſſit. Vnde nouimus eundem eſſe ſpiritum, qui audit, videt, tangit, guſtat & cogitat continuatum in cunctis vaſibus, cum illo, qui intra cerebrum moratur. Spiritus corporeus eſt mobilis lucidusq; ac tenuis; ideoq; poteſt eodem in tempore ſimul colores contrarios videre, eo quod diuerſæ ipſius partes tinguntur luæ tincta diuerſo modo in diuerſis ipſius partibus.

Nos intuemur res extra nos, vbi ipſæ ſunt; non quia ex nobis in ipſas aliquid defluat (nec enim agillima lux ex nobis vſque ad ſtellas porrigi poſſet; ſin autem in medio viæ ſiſteret ſe, videremus res propinquiores quàm ſint) ſed quia lux à longè languida venit, vicina verò robuſta; quod & diſtantiarum dat iudicium. Videnturq; res in luce recta ab eis in nos reſiliente. proptereaq; niſi lux ab acu contrapoſita reſiliens in cryſtallinum humorem recta inſiliat colligaturque intra eiuſdem i ſinum (iccircò enim lentis formam habet) videri nequit.

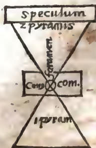

T 3 Videtur

i *Teleſius arbitratur viſionē fieri in humore vitreo: Cryſtallinum verò flexuoſum eſſe gratia augendæ lucis transmittendæq;, poſt vbi in ipſo conum fecerit prima pyramis in alteram tenſa pyramidem inuerſam intra vitreum, ita quod partes ſiniſtræ fiant dextræ, dextræq; ſiniſtræ, & ſuperiores inferiores in ipſo vitreo; ac facta baſi intra vitreum, vbi ſunt nerui optici, reflectatur foras, atq; rurſus formet conum nouum in cryſtallino tertiæ pyramidis; qua poſtmodum partes dextræ iterum fiant ſiniſtræ, atque ſuperiores inferiores videantur, cum in ſpeculis noſtra dextra ſiniſtra appareat. Ego verò dixi cryſtallinum nobis eſſe ſinuoſum aliquantulum gratia colligendæ lucis, ac piſces rotundum habere illum, vbi aqua auget rem viſibilem, & præripit vſum prædictum cryſtallino atq; in ipſomet fieri viſionem, & præſentari ſicut inſiliunt partes in oculo, nam & in ipſo ſpeculo partes noſtræ videntur eo in ſitu in quem inſiliunt, nam dextra noſtra in ſpeculi ſiniſtram incidit recta ferturq;; & ita videtur in ſiniſtra. At inferior noſtra ad illius inferiorem, & ſuperior ad illius ſuperiorem porriguntur, in hoc enim cum ipſo conuenimus; ideo & ita videntur, ſumus namq; in ſpeculo veluti larua inuerſa. Nec quidem tres fiunt pyramides, ſed vna. nam manu tangendo ſpeculi ſuperficiem pars dextra nobis ipſius manus videtur in ſiniſtra ſpeculi, ſicuti in illo præſentatur, & ſiniſtra in dextra. Neq; hic pyramides fieri poſſunt, cum quia ſpeculum non habet profunditatem retro, veluti cryſtalli-*

nus habet vitreum, tum quia lux dextra manus non poteſt torqueri ad dextram ſpeculi ſpectantem ad ſiniſtram manus, ac proinde non poteſt efficere conum communem pyramidibus ambabus, cum impediatur à manu vlterius progredi. Igitur cryſtallinus cum ſit in ſe planum ſpeculum, per vnicam pyramidem efficit viſionem: Aliter ſcripſi de concauo. vt ſ. q. indicat exemplar.

Videtur etiam pictura plana variis conficta coloribus emittere ad nos ita lucem, quod videatur non plana, ſed expoſita eminensq; velut ſtatua, propterea quod ex coloribus nigro proximioribus languida reflectitur, ac diſtans proinde apparet illorum ſitus: ex coloribus verò albo propinquioribus (qui lux demortua in craſſitie eſt) reflectitur viuidior, non ſatis tincta, ac proinde proquinquus iſtorum ſitus apparet; quapropter ex lucibus vicinis diſtantibusque conſperſa pictura ſtatua apparet.

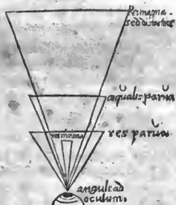

Colores ex luce tenebriſq; intra materiam confuſis fieri dictum eſt prius, albedinemq; eſſe ipſam lucem demortuam, quam ſequatur mox albidus color; quem croceus, quem viridis, quem purpureus, quem cæruleus, quem luteus, quem fuſcus ſequantur. Ideoq; Maria profundiſſima cum alba ſint, nigra apparent, quod lux in tanta mole imminuitur deficitq;: ac materiæ proinde facies apparet magis; minus verò profunda cærulea; minimè verò flaua, aut colore ſuppoſiti ſoli oſtenduntur affecta. Sic & Montes à longè conſpiciuntur cærulei, quod lux ab ipſis in nos reſiliens in tanto ſpacio interiectæ molis aëreæ fœdatur, & flaueſcit. Cœlum quoq; etſi condidiſſimum, cum ſit materiale, ac lux in immenſam ſui profunditatem expandatur à Sole, tandem flaueſcit, fœdaturq; vſque ad gradum cæruleitatis.

Non modo rerum diſtantia in oculorum ſpeculo ſicut in aliis ſpeculis repræſentantur, ſed & ſpacium aëris intra viſum ac viſibile poſiti. Nam cum ſit aër tranſpicua moles, ex quolibet illius puncto atomoque quorumlibet expanduntur ac reſiliunt pyrami-

pyramides radiorum ex lucis multiplicabilitate multiplicatorum; Itaq; partes aëris oculo vicinæ apparent vicinæ, diſtantes verò diſtantes, mediæ tandem mediæ repræſentantur. Sic intra ſpeculum videmus in ſuperficie noſtram imaginem, ſi ipſi propinquemus: ſin verò recedamus, videmus imaginem noſtram intra ſpeculum quaſi in profundum remotam veluti vltra ſpeculum, quantum nos ab illo remoti ſumus; ac recedentes & propinquantes ipſam recedere, & propinquare ex interiori profunditate ad ſuperficiem exteriorem contuemur, propterea quod non modo vultus noſter, ſed & ſpacium intra nos atq; ſpeculum poſitum, in ipſo recipitur. At verò in concauis ſpeculis conſpicitur pars ſuperior inferior, ac dextra ſiniſtra, eò quod ex cono pyramidis, (cuius baſis eſt vultus noſter, conus verò fit in ſpeculo) transfundantur radij vlterius interſecati, ita quod in intro oppoſita parte faciant alteram baſin alterius ſimul effectæ inuerſæ pyrimidis, quæ habet radios ſuperiores prioris inferiores ſui, & dextros prioris ſiniſtros ſui, veluti manifeſtum fit clauſo cubiculo ingrediente Sole per foramen vitreum anguſtam in oppoſito ſeculo, in quod radius incidat illius.

Res viſuntur quæ magnæ ſunt, magnæ, propterea quod lux ex illis tanquam ex baſi reſiliens in oculo angulum efficit magnum; paruæ verò paruæ, quia angulum paruum efficiunt, lucem anguſtam reflectentes, quæ coit ſemper vſq; ad oculum in pyramidis morem: Ideoq; & res magnæ à longè conſpiciuntur paruæ, non modo quæ per lucem alienam viſuntur, ſed & luminoſæ per ſe viſibiles. Itaq; Sol pater Spiritum, fons lucis, maieſtas omnium rerum corporearum, non videtur quantus eſt:

Quin:

Quin nec videtur, propterea quod præpotens illius lux humores oculorum dissoluit, & spiritus attenuat absumitq;. Mons vnus & cœlum, non ingreditur totum simul in oculum angustissimum, quamuis vnica visione videri appareat, eò quod tanta velocitate oculus conuoluitur, spiritusq; visiuus, quod simul ac vnam *k* montis partem intuetur, voluitur in aliam, ac repente in aliam, & reuoluitur per totum, non percipiendo sese simul mutasse situm, nam proprium natiuumq; motum non attendit, sed rem visilem. Ita cum stilus *k* accensus in gyrum mouetur, oculo apparet igneus circulus, cum tamen stilus in vno tantum puncto circuli, non in toto continuò sit. Ex quibus palam est simul easdem apparentias fieri moto obiecto, quæ moto oculo.

kk Exempla duo diuersa quod eadem apparentia fit motu visu ac visibili. Ideo qui naui vehitur tellurē moueri conspicit.

Aliæ res videntur recta visione, sicut lucerna; aliæ verò reflexa, vt res omnes à luce tincta delatæ. Aliæ verò etiam refractione, veluti pomum intra vas plenum aqua, quod nimirum grandius apparet, eò quod eius lucem aqua multiplicat, sicuti conspicilia, *l* quam nos admittimus: itidem & in situ superiori ipsius vasis, hoc est, vbi lux ex aqua refrangitur egrediens in aërem, & ex crasso in tenue, propterea que remus intra aquam fractus videtur, quod pars eius remota propter lucem in aqua duplicatam apparet propinquior. Item pomum intra vas aqua plenum videtur in superficie conspicientibus à longè, quibus eiecta aqua non amplius videtur.

Aliis animalibus alia lux proportionata est: namq; alia in luce potenti vident; alia in medioeri; alia in imbecilli, veluti nocturna, quando nimirum longa itinera ad aëris cœliq; lucem conficiunt. fortasse propria luce emissa feles noctu vident, non vt emissa, sed reflexa, nisi forte sicuti & Sol emissa contuetur omnia.

Sed sympathia sensus cum certo sensibili & communica- tio ex-

l Habentibus spiritus tenues exilesque aut crystallinū liquefactū opus sunt conspicilia, quæ res paruas efficiant adstringentes lucem vice crystallini addensati. Specilla rata expandantia lucem conueniunt habentibus spiritus plurimos, humoresq; liquidos, melius vident noctu & à longe illi, quia modica lux illis proportionata est; istis verò magna, qui paucos densosq; humores habent, & de die ac prope vident melius.

tio exterior aliqua negari nequit. Apes, muscæ & araneæ minutissima ac subtilissima vident entia exilitati spiritus ipsorum proportionata: Alia verò crassa grandiaq;, sicut Equus & Asinus spiritibus humoribusq; crassis donati à minimis rebus minimè patientibus. Pisces alium videndi modum habuere: nam illorum crystallinus rotundus est parumq; transpicuus, eò quod intermedia vident aqua, quæ res grandiores multiplicata luce, aut & sua crassitie repræsentat.

Admiramini ô Mortales (dicebat Sapientia) huiusmodi opificium visionis, quomodo fabrefit à Spiritu calido meam in rebus inspiciendo, Duce Angelo, artem addiscendoq;.

De Auditu.

Articvlvs VI.

DEinde subditit; Quoniam non sufficit oculus cognoscendis rebus, nisi quæ rectam lucem ad ipsum reflectunt, non autem quæ à tergo, aut aliunde deueniunt; itidem in tenebris nihil sentit: propterea opus est ad rerum cognitionem, alia sentiendi organa fabricari. Itaq; dixit, Aër adeò mobilis est, quod vndecunque quacunque in sphæram subitò expanditur, ergò commotis rebus ac percutientibus aërem, oportebit vsque ad animal ipsum impelli. fiant ergò organa duo in temporibus ipsum excipientia, ac deferant eius sonum ad spiritum intra caput habitantem. Et ecce caput in temporibus forari, ac foras emittere ex tenero osse cartilaginem aridam quasi os, in aliquas canales & spiras anfractusq; effectam, foras in aërem expansam, collectam verò in sui exordio in quandam cauitatem, quo facile moueri posset ac colligere in se sonum repente, perque meatus illos introcapere admittereque ad centrum spirarum, vbi tympanum paruum spiritu plenum manet, cui superadstat caruncula instar mallei, quæ impulsa simul pulsat tympanum magis minusq;, prout magis minusve ab aëre externo ipsa impellitur; itaq; spiritus hac deueniens per neruos auditorios ex cerebro extenso induratoq; factos expansosq; in tympanum

percipit ſonum, hoc eſt, motionem aëris, atq; diſcernit magnitudinem, paruitatem, gracilitatem, craſſitiem impellentium aërem, prout magis minúſve verberatur. ac pro diuerſitate figuramentorum motionis, agnoſcit qualitatem ac vim mouentis; & multiplicata experientia addiſcit quod ſit & quale mouens quodcunque. Sonos pergrandes vitat, quoniam impellunt ipſum vehementer in concauum capitis perlatum, & condenſant, ac proinde infeſtant, cum ſit ipſe rarus. Vitat quoque peracutos ſonos, quia ab illis penetratur per aciem, laceratur ac diuiditur; Res moleſta valdè ſuæ continuitati. Gaudet verò ſonis ſuo motui natiuo ſimilibus, ſpiritus enim natura mobilis eſt, ſemperq; mouetur, priuatusq; motu perit. Ergo gaudet motu tanquam propria operatione, qua conſeruatur in ſuo eſſe. & quia ſonus inuitat ipſum ad motum (cum ſit & ipſe motus perceptus ſenſu hoc) ac proinde ad ſuam conſeruationem, quoniam adiuuat ipſum ad operandum mouendumq; ſe ſecundum ſuam naturam: Iccircò magnoperè gaudet Muſica ſibi proportionata. *a* Nullum videri debet dubium, quod Mundus totus ſit Harmonia. Etenim vbique rerum eſt motus, omnis autem motus dum fit vocatur ſonus. Cœlum quoque moueri Harmonicè, ſuumq; opificem, cui res omnes recenter conſentiunt, quemq; ſuo modo & omnes adorant, delectare, ſuoſq; miniſtros diuiniſſimos ſimul rationabile videtur. at nos cœlicos ſonos minimè percipimus, quia ſonos in quibus nati ſumus (quoniam nobis ſimiles facti ſunt, ac ſimile à ſimili non patitur) non ſentimus. Quapropter pharmacopolæ non benè odores ſentiunt, nec coqui appetunt ſatis dapes, quarum odore afuntur. nec incolentes, vbi Nilus ab alto cadens magnum edit rumorem, voces noſtras conſuetas percipiunt, cum ſint aliis grandioribus vel adnatis adſuefacti ſonis. ita & molendinarij ſurdaſtri ſunt. nec nos aëris motum perpetuum in gyrum lati percipimus, niſi vbi manum auri appoſuerimus; tunc enim aër manum verberando cauam (inſolitum nobis) mouet non ſolito ritu ipſum ſpiritum. Minus quoque humores intra corpus noſtrum contentos ſentimus, nec concoctiones & ſeparationes alimenti ob ſimili-

a Pythagoras bene ſcripſit motus cœleſtes edere Harmoniam. Non auditur nobis, eo quod ordinaria & ſupernaturalis ſit. at ſentimus ſonos non conſuetos, verũ nec minores motu ſpiritus noſtri, ſed excedentes noſtrum ordinariũ. Inferiorum rumor nobis innatus, & aëris craſſitudo impediunt, &c.

Eccl. 41.

similitudinem ipsorum cum partibus in quibus iacent, ac solitum ob tactum. cum verò aqua intrat, aut cibus, sentitur. Siquę humores à propria solita temperie alienentur, passiones sensusque insolitos in nobis efficiunt. veluti ergò, qui sub aqua sunt, sonos aëris minus sentiunt, & qui proprios habent, alienos non percipiunt, ita & nos sub crasso aëre propriis perturbationibus adsueti cœlestes motus vix videre, minus autem audire possumus. Fateamur igitur Sapientiæ Æternæ non placuisse vllam sonorum in vniuerso discordantiam. totum ergo Musicam esse omnibus ex consonantiis tonis ac semitonis compositam. At nobis non omnes voces Musicam faciunt, eò quod particularia sumus entia, spirituque calido non æquè ac Sol quolibet motu vehementi gaudens, donati sumus, nec languido, quanto aqua gaudens pigro tantum motu; sed temperatus nobis proprius est, qui illis gaudemus motibus, qui non valde nostro motui dissimiles sunt, sed paulo vehementiores, quatenus excitemur ad robur & amplitudinem. Ex his igitur languidis motibus languidam excogitauit Musicam humanus spiritus, vtens pro mensura, quæ regulat quantitatem sonorum Musicalium, magnitudine nostri pulsus.

Acuti soni penetrant spiritum acutisq; angulis *b* percutiunt, propterea cum vehementes ac striduli sunt, veluti campanularum & incisionum suberis, infestant nimis. Graues verò obtusiq; angulis obtusis, multoq; aëre percutiunt spiritum quasi per planum intra caput adigentes. Siq; strenui fuerint validiq; nimis, infestant nimis ipsum condensando & discontinuando, sicuti bombardarum atq; campanarum corpulentarum. Igitur non graues nimis, nec acuti nimis Musicam humanam efficiunt, sed mediocres, qui cum simul componuntur, alij recta spiritum acie impellunt, alij plana quasi facie, ac ventilant, amplificant, purgant, & roborant; ideoq; ipse voluptate perfunditur, cum voluptas sit boni sensus: Bonum autem id, quod conseruat: econtra Dolor sensus mali; malum verò id, quod destruit illud, cui est malum; non enim omnibus. Huiusmodi ingenio suo perdoctus spiritus inuenit in præliis & in templis so-

b *Arist. veritate conuictus non negat sonū esse ens reale, quo potentia mouetur auditoria; quapropter necessè habet omittere species intentionales, & incorporeitatem sensus.*

nos; at illos aſperos varioſq́; , vt nimirum ipſum exagitent moueantq́; ad iram contra hoſtes. hos verò ſuaues conſonantesq́;, ita vt leuiter mouentes inuitent ſpiritum ad colligendum ſe in caput ad contemplationem diuinorum. Cæterum lætæ nimis iocundæq́; conſonantiæ, quæ diuerſis in partibus ſpiritum mouent ventilando abſque laceratione, ac altera ipſarum alteram conſequitur non nimis impellendo condenſandoq́;, ſed diuerſis modis ipſum repetendo ac titillando, inuitant ad gaudium hilaritatemq́; magnam. Quocirca collectus in caput vniuerſus, vt Muſica fruatur ſe ſeruante, dormitat: hoc autem eſt ſomnus. *c* Qui intellexerit (dixit Sapientia) temperamentum humanum, virtutem & menſuram ſonorum, imprimet ſonando quamcunq; voluerit in animali paſſionem: nam, qui aſperas audit voces, indignatur; qui placidas, placatur, & variis variatur.

c Damon cantu ſanauit Ebrios. & Pythag. furioſos, propterea quod mouendo ſpiritum ipſorũ Muſica ratione, remouebant illũ à motibus temerariis, ac ſimul purgabant vapore prauo &c. Timotheus inducebat cantu quã cũnque paſſionem voluiſſet.

d Conſueuerunt homines vti ſonis in tripudiis & ſaltationibus. Sonus enim mouet ſpiritum opemq́; fert ad mouendum corporis pondus quibuslibet modis. At ſi ſonus modum quempiam indicat, veluti quem dicunt Gagliardam, non poterit ſaltator iuxta alium ſaltitare quem vocant vulgo Spagnolettam: nam ſpiritus hoc mouendi modo corpus concinnare volens, à ſono cytharæ in alium trahitur agiturque. Aſperum ſonum edunt res inæquales flexibiles ac vibratiles quacunq;, veluti bractea, quæ in qualibet ſua multiplici flexione diuerſò modo multipliciq́; ſimul aërem verberat. Conſimiles ſonos res edunt æquales, eò quod dum flectitur vna ipſarum pars, omnes reliquæ eadem ratione eodem mouentur, veluti lamina argentea bene ſolida. Graues ſonos edunt res corpulentæ craſſæq́;, eò quod ipſarum partes pariter vnaque aërem verberant; ſicuti cam-

d *In Apulia ſono curantur quos momorderit aranea Tarentina; qui nimirum eo oblectantur ſono quo mouentur ad proportionem inditi affectus, atq́; ſaltationibus agitati exſudant venenum ſimul, & curantur. at ſi quando alios ob id ſaltantes aut ſonum eundem conſpexerint, recordantur paſſionũ præterita, & recidunt in morbum eundem refectum, veluti qui paſſus eſt nauſeam ac vomuit, recordatus iterum vomit. Heliſeus Propheta vt ſpiritum attenuaret & purgaret & redderet obedientem Prophetica menti, fecit ſibi pulſari cytharam. & David conſimiliter, &c.*

campana aut robur ingens: Acutos duræ tenuesq; simul, quarum partes inflexæ aliquantulum retrorsum à percutiente, subitò reuertuntur ad situm priorem, aut expanduntur extenduntur; magis offendentes denuò in aërem quasi punctim, veluti cyathus vitreus, qui etiamsi tangatur, nec pendulus tunc sit, non reddit acutum sonum, quia non extenditur in reflexione ab inflexione super aërem, sed super tangentem rem terminatur impediturq; sphæra motus reuertentis. Res crassæ, quia non inflectuntur aliæ absque aliis partes, verberant æquè omnes aërem quasi per planum non reuertente altera ad verberandum absque aliis, cum ipsæ solidam habeant continuitatem. Iccircò crassæ chordæ inter fides grauem reddunt sonum, quod dum tangitur vna pars chordæ, omnes partes eiusdem chordæ consectantur eundem motum, quia compactæ simul bene sunt, cumque sint ipsæ portiones plurimæ plurimum aërem & simul commouent. Econtra verò graciles chordæ parum aëris, nec omnes illius partes percutiunt, quia facilè altera absque altera flectitur, cum non tanta soliditate compacta continentur. Plus soni edunt res aridæ quàm molles: iccircò chordæ ex ære in fila extenso confectæ, quàm quæ ex intestinis animalium conficiuntur, reddunt ingentiorem sonitum, propterea quod sicca res non cedit aliqua in sui parte aëri, mollis verò cedit.

Mouetur aër in sphæram, veluti aqua quandq injicitur gutta ipsi intra vas contentæ, ostendit. Ex rebus concauis reflectitur reditque vox, eò quod circulationes aëris retrorsum redeuntis vocem restituunt: sicuti circulationes aquæ ex centro conchæ effusæ ad peripheriam peruenientes, mox reuertuntur ad centrum sui motus à cadente acti gutta. Ita fit *e* Echo reuerberato aëre ex vallibus, antris, cauisq; ædificiis, in quæ impulsus offendit, reuertiturque. At ex planis non reuertitur, eò quod diffunditur in latera non retrorsum, vnde impellebatur.

De Echo.

e Audiuntur vltima verbo Echo, non prima, quia hac nō reuertuntur, obuiam incurrentia illa.

Cognoscit spiritus vtrum à longe vel prope vox adueniat, non quidem ex magnitudine vel paruitate soni; nam grandiores voces possunt propinquiores esse, & distantiores: at quidem ex multitudine aëris. etenim quādo à longè vox accedit, aërem

multum mouet, nam primo mouet partem aëris adiacētem rei sonum edenti, illa verò aliam mouet partem sibi proximam, quę & aliam subsequentem mouet, aliaq; aliam tandem vsq; ad contiguam auri: quapropter auris, propterea quod à multa aëris quantitate pręuenitur (nam primo sentit motum contiguę partis aëris, deinde alius, deinde illius, quam mobile sonum emittens tetigit) subinde iudicat ipsum mobile distans esse.

Manifestè quidē prius quàm in nos perueniat vehementissimus à longè rumor, nō modo auris, sed & totum corpus afficitur tremitq; ictum ab aëre præueniente. Cum verò mouēs res propinqua est auri, cōfestim agnoscimus, eò quod simul absq; præcedentia surdi soni, sonum mouentis eodem in tempore sentimus omnis particula omnéq; aëris punctū in omne ipsius punctum reflectit sonum vsquequaq; & quorsumlibet: Iccircò circumstantes omnes eundem haurimus sonum. Potest & ventus aufferre, alioq; deferre, propterea quod sonus est motus aëris, quem aërem sonumq; ventus aliorsum impellere potest, cum pendat sonus ab aëre. At lux quæ & ipsa quorsumuis vsquequaque reflectitur ex aëris puncto quouis, non pendet ab aëre, sed à corpore luminoso, quod perseuerat lucidum perpetuò vniformiter. at sonorum corpus cum vnam soni partem emiserit, illam amittit statim, quia non remanet apud ipsum semper deriuando, proptereaq; lux à ventis aufferri non potest, ac velocior sono est: Itaq; bombardę distantis accensæ videmus lucem paulò ante quam audiamus sonum.

De Locutione, & Sermone.

Artic. VII.

a *Motus est a passio mobilis impulsi atq, aeris simul, & actio mouentis. Sonus est me-*

Expertus spiritus aërem omnifariam sonare, studuit in aëre in respiratione egrediente, tot motionum figurationes efficere, quot ab ipsis patitur rebus ipsas imitando, ergo & exprimere aliis, quibuscum viuit. Itaq; ad passiones simplices interiores significandas arteria tantum vtitur impellendo aërem ad vocem, ex quo nouimus scribere literas vocales. at res compositas

positas externas, à quibus alios patitur motus multiplices, significare volens, multas figurauit percussiones lingua, palato, dentibus, labiisq; ; ex quo ortum habent literæ consonantes, adeo quod similes erant suæ motiones illis, quas à rebus accipiebat. Igitur ex sonitu Tup. Tup. quem lignum efficit alterum percutiendo lignum, Græci habent verbum Typto, nos vero vulgariter Batto; & ex vibratione lori, verbero. Volentes significare rei cuiuspiam celsitudinem, dicimus Altum, tangentes mucrone linguæ in partem palati sublimissimam, &c. Quapropter huiusmodi percussiones vocalium organorum figurant aërem quocunque modo simili ipsis rebus, ideoque Caracteres in pagina exprimentes voces huiusmodi appellantur consonantes, eò quod super in aërem ab arteria sonantem offendendo cum illa sonant. illa verò cartilaginosis cum sit composita annulis non perfectis, sed interruptis, continuatis tamen membrana leuiori ac molliori, spectante ad œsophagum, ne & hic à duritie affligatur, potest contrahi ac dilatari, & simul vocem acuere & expandere, stringendo aut dilatando plus, aut minus aëris multi vel pauci, expressi in operculum ipsius arteriæ; vbi duos habet annulos perfectos gratia commodius recipiendi aërem expellendiq; foras, vbi figuretur in ore, opera calumnulæ aliorumque organorum.

motus audibilis. vox est sonus editus ad significandū. Iccirò animalia cuncta voce habent & colloquuntur. at nos non percipimus sermonem ipsorum, propterea quod alium imitantur in modum aliūque instrumentis. at se mutuo vocant, respondent, mouent. Viuunt in Republica Apes, formica, grues, &c. nec quidem societas absq; locutione colligi potest, aut permanere. Pisces motu sese mutuo intelligunt, &c.

b Quando dixit Sapientia homini, vt imponeret nomina rebus subsistentibus, & actionibus passionibúsq;, id est, motibus carentibus subsistentia; extemplo ipse Homo secundum proprietatem ipsarum rerum quibus mouebatur, ac proinde eas agnoscebat, formauit in ore motiones consimiles, talesq; expressit, quales sunt. propterea q; voces naturaliter significāt. At quoniam diuersis ie regionibus diuersi imitādi sunt modi; (Nam septentrionales coarctant spiritus à frigore timentes, ac reuerberant multū aëris, multis consonantibus caracteribus veluti Germani

Nil verò mirum si voces brutorum non intelligimus, cum nec Scytharum intelligamus, licet audiamus, &c. Quî fiant in ore vocales literæ omnes, omnesq; consonantes, & ad quid experimendum quælibet apta sit secundum naturam, iam scriptum in nostra Poëtica. b *Motiones notantes Entia, vocantur Nomina, notantes verò motus ipsos, Verba.*

mani & Poloni, &c. Meridionales verò relaxati nimis apertiq; calore regionis, emittũt voces prolixiores, vocalibus plenas, sicuti Arabes: vnde & Hispani voces habẽt latas prolixasq;, & pronũciant vulgo, Adelante, Primiero, Notario, non autẽ Auante, Primo, Notajo, sicuti Itali in minus calido climate pronũciant. Quin & solum peculiarem efficit differentiam. nam Veneti in liquido solo nati absque consonantibus ferè pronunciant, Frio, non freddo, peccao, & non peccato, cauai, & non caualli. Lombardi confines illis pronunciant truncata voce consonantibus pleniore ob soli duritiem, & quia spiritus egrediens in frigidum inimicamq; aërem quasi timens regreditur intus, nec complet pronunciationem totam; ideò dicunt pan, vin, non pane, vino, sicut Neapolitani. Hoc etiam intueri licet in mollitie linguæ infantium, & soliditate virorum, & ariditate languida senum, videlicet variari pronunciationem; at in Nationibus longè magis.) Hinc fit, vt dum commiscentur simul nationes, varientur voces, & quæ significant natura, videantur ex placito significare, eoque magis, quod homines plerunque res à quibus nullum patiuntur motum, significant per illas à quibus patiuntur. nam appellamus Deum Spiritum, à vento mutuantes vocabulum & ab Anima. Piscem quoque canem, quia cani est similis. Interdum etiam confunditur res, vnde imponitur ex natura vocabulum, cum re ad quam imponitur ex placito.

S. Io. Chrys. super Ioan. S. August. de cognit. ver. vit. D. Tho. 3. contra Gentes cap. 40.

Æquiuocatio, Synonymitas, vniuocatio, & diuersa pronunciatio, & impositio iners efficiunt obscuritatem sciētiarum.

Principes inepti, ac vulgus imitationis artificiosæ ignarum, imponunt nomina proprio arbitratu, inconsultis Legislatoribus, Philosophisq; Naturæ Deiq; imitatoribus. Propterea Mundus vniuersus corruptus est ita in Sermone, sicuti in scientia; præsertim rerum, quæ addiscuntur loquendo magis quàm inuestigando. Caput Tyrannorum Nembrot cupiens vsurpare rem alienorum ac Dei, miscuit linguas confuditq; volente Deo, quod peccatum sequatur pœna.

De

De corporis humani vnitate ac difformitate, & de Mente à Deo immissâ, & de Spiritu, &c. & de vsu partium iterum.

CAP. XIII.

ARTICVLVS I.

a EFformato corpore opera Spiritus, distinctoq; in suas partes & organa & vias sentiendi, aspicit Deus in huiusmodi formosum opificium, spirituum brutorum ædibus longè præstantius; itaque & ipso tanquam suo opere oblectatur, iccircò immittit in idem immortalem diuinamq; Animam, quæ perficiat totum ædificium, eiusdemq; munia, & vsus, operationesq;. Cumq; huiusmodi Anima propriam operationem non habeat, sicut nauta in naui, fit forma totius hominis, qui nimirum antequam accipit huiusmodi animam, compositus est ex spiritu, humido, & solido, riteq; fabrefactus. Partes *b* solidæ sunt gratia continendi, humidæ gratia nutriendi, & copulandi, spiritus verò gratia mouendi & sensificandi & cognoscendi. Qui quidem vnus est in capite & in membris continuatus, omnesque motus mutationes & sensationes edit. non enim ipse compositi est forma, nec alicuius partis, sed per totum se mouet muniaq; obit, sicut nauta in naui. ideoq; cum nimis attenti aliquid audimus, ægrè videre simul possumus; & cum cogitamus intenti, cibum non digerimus; & vacantes Veneri sensum penè amittimus, & irascentes discursum ac tactum. Ex quo palam fit, vnicum esse Spiritum omnes has operationes obeuntem; Iccircò dum vnam operatur operationem, ægrè aliam operari valet. quamobrem ipsi pulsus & respiratio variantur à timore, gaudio, attentione, contemplatione, aliisq; cunctis actibus nostris.

Ex Clement. tit. de sum. Trinit. & fi. cath.

a Absoluitur. Masculi formatio 30. post dies ferè, fæminæ verò circa 60. quia minori donatur calore elaborante corporea organa: hisce temporibus corpora redduntur apta ad recipiendum Animam à Deo immissam, sicuti speculum, vbi perpolitè elaboratum est, ad lucidam accipiendum imaginem aptum est.

X Quo-

a *Ex hoc sermone palam fit contra Arist. animam brutorum atq; humanam quam tamen ipse cognouit ac descripsit, non esse formam corporis, atque sensoria cuncta non esse informata propriis potentiis particularibus. Et contra Galen. vnum esse spiritum animalem, vitalem & rationalem, eundemq; esse animam*

mam rationalem, irascibilem & concupiscibilem, & in capite sua vniuersitate habitare: & non esse ipsas temperies cerebri cordis & iecoris, cum huiusmodi temperies sint crassæ stupida atq; obtusa nihil sentientes. Item. si cor & iecur nihil sentiunt, vt fatetur Galen. non obedient cerebro, vt ipse putat contra se. quod Plato attendens sensum tribuit huiusmodi portionibus, vt obedirent capiti. Item ostendimus pulsus & respirationem aliasq; motiones arbitrarias esse. Item iram & appetentiam ratione sensuq; fieri. Manifestè enim non irascimur contra offensorem, sed contra despectum ac vilipendium.: nam verbera præceptoris vindicta digna non reputamus; nec quæ casu aut à non volente infliguntur. nec quemcunq; cibum appetimus, nisi bonum, nec fœminam quamcunq;, sed pulcras aptas viuificando semini. At quamuis ira plerunq; repugnet rationi, & interdum concupiscentia, vt in febricitanti; hoc tamen non indicat aliam esse virtutem indicantem ab irascente & concupiscente. nam & eadem ratio secum pugnat, argumenta contraria faciendo, vt palam est animo disputante secum & cum aliis de rebus dubiis. non tamen ideo est duplex anima rationalis, vt videtur Galeno. Ita dico iram & cupiditatem esse affectus cognoscentis spiritus. At quia interdum nihil immoratus in considerando beneve an perperam irascatur; ad iram mouetur; rationibusq; altera vindictam decernente, altera negante ob metum, ne & ipse occidatur, aliquando fluctuat, cum sit vnus ad contrarias actus operationes. Nec hanc ob diuersitatem argumentorum videri alteram esse irascibilem à cognoscente. Ita dum simul febrilem calorem cupit extinguere, ac timet ne aqua noceat, videri alteram esse rationalem ab appetitoria, cum sint vna: nam cum ratio decernit aliquid prorsus agendum, ira non pergit, nec cupiditas quo ferebantur: at si alterius generis essent animæ, opposita rationali, & non cognoscentes, vt Galen. affirmat, nunquam permitterent, aut possent persuasione induci ad proprium bonum prætermittendum, alienumq; sequendum, scilicet rationalis, cuius persuasiones nec capere possunt. Igitur vnus est spiritus ita operans. Cor verò instrumentum est nutritiuæ, sicut & iecur & ventriculus; cum singulis ipsorum patientibus, ipso nimirum compatiente spiritu, non fiat prolè nutritio. Et cum in ira oculi augeantur, & conturbentur ad illos accurentibus spiritibus, ac nerui intumescant, &c. ergo ira est spiritus in ipsis immorantis, non autem cordis temperiei. Ita in actu amoris collucent oculi, &c. ergo, &c. Galenus probè dixit neruos visorios ac spinalem medullam perforatos esse, quo spiritus intra percurrat: at perperam deinde negat poros neruis aliis ea ratione quod non videntur; cum quidem nec visoriorum aut spinalis medullæ pori appareant manifestè. quamobrem Vesalius negat & illis poros: & opinatur per totum corpus excurrere facultatem incorpoream ad edendos motus ficta res: nam ex quatuor elementis, ex quibus animal ipsi exponunt; facultas hæc incorporea non fit. ergo, &c. falluntur non considerantes spiritus subtilitatem, qui per visibilia foramina in muscarum cruribus etiam inambulat:

Quoniam verò spiritus corporeus est, perque neruos fertur, possumus eodem tempore audire, videre, ambulare, &c. distributo spiritu variis functionibus. Sed ægrè quidem cum obimus vnam attenti valde, possumus alteram obire. Quinimò quando attentè vocem audimus afficientem fortiter, non possumus aliam audire, saltem eius significatum, quamuis moueat spiritum in altera sui portione. Palam, cum spiritus in caput dormiendi gratia sese colligit, aliamve in partem gratia occurrendi

rendi necessitatibus, veluti in fœminis accidit vteri suffocationem patientibus, remanet corpus sensu motuque destitutum. Item neruo humore quopiam oppleto neque spiritus quoniam corporeus est, per ipsum intercurrere ad motum quempiam edendum potest; qua de re & membrum, cui super extensus est ille neruus, remanet sensum immotumque, sicuti in spasmo & paralysi experimur, quod nequaquam euenire queat, si spiritus res incorporea esset: veluti nec moreretur vaporibus infectis caput replentibus, qui non cerebrum, sed spiritum ipsum aggrauant suffocantque. Nec quidem tot functiones actionesq; variæ in animali fierent, si vnica forma sentiente mouenteq; vniuersum simul informaretur. Nam cum forma sit habitus temperiei, necessario pendet ex materia victa concinnataq; suis in particulis certo quodam modulo, quem in ea requirit sibi agens natura vnum facta cum ipsa. qui modulus ipsius materiæ naturarumq; agentium ita temperatarum coniunctarumq; cum ipsa, dicitur forma. Quapropter vna si fuerit in toto corpore, vnicam modo functionem habeat, est opus; veluti in lapide, in ferro, in vento, in Aqua. quibus in rebus vnica forma vnicam habet functionem. At in animali simul mouetur manus, stant pedes ventriculus coquit, dilatatur cor, stertit lien, &c. eodem in tempore: Ideo existimandum est plus spiritus ex vniuersitate vnica dependentes per cõtinuationem regere compositum; veluti homines multi nauem vnam, dependentes ab vno capite per continuationem præcepti & obedientiæ, quamuis corpora discontinuata habeant, quod spiritibus impetum facientibus sensum ac mutationem in corpore humano, non æquè euenit.

c At cum corpus diuersum sit variumq; temperie, figura, colore, dispositione, functione, & consequenter forma in partibus varia, ab vnica forma informari non potest, si tamen illa à materia

c Ergo anima brutorum est illa quam nouit Aristot. nec potest esse actus corporis, si corporis est organici. ergo est in corpore sicut in organo. at agens causa non potest proprij instrumenti esse forma, nam & illius esset temperies, ergo, &c. nos tamen mentem posuimus formam, sed independentem à materia, quod esse potest. nam & Clement. docet, cui Toletus Iesuita parum assentitur.

teria tantum pendeat. At verò *d* Mens, quam Deus humano immittit composito, informatrix esse potest rei multas formas partiales habentis diuersasq́;; propterea quod ipsa non pendet ex materia, sed à Deo, à quo simplici emanatione producitur. Ita & lux à Sole dependens eodem in tempore informat aquam quæ mouetur, & quæ immota manet, & aërem, & crystallum, & pyropum, &c. diuersa entia colore, consistentia, formaq́ue, propterea quod non ab horum dependet materia, sed à Sole. Mens igitur humana viuificat compositum illiusq́; functiones perficit. At verò quoniam si ipsa per se cunctas ederet operationes, corpus pateretur facilè dissolutionem; nam cum ipsa vnius Dei conditoris sui *e* contemplatrix sit infiniti entis (vnde nec vnquam cognitione appetituq́ue exsaturatur, ac supra cœlum in infinitum intellectionem suam extendit, indicando, quod non à Sole, nec ab elementis originem habet, nec illis proinde subidita est. Nullus enim effectus supra suam principalem eleuatur causam: Nec vnquam bonis Mundi finitis contentatur, quoniam ab infinita dependet causa) proinde diuina entia tantummodo contemplaretur, ac corpus sperneret, nec nutriret, veluti aduenit in exstasin diuinam raptis, aliudve in studium, vbi Mēs elicit ex se actum, sed cum spiritu actum eundē operatur: propterea voluit Deus, vt nullam ipsa per se functionem naturalem obiret sine corpore: esset enim sicut Angelus in corpore, & non sicut anima. Quin nec voluit, vt aliquid ipsa addisce-

d Non possunt res dissentientes diuersaque copulari ad componendum vnum, nisi alia alia non indiget.

f Quando Deus immittit mentem, non corrumpitur opificiū facta resolutione vsq; ad materiā primam nudam, vt opinantur peripatetici quidam; nam frustra factū fuisset, &c. nec anima in instanti posset alterum opificium corrumpere, & alterum simul construere, sed quidem perficit iam factum, vt bene dicit Scotus. Item nunc multo magis ac subito fracturas resarciret, quandoquidem dominatur magis in composito, quam quando subito immissa nouum construxit inuisibiliter artificium.

S. Ambros. in Isaac negat Mentem esse formam & entelechiam contra Arist. non contra nos.

S. Aug. de An.

e *S. Aug. scribit hominem componi ex Mente, spiritu & carne verbis Apostoli Pauli inhærens: Si Spiritus orat, caro orat, mens autem superuacua est, &c. Spiritus enim fit ex sanguine attenuato, sicut caro ex eodem concreto. Sed S. Irenæus econtra anteponit Spiritum Menti in homine, quia ipse Spiritum sanctum intelligit viuificantem corpus mysticum Ecclesiæ bonorum. Sed nemo negat hanc doctrinam, quæ est August. & Lactantij.*

S. Aug. de lit. & spiritu, & super Gen. ad lit. lib. 10. & 12. Lactant. Fir. in lib. de opific. Dei. S. Clement. lib. 5. Orig. super Gen.

addisceret naturaliter, nisi per spiritum corporeum, cui primum inditur. Si enim ipso in discendo ac sciendo non indigeret, sperneret quidem ipsum, amore rapta rerum diuinarum aut incertarum, nec ipsum persuasione ad bona æterna attolleret, quorum mortalis anima capax per se non est. Siquidem Animalia cætera non inquirunt quid sit Deus, quidve Angeli, quid partes Mundi formosiores, nec in ipsorum contemplatione delectantur. Nullum enim ens afficitur rebus sibi non conuenientibus aut impossibilibus. Igitur necessitatis vinculis temperauit Deus huiusmodi compositum ex solido, humido, spiritu atque *f* Mente immortali incorporea informatrice primum caduci spiritus, secundo sanguinis, deinde corporis atque totius in tot distincti partes ea lege, qua singulæ totius conseruationem amant propter bonum suum, suumq; bonum propter totius bonum, veluti in Republica accidit, quando bene temperata est ad conseruationem communem, sicuti Roma quõdam, nunc Venetiæ declarant. Ex quo intueri licet qua ratione Mens regit spiritum atque corpus, indigens simul per illa doceri artem diuinam rebus sensibilibus inditam.

f Non potest Anima diuina corpori rustico copulari absque medio Spiritu illi persimili, nec Spiritus absque sanguine sibi & corpori consimili, vt S. Aug. Lact. testatur, & omnes patres.

Spiritus verò mouet, coquit, nutrit, separatque purum ab impuro, vt instauretur ipsemet, & corpus ipsius domus. Caro nutritur vt sit defensio partibus osseis neruosisq;, multaq; est in partibus posterioribus, vt molli inhæreat homo stramini: durum enim infestat mollissimum spiritum, eiusq; vasa. ossa distincta sunt separataq; vt flexioni deseruiant, dura verò vt fulciant machinam: Si enim mollia lentave essent omnia, ipsa pondere rueret suo. Nerui insunt contrahentis expandendisq; membris. pedes ambulationi in beneficium totius, vt vtilia nanciscatur ac noxia declinet. Manus digitis munita contrapositis robustiori solidiorique digito, vt complecteretur res vtiles, arma caperet, contra noxios, quibus vngues appositi, vt sint fines nerui, venæ & arteriæ terminatarum in duriciem, vt sint armatura, ac simul extremam carunculam posterius fulciant, ne tractando res complectendoque diffugiat retrò, nec proinde cedat complexæ rei. Inest adeps glandulosus, vt puluinar visceri-

bus, vtque lubrica seruet intestina, aliasque partes ne arescant. Glandulæ, tanquam suppositum puluinar principio ramificationis cuiusq; venarum, ne disrumpantur; iccirco iuxta fauces vbi in ramos diuiduntur plurimos, plurimæ sunt fulcientes glandes. Intestina aliaque viscera aliis vsibus destinata iam declarauimus, ita connexa omnia, quod vnius functio omnium functionibus & conseruationi prodest. Ac dum vnum membrum nutritur viuificaturque necessariò cogitur, proprio nec damno afficiatur, alia simul viuificare ac nutrice. Item omnes simul partes simul conuenire in vnam conspirationem vnumque consensum Sanctæ Harmoniæ imitatione atque admiratione dignissimæ.

De Somno & Vigilia & Pulsatione.

CAP. XIV.

Articvlvs I.

CVm a Spiritus sentiendo mouendo & vectando corpus laborauerit, declassatur, quod pars illius attenuata motu auctoque calore exhalat, atque ipse imminuitur, quamobrem Mente permittente, in caput colligitur instaurandus. idque dicitur. Qui dicente Deo, potius nocturno tempore fit, quando lux non adest, in qua discat & negotietur amplius. fit etiam somnus quando ex cibo fumi in caput ascendunt, quò proinde spiritus accurrit conuersurus ipsos in sui naturam: itaque derelinquit neruos, extremaque membra, quæ motu sensuque quos à spiritu habebant priuata apparent, Itaque dormitur. Perseuerat,

a Somnus nascitur ex labore, aut vapore occupante cerebrum. Arist. dicit fumos in capite cõgelatos cadere super cor, ipsumq; stupefacere, proindeque somnum efficere. sed valdè errat. cor enim dormiuit nunquam, at in somno mouetur magis. nec est via, qua vapores in ipsum descendant; sed in os & pulmonem est. nec cor principium est motus sensusque, sed caput, vt ostendimus, vt Apost. docet ad Ephes. & D. Thom. in 3. p. quærens, vtrum Christus sit caput Ecclesiæ. Item nec. Arist. causam reddit somni, qui fit post laborem absque fumoso cibo. Galen. autem ait fieri in capite somnum refrigerato primo sensorio, hoc est cerebro, & non corde. sed fallitur & ipse, cùm quia non dicit somnum ex labore factum; tum quia venti boreales frigidi non inducunt somnum, sicut australes calidi, quod & Hipp. fatetur. Item vapores vini calidi plus somni inducunt & magis, quam vapores niuis. Ergò vaporis crassities efficit somnum, non autem frigiditas.

rat tamen reſpirationis motus, vt ſanguinem viuificat, ſpiritusque creet, quibus vniuerſitas ipſorum reſtauretur. Ac prolixior fit grandiorq; quam in vigilia, propterea quòd multus ignis tunc eſt periſferia ad interiora collectus eſt vel fieri debens indigus huiuſmodi ventilatione.

Pulſus itidem perſeuerat, vt generet ſpiritus, quod nunquam fieri non debet. At in principio ſomni contractionem habet crebriorem maioremque redeuntibus ſpiritibus ex extremis in centrum. In medio verò ſomni pulſus eſt parvus, parum diſtinctus, tardusq; propterea quod ſpiritus occupati in capite ad præliandum contra fumos & attenuandum ſanguinem, nequeunt pulſum magnificare, & ægrè non edere. at in fine ſomni refectus iàm ſpiritus foràs reuertitur ad uigilandum. & dilatatio pulſuum eſt crebrior grandiorque, & motio ipſius valida & vndoſa, cum ſit iam copioſus ex inſtauratione. Quapropter ſomnus concoctioni ciborum conuenit magis; vigilia verò diſtributioni eiuſdem, & purgationi excrementorum. Conuertit ſpiritus in ſeipſum partem tenuem, craſſas verò feces excernit per naſum, aures, oculoſq; deſeruientes quaſi cauteria, & non modò vt feneſtræ ſentiendi. Craſſum excrementum per ſuturas oſſis atque poros educitur in cutim, & indureſcit inſtar herbæ in pilos. pili verò remanent in protectionem ſimul & pulcritudinem ſtatuæ.

De Nutritione & augmento, ex Poteſtatiuo & Appetitiuo.

CAP. XV.

ARTICVLVS I.

CVm ſanguis in jecore concoctus fuerit, diſtribuitur per venas, ac deinde per arterias ex corde: cumque omnes corporis partes conſperſæ ſint venis, arteriiſque, magnis, paruis, gracilimisq; omnes ex ſanguine ex illis reſudante connutriuntur, ſed variis elaborato modis. nam coquitur amplius intra

venas

venas. Et quia *a*. tenuitas non omnis exhalat, cum adaucto calore albeci t quibusdam in particulis, in quibus irretitur magis: ac proinde ex his nutriuntur nerui, venæ, membranæ, cerebrum &c. quolibet simili suum attrahente simile, istoque eadem ratione, præuia alteratione, accurrente ad consimile. Post vbi *b* sanguis alteratus est, assimilatusque diuersis corporis partibus, pars *c* illius pinguior albefacti, à viscosa separatur, ex qua nerui dictæque partes nutriuntur, ac penetrat ossa eaque nutrit. Partes verò sanguinis rubræ ex rimis inter fibras, quibus intexuntur venæ, exsudantes permeant poros carnis; vbi sanguine arteriali amplius concalefactæ spissantur in carnem, ac coalescunt. Vbi sanè mirabilis ars spiritus relucet, ac in distributione. non modò enim similitudo trahit, sed etiam vacuitas. nam exhalantibus ex omni particula corporis continuò partibus, in fumum vi caloris inuisibilem conuersis, interremanet aliqua vacuitas repletionis auiditatem faciens. In hac quoque vltima coctione excernuntur sanguinis ipsius fuligines, atque exuberans nutrimentum separatur in partes crassas carni concrescentes, ac simul in tenues albasque, quæ mox conspissatæ concrescunt in adipem & sebum. hinc fit, vt accurrente alimento locis exhalantiam tenuitatem, in omnem æquè partem perpetuò perseueret figura eadem.

At verò cum tantum *d* accurrerit aliquam in partem, quan-

a *Ideò neruus recisus non instauratur, quòd nutritur ex semine, quod paucū est: vt rubrū multum, ideò caro reficitur.*

b *Non fit simile partibus nutriti nutrimentū absq; alie ratione præuia, vt Lucretius putat. verum quidē est quod in alteratione qualibet particula similitudinem illam suscipit ad quam erat disposita magis ab antiquis passionibus factis intra & extra corpus. & quia in omni portiuncula omne corpus diuerso modo patitur, dum omnia fieri sit aptum, & in se omnium rerum partes contineat; cum sua particulæ consimiles sint particularis aliorum: Hinc orta est opinio Homæomeriæ Anaxag. ex parte vera, & verum est à sensu omnia distingui trahente adsimile, vt ipse dicit; & sanguinem in se omnia corpora continere, sed plus sanguinis: ideoque videri sanguinem. attamen fallitur, quoniam putat hanc Homæomeriam esse principium omnium rerum, sicut chaos, quæ tamen facta est ab alteratione antiqua caloris & frigoris, cum varietate à nobis descripta; & ab exordio Mundi huc vsque.* c *Ad nutrienda ossa pinguedo est idonea, quoniam penetrat facile duriciem ipsorum & secum particulas ducit indiuisibiles duras & puluerulentas quæ ossi appinguntur & consolidant, At nutriendos neruos idoneæ sunt res albæ & viscosæ, vt lac, & oui albumen, & nerui brutorum: ad carnem res rubræ, & carnes animalium. Ad spiritum, vinum & res spirituosæ: ad semen, pineæ, pistacia & res ei similes: ad arterias cynamomum, & caricæ &c. hæc bene consideret chirurgus.* d *Superfluum alimentum efficit ampullas in facie, mariscas in pudendis, porra in neruositate.*

quantum ipsa nequeat in sui substantiam conuertere, vel quia imbecillæ virtutis est ipsa, aut nutrimentum superfluum nimis; variatur figura factis tuberculis, tumoribus, carnis excretionibus, & apostematis. Quò spiritus aliunde recurrens ad coquendum vehementiori calore superfluitatem marcescere incipientem, augmento concoquentis digerendisque caloris accenditur febris, quæ est augmentum motus & caloris ipsius spiritus accincti ad expellendum amouendumque molestam rem. *e* Fuligines quoq; detentæ efficiunt febrim cum spiritus expellere deinde illas cupit simul. Porrò quando copiosè vena ex quapiam exeunt interdum impactæ sua viscositate inter fibras remanent: ac proinde illas tingendo, maculas quasdam efficiunt, quas Næuos *f* vocamus.

Itaque temporis diuturnitate omnes partes corporis in animali mutantur, dum aliæ partes exhalant, aliæ verò in ipsis ex nutrimento aggenerantur. Huiusmodi vitæ mutatio plerunque in septenariis *g* ac nouenariis numeris fatalibus completur: Omniaque cælestia ac terrestria in his nouitatem sortiri ferè videntur, quamuis & alia alios periodos habeant cælestibus ex mensuris.

e Pauca fuligines efficiūt febrim diariam; multa hecticam, quoniam compinguntur & tardant febrim, quæ vt illas pellat cōsumit soliditatem, & fit habitualis. *f Ideò naui omnes venis inhærent præcipuè grandiores.* *g Ex plantarum septenario variatur dominium.*

De Infantia.

ARTICVLVS II.

Ætas Lunæ.

DVm calor paruus est blandusque sed copiosus, multum augeri videtur animal eò quod non tantus est calor quod partes corporis fragiles, cibique, attenuet multum foraque educat: at tantummodo liquefacit cibum, nil exsiccando, & in partes corporis transmittit: ex quibus paucissimis exhalantibus portiunculis, euenit infantibus esse plenis succo, flauis capillis, propterea quod moderatus calor intus remanet cum tenuitate, albefacitque suo vultu: mollis verò molem non egressa tumefacit: Iccircò fœtus in infantia plus ferè augetur, quàm in reli-

qua ætate has ob causas, & ob viscerum mollitiem, & solidarum partium spongiositatem admittentem vltrò alimentum.

De Pueritia.

ARTIC. III.

Ætas Mercurii.

CAlor deinceps iecoris augetur, aliarumque partium, forasque ducit aliquas tenuitates, icirco aliquantulum exsiccatur corpus, nigrescunt capilli, alba tenuitate spoliati, facies detumescit, membraq; apparent distincta magis; ossa duriuscula fiunt: nascuntur dentes propterea quod cibo, lacte solidiori, aptoq; ad corporis soliditatem adscitam indiget, & ad caloris robur. totumq; corpus solidius fit minusque crescit. Nihilominus dum calor non ita robustus est, quod foràs plures educat partes, quam intus aggeneret, semper crescit animal, dum calore blando gaudet, partibusque mollibus spongiosisq; quamobrem multus ingeneratur fluor, multusque per nutritionis meatus excurrit. Hoc in tempore, suæ refectionis onere & vaporum exoneratis paulisper spiritus, incipit passiones, & res à quibus patitur, discere per vocem significare. *Eccl. 41.*

De Adolescentia.

ARTIC. IV.

Ætas Veneris.

AT circa a 14. annos mirabilis in homine mutatio fit. Nam calor benè auctus actione sua & ingestione ciborum, benè calefactat sanguinem vniuersum, præsertim verò contentum in venis seminariis magis tectum, Ita quod album reddit plenumque spiritibus: qui sanguis in testiculos influens, alit illos abundanter, insuper calore testiculorum ingenti ipse coquitur longè magis, fitque candidior, spiritibusque plenior, qui nimirum mul-

a Arist. dicit testiculos eum præstare modò vsum, vt apertos teneant pondere suo meatus spermaticos, & non ad semen elaborandum. semen autem fieri ex agitatione coitus. O inscitia: Sunt animalia volatilia quæ testes non pendentes, sed intus habent. Item absq; agitatione somniando multi semen emittunt, ergò iam absolutum est, & non fit à motu actus veneri. Nam tangendo quoq; testes referti semine videntur in abstinentia à coitu. multi etiam cum vrina emittunt semen. Et Eunuchi perdunt vires, & barbam non emittunt, nec vocem mutant: ergò maiorib. vsib. sunt destinati testes.

multo calore ibi indito in augusto affecti & quasi mordicati, simulque stimulati magnopere pruriunt, vt ibi inclusi amplius morari nolint: hinc inuitatur animal ad venerem tumefacto genitali à spiritus copia ab angusto exire cupientis, alioq; ex calore ventoso confluente vndique ad stimulum eiusmodi. At verò allectus blando iucundoque fœminæ calore amat hanc spirituum abundātiam in illam profundere inserereque: iccirco intra illius genitales confluit, iaculaturq; sese agitando trahendoque secum album seminariumque sanguinem: fœmina verò cum voluptate accipiendo calorem proprio viuidiorem, amore concipit ac proinde generat, veluti dicebamus.

b Fœmina cum sit mollis spongiosæq; carnis debilisque caloris, citius maturatur quàm homo. propterea anno 12. generationi apta est, præsentiscens sua in fragilitate ante illum mortalitatem. cuius remedium est generatio, veluti sermocinabamur, quòd plantæ imbecillæ fructificant prius quàm robustæ. atque in isthac ætate non valens sanguinis copiam coquere, & in pilos excrementaq; impuriorem sequestratum conuertere, vt vir facit, necesse habet foras emittere per venas, vteri singulis mensibus sese purgando. Ita vitiatum prauumq; est menstruum huiusmodi excrementum, quod canes in rabiem agit, nouellas plantas arefacit; fœminam abortus edere; fœtus in ventre perimit; quasobres nullatenus semen esse existimandum est. Verumtamen cum fœmina grauida fuerit, huiusmodi sanguinem non emittit, ne forte in transitu necet aut infestet fœtum: Item quoniam ipsa copia sanguinis tunc indiget ad nutritionem duorum; iccircò natura conatur illum purificare & in alimentum conuertere, quod ægrè cum fiat, ipsæ prægnantes in multas incurrunt ægritudines; porrò in pallores, tumores lienis, mariscas, in cittam vel picam, aliosque stomachi affectus, & sæpe in epilepsiam &c. Ante 21. annum non bene elaboratum perfectumq; semen masculi est, nec proinde crassum viscosumque ac pingue, vt possit in ossa, neruos, aliasque partes probè extendi ac conspissari, nisi plærunque fragiles. Siquidem adolescentium semen simile fœmineo est liquido aqueoque, propterea

b Naturæ robusta fœmina non potest menstruum in nutrimentū conuertere, multò minus poterit semen masculi inanimatum vt vult. Arist. illud cōuertere in ossa, neruos, & statuam fœtus. quare autem retinetur, in textu habes.

quod calor non ita robustus est, quod tenuitatem educat, & reliquum constans solidumq; reddat. Porrò ad proportionem fœmina generationi idonea est circa 18. annum.

Mutatur vox hac in ætate masculis, eò quod meatus omnes dilatantur venereo calore vniuerso in corpore suscitato. at in fœmina non ita vehemens est, vnde nec pilos emittunt. Et in animalibus fœminæ tardiores sunt ad dentes exsertos, & cornua & setas emittendum. &c.

De Virilitate.

Artic. V.

Ætas Solis. CRescunt homines donec calor non adeò roboratus est, quod tot partes educat in tenuitatem à se actas, quod in corporis substantiam conuertit. Quo adueniente, dicitur status virtutis humanæ. Et vbique partium calidarum pili paullò ante emittuntur, cutis durior fit subnigriorque; vires roborantur maximè ex copia spirituum, ac membrorum consolidatione. At post 40. annum incenditur calor super nutrimento magis, corpusq; induratur, quòd bene nutriri nequeat: ipseque exhalat copiosiori in mole, quàm ex cibo aggregatur. Itaque genæ corrugantur, & carnes cunctæ crispantur deficiente humore, seniumque præstò fit.

De Senectute.

Artic. VI.

Iouis. PRoptereaque in Senectute calor mordax adurensque regnat, quod vnitus in siccitate est; nec ergò blandus est veluti puerilis, qui in humiditate copiosus est. Capilli quoque albescunt, quod exhalante foras calore plurimo, exilis remanet intus occlusus in densitate arida. Qui proinde imbecillis cum sit, neque in iam exsiccato corpore mollitiem habeat, quacum attenuata exhalet, remanet intus, capillosque albefacit: cum albedo sit caloris species. propterea & corium asinorum & equorum

rum qua in parte sauciatum plagatumque fuit, albescit, quod calor ibi imbecillus iam factus elabi nequit, redditque pilos albos. Iccirco grandes, albi, tenerique sunt septentrionales, quòd magis nutriuntur retento ipsorum calore ac tenuitate ingenerata, rigore frigoris, sicuti in pueris conditione temperiei. Nigri, parui, durique sunt Æthiopes, quòd nimius æstus innatum educit calorem, multamque cum eo tenuitatem vritq; cutim induratque per accidens. Mediocrem nacti sunt staturam, colorem, & dispositionem incolæ mediorum climatum, à mediocritate caloris interni externique. At qui sub polis viuunt parui sunt subnigrique, propterea quod ita validum est illic frigus, quod non modò calorem ne exhalet coarctat, sed etiam extinguit ex parte; itaque ineptum ad coctiones reddit: cutim quoque fortiter occupando nigrefacit, quia calorem album extinguit, quod in nostris manibus sæuiente gelu accidere videmus. Qui parua intercapedine mox à polis distant, virides sunt: qui maiori, rubri; qui longe maiori pallidi, donec ad albos Polonos venias. Sic & de consistentia staturaque Gentium iudicare licet, vt de colore. Verumtamen Coloniæ propriam cuilibet climati temperaturam variare solent: quod & lacunarum copia, & montium facere solet celsitudo & frequentia. Quas ob res non vbique ac semper sub Tropicis nigri sunt. Itaque & hominis temperies variis in ætatibus variatur, & ætates in climatis aliis aliæ sunt, hoc est diuturniores & breuiores. Nec senium omnibus eodem in tempore accidit. Rubri enim sanguineique sero flegmatici citò vt & mulieres, cholerici melancholicique mediocri tempore senescunt. Sed & hi diuturnam nanciscuntur vitam regimine ac cælo vtentes salubribus in sicca temperie.

Ex ætatibus brutorum potest temperies magis minusq; accessa dignosci.

***

De Ætate decrepita & Morte.

ARTIC. VII.

Saturni.

ACcedit tandem ætas decrepita, quando vitalis ſpiritus imbecillimus eſt, quod nimius *a* exhalauerit adurente calore. Et qui remanet nimia tenuitate exilis, per areſactæ ſoliditatis poros facilè elabitur. caro prædura eſt, vt vix queat nutriri: oſſa vero ita arida, quod vertebrarum appendices cartilaginoſi fiunt oſſæi; ideoque incuruatur homo: caligat viſus, hebetatur auditus, induratis ſenſoriis debilitatoque ſpiritu paullatim exhalante, remanente verò non potente munia inſtrumentorum omnium obire; quapropter tremunt membra deorſum proprio pondere tracta, ſurſum verò ab exili ſpiritu. Induratur iecur & amareſcit & lapideſcit, nec proinde coquere poteſt, propterea ſenex modico crebroq; indiget alimento. copioſo enim extinguitur, veluti flammula multo oleo ſuper iniecto. Attamen dum poteſt nutritur ſpiritus in corpore ſimul nutrito, ſed parum, propter duritiam. Ac paullatim exhalat, donec illius nulla remaneat portio, veluti lucidus calor lampadis deficiente oleo. Quapropter in aërem euaneſcit ſpiritus humanus abſque afflictione in ſenio, & magna *b* cum voluptate.

Tunc

a Medici nō norunt calorem ſenis robuſtiorem puerili, quoniam putãt calorem natiuum componi ex calido frigido, humido & ſicco, & natiuum eſſe humidum; accidentalē ſiccum. Sed hoc eſt impoſſibile, quoniam calor eſt incorporeus. & humor & ſiccitas paſſiuæ non actiuæ res ſunt. nec ex quatuor contrariis ens componi poteſt quod ſit ex eis vnum. ſed ita eſſet dicendum frigus natiuum, vt calor natiuus nec calore ſed frigore vineremus nec contraria conciliari poſſunt, quoniam non eſſent amplius contraria, ſed aliud ens. & eſſet generatio non miſtio, nec poſſumus dicere in puero plus caloris natiui ex humore, & in ſene minus ex ſiccitate, cum & ſiccum & humidum ſecundum Galenum ſint partes caloris natiui æqualiter ideo nos dicimus, in puero plus copia, in ſene plus robore. b *Mors naturalis eſt ſuauis. à morbis verò & per vim moleſta. Hectica, quæ naturalem imitatur finem, non adeò eſt amara, licet continua ſit maceratio paullatim. Hinc noſcitur vltima ſenectus eſſe quædam hectica. hoc eſt, exſiccatio humidi roſcidi; carnoſi, & membranoſi, ſicut patet in exemplo lucernæ poſito in 2. part. c. de Exercitio. Abſcedente ſpiritu remanet corpus integrum. ergò non eſt eius forma. lignum n. ſuam amittendo formam, diſſoluitur, & ſic ens omne. ergò anima quam Deus largitur non eſt forma pendens à corpore, alias ipſum non remaneret. hinc apparet reſolutionem non fieri in 4. elementa, ſed in alia media entia. & cum in aquam & aërem compoſitum ſoluitur, non eſſe reſolutionem vltimam, quæ manifeſte fit in ignem ac terram. Nec nutritur animal, vt Ariſt. putat ex elementis, ſed ex elementatis ſibi ſimilibus; namq; alias ab integris viribus elementi deſtrueretur nutritum, quod vires habet imminutas in conflictu elementorum, vnde oritur.*

Tunc vero Anima à Deo immiſſa abſque ipſo ſpiritu amplius regere corpoream machinam non valens, reuertitur & ipſa ad Deum, & ſpiritus in cælum, & corpus in terram, eò nimirum quilibet, vnde originem ducit.

Atque ſi eorum ſocietas in vſus ab auctore Naturæ præſcriptos optatoſque bene cooperata eſt, in fine ſeculorum mortalium reconiungentur ad gaudium: ſin verò malè, ad luctum, ſicuti diſpoſuit ſumma ſapientia, quando Iuſtitiam ſuper mundanam ſtatuam ſeminauit, vt perfectis coloribus ipſam formoſam redderet. ac voluntatem æternitatis in nobis non fruſtra inſeruit.

Fundamenta Ordinis vitæ in colligatione partium humanarum primarum.

CAP. XVI.

ARTICVLVS I.

Eccleſ. vlt. DIcens: diſcite in Mundi contemplatione guſtum ipſius eſſe, ac conſeruate illum hiſce quas interſero ſcientiis: Tunc indidit menti à ſe creatæ Religionem in intelligentia, & fide rerum diuinarum confirmata ex notitia rerum viſibilium, illarum ſimulacra oſtentantium; in Memoria verò beneficiorum collatorum, cum eſſe largitus eſt illi, & policitationes vitæ Æternæ in gloriam, quæ ſpetari tanto ex patre Deo rite poteſt: Itidem rationum diuinarum, quibus vtitur in faciendo, immutando, ac reficiendo, quicquid vniuerſali bonum eſt enti: Itidem in voluntate amorem ſummi boni, cuius gratia omnia operemur. Item vt huiuſmodi virtutes Anima diuina ſuaſque facultates ſpiritui inſtrumento ſuo communicaret, ac proinde communes virtutes & functiones perficeret, edixit. *S. Aug. de pred. Sanct.*

At ne altera alteram derelinquat, voluit Deus vt mens à ſpiritu ſcientiam rerum hauriret. ne autem & hic corporis curam omitteret, voluit vt ab ipſo corpore eſca, & ſcientiæ ingrederentur, ità quod à ſenſu, qui vnus eſt, ſed reſidet in ſenſoriis

mul-

multis partibus nimirum corporis gracilioribus, perforatiſque admittendi gratia res ſcitu neceſſarias, ſpiritus ſapiens fit. Animaque ita moueatur ab ipſo quod diuinitatis fiat memor, cuius in omni re veſtigium aut imago reperitur.

S. Auguſt. de trin. 4.

De Modo ſentienti ex cognoſcitiuo.

ARTIC. II.

De. diuin. dæm. S. Aug.

Spiritus calorem non ſentit niſi ipſe calefiat, neque frigus niſi frigefiat, nec motum, niſi moueatur, ergò ſentire eſt per immutari. quoniam in poteſtatiuo recipitur immutatio ex qua illico cognoſcitiuam ſentit obiectum immutans: & appetitiuum ex ſenſo immutante afficitur voluptate aut dolore, propter realem identitatem ipſarum. fit autem cum voluptate immutatio, quando in melius, cum dolore vero quando in deterius, ac ſubito: verùm ſi paullatim fiat, ſicuti famis deficientibus inſenſibiliter particulis corporis paullatim, vnde cupido repletionis oritur; non ſentitur dolor: nec voluptas, quando paullatim inſtauratur ſanitas, vt in curatione vulnerum palàm eſt. Sentitur vero cum reſtitutio ſanitatis confeſtim fit, ſicuti blando calore affecta manu, & cibo ſapido lingua. Econtra vulnus repentinum carnem dolore afficit: animal enim moderato temperamento blandoque calore conſtat, & melodia ſeruatur blanda, vel ad conſeruationem diſponitur. A nimio vero calore vel ſono deſtruitur, aut diſponitur ad deſtructionem, quippe cum à propria temperie alienetur.

De fallacia ſenſus particularis & eius correctione.

NOn eſt *a* natura tale, quod ſenſui apparet, hoc autem alieno ſenſu probatur aut proprio; cum tympani rumor diſplicet

a Senſus eſt principium cognitionis & certitudinis: & agnoſcit deceptionem ſui per alium ſenſum. vt viſus à tactu docetur remum in aqua non eſſe fractum, & ab alia viſione ſuper aquam. hinc mouetur ad quærendum, cur ita videbatur. ergò prima certitudo eſt à ſenſu. nam & quicquid imaginamur, cogitamus, ratiocinamur, & intelligimus incertum habemus, donec experientia ſenſus certi reddamur. Ita orbis nouus incertus fuit vſq; ad experientiā Columbi Nec quia decipitur ſenſus, nulla ſit ſcientia, vt Sext. Empiricus dicit: nam & hoc ſenſus nouit, ſe. ſe decipi, ac ſe corrigit ex aliis ſenſationib. aut ſenſoriis, aut ſenſib. aliorum hominum. Sed de hoc in p. Met.

cet ægro eò quod nimis ab illo eius exilis ſpiritus agitatur: ſanis vero idem placet; quoniam ad arma inuitatur & attenuatur, quanto tamen non tantus eſt, quod defatiget. Inſuper dulce & amarum, conſonantia & diſſonantia, fœdor & odor non ſunt in mundo, niſi reſpectu ſenſus noſtri quodam temperati modo, cui alius omnis diſſimilis eſt infeſtusque. Ecce, quod fœtet nobis, bene olere cani ac porco: & geniſtam amaram guſtui noſtro, dulcem capræ; & quicquid nobis ſanis placebat, diſplicere infirmis. Omnes hoſce errores corrigit ſenſus, præteritis ſenſationibus aut præſentibus, propriis aut alienis diſcurrendo vtens. Quando omnes ſenſationes præſentes præteritæque concordant, noſtræ atque alienæ, certa fit ſcientia: quando verò multæ, opinio.

De Memoria & Reminiſcentia.

ARTICVLVS III.

S. Aug. de div. dæm.

CVm ſpiritus mobiliſſimus ſit corporeuſque aptiſſimus ad ſentiendum atque recipiendum res diuerſas ſimul gaudet *a* ſentiendo, eo quod ſapiens euadit illarum rerum quib. ſeruatur, & quib. deſtruitur; ſimulac quia ſæpe inuitatur ad ſuam cōſeruationem, dum mouetur; ipſeq; ſeruatur motu, propria operatione. huiuſmodi motiones in ipſo remanent, veluti in mobiliſſimo aëre perſeuerare videntur. At ſuperuenientib. aliis aliisque motib. infinitis è rebus quas ſentit videtur amplius illas non dignoſcere motiones, quia remanēt ſopitæ in ipſo ſpiritu: quod ſi iterum ab illis aut ſimilibus non mouetur, penitus obliuiſcitur, propterea quod ſpiritus, qui immutatus fuerat exhalat, nec communicat ſpiritui nouiter genito niſi motiones, quas in actu habet, aut habuit vehementi ex impreſſione, eò quod plures ſenſit illas, aut ſemel fortiter. Ideoq; ingens prælium & percuſſio ſæua, & feſtum ſolemne, nunquam obliuioni traditur, quamuis ſemel eueniſſet. *b* Quibus ſpiritus ineſt calidiſſimus, quia in cor-

D. Tho. 2.2.q. 104

a Senſus nō eſt paſſio perfectiua tantum, vt putat, Ariſtot. nam & dolor ſenſus eſt deſtructiuus. ſed gaudet ſenſus doloribus poſt tranſactis, quia euadit ab illis prudens non quia illas cupiat.

b Sentire effectus in cauſis opus eſt diſcurſiui ſpiritus velocis. at ſentire cauſas proprium eſt tenuitatis ſpiritus communicantis cum aëris motibus debilibus, diſcurrere autem eſt ſentire in ſimili & in cauſa, vel in effectu.

in corde & in iecore nimium calorem habent, promtiſſimi ad ſentiendum ſunt: Huiuſmodi enim ſpiritus quantulacunque re & cominus & eminus, quia tenuiſſimus *c* eſt, patitur. Ipſeque aër, in quo res omnes fiunt, affectus illis, facile intrans per nares in cerebrum communicat ſpiritui non modo præſentes res, ſed præſentibus ſuccedentes, ſicut effectus cauſis: Huiuſmodi homines prophetia naturali pollent propter tenuitatem ſpiritus facilè mobilis atque ſagacis, ſubito cauſas ſentientis, ac ſubito in ipſis cauſis præſentientis effectus, & ſimilis motione notitiaque ad ſimilis motionem notitiamque ſimul diſcurrentis. Attamen memoriam non retinent quas ſenſerunt res, eò quod ſentiens calidiſſimus ſpiritus exhalet antequam communicet ſuas paſſiones ſpiritui ſuccedenti ex ſanguine in ipſum conuerſo. Qui autem ſpiritu craſſo donati ſunt, eò quod ipſorum viſcera non nimis calida ſunt, quod poſſint attenuare, difficilè ſentiunt, eo quod non bene mouetur ſpiritus ipſorum, nec patitur niſi à rebus vehementibus magniſq; : nec memoria retinent niſi communes res, quas continuo ſentiunt, aut particulares impreſſionem ſtrenuam facientes: Ineptique ſunt ad ſcientias ſpeculatiuas. Ita aqua retinet recipitq; motionem ægrius quam aër fœlici *d* pollent memoria, qui calore moderato donati ſunt ſpirituque non adeo tenui, quod exhalet ſubitò ante retentionem, nec adeo craſſo, quod ſubito non apprehendat mouentia obiecta; veluti ſunt gentes habitantes temperata climata corde modificato præditi, ac iecore blandi caloris, qui cibos æqualiter fundit. Igitur memoriæ theſaurus eſt ſpiritus puritas, tenuitas, mobilitaſque mediocres. Motiones *e* vero remanent in ipſo non ſicuti ſpecies aut figuræ in tabula pinguntur: aliæ enim aliarum impreſſiones euerterent aut reſpuerent,

c Speculatio oritur ab agilitate ſpiritus promtè tranſeuntis de motu in motum quamuis parùm perceptum quod nequit facere craſſus ſpiritus, qui à paſſionib. grandioribus modò afficitur, vt à plaga. aut à continuis, vt ab homine quem ſemper intuetur in pluribus individuis, aut à naſi curuitate quam videt in vno vel paucis.

d Spiritus purus non compoſitus ex tenuibus craſſiſque partibus, retinet motiones diſtinctas abſque compoſitione. tenuitas facit ipſum habilem ſuſcitari ab omni præſenti ſimili præterito motui; & carentia fuliginum facit vt totum apprehendat, & motus reminiſcentia non interrumpatur. *e Res paſſa, diſpoſita eſt ad patiendum idem; vt infirmitas monet in recidiua. hoc autem magis conuenit ſpiritui, quia paſſibilior ideircò curatis Appulis à morſu Araneæ videntib. alios morſos, afficitur ſpiritus veteri paſſione à noua excitata, adeo quod & corpori communicatur. ſicuti febris peſtilentialis ab aere ad ſpiritum, à ſpiritu ad ſanguinem à ſanguine ad corpus pertranſit. ita & rabies morſorum à canibus.*

rent, nec in re indiuisibili tot figuræ imprimi possent. At remanent *f* sicuti passiones in re mobili, quæ facilius sentiat postquam passa est quam prius, ex occasionibus consimiliter euenientibus. Omne enim patiens pronius est ad patiendum quod alias passum est, quam nouam passionem. Memoria enim non fit nisi affectione mobilitatis: Reminiscentia autem excitatione motuum passionumq; anticipatarum. Bifariam alicuius rei recordamur, aut volentes, aut à casu. non possumus velle moueri, nec casu mouemur secundum præteritas motiones (quod dicitur reminisci & memorare) nisi per similitudinem nouam, quæ suscitat sopitam similitudinẽ anticipatæ passionis. proptereaque quot similitudines sunt, tot reminiscentiæ sunt, veluti & discursus. profectò cum res lætas meminisse volumus, instrumenta lætitiæ assumimus; similiter exultãtes casu obuiam facti præteritarum exultationem nobis excitant memoriã. & cum quæ didicimus, recordari cupimus, libros inspicimus, in quib. ipsorum signa exarata sunt. similiter intuentes lampadẽ, solis meminimus: & cum patimur molestias præteritarum molestiarum recordamur siue nostrarum siue aliẽnarũ. & cum video hominem similem fratri meo, reminiscor fratris. At si motus scientificus fratris vel amici ex me exhalauit in tenuitate spiritus, aut sopitus est & veluti in veternum deiectus in crassitie spiritus, nõ reminiscentiam, sed nouam scientiam acquiro, cum fratrem velamicum iterum video. Memoria igitur sensus anticipatus est: reminiscentia vero est renouata passio scientifica, hoc est, anticipatus sensus à præsenti sensu excitatus casu vel industria: ideoque non est ita vehemens, sicut præteritus. Itaque nauim intuentes, meminimus nauseæ ac vomitus quem passi sumus nauigantes, at minime ita nunc vomemus vt tunc temporis.

S. Aug. de eff. an.

Mens *g* immortalis excitata vestigiis Dei recordatur, aut contemplatur Deum in huiusmodi effectibus ad ipsam per spi-

f Qui passus est aliquid, aptior est ad similis passionẽ, vel ad præteritam. At qui figuram habet impressam, aliam superuenientem non admittit, aut primam abiicit. Errant ergo Peripatetici & Galenistæ ponentes memoriam in cerebro molli apto ad excipiendas figuras. nã pueri & humidi cerebro minus apti sunt ad apprehendendum, quam sicci, vt Melancholici: qui ob spiritus tenuitatem & non ob cerebrum stupidum apprehendunt. At retinent, non quia siccum habent cerebrum, cum sicci parùm retineant ob tenuitatem ac fuligines, vt probauimus sed retinent ab mobilitatẽ æqualẽ spiritus apti ad recolendos præteritos motus. g *Reminiscentia mentis consimilis est reminiscentiæ spiritus, & fit per motum spiritalẽ*

ſpiritum ſentientem ac reminiſcentem intrantibus, quos poteſtatiuo recipit patiturque; intellectiuo iudicat agnoſcitq; & volitiuo afficitur. Vnde errant, qui intellectum pati aut affici per ſe putant, eò quod primalitates non diſtinguunt, identitate reali decepti.

De fide aſſentiente & diſſentiente.

ARTICVLVS IV.

NOn ſufficiebat ſcientiæ ſenſatio ac memoria; non enim omnia propriis ſenſibus ſentiri poſſunt. ergo indigemus fide, *a* qua aſſentitur illis, qui ſenſerunt & experti ſunt. Itaque vt ſciremus Romam eſſe & Cæſarem fuiſſe, & Adam, & nouum orbem, opus fuit ſpiritui animali illis fidem adhibere, qui viderunt atque annunciauerunt nobis voce vel ſcriptura. Credere ergò eſt ſentire alieno ſenſu non proprio. Ita de diuinis rebus credere oportuit Moyſi, Prophetis, & Apoſtolis. Quoniam verò Mens aſſentitur ſpiritui, quando eſt vere teſtificans & non opinans; teſtimonium verò humanum ſæpe mendax eſt, opus fuit miraculis confirmantibus fidem rerum diuinarum, quæ à ſolo Deo fieri poſſunt: vtq; ratio de illa iudicaret; & de incredulitate; aliarumq; rerum exemplo in memoria retentarum aut recens ſenſatarum. Itaque homo credit Romam eſſe adſimilando illam aliis ciuitatibus aut ſuæ patriæ.

Theologia non ſenſu, ſed fide vtitur, vt principio.

Illas credimus res, quæ tanquam certæ proponuntur noſtro vel alieno ſenſu: quibus experientia non repugnat, nec ſenſus aliquis anticipatus; aut in ſe aut in ſimili. Opinamur verò res, quibus aliquis repugnat ſenſus aut ratio. Verum iudicamus id cui plures ſenſus ac rationes fauent. Ieciro palam eſt, quid ſit opinio, judicium & Fides.

a Fides eſt aſſenſus animi propriis ſenſib. aut alienis teſtificatibus q. certo perceperunt. Teſtes fide digni ſunt qui nos amant, & ſciũt verum, & dicere non timent. icirco omnes homines, cum ſint mendaces, alij ex ignorantia, alij ex malitia, alij ex timore ſolus: Deus eſt verax Pater optimus, ſapientiſsimus, fide indubitatæ dignus: aliis credendum eſt, quatenus ſunt teſtes eius aut per reuelationem, aut per experientiam factam in Mundo eius codice, ſicut dictum in p. Metaph.

De

De Discursu.

ARTIC. V.

VNa cum fide tertia cognitio nascitur vocata Discursus aut Ratio, propterea quod notis ex rebus discurrit ad scientiam rerum ignoratam similitudine duce quæ est inter eas. Ita scimus, quod si drachma vna continet grana frumenti 12. Vnicavna cum sit drachmarum octo, continebit grana 96. hoc est octies duodecim. atque etiam si brachium est continens palmos duos; vlna continebit octo. propterea quod omnis drachma similis est aliæ drachmæ, & omnis palmus alij palmo, experimento duce: quod multarum sensationem ac memoriarum confirmata scientia est. Innatum est nobis ex notioribus ad ignota procedere: propterea grano duplicato, quoties oportuerit, metimur *a* pondera: digito verò ac palmo magnitudines, propterea quod palmus & granum res notissimæ nobis sunt. Quoniam verò solis motus nobis omnium notissimus est, mensurat nobis motus omnes cælestium: at horologij motu nobis notiori solarem quoque motum dignoscimus. Ita in rerum natura intelligo quomodo fiat planta ex eo quod video quomodo nascantur pili: & lapidem ab osse; & Lycurgum à solone in affirmatiuo discursu cognosco *b*. Quot verò sunt similitudines, tot sunt discursus, ac syllogismi. Est similitudo Originis, & Temporis, & Loci, & materiæ, & actionis, & passionis, & operationis, & dispositionis, & formæ & accidentis, (hoc est, rei aduenientis extra essentiam, aut extra intentionem, aut extra voluntatem)

a *Metiri & numerare, est inuestigare ignotã quantitatẽ in altera nobis nota, & illi persimili*

b *Ad co-noscendum quodcunq; ens, X. inspice predicamenta id est Originem seu Naturã, vbi considera Principia, ex quib. oritur, vires, locum, tempus; & vim nascentis. 2. Materiam particularem, quæ est cum Quantitatis propria; & numero, & dispositionibus, si densa aut rara aut mollis. 3. Operationem si mouet se; si stat partim; aut omnino, aut in totum. 4. Figuram extrinsecam nunciam intrinseca positura particularũ in toto cum temperie causæ agentis & regnãtis in ea. 5. Actionem; si valida est, aut languens, si cum materia, si sine materia. es saporem 6. Passionem, si facile patitur, à quo, & quando, & quomodo. 7. Colorem, album, nigrum, mistum 8. Quid sibi accidit post completum esse. & si casu, aut arte agit, patitur, figuratur, coloratur, nascitur. 9. Quib. opponitur in operatione, actione, principiis, figura, alibiq; 10. Quibus est simile in natura, operatione, passione. Tria sunt relatiua ipsorum septem primorũ: similitudo verò est via ad omnes & omnium notitiarum, & circuit omnia prædicamenta. quæ in pa. parte Metaph. scrips. contra Arist. & in Logica.*

tatem) & differentiæ etiam: nam contrarium per contrarium cognoſcimus: ſicuti ſi calor eſt albus, inferimus, ergò frigus eſt nigrum. Eſt etiam ſimilitudo ſimilitudinum, ſicuti proportionalitas. vnde ſcio, quod ſicuti ſe habent quatuor ad duo, ita ſe habent ſex ad tria: Et qualis eſt cibus carneus lupo, talis eſt herbaceus pecudi. Qui bene has ſimilitudines nouit, bene diſcurrit & addiſcit omnia facilè, propterea quod ex notis ſimilibus ad ignota procedit. Et quo notiora ſenſib. ipſa ſimilia ſunt, item & quo ſimiliora, eò perfectior fit ſcientia diſcurſiua, certiorque. Itaque melius cognoſcuntur humani corporis partes inſpiciendo in anatomia partes porci, quam plantæ; meliusque intuendo anatomiam, quam legendo ipſam deſcriptam in codice medicorum, ob ſimilitudinem notitiamque maiorem. Sic Hiſpani melius quam Moſcouitæ norunt Æthiopes à ſole nigreſcere, propterea quod in Hiſpania ſimiles ſunt Æthiopibus, & bene noti magis quam in Moſcouia. Hinc palam fit reminiſcentiam eſſe notitiam præteriti factam per ſimile præſens: diſcurſum vero notitiam futuri non noti per ſimile præteritum notificatum, ac fidem eſſe conſenſum alienæ cognitioni. Econtrà fiunt diſcurſus negatiui propterea quod expertus ſpiritus in anticipationibus, quod contrariæ cauſæ contrarios faciunt effectus, quando ſcire vult quo aliqua res differt ab alia quatenus differens, intuetur omnes modos differentiæ, hoc eſt, originis, temporis loci materiei, actionis, paſſionis, operationis, diſpoſitionis, figuræ, accidentis, ſimilitudinis, ac differentiæ &c.

Qui ſpiritu lucido, puro, non valdè tenui nec valde craſſo donati ſunt, ad diſcurrendum bene apti ſunt propterea quod in tenuibus valdè exhalat notitia præteriti antequam per ipſam conſpiciamus ſimilia ſibi contrariaque. Et quod cerebrò tenues valde ſpiritus, pauci ſunt ac fuliginoſi, eò quod multo calore ſanguinem adurente, fuliginesque educente, cum tenuiſſimo ſpiritu, in fine actionis facti ſunt; veluti tenuiſſima eſt flamma in fine incendij magni. Quapropter dum ſpiritus motiones aggreditur præteritas, in quibus inueſtigat rem ſimilem

lem ignotamque in altera cognita, eius motus à fuliginibus intercipitur. Item quocunque aëris motu, aut viſcerum, tenuitas eius diſcurſusque incommodatur. Huiuſmodi ſunt homines ſub Tropicis acuti ad ſentiendum, debiles memoria, interrupti diſcurſus, timidi ac ſupicioſi, quia fuligines intercipiunt motionem diſcurſus, & terrent ſpiritum lucidum. Craſſi verò ſpiritu ac corpulenti difficile mouentur de ſimilitudine in ſimilitudinem: & quanquam memoriam habent tenacem, quando tamen craſſitudo multa non eſt, quæ penitus ſopiat paſſiones: non tamen diſcurſum habent ſincerum nec velocem, ſicuti experimur in ſeptentrionalibus, ferocibus ex copia ſpirituum, & memoria tenacibus, quia nõ exhalat portio ſpiritus antequam altera generetur: at pauci diſcurſus in ſcientiis ſpeculatiuis, eò quod ſpiritum à corpulentia liberum non habent, propterea quoque aptiſſimi ſunt ad Mechanicas artes. Pueri memoriam non habent non quidem ob tenuitatem ſpirituum, ſed quia non conſueuerunt ſcire quid proſit memoratio. Item quia creſcunt multum, ac continuò tanta ſpirituum copia illis additur, quod paſſiones præcedentes obruit ſopitque, veluti vapor motum aëris impedit. & ſicuti vinum vaporoſum obnubilat ſpiritum & inebriat; multumque alimentum immutat etiam aliti ſaporem, ſicuti herba paludum degenerat à montanis. Item & quia habent cerebri cellas non bene adhuc diſtinctas, ſed carnoſas, vbi ſpiritus non poteſt præteritas motiones in præſentibus recolere; ideoque nec diſcurrere poſſunt, quando corpulentia ſpirituum magna eſt; nec memoriam quidem habent, quia motiones præteritæ in ipſis non remanent, niſi vehementes valde fuerint. Has ob cauſas humidi Aquilonares multi immemores ſunt.

***

De

De Intellectu & intellectione.

ARTIC. VI.

Fit intellectio, *a* quando spiritus sentit in se res communes absque ipsarum particularitatibus: vt hominem non intellecto Ioanne, Martino, aliisq;. hoc autem ideò euenit, quod in multitudine similium sunt entitates communes omnibus similibus in eo quod similes, veluti hominibus figura, sentire, loqui, ratiocinari, commune est omnibus. Sunt etiam entitates particulares in eadem communitate rerum eò quod alio modo formata est figura Petri, alia Paulli, alia socratis. Item alio modo sentiunt, loquuntur, operantur, & negociantur, alioq; calore & passione donati sunt, quamuis omnes in his rebus communiter conueniant, quia facti sunt ex eisdem principiis materialibus, actiuisque sed diuisis in partes, & diuersis temporibus & locis itemque difformibus copia & robore. Igitur in spiritu per sensus repræsentantur huiusmodi entitates communes, in quibus concordant; & particulares, in quibus discordant. At in memoria retinentur magis communitates, quia pluries & in pluribus obiectis sentiuntur, ideoque & plus mouent: etenim in Petro, in Paulo, & socrate, ac aliis, contuemur esse humanum sentire, loqui figuram, nasum &c. at non in omnibus esse talem hominem, sentire acute, loqui grauiter, aut graciliter, figuram altam aut humilem, nasum simum, huiusmodi oculos, illiusmodi actionem &c.

Ideoque magis memoria tenentur vniuersalitates, quam particularitates, quæ non in omnibus sunt eædem vt illæ, nec proinde magis mouent pluriesq; nec magis ergò cognuscũtur. Verum-

a Arist. vt Vniuersale sequestret, intellectum ac sensum diuersa facit entia ac intellectum esse potentiã modò passiuam omniũ ne percipiat ipsum vniuersale modò. quã uis in 2. post. hoc etiam sensui concedat. ac esse intellectum actiuum, qui spoliat species vniuersales singularitatib. sẽsatis, & aptas reddit vt percipiãtur ab intellectu passiuo, qui factus in actu à specie intelligit, sicut lignum potentia calidum, factum actu calidum ab igne calefacit. hoc fictio est. Nam vniuersale est ipsa particularia similia apprehensa vt vnum ob similitudinem, ideoq; vno notata nomine. Ergo si sensus sentit particularia, magis sentit vniuersale, quoniam in omnib. particularib. ipsum videt, non autem particularia. & à longè quoque vniuersale agnoscit, & non particularia. Item dico, intellectum esse actu ens, & non puram potentiam, vt materia: & ideo posse intelligere, quia mobilis patibilisque est. Nec enim intelligit per informationem, alioquin vna re intellecta, alias non

non intelligeret, nisi destruatur, sicut lignum ignitum non potest simul refrigerare, aut esse aliud. Item cum intellexerit quippiam non posset obliuisci, factus actu, sicut lignum ignis factus semper calefacit, nec decipitur vt refrigeret loco calefaciendi. at intellectus obliuiscitur, & decipitur. quod non fieret, cum sit vnitus intelligibili magis quam lignum calori, & materia forma, vt aiunt omnes Peripatetici.

Item si intellectus agens adeo potens est, quod spoliet vniuersale particularibus, quare hoc non potest facere in omnibus, & ab initio natiuitatis? Si vero accedit postea, cur obliuio & deceptio cum illo in nobis est tam potentissimo? Item quid est species vniuersalis? si enim non est rei obiecta forma, fictio est intellectus, nec scientiam rei intellectæ præbebit, & vnde fiunt huiusmodi species? creanturnè ex nihilo, aut ex aliquo? Item quæ species esse potest caloris & frigoris? & cum contrariæ sint, quomodo sunt in eodem intellectu indiuisibili & incorporea? & vnde tantus labor in inuestigando, & pulsus defectus & digestionis? si intellectus agens ac passiuus deforis veniunt, & sunt vnus in omnibus hominibus, vt Auerr. putat; quo fato cogitur includi? & cur magis in homine quam in feris? & cur non reminiscimur, quod sciuit intellectus in aliis olim hominibus? & si corpus illi obliuionem facit, quomodo potest hoc esse, cum ipse sit impassibilis, non mistus materiæ, nec ligatus organo? Item si hoc patitur, cur intrat in corpora, vbi in sui ignorantiam cadit & miseriam? huic rationi nil respondere potest Peripat. sine Christianismo; & pluralitate animarum) Item si est vnus, cur ego & tu diuersas res intelligimus? & quod tu nosti, ego ignoro? eo magis, quod phantasia est eius obiectum, & non virtus? At idem lapis videtur à multis simul per lucem vnam, quæ similis est intellectui agenti per Arist. sicq; passiuus est vnus, non vitatur argumentum. Auicenna dicit memoriam esse in sensu, & ideo nos obliuisci. Arist. verò suus dicis, species imprimi in intellectu passiuo, dum fit actu. ergò in ipso est: vnde ergò nunc obliuio? Alex. ponit vnum Agentem intellectum, & plures passiuos, Sed patitur easdem difficultates de formatione vniuersalis. Auerr. verò tollet propriam hominis formam. Latini dicunt duas esse potentias eiusdem animæ, actiuam & passiuam. Sed Aristot. ponit alteram mortalem, alteram immortalem, alteram actu alteram potentia. ergò sunt duæ.

Item si singuli homines habent immortalem animam, opus est ponere transmigrationem animarum, more Pythagoræorum, aut numerum infinitam ponere animarum (cum mundus sit æternus) quod Arist. negat. Sequaces Christiani admittunt animas à Deo venire, sed errant aliqui, dum spiritus corpore operationes tribuunt menti infusæ, & reddunt ipsam suspectam mortalitatis. dum Arist. sequuntur ante rationem & S. Patres. Bene dicit Scotus Arist. de anima dubium. & durandus intellectum agentem esse fictitiam & superfluum.

Verumtamen idem spiritus videns Petrum, videt hominem, & talem hominem, hoc est, vniuersalem & particularem, hoc est, id quod habet Petrus simile aliis, & id quod habet proprium dissimile illis. Itaq; spiritus nomina imponit rebus, quæcunque monent ipsum notando ipsas sibi, & significando aliis. Ita notat animalia rationalia communi nomine dicendo, Homo. particularitates verò dicendo propriis nominibus, Petrus *b* Crassus, Agrippa, Naso, &c. ex differentiis indiuidualibus.

A a atta-

b *Romani peritè nominabant à proprietatibus, vt à naso, vel pede, vel, &c. & non casu, vti nos vtentes proprio amore, & non sapientia.*

men nequit *c* oua particulari nomine notare ob nimiam ipsorum similitudinem: nec hanc & illam aquam, nisi experimento diuturno cognouerit particularitates, veluti fœmella custos gallinarum: sed & distinguit aquas vase, aut fonte, eorumq; nominibus. Deinde, quia hominem videt conuenire cum equo aliisque brutis in motu & sensu & sensoriis & anima operante consimiliter: notat omnia hæc nomine communiori & dicit Animal. omnemq; communitatem minorem contentam sub hac, notat nominibus minus communibus dicendo, equus, leo; canis, &c. Deinde apprehendens sicut vnum id, in quo conueniunt animalia & plantæ, quod est viuere, vno quoque nomine donat, dicendo, viuens: Illud verò, quod simile in animalibus & in plantis, & in lapidibus cognoscit, vno donat nomine vniuersaliori, & dicit, corpus. Et quia omnia sunt dicit, Ens, communissimo nomine. Deinde communitatem indiuiduorum vocat speciem, communitatem verò communitatum Genus, vt animal, &c. *d* Species igitur est similitudo multorum indiuiduorum, apprehensorum vt vna res; quia quatenus similia, vnum sunt, quamuis sint multæ res similes. Genus verò est similitudo multarum specierum apprehensarum, vt vna res, in eo quod similes, quamuis multæ sint res nomine generali notatæ vnico, quia vnum sunt quatenus similes.

Sunt & similitudines nominum & rerum, quæ non sunt essentiales, & faciunt æquiuocationem & analogiam & metaphoram, prout maior minórve similitudo est.

Quamuis huiusmodi vnitates multorum similium fiant in spiritu corporeo, quia mouetur ab illis & afficitur consimiliter vno eodemque motus consimilis modo, quibus omnibus ipse postmodum vnum imponit commune nomen, imitando vna voce per instrumenta vocalia motum, quem ab illis accepit: nihilominus correspondet huiusmodi communitas vni Ideæ

diuinæ:

c Tunc prodit ludus alearum. vel chartarum factarum similium deforis, ne agnoscatur earum particularitas, sed vniuersalitas. Ergo patet vniuersale esse nihil nisi similitudinē; particulare vero dissimilitudinum.

d Arist. & Porphyrius nescierunt definire quid sit species & genus in se, sed quid sint in vsu orationis. dum aiunt: genus est quod dicitur de pluribus, &c. ego vero dico, Genus est communitas communitatum; vel similitudo communium apprehensorum sicut vnum; propter similitudinem notatam à spiritu sciente ac moto, nomine vno. Species verò est communitas non communitatum, sed particularium, &c.

diuinæ Mentis, vnde omnis rerum communitas emanat in gradu propriæ participationis. Contemplari tamen Ideam, quæ eſt diuerſæ participabilitates primæ Ideæ., proprium munus eſt Mentis à Deo homini inditæ; quæ excitatur ad intelligentiam Idearum ob ſimilitudinem quam in his Ideis inuenit, quæ in ſpiritu fiunt apprehendente communitates rerum. Propterea bruta cum habeant ſpiritum corporeum, habent etiam hanc cognitionem rerum ſimilium, vniuerſaliſq́; non tamen ita perfectam, ſicuti in ſpiritu humano fit. etenim non modo ſpiritus humanus ab immortali Mente perficitur, ſed in ſeipſo quoque blandior eſt puriorq́;, non nimis tenuis, nec nimis craſſus; & habitat in cerebro ſpatioſiori, & in cellis longè melius efformatis in capite humano, vbi melius moueri poteſt ac diſcurrere, quam in brutis.; quæ tamen diſcurſum habent ſenſitiuum, ſed non mentalem. Vt palam Apes ac formicæ ex memoria præteritorum operantur in futurum: Simiæ ac cercopitheci diſciplinabiles ſunt, quia memoria retinent motiones ac præcepta, in quibus aſſueſcunt; ſicut & pueri aſſuefactione ſcientes fiunt. Qui & antequam particularirates pernoſcant, tribuunt commune nomen omnibus hominibus, dicendo Patrem, & omnes fœminas vocant Matres. Deinde aſſueſcunt diſtinguere indiuidua, & pedetentim addiſcunt cognitionem, & verba ſignificatoria particularium. Ita videmus canem ex Polonia in Italiam adductum non intelligere linguam Italicam inſuetam, niſi quis Polonicè eum allocutus eſſet. Et quamuis non loquantur beſtiæ vti nos, quia non habent os effictum humano perſimile modo, ſicuti pſittacus palatum concauum ſicut homo habens ac dicens humanas formare voces: nihilominus omnes loquuntur ſuo idiomate: diſcurrunt, & intelligunt. nam Equi cognoſcunt *e* vniuerſale ſimileq́;, quia non hordeum hoc aut illud noſcunt tantum, ſed omne hordeum, alias hoc vnum manderent: & canis latrat contra hominem vniuerſalem in nocte, ſed

e ***D.Thom. p.con.gen. & in p.p. & p.ſec. docet cognitionẽ vniuerſalis eſſe languidam imperfectamq́: Deumq́ omnes ſingularitates noſſe, ideoque vere ſcire. ergo, &c.***

ſed cum appropinquauerit & nouerit herum, hominem particularem, blanditur, ergò, &c. Quamuis huiuſmodi intelligere & diſcurrere, & prudentia, omniſq; brutorum virtus ſenſitiua ſit tantum, non mentalis, licet & Anima, quæ Mens eſt à Deo hominibus modo indita, dicatur etiam Intellectus & Spiritus, ſicut accidit quod ignotum diſcimus ac nominamus à noto ſimili: Et plærumq; proprium alicui facimus quod multis communis eſt: ſic ergò homines intellectuales ac rationales dicimus, nō autem bruta, quamuis *f* intelligant ſentiantq; diſcurrendo obſcuro quidem modo: quoniam omnis cognitio à Prima Sapientia eſt, iccircò nobis & illis ſimilis eſt.

Intellectio igitur Ideæ ſicut ſigilli propria eſt Menti: Ideæ verò ſicut ſigillati eſt ſenſus interioris: ac languida cognitio videri debet, eò quod commune apprehendit retinetq;, non autem particularitates tenere poteſt, quoniam illud in ſimilibus multis, ergò & multoties mouet; hæ verò in paucis, ergo & rarò mouent; iccircò & minus memoria retinentur.

Verè ſapiens eſt non, qui modo nouit Petrum eſſe hominem, ſed, qui ſuas particulares proprietates temperiei, figuræ, virtutum, vitiorum, actionum, paſſionumq; minimarum ac peculiarium pernouit. Sapientiſſimus Deus eſt, quia omnes ſingularitates minimas & omnino cognoſcit in ſeipſum conſpiciendo, vnde ipſæ deriuantur, ſicuti opificium ab opifice. At homo è rebus ſcientiam acquirens, non poteſt retinere niſi commune, quod reperit in illis, à quo ergò pluries mouetur imprimi-

f Vniuerſalia intelligere conuenit etiam brutis. & quamuis dicat David in ipſis non eſſe intellectum, accepit tunc Intellectum pro Mente à Deo indita, non autem pro cognoſcitiua vniuerſalis languida vi; cum & Iob dicat, gallum habere intelligentiam. & S. Auguſt. dat intelligere potentiæ æſtimatiuæ & cogitatiuæ, quæ eſt in brutis, teſte D. Thoma. & Salomon ſenſui cogitare tribuit, corpus, inquiens deprimit ſenſum cogitantem, vbi accipit ſenſum pro Mente, aut pro ſpiritu eius miniſtro. Et D. Thom. dicit Animalia habentia memoriam habere prudentiam. & in 2. ſecundæ cogitatiuam eſſe partem conſiliatiuæ particularis, ibi: vtrum intellectus ſit pars prudentiæ, & vocat etiam cogitatiuam intellectum. At quis ita inſanit, vt dicat particularia ex quibus fit inductio vniuerſalis, alterius eſſe potentiæ, & vniuerſale quod eſt concluſio inductionis, alterius dum dico, hic homo mouetur, & ille, & iſte, &c. ergo omnis. vbi patet concluſionem eſſe eiuſdem cognoſcentis virtutis cum præmiſſis. ergò, &c. Equus ſcit omne hordeum eſſe bonum, ſed neſcit hordeum eſſe ſimile Ideæ æternæ, ſicuti nos: quibus Ariſt. tollens Mundo opificem, tollit Idearum intellectum ſtultè, ſicut Euſeb. S. Dionyſ. S. Iuſtin. & D. Thom. diſputant bene contra eum.

primiturq́;: non autem proprietates minutas & intrinsecas atq; à sensu distantes, quas per similitudinem inuestigat; cum non sit ipsarum opifex, sed cognitor tantum. Huiusmodi vniuersalis cognitio est quidem obiecti non præsentis, ita sensui interiori sicut exteriori. Nam cum procul sensus hominem videt, dicit iudicio; Animal est. Deinde appropinquante magis eodem, dicit: homo est: deinde appropinquante magis, dicit: Monachus est: tandem de maximè propinquo sensus ait, Petrus est. Hinc *g* palam fit, cur sensibile robustum destruat sensum, sicut Sol oculos, & ignis manum: at intelligibile robustum confortat intellectum; propterea quod ipsum est absens obiectum & à longè. At verò, qui distantem rem videt, melius vicinam videre potest; sed non econtra: quia distans minus mouet minusq́; afficit. nam, & qui paruam passionem facilè suscipit, potest & magnam suscipere facilius, fortius afficientem. At sensibile vicinum magis mouet: & qui magnam passionem sentit, non potest paruam sentire. Pueri vero econtra antequam addiscant commune, addiscunt particulare: non tamen applicare sciunt, eò quod non discernunt particularitates ab vniuersalitate: ideò appellant omnes homines Patres. *h* Propterea ergò multæ memoriæ eiusdem rei sensu cognitæ efficiunt experimentum, quod est vniuersale ipsum, atque principium doctrinæ, quam tradimus aliis: sed particularia sunt principium scientiæ, quæ inuestigatione addiscitur: propriaq́; est spiritus puri & agilis, omni motu mobilis, ac discurrentis ad omnes similitudines promptè, ita quod sufficit semel intuitam esse rem, vt retineat, ac simul conferat alteram alteri, faciatq́; scientiam, inuestigando essentiam ab actionibus; aut actiones & passiones ab essentia; & ex vna actione, alias actiones ac passiones, prout prius sibi offertur res hæc quam illa, & huiusmodi conditio prius quam illa. Ergò discurrere est in aliis sentire: intelligere verò

g Respondetur Aristoteli dicenti, aliam esse vim sentiendi, aliã intelligendi, quia illã destruit, hanc confortat obiectum potens.

h Vniuersales propositiones sunt Epilogus singulariũ, & definitiones sunt compendiũ scientia particularium, vnde apta sunt doctrinæ credentium: sed ad discenda ipsa vniuersalia oportet inspicere particularia, & facere inductionem, & quando quis incertus est vniuersalis, recurrit ad experientiam particularium. & qui intelligit, inuestigat; aut obliuiscitur, recurrit ad sensum pro certitudine. ergò tota scientia humana est in sensu, non in organis, sed in spiritu sentiente in eis, qui aptus est retinere & conferre apprehensa ab eis.

verò est sentire languidum & à longe in spiritu: in mente verò insuper est analogicum, & ideale.

De Iudicio.

ARTIC. VII.

POst intellectionem sequitur Iudicium in Anima, si perfecta iam ex cognitio de re, per ea quæ intellectus intus de essentia legit, penetratq; per sensus organa, præcedentesq; sensationes, memorias, fides, & discursum. Est enim intellectus quasi iaculum discursus, vel sensitiui, & tunc elicit iudicium partiale, & dat rei nomen conforme cognitioni habitæ; vel Mentalis, & tunc elicit iudicium totale, quod dicitur definitio; aut descriptio, aut axioma, aut declaratio, probatioq;, quæ sunt fines inuestigationis, & principia doctrinæ seu sciētiarum Theoricarum. Est enim Nomen, definitio imperfecta; definitio verò nomen perfectum. Quando verò inuestigatur quod spectat ad volitiuum, bonitas & malitia rei ad finem, ille discursus vocatur Examen, sicuti in veritatis & falsitatis inuestigatione vocabatur Ratiocinatio. Et Examen non ex notionibus sensoriorum & fidei, & rationis modò fit, sed etiam ex affectionibus organorum appetitoriorum, quæ sunt ventriculus, & lingua, prout illi deseruit in approbatione cibi & potus; & pudenda, appetitoria generationis; & vesica & anus, appetitoria expulsionis; aliaq; stimulantia ad idem; Medici etiam iecur & omnia nutritionis vasa examinant: & tandem voluntas, quæ ad hæc se habet, vt Ratio ad sensoria. item aliorum fides, & memoria. & tunc subsequitur iudicium partiale, quando sola appetitoria interrogantur: sed cum etiam voluntas, totale. non enim quicquid ventriculus & mentula cupit, statim approbamus. Iudicium elicit ex his laudationem, vituperationem, approbationes & reprobationes, & propositiones facit respondētes definitionibus & Axiomatis, quæ vocantur decreta, fines inuestigationis, & principia scientiarum moralium, & persuasiones & electiones.

Cum verò inuestigatur res pertinens ad potestatiuum, vt an sit possibilis vel impossibilis, facilis difficilis, magna, potens, pon-

ponderans, parua, imbecillis, leuis: ille discursus vocatur perpensio & commensuratio, quo interrogantur organa potestatoria, quid valeant, & quæ res aggredienda. Sunt autem potestatoria organa vel ad sustentandam corporis nostri machinam, vt ossa; vel ad continendum humores & spiritus, vt venæ, arteriæ, lien, fel, vesica, intestina; & cerebrum, & nerui. in quibus expulsiua & attractiua, & retentiua potestas quanta sit perpenditur; & quanta vis obiectorum contentorum, vel ad transmutandum, vt iecur, cor, venter, retiforme. vel ad deferendum corpus, & sic pedes interrogantur, & locus in quo habent ambulare. Aues & pisces etiam alarum perpendunt facultatem. vel ad pugnandum; & sic discursus perpendit vires brachiorum, & vngues, & spinæ robur sui & inimici pariter. bruta verò dentes exsertos, cornua, & vngues, an valeant contra hostes perpendunt, alioquin fugiunt. vel sunt organa ad defendēdum, & sic interrogatur coriū, caro, capilli, & pili. bruta etiam squammas, spinas, pilos, plumasve: homo autem non modò instrumenta naturalia in his interrogat, sed etiam quæ Ars adsciuit, vt in defensione vestem, loricam; in offensione lanceam, gladium: in delatione equum, currum: in sustentatione baculum: in continentia non habet quid. sicuti neq; in sensoriis omnibus. etsi enim habet ocularia, & auricularia: haud tamen nasaria, mentularia, &c. ex horum perpensione sequitur partiale iudicium. Sed cum etiam interrogat vires potestatiui, sic egreditur totale, quod vocatur determinatio, quia terminum suarum & obiecti virium ponit, & finis est inuestigationis: vnde dicitur appreciatio, paruipensio, magnipensio, æquipēsio; & sunt principia doctrinæ operationum œconomicarum, militariū, & politicarum & physicarum; vnde illud: Cum leone non est inermi pugnandum, quoniam viribus impar. Cum homine æquali pugnantem non satis vincere posse, sed cum minori. Pondus mille sestertiorum non est aggrediendum. Et Mechanicæ artes & Mathematicæ ex determinationibus principia habent, sicut morales ex sententiis, decretisq;, & Theoricæ ex definitionibus, thesibusq;.

At quan-

At quando aliquid eſt agendum necne, diſcurſus præcedens vocatur Conſilium: quo non propria organa modo interrogantur ad executionem deſtinata, vt manus artes tractans, & corpora nobis pellens & appellens, & muſculi, & iuncturæ, organa motus quo indigent omnia organa in ſuis executionibus; ſed communia, videlicet ſenſoria, appetitoria, & poteſtatoria in partiali iudicio. Et in totali interrogantur notiones cognitiui, ſententiæ volitiui, & determinationes poteſtatiui, de ſe, & de obiecto. & ex hoc conſilio egreditur iudicium quod vocatur electio & deliberatio, quia liberè fit, & liberat à dubio inquiſito. Poteſt enim homo aggredi ex ſolis paſſionibus poteſtatiui, vel notionibus cognoſcitiui, affectibus ſenſitiui, vt faciunt bruta; & tunc caſu aliquo poſſet obtinere finem bonum. Sed talis operatio vocatur præcipitatio oppoſita conſultationi. & eius deliberatio dicitur temerarium iudicium. Ergo bruta non habent in his cunctis iudicium perfectum, quia carent Mente, & intelligentia; ſed id quod vocatur æſtimatiua, quæ illis eſt loco intellectus, iudicij, & menſurationis. Nos autem vocauimus iudicium, id quod ex ratiocinio egreditur, & debebat dici intellectus, & quod ex perpenſione, & dicendum erat collatio, vel Menſura. Iudicium enim eſt ſolius volitiui. Iuſtitia enim virtus eſt communitatis iudicans quid boni & quid mali vnicuiq; pro meritis debeatur. Sed cum iuſtum ſit idem quod æquatio debita, extenditur etiam ad verum & falſum, ad poſſibile & impoſſibile. Etenim veritas noſtra eſt æquatio intellectus ad rem, & rei ad diuinam Ideam intellectus diuini. vnde in ſacris literis iuſtitia etiam veritas vocatur. Similiter cum vires noſtras & rerum menſuramus, vtrum ſit iuſta vel iniuſta aggreſſio, id eſt, æquata ad obiectum, decernitur. ergò poſſibilitas noſtra eſt æquatio poteſtatiui noſtri ad poſſibile: & poſſibilis ad diuinam potentiam. quod enim ſine Deo poſſumus, impotentiæ tribuitur, vt peccatum in mente. & cum de malo & bono iudicamus, vtrum fini ſuo adæquetur, necne, an contrarietur, conſideramus. & malum hoc, illud bonum dicimus, ſiue noſtro, ſiue Reipubl. fini; cui rurſus adiudicamus, id eſt æquamus pœnam vel præ-

præmium. vnde bonitas noſtra moralis eſt æquatio noſtræ voluntatis ad finem: & Finis ad diuinam voluntatem, absque qua nil bonum, vt in Metaph. diximus. Sic & Phyſica & Metaphyſica bonitas ſe habent, vt in ſeq. libro patebit. Conſideratio eſt ratiocinium multa conferens ad judicium, vt ſidera Aſtrologus, vnde nomen ſortitur. Contemplatio eſt multorum ſimul attenta intellectio intuitiua. Cogitatio & Meditatio ad imaginatiuam pertinent. quæ laborat, vbi ex prædictis certitudo haberi non potuit. proptereaq; vtplurimum ideales cauſas conſulit aut fingit; ſicuti Ratiocinium vtplurimum materiales & formales: examen finales: perpenſio effectiuas, & quantum. Omnes tamen de omnibus.

De Imaginatiua.

ARTIC. VIII.

HAnc cognitionem ſubſequitur Imaginatio, quæ eſt actus alius eiusdem ſpiritus; quo ex notis rebus quando recta eſt imaginatio *a* figuramus ignotas, veluti Angliam imaginamur cuiusmodi ſit contemplando Siciliam. Ergò Imaginatiua eſt diſcurſus licet vtens tanquam imagine vtplurimum, non re ſenſu percepta, ſed diſcurſu nota, aut intellectu per alias res notas illis. Ego Centaurum figuro cogitando cuiusmodi Equus & Eques armatus vna ſunt: quoniam verò res cogitatione notæ afficientes ſunt magis, quæ ſenſibiles ſunt magis, magisq; corporales: iccircò Imaginatiua corporeis figuris plærunq; res repræſentat. hinc Poëtæ figurant virtutes imaginibus mulierum: & ad ſignificandum aliquid componunt, diuiduntq; res, ſenſu perceptas, imaginatione. Cui minor fides adhiberi debet quam cæteris cognitionibus, licet & ipſa ſit eiusdem ſpiritus actus. Ita quoniam motiones in animo ſentiente remanent, ſæpe ſuſcitantur aut truncatæ, aut miſtæ, vnde fit vt ſomniemus hominem ſine capite, aut montem aureum. quod ideò fieri poteſt, quod in nobis eſt motio auri alias viſi, atque montis ſæpe viſi: hasq; duas motiones aptus eſt ſpiritus copulare, ac proinde montem

a Imagines non ſunt figuræ, ſed motiones rerum à ſpiritu deinde efficta ad ſimilitudines aliarum. ergo quæ carent ſimili, nequeunt imaginatione percipi, niſi videantur.

aureum imaginari. Verum si huic imaginationi credat, errat. nunquam enim sensus montem aureum vidit Itidem & qui diceret, reperi hominem ingentissimæ magnitudinis, ex quo omnes participent homines, id ideò facere posset, quod in suo spiritu est motio hominis, & magnitudinis: ergò & coniungere illas potest: hoc autem ex alia etiam exteriori similitudine facilè agnoscit: sicuti, quia vidit ex eadem massa magna plures fieri panes, & vna ex figura multa sigilla. Veruntamen huiusmodi imaginatio falsa foret, quoniam segregaret vniuersale à particulari, quod nunquam diuisum subsistens repertum est. Sic errat, qui dixit, Solem non esse calidum, nec lucidum, imaginatus hoc ex eo quod vidit duos lapides non calidos nec lucidos percutientes se inuicem emittere ignem. propterea quod imago non respondet imaginato in sensu exteriori prorsus, cum Sol non percutiat quippiam; nec sit durus vt possit percutere; nec quæ ab ipso percuti finguntur, recipiant plagam; nec conclusum densitate calorem, quem percussa adapertaq; emittant, habent. Saltem hoc dubium est, cum rationes multæ contradicant. Quapropter qui magis à sensu recedit, magis ad imaginatiuam vanam accedit, ac fallacem scientiam captat. Qui verò magis sensui accedit, ab imaginatiua recedit magis, ac discursus veraciores format. propterea Syllogismi ponderandi sunt iuxta distantiam ac propinquitatem prædictarum duarum cognitionum.

Huiusmodi virtus imaginandi quando de industria fit in spiritu corporeo significandi gratia, pulcra est, propterea quod significat habilitatem ipsius ad componendum ac diuidendum & transferendum res prout libet. & quando est in tenui spiritu, efficit aptitudinem ad Theologicas & Metaphysicas & Morales scientias, contemplatrices rerum sensui non expositarum, quæ figurantur imaginibus sensibilibus. multumq; prodest loquenti ad populum rudem in persuasione. Quando vero est in spiritu corpulento copiosoque efficit aptitudinem ad Mechanicas artes Horologiorum, fabricarum, typographiæ, &c. Quando verò non ex instituto, sed casu oritur imaginatio in spiritu

ſpiritu,vana eſt inutiliſq;. Sic febricitans in pariete quamcunq; modicam ſimilitudinẽ hominis aut beſtiæ videat, quoniam exilem habet ſpiritũ tenuemq;, facile patitur à minima & truncata ſimilitudine: ergò & in imaginationẽ incidit, quod videat hominem aut beſtiam,aut aliud prius notum, vel denuò factum ſimulacrum,ex præteritorum & præſentium cõcurſu. *b* Cum in cogitationem inciderit ex motione, quæ ſuſcitatur in ipſo, afficitur ita vt in illam immutetur nimis,nec frenare proinde poſſit affectum, quia ſpiritus exilitas alienationẽ incurrit. Itaq; ſi motio gallinæ in ipſo ſuſcitabitur,putabit ſe eſſe gallinam,atque ita eſſe obſtinatè tunc affirmabit, cum adeò vehemens affectio eſt, quod nõ permittit illi cognoſcere alias diſſimilitudines, ex quibus poſſit diſcurrere ad cognoſcẽdum falſitatẽ illiusmodi affectus.quod & ſenſui exteriori euenit: nam lingua amara bile perfuſa rem omnẽ ſentit amaram. Atq; vanam cogitationẽ incurrendo aſſeuerabit eousq; illam, quousq ſpiritus in illa paſſione nimia perſeuerabit.Quocirca conſueuerunt homines ex nimia ira vel amore nimio furere. Interdũ verò ex nimio ſtudio ſpiritus incaleſcit nimis,dum tot motionibus agitatur inueſtigando incertũ in certo & in ſemicerto: hinc nimis afficitur, & furit: nam in ſeipſum redire volens nequit, cum valdè attenuatus affectusq; iam ſit. Cæterum ſi non ſatis afficitur motu quopiam ſpiritus tenuis exiliſq; à calore, quo attenuatur, foraſq; educitur,quicquid offertur ſenſibus agitat ipſum: ac ipſe de motione in motionem tranſit absque ſtabilitate: omniſq; eius diſcurſus ob hoc interrumpitur, & ob fuligines, ob exhalationem ſui celerem,nouamq; ob aggenerationem,vt dictum eſt. Ideoq; dicitur inſanire ac furere.attamen non perditur memoria, quando furor fit à fuliginibus & atrabili interrumpentibus diſcurſum, & deprauantibus imaginatiuam, quippe cum ſpiritus illarum pauens nigredine, videtur ſibi monſtruoſa videre ac terribilia. quin timori fidem cuicunque adhibent tales, quoniam intus ipſum habent; quare plærunq; imaginantur cœlum ruere; & ſe eſſe mortuos,& bella ingentia & dæmonas,&c.

b Dum perditur imaginatiua, aut diſcurſus, aut memoria, debilitantur omnes huiusmodi actus ſimul, quia ſunt eiusdem ſpiritus, ſed nõ æquè, ob textus rationes.fallitur Galen. putans eſſe treſ res magis autem Peripatetici tribuentes cellas diuerſas eis in cerebro: cum ſola ſpiritus turbatione flacceſcant, & euaneſcant.

Nec etiam perditur memoria quando ab humoribus va-

poribusve cerebrum aſcendentibus infeſtantur, dum ſpiritus idem remanet, eadem qua exhalans affectus paſſione. At memoria perditur, cum fuerint nimia caliditate excandentes attenuatiq; velut phrenetici, quoniam ſpiritus tenuitas morbi paſſione ſuperaffecta, dum exhalat, non communicat quæ ſciebat ſpiritui ſuccedenti: *c* qua de cauſa plæriq; poſt ægritudinem ſæuam totam ſcientiam amiſerunt: quoniam totus ſpiritus ſcientia affectus exhalauit; nec communicauit ſucceſſori niſi paſſionem morbificam vehementem. Alij verò poſtea reminiſcuntur ſcientiæ deperditæ, ſed ex parte, quoniam exhalatio copioſa non erat illis perpetuò, nec ita vehemens paſſio, quod omnes motiones phantaſiæ deturbare, auffereq; poſſet, ſed impedire tantum. Quapropter ſpiritus primæ diſpoſitioni reſtitutus, quacunq; noua ſimilitudine poteſt ad ſopitos recurrere motus ſcientificos. Eiuſdem fluxus ac refluxus perpetui cauſa, & quia cerebri cellas non habent humiditate mundas, & quia aſſuefacti non ſunt, pueri non recordantur, nec diſcurrunt, nec imaginantur rectè: at ſenes bene diſcurrunt ex vſu: parum recordantur ob tenuitatem exhalantem: & motiones multas ſe inuicem collidentes.

c Ita muſca ob tenuitatem ſpiritus carent memoria. & male Ariſtot. concludit ipſarum exemplo imaginatiuam non eſſe ſenſum nec intellectum. nec quia imaginatiua apprehendet res abſentes, & ſei ſus præſentes, ſunt dua res: ſed duo actus eiuſdem rei, &c.

De Inſomniis.

ARTIC. IX.

MVlto præualet negotio *a* Imaginatiua: at dormiendò magis, propterea quod quicunq; humor in capite exuberat, ſpiritum animalem variis mouet modis. Itaq; humore colerico infeſtatus ſomniat ſe præliari: Caliditate verò, ſitire, ac fontium proinde recordatur. Atrabili infeſtatus dæmones ac monſtruoſa in ſomnis videt. cum vapores in caput aſcenderint, quibus ſpiritus ſupernatat, ſomniat volare ac natare: ſiq; diuidantur deorſum intercurrens, ſomniat cadere. Cum dulcis pituita in lin-

a Ariſt. dicit datam eſſe homini imaginatiuam, vt eos regeret dormientibus aliis potentiis animæ. Nonne melius erat hoc regimen dare intellectui, qui ſibi nunquam dormit? imò diſcurſus & ſyllogiſmi dormiendo fiunt, qui Ariſt. non videntur imaginatiuæ conuenire, &c. Somnia fiunt in capite, non in corde, vt putat Ariſt.

in linguam ceciderit, somniat edere mel & huiusmodi. Cum alij humores, res alias. Porrò corporis pars omnis passionem nouam efficere potest. Itaq; si semen abundauerit in vasis seminariis, ac pruritus ortus fuerit, imaginatur fœminæ copulari, ac proinde quæcunq; primo in memoria suscitetur, quamuis mater aut soror sit, somniat eius venere frui, ac simul abominari, quando simul & prohibitionis memoria suscitatur. nihilominus videtur sibi nec posse coitum illum auffugere, eò quòd spiritus in testiculis mordicatur à calore seminali ac huiusmodi sensum cerebro communicat. Sic aliæ corporis partes affectæ alias suscitant imaginationes. Præterea res consuetæ sentiri, remanent in memoria, & quæcunq; minima similitudine excitantur in dormiente animali: quamobrem miles belligerare, agricola arare, Philosophus disputare, amator amatæ res, somniant; quia semper hasce res cogitantes, quocunq; motu minimo similis, somniant illas, veluti exili sensui quacunq; ex delineatione parua in pariete videtur sibi animal videre. Nec dormientis spiritus discernere veraue sint quæ videt, potens est, propterea quòd in capitis penetralibus moratur; nec consueuit scire nisi per sensus exteriores. Ideoq; somniando videtur sibi res non intra caput sentire, sed foris, vbi consueuit. Ex quo palam fit sensum fieri intramittendò & non extramittendo. Interdum vero somnians spiritus simul somniat se non somniare, ob memoriam præteritorum somniorum in ipso excitatam; & dicit, Ecce hoc non est somnium. Efficiuntur quoq; somnia ab aëre communi spiritu, quo nutriuntur & viuificantur animantia cuncta, propterea quod ipse sensitiuus est, omnesq; rerum passiones participat communicatq; spiritibus animalium, quibus copulatur. Iccircò pluuias & prælia præuident animalia multa: quia ipsorum principia in aëre fiunt, qui ab illis commotus mouet proindè spiritum animalem: & sicuti defert nobis voces, ita & alias passiones defert. Ast homines aliis intenti curis, has non percipiunt passiones; ideoq; nec præsentiscunt futuros effectus. Melancholici tamen spiritu tenui possibiliq; valdè donati, cuius causa aliorum consortium auersantur, faci-

lius recipiunt aëris passiones, ac prædicunt quicquid illas mox subsequetur. Ita dum dormimus, exterioribusq; passionibus feriati ac negotiis, facilè aëris passiones suscipimus per nasum intrantis in cerebrum ac seipsum nobis communicantis. Aër alterum tangens aërem, si frigidus est, frigefacit illum: si calidus, calefacit: Si in gyrum fertur, rapit in gyrum, ac proinde communicat illi id, quod ipse in se est. Similiter si spiritus nostri intra capita occlusi non continerentur, sòlo contactu mutuo conceptiones alter alteri suas communicarent. quod nunc vocalibus organis faciunt, quia reclusi sunt, nec nisi per signa possunt inuicem prorsus communicari. Ita aër nostrum tangens spiritum suis quoque passionibus afficit impertitq;; tunc verò magis, quando spiritus cogitat magis timendo vel amando. Itaque hac nocte somniare accidit mihi de amico absente, qui vesperi aduentauerit hanc in ciuitatem, dum tamen aër serenus sit, non ventis conturbatus nec pluuiis: eòque magis, si præcogitauerim, propterea quod me ad motum illius disposuerim.

Huiusmodi Spiritus mundanus tot præteritis sensationibus conspersus affectusq; est, vt possit nouas imprimere nobis passiones: nam & quando calidus est, ira nos afficit; quando serenus, lucidusq;, lætitia; quando nebulosus, mæstitia; quando agitatus, furia; quando crassus, somno; & sæpe cogit penetralia domorum adire & consulere, &c. Huiusmodi passiones penetrant vsque ad mentem immortalem corruptionis expertem, in qua residet liberum arbitrium volendi & nolendi, ac resistendi aut credendi huiusmodi passionibus è cœlo manantibus. Et in ipsa fit Prophetia supernaturalis pro communicatione Primæ Sapientiæ, quæ intimior est illi, quam aër spiritui corporeo, sedi naturalis Prophetiæ, & ad supernaturalem organo.

De appetitiui facultatibus ſpecialibus & organicis.

CAP. XVII.

EX dictis palam eſt, quod totus ſpiritus appetit, ſed appetitiuo; ſicut cognoſcitiuo ſentit, & poteſtatiuo poteſt. Sed ſpeciales appetendi modos ſpecialibus Appetitoriis organis exercet, æterna voluntate ſic deſtinante, vt conuiuerent Mens, ſpiritus & organica moles. Quamuis autem vbicunq; eſt attractio, retentio, & expulſio, ibi appetitiuæ vires inſint; indicant enim attractione amorem neceſſariorum vtiliumq́; , expulſione odium ſuperfluorum noxiorumq́; , Retentione fruitionem ſelectorum; & in omni membro iſta inſint, vt & ſenſus: tamen non vbiq; locamus ſpeciales appetitorios modos, niſi, vbi ſpecialia obiecta & organa id indicant. Et quoniam Animal aut appetit id, vnde inſtauretur quod continuò deperdit, quaſi medicinam mortalitalis; aut ſeligit proficuum ab inutili, vbi primum appetitum ſatiauit; aut odit inutile & expellit; aut conſcium deficientis naturæ, eam in altero per propagationem ſeruare intendit; propterea cum hæc per organa ſint exercenda, tot appetitoria eſſinxiſſe neceſſe eſt. Primum ergò eſt appetitorium ingeſtionis, vt ventriculus. Secundum digeſtionis, vt venter, iecur, cor. Tertium egeſtionis, vt anus, & veſica. Quartum generationis, vt genitale.

De ingeſtionis appetitu, ſeu eſurie & ſiti.

ARTICVLVS I.

PRimus appetendi modus Eſuries eſt. per ſtomachum exercetur, tanquam organum proprium. Naſcitur ex ſenſu ſuſtionis, poteſtateq; ſugendi, edendiq;. Diximus enim appetitum omnem ex ſenſu poteſtateq; oriri; ſenſum verò ex potentia ſola. non enim ſentit cognoſcitiuum, niſi quod poteſt aut

eſſe

eſſe aut recipere patiq; poteſtatiuo. Sicuti voluntas ex intellectu & poteſtate, intellectus verò ex poteſtate, in mentis eſſentiatione. Sugunt venæ vacuatæ in membrorum nutrimentum, ſtringuntq; ventriculum; in quem lien acidum eructat ſtringensq; magis, vbi vacuus fuerit. Sentit ex hoc moleſtiam ſpiritus in fibris neruiſq; ventriculi inſitus; ergò, vt amoliatur, implere appetit vas. hic appetitus eſt fames: Quæ niſi præcederet talis moleſtiæ ſenſus, & ſugendi alendique facultas, non fieret.

Organum deſcriptum eſt prius. Obiectum eſt non omne quod implet, ſed quod implet & inuerti in res ſugentes poteſt. Non enim eſurimus terram neque metallum; ſed animalium noſtri ſimilium partes. nam & plantæ animalia ſunt: neq; quælibet, ſed vtiliter conuertibilia. Mox incaleſcit ingeſta res appetita, indureſcitq; accurſu ſpiritus, & ventriculi vnione ad eius cocturam; ac ſubinde ſitis ſequitur, Appetitus videlicet liquidi alimenti, naſcens ex aciditatis & excalefactionis ſenſu, atque ex poteſtate elixandi ſolidum cibum, diſtribuendiq; per liquorem penetrantem liquefacientemq;, vt dictum eſt prius. Potus ergò calidus proficit, ad coctionem, ſequeſtrationem & diſtributionem, vbi cibi calor ex accidenti nimius non fuerit, temperiem accerſens. Quomodo fibris rectis, transuerſis & obliquis trahat, amandet, retineatq;, dictum eſt prius; quoniam amore, odio & fruitione appetitus conſtat, proptereaque tria fibrarum genera ac facultatum enumerantur.

De ſpeciebus Eſuriei ſubſequentis.

SEcunda eſuries ſitiſq; ſimul, vt lactentis puelli, eſt in iecore; naſcens ex ſenſu ſuæ vacuitatis, & potentia ſanguificatiua. Obiectum eſt alimentum primæ coctionis non totum, ſed aptior ſanguificationi pars. exercetur per attractionem meſaraicarum. mox coctione facta ſumptoq; quod appetebat, cæterum transmittit per cauam venam ad alias appetentes partes; excrementa verò in vaſa eſurientia excrementorum. Idem facit cor eſurie ſanguinis in eo naſcente ex vacuitatis & ariditatis ſenſu,

ſenſu,ſpirificandiq; potentia. Organum deſcriptum eſt prius: & modus attrahendi, coquendi, expellendiq; ſuperflua & noxia in vaſa accerſentia ſimiliter: & quomodo pulmo, renes, lien, fel, caro, neruus, oſſa, & particula omnis eſurit,ſitit, trahit, guſtat, & amandat. & quo in eis iſta inſunt, eò appetitoria ſunt.

De Digeſtiuo appetitorio.

ARTIC. II.

DIgeſtio coctione fit, quæ quatenus conuerſiua, poteſtatiui eſt: quatenus non omnium,appetitiui. Omne enim membrum ſibi incorporat id modo, quod appetit, vt ſimile; mox odio quodam expellit ſuperfluum & diſſimile: & in alia membra illius appetentia, quia eis ſimile,reiicit. Igitur ſequeſtratio in omni coctura fit amore & odio membrorum ad quod & è quo: Retentio voluptate in quo. eſt enim ſenſus boni præſentis conſeruantisq;. Conſeruatio eſt permanentia integra,vt in Mente & angelo; vel continuò inſtaurata,vt in ſpiritu, & corpore. Attractio fit ſuctione & ſtrictione fibrarum ad intra: Repulſio ſtrictione ad extra. Sicut cum digitos ſtringimus, expellimus oſſa ceraſorum, ſi extrorſum; & appellimus, ſi introrſum. Omnis calor ſui membri ſubſtantia factus, aſſimilat coctione alimentum alito; ex peculiari facultate appetitu ſenſuq;, per ſelectionem. vbi autem nulla diſſimilitudo in alimento foret, nulla quoque ſelectio fieret.

De Egeſtiuo.

ARTICVLVS III.

QVoniam omnis amor eſt ſimul oppoſiti obiecti odium. Sicut attrahit amore, ſic odio expellit omnis pars. Sed præcipuum organum expulſiui Appetitus, eſt Anus; ſicuti attrahendi ventriculus. Feces enim in rectum inteſtinum, vbi à venis omnis proficua pars exſucta fuerit,congregantur. Quæ ſua amaritudine & pondere ſpiritum in fibris grauant, & amaricant,

Cc præ-

præsertim cum in ea suum fel superfluum euomuerit. Ad cuius amaricationis & grauitatis sensum & potentiam pellendi, sequitur expellendi egerendique appetitus. Itaq; stringendo fibras transuersas ponè, ante verò dilatando & rectas contrahendo, fit expulsio: quæ musculo ani dilatato perficitur. Potestas ergò in fibris latet. Organa sunt intestinum, & podicis musculus. Obiectum est fex, vel res noxia, inutilisq;.

Hunc ritum æmulatur omne viscus, omnisque pars. Quod enim superfluit sibi, expellit strictione ad extra; similiter & quod obest. Vnde ex totó transpirant corpore fuligines superfluitatesque. Iuuat & calor continuò exhalans ad viam. Vbi verò nequeunt ob copiam exire, congregantur in tumores & apostemata: spiritusque contra ea accenditur, donec mollescant, pellanturque.

Sed principaliter in vesica grauans vrina, appetitum parit expellendi, hoc est mingendi: magis autem si cineribus colata per renes misceatur, similibusque irritantibus, vt dictum est prius.

Cor etiam hoc in munere celebratur pellente fuligines, & sanguinem. Cerebrum sua excremenra per sensoria emittit. Et sternutatio, & ira, & febris ab expulsiuo appetitu imperantur, & potestatiuo exercentur, quemadmodum opera quæuis.

De Generatiuo.

ARTICVLVS IV.

APpetitus generandi instrumentaliter nascitur ex sensu pruritus calidi seminis, spiritum intra testiculos mordicantis, ac simul ex potentia generandi. Antequam enim semen habeant, in pueris talis appetitus non noscitur: & cum semen non inest, quia emissum est, cessat. Exercetur autem Mentula spongiosa, ex spiritus accursu ad voluptatem apta repleri, erigique, & in aliud vas penetrare, seminareque, vel ad seminandum iuuari, vt in fœminis, quibus introrsum inuersa est. Propterea huius Appetitionis obiectum est seminationis conprincipium,

ex pulcritudine existimatum idoneum, licet per abusum & deceptionem in quouis blandè calido vase excitante semen emitti queat. Non enim iste appetitus sit ejiciendi noxium superfluumque ex odio nascens; sed producendi simile ex amore.

In semine totum animal est, vt planta tota in fructu. Accidit tamen odium ex desiderij defraudatione. vnde turgent & mordicantur genitalia: & vbilibet tanquam superfluo optant exonerari eo, quod non nisi fructus & optima pars validaq; ad genus alendum est. Talis appetitus est Amor seminandi in conprincipio apto ad immortalitatem per propagationem vtcunque consequendam. Aptitudo autem ex pulcritudine agnoscitur.

Contra Arist. putantem semen esse excrementum vtile.

Quid sit Amor Venereus.

De pulcritudine obiter.

ARTIC. V.

OMne enim bonum a siue sibi, siue aliis; pulcrum fit, quibus est bonum: cum sit pulcritudo apparentia bonitatis. Bonitas consistit in potestate ac Sapientia innata rebus. Igitur pulchritudo significat virtutem corpori inditam bene potuisse, atque sciuisse ædificare illud; itaq; consistit pulcritudo in corporis proceritate, in strenuitate, agilitate, proportione partium, viuacitate colorum. Ergò, nec Pygmæus potest pulcher dici vnquam, nec fœmina, nec truncus manu, nec naso tortus, aut magnus, nec squalidus, nec senex, nec infirmus: propterea quod in his omnibus aliquid deest signum roboris, aut Sapientiæ propriæ, vel formatricis causæ.

a Idcircò res pulcræ placent, quod conseruationē repræsentant: deformes verò displicent, quia destructionem. ideoq; claudi, ægri, senes nos terrent, quia nostram nobis mortalitatem rememorant: vir autem mulierem pulcram amat magis, quoniam in illa seruatur tutius, meliusq; semen, quàm in turpi, redditurq; proles præstantior. Iuuenem quoq; ob idem. Pulcritudo artis in imitatione consistit, qua seruat nos imitando naturam: ideoq; pulcrior est Annus depicta ab excellenti pictore, quam virgo ab inepto, quia illa est præstantioris signum artis. & Dantis Infernus, quem præstantius imitatur, pulcrior eiusdem Paradiso, quem minus præstanter describit. Ita & natura pulcras res tunc facit, cum bene Ideam imitatur diuinam. Ideò pulcrum est flos Boni siue naturalis, siue artificialis.

Venustas deinde est apparentia pulcritudinis, quæ in motu, in sermone, in prospectiua pulcri consistit, quasi illius flos, sicut illud est flos bonitatis. Locuti sumus de pulcritudine humana respectiua, secundum quam & asinus asino est pulcher, & serpens serpenti, & vulnus inimici inimico: & canicies vt prudentiæ signum est pulcra, vt verò corruptelæ, deformis: Non autem de vera absolutaq;, quæ simplex est plærumque sicut lux euidentia potestatis solaris; atque pulcritudo diuina, cuius bonitatis omnium rerum pulcritudines flores quidam sunt translucentes per massam suæ statuæ; cuius homo compendium est sacratissimum. Iccircò pulcritudo rerum arte humana factarum in imitatione consistit ipsius rei, sicut pulcritudo rei naturalis in imitatione Ideæ; ergò pulcrior est pictura aniculæ ab excellenti pictore ficta, quàm Dianæ ab inepto, quoniam artis excellentioris illa signum est. Arte autem nos seruamur. Conseruatio verò summum est Bonum; cuius respectu cætera dicuntur bona, quorum bonorum signacula apparentiæq; sunt pulcritudines. Iccircò amabiles, quod conseruationem, aut conseruantes res ostentant. sicut turpitudo odibilis, quia destructionem, vel destructiuarum quoquo pacto rerum indicium est.

De natiuitate hominis, & sexus ratione.

CAP. XVIII.

ARTIC. I.

Absoluto igitur vniuerso huiusmodi artificio in vtero: auctoq; *a* post sex aut septem, aut octo, aut nouem menses, prout calor magis minusve potens fuit elaborare perficere ac roborare illud, incipit agitari, plærumque tamen in septimo.

Quapropter in octauo lassum est, ac proinde tunc nascens sæpe moritur. at in nono reuiuificatum vires resumit. Quoniam

a In quonis mense post sextum nasci potest: at in octauo non viuit ferè vnquam, ob rationem hic adsignatam. Nam quam à Saturno afferunt Astrologi, occulta est.

niam verò deficit nutrimentum conueniens robori ac magnitudini acquisitæ, incipit agitari nimis, disrumpit membranas ambientes, aperitur vterus, ipseq; collectis *b* ossibus adhuc tenellis æquè ac nerui, foras egreditur siue mas, siue fœmina. Fit *c* mas quando temperies calida est valdè præsertim inguinibus, quia calor robustus educit foras masculina genitalia. fit fœmina, quia calor debilis nequit propellere genitalia: iccircò intus remanent sicuti marsupium inuersum. Etenim in genitali & maris & fœminæ insunt testiculi, & penis seu virga: at differunt sicuti chirothecæ digitus foras expansus, idemq; intro inuersus. propterea multæ *d* fœminæ ex vtero egredientes, masculi deinde factæ sunt aucto calore, præsertim confricatione multa in pudendis. fœmina igitur est masculi defectus, eò quod natura intendens perfectum producere hominem, deficiente calore absoluere non potuit. Verumtamen cum prouida sit, vtitur illa tanquam vase generationis, sicut Prima Sapientia consuluit. cui huiusmodi defectus non est præter rationem: qui tamen particulari naturæ casus est, ac deinde quasi ex industria factus esset illi profuit & seruiuit.

Cum præualet paternum semen robore & copia, patri similis fœtus nascitur, matri verò, si maternum præualuerit. Interdum consanguineis & extraneis similis est, prout temperies ipsorum seminum ex mistione variatur, aut ex alimento, aut cœli mutatione: Sæpe quoque ex *e* imaginatione parentum transfundentium spiritum cum semine affectum imaginatiua ipsorum, qui postmodum secundum talem agit ideam in corporis fabrica.

b Ossa in vtero lenta sunt, sicut & ouorum cortices, & corallia intra matres suas, quæ in aërem prodeuntes indurescunt. ideoq; obstetrices caluariam concinnare cõsueuerunt, in quam capiunt formam.

c Iccircò in dextra vteri, & ex dextro testiculo, tanquam calidioribus, fit plerunque mas, &c. Aristot. & Auerr. de-

cipiuntur aliam ponentes differentiam, vt dict. in disputat. contra ipsas. Masculinitas & fœmininitas fiunt à pluri vel pauciori calore siue masculi, siue fœminæ. At similitudo ex copia & robore seminis paterni siue materni. Ideoq; mares matribus, & fœminæ patribus nascuntur similes non raro, &c.

d Hanc experientiam à Galeno visam & à Telesio vidimus nos Neapoli, & Iulius Cæsar Pusus testatus est alteram. & in oppido Amatrice monialis monialem confricando facta est masculus. *e Auicenna narrat mulierem in actu Veneris mirando figuram Æthiopis nigrum peperisse fœtum. & Iacob Patriarcha parere faciebat pecudes albos aut nigros, aut varios ponendo virgas talium colorum in canalibus.*

Egreſſus ex vtero, non ſubitò quocunq; nutritur alimento, ſed illo quod ſibi ſimilius ſit, hoc eſt, tenerum molleq;. Quoniam verò *f* albo ex ſemine conſtituta ſunt oſſa, nerui, membranæ, omneſq; demum partes albæ & exſangues; ſanguineæ verò rubræq; ex fœmineo ſanguine, puro, non menſtruo, veluti iecur, cor, caro: propterea nutritur rebus ſuis partibus conſimilibus ab origine; hoc autem lac eſt fœminæ; quod ex puro ſanguine fit, ex quo prius nutriebatur fœtus, attracto deinde in mammillas arte diuina, vtero correſpondentes. atque ibi cum decoctus fuerit ope arteriarum, venarum, & fibrarum multarum, aſſumitur in glandulas mammillarum, & elaboratur, & albeſcit. hinc exſugitur à fœtu inſtigante conſilio antiquo Primæ Ideæ. Quodlibet *g* etiam animal naſcens conuertitur ad ſugendum aliquid ex matre ſua, veluti plantæ ex matre tellure. at animalia intra oua naſcentia, quæ à matre ſequeſtrata iam ſunt, ad ipſam non conuertuntur, ſed ad communem matrem hauriendi gratia nutrimentum.

Ouipara quæ ſunt Animalia, diuino iuſſu plures fœtus edere ſimul ac nutrire debent, nec vna intra viſcera maturare poſſunt; iccircò membranis, prima, ſecundaq; mox indureſcenda illos circumdatos edunt. poſtmodum verò *h* proprio viuificant calore, tanquam plantarum ſemina, vel alieno, ſpiritumque ſuſcitant. Qui mox ad Ideam generantis quam ſeruat, ex alba oui portione partes animalis efformat albas, ex rubra

f Stulta eſt Ariſt. ſententia, quod ſemen non ſit fœtus ſubſtantia, ſed agens tantum; cũ ſemen plantæ in plantam vertatur; & ex albumine oui partes albæ pulli fiant: quod patet ponẽdo decem ſub incubãte gallina, & quotidie frangendo vnum. Ratio eius quod idem non poſſit eſſe agens & patiens, falſa eſſe in ſemine herbarum noſcitur. Et concedo ſpiritum eſſe agens, corpulentiam patiens, fallitur quod ſemen non ſit animatum. quomodo enim tam formoſum opificium ſciret effingere? Item anima vnde oritur? materia non habet in ſe animam incluſam; nec ſemen ſi non viuum eſt, agere poteſt. nec generantis motum ſeruaret: nam virga mota, cuius exemplo vtitur Ariſt. ſibi relicta perdit motum ſed ſeminis motus ſemper magis roboratur, & præualet in mouendo, & formando artificioſè fœtum. Si fœtus menſtruo nutriretur, ſubitò periret; quomodo ergò menſtruum ſit eius materia? g *Res dubia nouo indigent conſilio. at manducatio in omnibus vitabus eſt certa. hic patet ſcire eſſe reminiſci, ſed non Platonicè. nam ipſe vult animam ſcire omnia ante, & non in generante, ſed in ſe: & omnia communi anima animata eſſe, quæ nouam vitam alibi, & alibi inſtituens addiſcit reminiſcendo, &c. quod negamus, &c.* h *Calor fimi naſci ex ouis pullos efficit, & Arena Nili in Ægypto: quoniam ſpiritus excitatus agit & format pullos iuxta ſuam Ideam, & non extraneam. ideo gallinæ ouum cui columba incubet, gallinam non columbam affert.*

rubra verò rubras; quæ etiam nutritur antequam ex ouo erumpat.

Quoniam non nascitur Animal, veluti planta partim in aëre, partim sub solo, & prius emittendo aliquam portionem, qua addensata submittit aliam in cacumen, ibiq; aliam elaborando ex attracto humore interpolatis vicibus suam magnitudinem variam sortitur. At vniuersum intra vterum, aut ouum perficitur opificium; iccircò conformiter crescit ipsius figura tota, singulas in partes nutrimento iuxta originalem normam confluente. Cæterum quoniam in longum extensum est primò semen, in longitudinem magis, quam in latitudinem augetur Animal, erigiturq;.

De paßionibus animi ex volitiuo & potestatiuo.

CAP. XIX.

ARTICVLVS I.

CVm omnes cognitiones Animatorum sint motiones ab obiectis inditæ præsentibus vel absentibus per se ipsa, vel per sui similia agentibus; & hæ datæ sint ad conseruationem compositi opificij animati: & conseruatio non per se insit, sed acquiratur consecutione boni & fuga mali, fit, a vt veluti à sensu nascuntur memoriæ, discursus, intellectiones & imaginationes, ita & à voluptate quæ est Appetitiui principij affectus sequens sensum præsentis boni, & à dolore, qui est affectio sensus præsentis, coniuncti scilicet mali, oriantur aliquæ affectiones ad bonum & malum, præsentia vel absentia, vel mista, in ijso spiritu.

a Quoniam appetitus nascitur à cognitione, voluptas & Dolor quæ appetitus sunt affecla, sensus quoq; sunt. vide Metaph p.2. sed causaliter, non formaliter. sic enim affectus sunt.

Voluptas quidem & Dolor Animali sunt inditi quasi stimuli duo, duoq; exploratores Mali ac Boni, ac sine illis subitò periret. Non.n. absq; voluptate manducaret; nec absq; fame, quæ dolor est,

est, appeteret cibum; nec fugeret ignem, aut serpentes, aut noxia reliqua, nisi doloret: nec Venerem sectaretur, nec cibum, nec alia conseruantia bona, nisi voluptate traheretur. Sunt igitur Sapientiæ & Amoris conseruationis cuiusque entis, voluptas dolorque exploratores ac stimuli primiores & finales causæ. Voluptas ergo dicitur Affectus sequens sensum boni coniuncti virtuti sentienti, ad quam sequitur fruitio simul, intrinseca cognitio conseruatiua, amplificatiuaque entis fruentis.

D. Thom. p. 2 q. 5. 5. Iren. lib. 3.

Ita & Mens in Deum profundata, fruitur voluptate orta simul ex vnitione cogniti boni & cognoscentis. cum fruitio sit sensus, vel proles sensus sapientis bonum coniunctum sibi. Desiderium verò est causaliter finali causalitate voluptas quædam absentis boni, & tendentia in illud. Idem *b* videtur esse Amor etsi plus includat. Iccirco eius obiectum est pulcritudo, quæ est apparentia boni. & quia Amor est desiderium animi propendentis in rem amatam, res autem amatur quatenus bona esse cognoscitur siue verè, siue falsò: bonitas autem ab apparentia sua cognoscitur, quæ est ipsa pulcritudo: propterea dicimur Amare pulcrum, Bono frui. Hic Amor dicitur in spiritu Appetitus, in Mente verò voluntas. ac propriè est immortalitatis desiderium: hoc enim est conseruatio, æternitas. Cibum amamus vt seruemur in nobis: Venerem verò ac famam, tanquam remedia contra mortalitatem, quam solo cibo euitare vsque non datur.

b Quoniam visus & auditus à longe obiecta recipiunt, respectu eorum dicuntur res pulcræ. odoratui vero ac gustui & tactui, quia intra se habent obiectum, dicitur bonum, & non pulcrum. Sic Veneris bonum amatum, quando frui datur ipso, ditur bonum jocundum, quando vero appetitur pulcrum. Et cum dicitur amari coniunctum bonum, non verè dicitur nisi quatenus amatur quod non adest, hoc est persistentia fruitionis futura, non præsentis, vt præsens.

Quando abest bonum, ac spiritus alicui argumento confidens acquirere illud putat: tunc hæc voluptas absentis boni prælibata in sensu illius, vocatur Spes, potestatiui proles. indita quoque Menti, speranti in verè bonum, quod à mortalibus bonis argumentatur.

Confidentia autem spei est præuia plærunque. Nam in viribus propriis vel alienis præsentiscit bonum acquirendum.

De

De quo cum dubitatur, propriarum virium aut aliarum defectu, Diffidentia dicitur; & Timor ipsam consequitur. Quià Dolore & Impotentia nascitur, dum se ineptum Spiritus existimat ad adipiscendum; vel difficultatem ex parte amati boni. Vocaturq; ipse timor Zelotypia, quando timetur ne alius sibi conquirat bonum quod nos amamus: & est argumentum propriæ inferioritatis in virtute, aut diffidentiæ erga obiectum, vel instabilitatis obiecti in reamando, aut paruitatis, & insufficientiæ erga plurimos Amantes. Iccirco diuinus Amor, cuius obiectum est sufficientissimum, & non partiale, caret dolore zelotypiæ, & coniungit amantes, non dissoluit.

Dolor igitur est alter fons passionum, ipseq; est affectus ex sensu mali præsentis coniuncti dolenti; odiumque ab ipso pendet; quod est abominatio mali absentis fugaq;. Cuius obiectum est Turpitudo, apparentia mali; sicuti Pulchritudo Boni.

At cum imminet malum, eiusmodi dolor vocatur Pauor: Timor enim est dolor ob carentiam boni; sed pauor est ab ipso malo. Vnde cum pauemus, spiritus in interiora fugit, remanent oculi patui, & nerui tremunt, quia modicus remanet spiritus ad mouendos ipsos; facies pallescit, capilli eriguntur; quoniam abeunte introrsum calido spiritu, cutis adstringitur, & pili eriguntur, sicuti & stilus pressus in sui extremo. fitque sensus frigoris ibi deficiente calore, vnde fugit.

Cæterum si spiritus non cedit malo, sed contra ipsum accingitur propulsandum, dicitur hæc affectio Ira: quæ fit colligendo se spiritu contra malum. vnde ardent oculi, tenduntur nerui, feruet sanguis impetuosè agitato spiritu ad vindictam.

Dolor ac voluptas alienis ex malis bonisque in nobis nascentes, ab eisdem deriuantur principiis. ita & risus & planctus.

Lætitia [c] ac tristitia sunt quoque voluptatis & doloris osten-

[c] *Lætitia fit cum dilatatione & augmento spiritus; Dolor constrictione & decremento. ibi enim crescit dilatatus spiritus versus bonum, hic verò decrescit fugiens à malo, seseq; cogens, &c.*

ostensiones grandes. Quando spiritus exhalaratur, totus foras mouetur, confluit in oculos ad fenestras suas, vbi se ostentet beatum, illosq́; lucidos reddit sua luce, clarosq́;, cutim quoque serenam pellucidamq́;, & tumidam, se plenam, augendo dilatando ac amplificando seipsum. Ac sæpe tanto impetu effluit totus foras, bono insperato adueniente: quod se ipso copioso impetuosoq́; in angustias redacto suffocatur, ac moritur. Tristantes verò econtra colligunt spiritus in interiora, auersantes videri in sua infelicitate; ideo oculi exigui, cutis crispa & tetra, nerui flacci, membra & vox demissa illis inest, spiritu nempe abeunte, & conspectum auersante.

De Risu.

ARTICVLVS II.

QVando quid boni apprehendit spiritus, diffunditur, & ridet. itaque Risus dici potest dilatatio spirituum, manifesta in labris, quæ contrahuntur maxillas versus à copia spirituum accurrentium ad se dilatandum intra musculos neruosque ex quarto pari prodeuntes. Interdum quis nolens ridet, cum nil boni, quo dilatetur sibi aduenerit; sed dum pungitur in partibus detectioribus & gracilioribus, veluti sub planta pedis, & in lateribus, vbi multus est spiritus, ac ibi nocumentum multum pati posset, quia iniuriis ibi magis expositus est, dum fugit interius nec potest, refugit exterius; dilaturq́; in risum gaudens, quod ab eiusmodi confricatione non ita vt posset, malè afficitur, sed & ibi malis simul resistat. Voluptas autem magna est non sentire detrimentum à præsenti malo. At dum propria manu illis in partibus quis confricatur, non fugit spiritus, nec ridet; quoniam à seipso pauorem non apprehendit. nec proinde lætatur eo, quod non patiatur nocumentum, cum ibi à se non immineat.

Naufragia & prælia aliorum sine periculo nostro conspicientes lætamur ac ridemus, non quia illi patiuntur, nisi sint

nos.

inimici, in quorum malo nostrum relucet bonum; sed quia nos caremus illis malis nostra virtute, aut fortuna diuina; aut quia discimus cauere; scientia autem suauis est, quoniam conseruat. At videre equites armatos, & gesta heroum legere delectat vsque ad risum, quoniam nostræ naturæ insuper fortitudinem & virtutem ostendunt: vt contraria contristant. Interdum quis ridet dum alius plorat in quo plorare minus deberet. Vnde Spiritus, qui alieno planctu quasi à proprio malo in alio simili præsentato, cogitur interius ad dolendum, animaduertentes quod illa res qua alius dolet, ac se ad dolendum inuitat, non verè nocet, post vbi contrahitur, prorumpit in risum dilatando se, ac renuendo contrahi aliena contractione, & propria gaudendo virtute, nescia timere, quod alij timent, plorantq;. Sic & interdum, post vbi doluerit, ac simul perpenderit non esse dolendum, subito dilatatur in risum. Alias etiam cum viderit nulla arte posse obuiam iri, in eo quod tantum videt, generosus spiritus ridet.

De Admiratione & Risu simul.

Risus interdum post admirationem sibi a oppositam fit. Admiratio enim est collectio spirituum vnitorum ad contuendum Rem nouam magnamq;. Iccircò arcuantur supercilia, aperiuntur palpebræ nimis, quo intret ad Animam contemplantem Res apprehensa vt consideratione digna. At cum Spiritus ipsam bene intellexerit pernoueritq;, proinde gaudet se nosse illam, ac dilatatur, ridetq; vt recompenset constrictionem, reficiatq; se ab illa, in qua laborauit considerando. At si quando agnouerit illam non fuisse præhabita attentione dignam, propriam ignauiam inertiamq; incusat & tristatur. Verumtamen si subito animaduertit illam non esse dignam admiratione, ridet, quasi despiciens illam & admiratores eius, gaudens se præsciuisse, nec illud se permisisse. Et dilatatio vita est rerum tenuium: Iccircò quæritur risus magis.

a Risus non est admirationis effectus, vt putant Peripat. sed oppositus illi: Qui plus admirantur, minus vident. nec rationalitatis est passio; nam stultiores plus rident, & pueri ante vsum rationis ridet. Ergo est &c.

Ita in *b* Comœdiis videntes aut audientes aliquid propositum tanquam admirabile; quod postea non qualis proponitur, sortitur exitum, sed in industrem vertitur argutiam, ridere solemus ob idipsum, & ob Artificium scientiæ signum conseruatricis, ideoque placentis valdè. Aut ob inertiam si ineptum finem sortitur, ridemus, non quia alius est iners, sed quia nos solertiores in eo esse cognoscimus, ac experimur nos posse meliora præstare. vel quia eorum, qui industres habentur, ineptias sapienter detegimus. Ridemus quoque, vbi cessat admiratio omni ex Re monstruosa, vel quia euadimus doctiores.

b Placet Comœdia sicut pulcra, quia signum est artis humanæ consistentis in imitatione; qua omnis homo gaudet in simili, quia natura cōmunu bonum sentit. Nisi per inuidiam doleat impurus homo: purus enim alienis bonis gaudet, vt similis nisi possessor sit prauus, indignusq́, &c.

De Planctu.

ARTICVLVS III.

PLanctus ex contrariis nascitur causis. Estque collectio spirituum, qui intro fugientes, ne infelices videantur foris siquid mali contigerit, ac contrahentes sese, ita emittunt in oculos humorem; qui extra cerebri membranam fit ex vaporibus non potētibus per caluariam educi, iccircoq; strictis in aquam, quæ à spiritu cōtracto, ideoq; eleuante cerebrū tunicasq; compressa commotaq; foras excurrit per membranam in sinum oculorum.

Lætitia repentina planctum quoque excitat, dum commoti spiritus ad foras volandum, simul intro contrahuntur ne suffocentur. Contuendo quoque ac cogitando *a* nostras vel aliorum ærumnas persimilis contractio persimilem planctum efficit. Plærique sunt vdo nimis cerebro donati, ac spiritu vehementi, facileque imaginatiuo, qui colligendo sese intro, planctum cum voluerint edit, apprehendendo & imaginando plorabilia.

a In malis aliorum misericordia, in nostris tristitia est.

Varij sunt multique affectus misti ex dolore & voluptate, nascentes ex constrictione ac dilatatione Spiritus apprehendentis malum aut bonum, verum vel apparens, aut vtrumque simul. Sed hæc in sequenti sermone repetere altius penitiusque, de passionibus disputando propter virtutes æquum erit.

De executione, seu operibus organicis.

CAP. XX.

POst Affectiones sequitur Executio, quæ est Affectionum extensio ad obiecta earum, quemadmodum Affectio est extensio facultatis: Facultas verò extensio seu respectus essentiæ ad exteriora.

Dicitur etiam Operatio, quod vocabulum internas emanationes primalitatum; & Actus ex affectis mox primalitatibus exortos, & exteriores simul Actiones singnificat; ad quas per certa organa Animal exerit.

Igitur quemadmodum sanctissima Monotrias organis Potestatoriis, & Sensoriis, & Appetitoriis ornauit animal; sic etiam Executoriis, quæ omnibus iam dictis deseruiunt. Exequimur enim quod possumus, scimus & volnmus, & ipsorum ad obiecta consequenda.

Ergò quoniam cuncta motu exequimur, organa motus sunt & executionis generatim: hoc est, Musculi & iuncturæ ossium. Per illos enim fit dilatatio & constrictio, spiritu se cum sua mole in ventrem musculi, aut in extrema conferente: per has flexio, & extensio, & gyratio, sicut in ipsorum fabrica dictum est. Illis vtuntur viscera sensoria & appetitoria ad trahendum & expellendum; his potestatoria & exteriores statuæ partes, vt ex dictis constat. Vnde quot iuncturæ ossium, quæ quasi centra motus sunt, ac vertebrarum, tot par-

tialia organa sunt. Sed neque absque musculo dilatante fit inflexio; neque absque eodem extensio iunctarum partium. Hoc autem spiritus facit, quoniam tenuitatem habet subiectam velociter obedientem ad impetum quouis faciendum vnitione & inflandum, & abscedendum. Neque enim aliud mouet physicè, quod seipsum non mouet, nec aliud scit, se nesciens.

Calor autem tenuitatem mouet formaliter & effectiuè. Mouet ad hoc obiectum, quia appetit: appetit, quia sentit; sentit, quia potest agere & pati. Pati quia finitæ est naturæ; Agere quia diuinæ particeps potentiæ. Omnis ergo motus à Deo. Nam & prima volitio, & prima notitia, & primus potentatus essentiales, vnde isti accidentales oriuntur, à conditore essentiæ est Deo. *a* A quo & de nouo multæ immittuntur.

a Aristot. cognouit etiam à causa diuina motiones nouas in libr. de For. quas perperam in Metaphys. negat, quoniam negat originem rerum.

De Delatiuo.

ARTIC. I.

PEculiaria executoria duo tantum sunt Pes & Manus, in Homine; in brutis idem vel analogice. Omnis enim executio aut ad fugam mali & sequelam boni, notorum possibilium spectat; & hoc pede exercetur organicè: aut ad contrectandum res exteriores, eas nostris applicando vsibus; & hoc manu fit.

De Fabrica pedum, & vsu partium eius dictum est cum fabricam Animalis celebraremus. Et quomodo oculus vnus esse in cyclopibus queat, non autem pes; quoniam dum mouet animal pedem vnum, necesse habet simul statuam altero sustentare ne ruat. Quin nec vno saltare bruchus possit, nisi statua in alterum latus molestè inclinatâ. Diximus loco pe-

eo pedum piscibus multis pennulas datas; Auibus alas; si expedes quidam sunt, alarum rotam in aëre etiam dormiendo expandentes. Sed quoniam in aëre vita cæteris non seruatur, nisi ex humi nascentibus, nec semper se sustinere in sublimi grauitas potest, habent & pedes. Quare autem alia bipedia, alia quadrupedia, alia sexipedia, ibi declaratum. quoniam Stellæ Marinæ rotantur radiis, echini spinis, spongiæ immotæ manent, aliaque sola dilatatione & constrictione contenta. Alia annulis progrediuntur vnitione & extensione.

Obiectum pedum commodum & incommodum esse videtur. quicquid enim sectamur, aut est locus commodus, aut cibus, aut cognoscibile, aut vincibile, aut delectabile. Etenim & hostem sectamur ad perdendum, vt vita in tuto & commoda nostra sint. Hæc autem omnia commodi voce declarantur. Incommodi verò locus inutilis, noxiusque, & inimica, & læsiua, & vana, id est, vtilitate expertia. Omne ergò exterius possibile, cognoscibile, & appetibile, obiectum executionis est, qua commodum per se vel per accidens, commune aut proprium. placet & incommodum, quo commodum æstimatur.

Opposita quoque spectant ad eandem executionem declinatiuam, cum & visus albi & nigri idem sit. In adsecutiua faciem & sensoria ad obiectum vertimus tanquam ad bonum & conseruatiuum; in declinatiua tergum, tanquam ad malum, ne facies & sensoriorum spiritus lædatur.

Executio alia naturalis, alia moralis, alia supernaturalis. Naturalis fit simul ac Potestas patitur ab obiecto, & cognoscitiuum ex illa passione iudicat de obiecti natura, & appetitiuum afficitur bene vel malè. Tunc statim Potestatiuum incipit executionem sequelæ vel fugæ. Moralis fit cum post passionem & notionem & affectionem consultatio adhibetur, ob experimenta iam facta, quod non omne malè afficiens aut

benè,

benè, est vndiquaque malum vel bonum; cum mixta sint mala bonis, vt in sequenti parte declaratur. Supernaturalis fit à diuina instigatione facta in principio motiuo; quando nullo consilio, passioneque corporea, voluntas agitur, notitia illustratur, & potestas iuuatur, à Deo quidem efficienter, ab Angelo suggestiuè, vt in Metaphys. sed interdum dispositiuè à cœli & aëris occulta passione communicata, de quibus ibidem, & in lib. de sensu Rerum. Spirituales homines discretionem ipsarum sortiuntur.

In Executione & cognitione media præcedunt conclusionem & finem. In appetitione prior est finis: ideo scientiæ dirigentes appetitum à fine incipiunt, dirigentes intellectum à principiis mediisq; & à quod primò occurrit.

De Contrectatiuo.

Artic. II.

Nil iuuat ad rem commodam incommodamve peruenisse, nisi eis vti ad cōseruationem queas. Propterea Actiua Mens sanctissima addidit contrectationis organum Manum, qua homo res cunctas ad sui aptat vsum, lapides, metalla, plantas, aërem, mare, liquores, animalia, ipsorum partes, carnes, ossa, coria, pilos, artificiose admirabiliter. De cuius fabrica suo loco dictum est. Manus duplex duo principia actiua Naturæ. neque enim materiæ ab vna sola exerceantur. Exercitatio manuum in corpora imprimens formas sibi commodas delens incommodas, vocatur Ars: quæ Mentis humanæ ideas per spiritum in manum, & per manum in materiam, diuino quodam modo effundit.

Quarum aliæ potestatiuo deseruiunt, vt Ferraria; aliæ cognitiuo, vt Typographia; aliæ Appetitiuo, vt coquinaria. De quibus in Moralibus sermo nos manet. In quibusdam artibus pes manus opera capessit, ancillaturque manui, vt Doctori discipulus, cupidus fieri manus, si quando hoc crit

rit vſu ceſſante ſuo in altera vita; Etenim & ſpeciem gerit. Alia exercitia quæ artes non ſunt per manum capeſſimus, offenſiones, defenſiones, expulſiones, applicationes. Nam attrahunt, retinent, expellunt pro appetitiuo; pugnant & muniunt pro poteſtatiuo; Signant, delent, loquuntur, ponderant, numerant, menſurant, manifeſtant pro cognoſcitiuo.

Tota rerum Natura Manum hominis admiratur, omnia ad ſuum vſum reducentem, animalia, ventos, mare domantem, intreĉtabilem quoq; ignem contreĉtantem, & per lucernam de noĉte diem facientem, Aſtrolabioq; ſidera ſuo ſupponentem ingenio.

Et dixit Sapientia: Ex hoc mei participium luculentum in homine agnoſcatur. Neque enim dedi manum neſcientibus. Simius non niſi ſimilitudinarium eius habet vſum, & pro ventre; & Aranea, & Cancer. Proprius eſto Hominis.

Cæteris brutis pro manu ſit os, vt ventris & corporeæ conſeruationis curam eis demandatam intelligas: Homini verò rerum omnium, quas manu & per organa manu fabricata contingit, vt per illas mei contemplationem, & ſuæ dignitatis & dominatus ſuper cunĉta, tanquam Princeps, & cuius gratia ſunt, memoriam in quolibet ſuo opere conſeruet; & tanquam in libro legat in ſuo operatorio propriæ culpæ accuſationem, ſi me tam ſibi in omni manifeſtam manuali aĉtu inſpeĉtioneque, tanquam ignotam deſeruerit.

Neque enim caſu, neque dormiendo, tot numeris & commodis decoraui eas, nec ſignaui quicquam fruſtra, ſi nec vos, ſi apicem aut literulam in Scriptura veſtra absq; ratione & fine delineaſſe quis dicat, non indignamini.

Infelix, qui vnde proficere debet, inde deficiendi, errandiq; occaſionem ſumit.

Qui plantauit aurem, non audiet? aut, qui finxit oculum, non considerat? aut, qui fabricatus est manum, non operatur?

INTELLIGITE HOC, ET REMINISCAMINI.

FINIS.

F. THO-

F. THOMÆ CAMPANELLÆ

PHILOSOPHIÆ REALIS EPILOGISTICÆ PARS SECUNDA QUÆ DE MORALIBUS.

De essentia Virtutis, & principijs eius, & passionibus, & operationibus, quarum regula est.

CAPUT I.

ARTICULUS I.

Erum opifex potentissimus, sapientissimus & amorosissimus hominem diuinum, liberum, religiosumq; animal ineffabilibus vinculis ex mente, spiritu & corpore artificiosissime composuit. *S. Ambr. de dign. hom. & de Isaac.*

2. Mentem non composuit, sed, ad sui similitudinem & imaginem, ex potestate, sapientia & amore essentiauit, indissolubilibus, propter realem identitatem earum & coinexistentiam, nullis internis aut externis contrariis physicis obnoxiam, puramque ab omni corpulentia, sed finitam, ob participium nihilitatis: eamque infudit non confudit corpori. Spiritum verò ex eisdem primalitatibus, aut earum potius parti- *S. Ambr. de bono mortu.* *Ex Augustino. & Bern. in lib. de dig. div. am.*

Contra hæresim, quæ sensualitatem i. e. spiritũ, a diabolo, & similiter pudenda, deriuant.

ticipio, & corpore tenuissimo, lucido mobilique composuit, idcoque dissolubilem. Corpus vero ex visceribus & statua, & humoribus, & vasis composuit & compaginauit: vt primalitates copulent spiritum & mẽtem, tenuitas spiritum & humores vnde nutritur, humor spiritum & corpus solidum, reficiendum eius crassitie; in quo etiam sunt primalitates obscure & naturaliter, sicut in spiritu animaliter, in mente purè & diuinitus emanantes per creationem: alias non essent ab vno.

Intellectus, voluntas & memoria, quæ est creatis, ad intrã essentia sunt animæ, ad extra respectus. Vide metaph. p. 2, & theolog. nostram lib. 7.

3. Primalitates ad intra essentiant mentem: ad extra verò consideratæ respiciunt obiecta, & dicuntur facultates aut potentiæ: vt verò ad obiecta feruntur per operationes inchoatas emittunt passiones. quæ in quantum sunt à potestatiuo, propriè passiones dicuntur; in quantum à cognitiuo seu sapientia, notiones, in quantum ab amore, affectiones: tam in mente, quam in spiritu. Ex quibus subsequuntur operationes ad extra, vel omissiones, quæ ex Nihili primalitatibus sunt, videl. ex impotentia, insipientia, & disamore. At in spiritu vocantur, vis, sensus & appetitus, seu irascibilis, cogitatiua, concupiscibilis. In corpore, impetus vel grauitas, apprehensio, & propensio. Quoniam specie differunt partiali, sicut mens, spiritus & corpus: licet componat indiuiduum vnum, sicut sanguis, os, & caro. Corpus itidem, quoniam mentis & spiritus est organum, habet alia organa, operationibus & affectibus appetitiui seruientia, vt ventriculum, iecur, cor, fanus & sitis, pudendum libidinis, anum & lienem, & fel, & vesicam odii, & expulsionis, cognoscitiui verò oculos, aures, naues, linguam, quæ & expulsionibus seruiunt: potestatiui vasa solida, sed propriè executionis musculos & iuncturas ossium, vt dicemus in Medicina.

Errant, qui irascibilem & cõcupiscibilem separant cum Galeno à rationali sensitiua, sicut qui potentiam & voluntatem ab intellectiua.

4. Obiecta potestatiui & suarum passionum sunt possibile & impossibile. Cognoscitiui, verum & falsum. Appetitiui, bonum & malum: Idque, quod ens finitum ex ente & nihilo constituitur: ideoque ex potentia & impotentia, sapientia & insipientia, amore & disamore. Vnde duplex est fons passionum, notionum & affectuum. Ergo & operationem.

5. Igitur quoniam non fertur animal ad obiecta, neque refu-

refugit ea ex solo potestatiuo, quia potest & non potest; nec ex solo cognoscitiuo, quia scit aut nescit; nec ex solo volitiuo, quia amat aut odit; sed ex omnibus hisce quoniam sunt vnum in radice & essentia per identitatem essentialem, licet varientur erga obiecta propter accidentalem additamque entitatem: necesse est operationes prodire ab amore & odio circa prænotum & possibile. Non enim amamus nisi quod nouimus bonum. Nec nouimus, nisi quod nobis est possibile necesse.

6. Et quemadmodum amor ex sapientia & potestate emanare intelligitur in metaphysica, & sapiētia ex potestate: sic etiam passio amoris ex passione sapientiæ & potestatis, & passio sapientiæ ex passione potestatis; & eodem ordine omnis operatio. *Vide de hac metaph. 2. part. lib. 1. c. 11. art. 1. & seqq.*

7. Siquidem postquam aliquid receptum in potestatiuo scimus esse possibile bonum per cognoscitiuum; tunc succedit amatio talis boni. At nec postquam scimus, aliquid esse bonum, & amamus illud, statim aggredimur adeptionem illius, nisi accedat imperium potestatiui. Multi enim sciunt, bonam esse obseruantiam legis, & amant tanquam bonam, sed tamen non obediunt, videntesque meliora probantesque, deteriora sequuntur. Post imperium verò per potestatiui & spiritus & corporis & mentis vires incipit operario, vt in omibus potestas sit prima; sic in operationibus, sicut in affectionibus & essentiatione.

8. Omnis operatio vel est via ad capiendum bonum præcognitum possibile: vel fuga mali præcogniti possibilis. Sic & affectio est inchoata operatio, vel eius origo, vt ex dictis sequitur. Et distinguitur in principium, medium, & finem: in quibus variari solet affectio. Vnde amor in radice dicitur desiderium, in medio actionis exultatio, in fine voluptas. Sic de ceteris. Et circa malum in principio est odium, in medio horror, in fine dolor: quando obiectum coniungitur facultati odienti.

9. Ergo passiones potestatiui ante aggressionem sunt, ferocitas & debilitas, rigiditas & flexibilitas, promtitudo & lentor. In prosequutione verò, velocitas & tarditas, obstinatio & instabilitas, acedia & pernicitas, diffidentia & paruipensio,

Ee 3 præ-

præsumtio & desperatio. In comprehensione seu adeptione boni, impetus seu irruptio & retrocessio. In fugando malo vel destruendo, ira & pauor, audacia & timor, crudelitas & misericordia. In tolerandis verò malis, impatientia & insensibilitas. In aliorum culpas, iracundia & asinitas. Circa proprias, pudor & impudentia. Circa virtutes & bona tumor & despicientia. In cunctis vigilantia & negligentia.

Operationes verò, vt sunt à potestatiuo finito sunt facere & deficere, imperare & obedire, agere & pati, laborare & otiari. Ex his enim educuntur species actionum & defectionum omnes, vt ambulare, bellare, cadere, stare, & cæteræ innumeræ.

10. Intellectiui passiones, quæ notiones penuria vocabuli dicuntur, in radice sunt, scibilitas & ignorabilitas. Relata ad obiectum, scientia & ignorantia. In sensu sagacitas & stupiditas, memoria & obliuio. In discur, superplexitas & resolutio & præuolatio. In intellectu, acumen & obtusitas. In imaginatione, delirium, furor, somniatio, adsimulatio.

Operationes verò dicuntur sentire, memorari, imaginari, ratiocinari, consulere, credere, discredere, considerare: non aduertere, circumspicere, intelligere, contemplari, opinari, scire, sapere, desipere. At quatenus referuntur ad alios, sunt, docere declarare, occultare, credere, discredere, suadere, disuadere, fallere, admonere, ordinare & inordinare, quærere, inuenire, frustrari, decipi, & aliæ mistæ. Imtari enim ex potestatiui & cognoscitiui operationibus miscetur.

11. Appetitiui affectiones dicuntur, in radice, amor erga bonum, & odium erga malum. Sed quando tenditur ad obiecta, dicitur desiderium & abominatio. Cum obiectum coniungitur nobis, dicitur voluptas & dolor. Sed quoniam bona sunt diuersi generis, plura sortitur nomina & affectiones Appetitus. Non enim eodem modo amamus filios & canem. Igitur amor erga deum sanctitas, erga parentes & patriam caritas, erga vxores & mulieres concupiscentia, erga filios dilectio, erga bona exteriora cupiditas, erga honores ambitio, erga cibum fames,

mes, erga pecunias auaritia, erga seipsum affectio radicalis, erga amicos beneuolentia, erga bona aliorum æmulatio. Sic partieris & odia.

Operationes verò sunt, amare & odire in radice. In prosequutione, anhelare desiderare, optare, imprecari, abominari, auersari &c. In adeptione tandem frui, gaudere, ridere, aut cruciari, plangere. In bonis & malis aliorum, gratulari, indignari, misereri, recrudescere, æmulari, inuidere. Sunt etiã mistę affectiones passionibus. Zelotypia enim ex timore amittendi bonum amatum fit: ergo ex amore & timore: Si enim non amas, non zelaris.

12. Omnes præfatæ passiones, notiones & affectiones sunt à tribus simul primalitatibus & earum facultatibus. Sed tamen à quibus imperantur, & eliciuntur proxime, denominantur. Fames enim est affectus appetitiui elicitiuè; sed simul est sensus vacuitatis, ad quem sequitur: & est impotentiæ influxus: ex qua & potentia finitum potestatiuum constituitur in metaphysicis.

13. Ergo quoniam nõ afficimur nec operamur erga obiecta, nisi quatenus sunt bona aut mala, & in operationibus ac passionibus contingit falli, ita vt frustretur acquisitio boni & fuga mali, vel propter indirectionem & exorbitantiam passionis, aut notionis, aut affectionis, vel ob defectum earum aut operationum egredientium ex illis: necesse fuit dari Regulas, quibus & bona assequamur, & mala declinemus. Et has regulas Virtutes vocamus à vi potestatiui, quoniam ab eo incipit essentiatio & passio & operatio & adeptio, & consummatur in volitiuo. *Quid nomi-nu.*

14. Virtus ergo Regula est passionum, notionum & affectionum animi, & operationum ad certè acquirendum verum bonum, & fugiendum verum malum. *Quid virtus*

15. Ergo virtus non est habitus acquisitus per operationem. Antequam n. acquiratur habitus, oportet per virtutem regulare affectionem & operationem: ita quod potius filius, quam genitor virtutis, est actus & operatio bona: quæ virtuti addit *Quod nõ sit habitus vt dixit Aristoteles: qui etiam militos*

habitu fortes negat, sui oblitus. addit facilitatem, splendorem & manifestationem, non autem dat essentiam. Idem bruta assuefactione operantur virtuose, non autem sunt virtuosa, quia ex se regulas non eliciunt. Nec milites dicuntur fortes, quia ex consuetudine vincendi fortiter agunt, sed quia ex regula electionis. Neque deus aut respub. præmiat habitus, sed actus, etiam ante habitum editos. Item nec virtus est passio posita in mediocritate. *Nec mediocritas.* Non enim est de essentia virtutis mediocritas, cum necesse sit aliquādo plus, aliquando minus, affici, & aliis aliter; atque operari; & aliquando ad extremum transire in multis virtutibus, præsertim heroicis. Sed regula potius passionum est. Quippe mediocris ira non est virtus: sed regula iræ imposita est virtus. Imponitur autem à finis relatione, vt mox dicemus. Item, nec virtus est facultas, licet, hæc magis sit quam passio & habitus. *Nec facultas, vt Galenus.* Alioquin omnes homines virtuosi essent à natura absque regula, quod tamen falsum est in timidis & iracundis & libidinosis, quibus lex, quæ est virtus reipublicæ, dat operandi regulas. Sæpeque contra seipsos pugnant, & vincunt vitia. Nam & flagellant sese libidinosi, & cibos subtrahunt. Et quamuis habitum iocunde operandi virtuose per totum non acquirant, tamen iocunde operantur in mente tantum. Attilius n. dum cruciatur à Pœnis, & Franciscus dum niue sepelit pudenda, gaudent in doloribus, eò quod vt victores dolorum virtuose operantur. Nec virtus est paritas, nisi fundamentaliter. *Nec puritas vt Telesius.* Facit enim bonum habentem. Sicut auri puritas est virtus auri, quia constat ex tali tantoque gradu caloris, dispositionis materialis, ponderis & caloris, quales quantique ad auri constitutionem relati ad ideam suam requiruntur; vitium verò est defectus talis gradus, aut impuritas ex mistione alius metalli vel terræ vel gradus: sic puritas primalitatum in mente, in spiritu, & corpore, quæ facit bonum, id est, seruat esse hominis, dici videtur virtus. *Si non esset idea, nesciretur, quæ sit puritas.* Et hoc verum est fundamentaliter. Sunt enim aliqui natura virtuosi, ita vt nullo studio statim regulariter afficiantur & operentur circa venerea & amicos & rem: alij verò impuri ex temperamento, qui non nisi admoniti sæpius & flagellati, & compulsi id faciunt, &

tamen

puritas & impuritas insint à natura, & regula & enormitas materialiter, non tamen formaliter est virtus vitiumque, nisi sciẽtia, electione & imperio primalitatum exerceantur. Et plus meretur sic operans libidinosus contra libidinem, quam castus natura. Et castus natura ob malam conuersationem in venereis peccat plerumque. Igitur quoniam vbi est totalis impuritas, vt in furiosis, non potest virtus poni, & culpæ sunt immunes ob hoc ipsum: virtus erit puritas ex toto vel ex parte, sed tantum fundamentaliter. Et qui habent ipsam mensuram in sui puritate, peccant si non vtantur. Qui vero non habent, quoniam ex parte sunt impuri, peccant, si aliorum præcepta & reipublicæ non adsumunt sibi pro regula. Quia & stellis & temperamento dominantur maiori cum merito, quam qui facile sunt virtuosi. In omnibus enim est amor & timor, obeditio & inobeditio, secundum naturam: & ista sufficiunt impuro etiam ad virtutes, dixit Dominus, qui & auxilium nulli suum negat; imò quia præcurrit auxilio, iuste instant præcepto. At neque virtus est scientia afficiendi & operandi. Omnes n. fere scimus, quid & quomodo agere oporteat, non autem operamur, sed passione scientiam obruimus. Nec voluntas: quum multi velint & sciant meliora, deterioraque sequantur. Sed est regula & decretum ab intellectiuo inuentum in se vel extra se in alijs, à volitiuo acceptatum, à potestatiuo imperatum, & executioni, prout licet, mandatum, & operatione declaratum ac illustratum.

Ex S. Leone.

Nec scientia, vt Stoicis videtur.

Nec voluntas, vt Iustiniano.

Conclusio. Quid sit virtus.

Vitium verò est enormitas affectionum & operationum erga malum tanquam in bonum ferens. In omni n. operatione vitiosa est ignorantia vel inaduertentia, & odium boni & dei interpretatiue. Licet n. nolim deo opifici rectissimo displicere, tamen ago quod displicere scio, vel nolo examinare an displiceat. Si n. inhærerem huic aduertentiæ, non peccarem: vt neque si mala, quæ ad bonum illud vetitum sequuntur, respicerem. Est etiam impotentia ad melius, sed voluntaria. Si n. inuoluntaria, non vitiosa foret. Peccatum enim est postpositio melioris boni ad minus, & abusus boni voluntarius, & præno-

Quid vitiũ

Quid peccatum.

tus. Ignorantia enim præcedens aut concomitans excusat malum à culpa. Similiter impotentia, & inuoluntarium, negatiue sumta, non autem priuatiue & contrariè; vt qui noluit scire ne teneatur benè agere, aut oppugnat bonum tanquam malum, quia sic vult; aut quia non potest, non benè facit, & sibi causa fuit voluntaria non possendi.

Igitur virtus voluntario perficitur & vitium moraliter. Antequam n. ad voluntatem passio & operatio perueniant, sunt naturales probitates & improbitates, merito & pœna carentes. Cum vero ad voluntarium accesserint, sunt morales, & non carent. Multoque magis, si iterum voluntas per se, & non per accidens sit causa ignorantiæ & impotentiæ sequentis se; antecedentis n. esse non potest. Circularis igitur est operatio primalitatum, vt & præcedant & sequantur, sicut alibi dictum est. Igitur sicut essentiatio perficitur volitiuo, sic passio & operatio & virtus & vitium, natura radicaliter sic requirente & ordinante. Ergo mens est virtutis causa & subiectum per essentiam; spiritus, participio; corpus, executione; passio & operatio, materia circa quam. Sic & vitiorum.

De libertate hominis & moralitate, &c.

ARTICVLVS II.

1. QVæritur autem, si posse & scire bonum malumque non est vitiositas nec virtus moralis, sed naturalis, cur velle bonum & malum est virtus & vitium, seu horum actus; cum voluntas à potentia & scientia manet, & velle à posse & scire; nec possibile sit aliter velle? Itē si ab obiectis mouemur ad posse & scire & velle, & voluntas etiam à præcedentibus origine, potestate & sapientia; quo pacto libera est voluntas? Et si ipsa, quare non magis potestas, quæ à solo obiecto mouetur, & non à primalitate alia præcedente, sed à solo deo, vt omne ens? Et quid discrepat inter naturale & morale?

2. Morale dicitur opus aut operans eò quod generat in nobis morem viuendi, i.e. modum & rationem pro consuetudine

dine tenendam nobis nobiscum,& cum alijs nostris,& cum republ. & cum Deo,& cum rebus quarum indigemus. Nemo enim hominum sibi soli natus est, sed Deo & reipublicæ,& parentibus,& natis & amicis: alioqui nec indigeret rebus externis,nec Deo,nec mundo,nec paria: quod impossibile est. Dicitur etiam morale, quoniam non statim ac nati sumus, ita affici operarique possumus, sicut oportet erga nos & dictas iam res; sed post multam consuetudinem cum rebus externis, & tum sane, quando mēs incipit fabricæ corporeæ negotiatione exonerari, & spiritum cui inuoluta est, posse regere, ac discernere inter bonum verum & non verum: quod in septennio euenire dicitur plerumque: alijs antè, alijs post. Quicquid autem facinus ante emersionem hanc mentis, naturale reputatur:& quicquid etiam non adhibita mentis consideratione ex abrupto in nobis fit. Quapropter infantes, quos etiam triennes inuidulos, iracundos & mendaces quosdam videmus, maximè quinquennes; & qui prouecti in primo voluntatis impetu non domabili,exorbitant à viuendi regula ,non delinquunt moraliter, sed naturali quodam modo : sicut cum ignis comburit frumentum, & furiosus sese nudat, & canis ollam frangit,& mus librum sacrum corrodit, nescientes quod malum his in actibus latet, sed proprium sectantes impetum placitumq; Primùm. Natura enim determinatur ad vnum, nec ab illo suasione flectitur vlla,nisi Dei impulsu. Igitur non sola potestas & intellectus peccant naturaliter,& bene operantur :sed etiam voluntas,quando per modum naturæ fertur. Eodemque modo dicimus, quod peccatum morale non est in prima volitione, quando voluntatis actus manat à potentia & sapientia ,sed in secunda ,& illo in tempore, quo iam didicit homo malum esse bono mistum, nec perinde capessendum quicquid boni offertur placitique, sed examinandum an lateat in eo malum. Vnde Moyses infans delectatus ignis luce carbones ori admouit. cum autem expertus est combustionem identidem destructiuam fieri ,non ita ignem tractauit. Si autem iterum tractasset reipsa admonitus, tunc peccasset naturaliter , qui primò pec-

peccauit naturaliter. Quapropter etiam in potestatiuo, & in intellectiuo, nedum in volitiuo, est peccatum & iustum moraliter quando impotentiæ & ignorantiæ causa est voluntas non examinandi quod valemus, & fugiendi id, vnde impossibilitas boni operis nobis enascitur: Ideoq; dicebamus, impotentiã & ignorantiam sequentes voluntatem secundam, volitasq; saltem interpretatiuè, non excusare sed aggrauare delictum; opus verò bonum augere eorum opposita. Siquidem qui propterea inebriatur, vt malefaciat, aut sciens maleficentias ex ebrietate euenire solitas, etsi non earum gratia patrandarum sese inebriat, tamen peccat, & peccatum auget; sed plus ille, qui earum gratia. Sic peccant, quicunque passionibus timoris, amoris iræ &c: sese onerari expectant, nec subitò tentationi resistunt. Vnde principiis obstare, & auertere oculos ab aliena virgine admonemur, ne affectus crescens mentem secum rapiat. Quapropter solum præcedentes ignorantiæ & impotentiæ, hoc est, non causatæ, excusant; quoniam in his naturale est peccatum, sicut & in præcedenti voluntate; non autem in sequentibus causatisq; impotestatibus, ignorantiis volitionibusque.

3. Dicimus etiam potestatem & sapientiam & amorem essentiales non posse ab obiectis moueri ad actum suum: sed naturaliter illum intus & intemporaliter habent, vt procedat sapientia à potestate, & ab vtrisque amor, iuxta primæ sacrosanctæ Monotriadis imitationem: quod arcanum nuper in metaphysicis expressimus. Ad actus verò exteriores egrediuntur simul, vna vti res trib. respectibus exornata. Facultates ergo sunt essentiæ egressiones respectusque ad extra. Passiones & motiones & affectiones, sunt extẽsiones facultatum ad obiecta exteriora. Operationes tandem sunt passionum extensiones vsq; ad comprehensionem vel declinationem obiectorũ. Quapropter obiecta non mouent facultates obiectiue. Nec enim possum⁹ quia mouemur à possibili; nec scimus, quia mouemur à scibili; neq; volumus quia mouemur ab appetibili: sed quia emanant tales propensiones ab essentialibus intimis. Sed tamen ab obiectis specificantur & particularizantur, itã vt hoc & non illud

illud posse, scire, & velle aggrediamur. Neque enim lapis scientiam lapidis in nobis producit, cum ipse sit stupidus, neq; docens aliquid, nec docere intendens; neque vmbra timorem in nobis facit cum ipsa id non intendat, neque cogitare queat: sed offerat nobis occasionem; innatam scientiam & timorem ad ipsa couertendi & particularizandi. Similiter præceptor docet obiecta proponendo, non autem scientiam infundendo. Ergo nos liberi viuimus ab obiectis, cum ab eis non moueamur ad exercitium, sed ad specificationem actuum nostrarum primalitatum, & reuocare actum ad alia obiecta possimus. Errant & qui dicunt affectiones esse ægritudines. Si enim fames est ægritudo, & amor filiorum, & amicorum, sequitur & scientias omnes & gaudia de Deo & bonis verisque, & potestationes esse ægritudines: quæ tamen à natura ob conseruationem data sunt, ita vt sine eis viuere non possimus. Sunt autem ægritudines, cum exorbitant. Vitium enim est ægritudo animæ: virtus sanitas. Libertas ergo non est in sola voluntate, sed in intellectu, & in potestate etiam, post primos impetus. In mea enim est potestate velle ire Romam, & addiscere ire Romam, & posse ire, adhibendo equum. Idcirco vocatur liberum potestatis arbitrium. Et licet enim ab obiectis specificetur & inuitetur, tamen in mentis potestate est ea sectari & non sectari, credere & non credere; item dum plura bona proponuntur, prosequi melius maiusque: Dum verò fuerint æquè bona secum perpendit, quod nam ad melius inclinat; & tunc absque hæsitatione illud aggreditur: potest & minus sectari, eò quod ipsum tanquam maius considerat, quoniam minori labore, aut citiùs, aut iocunditate ad præsens potiori, comparatur. Hinc nouimus hominem liberum in volendo & nolendo, bonum, & scientiam & potestatem boni, non autem in exequendo semper patiendoque. Quot enim sunt oppositæ res, tot ipsum exsuperare possunt, & ab executione deflectere: & quot sunt potentiores, tot possunt deturbare impedireque; quin & imbecilliores, quoniam pulex vnus tollit somni bonum, & sanitatis.

Stoicorum error.

Mirabiles distinctiones.

4. Prætereà naturale distinguitur contra præternaturale. Estque duplex; aliud ab intrinseca essentia, vt ignis calefacere; aliud ab ordine rerum naturali, vt, hominem in igne comburi. Est & præternaturale similiter vtroque modo. Rursus naturale diuiditur in necessarium & contingens. Et vtrumque ab intus & ab ordine rerum similiter partitur. Necessarium enim eo triangulum habere angulos tres, contingens verò, esse ligneum ab intus. Ab ordine necesse est aquam cadere ex ampulla deorsum versa: contingit tamen non cadere, cum vacui vi tenetur.

Rursus necessarium & contingens aliud spontaneum, aliud coactum. Spontaneum ab intus est semper propendens, vt lapidis immergi, & canis ire ad leporem; quamuis ab obiecto inuitentur. Coactum ab extra est, vt hominem comburi & lignum; & lapidem sursum pelli. Rursus spontaneum diuiditur in liberum & seruile. Liberum à se ducitur, & sui gratia: seruile ab alio, & alterius gratia. Quapropter serui carent ex parte libero arbitrio, quoniam ducuntur ab hero ad deliberandum sic & non aliter: in naturalibus verò liberi sunt à seruitute, non à necessitate. Liber vero ab vtroque est, qui de seipso deliberare potest, & velle aut nolle ductu proprio, & non alieno, & elicere actum volitionis & scientiæ per se, etiam ab obiectis non inuitatus. Quapropter canes & infantes sic non sunt liberi & spontanei, quoniam ab obiectis mouentur ad passiones & actus, à quib. sequendis vel fugiendis non abstinent, nisi ab aliis fortiorib. inuitati obiectis, vel causis actiuis adacti. Homo etiam per se elicit syllogisticè rationes prosequendi aut desistendi. Et quamuis deo præeunte in bonis actibus ducatur, & concomitante in malis, quatenus bonis, nō tamen iccirco est seruus; cum possit non sequi, & sæpe contra dei gratiam etiam supernaturalem nitatur, & ipsam habitam respuat, nedum oblatam. Non enim Deus deserit, nisi desertus prius. de quibus in theologia. Nec filius sequens ductum patris est seruus. Agimur autem à Deo vt filii. Igitur egredi à regula virtutis in nobis est ex potestatiui in excessum viribus; ex impotentia in de-

fectum,

fectum, Physice. Sed moraliter vtrimque enormitas est ab impotentia, & insipientia, & inuoluntario, subsequentibus voluntarium naturale per moralia. Qui aũtem peccatum facit, fit seruus passionis, vt auaritiæ aut iræ. Et tamen liber est, quia vult. Quando etiam non sponte proiicientes merces in mare, liberè proiiciunt, ne submergantur. Possunt etiam non proiicere, sed inutiliter. Sic auarus non rapere, & vtiliter, non tamen vult, appetitui plus tribueus quam voluntati. In supernaturalibus autem non potest desistere meritorie, nisi ex speciali auxilio Dei. Sed meritorie naturaliter, ex generali sufficit. Magis autem desistere demereri amplius.

De beatitudine & summo bono, & bonorum humanorum distinctione, & de operatione virt. & vit.

ARTIC. III.

1. ENtia cuncta propriam beatitudinem appetunt. Eamque certum est esse cuius gratia omnes affectiones & operationes fiunt. Fiunt autem propter sui ipsorum esse conseruationem. Quapropter proprium esse seu vita est vnicuique beatitas, quæ est summi possessio boni possibilis illis. Propterea enim ad sua loca tendunt, vbi in similis cognatique seruentur societate; terrestria ad terram, aquæ in mare, ignes ad solem; pugnantque contra destructiua sui esse, appetuntque conseruatiua. In se autem & non in alio beatitatem haberi palam est. Alioquin si in alio meliori, tunc omnia destrui, & in illud melius conuerti cuperent. Igitur tellus & aqua & arbores & lapides in ignem & solem, tanquam nobilius ens, seipsa necando, si possent, verti contenderent. At vero non ita est: sed pugnant contra ignem, oderuntque omne destructiuum, quamuis se melius. Beata autem se reputant, cum in tuto posita fuerint loco, à contrariis dissito, & amicis rebus pleno. Esse enim diuini participatio est omne esse, idcirco amabilissimum

sibi,

ſibi; vt omne contentum & felix ſit. Et ſicut Deus æternus eſt, ſic æternari cupiunt omnia. Et cum non poſſint, remedia quærunt in prole, altero ſe.

Et tandem, quoniam ſui gratia non ſunt, propter illud, cuius gratia ſunt, ſeſe conſeruant. Arbores enim etſi ſibi fructus ferāt, vt in eis ſucceſſiue æternentur, tamen animalib, proſunt, qui eis veſcuntur. Animalia autem alia aliis ſunt in cibū. Omnia autem propter hominem ſunt. Si autem homo eſt propter alia entia ſublimiora, non æternabitur in ſe ſibi, ſed illis; vel morietur totus. Sicut grex paſtoris gratia venundatur, occiditur, tondetur.

2. Triplex videtur hominis conſeruatio, in ſe, in filiis, in fama, Et creditur quarta poſt mortem in Deo. Vtrum autem ſit euidenter credibilis, an opinatiue credibilis, genus humanum fluctuat. Sed veritas clamat pro homine. Si enim lapides in ſeipſis ſeruantur modo, quoniam duritie reſiſtunt iniuriis, plantæ in ſe & in filiis, quoniam fragiliores conſuluerunt ſibi per ſucceſſionem natu Dei; animalia vero etiam in honore: nam & leones & elephanti honoribus priuati ſeſe occiderunt, & equi gloriæ cupidi videntur: reliquum eſt vt homini, qui mentis ope domat animalia ſeipſo præpotentiora, & ſibi mare, ventos, pyxides, & cœlum ingenio ſubiicit, alia longe diuinior conſeruatio conueniat in Deo. Etſi enim dum inſpectamus mortale corpus & organa omnia eius facta propter conſeruationem corporalem, vt in prioribus docuimus, videatur expers melioris ſpei; tamen ſi mentem ſpectes, qua ſuper omnia corporalia intelligendo & appetendo in infinitum ſeſe eleuat, & cuncta cœleſtia ac terreſtria & maritima ingenio ſupponit ſuo, & ad Deum ſcandit, & de eius conſortio & amicitia gloriatur, quod miraculis ſupra naturam, declarat & doctrinis, & prophetia futurorum, & martyrio quo ſpernit corpoream vitam in diuiniore confiſus, & non ſicut bruta, quæ ſeſe occidunt, diffidendo viuere benè, dum bonis quibuſdam amatis priuantur; tunc euidenter intelliges, hominem poſſe aliam vitam æternam adipiſci, turbationibus & miſeriis non ſcatentem, veluti eſt præſens. Sicuti cum lignum videns longum, potius igni

igni quam bello aptum putas; At vbi ferrum in fastigio inspicis intelligis lanceam bello aptam: sic in hominis fastigio mortalis si mentem spectes immortalem, intelliges profecto, immortalem sibi deberi conseruationem, quam vocat, qui non mentitur Deus vitam æternam. Quam historiam negare, impudentius & furiosius est, quam Cæsaris & Liuii & Salustii historiam; & Columbi de inuento hemisphærio altero annunciationem. Quomodo autem ipsa etiam corpus indutum immortalitate beabit, non heic est dicendi locus. Sed illud modo nouimus, aliam vitã immortalem conuenire homini, & reuelationib. fidem euidenter deberi. Neq; n. oculus luce delectatur, nisi quia lucem in se habet implantatam: nec auris sonũ aërem sentit, nisi quia habet in se aërem implantatum. Sic homo ista de Deo sapit sibi, quia habet implantatã diuinã mentem ab eo.

3. Summum bonum & beatitudinem idem esse in Deo oportet. Quoniam sui esse conseruatio & æternatio & tranquillitas non est ab alio ente sed à se: propterea idem est illi esse: Rebus vero cæteris etsi conseruatio sui esse sit beatitas, non tamen, cum seipsas non seruent, eadem est summum bonum illis, sed illud à quo beantur, hoc est, in esse tranquillo conseruantur. Propterea iterum quærentes, quid est summum bonum hominis, inuenimus esse Deũ, qui omnibus rebus dat & conseruat esse. Sed non cognoscitur nisi ab homine inter mortalia, quod solum est religiosum animal. Aliud autem nullum inquirit quid sit Deus, & angeli; nec de illorum patrocinio & societate se iactat, sicuti homo; qui sui etiam deificatione & ecstasi & prophetia & miraculis id probat. Siquidem ens nullum, quod sibi non conuenit bonum quæritat aut inuenit, & si inuenit, non nouit, sicutique pullus gemmam, negligit. Igitur quemadmodum cætera entia dirigunt affectiones suas ad illud bonum, à quo conseruantur immediate, vt asinus ad pratum & asinam, aqua ad mare, apis ad flores: sic homo suas affectiones & operationes ad Deum dirigendo, conseruabitur optime. Idcirco virtutem esse regulam diximus ad boni acquisitionem dirigentem passiones operationesque.

4. Si ergo summum bonum est, cui nihil admiscetur mali, estque in seipso perfectum, & nullius indigum, & finis omnium affectionum & operationum, ita vt qui illud habent, nihil optent amplius, vt dicunt omnes & omnia dicuntur bona per analogiam ad illud, quia sunt eius effectus aut signa aut præparationes aut viæ: consequens est vt Deus sit summum bonum, & non proprium esse nostrum, indigum tot bonis & admistum tot malis, cuius possessio nõ beat, nisi bono summo inhæreat, à quo fluit. Sicut ignis ergo non se putat beatum, nisi ad solem, suam originem, redeat; sic neque homo, nisi ad Deum. Ergo nec Deum sui gratia, sed se gratia Dei amet, sicut pars totius gratia: Namque cum cupit esse semper & vbique & omnia, posse omnia scire, & omnibus frui, tunc cupit esse Deus: quod cum non possit per essentiam, participio & consortio Dei deificetur æquum est. Infelices illi, qui putant, inter hominem & Deum non posse amicitiam conflari. Cum enim negent res à Deo creatas, non intelligunt, quod, sicut nos creauit nostri non indigens, ita nobis in amicitiam condescendit, & nos ad se eleuat pro bonitate sua.

Aristot. de [...]am boni Deum esse negat ina[...]uiter, analogiam non sapiens. Vide quæst.

Aristot. in Ethicis.

5. Cuncta entia Metaphysice bona sunt: non ens solum malum. Sunt enim sibi & mundo & Deo, à quo participant bona. Physice verò non omnia omnibus bona sed cuique, quæ ipsum conseruant; nec mala, sed quæ destruunt. Quapropter hominis bona physice sunt triplicia. Alia nimirum animi, vt potestas, intellectus, voluntas, & ex his ortæ virtutes & affectus, quibus conseruatur. & dicuntur bona honesta ab honore, qui illis debetur, & quia seruant nos in fama. mala vero animi, impotentia, insipientia, disamor, vitia. Alia sunt bona corporis, vt sanitas, pulcritudo, & robur, & vita corporalis, organica: opposita his sunt mala, vt ægritudo, deformitas, debilitas, mors. Alia sunt bona exteriora, his seruientia, quæ ab vsu vtilia dicuntur, vt diuitiæ, serui, principatus, filii, vxor, quorum aliis in nobis, aliis in fama, aliis in successione vtimur ad beatitatem corporalem. mala sunt, paupertas, seruitus, orbatio. Bona autem iocunda nulla per se sunt, nisi quia vtilia, aut honesta. Se-

quitur

quitur enim iocunditatis affectio sensum possessi boni. Vnde & de meretrice iocundamur, quatenus vtilitas ad generationem est in ea. In peccato vero contra naturam alii delectantur, quatenus imaginem boni vtilis habent, licet mistam malis inhonestis. Et deprauatus ægroti sensus etiam delectatur malis suis, vt patientes cittam carbonibus. Iocundum autem per se non reperitur seorsim ab vtili & honesto. Et in ludo, spiritus dilatatio & lætitia est vtilis ideoque iocunda, licet inutilitatibus & damnis mista. Virtutisque est ea bona eligere, quæ pura sunt, aut minus impura, id est, minus mista malis. Moraliter enim nulla sunt bona & mala, nisi ex vsu & abusu, vt mox dicemus.

6. Ex his palam est, quod beatitas non hauritur ex bonis exterioribus. Sunt enim extra nos, & miseriis scatent; & qui auro atque seruis abundat, si ignorans est aut æger, nescit vti, aut nequit. Stultum est etiam putare, hominem intellectu altissimo præditum, & voluntatis sublimitate, beari rebus deterioribus se, carentibus sensu aut ratione aut diuiniore vi. Vnumquodque enim seruatur feliciter à rebus se melioribus, non deterioribus. Nec honor est bonum beans, cum non sit in nobis, sed in aliis nos honorantibus, & eis indigeat, (Beatus autem deterioribus non indiget,) sæpeque detur indignis, estque testimonium beatitatis, ipsam sequens, vt effectus, non præcedens vt scopus, sed quandoque falsum, & nunquam beatitas ipsa. Nec dominatus, vt alii putant, quum indigeat multis, fit ab aliis, deficere possit, & non nisi per virtutem bonus fiat. Nec in bonis corporis est beatitas, licet in his plus quàm in externis. Melius enim est esse sanum & robustum, quam diuitem ægrum. At ista indigent sapientia animi, vt sint vtilia, & bonis externis vt seruentur. Et sæpe obfuit pulcrum esse & robustum. Ergo non est bonum summum, nec beans. Qui autem in bonis animi beari nos putant, propinquiores sunt scopo. Virtus enim bene vtitur omnibus corporis & animi bonis: & eius vsu fiunt bona, sicuti vitio mala. Attamen quoniam virtus vitam æternam in se non habet, sed aliunde illam optet, clarum

Diuitiæ non sunt summum bonū, vt Bias vult.

Nec honor, vt Romani.

Nec dominatio, vt Machiauellistæ.

Nec bona corporis

Nec virtus, vt Stoici.

Boetbus. est, non beare, sed ad Bonum beans nos perducere. Qui autem dicunt, omnium bonorum corporis, animi & fortunæ statum aggregatione perfectum esse felicitatem, rectissime loquuntur de conseruatione in nobis, in filiis, & in fama & in Deo simul loquentes. At quoniam deficiunt omnes conseruationes præterquam in Deo, sunt omnes ad Deum dirigendæ. Ita quod homo non sibi viuat sed Deo; non generet filios nisi Deo; nec amicos & honores colat nisi in Deo, nec scientias & virtutes, nisi vt adipiscatur Deum, quantum possibile est: in quo est eminenter status omnium bonorum aggregatione perfectus.

Vbi summum bonũ.

Aristoteles non recte beat operationes.

7. Igitur qui dicunt, in operatione consistere beatitudinem, sicut citharistæ in citharizando bene, sic hominis in contemplando, errant. Non enim homo est propter operationem, sicut cithara & ars; sed operatio propter hominem conseruandum in Deo: vt beatitas sit vita æterna, & non operatio, nisi consequens vitam. Quam accipimus communicatam per summi boni comprehensionem, quæ fit per potestatiuum; nisi enim prius attingas obiectum, non nosti illud: & cognitione per intellectiuum, & fruitione per volitiuum: vbi voluptas non turbat, nec prælibatur, vt in hac vita, sed serenat & perficit. Nec potest esse beatitas, nisi totæ primalitates in obiectum summè bonum æquè profundantur, vt viuant altiori vita: qua de re in Theologia diximus. At nunc satis est scire, beatum esse, qui omnia habet, omnia nouit, & omnibus fruitur simul: quod non potest esse nisi in Deo, per essentiam noto, nobisque copulato; quod supernaturali fit in beatitudine: at in naturali erit in mundo immutato, & Deum & omnia repræsentante sine malorum mistura. Expelle malum è mundo, & omnes erimus beati naturaliter. Item etiamsi aliam beatitudinem non simus sortituri, Deus est habendus pro summo bono, bonorum omnium largitore.

Quomodo summum bonum beat nos.

8. Tandem nosse oportet, quod moraliter loquendo nulla res est bona nec mala nobis: sed sola virtus bona, & eius opera,

Ex S. Chrysost. & omnibus Patribus, qui mala bonaq; nulla faciunt, sed omnia indifferentia. cum Stoicis, sed moraliter. Quod non perpendunt, qui bona Physice tractant cum peripateticis, & S. Augustino aduersantur.

ra, solum vitium malum, & eius opera. Cætera indifferentia sunt, prout vtimur bene virtuoseque, aut male vitioseque. Virtute autem male vti & vitio bene vti nequimus; quum sint bona & mala ipso vsu. Ergo honor potest esse malus male vtentibus, & filii mali, & diuitiæ in malum domini sui congregari, & vita mala, & sanitas, & pulcritudo, si vitiose vtamur. Econtrà vero paupertas, infamia, & mors, & infirmitas, bona fieri possunt, si virtuose tractentur, & capessantur. Nonne melior Regulus in cruciatu, quam Sardanapalus in opipara mensa? Nonne beatior Scæuolæ combustio, quam Thaidis voluptates? Pudet equidem eos arguere, qui in corporis voluptate humanam felicitatem bestiis communem ponunt: & virtutes vias ad ipsam. Quasi comedamus vt voluptatem capiamus, & non potius vt viuamus: & bella, martyria, scientiæ, propter ventris & pudendi titillationem adipiscendam, sint in pretio & honore. Voluptas est sensus boni affectio; & summa veraque & stabilis in summo bono beante. Sed quæ in ventre & veretro, est boni non beantis, sed medicantis indiuidui & speciei ægritudini. Propterea in tristitiam etiam subito sæpe desinit. Si autem felicitas desinit, & male, non est felicitas vera. Ecquis non feliciorem Laurentium in tormentis, imo & Alexandrum in prælio, quam Neronem in amplexu Poppeæ, existimaret? Abutimur etiam voluptate. Bonum autem est, quo non possumus malé vti, & quod omnia bona reddit sui adhibitione. Et sic sola virtus bona, quia est bonus vsus rerum; & vitium malum, quia malus vsus. Deus quoque, si eo exterius abutamur, (nam interius non possumus,) fit nobis malus. Ad ipsum enim dixit Propheta eius; *Cum sanctis sanctus eris, & cum peruerso peruerteris.* Et alius diuinus vir: *Deus est non magis gloria bonorum, quam pœna scelestorum.* Non enim eius rectitudo diuina, in nostram incurrens malitiam, patitur eam, quin puniat. Pœna tamen non omnis mala, Nam quæ est medicina, bona. Quæ punitio perennis, mala. Deo conuenire solas purgatiuas pœnas quidam dixere, ne Deus sit nobis saltem secundum quid malus: sed reclamat ipse, supplicium minitans æternum. Attamen Deus non

Contra Epicurum, & Machumetem.

David Psal. 18.

Bern. in v. de consid.

Origenes opinatiue.

Marcioniſtæ Deum malum facientes

poteſt eſſe malus moraliter nobis ex eo quod iuſtus, vt dixere infelices homines quidam: ſed bonus. Iuſtitia enim bona eſt, & virtus, vt mox palam fiet: & virtus eſt virtus, quia ab eo eſt & in eum nos dirigit. Igitur ab eô eſt bona. Pudeat regulam dicere meliorem Regulatore.

9. At ſi virtus eſt regula, vnde menti innoteſcit? A Deo interius regulante, & à fine exterius oſtendente. Quando enim operationes & paſſiones fini congruentes feceris, virtuoſe ages. Vt in conſeruatione noſtri, quando manducabis eas res & tantas, quales & quantæ ſufficiunt appetitui ſano ad ſeruandam vitam, es ſobrius: ſi plus, guloſus; & natura te punit indigeſtione, ſomnolentia, pigritia, & cæteris malis ex gula natis: quando minus, macie, hectica, famis cruciatu. Igitur quoniam natura pœnas dat vitioſæ operationi, & præmium virtuoſæ: ita & Deum eius auctorem facere exiſtimandum eſt, quando nobis dat leges regulasque.

10. Operatio & affectio bona dicitur iuſtitia, hoc eſt, æquitas, quia æquatur fini. Et vulgo iuſtum dicimus, quicquid æquatur rei illi, cuius gratia adhibetur. Vitioſa vero peccatum & erratum, quia extra regulam tendit. Vt que ſit virtuoſa, requiruntur omnes cauſæ eſſentiæ & exiſtentiæ ipſius actus, ſiue ſit affectio ſiue operatio, videlicet cauſa agens, patiens, finalis, formalis & idealis; item tempus & locus; prout decet: & id decorum dicimus. Vt coitus cum non marito deficit in agente: cum non vxore in patiente: cum non generandi gratia, ob quam opifex rerum ipſum inſtituit, deficit in fine; cum extra vas, in forma actus; cum beſtiarum more, in ideali ſimilitudine; cum in platea, locus damnatur; cum ſtatim à prandio, tempus: de cæteris idem iudica. Ergo vitioſus erit ab alicuius cauſæ defectu tantum. Ad bonum enim omnia requiruntur bona: ad malum ſufficit vnum.

Bene nota

Noſces autem malitiam cauſæ quintuplicis in eſſentia actus, & duplicis in exiſtentia in eo quod eſt contra actus eiuſdem virtutis rationem, aut alteram virtutem vel finem eius impedit aut in vitium torquet. In platea enim coitus eſt contra

tra

tam modestiam: à prandio contra sanitatem & generationem: cum aliena contra iûs, & pacem. Sic de cæteris.

Distinguendum à qua virtute vel vitio elicitur actus, & à qua imperatur.

De virtutum distinctione & numero.

ARTICVLVS IIII.

1. VIRTVTES distinguuntur primo ex suis fontibus. Nam aliæ à potestatiuo eliciuntur regulæ passionum & operationum eiusdem. Vt fortitudo est regula timoris & audaciæ, & operationum ex eis manantium. Strenuitas debilitatis & ferociæ. Constantia rigiditatis & flexibilitatis. Alacritas promtitudinis & lentoris. Oportunitas velocitatis & tarditatis. Perseuerantia obstinationis & instabilitatis. Longanimitas acediæ & pernicitatis. Confidentia seu fiducia diffidentiæ & paruipensionis. Spes præsumtionis & desperationis. Comprehensio exultabundæ irruptionis & recessionis. Imperiositas iræ & pauoris. Clementia crudelitatis & misericordiæ. Tolerantia impatientiæ & insensibilitatis. Mansuetudo iracundiæ & asinitatis. Verecundia impudentię & erubescentiæ. Celsitudo tumoris & despicientiæ. Diligentia negligentiæ & suspicionis. Æquabilitas arrogantiæ & abiectionis.

Aliæ ducuntur ab intellectiuo regulæ notionum & operationum eius. Vt prudentia est regula scientiæ & ignorantiæ: & per philosophiam realem prouidet ne erretur circa obiecta mediorum ad finem, per diuinam circa finem; per communem, in inuestigatione; per medicinam, conseruationi sui in se; per œconomicam, in familia, per politicam in republica. Fides vero seu credibilitas incredulitatis & credulitatis est regula. Ars memorandi memoriæ & obliuionis. Consilium & logica perplexitatis & præcipitationis. Grammatica, Rhetorica, & Poetica occultationis & decla-

declarationis,ſuaſionis & diſſuaſionis. Vigilantia animaduertentiæ & inaduertentiæ. Studioſitas curioſitatis & incuriæ. Veracitas mendacii & ironiæ. Prophetia diuinationis & improuidentiæ. Solertia inertiæ & anxietatis. Beneloquentia manifeſtationis & obmuteſcentiæ. Diſciplinabilitas ruditatis & ſciolorum vitii, &c.

Aliæ ſunt volitiui regulæ ortæ in eius affectus & operationes. Vt circa finis amorem & impetum ſanctitas. Erga parentes & patriam caritas. Erga vxorem caſtitas. Erga filios dilectio. Erga amicos beneuolentia. Cupiditatis temperantia: auaritiæ & prodigalitatis regulæ ſunt liberalitas & parſimonia. Luxuriæ in domo, veſte, ac cibis, moderatio. Ambitionis & vilitatis honorificentia. Malignitatis, benignitas. Voluptatis & doloris, attemperatio. Inuidiæ & applauſus, æmulatio. De quibus ſigillatim infra.

2. Secundo partiũtur circa modos conſeruaudi, qui eſt finis. Nam aliæ nos in nobis, vt fortitudo, exercitium, ſolertia, prudentia, probitas, liberalitas, &c. Aliæ in filiis, vt caſtitas. Aliæ in amicis, vt beneficentia, benedicentia, & beneloquentia. Aliæ in Republica, vt iuſtitia. Aliæ in Deo, vt ſublimitas, &c.

3. Tertio diſtinguuntur ab obiectis, quando ſpecialem afficiendi & operandi modum requirunt. Alius enim eſt affectus ad Venerea, qui per caſtitatem; alius ad cibum, qui per ſobrietatem regulatur: vnde non licet ex vtriſque vnam temperantiæ virtutem facere: præſertim quando etiam ſubiecto diſtingui contingit; vt in Germanis ebrietas, in Calabris ingluuies, illa potus, iſta cibi forſan reperiuntur. De quibus ſuo loco.

4. Diſtinguuntur etiam ex principatu. Nam ex fortitudine, prudentia & ſanctitate, omnes ſuboriuntur ſimpliciter. Ad alios vero, ex beneuolentia, benedicentia, & beneficentia,

De

De sanctitate, & vitio opposito.

CAP. II.

ARTIC. I.

1. QVEMADMODVM in physicis virtutibus prima est vis seu robur aut fortitudo, quoniam primo seruat ante vsum liberi arbitrij, & primalitatis origine primæ est soboles: ita è conuerso in moralibus prima est quæ volitiuum roborat, in quo perficitur essentiatio & operationum exordium, & vnde regressus ad priores primalitates detegit moralitatem. Non enim est malum morale, falsum pro vero accipere in intellectiuo, sed physicum, nisi sit voluntarium, cuius obiectum est bonum quod ad se ordinat possibile & verum in conseruatione. Nec voluntas est moraliter mala, nisi vbi intellectus distinguere valet: nec valet, nisi possit. Ergo in tribus est moralitas: & in volitiuo reincipit post physicas operationes.

2. Et quoniam virtus facit res bonas de indifferentibus, quatenus fini vero summoque eas adaptat: illa prima est virtus, quæ finem præstituit nobis sequendum, ad quem omnes alij fines sunt media, & boni; quatenus ad ipsum media; alias mali, dico, moraliter. Sanctitas ergo est prima virtus, quæ Deum finem nobis esse sancit, & ad eum omnia dirigit à quo sunt; natura docente omnia ad sua principia, vt ab eis seruentur, reuerti, aquas ad mare, ignes ad solem, & sic deinceps, vt in cæteris systematis existimare licet. Cum enim sint tot, de summo bono & fine, sententiæ, sanciendum est homini, quid sequendum. Nosque diu ratiocinati non inuenimus aliud quod digne statuamus finem optimum, nisi Deum, à quo & ad quem sunt omnia, & ad quem cuncta bona dicuntur per analogiam, sicut paulo ante memorabamus. Dicitur sanctitas, quoniam sancit de fine, & sanctificat nos, id est, puros facit mundosque à contaminatione finium prauorum, & affectibus eorum, & prauis operibus. Ita enim operatur omnis homo prout est affectus: qui afficitur philosophia, philosophice: qui mulieribus, muliebriter:

Virtutem sanctitatem Plato posuit, non Aristoteles: nec tamen in primo ordine, vti nos, nec in vero sensu.

briter: qui ludis, ludo vitam agit: qui diuitijs, auariter: qui dominio, superbe: qui autem Deo, diuinam vitam, operationesq; diuinas, & longe magis. exsuperat enim veri boni amor falsorum amorem affectusque, si ex toto corde, ex tota mente, & totis viribus, vt oportet, ametur: hæc enim ab eo habemus, ergo eius gratia. Et quamuis ad sui conseruationem in se, & in specie, & in republ. & in fama sanctus multa operetur, hæc tamen omnia ad Deum dirigit; ita vt Deo vitæ viuat, Deo patri omnium filios procreet, Deo regi regum rempub. administret, Deo gloriosissimo honores suos acquirat, à quo habet dona & virtutes & commoditatem & fortunam ad acquirendum: & sic sanctificat fines medios relatione ad vltimum; sine quo vanissime ab alijs tanquam vltimi tam instabiles res sanciuntur, sanctificanturque. Insuper nostra fragilitas id nos admonet. Cum enim boni aliquid accidit nobis, naturale est manus ad cœlum tendere in gratiarum actionem: cum quid mali, ad auxilium implorandum. Cumque nihil à nobis, nec nos ipsos habeamus, ei vnde cuncta & esse habemus, referre acceptum debemus. Tenetur igitur homo, simulac mens sui compos fuerit vsumque libertatis acceperit, de fine, ad quem omnes dirigat affectus & operationes, sancire, longe magis quam de arte, qua vitam sustentet. Et quamuis nasceretur homo in syluis, nec de Deo aliquid sciret, si seipsum considerando; & cætera animalia à quo formata sint, & vnde sensum & virtutem hauriant, & solem & cœlum vnde tot bona, quasi in publica scriptura statim intelliget conditorem suum, cui sese dedicet commendetque. Si enim tanta arte Deus fabricatur animalia, tantam bonitatem dignatus ostendere; eadem arte & bonitate in eorum gubernatu non desit oportet. Frustra enim facinus, quod esse nolumus. Vnde apibus vim à longe flores cognoscendi dedit, mellificandi, & cellas fabricandi, non autem nobis: formicis prouidentiam congregandi: leonibus venandi vnde viuant: imo hœdus recens sectus ex vtero matris, solus statim ambulare nouit, & vasorum plenorum liquoribus non nisi vnum lacte plenum, cæteris spretis & non gustatis, gustare, teste experientia:

S. Thom. part. 2.

tia: imo araneæ mox natæ texere muscis insidias norunt. Multo itaque magis homini ea, quæ suo fini conueniunt, ipsumque finem cognoscendi vim contulit, cum à Deo immediatè sit mens humana. At ne excusatio capiat hominem, fecit eum gregale animal, aptumque disciplinæ, & talem qui nequeat à principio nisi sub parentum cura viuere; à quibus virtutes etiam doceatur. Alioquin qui dat coruorum pullis, à parentibus neglectis, escam, aleret & hominem. Tota ergo rerum natura & parentes & lex, de tali fine sanciendum nos monent à principio. Ex hac virtute orta est Religio, preces, sacrificia, vota, oracula, iuramentum, consecratio. Vnde & mœnia ciuitatis Romani sancta dixerunt, eo quod per ipsa defendatur ciuitas à Deo; vel sub Dei sint tutela. Ambulabit ergo vir sanctus intra mundum, quasi intra palatium Dei, & in cunctis autorem honorabit, & ab eo tutelam, & bona animi, corporis, & externa agnoscet; & Deum in suis laudabit operibus: credetq; Deo, Deum, & in Deum.

3. Qui autem alium finem sibi præstituit, vitio laborat, quod dicitur peruersitas; & tanto quidem peiore, quanto peius est in finem quam in media peccare. Vnde mortale crimen hoc appellatur. Nec recte quidam peccata faciunt paria, cum obiecta & operationes, & affectus, & fontes sint impares. Igitur sicut qui ambulans turrim præ oculis habet, aut lucem, in portu ad quem iturus est, etsi erret in via, tamen semper oculos in turrim habens, per quamcunq; viam tandem ad ipsum peruenit, licet laboriose; qui autem aspectum turris amittit, fluctuat, cæcutit, errat, nec scit quo vadat, & casu quodam venit, nec ad finem optatum peruenit: sic qui Deum præ oculis habet, licet erret, non ad mortem errat, sed resipiscit; omnia sua, actus, & affectus, coram Deo esse intelligens, pudet, & corripit se: velut qui coram rege est, non peccat nisi in minimis, & statim, ne offendat eius aspectum, se corrigit. At qui Deum esse negat, aut humana non curare putat, is omnibus se sceleribus irretit, & in mala cadit innumera. Quare vel ob hoc ipsum credere Deo & in Deum est vtilissima virtus.

Contra Stoicos paria facientes peccata.

4. Qui etiam Deo falso tanquam fini inhærent, miseri sunt: illique præsertim qui Deum faciunt aliquid peius sese, vt arbores, fluuios, vitulum. Qui autem solem, minus mali: sed cum puniri se non videant à sole, despiciunt ipsum. Peruersi sunt & illi, qui Deum mali causam malumque arbitrati, illum imitari gestiunt: vt qui scortatorem Iouem, & prædestinatorem ad malum introducunt, tyrannumque. Sanctus de Deo sentit in sanctitate & bonitate: alioquin quomodo se commendabit illi? Qui autem verum Deum norunt, & tamen non tanquam Deum honorant, sed Diis patriæ sese commendant, duplici pœna digni sunt. Stulte, qui sanctitatem dixit esse amicitiam Dei, dubitat, cuius Dei, cum Dii contrarii sint: si sic, quomodo Dii? Alius vero amicitiam hanc negat; quia impares simus Deo: quoniam nec amorem diuinum erga opera propria, nec prouidentiam, scire optauit; & bonorum omnium largitorem omnibus caducis bonis postposuit. Qui tandem norunt verum Deum, & prouidentiam, & caritatem erga nos, nec tamen propriis anteponunt affectibus & rebus, hi sponte peruersi miserique: vt vel ob ipsorum punitionem liceat dogma de paradiso & gehenna fortius credere.

Plutarchus superstitionem nihil aliud esse docet, quā putare Deū causam mali: vt Machumetus, & alii. Plato in lib. de sanct. Aristot. in Eth.

5. Vitium in excessu sanctitas non habet. Non enim possumus excedere in amorem, laudem, & gratiarum actionem & commendationem nostri Deo, nec in sanctione sic perpetuo operandi: nisi quis, errans in credibilitate sentiat, nec comedendum, nec operandum quid nisi prædictas res; nesciens, quod Deus vitam & natos & rem, vt tueamur illa, donec sibi placuerit, nobis concessit, quibus operam dare, tanquam Deo ministrantes, debeamus. Caueamus tamen, ne finem tanquam medium, nec media tanquam finem habeamus, vtentes fruendis, & fruentes vtendis, & seruientes nobis de Deo, non seruientes Deo.

De

De probitate, & suis oppositis, & ramis.

ARTICVLVS II.

1. POSITA regula affectus erga finem, sequitur secunda erga nos ipsos. Licet enim amor sui sit prior amore Dei in notitia illata & physica, quoniam mens in corpus immissa Deum non nouit, sed corporis fabricam curat: tamen innata est prior amor Dei, ordine naturæ & temporis. In reflexa quoque, vbi cœperit vsus arbitrii, & bonum à malo segregat & maius à minori, est prior moraliter amor Dei. Subsequitur ergo amor sui. Cuius regula, innominata veteribus, vocetur Probitas, vel Bonitas, vel Rectitudo. Facit enim proxime hominem bonum sibi & aliis. Ex amore enim recto sui, vel prauo, sequitur circa res alias amor rectus, vel prauus. Qui enim sibi nequam, cui bonus erit? Ordinem ponit probitas, vt magis amet homo Deum quam se, sicuti magis totum & optimum, quam partem & deterius. Si autem homo non esset homo ex participatione diuini esse, sed aliunde, quod est impossibile; non teneretur amare Deum plusquam se, sed saltem appretiare tanquam melius. Quemadmodum si manus non esset pars corporis, sed quicquid habet, aliunde quam à suo toto haberet, tunc non sese exponeret morti pro capite & corpore sicut facit. Sed cum conseruatio sui consistat in totius conseruatione, recte præfert totum sibi: Sic Rectitudo homini Deum, à quo, in quo & cuius gratia est plusquam pars totius & in toto. Secundo plus amabit suam animam quam corpus; & bona animi quam corporis; deinde plus corpus quam bona exteriora; quibus etiam amicos præferet, tamquam partes suæ speciei, nedum parentes, vxorem, natosque, partes etiam sui: non tamen bona amicorum, nisi lucrum suum partium lucro decuplo aut supra quintuplum amicorum posthabeat. Patiar enim perdere vnum, si amicus lucratur quinque tam in bonis corporis quam fortunæ, vel etiam animi. Nam lucror in caritate & sanctitate erga Deum, si ex eius respectu sic

facio: Item in beneficentia & alijs. Nunquam homo perdit, si in virtute lucratur. Si autem in ipsa perdit, nunquam lucratur, etiamsi mundi dominus fiat.

2. Probitas distinguitur in plures virtutes, quoniam cum sit amor sui, ramificatur in parentes, qui sunt principium sui, in vxorem, compartem sui; & in filios, imaginem sui; & in patriam totum sui. Hinc pietas, caritas, dilectioque. Nam pietas erga parentes & patriam est, quia sunt ambo principium nostri: & vocabulis caremus. Pietas reuerentiam & obedientiam præstat, & cultum alium augustiorem ob principij dignitatem. Tenemur etiam in necessitatibus parentum & patriæ præstò esse, & pugnare pro eis vsque ad mortem; & cum iniuste aliquid perpetrant, clam pro reuerentia admonere; & satagere, vt digne viuant; & honestare eos etiam post mortem; virtutes in patria serere; & pudere nos ipsius vitiositatis; templa, plateas, pontes, & omnia patriæ vtilia tractare sicut domum propriam; & conari eam relinquere meliorem quam inuenimus. Præferemus patriam parentibus tanquam totum parti in vitæ vtrorumque discrimine & honore; in paruis vtilitatibus parentes.

3. Dilectio erga vxorem erit tanquam erga tui partem. Non ergo verberabis vt seruam, nec vituperabis, sed honestabis in omnibus, & vbi peccat, blande corriges, nisi bestialis fiat, & inhonesta, vt baculo indigeat. Non eris coniugio perfidus. Domi curam committes, illi conseruationem, tibi acquisitionem commendabis. Cætera in œconomicis diximus.

4. Similiter amor filiorum, caritas forte vocatus, quia amor Dei erga nos filios etiam caritas dicitur, quærit, vt custodiam & disciplinam eis adhibeamus, & curam animi & corporis. & fortunæ ipsorum, eo ordine quo nostram. Sic vt & in patria, & in vxore. De ipsorum educatione diximus in politicis & œconomicis.

5. Opponitur probitati Improbitas, quæ excedit in modo & ordine amoris in se & in suos: siquidem amat plus se quam Deum. Vnde eius auxilio destitutus, in mala cadit plurima.

Aliquando

Aliquando etiam se Deum facit, vultq; adorari, sicut Alexander & Nabuchodonosor & Salmon, suæ fragilitatis obliti, & pœna redarguti tãdem Deo restituunt diuinitatem, sicuti scelestus Antiochus. Improbi sunt & qui Deum verbis supra se efferunt, & dicunt illi, Fiat voluntas tua, & tamen propriam voluntatem diuinæ anteponunt, improbo sui amore occæcati. Item qui plus corpus quam animam amant, fiunt ignorantes, imbecillique, dum parcunt labori corporis, ne scientias & virtutes acquirant. Alij pulcritudini & sanitati studentes, & in cute curanda operosi, sunt sibi graues, aliis ludibrio: & dum saginant corpus, depauperantur, & mentem sepeliunt, vt nihil cœleste, nihil honesti sapiat. Improbi sunt etiam, qui bona externa corporis serua domini loco habent, & dum parcant illis, istud destruunt. Similiter qui ea amicis, parentibus, & patriæ anteponunt, & filiis, & vxori. Quanta enim ex his mala, palam est. Nam patriam tyrannide opprimunt, & furtis coinquinant, parentes pauperie, vxorem impudicitia, filios turpitudine afficiunt.

6. Impietas autem ex hoc oritur, quæ reuerentiam & obedientiam & cultum vel negat, vel ipsorum loco vituperium & oppressionem & iniuriam reddit. Opposita caritati & dilectioni vocabula non habemus, nisi odium, generale vocabulum. Sed manifesta est ipsorum malitia, quoniam illa vxorem tanquam ancillam aut meretricem tractat, sæpeque vendit & repudiat fine causa, filios vitiis ornat, prostituit, exponit: vnde tot mala in se, & rempublicam.

7. Qui autem plus amant filios & vxorem & patriam quam decet, ita vt pro leui causa quacunque vitam effundant, nec tempus aut locum seruent, nec modum; hi minus peccant, & zelus potest ipsorum vitium vocari; errant autem magis, si non amant acquirere illis vera bona, sed delectationes, & apparentia: & hoc ex ignorantia procedit.

8. Itaque qui amat se minus quam decet, non inuenitur per se, sed per accidens & interpretatiue: dum enim minora bona sibi cupit quæritatque, perdit seipsum. Sicut pueri, qui

pro

pro pomo spernunt aurum. Et omnis culpa hominum in hoc est, quod minora bona maioribus præoptant, ob maiorem facilitatem, aut præsentialitatem, aut delectationem, qua sicuti pisces hamo capiuntur; & vnde se seruare student, inde perdunt se. Vocaturque hoc vitium Indignitas, pars profecto perniciosæ Improbitatis. Etenim seruituti se mancipant, & remigio pro paruo pretio: & profundunt in prœlio vitam pro diurno denario, non pro patria aut virtute. & Diis se peioribus incuruantur indigne, magno cum dedecore generis humani: & hoc non ex auaritia, sed sui parua affectione & paruipensione præ aliis. Nam & pro dominorum salute seipsos sepeliunt & occidunt coram populo, quasi amantes dominorum, barbari quidam, vbi & quando non oportet, idque ad ostentationem propriæ indignitatis, & amoris maioris ergo lieri ambitionem & vitia, quam ergà se.

De acquisitionis mediorum finium ad vltimum finem, notitia adipiscenda.

CAPVT III.

POSTQVAM firmauimus hominem in fine optimo, & amorem sui erga finem regulauimus, æquum est vt ea quæ ad finem spectant acquiramus. Hoc autem fieri non potest absque scientia. Quapropter bonum scientiæ vsum, id est, regulatum ad finem, nunc capessere oportet. Et quia prius commendauit opifex ac finis noster Deus nobis nostri conseruationem, donec ipse velit in alium nos transferre vitæ statum; ea quæ ad hanc conseruationem spectant, prenoscamus oportet. Igitur quicquid prodest, & quicquid nocet, inquirendum fuit.

De stu-

De studiositate, & suis oppositis.

ARTICVLVS I.

1. REGVLA huius inquisitionis vocatur Studiositas: quæ docet non quascunq; res à principio inquirere, sed eas, quæ ad nostri spectant salutem: vt quod Deus est autor bonorum omnium, & iudex præmiorum ac pœnarum: quod dederit nobis legem; & vbi nequimus per nos ista scire, doctos & parentes consulamus: præterea qui cibi & quæ vestes, & quis aer vtilis est vitæ corporali, & quibus imitationibus & actibus viuendum est in repub. & quid debemus nobis, parentibus & amicis; aliaque huiusmodi: deinde vero occulta, & quæ longe distant & indirecte ad nos spectant.

Qui ponunt studiositatē partem tēperantiæ, non vident, quod ab intellectu elicitur, non ab appetitu, nisi imperatiue aliquando.

2. Huic virtuti opponitur vitium quod curiositas appellatur; quando videlicet inquirimus ea quæ ad nos minus pertinent, relictis pertinentibus: vt quomodo pisces ambulent sub aquis, quid Deus fecerit ante mundi creationem, quomodo aranea texat telas, quomodo muscæ visco capiantur, vt Domitianus faciebat, & qui officio suo neglecto & arte, in res alienas curam vertunt; & quid noctu faciant capræ, stelliones, & monachi, & caupones, aliaque huiusmodi; & in sophismata ex scientia transeunt. Ac licet philosophi sit omnia inuestigare, quoniam non intelligimus totum, nisi partes omnes, & in laudem conditoris resultat inuestigatio; tamen hoc non faciet, nisi vbi vtilia propinqua & necessaria prænouerit. Admiratio est principium inuestigationis, & studiositate regenda.

3. Qui vero nec vtilia inquirit, quasi nullius rei cognitio ad se spectet, hic in vitium incuriæ cadit; vilis inertisque animi indicium, spiritusque crassi obscurique; quemadmodum curiositas est spiritus nimis tenuis, vanique, instabilis, & vndique mobilis, & sophistici. Qui putat se reperisse facile, quod vix attingi potest infinito labore, insipiens est: vt qui Deum sese videre & angelos quidditatiue cognoscere iactant; alii aurum ex hydrargyro efficere, alii per necromantiam & curiosas opiniones mirifica, tanquam per veras scientias, pollicentur. Vanitas

sit eorum vitium, curiositati annexum. Alii scire volunt, vt sciant; & hi curiosi. Alii vt sciantur, & hi ambitiosi. Alii vt lucrentur, & hi auari. Alii vt meliorentur; & hi studiosi.

De prudentia & vitiis oppositis.

ARTICVLVS II.

Prudentia est recta ratio agibilium: ergo vsus scientiarum, vt Ambrosio etiam videtur. Arist. & alii a scientia & sapientia distinguunt, quoniam primus putant scientiam & sapientiam, quorum sint priorum affectus prima [illegible] secunda erga obiecta.

1. SVCCEDIT prudentia, quæ scientiarum vsum, per studiositatem & curiositatem inuentarum, expendit ad vtilitatem: &, quis cui scientiæ sit aptus experta, quemque suo addicit studio, & difficultati medetur. Siquidem obtusitas & acumen sensus & mentis, non sunt vitia virtutesque morales, sed naturales; sic obliuio & memoria, perplexitas & præuolatio, furor & delirium. Ad scientias autem apti non sunt, qui spiritus habent obtusos ex crassitie, perplexum discursum ex fuligine interuolante; præcipitem ex subtilitate nimia, instabilēque in discursu, obliuiosum ex fluxibilitate multa. Eos igitur applicabit scientiis, qui lucidum, purum, moderatum in calore & tenuitate sortiti sunt: quod facile ex physiognomia & motu & loquela, & oculorum luce, & modis istorum & actibus agnoscitur. Artibus mechanicis eos, qui spiritu crasso & multo abundant. Curam reipublicæ, mediis inter istos: neque enim tenuissimi spiritu neq; crassi sunt apti administrationi, illi, quia mutant omnia, vt meliorent, & speculationi praxis nō respondet; isti, quia inepti ad multarum rerum circumspectionem. Verum & per artem memorandi subuenit obliuiosis, praue discurrentibus per logicam & mathematicam, obtusis per exercitium & compendia scientiarum: furiosos medicina corporali sanat: omnibus autem prodest per libros scriptos & typographiam, & historiam naturalem, & politicam, vt ex præteritis sciant in futurum operari. Vnde & prudentia animalia congregant in æstate pro hyeme, & pluuiam imminentem præuident in nubibus & frigore, ideoque plus auidiusque edunt, vt ventri prouideant, cum ad pastum egredi non poterunt. Ho-

mo

mo autem diuiniorem sortitus in mente prudentiam & ex passionibus aeris & ex cœlestibus causis futura per syllogismum prænoscit, non ex passione sui sola, vti bruta: & vbi deest ratio, ad autorem rerum recurrit, prophetiam accepturus. Cumque genitus sit inter cœlum & terram, contraria entia, & ab omnibus aliquid mali aut boni pati possit, cuncta experiri sensu vel in seipsis, vel in similibus decreuit prudentia, & studiositate adimpleuit. Nullis enim rebus non vtitur homo. Igitur physiologiam congregauit, vt sciret herbarum vires, vtiles sibi inimicasque, & aquarum & ventorum naturas, & lapidum, & metallorum; syderum influxus, & motus, anni tempora, elementa, differentias & vices ipsorum, & climatum, & animalium, & temperamentorum; vt saluti consulat, infirmitatibus occurrat, & commoditatibus augeatur. Mathematicam deinde adinuenit, vt domicilia arte & facile construeret, & ciuitates: exercitum ordinaret, metiretur motus cœlestes, tempora distingueret, & quicquid in ipsis fit, sciret; numeraret, ponderaret, mensuraret. Harum scientiarum bruta parum participant, quoniam mente carent. Sed participio primalitatum & instinctu atiam cellas fabricant & nidos summa arte apes ordinant exercitum; & in medicina hippopotamus phlebotomiam exercet, ibix clysterem, canis purgationem per vomitum, serpens & hirundo oculorum medicamen. Attamen vti inuentis eorum nos nouimus, non autem ipsi nostris. Prudentia item studiositatem rebus diuinis applicuit, quarum gratia corpus, vires, sanitas, ipsaque vita floccipenditur; vt, quid sit Deus, intelligamus, eiusque adeptionem & cultum prosequamur, & omnia in Deo, tanquam in fine optimo, collocemus. Idque proprium hominis est mente præditi, religiosique animalis, cæteris denegatum, & propterea differentia suæ definitionis est vera. Licet naturali instinctu conditorem reuerendi donata sunt entia omnia, quædam magis, quædam minus, eo quod ipse potest maxime, scit maxime, & vult maxime nobis benefacere, & ab ipso & in ipso sumus. Addidit prudentia moralem scientiam homini, qua seipsum nosset, & quomodo agendum sibi es-

Vtitur prophetiis & cunctis scientiis

set ad finis consequutionem: & hanc physicæ adiunxit; quoniam in naturalibus moralia fundantur. Item politicam, qua multitudo regitur: quæ tamen in apibus, formicis, & gruibus sic relucet, vt nostræ pudeat nos, nisi nos Deus diuina legislatura decorasset. Quod prudentia non respuit tanquam falsam arrogantiam, vt astuti politici reclamant. Negari enim non potest, quod Deus totius rerum vniuersitatis curam gerat. Res enim omnes arte reguntur, & propter finem operantur sapienter, magis autem politia animalium, maximeque hominum. Quod si partibus conuenit ratione regi, toti magis conueniat oportet, omnisque sapientia non ex nihilo ortum ducat, sed à prima sapientia, quæ supereminet mundo, abstracta tamen, vt possit dominari. Ipsa ergo legem tulit, non modo cunctis rebus natura inditam, sed hominibus humano more: qui quidem signis, miraculis, prophetia, sanguinis martyrio, eius, de quo gloriantur, legationem comprobarunt. Est enim nobis intimus, quamuis nos alienatione nostri à nobis distantissimi videamur: nam nec, quid sit anima, ipsa anima post multas disputationes bene agnoscit. Vtque notitias sibi inuicem communicarent homines, prudentia adinuenit Grammaticam, locutricem artem; quæ vsui conuenientiam vocum & connexionis copulat, Rhetoricam, quæ suadet bona, dissuadetque artificiose mala, agenda & non agenda; poeticam, quæ voces similitudinibus figurat, & sensus fabulis, & sermonem numero sonoro, vt latenter & suauiter suadeat. Brutis inesse sermonem imperfectum & suæ congruentem necessitati, palam est, quoniam voces acuunt, obtundunt, variantque vti nos, non tamen organis instar nostrorum, idcirco eas non intelligimus, sicut nec voces hominum Scytharum. Alias scientias agnoscendi propensiones humanas acceptat prudentia, vt physiognomiam, & nostram cum cœlestibus conuenientiam, omnesque eas, quæ aliquid ostendunt ex causis aut generalibus aut peculiaribus, aut ex affectibus coeffectibusque, aut ex signis positis à Deo & à natura. Quæ vero ex signis ab homine positis aut imaginatis, refutat tanquam à curiositate inuentas, deceptionisque ple-

nas,

nas, sæpeque superstitionis. Prudentia tandem, si qua regendæ familiæ & militiæ & reipublic. sapientia inuenitur, laudat, non autem sophisticas Machiauellisticas artes. Est enim ipsa bonus scientiarum vsus, siue regula vtendi scientiis ad bona vera acquirenda, mala fugienda, & sophistica detegenda. Scientia namque virtus non est, sed vnius principiorum eius opus: & possumus ea male vti, vt medicus in perniciem ægri, medicina; non autem prudentia. Ad ipsam prærequiritur consilium, scientia, & praxis, vt possit electio regulę ad reprobandum mala & eligendum bona & redarguendum sophistica, concludi. Hæc per scientias affectus omnes illuminat, operationibus finem per media vera confert. Et sapientia dicitur à sua primalitate, non tamen est, nisi moraliter & analogice: cui Metaphysica in speculatiuis maxime respondet: & ipsa est prudentia scientiarum, sicuti prudentia est Metaphysica affectuum & operationum & notionum.

Indoctè Aristot. scientias facit virtutes.

2. Opponuntur prudentiæ imprudentia & astutia. Illa in defectu: quoniam vsum scientiarum non callet, nec seligit bona vera ab apparentibus, nec circumspicit annexa bona malaque, & deceptioni patet; non prouidet futura per scientias nec per similitudines præteritorum. Estque signum spiritus crassi fuliginosique.

3. Astutia vero putat sese omnia suo ingenio metiri. Diuinis hominibus non credit, tanquam ipsa diuinior, nec sinens se decipi. Propriam ignorantiam ignorat, quam prudentia maxime nouit. Se cunctos decipere posse putat in agibilibus. Scientias sophisticas & occultas, carentes fundamento, perscrutatur, applicatque suæ laudi. Vani spiritus, tenuis, fuliginosi, minima circumspicientis, magna non capientis, aut negligentis, indicium.

4. Consilium est prudentiæ comes: præcipitatio imprudentiæ: suspicacitas astutiæ. Iudicare autem & deliberare ex scientia & peritia, prudentis; temere, astutiæ; irresolutio, imprudentiæ & stoliditatis est.

De vigilantia.

Articvlvs III.

1. Vigilantia in actionibus circumspicit omnia, ne subrepat quid, eas infestans, frustransque fine, & ne passio pro ratione accipiatur. Inaduertentia è contra passione affectuque tracta eligit, quod bonum alias experta est: nec latentia, sed occursantia considerat. Aduertentia est vigilantia ipsa. Sed prudentiæ annectuntur, & sunt in persecutione negotiorum.

De disciplinabilitate.

Articvlvs IV.

1. Disciplinabilitas est eorum, qui volunt bene addiscere quæ facienda sunt, vt probe exsequātur; sic & quæ scienda. Ruditas est discendi impotētia physice, sed moraliter electio fugiendi scientias faciendorū & sciendorū. Vitium sciolorū est, cum salutauerint scientias, putare se cuncta pernosse, & emendare doctissimos non verentur, non ex astutia, sed quia putant se scire. Hi Socrati aduersati sunt. Et pædagogorum est vitium: & eorum qui vnam scientiam discentes, putant se de omnibus per illam posse iudicare, & vno ex libro de omnibus libris; autoritate recti, non ratione & experientia; & quæ ignorant, putant se, si studuissent, potuisse super mortales cunctos in illis excellere, & de hoc se iactant: & quicquid dicunt, ipsimet admirantur, & ab aliis admirari volunt; & derisi derisionem pro vera laudatione suscipiunt, propria obruti stultitia. Disciplinabilis autem quo plura & plus scit, eo plura ignorare se intelliget, nec ad sophismata, nec ab inquisitione cessabit, nec derisore decipietur, iudex sui & aliorum rectus.

De

De solertia & oppositis, item de arte & natura.

ARTICVLVS V.

1. QVONIAM homo non conseruatur nec beatur seipso, sicut Deus, absque vlla cōtrarietatis externæ oppugnatione, aut voluptatum allicientium illum extra seipsum, oportuit ex aliis rebus nos conseruari, eas in cibum, potum, tegumentum, & alios in vsus adaptando, & quicquid per scientias inuenimus, per opus & laborem nostris necessitatibus accommodare; semperque acquirere, ne, dum acquisita cōsumuntur, desint quæ nos conseruent. Hoc autem assequimur per mechanicas artes. Quarum inuentrix facultas & bene vtens virtus vocatur Solertia, spiritus crassi purique, naturam corpoream bene tractare atque imitari apti indicium: sine qua genus humanum incommode viueret. Bruta enim delicata minus, & quibus natura dedit cornua, dentes exertos, & vngues & rostrum pro armis contra inimica entia, corium o pilos, lanam, plumas, squammas contra frigus & calorem, duritiem & puncturas, & crassos spiritus & viscera calida, vt possint ex crudis rebus humi nascentibus, & carnibus ali, paucissimis aut nullis indiguere artibus. Nudus & inermis homo defensiuis offensiuisque, delicatusque, cui cibi non mundati coctique difficile digeruntur, artibus indiguit innumeris. Quas naturam, Artem diuinam imitando solerter adinuenit. Est enim Ars natura extrinseca imprimens materiei eas ideas, quas mens humana excogitat in naturalibus ideatis à Deo rebus inspectando, ita vt naturæ filia, & nepos conditoris videri possit. Natura vero intrinseca ars exprimens diuinas ideas, quas ministerio ideantium suscipit, & ab exordio mundi accepit, sicut in metaphysicis diximus. Omnis natura vnam tantum artem exercet, vt in ficulnea est ars faciendi ficus, & non pira, in castanea castaneas, &c: At vnus homo plures artes addiscit exercetque, quoniam

Quid ars.

quoniam ad imaginem conditoris omnium naturarum creata est humana mens.

2. Aliæ artes ex potestatiuo eius proximius deriuantur, eidemque deseruiunt, aliæ à cognoscitiuo, aliæ ab appetitiuo. Potestatiui est militaris ars, imitans bruta in suis prælijs: cui subseruiunt ars gladios faciendi & lanceas, imitans cornua & dentes; & loricas, squammarum instar; & equestris imitante anima seipsam in corporis regimine equum regendo, calcaria addens vt iram & concupiscentiam simulent, frænum vt timorem. Item nauigatoria, imitans pisces & aues: cui subseruit nauifactiua, imitans auem, remigio alas, temone caudam, pora rostrum. Item metallica, vt tanquam elementum omnium sit artium materia: nulla enim fere absque metallo fit. Hæc follibus pulmonem refert, officinam spirituum in corde accedentem. Ferraria omnibus deseruit artibus: dat vomerem instar rostri porcini aratori, ligonem fossori instar dentis, falcem messori, dentaturam totam imitantem, serram lignario fabro instar piscium dentaturæ, scalpellum & asciam instar aliorum. Ipse vero vtens igne & ferro, sicut angelus sole & terra, omnia fabricatur arma & instrumenta artium. Mira res. Item fabrefactoria, domum instar humani corporis nani ædificans; ciuitatem instar corporis gygantæi: arcem pro capite, fenestras pro sensoriis, de quibus alibi. Item ars bombardarum, quibus tonitrum imitamur melius, ac funambulus volatum. Est lapidicina instar naturæ ossa pro ædificio corporis præparans: & figulus vasa qualia viscera humana. cui vitrarius & consimilis adduntur.

3. Cognoscitiui & manifestatiui sunt scriptura imitans mundum ex paucis elementis omnes ideas diuinas exprimentis, ipsumque Deum scriptorem. Est typographia idem faciens angelica imitatione. Item pictura imitans omnes figuras coloresque naturarum corporearum. Sculptura & fusoria moles figuratas à Deo, diuturnitate & ipsæ donant notitiæ futurorum & absentium. Item horologiorum ars cœlum imitans, & horas significans, diuina quadam ratione fatum simulans. Item

campa-

campanarum ars vocans in templum, & res ad multas, vocem imitans animalis. Sic tubicina clangorem obstreperum excitantem ad arma: & tympanum quasi expergefactorium. Imitantur soni musicales harmoniam spiritus, & cantus Syrenarum & auium: oblectant mouentque spiritum ad operationem sui conseruatiuam. Alii cœli imitantur præsentantque harmoniam. Item vocibus significatiuis notionum res notas pandimus ita imitatas. Ocularium ars oculis seruit, additque virtutem, quos imitatur. Datur ars auricularium aurium instar. Specularia specula instar aquæ terra terminatæ, in qua nosmet spectamus, inuenit, vel crystallinum oculi refert.

4. Appetitiui artes sunt, agricultura, parans ciborum materiam, imitans Deum seminales virtutes elementis inserentem, holitoria plantantem. Molendinaria os animalis macerantis cibum molaribus. Coquinaria ventriculum coquentem. Ollæ ei similes sunt; iecur astat vt ignis & dispensator. Laniaria lupos partientes natis æmulatur. Pastoralis angelos custodientes. Lacticinaria matrem lac præbentem. Alembiccatoria intestinorum vsum refert & caput in quod vapores ascendunt & condensantur. Pharmacopœa solem curantem herbas in medicinas mortalium. Medicus Deum iubentem sic fieri, & docentem applicationes. In multis bruta æmulatur, vt diximus paulo ante. Sunt multę artes, gulæ seruientes, quas imitari viscera certum est, variis modis cibum transmutantia, vt in corporis perueniat alimentum. Vestiaria dat camisias, diploides, talarem vestem & pallium instar corticis plantarum, quarum intima tenuis camisia: reliquæ ordine suo crassiores præfatas referunt vestes. Lectus & puluinar fit instar cerebri. Mensa instar retiformis: vide physiol. Histrionia mores hominum imitatur. Sed hoc mirificum, quod lucerna solem imitamur, faciendo de nocte diem, quod, an sol alatur, dubitare facit, vt maculæ nubecularum circumdantium nuper repertæ ostendunt. Alias recensere artes operosum.

5. At quænam nobilior, & quæ ignobilior: Artes purgatiuæ ignobiliores, quoniam circa sordes versantur, vt fullonica

ars, & quæ coria expilat. Item carnificis ars, quæ ciuitatem ciuibus fœdis vitiosisque, iudice iubente, expurgat. Non ergo est ei similis militaris, quæ contra exteros pugnat. Lictorum ars etiam in expurgatione eiusmodi est præparatoria, ideoque vilis, quia contra fœda marcescentia reipubl. membra exercetur. Militaris mercenaria non absimilis est, dum contra hostes pretio pugnat: nobiliot auxiliaris: nobilior propria, quia pro defensione reipubl. non pro pecunia. Artes, quæ fœdant corpus, viliores quibusdam existimantur, vt coriaria; sed fallaciter: nam pictura fœdat ex parte, & tamen excellit multas non fœdantes. Quæ fœdant animum, vilissimæ sunt, vt nummularia, negotiatoria, teloniaria, lenocinatoria, meretricia, si tamen artes dici merentur. Non enim omne exercitium ex quo viuimus, est ars, sed illud proprie, quod in materia imprimit aliquam formam, imitando naturam. Et tunc imitabitur negotiatot, cum emit, vt meliorata reuendat, sicut iecur chylum emit, & in sanguinem vertit reuenditque. At chorearum ars non imprimit. Imprimit quidem in nobis saltationes numerosas, cœlestem chorum imitantes, etsi non in materia, (sic soni in aere) sed formas tanseuntes, quales colores iridis, & tonitrui bombus. In fieri enim habent vsum, non in effectu permanente, nisi in animali forsan spiritu. Item videntur nobiliores, vbi plus ingenii quam laboris inest. Sed in militari plus laboris & minus ingenii inest, nec tamen cedit picturæ, vbi ingenium commendatur, nec citharœdo. Est vera plerumque assertio, non semper. Item videri potest vtilior nobilior. At vtilissimæ omnium sunt, pastoralis, agricultura, & medicina: illæ tamen duæ viles habentur in republica. An melior, quæ nobilius naturæ artificium imitatur? At ferraria, quæ imitatur angelos opifices, non est nobilior nauifactiua, quæ aues. Porro ad nobilitatem artis, nobilitas materiæ & formæ, & ingeniositas & vtilitas, videntur concurrere, & vbi plura istorum ibi nobilitas maior. Adde & imperium. Nauifactiua enim nobilior dolatiua lignorum, & dolatiua quam cæsoria, & nauigatiua quam nauifactiua: sicut equestris melior quam frænifactiua, quia huic

huic imperat vt sic frænum faciat; & hæc seruit. Hoc tamen est verum, vbi ars cui seruit est nobilis: alioquin præparatiua melior. Agricola enim frumentum faciens molendinario, non est deterior illo. Et molendinarius farinam panifico, non est melior isto. Et ferrarius non est deterior fossore, cui ligonem præparat. De his satis. Animalia quoque alia potestatiuo, vt equus, alia intellectiuo, vt gallus & cornix, alia appetitiuo, vt agnus, inseruiunt.

6. Contraria vitia sunt Anxietas & Inertia. Hæc bona acquirere, & artes vnde viuat, nil curat: nec ad inueniendum cui bona sit exercitio, habilis est. Signum sane spiritus crassi, fuliginosi, in vasis densis angustiati vel modici, facileque patibilis, ad multas industrias applicabilis; quo mens parum vti potest in operibus internis externisque. Anxietas vero est spiritus vilis, inconfidentis, copiosi, habitantis in vasis laxis, vnde crebro exhalet: propterea plus industriis quam prosit, insudat, vndique conquirens, laborat multum, seque consumit, media semper excogitando ad acquirendum vndecunq; & quandocunque, ferias, festa, & loca, & modum vix distinguendo, nisi coactus. Malus hic: sed iners deterior, quia vel seruus vel reipubl. excrementum, otiosumque membrum, si habet vnde viuat, impediens cætera; vt qui falso nobiles vocantur. Artem imperatoriam & iudicum & sacerdotum non tetigi, quoniam spectant ad altiorem gradum, quam mechanicæ non tenent artes. Vide seq. p. 3.

7. Artes mechanicæ requirunt aptitudinem & exercitium. Acquiruntur enim, quando tractant obiecta experiendo illa & se in illis. Scientiæ vero insunt à natura, & per scibilia specificantur, & reuocatur mens ad scibilium considerationem, non autem ad scientiam acquirendam ab externis insciisque rebus, vt dictum est prius: sed nec ad artem, quatenus est scientia. Subito enim eius theoria percipitur: praxis vero assuetudine & tempore.

Perperã Aristot. putat, virtutes & scientias esse habitus ex hoc quod artes sunt habitus.

De Moderatione vel sufficientia.

Articvlvs VI.

ANxietatis vitio affinis est cupiditas similiter in acquirendo, appetitus exorbitans, propriumque mulierum, nullis vnquam satiatus diuitiis & rapinis & præda: Nec est idem cum Auaritia, cum qua tamen sæpe confunditur: quæ est vitium in possessione & expensione rerum acquisitarum, opposita prodigalitati: quæ etiam solet esse cupida in acquisitione & rapax. Virtus Cupiditati opposita est Moderatio animi, contenta paucis, vnde & sufficientia dicitur ab eo, qui scit abundare, & penuriam pati; ab aliis, paupertas voluntaria, licet extremũ sit vocabulum. Nobilis sane virtus, philosophorum propria, qui sui probitate contenti, non in re externa ponunt felicitatem, sed in seipsis coram Deo. Vitium deficientiæ innominatum est. sed Exiguitas dici queat, necessariorum vix appetens, vnde pluribus patet malis; nam inertes comitatur.

De Parsimonia, Magnificentia, & Munditia, earumque oppositis.

Capvt IV.

Articvlvs I.

1. SEqvitvr Parsimonia, quæ in acquisitarum iam rerum per solertiam vsu modum ponit, non ex cupiditate sed vtilitate. Sunt enim qui in omni materia conseruationis excedunt, vestes caudatas volunt, plus vini, plus olei insumunt quã decet, & in solum proiiciunt dum vtuntur. Ollas grandiores quam sufficiunt epulis, & seruos plures quam ministerio, & commoditates duplicant & consumunt, tractantque quasi nunquam defuturas. Horum vitium est luxuria, & superabundantia, quando fit ex inconsideratione.

2. Quando

2. Quando vero ex ostentatione, est iactantia & ventositas, cui medetur magnificentia. Videas ventosos mundos ambitiosos in vestibus & cibis & domo, vt sint lautæ, pictæ, deliciosæ: sed luxuriosos sordidos, male accinctos, vestibus & commoditatibus onerosis potius quam deliciosis vtentes. Parsimonia his medetur malis prouida ne quid desit; etiam obulum vnum & minimam aceti partem non patitur perire, non ex auaritia sed odio superfluitatis, quam natura in cunctis effugit, sicuti in necessarijs non deficit; negligit tamen minima propter magna. Modicitas vitium in defectu, ex eo quod regulam non tenet non ex auaritia, dicitur, vtens rebus modice & insufficienter, paruificentiæ amica, quæ ex animi paruitate sumtus facit paruos, casas paruas, vestes curtas, theatrum incapax. Magnificentia autem grandis animi, omnia magna, si vtilia. Si inutilia, vt pyramides & sepulcra, & quæ ad rem parum spectant, ventositas erit.

3. Nimia quoque munditiæ affectatio in vestibus, non extrinseca tantum, quam facit iactantia, sed quomodocunque, vitium est fastidiosum sibi & alijs, negligens meliora propter minus, similiter tot ceremoniæ in vasis & alijs: nec nomen habet, sed seruilis est animi. Sorditas impuri & nauseam prouocantis. Munditia virtus est puri, sibi & aliis delectabilis.

De liberalitate suisque contrariis,

ARTICVLVS II.

EIVSDEM conseruationis nostræ in nobis gratia, alia virtus sequitur, dicta Liberalitas: quoniam liberi spiritus est signum in amplis ædibus habitantis, puri copiosique & confidentis. Hæc expendit bona, quæ solertia comparauit. Et large vtitur ad sui vtilitatem, & amicorum, quibuscum viuit, vt seruetur. Nec enim prodest scire acquirere, nisi scias & acquisitis vti. Hæc ergo sapientiæ portio, (cum omnis virtus sit ipsa sapientia,) bene vti nouit rebus humanis externis.

2. Quando vero homo acquirendis modo bonis intendit, illisque ad sui vsum vti timet, sollicitus ne forte desint, ac propriam mentem corpusque consumit ex quocunque siue honesto siue inhonesto negotio rem familiarem augendo, quæ nec sibi nec amicis sat prosit; illamque seruat, at non se: hic vitium habet; quod dicunt Auaritiam seu illiberalitatem; signũ spiritus vilis, inconfidentis, fuliginosi, exigui, propriæ ignauiæ conscij; vt in senibus videmus, paruæ confidentiæ auarisque. Verum auaritia acquisitionem conseruationem & expensas fœdat; Illiberalitas proprie expensas.

3. Qui vero quicquid acquirit, expendit dilapidatque temere, ad libitum vanum sui amicorumve, merentium immerentiumve, præter necessitatem & discretionem; Prodigalitate laborat: & ignarus est, nescius cogitare, quod dilapidat, propriæ necessitati & amicorum defuturum esse, ac mali causam eius defectum fore. Magnum est hoc vitium, sed auaritia minus. Nam saltem amicos comparat, licet parum vtiles. Quum enim probi ac mali æque tractari se norint, gratiam illi non seruant. Qui principes nati sunt, plus nocumenti à prodigalitate nanciscuntur. Nam in necessitatem redacti, fiunt mox rapaces, sicut Caligula & Nero. Sed acquirentibus principatum plus prodest, vt Cæsari ac Cyro, ad conciliandum milites sibi, vnde principatus futurus pendet totus.

De sobrietate vitiisque oppositis.

ARTICVLVS III.

1. QVONIAM cibo & potu, tanquam naturalibus medicinis contra mortem, vita humana stat primum, & fruitio medicinalis acquisitorum; qui autem nimis comedit, morbis laborat innumeris ex cruditate ortis; qui vero parum edit perpetuoque ieiunio affligitur, patitur debilitatem, extenuationem, & à quouis frigore caloreve & iniuria quauis læditur valde: illa scientia, quæ præscribit voluntatis imperio cibum. potum.

potumque prout satis est ad necessitatem, virtus est, vocata Sobrietas: scientiæ medicinalis pars magna. Quæ tempus manducandi docet, quando adest fames in corpore sano, & conseruationis gratia non voluptatis, quæ ad illam nos inuitat, non ad se; in ægro vero, quando vis natiua cum morbo non pugnat: ob idem cibos præscribit solidiores illis, qui corpus exercent; tenuiores, qui ingenium: ac semper plus cibi intromittit, quam sit deperditio: & in æstate, in infantia, in senectute, cibos paucos, crebros mollesque iubet; in hyeme, in iuuentute, plures, solidos & raro; in mediocribus temporibus ætatibusque mediocriter.

Sobrietas & castitas ab Arist. vnica virtus ponuntur, dicta temperantia. Sed perperam. Nam separata inueniuntur. Boreales enim laborant ebrietate & non venere. E contra meridionales. Item diuersa viæ sunt acquirendi boni. Altera enim in filiis, altera in nobis nos seruat.

2. Oppositum vitium in excessu est, Gula & ingluuies in cibo, & Ebrietas in potu: quæ præbent plurimum cibi aut potus, non obseruato tempore & necessitate finis vt viuamus, sed quasi viuamus vt edamus. Sequitur ergo & cruditas alimenti: quæ fit ob impotentiam caloris natiui, non separantis fæces à bonis succis, cum sint copiosi valde, nec potentis ab eisdem succis in sanguinem redactis sequestrare spumam, cinerem, fuligines ac fæces; quapropter delatus sanguis ad partes nutribiles, ipsarum meatus excrementis replet, & calorem natiuum earundem suffocat, omnes nutrit proinde morbos, qui in iuncturis debilibusque fiunt partibus. Ex hoc vitio orta est anthropophagia & indifferens vsus escarum; cum natura nulla in similem prorsus agat, vt nec calor in calorem; nec ex dissimilibus nutriatur. Ergo animalium mobilium & immobilium partes meliores, sunt nobis esca, non autem humanæ carnes nostræ speciei; nec tellus, & fimus; nec oppositæ naturæ plantæ & bestiæ, quæ propterea vel veneno vel difficultate & deprauatione nos afficiunt, vt in Medicina docebimus. Ebrietas quoque non minus malum accersit, quæ ex immodico vini vsu corpore vinoso reddito, sicut citta vel pica fit ex fæcibus & spurcitiis ventriculo adhærentibus impactisque similium fœdus appeti-

tus,

tus, auiditatem diram vini ingenerat: & quod à Deo datum fuit ad robur stomachi & ingenij, & corporis vires fœcundandas, & mœstis hilaritatem conciliandam temperanter sumptum, in contrarium prorsus conuertitur vsum in bibacibus. Obnubilat enim plus spiritus animales, ingenium hebetat, vires grauitate & calore vincit, vt aliena sapiant operenturque. Somnolentiam, rixas, laruas, paralysin, immobilitatem, vomitum, spasmum, aliaque addit mala: vt non modo brutis sed cadaueribus hominem reddat consimilem. Quo autem vino, & quibus, & qua ætate vtendum, in Medicinæ 2. lib. diximus. Vbi & instar antimonii ebrietatem vomitoriam aliquando concedimus.

3. Oppositum vero in defectu vitium non manducantium vti opus est, & proficua, vocatur inedia; quæ consumit paulatim spiritus, ac nutrimentalem humiditatem, vnde corpus hecticum fit, spiritusque vanus phantasmata plurima videns ob sui tenuitatem aptam quacunque ab apparentia pati, tanquam ab existentia. Sæpe exsiccantur nerui, & contrahuntur, & fit spasmus; dulcibus curandus balneis, & cibo multo humidoque.

4. Qui vero Dei veneratione abstinent à carnibus, & ieiunant, non vitio sed Sanctitate pollent: quæ quidem à Religione deriuatur: ex qua etiam virtus omnis in superiorem Animam emanat. Et quicquid ipsa imperat sapienter rationabili obsequio Dei, virtus fit. Cum virtus Ratio sit consiliumque. Ratio autem summa Deus est, vnde omnes pendent rationes. Per ieiunium enim cessant turbationes vaporum in mente, fitque aptior contemplationi: & titillationes in carne; & cruditates in visceribus; & morbi corporis & animi, & animositas ad malum. Qui ieiunat alia ratione & causa, peccat.

De

De virtutibus comitantibus operationis actus & affectus.

CAPVT. V.

1. POSTQVAM correximus affectiones & notiones, nunc ad passiones transgredi oportet, quæ in executionibus contingunt arduis, in quibus relucet virtus. Nam licet in cunctis se exerceat, etiam facilibus, vbi non indifferenter fiunt, vel à nolente, aut non aduertente nescienteque, & in omissionibus à non potente; in arduis tamen elucescit. Sunt autem exequutiones aliæ ad bonum acquirendum, vt discere artes, matrimonium concludere, nauigare opum causa, &c. aliæ ad malum propulsandum, vt bellicæ expeditiones, duella, repulsio latronum, &c. Primo ergo de acquisitiuis sit sermo.

De virilitate.

ARTICVLVS I.

1. GENERALITER quidem in cunctis virtus prima est virilitas: quæ ferociæ bestiarum, & debilitati mulierum est media. Vir enim ab vtroque declinat. Scythæ feroces. Lydij effœminati. Isti prædæ fortium, illi prædæ sophistarum & hæresiarcharum patent. Debilitas & ferocia naturales, sunt vitia naturalia, vt in multis experimur. Quæ autem ex vitæ institutione & electione reperiuntur, sunt moralia. Ferox enim fertur impetuose in id quod vult, & crudeliter statim temereque in id quod non placet. Debilitas in vtrumque segniter. Curantur virilitate & exercitio & conuersatione virorum magnorum. Sed feroces religione magis: effœminati bellico exercitio.

De spe & fiducia.

ARTICVLVS II.

1. IN executionis exordio spes assequendi præcedat oportet. Spes non aggreditur bonum impossibile, sed possibile difficile vel facile. Euasio mali quoque, & victoria speratur, quatenus bonum est carere malis. Sed contra malum proprie est fortitudo, audaciæ & timoris moderatrix. Spes in spiritu celso recipitur, confidente, multoque. Vnde iuuenes & fortes sperant: senes & miseri desperant. Est ergo mentis iter in spiritu celso ad bonum arduum. Hæc prius perpendit, an aggredi queat, & difficultates occurrentes, & quid ferre recusent quid valeant humeri: hinc se mouet, quamuis, in quo confidat, confuse intelligat. Cum autem affulserit, quod viribus propriis aut amicorum, aut Dei, quando opus pium est, assequi queat, tunc nascitur assecla virtus, quæ vocatur confidentia, quia simul fidem in aliquo habet: bona sane: neque enim de Deo confidimus, nisi amemus, promissaque habeamus, & exempla amicorum Dei, qui peruenerunt optatam ad rem. Nobiles istæ virtutes nec in carcere, nec in profundo mari, nec in morte relinquunt hominem, quamuis spes sit quasi somnium vigilantis, confidentia vero seu fiducia visio expergiscentis.

2. Vitia contraria sunt desperatio & præsumtio. Illa vilis animi, & parum in Deum credentis. Nam si opus est prauum, virtuose desperat, & vitiose sperat. Est aliquando salus nullam sperare salutem; vbi videlicet te non posse euadere malum putas, irruisque vlturus in malum & moriturus. Sic enim potius euadere contingit, quam cunctabundo. Præsumtio multi spiritus, calidique, pericula non perpendentis, in sua ferocia confidentis est; aut vani, tenuis, quouis auxilio tanquam sufficiente vtentis. Diffidentia desperationi, temeritas præsumtioni conueniunt; plurima adducunt mala, tentant Deum, in periculis ruinam certam inferunt.

De alacritate.

ARTICVLVS III.

1. IN prosecutione operis accidit statim aut præparatio, aut segnities & lentor. Quas passiones ex temeritate & diffidentia suborientes curat Alacritas, non frustra confidentis animi vis. Sunt enim quidam præproperi, vt Galli: quidam lenti, vt Hispani à principio. Quorum vtrumque vitiosum; nisi res & tempus aliter exigat.

De strenuitate.

ARTICVLVS IV.

HVIC succedit Rigiditas & Flexibilitas. Quorum vtrumq; barbarum. Nam cedere loco, vbi oportet, & inconcusse stare vbi oportet ad prosequutionem actionis, est virtus Strenuitas, magnis digna viris.

De longanimitate.

ARTICVLVS V.

SEquitur longanimitas, quæ succurrit positis in opere, dum tædio non proficiunt, aut pernicitate euertunt opus, & se ineptos reddunt ad consequentia. Non proficere autem in bono, est deficere: & transilire interdum est euertere. Idcirco longanimitate est opus, vt huic non displiceat mora vtilis, vt in Fabio Maximo probatur: & illum non tædeat prosequutio longa, sed elonget animum vna cum operatione.

De cunctatione,

ARTICVLVS VI.

EADEM fere virtus videtur Cunctatio, media inter accelerationem & tarditatem, quatenus sunt temporis qualita-

tes, non quatenus indiuidua: ſic enim pertinent ad circumſtantias operationum. In omnibus tamen finis ratio metietur opus. Non enim mediocritas eſt virtus, ſed menſura æquans operationem aſſequutioni rei, ad quam tendimus.

De perſeuerantia,

ARTICVLVS VII.

PErſeuerantia in opere, inſtabilitati & obſtinationi opponitur. Quæ potius conſtantia dici queat. Omnis enim virtus perſeuerat in opere ſuo: ſed perſeuerantia in operibus virtutum omnium ſucceſſiue, vſque ad finem vitæ, ſine vitioſitatis intercapedine, eſt donum Dei. Quis enim queat nunquam vel leuiter non errare, licet poſſit in ſingulis momentis ſeorſim non errare? Conſtantia parum à longanimitate differt, vel nihil.

De diligentia,

ARTICVLVS VIII.

DIligentia & ſedulitate opus eſt etiam, cui contrariantur negligentia & ſuſpicacitas: ne quid contingat, laborem euertens totum fruſtranſque. Si minima neglexerimus, paulatim defluemus. Si omnia timuerimus ſuſpicioſe, non ſeminabimus nec metemus. Eſt tamen diligens negligentia, minima negligere, vt maiora & neceſſariora non amittamus.

De comprehenſione.

ARTICVLVS IX.

CVM autem ad rem cupitam perueneris, caue ne præ lætitia te effundas quaſi in ſummum bonum, nec retrocedas quaſi veterans aut non amplius laboraturus, vt Annibal. Sed profice per

ce per comprehensionis virtutem cum modestia. Sic currite, vt comprehendatis. Vidi canem cum leporem currendo attingeret regredientem, & alium præ exultatione transilientem; & leporem effugisse. Comprehensio autem est potestatiui in beatitate, vt dictum est prius. Qui nimis gestiunt in assecutione rerum, suam ab illis beatitudinem pendere, non à seipsis, significant. Et hoc infelicitas.

De zelo & securitate.

ARTICVLVS X.

POst adeptionem, vel prope, subsequitur zelus, ne res amata amittatur. Infelix passio, timoris filia, amore imprægnati; in venereis altera gehenna. Timor autem accidit, quia bonum illud est alteri obligatum magis, vel riualis alter melior te; vel tu indignus eo, vel illud vitiosum, & insufficiens vtrisque? vnde amor Dei sufficientissimi in omnibus est sine zelo. Qui autem zelat pro Dei aut amici honore ne perdatur in nobis, virtuosus est. Amat enim bonum Dei & amici, oditque malum. Qui etiam, ne rem, aut sanitatem aut virtutem amittat, bonus est. Sed qui, ne voluptatem probabilem, ille malus. Pro vxore quoque zelari, bonum, sed non multum, nec nihil. Securitas hunc morbum curet, & veri boni amor. Vide Oeconom.

De tolerantia.

ARTICVLVS XI.

1. COntingit in sequela boni & fuga mali turbatio sæpissime, vt & dolores, persecutiones, fames, & ineuitabilia pericula; contra quæ per fortitudinem pugnare non valemus. Tunc Tolerantia, soror eius gemella, succurrit, quæ vsque ad mortem pro Deo & virtute resistendum docet, & hilariter mala ferenda, tanquam probationes virtutis, quæ in infirmita-

te perficitur & in tentatione; ideoque infortunium potius reputat carere infortuniis, quam abundare: & omne gaudium existimat, cum in malis exercetur. Virtus hæc apostolorum vicit mundum vniuersum. Dicitur etiam Patientia, quatenus passionibus resistit, non quatenus patitur. Nulla enim virtus est passio.

2. Contrarium vitium Impatientia cedit malis, tyrannis & laboribus: & pro tutanda vita nihil sceleris non admittit: &, si cogitur mori, sui impos, vix Dei meminit, in quo spreto per vitium non potest confidere & delectari. Hoc impatientia priuatiua non tolerat. Est altera contraria, quæ blasphemat, ferit, furit, riget, bestialis sane, nesciens malis bene vti, nec Dei promissis inhærens. Quæ autem debet & potest effugere, & non audet velle nec scire, cibus ignauorum est.

De fortitudine & clementia in malorum propulsatione, &c.

ARTICVLVS XII.

Errat Aristot. ponens fortitudinē in parte irrationali, cū despectus nosse, imperia tractare, sit rationis actus,

IN executionibus è contra propulsantibus fugientibusque malum, magna subinde virtus requiritur. Dum enim bona vitæ nobis comparamus eisque vtimur, labores molestiæque euenire solent à prauis hominibus, ab inimicis animalibus, ab ipsis laboribus, à nostra conditione, inter cœlum terramque contraria positorum. Quibus omnibus si obniti velimus, perire & non seruari continget: sin vero nullis, obrui, prædaque aliorum fieri. Item ex acquisitis bonis voluptates tantæ abundare possent, quæ consilium suffocent, efficiantque nos contra eas virtutes, quarum est, illis recte vti, praue operari. Illa igitur regula,

Errat & Plato, secum in irascibili, quæ in corde est, illam reponens nam per neruos exequitur iram, & in oculis capitis organis, apparet, & ratione fit. Non enim in eos irascitur, qui casu aut propter bonum nobis dolorem infert, sicut medicus & pater, licet multum: at bene contra eos, qui vel paruū nos ex despectu lædunt. Vnde nec Stoicis videri debuit resecanda à ratione. At si quando

præter rationem in medicum quoque irascimur, tunc id modo accidit, cum spiritus nil considerans nouum accidens speciale, rationem sectatur vniuersalem, quæ dicit, contra omne malum & doloris ministros insurgendum. Sic & ratio ipsa secum pugnat, dum à duobus æque bonis inuitatur, quodnam sectari prius debeat, & sæpe vniuersalem regulam sectando, in particularibus decipitur. Similiter concupiscentia ratione fit: nam vt reficiat, quod de corpore deperditur, & generet similes, in quibus seruemur. Itaque non omnes cibos, nisi vtiles, procurat, nec omnes mulieres nisi pulcras: & artificiose coit, & coquit & sequestrat sanguinem. Repugnat rationi, sequendo decretum vetus antequam perpendat imminens malum, at duobus simul succurrere volens, amat & odit simul. Vnde febricitās cupit aquā, vnde ariditatem amoliatur, & odit, ne morbum augeat. Tandem à superiore ratione sapiens suaderi sinit, & non amplius pugnat. At quomodo concupiscibilis sineret sibi mederi, quod contra se est, si ipsa capax rationis non esset? Galenus errat cum Plat. asserens tres animas, concupiscibilem, irascibilem & rationalem: quod in quæst. & in apologia pro Telesio impugnauimus. Aristoteles autem non debuisset virtutes irrationales ponere in irascibili, nec in concupiscibili, sed rationales omnes, cum ponat vnicam animam. At quia Platonis argumenta soluere nesciuit, à quo virtutes mutuatur, contradicit sibi, ponens ipsam triplicem in ethicis cum Platone, à se in p. de anima reprobato. Scotus doctior, omnes virtutes rationales facit.

gula, quæ docet, quantum, quomodo, & quibus malis resistendum, qui labores vincendi, quæ voluptates reprimendæ, Fortitudo dicitur, à corporis robore nomen mutuata, quod brutis etiam, & magis, inest, physice, non autem moraliter; militibus vero ex consuetudine vincendi, non ex regula rationis. Hæc arma tractat, subiugat hostes, imperia parat, vlciscitur iniurias, ex contemtu modo illatas, non autem casu, aut correctione. Clemens est in subiectos, debellat superbos: sufficit ei, vicisse. Nihil enim odit magis, quam despectui haberi, hoc est, honore, timore, & amore indignus videri. Fit despicientia, quando spiritus dilatatur, præsertim in risum, vnde & irrisio dicitur, eo quod nolit colligi ad considerandum admirandumque rem aliquam, tāquam si ab illa nec bonum nec malum sperari queat, ideoque indigna, quæ ametur & metuatur, appareat. Reputatio existimatioque econtra fit, cum spiritus colligitur ad aliquid admirandum, quando visui offertur aut menti, tanquam potens bene & male facere. Ergo isthæc virtus acute cognoscitiua est, residetque in spiritu animali. Quod declaratur ex neruorum motu & accensione oculorum, dum quid exequitur

tur per iram, quæ est impetus ad vltionem: item ab appetitu dominandi, vt in pretio sit. Quamobrem pugnat vsque ad mortem pro libertate, pro honore, ac pro Deo bonorum omnium autore: tum ne vilis fiat, viles operando operationes in seruitute, quod est mori in generoso, esse ac viuere in pecorino: tum quia commutat paucos corporalis abiectæque vitæ annos cum plurimis gloriosis in mente futurorum hominum, aut æternis in Deo. Laboribus autem pro externis bonis & periculis non succumbit, sed fortiter vincit: fugit autem eos labores eaque pericula, in quibus fugiendis virtus non minuitur, nec vilitatis specimen verum habet. Nec enim contra multos vt videatur impauidus, nisi effugiendi viæ omnes occlusæ forent, resistet: nec pro leuibus pugnabit ad mortem causis; & timendi, & audendi gnarus: non quasi timens, sed seruans vitam; nec quasi audens, sed propulsans malum in his videbitur.

2. Illa vero vis, quæ omni opponitur periculo, quauis ex leui causa & contra multos simul, impossibilia non coacte sed sponte aggrediens, non quidem ex despectu vel despectus vnde vilis declarari non potest, v.g. à pueris, abebriosis iniuriantibus, ab asino calcitrante, ab indoctis stultisque lacessitus, sed ex dolore aut superbia & iactantia pugnat, dicitur Temeritas, & Audacia. Estque destructiuum vitium, spiritus vilis signum, copiosi impurique, volentis apparere generosi. Ad quam sequitur crudelitas fera, vocata Immanitas; quæ vincens non parcit, supplicesque manus dantes etiam perdit. Hinc patet, quod nec ciuitas, nec singularis homo ad duellum prouocatus, non nisi ostentandi causa, quis fortior, tenetur ex Fortitudinis regula prodire ad pugnam. Sufficit ei suæ virtutis conscientia. Si tamen inuaditur, defendet se cum moderamine inculpatæ tutelæ vim vi repellendo; non tamen occidet nisi non potens euadere mortem, mortem non inferendo. Quemadmodum & cum brutis pugnantes nos habemus. Nulla enim virtus, ostentare vires absque causa. Imo etiam fugiendum, vbi plures homines te inuadunt, sicuti & vbi plures bestiæ. Non enim vtuntur virtute, sed bestiali robore. Nec Hercules contra duos, vt in pro-

in prouerbio eſt. At ſi, quin pugnes, effugere citrà mortem non vales, tunc etiam contra mille pugnandum, & inſidiis prudenter vtendum, non autem cum vno, ſi non doloſe pugnante. Iniuriam paſſus, iniuriarum iudici defer: neque enim homo vindictam propriam æquam ſumit quin excedat: propterea que ſunt tribunalia in republica. Dum autem infertur, pugnabis aut effugies; non autem poſt illatam reſumes arma, & præcipue accerſitis defenſoribus. At, ais, deſpectui ero. Profectò ſi iuſte percuſſus es ob crimen commiſſum in percutientem, ſi velis vindictam ſumere, duplicabis culpam & dedecus: ſi iniuſte, ad ius voca. Sed, ais, deſpiciar. Profectò ſi ex metu, non autem ſi ex virtute ſic te habes. Verecundetur, qui iniuriam fecit: declarauit enim ſe maleficum. Qui paſſus eſt, declaret ſe tolerantem & fortem: & gloria erit ei, ſicuti Paulo, colaphis & lapidibus petito. Operare fortiter in bello pro patria, aliiſque in geſtis iuſtis: ad hoc hoſtem laceſſe, Vt diſcant omnes, non metu ſed virtute te ignouiſſe, præſertim veniam petenti, aut declaranti non ob contemtum malefeciſſe, ſed quia ſui, ex vitio, impos erat. Ciuitas vero duella prohibeat, & iniurianti dedecus, non paſſo iniuriam, decernat. Et cum ipſa laceſſitur ab alia ciuitate, idem faciat. Si impetitur iuſte, ſatisfaciat cauſæ belli. Si iniuſte, cum tantis reſiſtat, quanti victoriam reportare ſatis ſuperque ſunt. Non enim iuſtitia periculo virium eſt exponenda, ſed ſupra ſufficientiam defendenda. Quod ſi non poteſt & periclitatur ſalus, non ab re erit duellum, vt æquentur vires, & ſanguini ciuium parcatur, ſi aliâ via terminari lis nequit: quemadmodum tres Horatii cum tribus Curiatiis de imperio inter Romam & Albam definierunt. Forſan caſtigabit vir fortis poſt illatas iniurias peruerſum maleficum, non tamquam vltor, ſed tamquam medicus & magiſter, vt vel metu à malefaciendo deſiſtat; ſicuti & equos & furioſos & pueros corrigere ſolemus.

3. QVæ vero nullis opponitur, non ob impotentiam virium, ſed electione, quia vitæ aut rei timet; vitium eſt, Timiditas dictum: humillima in ſuperiores, crudeliſſima in ſubditos,

nunquam se tutam credens: ob hoc in principum animis perniciosissima: non enim victis parcunt, sed extinguunt etiam supplices, ab eis timendo. Item subditos minuunt, optimum quemque per insidias & calumnias perimunt: ab his enim non à plebeis timent. Timet quidem Fortitudo, cum audendi timendique sit regula, nihil propterea negligens, vt Audacia, sed vnde malum pati queat. Igitur à vitio, non à virtute; à diabolo, non à Deo, quem amat colitque; & hic cultus timor aliquando vocatur, sed filialis: seruilis enim propter metum pœnæ peccantibus conuenit, qui & sic timent Deum. Cui similis est timor amittendi parua bona exteriora, gratiam principum, honores vanos, potius quam virtutem & Deum. Pulcre dictum, Nemo læditur, nisi à seipso, dum virtutem metui aut delectationi posthabet. Cetera enim mala non sunt moraliter mala: nec obsunt nisi exteriori homini: cuius lucrum per virtutem in interiori duplicamus. Ex his patet quid sit Clementia fortis, & quæ timidi, & quæ audacis & timidi crudelitas, illa insaniens, ista insidians.

De dominio & iure.

Articvlvs VI.

1. QVoniam viri præpotentes arbitrantur se posse quibuscunque dominari, de dominio & iure & regula ipsorum ex arcanis sapientiæ non ex dictis hominum exculpere oportet. Est autem Dominium effusio potestatiui actiui super rem sibi subiectam aliquo iure vel iniuria. Non enim potest dominari passiua materiæ facultas, sed suscipere dominantes formas actiuas, frigus & calorem. Nec dominatur calor, nisi in re in quam suam effundit potentiam. Vnde dicimus, vbi non penetrat, haudquaquam solem dominari, quamuis potentior sit: nec nisi in subiectam rem, hoc est, viribus & sorte inferiorem. Non enim luna, licet actiua sit, in solem, aut in Iouem dominatur, sed sol in eam. Neque æquipotens in æquipotentem: calor enim

enim vt tria, non dominatur in alium calorem vt tria: sunt enim æquales: dominatur tamen in calorem vt vnum, quoniam superior copia; sed tamen cum amore ipsum fouens, & sibi concorporans non destruens: simile enim à simili in natura non patitur. Dixi potestatiui: quoniam intellectiuum non dominatur sed cognoscit; volitiuum appetit; cum se effundunt ad sua obiecta per passiones & operationes. Solius ergo potestatiui effusio est dominatio: & propterea fit vel iure vel iniuria. Iure, quando ad aliquem finem vtiliter, vt cum leo occidit capram vt manducet: iniuria, quando ad libitum, nullum ob vsum.

2. Est enim ius idem quod iustum. Iustum autem æquat propensionem & operationem fini, posito à Deo vel à natura vel ab arbitrio humano. Propterea est triplex ius, diuinum, naturale & humanum. Vt de diuino iure Iudæi olim à porcina abstinebant, quoniam fini saluandi se à lepra, quem Deus in hoc intendebat, vel aliquid aliud significandi, æquabatur illa abstinentia. De naturali sol oritur, & homo manducat; quoniam æquatur ortus solis fini naturæ, qui est rerum illustratio & generatio; & hominis manducatio fini suo, qui est conseruatio indiuidui: & coitus est de iure naturæ, quia æquatur conseruationi. De iure humano est agrorum diuisio, vt seruetur pax: & est totius speciei ius gentium: ciuile cuiusque ciuitatis ad fines sibi proprios. Quapropter non est idem Dominium & Ius. Illud enim est superioris ad inferius, siue iuste siue iniuste. Hoc est in omni æquatione. Nam seruus habet ius in herum petendi alimenta, & lepus fugiendi à cane; non tamen dominium, cum sint inferiora, sed suæ salutis fini adæquant, ille petitionem, iste fugam.

3. Est tandem aliud dominium spontaneum, vt lunæ super aquas, quas illustrat fouetque; diciturque spontaneum ex parte patientis: aliud coactum, vt cum leo occidit asinum, coactum subire dominatum.

4. Dico igitur, quadruplex esse dominium, aliud diuinum, aliud naturale, aliud animale, aliud humanum seu arbi-

trarium. Diuinum complectitur omnia dominia, & extendit potestatiuum Dei in omnia entia, super ipsorum substantiam & qualitem & vsum: quoniam sibi sunt subiecta iure creationis: vnumquodque enim in suum, & subiectum potest, non in alienum, neque in non subiectum. Quapropter Deus potest annihilare, transmutare, occidere, viuificare, vti, ad quemlibet vsum, sicut & facit: & hoc non sponte, aut coacte, sed supereminentiori modo, vtrumque excedente. Naturale dicimus, quo quodlibet superius potestate agit in inferius, vt sol in lunam, luna in aquas, ignis in lignum, angelus superior in inferiorem. Etenim diuiditur in spontaneum & coactum, vt dictum est Et semper iure fit, quando propter finem à Deo vel à natura positum, quamuis coactum. Lignum enim coactum ab igne vritur, sui multiplicationem, quam naturæ autor dedit, intendente.

5. Dominium animale insuper est animalis potentioris supra inferius extensio potestatis, siue iure, siue iniuria, vt accipitris in columbas, quas manducat, & canis in herbas quas non manducat, sed calcat, vt potentior. Sunt enim plantæ immota animalia. Item aliud spontaneum, vt regis apum in apes. Aliud coactum, vt leonis in bestias. Semper autem spontaneum est intra eandem speciem. Simile enim simili sponte subiicitur, quia perfectiue non destructiue patitur.

6. Dominium arbitrariũ est angeli dicti Dominationis super Archangelos & alios: & id spontaneum: super diabolos vero coactum. Sic homo homini dominatur arbitrario dominio, spontaneo, vel coacto; & vtrumque vel iure vel iniuria. Et diuiditur hoc dominium in morale, œconomicum, & politicum. Morale est, quo homo per virtutes morales, quæ sunt leges priuatæ, suis affectibus & operationibus dominatur. Et quidem mens ita spiritui & corpori in actibus moralibus imperat: sed in naturalibus naturali dominio: ante enim vsum moralitatis, anima pueri mouet corpus quocunque vult: & extendit potestatem suam in corpus, & per corpus in cibum & potum & res exteriores, in quas naturaliter dominatur: sed

postea

postea addit morale naturali. Dominium œconomicum est triplex, maritale, paternum, & herile, id est, super vxorem, filios, & seruos rationales: nam super irrationales, vt in canes, habet dominium animale & herile; in inanimatos naturale, herile & animale, vt in agrum, domum, &c: quibus additur ciuile. In nostri compositione hæc omnia patent. Nam mens dominatur spiritui animali, tamquam comparti, ad regendum & nutriendum corpus, & ad scientias, & res alias, vt socio, sicut maritus vxori, se inferiori. Dominio herili vterque dominatur corpori tamquam suo instrumento vtentes ad suos vsus: paternali vero passionibus & operationibus tanquam filiis à se editis, quas regulant ad bonum, vt filios, non exstinguunt: neq; enim Veneris & Bacchi voluptatem destruit castitas & sobrietas, sed perficit. Origenes ista olfecit.

7. Dominium politicum non est à natura, nisi secundario, & non nisi in multos. Cum enim homines suos filios & vxores & seipsos, passione victi non bene castigarent, & inter se & alios non bene arbitrarentur, præfecerunt sibi vnum ratione sola vtentem, in quem suum dominium transtulerunt. Itaq; non habet à se superioritatem, sed à subditis. Ergo non dominus est, sed princeps, qui principatur, sicut caput inter membra suæ cognationis, secundum leges, quæ sunt virtutes communitatis. Quando autem bello iusto lacessitus capit ciuitatem hostilem, vtitur vt serua ob culpam illius, non secundum naturam: meruit enim. Sic enim rex scelestos punit vt seruos, ex quo se peccati seruos fecerunt. Nec potest sibi assumere potestatem maiorem quam accepit ciuiliter. Serui vero, bello capti iusto, adiguntur seruituti de iure, quia melius est illis sic seruari, quam occidi: & huic fini ius æquat seruitutem: alias est iniusta. Potest homo quoque seipsum vendere ad remigandum & seruiendum, vt fugiat maiora mala: si autem, vti minora, iniuste agit moraliter, non autem naturaliter: potest enim & se occidere, & constuprare matrem de violenta potestate physica, non de spontanea, nec de morali. Qui autem à Deo mittuntur ad regnum, non possunt nisi quæ Deus illis indulsit. Igi-

tur ciuilis potestas auferri potest & transferri; naturalis nequaquam per ciuilem. Neque enim seruo, ne mingat aut ne bibat per totam hebdomadem, potes iubere dominio herili, cum in natura sit tibi æqualis, non seruus: sed violento physico potes & occidere; imo si ipse viribus robustior est, potest te occidere. Quando igitur pugnamus vt bonos homines faciamus, ciuili vtemur dominio: quando vt puniamus, herili. Ciuile autem à paterno differt, sicut totum & pars. De quibus omnibus in sequentibus libris de Politicis & Oeconomicis tractantes afferemus regulas. Imperare autem & obedire actus sunt superioris & inferioris per easdem regulas moderandi.

8. In ciuilibus est dominium super substantiam & vsum domus & prædii: est & super solum vsum; vt qui locat fructus non substantiam prædij, dat dominium vsus. In consumtibilibus vsu, datur vtrumq; dominium: non enim separari possunt: vt si do panem in vsu, do & substantiam: & vsus iuris naturalis semper concomitatur, non autem vsus iuris ciuilis; potest enim separari, vt in conuiuio. Et hæc arbitrio constant omnia humano.

De exercitio suisque oppositis.

CAPVT VII.

ARTICVLVS I.

1. PRo corporis valetudine & virtutum perfectione & illustratione & vtriusque salute necesse est dicere de regula operationum atque omissionum vis motiuæ. Hæc enim à voluntate imperantur, à potestate executioni mandantur, & à sapientia ordinantur. Hic autem ordo virtus est. Quoniam quidem, si nimis mouetur, affligitur destruiturque compositio; si nihil, marcescit, perditurque. Mensura ergo in operatione vis motiuæ, virtus est: data profectò gratia ventilandi spiritus attenuandique, vt sit aptior ad motum & scientiam, & attenuandi sanguinem, ex quo nutriatur spiritus augeaturque, & expurgandi

Mirabiles exercitii vtilitates, quod virtus est, nõ quia actio, sed quia sapienter editur ad istiusmodi vsus. Miror, Aristotelem, Telesium & Platonem aliosque hanc virtutem prætermisisse.

gandi spirituum fuligines; item mundificandi sanguinem distribuendique facilius cibi in omnes corporis portiones; hasque omnibus superfluitatibus mundandi, ipsas vertendo in sudorem, pilos, & fumositatem, & vias nutritionis facilitandi, & omnia cauteria, quibus animal expurgatur, apertiora seruandi, vt culum, nares, aures, os, & poros, quibus totum corpus conspersum est à calore continuo exhalante, educenteque fumum & vnctuosa excrementa, quæ vestibus adhærent; item & pulcrum reddendi gratia corpus, sanum, agile, procerum, bene coloratum, robustum, laboribus sufficiens, aptum ad vindictas victoriasque, ne præda sit robustiorum. Idcirco æque totum (ait sapientia) exerceri debet. Qui enim crura tantum exercet, vt cursores, illa roborat tantum, reliquum vero corpus flaccescit vel minus robustum fit, dissidetque secum, quod periculo non vacat. Qui brachia modo exercet, similiter peccat. Membrum enim non exercitatum attrahit ad se prauos humores, nec bene coquere expurgareque valet, morbusque cæterorum ad illud confluit, ac spasmos efficit, apostemata, & iuncturarum dolores. Qui autem totum simul æque corpus exercet, vt crura, brachia, collum, spinam, longe melius æque roboratur. Hanc ob rem inuenta est gymnastica, & lusus pilæ, & armorum. Nec corpus modo exercendum motionibus, sed & ingenium sapientiæ studio, ne simus præda sophistarum & pseudoprophetarum: sicuti nec ingenium sine corpore, ne simus præda armigerorum. Idcirco poetæ Palladem libro & lancea decorant.

2. Vitium in excessu dicitur afflictio, eo destructiua, quod spiritus exhalare facit plurimos, corpusque remanere siccum, hecticum, ac tremens; exsiccat vasa nutritionis, ac neruos ita vt contrahantur: sæpe spinam frangit, ossa luxat, carnes contundit, panniculos ventris inferioris disrumpit, flatuque exeunte indidem fit hernia; quin intestinis interdum prolapsis. Ergo quietem crebram corpulentæ parti concedere necesse est ne dissoluatur.

3. Nimia

3. Nimia vero quies vitium est in defectu, etiam pigritiave vocatum.

Interponitur apse epilogus Medicæ artis.

Causæ vniuersales omnium morborum, ipsorumque historia: & primo de Inflatione.

ARTICVLVS II.

1. OTium superfluos generat appetitus, naturales tollit, variosque morbos inducit, Hi etenim fere omnes oriri solent à distillatione, ab inflatione, à putredine, à cruditate, ab obstructione, ab inflammatione.

2. Inflatio oritur ex vapore crasso multoque, intra vasorum aliquod genito, aut in totis, cumque nequeat exhalare, quoniam ab exercitio non attenuatur, nec pori, qua exeat, aperiuntur, varios affert cruciatus. Intra intestina enim facit tormina ac dolores colicos, comprimendo in sua eleuatione spiritus in fibris intermanentes, & transitum prohibendo. In corde facit palpitationes: in ventriculo singultus; in capite vertigines, dum vltra progredi prohibitus in gyrum fertur, rapitque spiritum. Totum denique corpus reddit pigrum, tumidum, ac falsam pinguedinem ostentans, pallidumque. Quem pallorem cum sui ac prolis ruina fœminæ fuco emendant. Sæpe quoque tumores in ventre inferiori gignit, & hydropisin. Quamuis hydropisis à nimio iecoris calore fieri potest, liquefaciente cibos in aquam prius quam in sanguinem. Idcirco ipsius remedinm est cibus solidus, qui non facile fundi possit. Ac timorem iecori per aquæ stillicidia incutere prodest, vt mollescat & tepescat. Inflatio potus calidi vsu curatur, cinnamomo, & allio conditis epulis siccis ex carnibus; rebusque & clyste-

Mulieres fuco vtẽtes & nõ exercitio, quo vera pulcritudo conciliatur, sunt sibi ac proli ac reipub. exitio.

Iecur, cui guttatim ex canali alto interpolatis vicibus aqua instillatur, mollescit ac dilatatur, ita quod flamma exhalet. Nam metus frigoris retrudit introrsum exhalantem in tenuitate calorem, quo fiebat duritiés, ac proinde duras partes laxat disponitque ad mollitiem. Idcirco coturnices ab accipitribus occisa, sunt teneriores à metu.

clysteribus calidis flatum attenuantibus. Hoc in fœdus fiat, non in victoriam absque exercitio. Genitus flatus extra vasa pungit musculos sicuti clauus crudeliter. Curatur sudore, & exercitio, & purgatione humorum ex quibus generatur.

De morbis à distillatione.

ARTICVLVS III.

Distillatio fit ex vaporibus crassis in cerebrum elatis, ibique condensatis multiplicatisque: vnde dum nequeunt ob copiam per foramina consueta expurgari, deorsum per neruos interlabuntur, aut intra corium & musculos. Sique in pedibus confluentes permanserint, generant podagram: si in genibus, gonagram: si in magnis articulis coxendicum, sciaticam: si in manibus, chiragram: in iuncturis quibuscunque arthriticam: si per spinam copiosi influunt, paralysin, eo quod nequeat spiritus per neruos à spina ortos distribui. Si intra neruos à caluaria illabitur, replet viam spiritibus, tollit motum ac sensum, partibus rigentibus erectisque remanentibus, neruis vero contractis, veluti cum funis madefactus contrahitur abbreuiaturque & indurescit. Contrahitur ergo neruus & fit spasmus aut nimia exsiccatione aut humectatione crassa. Porro huiusmodi fluores quo tenuiores acrioresque fuerint, eo acutiores dolores adducunt, at minus diuturnos: crassi vero dulcesque diuturnos magis, at acutos minus. Si vero cadit in fauces distillatio, catharrum efficit: in columnula & glãdulis sæpe anginam Infra pectus inter membranam musculosque costarum, si acredine vlcerat, facit pleuritidem & apostemata: multitudine vero intercostales musculos perfundendo, difficultatem motus in thorace. Si in pulmonem delabitur corpulentia, difficultatem respirandi parit: sique fuerit salsa acrisque à calore capitis, pulmonem vlcerat. vnde sequitur tussis, & expuitio spumosi sanguinis, à spiritu expulsi foras, dum infestantem conatur instillationem expellere. Si in capite retinentur fluores huiusmodi, ventriculos cerebri occupando, vertios

inducunt morbos, vt cranij ſemicranijq; affectus: & cum crudi fuerint, pituitam nimiam, & ſomnolentiam, & lethargum. Si ſalſi, aut nimio æſtu bilioſo humori aſſociato, phreneſin afferunt. Si melancholicus & pituitoſus ſit humor, efficit epilepſiam, non totum opprimendo ſpiritum & vaſa. At ſi totum fatigat, vaſaque omnia occupat, fit apoplexia, perdito ſenſu, motu, pulſibus & reſpiratione, tametſi imbecillimus quidem pulſus relinquatur ob vſum neceſſarium immediate ad vitam, ſicuti prius declaratum eſt. Hi morbi exercitio curantur, rectificatione cerebri per bonos odores, & tenuem calidiuſculum ſulfureumque aerem; per cibos potuſque tenues delicatoſque ſiccę ſubſtantiæ humidæque interdum. Nam licet fluxiones in membra faciant, non tamen nutriunt morbum, niſi craſſi ſint corpulentique. Nihilominus temperies omnis, omniſque morbus, propriam requirunt curam.

De morbis à putredine & febribus.

ARTICVLVS IV.

PVtredo fieri poteſt ex quolibet humore, intra & extra venas. Et vbicunque fiat, febrem efficit putridam. Putreſcunt enim calore aucto ab humoris copia, & excrementis non ſequeſtratis. Porro tria ſunt febrium genera, totum quidem corpus excalefacientia, ſed ortum proprium habent, aut in ſpiritibus, & ſic fit febris diaria; aut in humoribus, & ſic putrida: aut in ſolidis portionibus, & ſic hectica. Feruet quidem ſpiritus à quocunque accidenti infeſtatus, aut ab iracundia, in qua ſpiritus impetuoſe percurrit corpus & humores excitat, acceditur que: aut à nimio labore, aut ab inedia: aut à multa vigilia, in qua non digeruntur vapores, ideoque ſpiritus accingitur motu æſtuque maiori (quod dicitur febris) ad digerendum: aut à fæculento vapore aeris ipſum inficiente aggrauanteque, in caput intrando: aut per poros intra carnem pellemque, (vt fit morbus, vulgo dictus Caſtron,) quem amouere mox feruore ſuo aggre-

aggrediatur. Aut ex mœrore & luctu, quando nimirum colligitur introrſum, & corporis intermittit regimen, non expellit fuligines, permittitque cruditates: à quibus mox ſeſe opprimi videns, febrem excitat maiorem diaria: cum non in ſpiritibus modo ſed & in carne iam moleſtia ſit. Quod etiam contingit, quando pori ita occluſi ſunt, vt egredi nequeant excrementitiæ portiones. Et tamdiu durant huiuſmodi feruores, quamdiu peccans cauſa conſumitur. Itaque per diem vnum aut duos continuantur ad ſummum. Et quoniam ſpiritus tenuiſſimi ſunt mobiliſſimique, ideo huiuſmodi feruor non intermittitur, eoque inſuper quod ipſorum morbus omnium periculoſiſſimus, licet vincibiliſſimus, eſt Toti, ideoque nullo fœdere non oppugnandus. Signa huius febris ſunt pulſus latus, ſpiſſior in dilatatione quam in conſtrictione: vrinæ bene decoctæ: ac præcedentes notoriæ occaſiones. Cum fiat in ſpiritibus primo hic feruor, neceſſario dilatatio, quæ fit agendorum gratia ſpirituum, ſit crebrior conſtrictione, quæ fit expellendarum fuliginum prauorumque humorum cauſa. Idcircoque in putridis conſtrictio ſpiſſior eſt, quia neceſſaria magis.

De continua putrida.

ARTICVLVS V.

QVando vero putreſcunt humores, ſi intra vaſa hoc euenit, præſertim prope cor; continua febris fit (quicunque putreſcat humor.) Non enim ceſſat ſpiritus mouere ac calefacere, donec extra vaſa expulerit. Quapropter pulſus fiunt grandiores, celeriores & crebriores ſolito, præſertim in contractione, vt humor comprimatur, attenuetur, & expellatur. Et eouſque tali præliatur feruore, quouſque aut ipſe diſſolutus motu vincitur, deponitque feruorem moriturque, aut victor euadit, remanetque tamen imbecillus, exilis, quia bona ipſius portio exhalauit, & laſſus. Idcirco mors ſemper in maiori conflictus augmento contingere ſolet, non autem in principio. Victoria

Nn 2 vero

Maior fit dilatatio, quoniam expulso humore spiritus quærit ampliationem & augmentum.

vero in declinatione feruoris canitur, quando dilatatio constrictione frequentior euadit: nam labore liberatus iam spiritus amplificatur, vult angeri cibarique. Et hæc accensio, dicta febris, vtilis est necessariaque vitæ, sicut bellum animalibus: alioquin humor prauus impeteret cor, ac vitales partes occuparet, & mors sequeretur confestim ab illo, sicut nolentibus præliari, ab hoste. Febres malignæ fiunt intra venas capillares pectoris, vbi spiritus non potest totis viribus expedite præliari, morbumque expellere ob angustiam: item & in partibus profundioribus. Ideoque extrema corporis tunc frigere, interiora vero æstuare visuntur, quod inde huc colligitur spiritus ad pugnandum. Sique exsuperatur angustiarum suffocatione & diminutione ab æstu, moritur: sin minus, regreditur mox ad exteriora, victoriosus vndosusque, vt pulsus monet. At tunc oportet illum cibare: & in omnibus declinationibus febris, non autem in principio, aut in statu, quoniam omitteret bellum pro esca; ac à morbo vinceretur imparatus, & à labore cibi coquendi simul, quo & morbus nutrietur. At vbi periculum imminet à debilitate, cibum dare conuenit omni tempore facile digestibilem, vt & turgentes valde humores purgare ante coctionem exquisitam.

Febris fieri potest & forte perpetuo fit antequam cor afficiatur, quoniam ira, mæror, vapor aeris in spiritibus pyt, non modo affectum inducunt. Putrida vero in sanguine, & sæpe in apostematis inguinum incipit in corde. Fallitur ergo Galenus.

De circulationibus, & numero febrium huiusmodi.

ARTICVLVS VI.

CVm vero extra vasa eductis prauis humoribus putredines fiunt ex caloris copia in humido marcescente, varia febrium genera oriuntur, hoc est, Quotidiana, Tertiana, Quartana, Sextana, Septana, Octana, &c. Si enim humor crassus fuerit

Plato quatuor putauit esse elementa, & quatuor in corpore humano humores: ideoque ex illorum accensionibus quatuor facit febres: & quartanam vnã tribuens igni, quotidianam aeri, tertianam aqua, quartanam terra: bene iuxta decreta

ſua, at non conuenienter naturæ. Non enim ex bili fit continua ſemper, ſed omni ex humore in penetralibus: nec tertiana ex phlegmate, ſed ex bili, vt Galenus conuincit: nec quartana ſemper ex melancholia tantum. Item datur quintana, ſextana, &c. Et cui dabunt hecticam & ephemeram? Galenus hoc agnoſcens, Platonem in febribus reſpuit, ſed in elementis ſtulte conſectatur, conatus febres ad quatuor humores & quatuor elementa reducere, irrito conatu. Sanguis enim illi febrem non parit: ex quo intelligere debuerat, ipſum ſolum eſſe humorem conſtitutiuum, cæteros vero excrementa, vt bene Ariſtoteles, licet contra ſemetipſum, fatetur cum non reſpondeant rationali regulæ Platonis. Hippocrates quoque in hoc ſeipſum negat, affirmando quintanas, &c: & bene docet, corpus componi ex ſpiritu, humido, & ſolido. At quo pacto humidum vnum quatuor elementis reſpondet, & non ſpiritus nec ſoliditas? Item omnis humor à calore generatur, varias actiones edente in variis partibus materia. Omnes ergò humores calidi, alii magis alii minus: reſpondentque quatuor temporibus anni, à ſolo calore pro ratione diſtantiæ factis, non à quatuor elementis.

fuerit phlegmaticuſque accenſus ſpiritus ad illius expulſionem, educit foras conſumtum; at non ſic penitus, quin reliquiæ remaneant illius, dum egreditur conuerſus in craſſum vaporem, intra carnis fibrarumque rimas. Item in loco principali in quo originem & quaſi mineram habet, & intra venas ipſas craſſiuſculæ remanent portiones, vbi tenuiores ab accenſione præcedenti tranſpirauerint. Quapropter ex corporis cibique ſuccis vertitur deinde pars in reliquias huiuſmodi humoris peccantis. Ideoque neceſſe habet ſpiritus iterum reuerti ad coquendum ipſum propulſandumque. Ac quotidie reuertitur, quouſque totum conſumſerit. Porro cum periodi breuiores apparuerint, & accenſio ſolito tardior fiet, ſignũ victoriæ dant: ſin vero prolixiores illæ fuerint, & hæc anticipat conſuetum tempus, indicant iacturam, eo quod noxius humor ſit auctus, & pugnam præcinat, & tardius lenteſcat.

2. Quando vero tenuior eſt humor, ita quod totus in prima accenſione tranſpiret, nec in rimis retineri queat, fit tertiana. Vt n. regeneretur huiuſcemodi tenuis humor, plus tẽporis requiritur, quoniam plus illius exhalauit. Propterea ex cholerico humore, ex ſanguinis ſpuma, vel ex craſſiuſculo fieri ſolẽt Tertianæ. Et cum terminantur in ſudorem, & perfecta cũ declinatione, & in vrinis perfecta ſequeſtratio apparet, vel meliuſcula, ſignum victoriæ datur: quia &c:

Nn 3 3. Quar-

3. Quartanæ fiunt ex corpulentiori humore, ideoque vsque ad quartam diem tardant accensionem: non enim facile mouentur aut accenduntur crassities; ideoque & minus nocent, & plerumque atra bili nutriuntur. Quintanæ fiunt in humore corpulentiori & fæculentiori, cuius instaurationi plus temporis requiritur. Item intellige de sextanis, octanis, &c: Quæ quidem rarissime cernuntur, propterea quod priusquam minera crassorum humorum refici queat, natiua virtus diuturnum fœderis nacta tempus, nutritur, augetur, roboraturque adeo, quod non permittit refici putredinem, roborarique, & rebellare.

4. Omnia febrium genera in omni possunt humore fieri, sed tardiores in crassioribus, licet non perpetuo, vt palam factum est. Sæpe quoque contingit idem humoris genus in duabus corporis oriri partibus; quarum altera prius mouetur, plusque afflictionis affert hodie, quia in humore copiosiori ac nocentiori fit; altera vero post, & minus affligit, vt cras. Nam & tertiana & quotidiana, & quartana duplex reperitur. Ideo alteram purgatione pharmaci tolli contingit, altera remanente. Interdum vero idem humor in eadem parte semel ac bis in die accenditur, prouocatque ad pugnam propterea quod hodie ex illo accenso magna pars in fumum à feruore spiritus conuersa exhalat: cras vero suis reliquiis aliæ partes similitudine aggenerantur, vel ex crasso minerali paulisper soluto adduntur accenduntürque; ergo non ita cito, nec tanta pariter afflictione qua hodie, nec spiritu similiter laborante super crasso minerali. Fieri quoque potest, vt reliquiæ hodiernæ extra vasa remanētes non bene consumtæ, cras reaccendantur, perendie vero bellum repetendum seruetur contra humorem principalem, aut quod eadem die reaccendantur.

5. Huiusmodi febres omnes cum rigore ac tremore incipiunt, eo quod spiritus agitati humoris prauitatem, siue acrimoniam, siue grauedinem, siue tetram faciem expauescens, retrorsum

Frigus ac rigor febrium nō accidit ex frigiditate humoris cuiuspiam, aut ex pituitæ exuberantia, vt putat Hippocrates in lib. de spiritu;

Nam tertiana ex ardentibus acta rebus idem facit: sed ex morsu musculi aut vena. & ex fuga spiritus, & à punctura, qua contractionem efficit, ac proinde frigoris sensum, sicuti in pauore contingit, quando spiritus intro fugit, & partes extremæ illius calore destitutæ constipantur, frigusque quasi sentiunt. Auicenna hoc agnouit, sed præstigiis Græcorum captus, elementis quatuor adhæsit.

trorsum colligitur ad cor & interiora, quasi fugiens hostem, partesque exteriores frigent tremuntque, non habentes spiritum calefactiuum ac sustentatiuum ipsarum, non autem frigore quopiam interno vires assumente: pulsusque has ob res dilatationem tardam edunt, contractionem vero spissam. Præterea cum musculi, venæ ac nerui humoribus acribus amarisque vel vaporibus punguntur, cupientes amoliri malum, quod intra se habent, nec potentes, eleuantur, torquentur à spiritu passo, conquassant agitantque corpus totum, præsertim in profundioribus spinalibus musculis amouere molestiam idcirco non valentibus, sicuti in quartana palam fit, acidis ex fæcibus sic afficiente. Mox collectus spiritus pugnam capessere decernit, incipitque calorem effundere ad exteriora secum, ac punctio deficere (ex cuius obtusa vel acuta læsione, humoris crassities vel tenuitas agnosci solet,) crescitque paulatim dilatatio, adeo quod in statu pugnæ sunt dilatatio, & constrictio æquales: in fine vero maior est dilatatio, sicut in principio constrictio. His in putrefacientibus sanguinem emittere cum infestante humore conuenit, & acutis salsisque medicinis phlegmaticos humores purgare, incidendo attenuandoque, vt facile secernantur. Amaris vero acutisque cholericos, similitudinis vi extrahendo foras. Et in æstate, & humores tenues per vomitum: in hyeme & crassos per inferiora alui: crassissimos vero calidis vinis, generosisque succis leuigare, calefacere, & soluere paulatim, & sudore. Potissimum autem remedium exercitium est, præualens in præseruando.

De

De febri hectica.

ARTICVLVS VII.

Febres hecticæ ex prædictis febribus suboriuntur, veluti reliquiæ ipsarum. Nam ex feruoribus præcedentibus absumto humore eductoque spiritu ac calore remanent partes solidę aridæ exili calore in copia, multo tamen in robore, quoniam acutus adurensque est in sicco. Quapropter phthisicorum & hecticorum pulsus paruus est tenuisque ab exilitate spiritus; celer vero & frequens ex desiderio sese augendi: veluti consueuimus igniculum exiguum crebra, parua, celerique sufflatione fouere: est quoque durus ab arteriæ contractæ siccitate. Difficile agnoscitur, quoniam tactus frigidus primo ab exilitate caloris apparet, at perseueranti manui tangenti fit mox mordicans. Proprium tamen est signum hecticæ, quando post cibum pulsus accenditur, eo quod humidum sicco iniectum euaporat calidum, sicuti aqua calci superiniecta monet. Est & vrina subtilis ab aridis vasis constituta, ac vnctuosa à liquefactione soliditatis. Nec vere febrim esse constat. Nam cum vlceratur pulmo, nec ventulo cor calefacere potest, nec sanguinem purgare, absoluere, spiritumque facere, tunc deficientibus his, remanet non ventilata caliditas solidarum partium; quæ mox putrescunt & intemperantur, aucta ipsa in proprio humore ac fuliginibus, quas debilis calor ante expurgare proinde nequiuit; itaque cutim constipauerunt, ac deinde accensæ sunt, & hecticam conceperunt. Itaque dum feruet spiritus, vt amoliatur malum, nocet sibi ac solididati; id quod in putridis proficuum erat.

Frigidus est tactus in principio ab exilitate caloris: mordet deinde à materia ariditate. At in diariis blandus est, suauis, humidusque. In putridis mordet, eoq; magis à bilioso humore, in quo pulsatio acuta sentitur: in melancholico acido scabrosa, sicuti calida lima pluribus partibus pungentis: in phlegmatico est obtusus tactus nec calor mordax sentitur.

Hectica non est feruor factus in beneficium, vt alii feruores, sed reliquia ipsorum facta natura in maleficium. Nam etsi per pulsum sibi opem ferat, dum sibi benefacit, per accidens malefacit: quia &c.

2. Primo quidem accenditur in partibus solidis humiditas roscida, in meatibus nutritionis intermanens, & præcipue

in venis

in venis & carne. Secundo absumitur liquescitque soliditas carnis & pinguedinis. Tertio membranæ liquescunt ac fibræ, aliæque neruosæ soliditates. Quo facto moritur animal. Sicut in lucerna primo consumitur oleum: deinde oleum elychno imbibitum: tandem ipsa natiua humiditas elychni. Remedium est, humectare partes solidas dulcibus tepidisque in primo gradu balneis, aperire cutim, & corpus nutrire ex lacte minus calido, principio humidi solidique naturalis, ac lento exercitio spiritus viuificare, & in frigidiusculo purgato ac tenui aere, non nimis.

De morbis ab obstructione.

ARTICVLVS VIII.

OBstructiones actæ ab humoribus crassis crudisque, obturantes lienem, icteritiam nigram efficiunt; quoniam melancholicus humor expandi per corpus necesse habet, illudq; inficere & labefactare. Obstruentes vero vesicam felleam, icteritiam croceam, eadem ratione. Iecur vero, inflammationes. Intestina voluulos. In capite tandem alios, vt dictum est, morbos, magis vero si distillet. Mirifica virtus ergo (dicente Deo) exercitium est, quo & panem acquiramus & sanitatem tueamur.

De morbis a cruditate.

ARTICVLVS IX.

CRuditas est officina ac minera omnium prædictorum malorum. Ex ea enim crassi vapores educti, faciunt inflationem, & in capite condensati, distillationem; & per viscera excurrentes cruditates obstructionem, aut iecoris, aut lienis, aut fellis, aut venarum capillarium afferunt, aut neruorum, aut fibrarum, ex quibus dolores sequuntur, & inflammationes de-

inde accenſo ſpiritu ad diſſoluendos humores conſtipantes meatus. Et cum extra vaſa ſit, generat in carne apoſtemata, carbunculos, tumores varios, falſam pinguedinem, prauumve colorem: ſed propria vi appetitum tollit, quoniam non digeſto primo cibo nec diſtributo, appeti alius nequit, ſpirituſque vaporibus aggrauatur, aut vertigine rapitur: item cruditas viſcoſa adhæret ventriculo & inteſtinis, ibique excalefacta concipit ſpiritum, vertiturque in vermes, corrodentes viſcera, & afficientes motione ſua vapores prauos & appetitiones inſuetas vileſque: item in rubiginoſas conuerſa res in ventriculi fundo generat cittam, quæ deſiderium eſt edendi carbones, fruſtula teſtea, calcem; & tandem eas res, in quarum ſimilitudinem cruditas eſt conuerſa: ſimile enim ſimile appetit. Ideo mulieres ex retentis menſtruis in has prauas incidunt appetentias. Ex terra quoque ac nimia euaporatione, ſpiritum terret, & lycanthropiam aliaſque inſanias gignit: ſæpe dæmonoplexiam, quoniam ſedes eſt malignorum ſpirituum: qui per religionem modo expelluntur. Cruditatis curatio eſt violenta purgatio; & deforis confortare ventriculum, bonum exercitium: cibi ac vina arte calefacta, abſterſiua, mundificatiua, ſubaſpera, veluti Pythacuſium: coctas res manducare, ſubacidas, abſterſiuas, inciſiuas craſſi humoris, quo facilius excerni queat.

De morbis ab inflammatione.

ARTICVLVS X.

INflammatio aut à nimio exercitio, quod eſt Afflictio, oritur; aut ab ingenti paſſione, vt eſt iracundia, & cogitatio, & vigilia & inedia, aut ab obſtructione in vna vel pluribus partibus aut viſceribus acta. Si ex afflictione, poteſt in ſolis ſpiritibus fieri: & eſt febris tunc ephemera: quæ aquæ frigidæ potu & aere frigido, niſi alius adſit morbus cauſave cui noceat, curatur. Si ab ingenti paſſione, adhuc ephemera eſt; curaturque contrarios affectus procurando. Si vero tantum in ſanguine ſit inflam-

flammatio, venæ sectione curatur, cibisque frigidis ac potibus, Si sanguis bilioso mistus est humore, & foras inflammatio egreditur, eresypelas est, curaturque repetita sectione venæ, applicatisque infrigidantibus in loco ipsius. Si interius agitur, periculosa est. & sanguinis missione cibisque vdis & aere sanari potest. Si alii cum sanguine humores adsint, fiunt putridæ febres, vt dictum est. Si in cunctis solidis partibus, hectica est; curanda balneis dulcibus frigidisque, & aere crassiusculo puro frigidoque, & lacte asinino & ex capra alba, lactucis frigidisq; nutrita herbis, rebusque similibus semini ac lacti, ex quibus primo ortum ac educationem habet homo: oportet enim ad originalem temperiem ipsum reuocare. Si ab obstructione, lento exercitio attenuandus est humor, cibisque tenuibus frigidiusculis nutriendus, inflammato membro præsertim propriis; Iecori enim lactuca conuenit, cichorea, hic subacetosum, quando inflammatum adeo est vt lapidescat: quoniam facilius penetrat acor, aperit meatus, exhalat flamma; & remanens calor dilatatur in succo frigido, & minuitur robore. Hæ quippe herbæ ob effectu frigidæ dicuntur, aut respectu viscerum calidiorum. Frigida applicare nocet, quoniam constipant meatus, concentratur calor, augeturque, magisque indurat viscus; ac, non secus quam calor ingens, auget inflammationem: idcirco blandus calor & in succulentia transmissus proprium est remedium. Atqui iecur, quando calidissimum, ventriculi calorem ad se trahit, vt ignis igniculum, debilitatque illum; & liquefacit cibum ex vehementia in aquam prius quam in sanguinem, & in flatum. Vtilis tunc est crassus cibus, difficile in aquam solubilis. At remedium est, deforis vestem ibidem laceratam gestare, applicare lineos pannos lacte perfusos acetoso, balnea dulcia non frigidissima. Calor enim libenter ad humorem egreditur, pabulum suum; sicut calor ex caldarii imo in iniectā aquā; vnde minus calere imū illud cernimus. Prodest stillicidium ab alto cadens interpolatis vicibus in iecoris locum. Spiritus enim illius expauescens, introrsum fugit, non educendo tenuitatem, cuius abscessu indurescebat magis; ac proinde mollificat.

lificat. Item mox egreditur facilius ad pabulum humidum: & cibi succum facilius excipit. Vinum obest, magis autem rubrum ob corpulentiam: iuuat album, acidulum, aqua dilutum, facile penetrans, caloremque obtundens dicta ratione. Eadem aliorum viscerum est cura. Sed renibus appropriatur petroselinum, semina peponum, pepones aquatici, coctæ cepæ, vt expurgent, frangantque calculum ibi forte genitum. Lieni fœniculum, coriandoli, vt fæces attenuent, &c. Apostematis & tuberculis inflammatis apponitur lac frigidum, axungia, cocta cepa, terebinthi adeps, oui luteum, vt calor ad humidum egrediatur, & remanens dilatetur & minuatur, locusque molliatur & relaxetur: Idcirco tepens non frigens aqua conuenit combustioni, vt, aperiendo, flammæ det exitum, non autem vinum, quia calorem addit. Omnis ergo inflammatio febris est, saltem partialis illius membri, in quo fit; & curatur cura febris, expellendo humorem superfluum putridumque, ac minuendo calorem in eo accensum. At in iecore non videtur esse febris, quia paulatim fit inflammatio eius, & non subito. Non igitur à corde incipit febris, sed loco affecto, in quo feruescit calor, vt passionem ab inflammata parte expellat.

De secundæ conseruationis virtute, hoc est, Castitate, & oppositis.

CAPVT. VIII.

SEcundæ conseruationi, quam in filiis sortimur, nostris viuit imaginibus, per castitatem consulitur: quæ docet generationem esse ad Dei creantis imitationem sanctam, eiusque actum sacramentum naturale, cuius ministri sumus, ignari effectus & architecturæ illius. Vult enim natura Deusque, vt, veluti alii fecere vt nos simus, ita & nos alios producamus, & sic mortalitati speciei medeamur, ne naturæ cursus truncetur & nos esse penitus desinamus. Iubet etiam, ne nimis Veneris subdolæ

dolæ, non natorum, quos emungit minuitque, sed nasciturorũ amantis prouidentisque, voluptatibus hamatis credamus indulgeamusque, ne, multis spiritibus effluentibus debile remaneat corpus, & ægrotet, dum nutriri nequit cibusque exilem relictum calorem innatum suffocat, vnde fit spasmus & hectica. Et huiusmodi vitium Libido dicitur, & impudicitia, & incontinentia, quæ felicitatem promittit, & infelicitatem parat incautis. Nec etiam paucissimis vicibus coitui vacemus nullisve; ne retentum semen amplius coctum, acriusque redditum, generet satyrismos, priapismos, vteri strangulationem, insanias aliaq; huiusmodi: dum calefactum in aeres venenososq; vertitur humores, qui per corpus discurrentes, variis ipsum pungũt modis, &, in caput ascendentes, horribiles pariunt visiones nocturnas; nisi spõte semẽ egrediatur dum prurit, ac spiritus titillatione inuitatus accurrit, effertur q; ad suam apprehensam imaginem fallacem; aut per vrinam excernatur, vt religiosis cõtingit. Qui, non quia mala sit generatio, virginitati student & continentiæ, sed quia huiusmodi carnalem generationem cum spirituali commutauerũt, & mentis ministerio mancipati, carni renunciant, humanaque bona despiciunt, vt æternis potiantur. Naturale est hominibus, negotio non addictis strenuisque corpore, generare; at sacerdotes philosophiq; ingenio præualentes, contemplatione flaccescunt, nec proinde ad Venerem idonei sunt; ac frequenter, si genuerint, filios suscipiunt ignaros rudesq;: paucos n. transfundunt spiritus, quia paucos habẽt: & pars ipsorũ magna à capite contẽplationi dedita nõ decurrit in coitum. Quapropter præstat ipsos parere in animis iuuentutis formosæ virtutes suas, quas illa diuturniorib. propaget temporibus amplificetq;, quam filii solent, à patribus degenerantes.

2: In politica virtus isthæc prohibet seminationes & copulas, generationem & pacem inter ciues destruentes & honestatem naturæ, (non enim filius in matrem, suũ principium, ascendet,) & coniungit mares fœminasq; secundum proceritatem, strenuitatem, sanitatem, virtutemque illis æquam; & non secundum dotem, & diuitiarum æqualitatem; ac vnum vni. Si

enim omnibus copulari possemus, pulcras tantummodo aggrederemur: quæ non conciperent: quoniam actio seminis, aliorum seminum actionibus deturbaretur, vt in meretricibus: nec certus de prole, qua seruatur, esset quisquam. Non tamen paucularum copula prorsus naturæ est aduersa. Lex à Deo lata, quæ virtus est communitatis & non vnius modo indiuidui, huiusmodi actus sit regula. Natura animalis cum matribus coitum negat, vt in equis interdum experimur. Natura rationalis, etiam cum sororibus: columbi enim sororibus: & omnia bruta miscentur: & filii Adæ in principio. Natura legalis, propter honestam cohabitationem & propagandas concordias inter familias, alios vetuit gradus coniugiorum.

3. Sterilitas non voluntaria, defectus naturæ est, non vitium electionis, cum deficientia caloris in genitalibus aliave passio sit. Qui autem sponte, vbi & quo non generet, seminat, contra opificem naturæ operatur. Qui cum bestiis affinibus, vt cum simia, aut simio, ex quo mulier Lusitana genuit duos, deprauant naturam, adulterio naturali deteriori quàm legale est, maculantes.

4. Sequitur virtus educatiua prolis, Sed supra de ipsa diximus, & in œconomia, & politica, & ciuitate solis.

De tertiæ conseruationis virtutibus, quæ est in fama: & quatenus adiuuet priores.

CAPVT IX.

NOn modo à filiis & in filiis conseruatur homo post quam in se; sed etiam ab amicis hominibus per mutua auxilia; & in amicis per famam. Imo quot amicos sibi facit, tot homines ipse fit: & qui habet viginti amicos, habet vnum & viginti capita, quadraginta duas manus, totidem oculos, totidem pedes; & in tot locis est, in quot ipse & illi; & tanto tempore viuit, quanto omnes illi; & illis in alios successores multiplicatur nomen eius; vt palam est de his, qui olim virtute claruerunt, nunc in

in fama viuentibus. Propterea illos sibi, & se aliis natum intelligens, expressit virtutes tres, à tribus primalitatibus, quibus amicitiæ conflantur & retinentur, postquam cœperunt ex filiis primi hominis aliæ multiplicari familiæ. Sunt autem istæ, Beneuolentia, Beneloquentia, & Beneficentia. Quæ epilogum & exemplar habent in amore proprio proboque ad se, his in præceptis: Quod tibi recte vis, velis, faciasque aliis. Quod tibi non vis, alteri ne feceris.

De beneuolentia, & suis partibus, & oppositis.

ARTICVLVS I.

Beneuolentia est Regula bonum aliorum optandi eis, non quatenus tibi principaliter, sed quatenus eis est bonum. Sic enim facit amicum. Si enim amas tui gratia illum tibi, non discernis eum à seruo, & caballo, & boue; quibus volumus bonum sanitatis, vt nobis prosint: volumus & vino bonum colorem & saporem, sed nostri gratia. Verũ est quod ab amore proprio incipit omnis amor. Sicut n. res alias cognoscit anima quia se ab illis mutatã cognoscit, sic res alias amat, quia se ab illis bene affectam amat. Amo calorem blandum, quia bene affectum à blando me sentio; odi robustum, quia male affectum & crematum ab illo me sentio. At quomodo gratia sui quis possit amari, non omnes intelligũt; licet enim exemplum matris, quæ adulterinum filium expositum amat eique bene vult quamuis nunquam bonum ab eo speret, adducant; haud tamen vident, quod mater in eo sui imaginem & substantiam amet: quod in aliis non inest. Propterea dicendum, quod, quoniam omnes speciei humanæ sumus partes, & vnius Dei filii, alter alteri debemus velle, licet nec speremus. Vnde ægros claudosque videre abominamur, quoniam nostræ speciei nobis miseriam, ac proinde propriam, repræsentant. Impius ingratusque proprio generi est homo ille, qui alteri male vult hominî,

Exemplũ ab Aristotele perperam intellectum.

homini,quamnis læsus ab illo. Vitium odi non hominem. Beneuolentia ergo omnes homines amicos facit.

De amicitia. 2. Est Amicitia reciprocus amor, mutuis officijs confirmatus, propter vtriusque vtilitatem, honorem, & iucunditatẽ. Vnde amor fœminæ impudicus non est amicitia, quia tibi vis ab ea voluptatem, & non bona alia ab ea, nec tua illi, nisi per modum emtionis: licet multa in eas profundat quis voluptate deceptus, sicut & febricitans sua passione victus seipsum perdit. Amicus alter ego. Qui non potest esse ego, nec amicus erit. Ideo Deus nos deificat, vt faciat sibi amicos. Volumus amico bona animi inprimis, deinde corporis, deinde fortunæ, sicut & nobis & filijs nostris. Mala opposita eodem ordine nolumus. Propterea partitur in Benignitatem, Misericordiam, & Indignationem.

3. Benignitas non modo perpendit, quod, quoniam vnius sumus familiæ aut reipubl. membra, prosunt aliorum bona nobis directe vel indirecte per permutationes, & exemplum imitationemque: item quia, quibus desunt bona sua, indigent nostris, & furto vel sponte oportet eis communicari: & qui bonis corporis & animi carent, alijs prodesse nequeunt sed incommodare, sicut manus arida est oneri reliquo corpori, non auxilio: sed etiam, quod genus humanum vilescit, & nos in eis: propterea gratulatur aliorum bonis.

4. Et eadem, quando aliorum miserijs condolet cum desiderio axiliandi, vocatur Misericordia.

5. Quando moleste fert sceleratorum bona, quibus in aliorum virtuosorum pernitiem abutuntur, dicitur Indignatio.

6. Maleuolentia, oppositum vitium, inimicos facit, aliis male volens: & seipsum angustiat, annihilatque. Diciturque Malignitas, quatenus aliorum bonis tristatur, reputans illos quasi testes propriæ ignauiæ, aut ignorantiæ aut imbecillitatis, cuius causa timeat: non condolet malis amicorum nec hominum. Et tunc vocatur Immisericordia. Et cum sceleratorum bonis gaudet, Nequitia.

7. Econtra qui aliorum quantulisvis nimis condolet malis, &

llis, & quocunque aliorum bono permodico congratulatur, & lætitia prolixe gestit illis, vitiosus est; eiusque morbus Mollities vocari potest: spiritus tenuis, timidi, mollis, flexibilis, sponteq; miseri: qui consilium his passionibus obruit, seq; cum aliis commutat & postponit.

De æmulatione & oppositis.

ARTICVLVS II.

INuidia malignitati proxima, nos admonet, vt de Æmulatione adnectatur sermo. Vt ergo mutua ad bonorum omnium acquisitionem nos concertatione inuitaremus, sata est in animo virtus, quam Æmulationem dicunt. Quæ aliorum diuitias & valetudinē & virtutes conspiciens, animaduertit, sibi quoq; ea bona conuenire, non quatenus illa sibi vtilia sunt, sed quatenus seipsum in sui similibus speculatur, & veluti hi possident bona, sic & ipse possidere debeat; imitaturque rationes, quibus illi locupletes facti sunt, vt & ipse fiat. Et quidem cum homo sese bonis superari videt contristatur, conterqu etur destruiturque: & nisi potentiores ac sapientiores imitetur, non conseruatur. Necessaria fuit hæc virtus, quę huiusmodi passiones moderetur, nec cupiat præstantiorum exitium, sed persimilem illis euadere. Est ergo signum strenuū nobilisque spiritus, qui nil maceretur nisi propria, non autem aliena aut fortunæ culpa, se talem non esse, quales sunt quos probos, opulentos & virtuosos admiratur; hosque colit tanquam quorum exemplo discit excellere: & quibus cupiat speretque similis fieri.

2. At inuidia oppositum vitium, est animi tumidi, copiosi spiritus impurique, cupientis videre extinctos, quos se præstantiores nouit; ne sint tanquam testes suæ ignauiæ tumidæ, timidæ, crudelisque.

3. Qui vero aliorum bona sibi deberi non agnoscit, nec æmulatur, Vilitatis laborat vitio, Abiectionisque.

De Beneloquentia, & suis partibus.

CAPVT X.

ARTICVLVS I.

BEneloquentia est virtus regulans sermonem, vt sit nobis & aliis proficuus, amicitiasque retineat, & bona nostræ mentis communicet. Pandit amorem, salutat, laudat, bona imprecatur, doctrinas facit communes, suadet bona, vituperat vitia. Et secatur in quatuor partes; scilicet in Affabilitatem ex parte loquentis, in Eloquentiam ex modo loquendi, in Benedicentiam ex parte eorum ad quos loquimur, & Veracitatem ex obiecto locutionis.

De affabilitate. 2. Affabilitas est regula exhibendi se ad colloquium aliorum. Si enim non respondeas nec facile loquaris, tanquam rusticus despiceris, & abs te recedunt. Si semper & cuilibet vbique loquaris, tanquam onerosus & vilis eris. Igitur affabilitas vult, vt faciles simus ad respondendum, & humanis verbis, quibus alliciantur auditores, cum hilaritate condescendendo etiam agasonibus & fullonibus, amorosum se præbendo, salutando, bona imprecando. Sic enim tenetur mutua beneuolentia & virtus.

3. Obmutescentia est austeritas & abstinentia quædam à sermone, vt vix dignetur amicissimis & paucis responsum dare, salutare, & officia sermonis præstare. Vitium naturale melancholicorum fuliginosorum, qui pugnant intus cum sua fuligine, nec dignantur ad alios spiritum effundere, intus occupatum: quod infirmis accidit multis. At quando fit ex electione, vitium est grande, presertim magnatum & principum: aut quia non dignentur se miscere aliis hominibus, tanquam ipsi sint dii, alii vero bestiæ: aut quia ignorantes sunt & simulant sapientiam taciturnitate, cauentque testes habere indocti sermonis, cohibent se à risu, cum maxime ridere cuperent; vt videantur graues; & quidem sunt graues, sed vt plumbum, non sicut aurum.

4. Qui

4. Qui tacent, quoniam responsum bonum reddere non habent, nec vellent malum, prudentes sunt.

5. Qui silentium obseruant, ne alios infestent ab orationibus & studiis, beneuoli sunt.

6. Qui secreta celant, discreti: non autem qui verba negant, vbi oportet.

7. Qui autem cum quolibet, & vbilibet, inutiliter loquuntur, non Affabiles sed Futiles dicendi sunt.

De eloquentia.

ARTICVLVS II.

ELoquentia est regula modi loquendi. Sermo sit clarus, & iuxta vsum eorum, cum quibus loqueris, si linguam calles: Nec peregrinas & grammaticales voces vsurpes. Sit etiam breuis, & prout sufficiat expressisse quod cupis. Sicut in Rhetoricis declarauimus.

2. Eloquentiæ opponuntur Rusticitas & Dicacitas. Illa quasi rusticorum, nescit loqui, perplexum texit sermonem; nunquam, quod vult, bene exprimit; vocabulaque exotica & ruralia profert, quamuis sciat minus audiri. Idcirco nec impetrant quod cupiunt; nec sibi nec aliis satisfaciunt: & cœtibus inuisi, ac derisui habentur.

3. Loquaces vero sunt, qui affectant verborum circumlocutionem, & vbi non habent vocabulum selectum, peregrina & grammaticalia attexunt: allegant semper autores vt docti appareant. Vitium pædagogorum, & indoctorum hominum, volentium videri sapientes. Et hi ridiculi ac iactabundi habentur: & vel ob hoc neque in senatu neque in cœtibus aliis impetrant quod cupiunt, & posthabentur rusticis, vt Metellus Mario. Quomodo autem in poesi, & orationibus, & philosophia sit loquendum, alibi dictum est.

De Benedicentia.

Articvlvs III.

Benedicentia, seu Benedictio, est regula verborum ad auditores circa sensum eorum, quatenus in ipsorum animis producit affectus. Itaque plures producit exinde effectus. Salutat, precatur, laudat virtutes, vituperat vitia, corrigit peccantes, mitigat iras, solatur tristes, absentes præsentesque honorat, peccata aliena tegit, vbi non illorum & reipubl. detegere refert; bonum præbet exemplum, pandit doctrinam & proficuas res.

2. Propterea huic virtuti opponitur Maledicentia, quæ diuiditur in imprecationem malam, cum à Deo petimus malum auditoribus & aliis: in Turpiloquium, cum de obscœnis rebus tractatur: in Vaniloquium, cum non seria neq; quæ spectant ad rem: in Contumeliam, quando tumentibus labiis iniuriã facimus: & Conuitium, cum de peccato iniuriose exprobrato lædimus: & detractionem, cum famam aliorum in secreto diminuimus: & Susurrationem, quæ dissidia inter amicos facit, dum interserit mutuas offensiones & vitia: & Murmurationem, cum de aliorum factis & dictis praua interpretatione, tanquam nocentibus aut minus bonis obloquimur, & nil patienter absque murmure ab eis ferimus: & Calumniam, quæ culpas alienas, quas probare non potest, vel quæ non sunt, iudici defert; item Falsum testimonium. Aliaque mala producit lingua maledica, exosa etiam Deo; cum numen eius blasphemat, & cum pro gratiarum actione murmurat de prouidentia, de gubernatu Dei; & tribuit Deo quæ non habet, aufertque quæ habet. Quæ omnia quatenus prauos affectus producunt, & faciunt homines malos, aut nobis infestos, à Maledicentia sunt. Nam ex obiecto sunt impietates & maleficentiæ in proximum. Similiter de responsis iudicato, quæ mollia frangunt iram, dura excitant furorem. Et mors & vita in manu linguæ. Quot regna & familiæ corruerunt propter eam? Ipsa est etiam instrumentum imperii & religionis & sapientiæ: & euellit ac plantat,

Imprecatio. Turpiloquium. Vaniloquium. Contumelia. Conuitiũ. Detractio. Susurratio. Murmuratio. Calumnia. Falsum testimon. Blasphemia.

plantat, destruit & ædificat. Propterea summopere colenda virtus hæc, exterminandumque suum oppositum.

3. Cui in defectu opponitur Adulatio: quæ laudat quæcunque aliorum facta & dicta, præsertim potentum, bona & mala; redditque ignorantes & scelestos eos qui sunt probi; confirmatque prauos in sua prauitate; obcæcat mentes hominum laudis immensæ cupidorum; & in bestias, sicut Circe, eos conuertit. Vitium meretricum, scurrarum, pseudoprophetarum, qui dicunt pax vbi non est, & bonum malum, & malum bonum, vt à populis & principibus extorqueant pecunias & honores. Nescio an peior sit adulatio maledicentia, si posset in Deum, sicut hæc, grassari. Non enim potes ita laudare Deum, vt excedas: quia maior est omni laude. Et qui falsa eius miracula prædicant, si eius gratiam aucupari se putant, peiores sunt diabolis, quoniam Deum similem bestialibus hominibus faciunt.

De veracitate & suis partibus ac oppositis.

ARTICVLVS IV.

VEritas rei est entitas vt correspondet ideæ factoris sui: sicut verus ensis est, qui ideæ fabricantis ensem correspondet. Sicut autem in seipsis sunt res, homo non nouit, quia non fecit eas, nisi ex parte & confuse. Non ergo verus omnino est nisi Deus, qui veritas ipsa est, mensuraque rerum. Attamen verax homo est, dicendo res prout eas nouit creditque esse, ac faciendo vt sit, quod facturum promittit, & negando prout non nouit, & non faciendo quod non facturum pollicetur. Potest enim & verax esse, dicendo falsum, quod putabat esse verum, & mendax, dicendo verum quod putat esse falsum. Munere testificandi sensus primo gaudet spiritui annunciando prout afficitur: spiritus vero menti testimonium reddit. Et possunt fallere absque veritate, dicentes rem non sicut est, sed non absque veracitate; quoniam prout afficiuntur à re, ipsam testantur. Et hoc sufficiebat viuentibus seorsum singulis hominibus.

At inter ſe & alios & in corpore communi oportet homines alterum alteri verum dicere: alioquin filius non crederet patri, nec vxor marito, nec mercator agricolæ, nec diſcipulus magiſtro, nec dux militibus: itaque commercium, amicitia, & politia deſtrueretur.

Quid veracitas in verbo & factis.

2. Diuiditur autem Veracitas in plures virtutes. Vocatur enim veracitas in aſſertionibus, cum verbis, quod latet in animo, exprimit. Vocatur Fides in promiſſionibus, quãdo fit quod dicitur, vt vocabulum monet. Fidelitas in commiſſionibus, vt cũ quis ſe mihi committit ſaluandum, aut ſecretum credit, non dicendum abſque pernicie; etiam ſi mihi ſit inimicus & non promitto illum ſeruare, teneor ex hoc, quod me pro fideli habens, ſe mihi credidit. Simplicitas in oſtenſionibus: qualis enim eſt homo, debet ſe oſtendere; aut ſi tegit propria vitia, non debet ſe venditare pro ſancto & virtuoſo verbis vel factis. Claritas in contentionibus: quando enim tenetur homo pugnare paribus armis, & quando oſtenſio ſtrenuitatis ſit, non debet ex occulto adoriri, nec armis non viſis: victoria enim fortitudinis eſt propria, non prudentiæ aut aſtutiæ. Sinceritas in contractibus & commercijs, Ingenuitas in conuerſationibus.

3. Oppoſita his vitia ſunt, Mendacium veracitati, quo contra mentem itur, dicendo quod non eſt in animo, & negando quod eſt, ſciens volenſq;: ſignum infeliciſſimi ſpiritus, impuri, fuliginoſi, qui nec prout ſunt ſapit res, nec prout ſapit enunciat: nec ad veritatem ſui eſſe, & diuinam, cuius exemplari conformari debet, inſpicit, ſed breue falſumque vtile extraneum ſibi: vnde ſeipſum annihilat dicendo quod non eſt in mente, & ſic reducendo ſuum eſſe ad ſuum non eſſe. Fidei Perfidia opponitur, fallens ſpem alienam, & propriam frangẽs entitatem, peſſumdans commercia, humanum genus diſſoluens. Lethale crimen, vbi promiſſio iuſta, & à non mente capto nec in impoſſibilitatem redacto, heu peſtem ſeculi! Fidelitati Proditio: dicimus enim proditorem, & Traditorem, qui amicum, & rem commiſſam hoſtibus, aut vbi in malum incidit, prodit traditq;: ignobilis animi vitium, quod occaſionem etiam ſe pro nobili oſtentandi

ostentandi vertit in sui dedecus, alij produnt arcana, alij patriam hostibus, alij scripturas & doctrinas amicorum sibi commissas, tanquam proprias venditant, eduntque in lucem; quod deterius est quam si victimares filium in conspectu patris, simplices animo sunt proditorum magnes. Simplicitati hypocrisis, quæ simulat sanctitatem habitu aut verbis, animo fallendi; non autem si est suæ professionis habitus sanctus: nemo enim tenetur vitia propria & infelicitates detegere, nisi maxime opus sit. qui autem per ironiam simulant se malos cum sint boni, etiam peccant, si aliis scandalo fuerint, & inanis gloriæ causa, non autem si proprias agnoscendo imperfectiones sic humiliantur; bona enim sunt à Deo, de quibus gloriari non licet quasi ex nobis sint, sicut de malis se accusare. qui autem falsò sese laudant ex iactantiæ nota, quæ est arrogantia in verbo, sicut arrogantia est iactantia in facto, & vtraque mendacium; hi superbi nebulones sunt, nec fidem inueniunt vspiam. Claritati, quæ vocabulo caret, opponitur insidia: quæ conceditur contra hostes reipublicæ, & vbi digni sunt deceptione; & inter militaria strategemata computantur: at vbi ex æquo concurritur ex pacto, insidiæ turpes sunt. qui detrahunt famæ in occulto, insidiosi sunt, minus tamen mali eis, qui in aperto, & qui irrisionis actum addunt. Sinceritati Circumuentio & Fraus, in pretio defraudans, in negotiis decipiens, labores in socium, in se lucra reiiciens. Ingenuitati Duplicitas, Dolus, Fallacia: quæ in cunctis ob propriam vtilitatem facto dictoq; decipit conuiuentes. Mulierum mentita statura pulchritudoque ad dolum & fraudem simul pertinent: quarum mala in Oeconomicis pandimus.

4. Qui vero econtra in omnibus veritatem dicere subito vult, apertusque esse, etiamsi mala sequantur ne ipse mendax sit, laborat ignoti vocabuli vitio, sed Vericidium dici queat: occidit enim proditque veritatem. Cur enim, interrogatus de proprio enormi peccato à quocumque, fateatur illud? Fateatur DEO & ministro DEI sicut oportet. Si Dauid, Solon, Brutusque insaniam

insaniam non simulassent, laude miræ prudentiæ caruissent: hoc autem est facto non voce mentiri, vbi oportet. Item cur medicus puero medicinam amaram porrigens, si dixerit esse dulcem, peccet? Quapropter mendacium officiosum alii concedunt, quoniam non fit animo fallendi, sed iuuandi, imo etiam si fallendi eum qui meretur falli, vt Iudith Holofernem: & Maccabæa sic Antiocho illusit: & Helisæus ad Benhadad inquit, Non morieris, quem moriturum nouerat: & Iacob mentitur in fratris damnum coram patre: & licet figuratiue sit veritas, historice tamen est mendacium sermo eius. Historia fundat dogma. Nec enim adulterium Dauid non est adulterium, quia significat mirifica, S. Gregorio teste. Vere quidem fabulæ & parabolæ, nisi perniciosæ sint, mendacia non sunt, nec mala. Non enim quod verba sonant, sed quod res per verba significatæ iterum significant, sensum habent. At historia, non comœdia est quod dicimus. Quapropter saluo meliorum iudicio, cum Chrysostomo & Hieronymo officiosa falsitas conceditur, quoniam pro mendacio non computatur, sed pro stratagemate. Si enim licet interficere inuasorem nocturnum, ne me occidat, cur interrogatus nomen mei, quem ipse quæritat ad mortem, non possem dicere, me non esse Thomam, consulens meæ vitæ atq; suæ simul? Nonne & minus malum imo bonum esse occidere inuasorem, quidam arbitrantur? Præter iuris ordinem nemo tenetur fateri verum. De iocoso mendacio leuiter dubitatur.

5. Iuramentum huic virtuti ex diuino testimonio additum est; quod iudicium, iustitiam & veritatem requirit, sicut promissio & votum. His non stantibus; aut in malum exitum verso iuramento, non est seruandum; sed culpa fuit iurare, & crimé, obseruare, quod iurasti, sicut Herodes & Agamemnon. Deus enim in malis non contestatur. Promissiones, assertiones, iuramenta, & ostensiones aliæ, sunt accipiendæ secundum dicentis sensum, vbi loquitur obscure, amphibologice, æquiuoce, vbi non tenetur dicere verum & seruare; vbi tenetur, ad sensum audientis.

De

De credibilitate & oppositis.

ARTICVLVS V.

1. PArum stat veracitas in republica & inter amicos, nisi ei credatur. Nec vero credendum omnibus dictis omnium hominum, nec nullis; quum mendacia tot & falsitates experti simus. Regula ergo credendi vocetur Credibilitas, cuius obiectum est fides in promittentibus, veracitas in asserentibus, &c; & propterea capitur aliquando pro credibilitate. Hi quibus credimus, non sint decepti nec deceptores. Ergo debet scire id quod dicunt, & posse absque timore dicere, & velle. Quapropter probis, sapientibus, & non timentibus credendum est omnino, quando loquuntur tanquam testes; quando tanquam opinantes, opinare & tu. Ideo plus credam Columbo testificanti de altero hemisphærio affirmatiue, quam S. Augustino opinanti negatiue. Verbis Dei credamus, vt intelligamus. Verbis hominum intellectum & experientiam adhibeamus, vt credamus, vbi testes oculati non sunt. In sermonibus vulgaribus vrbanitas est credere; & voluntaria, vbi nil refert, credas, ne annon; vbi refert, perpende. *Regulæ credendi mira, ex me aphy. fu.*

2. Opponuntur Credibilitati Credulitas & Incredulitas. Illa leuis animi est, cuicunque opinanti fidem adhibens. Spiritus enim tenuis facile mouetur omni vento doctrinæ & loquacitatis. Stulti, qui nouis hæresiarchis, absque miraculis & sanguine & deificatione, credunt: quoniam nolunt examinare accusationes eorum in veterem religionem. Puerorum & anicularum, & commodum capientium ex credulitate, est hoc vitium.

3. Incredulitas duræ ceruicis, nescit examinare veritatem & testimonium. Quod semel hausit, obstinate tenet. Quicquid syllogizas, pro falso habet. Ea infecti, aliquando non credunt prophetis, & credunt inanibus scientiis. Indigent baculo, & decipi volunt. At non sic in foro, vbi emtores & venditores tot mendaciis conuersantur, quæ & norunt. Sed viuat victor per credulitatem & incredulitatem. Bone Deus, quis tan-

ta corriget mala? Scribe, operam perdis. Quid mirum? Incredulitas & credulitas mundum, volentem heluonice decipi, subiugatum omnino calcant; Illa sectariorum, ista sectantium.

De rogatione & suis oppositis.

Articvlvs VI.

PRæterea quoniam nemo ita sibi sufficiens est, quin aliorum ope indigeat, nec si rex sis; imo quo maior in politica, eo indigentior: hinc militum & seruorum assistentium & ministrantium copia. Voluit enim sapientia, vt omnes aliorum opera mutuo indigeant, quo alteri alter beneficus fiat, nullusq; iners, dissidens, officiisque vacuus. Ac quidem, quoniam indigentias nostras non omnes sciunt percipiuntque, quas si taceamus, pereundum sit vel incommodissime viuendum, & sunt qui scientes, nisi rogati, non auxiliantur; sin vero pro quacunq; re à quocunque petamus auxilium, victum, vestitum, defensionem, aliaque necessaria mendicando, tunc & nos odiosi erimus, tanquam fuci inertes aliorum viuentes labore; & politia peribit, si omnes nullo laborante mendicabūt; nec n. erit qui nobis bona exteriora nec corporis nec animi det, omnib. medicantibus & nullo habente: Hinc necessaria est regula petendi quæ oportet & quando oportet, & à quibus obtinere possimus; innominata priscis, sed quam sapientia commendauit: Petite, inquiens, & accipietis, pulsate & aperietur vobis etiam in media nocte: nā saltem propter importunitatē dabunt vobis. Est virtus hæc Beneloquentiæ species, quatenus sibi prodest, nō qua aliis, vt species iā dictæ. Voceturergo Rogatio: quæ, quid petamus, à quo, & quomodo, & vbi, & quando, admonet. Profecto cū petitio declaret indigentiam, quæ vel culpa vel forte nobis accidit, verecunda est. Quilibet n. sua infortunia & culpas declarare exhorrescit, nisi vbi necessitas cogit, & excusatio culpæ vel ficta adest. Quapropter non quamcunq; rem petemus, nec quādolibet, sed qua egenus & vbi egenus. Impudens enim petet panem, pro in mense Augusti futura indigentia, in Maio; & quando,

do, qui dare vult, non habet. Item quando in vrgentiori negotio est occupatus, quam tua necessitas est, numquid recte petes ab eo, vt tibi narret historiam Romanam, aut viam ambulet longam tecum? Nec panem à famelico petes; nec à rege, vt tuam de luto subleuet asinam, nec à medico calceos, sed medicinam, & à quolibet id quo abundat. Cum autem nemo habet, pete à quocunque; quia forsan quis habet, siue notus siue ignotus; quanquam à notis, & scientibus necessitatem, minus verecũdamur. In superfluis vero, minus ab ignotis. Petes autem bona animi audentior, nunquam tamen non humiliter; vt consilium, doctrinam, legis explicationem: nec, quia senex, verere. Peius enim & turpius est ignorare quam addiscere. Petes corporis bona audens, quando ægrotas aut cecidisti, vt saneris, subleueris. Bona exteriora pariter in egestate, vt victum & vestitum, si non ex ignauia & inertia eges, sed quia spoliatus à latronibus, afflictus in carcere, &c: Ab his, qui tibi debent, liberius, sed non tanquam debitum poscens, ne pudefiant, sed tanquam beneficium, vt generosius & hilariter dent. Eris etiã importunus, vbi durus est benefactor, & potest, & tua vrget necessitas, maxime autẽ si debet; vt amicus, ratione amicitiæ; iudex quia ad faciendam iustitiam est stipendiatus; à magistro, quia scit docere & debet. Omnis n. homo omni homini amorẽ debet & beneficium: maxime autem coniunctiores, & qui sunt ad hoc munus electi, & qui abs te acceperunt, & qui pollicentur vltro. Et quidẽ hi non solum malefici sunt, si non præstant ꝙ petis, sed insuper ingrati, & fidei & spei proditores: præcipue qui bona animi abs te acceperunt. Si n. vobis seminamus spiritualia, quid magnũ est, si vestra beneficia carnalia metamus? Propterea & monachis licet petere necessaria à populo, ꝓ quo in spiritualib. laborant; vt & omnium gentium fecere sacerdotes. Nec inertes sunt, quãdo per sapientiã, & orationes, & bonũ exemplum ædificant & deficant genus humanũ, si quis recte contẽpletur. Proptereaq; se obligãt, etiã nõ petentib spiritualia ministrare: quæ mechanicis artib. miscere, minuere est. Nõ petes autem superflua, sed necessaria, & quæ cum virtute non

Qq 2 pugnant,

pugnant. Nec enim à muliere stuprum, quamuis parata; nec à latrone, vt furetur detque altari. Denique quicquid aliquo iure, siue diuino, siue naturali, siue humano, nondum cadaueroso, negari potest, nec à dare parato petendum est. Dicitur petitio hæc Rogatio, quoniam & preces & reuerentiam & submissioně habet. Qui enim alterius ope indiget, submittitur illi in eo quod indiget. At princeps & dominus petit à seruis tanquam debitum sine precibus id, quod ei tanquam publico capiti debetur, aut tanquam domino: sicut caput membris statim imperat; sed non absque causa. At in quibus est dominus seruo æqualis, non petet imperiose, sed humiliter. Nec enim à piscatore piscem, nisi denario, petet; & cum non habet, rogitabit. Nec à populo tributa noua & superflua: hoc enim indignum, & contra virtutem: sicut si caput petat à manu, vt fronti lutosam laminam, aut cornu, impingat, vnde fœdatur caput & manus. In petitione caue importunitatem & arrogantiam. Fatere necessitatem, sicut & cæteri homines, te perpeti, & ius petendi atque impetrandi propterea habere. Et vrge, si habens negat, quo tuam patientiam experiatur, & an vere indigeas, an velis dato male vti; vel quia obligationem non agnoscis mutuam, si cito dat, & beneficii magnitudinem ignoras, & pro nihilo habes: his enim de causis licet prorogare largitionem: & cum illi commodius quam tibi est quod petis. Merita propria, debitum illius, necessitas, & causæ honestas, precibus importunitatem addere possunt debentque: præcipue autem si in illius cedit bonum: tunc enim arguere, obsecrare, increpare, oportune importune licebit. Si non dederint, insuper ingrati sunt, quia preces sunt quædam pretia, quibus acceptis ipsi tamen nec dant: dolendum ergo potius illis, quam nobis. A Deo autem, quæ Deo digna sunt, rogare debemus, & nobis bona: & quoniam ignoramus, an proles, vxor, res, diuitiæ, sanitas, & cætera bona corporis & fortunæ, & scientia etiam animi, nobis profutura sit; propterea Socrates à Deo, non nisi vt det nobis bona, vt sibi placet, petendum duxit, nec vt voluntas nostra consequatur quod petit, sed vt appetat quod bonum vere est. Recte

sane.

sane. Sed tamen & virtutes & bona corporis, & exteriora, quoniam sine ipso factum est nihil, quatenus ordinantur ad virtutem & vitam æternam, quam solam à tanto datore digne petimus, petere licet: atque ne det, ssi in malum exitum erit vt vergant: aut vt bene & ista vertat: &, si non dat, erimus salubriter importuni: neque enim caput obtundimus ei, cum petimus; imo importunos nos esse existimat, quando importuni non sumus. Sicut pater, si non instanter & semper, quæ virtuti conferunt, ipsum rogamus, nos pro degenerantibus habet. Gaudet enim nostro amore erga bonum ex hoc plus, quam tristatur erga malum. Nullus enim artifex in artificio suo culpam non odit: quasi in causam videatur redundare culpa effectus. Prætcrea sic nos sibi deuincit assuefacitque suo in amore & consortio. Differt etiam Deus ob hoc ipsum quod vult dare, obque prædictas paulò ante causas. Præterea cum petimus temporalia à Deo recognoscimus ipsum autorem visibilium & inuisibilium, contra hæresin quæ sola inuisibilia à Deo bono credit. Ita tamen vt, cum nos petimus quæ per nos possumus acquirere, simul laboremus & petamus. Qui enim expectat vt Deus sibi mittat necessaria, otiosus de se, non de præcepto Dei vt Helias, is tentat Deum, vel de potentia; vt videat num possit sibi parare mensam in deserto, vel de sapientia cum petit eam scientiam, quam ipse de se potest adipisci, vel futurorum, quando nihil ad ipsum pertinent, vel de amore erga nos, cum signum salutis à Deo poscit, neglecta medicina. Quæ facienda non sunt, sed supponendum, Deum esse omnipotentem, omniscium & omniuolum: & cum nos per humana media non possumus, rogandus est, vt miraculose auxilietur: cum vero possumus, operemur, rogantes vt nostrum adiuuet laborem; quoniam sine ipso nihil facere possumus. Homines autem tentare possumus, an diligant, an sciant, an valeant, vbi nostra vel ipsorum vel reipubl. experiri interest.

2. Qui autem petere non vult ea quibus indiget, ne videatur contemtibilis, is superbiæ & iactantiæ vitio laborat. Sic neque Deum rogauere Gygantes, in sua robustitate confisi. Si

vero, quia se indignum reputat; vel ex hoc se dignum faciet, quia proprias miserias confitetur. Si vero non petit, quia non intelligit viuendi rationem, Exiguitas est vitium eius, Inertiæ soror. Cum enim nullus sibi sufficiens sit, artibus & exercitiis sese dedicat, vt benefaciendo beneficia recipiat: & cum non potest, petit & accipit: imo etiam furabitur, quoniam communia sunt omnia ante politiæ institutionem in natura, postea vero in necessitatis tempore.

3. Qui autem ab omnibus omnia petit, otiose viuens, is petulantiæ vitio tenetur; quod ex otio & inuerecundia nascitur. Non enim vult laborare, & non pudet se indignum earum rerum declarare, quæ vel in vilibus opificibus abundanter admiratur. Præterea petens, à quo non debet, à non habentibus, & extra tempus & locum, & quæ sibi parum prosunt, & quæ vitiositati deseruiunt, deterior fuco, quem apum è repub. expellimus. Idcirco illi nebulones, qui se infirmos fingunt, imo crustas & vlcera sibi affingunt, interdumque brachia sibi truncant, vt extorqueant eleemosynam, ferendi non sunt. Ac neque illi, qui in aulis principum nugantur, parasitantur, & petitionibus ita inhiant ex consuetudine, vt pudefiant qui non dant, tanquam illiberales. Et profecto liberales essent, si eos, sui vitii admonitos, vacuos ad verecundiam remitterent. Quid dicam de ergastularijs, imo de præfectis & magistratibus, qui ex pauperibus munera petunt & extorquent per secretam vim, & si quando rogant, rogatio eorum, præceptum est miseris.

De beneficentia, & oppositis.

CAPVT. XI.

ARTICVLVS I.

BEneficentia, generosa virtus, non ex coactione præcepti, vt iustitia, nec ex spe vtilitatis, diuinum præclarumque existimat benefacere, bonumque suum in aliorum vtilitatem, non tamquam escam in hamo, sed sicut fructum exuberantis naturæ, de

ræ, de sua excellentia confidentis, & sibi & alijs sufficiens esse, communicat. Benefacit merentibus, sæpeque cum sui detrimento, vbi bonum illius, cui fit, nostrum exsuperat damnum. Itaque benefacere non indigentibus, sibique subtrahere aut egenis, negat ratio. Omnis autem virtus ratio est. Mori pro inferiori aut viliori non est beneficentiæ opus. At pro patria, & pro multis, bonis præsertim, maxime est. Et regulariter qui præfert totum parti, & communitatem particularibus, & coniunctiores minus coniunctis, & præclariores deterioribus, non fallitur. Imitatur enim Deum, gratia totius partes curantem, & herbas pro bestiis, & bestias pro homine, & deteriora pro melioribus faciētem. Interdum beneficus pro deterioribus moriens, non pro illis, sed pro virtute, & Dei amore, cuius sunt factura, mori arbitratur. Item seruatur in seruatis, viuitque moriens, in honore, quod est, breuem & angustam, cum lōga & ampla, vitam commutare. Itaque benefaciēdum est & illis, à quibus bona non speramus nec maleficia; imo si & maleficia. Sic enim operationes edimus generosi & puri & confidētis spiritus, qui ꝑpterea benefacit, quia melior est diuiniorq; aliis per virtutem: sicut Deus omnib. benefacit, quia optimus, solemq; suū oriri facit super bonos & malos, non quia à nobis aliquid cōcupiscat, cum nullius indigeat, sed quia suæ bonitatis exuberantiæ iubilat. Vnde Monarchæ & Reges præcipue huic virtuti tenētur. Beneficia mensurabis indigentia recipientium: oppressis defensionem, famelicis cibum, aduenis hospitium, nudis vestē, mœstis consolationem, perplexis consilium, ignorantibus scientiam, peccantibus correctionem, etiam per vim iustitiæ, liberationem captiuis, præstando. Oculis eris cæco, & pes claudo: non autem oculus claudo, & pes cæco. Nec omnia vni: nec multum aut parum nimis: sed vti potueris ita esto misericors, id est, in facto beneficus. Misericordia n. in facto est beneficentia.

2. Hæc virtus lapis Lydius est, in quo homo propriam & alienā beneuolentiā & beneloquentiā probat. O quot dixerūt, & ita se facturos voluerunt, & crediderunt se fore paratos mecum & in carcerem ire & in mortem, factis autē retrocesserūt, aut

aut contrarium præstiterunt, & sic tandem intellexerunt, quod verbo, non voluntate stabili, sed affectione quadam bona, præsentibus è rebus excitata, non fulcita potestatiui imperio & futurorum præuisione, sed odoratione tantum, amauerint. Facile est bene loqui, & bene velle amicis: sed cum ad benefacere, prout oportet, venimus, hic opus hic labor. Vacillatio, metus amissionis fortunarum, vitæ, famæ, deliciarum, commoditatum, omnia turbant. Cum facta exigis, reddunt verba & consultationes, & ad aliorum auxilium tanquam oportunius te remittunt, seq; omnia facere paratos pro te aiunt præter id quod postulas. Et in hoc mentiuntur, & Malefici sunt.

3. Est enim Maleficentia oppositum vitium, in omissione & commissione prauum. Siquidem non succurrere indigenti cum possis, & non satagere omnibus viis, vt possis quod non potes, malefici animi præpostere est. Nec quia putant se velle, & non posse, excusantur, cum facta diligentia possibilitatem nancisci contingat. Vnde, & Deus quasi contra se factam præuaricationem pœnis adiudicat æternis eos, qui non cibarunt famelicum, non liberarunt captiuum tamquam ad se nil pertinentem, aut quasi impotentes: quanto magis punientes eos, qui captiuos visitant, & impedientes opera beneficentiæ? Sed maleficentiores amici, qui se nobis pollicentur, cum opus fuerit, præsto esse: deinceps vocati, excusant se, spem frustrantur, & proditorum iudicio puniendos se ostendunt. Forsan etiam deteriores sunt, qui malefaciunt quoque; absque dubio, si amicis, aut ignotis. Sed qui delectantur maleficentia, diri sunt, humano generi pestis & flagellum; sæpe cum diabolis hi conuersantur, vt discant maleficia, & nihil non audent, cum sint timidæ sæpe mulieres, & viles homines: quia vilitas crudelitatis est mater, vbi spiritus est impurus. Bonos sæpe extinctos volunt, quoniam antipathiam secum habent. Tyranni vero maleficentissimi omnium, prodentes iustitiam sibi commissam, quia viles prauique ipsi philosophos & prophetas & Dei amicos interficiunt, retinent abiectos homines, istis ab aula eliminatis, quoniam conscii sibi sunt, sese indignos esse qui imperent

rent præstantioribus se, aut vbi testes adsunt sapientiores, suæ vitiositatis aut ignorantiæ hostes. Quos sane haud expellere neque occidere, sed cedere illis dominium, aut in partem regiminis aduocare ipsorum consilia, sicut Pharao Iosephi, debebant.

4. Qui autem econtra nulla habita discretione & electione cunctis beneficia confert, & vilibus & indignis, &, quæ opus non sunt recipientibus, vel cum tempus & locus importuna sunt, itaque tollit sibi vere merentibus vereque indigentibus benefaciendi facultatem, hic non maleficus est, sed ignarus, aut pusillanimus, ab omnibus emens securitatem & gloriolā inanem. Eius vitium innominatum est; possetque dici Incommodatio. Nam & sibi & alijs incommodus est. Sed qui dat munera, & qui accipit ad peruertendam iustitiam & malefaciendum, vterque maleficus elicitive; sed auarus & mendax aut &c: imperatiue.

5. Hic problema est, quisnam magis diligat, benefactor an qui accipit beneficium. Et quidem benefactor, quia suam bonitatem in alios diffusam amat; qui autem accipit, nihil sui diffundit, sed obligatus remanet: vnde beatius dare quam accipere, quoniam exuberantis est illud, hoc indigentis, vt sapientia docuit: vnde vir sanctus, etiam plus debere benefactorem beneficium accipienti quam econtra, paradoxum dixit. nam lucratur famam, & amorem ab hominibus, & à Deo præmium. beneficiatus vero non nisi id parum, quod accepit, proque quo obligatur. Ergo, inquam, pater plus debet quam filius? Problema verum est, quoad circumstantias, non quoad essentiam actus.

De gratitudine suisque contrariis.

ARTICVLVS II.

IN generosis, qui requirunt non donum sed fructum boni operis sui ex diffusa in alios bonitate, non erit tranquilla Beneficentia, (dixit Deus,) in vulgaribus autem extinguetur: pro-

pterea addidit filiam illi Gratitudinem. Hæc reddit benefactoribus beneficium, quando potest, & quando illis prodest, ac, plusquam accepit, reddit, vbi potest, & sic prodest: saltemq; verbis gratias agens, ostendit se obligatum memoremque; & hoc quasi principium fructus, non præmii, & vsuræ. Non autem animo redhabendi excedet nimis: esset enim vilitas, beneficia beneficiis emere, non propriæ confisus virtuti, beneficiis dignæ sine cambio; similiter qui reddit non indigenti indigens, aut subito, & intempestiue.

2. Huius vitium innominatum, Exgratitudo dici potest, quia extra gratitudinem fertur. Deo, parentibus, & magistris scientiarum nō vēditarum, quod à sophistis indoctis fieri solet, par reddere non possumus, vt inquiunt. Sed hoc de Deo verū. Si n. factus melior & doctior, patrem à morte liberas, & magistrum ab ignorantia, reddes illi vitam, quam dedit, & huic doctrinam. imo & supra par huic aliquando. Deo autē non modo de prosperitatibus, sed etiā de infortuniis gratię habendæ sunt, longe magis ac parentibus, medicis, & magistris de plagis, nedum de blanditie; nosterq; in his abusus incusandus modo est.

3. Qui vero statim reddit beneficium, quasi nolens remanere obligatus ad reddendum, cum alius habebit opus; aut indignatus debitum; ingratus est. Sicut & benefactor, conferens aliqua beneficia, vt possit exigere maiora, aut tenere obligatū eum, cui confert; & cum euenerit tempus conferendi alia, negat, existimans, pro prioribus se tenere amicum hamo, nec plura debere, vt quidam discipulus noster: is non beneficus est, sed malefactor, & vsurarius. (Vsura enim est in quacunq; beneficii mutuatione, nedum pecuniæ; imo durior in multis; propriaq; illiberalium hominum, astutorum & auarorum, qui non benefaciunt quia bonum est diuinumque opus beneficium, sed expandunt ipsum sicut rete in capturam piscium.) pariterque ingratus, dum reddit, vt plus rehabeat. Item qui preces expectat, vt recompenset beneficium, duplicat pretium. Nulla enim honesto homini maior merces precibus: & quod precibus impetratur, maximo pretio emitur. Item qui non reddit, quantum

Vsura contra naturam

&

& quando potest, benefactoribus, præsertim indigentibus, impurus, vilis, improbusque videtur. Hic extinctum optaret benefactorem aliquando, cui par reddere nequit, aut non vult ex auaritia, aut socordia pigritiaque. Sæpe etiam odit vitam illius, cui se obligatum nouit: & hoc superbiæ est. Inuidet aliquando. O scelus execrabile! Neque enim dolendum est, si quis diuitijs nos exsuperet & facultate benefaciendi; sed puritate & voluntate, quam æmulari, non inuidere, debemus.

De æquabilitate, suisque contrariis,
CAPVT XII.
ARTICVLVS I.

DAta est Æquabilitas, vt, qui honoratur, honoret honorantes, propria excellentia & virture gloriosus, non autem honoribus, qui illius sunt signa. Hic electus in regem & papam, tractabit se quasi vnum ex subditis, quos colet tanquam minores fratres, qui ipsum sibi quasi maiorem præfecerunt, vt illorum bona animi & corporis & fortunæ curet, doceatque omnes bene viuere exemplo suo, doctrina & lege, pascat, prouidendo necessaria, defendat armorum vi ab hostibus, & lites ac iniurias iustificet: in his seruet imperij potestatem, non subditi humilitatem. Non enim excedit ex arrogantia, sed in suorum vtilitatem. Sicuti caput iubet & imperat in beneficium membrorum, non superbe, sed quasi vnum è membris. Superfluitates, & delitias, & res, quæ ab hoc proposito ipsum diuertunt, amputabit. Si vero subditus fueris, obedies maioribus, non ex timiditate, neque ex adulatione, sed quia tanquam membro communitatis conuenit sic in bonum totius viuere. Nec te minorem ob hoc reputabis, sed optimum in loco tuo, si virtute illum seruabis,

2. Arrogantia vitium est contrarium. Quæ non reddit responsum & salutationes: inusitata appetit, vt, tamquam scientem quod nemo, admirentur omnes: omnem sibi gloriam vsurpat: in vestibus, in consessu, in conuictu supereminere cupit:

alios spernit, tamquaam non homines, si ipse in dignitatem ascenderit: non pascit populum, sed seipsum: curamque aliorum vertit in se, & non suam in alios. Nec loqui nec videri dignatur: quasi statua Dei, & idolum, comparet. Signum superbi vilisque animi; qui se carere excellentia conscius, excellẽtem se saltem ostendere cupit, in præreptis honoribus, quibus nec dignatur alios; & dum illis caret, anius est, infelicemque se reputat, obedire nesciens nisi ex timore & aucupio gloriolæ. Nam quando extorquent vile ministerium, aut verbum blandum à suo rege, iactant se tanquam cœlesti potitos eminentia. Instrumenta ministerii, quasi claues paradisi, inaurant, lictorum insignia quasi imperii fasces.

3. Qui vero plus honoris reddit quam accipit, & blanditur honorantibus, tribuitque illis plus gloriæ quam mereantur, ex hoc Adulator dici potest; abiecti, timidi, ignauique animi, mendicantis excellentiam qua caret, illam cæteris carentibus largiendo, vt sibi reddant restituantque abundantius, aut non noceant. Verum potius adulatio ista ex arrogantia imbecilla nascitur. Abiectus ergo qui omnibus se subiicit, non ex humilitatis virtute, sed vilitatis conscientia.

De Protestatione, & suis speciebus; laudatione, honorificentia, cultu, fama, gloria, &c. atque oppositis.

ARTICVLVS II.

Hanc mirabilẽ virtutẽ veteres non considerauerunt in sua ratione, & speciebus etc.

PRotestatio, vt nomen sonat, est testimonium arbitrarium de rerum bonitate & malitia, decenter, prout se habent ad finem. Quicquid aliquid indicat quomodolibet, testimonium illius est: vt fumus ignem à longe declarat; & omnis effectus causam, & econtra, testatur: & tota rerum natura sui autoris est testimonium. Diximus arbitrarium, quoniam virtus moralis, de qua est sermo, non est testimonium physicum. Et quando sapienter

sapienter disputamus de Deo, quod sit summum bonum & primum ens, illud est testimonium sapientiæ, non arbitrii: & pertinet ad quiditatis enucleationem, non ad moralem intentionem. Dicitur bonitatis & malitiæ, siue metaphysicæ, siue moralis; ad differentiam testimonii veritatis & falsitatis, non in quantum bona vel mala: item quia testimonium hoc regulæ protestatio, illud sapientia, cui res sapiunt prout sunt. Ideoque additur, prout se habent ad finem. Non enim moralis laudat pulcritudinem & vinum, prout sunt à natura formata & delineata, sed prout se habent, illa ad delectandum, istud ad potum. Est autem finis rerum perfectio ipsarum, & vsus ipsarum, & ea quæ ex vsu bona conquiruntur, siue sibi siue nobis; nam vtrosque fines moralis protestatio respicit. Vnde Deum laudamus tamquam bonum summum sibi, & tanquam nobis laudamus, honoramus & colimus. Diximus, decenter, vt virtutis rationem constituamus. Cum enim non dixerimus, esse regulam testimonii sed testimonium, nequaquam virtutis rationem haberat, nisi decorum addidissemus. Et consulto factum est: quoniam etsi in omni virtute decorum sit necessarium, vt omnes causæ actus vitiosi, prout decent, tam essentiæ quam existentiæ adsint; tamen in protestatione expressius & luculentius innotescunt. Non enim pinguissimus decenter absque sui accusatione commendat ieiunium. Nec veneris forma vituperatur, sed impudicus abusus, decenter. Nec decenter Peruini idolo Deo suo pro reuerentia ostentant nates: cum nonnisi inhonoratio sit turpes partes offerre: peccant in re & modo. Aiax decenter accipit in testimonium fortitudinis ab Agomemnone cornua bouis: indecenter accepisset pedes; qui potius cursori conuenissent: non tamen pigri bouis, sed tygris pedes, aut aquilæ ala. Sic in insignibus gentilitiis, quæ professionis aut recte gestorum protestationes sunt, valde decor symboli obseruandus. Nec decenter Diogenes in platea se miscet vxori: cum bestiæ similitudo in medicanda mortalitate speciei, sit verecunda; & insuper, vbi aliorum aspectibus non impediatur nec officiat, sit operanda: at in quo putat se hono-

rare naturam, ipsam profanat. Finis eius erat hoc tali actu testificari, naturam in cunctis honorabilem esse. Sic de cæteris. Indecens enim est, quicquid virtutis fini, aut veritati, aut aliarum virtutum rationi repugnat.

2. Diuiditur Protestatio in Laudem, Honorem, Cultũ, Famam, Gloriam, & in horum opposita.

De laude & vituperio.

3. Laus latissime patet. Est enim testificatio decens cuiuscunque boni, metaphysici, physici, & moralis, cum commendatione. Laudari ergo possunt, mundus, sydera, tellus, calor, linea, cunctaque entia, cum nullum sit non bonum, aut sibi, & suæ cognationi, & mundo toti, & Deo, vtilitatis expers, vt in metaphysicis probatum est; imo mors, claudicatio, defectus, culpa, quatenus feliciter à Deo in bonum vsum fiunt aut permittuntur, laudabilia sunt aliqua ex causa, saltem finali, proxima vel remota; vel quoniam opificij & ordinationis autor in eis commendatur, qui supremus rerum est simul autor & finis. Nullum enim ens, aut non-entis vsus est, qui Dei omnipotentiã & sapientiam & bonitatem, simul vel seorsim, non manifestet: sicuti omne opificium suum opificem declarat. Diximus decẽtem, sicut in priori definitione: non enim mortis substantiam, sed vsum; quia propter libertatem, & quia alterius generatio, & quia fortiter fertur, laudamus, & congruentibus signis; vt in Rhetorica & Poetica diximus. Omnis laus est insuper iucũda: quoniam omnis boni memoria iocunditatem etiam inter lachrimas miscet. Vituperabile Nihilum modo, si expers vsus, inuenio. Physice autem nobis non omnia, sed quæ nostræ conseruationi vsuique, bona sunt: quoniam non simpliciter & ad totum ens talis consideratio, omnesque in vsus, refertur, sed secundum nos nostrosque modo. Sic fortitudo equi ad bellum, asini ad onera, panis ad cibum, vinum ad potum, pulcritudo ad delectandum, commendantur laudanturque: eademque res laudatur vt bona, & damnatur vt mala nobis; vt puta sol blandus in Maio laudatur, in Iulio ardens damnatur, & equus ferox & mansuetus pariter, &c. Igitur vituperium, quod est mali contra nos testificatio cum cõdemnatione, fertur in mortem, in ser-

in serpentem, in claudicationem, & cætera superius enumerata mala animi, corporis & fortunæ. Et omnis homo laudatur ab omni, eo quo sibi & reipublicæ vtilis ad aliquam functionem, ad quam eligi debet secundum naturæ testimonium in politica; sed quo hostilis, damnatur. Iniquitas autem & turpitudo aliquando laudantur, non quo mala, sed quo apparent bona ex mistura bona, stultis vel scelestis. Malum enim quo malum laudari nequit omnino.

4. Honor vero est potestatio decens veraxque virtutis tantum moralis, siue regula testificandi de moraliter bono. Ergo pressius quid laude. Hinc iuuenes laudabiliores, senes honorabilores: illi enim physicis, hi moralibus præstant bonis. Honor ergo laudatione, statuis, memoriis, magistratu, cathedra, inclinationibus, coronis, salutationibus, titulis, aliisque fit signis. Quæ aliquando pura sunt, vt cum Aiaci victori cornua, & in Olympo oleagina corona, in capitolio laurea etiam poetis, triumphus heroibus, exhibentur: & hæc optabiliora magnanimis. Aliquando miscentur præmio aliquo, vt cum catenam auream & munera simul accipiunt: & hæc optabilia minus; indicant enim & honorem & indigentiam simul, sed non in Torquato: de indigentia autem verecundamur. Est quidem tam Laus quam Honor, vel simplex, commendatio, quæ omnibus datur, particularia virtutis habentibus, etiam coquo, & ab omnibus: vel Magnificatio, quæ egregiis, & à maioribus: vel Mirificatio, quæ virtute præstantissimis heroibusque, à sui similibus, à tota republ. & à Deo; est enim fastigium honorationis & laudationis. Dixi verax: nam falsa testificatio est derisio. Quapropter laudari à mendacibus, scelerosis impurisque, non honor sed vituperium, vel ob symbolum cum eis, vel ob mendacium, reputatur: Ab illustribus vero ambitur: vnde qui à regibus honorantur, in precio sunt, quasi reges non mentiantur quod sint honore digni: quod ex debito verum. At cum facto plerumque exaltent prauos, eorum testimonium non recipitur. Idcirco pluris facimus à viris philosophis

De honore & decore.

ſophis, poetiſque diuinis exhibitum honorem. Sed cum contingat & hos falli, interdumque adulari, præſertim poëtas, furca ſane dignos nedum exilio, tanquam ſui muneris peruerſores, virtutique iniurios: propterea viri meliores ſua probitate contenti, teſtimonio conſcientiæ operationumque perpetuo bonarum gloriantur, etſi ſecus vulgo videantur; teſtimoniumque ſolius Dei, qui ſolus eſt verax, præſtolantur: & quoniam verum in ſe habent honorem, idcirco illum ab hominibus minime mendicant; gaudent tamen, vbi ſponte non falſo exhibetur, quatenus ſic vtiles & imitabiles aliis. Inſeruire autem honori aliunde mendicato, dira ſeruitus eſt; gaudiorum & tranquillitatis ſaga necatrix. At quidem nec ſeipſos laudant, etſi conſcientiæ teſtimonio certi humanitus & diuinitus aliquando; niſi vbi aliorum vtilitas vel neceſſitas cogit; vt coram diſcipulis Paulus, & Bernardus interdum. Eſt vbi propria defenſio curam iudice, cum patimur calumniam, hoc exigit: item apud principes & ignotos, ne virtutem ignotam ſub pannoſo habitu deſpiciant: & hoc verecunde, & vbi paratus eſt homo illico ea, de quibus ſeſe iactat, præſtare, & quæ aliis nota ſunt probataque. Vir eminens, falſitatis neſcius, à ſui amore non deceptus (quod timentes nec ſeipſos laudare, nec mendicari audent homines) ſua præclara geſta narrabit; ſicut Moſes & Iulius Cæſar propria ſcripſerunt. In mediocrium ore laus ſordeſcit propria. Propterea ambitioſiores præpoſtere laudari volentes, ſeſe deturpant, tanquam iuſtiſſimi & humiles & veraciſſimi, contra ſemetipſos & parentes & vxores inanis honoris miſera cupidine tumidi: ac ſimul duplicitatis vituperiis ſeſe commaculant. Extra caſum neceſſitatis & ſummæ vtilitatis hæc teſtimonia ſcandala indecentiaque prorſus ſunt. Vir autẽ philoſophus in hoc à vulgaribus differt, quod affectibus etſi titillatur, non tamen, ſicut illi, ſuperatur.

5. Debetur quidem omnibus hominibus non modo Laus, quoniam ſunt vtiles alter alteri, & reipubl. vnde muliones & lictores laudamus, quaſi bene fungentes officio ſuo; vituperamuſque, ſi male; non autem ſi non bene ſcripſerint. At etiam

etiam particula honoris: nullus enim virtutis prorsus expers: ex toto namque malus nec ad momentum, quin per se vel per alios perdatur, viuere queat: virtute enim seruamur & viuimus. Igitur iure aliquo honorantur laude, salutatione, conuictu, sacrorum participio: maxime autem cum proprio funguntur exercitio. Tunc enim & rex est omnis homo, & seruitur ei, & obeditur etiam à præstantioribus; quoniam est in fine gratia cuius est ars. Barbitonsor cum radit barbam aliis, vel etiam regi, imperat illis, & regi, vt sic voluant caput, vt ferant calidam, vt speculum, &c; Medicus longe magis. Fabricator, manipulorum seruitio, portantium lapides & calcem, & domini spectatione in fabricando fit conspicuus. Coquus etiam laudatur & rogatur à domino suo, & à pueris ministrisque ei seruitur, præsertim si naturalem idoneitatem habet ad functionẽ suam. Nam cum manus aliquid est prensatura, pedum ministerio eo transfertur, oculisque iuuatur, & omnia membra quasi famulantur: & cum oculus attente quid spectat, omnia membra quiescunt, vires ei suas ministrando: immo cum anus purgat aluum, pedes ferunt, manus abstergit, oculus locum ei obseruat. Recte igitur dictum, honorem cuilibet homini, vti cuilibet membro, deberi: quod in sui muneris actu manifestius comprobatur, vbi solertia vel alia virtus panditur. Reges cum alea ludunt aut venationi operam dant, minus conspicui sunt, & minus honoris habent: in throno autem, vbi ius dicunt, Dij apparent, præsertim si idonei. Sic omnis homo in suo opificio ius dicit & facit. Videmus etiam cunctos de proprio honore loqui contendereque, sartores, latomos, cupidinarios, remiges, &c. Quæ sane honoris professio in republ. fouenda est erga omnes. Est enim participii diuinitatis latentis in nobis testimonium; ac simul frænum, ab indignis passionibus prauisque operationibus cohibens, custosque legum oculatissimus; nec indignis impartiendus, ne & digni à benefaciendo tepescant. Væ honore vacuis, nec habere prætendentibus. Omnibus sceleribus, obscœnitatibus, mendaciis & rapinis se ac rempubl. fœdant.

6. Econtra omnis rex & homo, in exercitio vitii siue in crimine deprehensus, est mancipium, & à cunctis blasphematur. Propterea opponitur honori contemtus, & Dedecus. Ille testimonium vacuitatis virtutis: contemnimus enim eos, qui inertia & imprudentia & timiditate & aliis vitiis, defectum regulæ indicantibus, abundant; & titulis suorum vitiorum ipsos insignimus; & in consessu, conuictu & cœtibus loca vltima & vilissimas functiones eis mandamus; & seruitio meliorum dedicamus, vt regulam, quam in se non habent, in aliis sectentur. Quod si non egerint tanquam insani & stulti, per misericordiam aluntur, qui per iustitiam cœtibus eiiciendi essent. Quæ enim non habet functionem in corpore pars, vt non membrum, recte separarur. Dedecus vero est regula dehonestandi vitiosos in excessu, vt astutos, fraudulentos, maleficos, maledicos, &c. Et si ad medelam notantur, est Reprehensio, & Detestatio. Et à potiori crimine nomen; vnde latrones, adulteri, hæretici, proditores, vocantur: & in cœtibus corripiuntur, vilipenduntur, ignominiaque, vt resipiscant, replentur. Et hic gradus opponitur magnificationi, sicut prior simplici commendationi. Postremus gradus est accusatio, & castigatio; & hoc proprie dedecus: vnde mutilantur, captiuantur remigio, & vestib. vilibus ac functionibus per vim dedecorantur, vt mirifice abiecti fiant. Fructuosa dedecoratio, vt cæteri eorum exemplo scandalizati, hoc est, à via recta per offendiculum commoti, non similiter peccent; nec ipsi redeant ad vomitum. At quidem non modo sunt dedecorandi, qui malefaciunt; sed etiam qui benefacere, cum possint, omittunt, aut non satagunt, vt possint. Maius n. malum est, non succurrere amico, quam in leuioribus lædere. Est & vbi peius atq; in magnis. Sicut non modo pes malus & inhonorabilis, si male ambulat, sed etiam si non ambulat, & si propter caput, se præstantius, extremis nō se opponit periculis. Res quidem omnes plenæ sunt facultatibus, quæ, & cū deprauantur & cum otiantur, à fine præscripto defraudāt totū & partes, & semetipsas dignas vituperio & exitio indicant.

Quid scandalum.

7. Ex his palam fit, quod honor & dedecus, quę vitiosis vitiosisque præstamus, nō sunt testimonia virtutis & vitij ex parte

sui;sed testimonia & approbationes & reprobationes ex parte nostri. Operationes enim bonæ & malæ sunt virtutis & vitii testimonia secundum ipsorum essentiam;sed secundum nostram arbitrariam moralitatem sunt,quæ nos præstamus : & illorum respectu dicuntur ornamenta,nostri autem testimonia. Nam cum homines titulis,magistrum cathedra dignamur, dicimur decorare. Decorare autem est,dare,q; decet,ornamentũ. Ornamentum est notabile quid additum bono & pulcro,vt magis eluceseat. Vnde sicuti domum bonam picturis, ita magistratu, throno,purpura,cathedra,& titulis,virtute fulgẽtes ornamus. Quę indignis sunt derisio,sicuti laruatis corona in comœdia,& vestis aurea pictaq; vetulæ mulieri,aut cum canẽ Dani pro Rege à Gothis coacti in throno coluerunt. Quæ derisio est ex parte ipsorum,sed non ex parte nostri. Siquidẽ vtiliter coluntur ad legũ obseruantiam; quoniã non id,q; est indiuiduum,sed q; debet esse,in eis sic commendatur,& dignitas. Supponimus n.neminem honorari magistratu, doctoratu,&c.nisi virtute sibi & aliorum vtilitati sufficiente,ad tales requisita functiones,antecellat cæteros. Aliquãdo derisio est ex parte nostri non ipsorũ, vt cum D. Iesum,verum regẽ,non laruatum,purpura & sceptro & corona deridentes non derisum Iudæi decorant. Sic in alearum ludo lapilli pro scutis aureis à nobis,& scuti aurei pro lapillis à gallinis vsurpantur.

Quid decor & ornatus.

Cur & quomodo principes mali tolerandi & colendi.

8. Hinc elucescit,quid sit cultus & obseruantia. Est n.regula protestandi non de virtute tantũ, sed de excellẽtiori virtute & natura. Vnde differt ab honore:quoniam honor à quocunq; & magis à superiori erga minores exhibetur; cultus autem non nisi à minoribus erga præstantiores. & sicut in physi mos, & in more lex:sic in laude honor, & in honore cultus & gloria præiaciuntur;& priora à posterioribus,non posteriora à prioribus separantur. Siquidem eminentior natura ab inferiori iure colenda est, vt sol ab heliotropio,& luna ab elephante: haud tamen colitur moraliter, nisi etiam possit honorari, id est, habeat virtutem excellentem,mistam excellenti naturæ. Propterea enim etsi diabolus laudari & coli possit, tamquam

De cultu seu obseruantia, seu reuerentia multiplici; & de oppositis.

ſapientia & potentia magna prędiтus; tamen quia non bene vtitur eis per virtutem, ſed male per vitium, laudari poteſt, quia laus in autorem refertur; non autem coli, quoniam non poteſt honorari. Solius enim virtutis eſt honor. Alexander autem equum Bucephalum titulo ciuitatis Bucephalææ honorauit, quem ſolummodo vt bello bonum laudare poterat; quoniam non equum, ſed ſeipſum in equi honore honorat, tamquam à Deo ad actiones virtuoſas tam bono inſtrumento animato decoratum. Imagines quoque Cæſaris honorantur, quoniam non res, ſed in re præſentatus Cæſar honeſtatur. Vidi etiam qui mœnia & theatrum Romanum, & ruinas trophæorum honorant & oſculantur, tamquam Romanæ virtutis venerabiles memorias. Alii parentum mortuorum, alii heroum reliquias, & alii imaginem amaſiæ venerantur. Omnia tamen recte fiunt, ſi ad virtutis honorem & eius autoris feruntur. Tanta enim res eſt virtus, vt etiam relationis ſuæ terminos ſuo honore decoret, & mala in bonum conuertat; & naturas inferiores ſublimioribus colendiſque meliores eiſque colendas faciat. Sic inferioris hierarchiæ angeli virtuoſi, ſuperioris hierarchiæ vitioſis præferuntur. Gradus cultus & obſeruantiæ multi ſunt. Diuites enim coluntur tamquam excellenter ſolertes, (Solertia enim diuitiæ comparantur,) & non tamquam diuites, niſi à ſtultis; alioquin aſinus auro onuſtus ſupra multos eſſet diuites colendus: per accidens autem aliis virtutibus, aliquando & vitiis, congregantur. Reges, tamquam eminenter iuſti & benefici, Deique propterea participes in gubernatu; non quia poſſunt plurimum & ſupra multos: ſic enim leo eſſet magis colendus, immo & diabolus, qui eſt rex ſuper omnes filios ſuperbiæ, nec eſt poteſtas quæ comparetur ei apud nos: colenda eſſet & regina Auaritia, quæ innumerabilibus imperat, legeſque ponit auaris. Hinc libidinoſi libidinem tamquam Deum, quem Cupidinem dixere, adorarunt: alii Febrim, alii Pallorem templis coluerunt: ſtulti, quoniam cultum ab honore ſequeſtrarunt. Seniores coluntur tamquam prudentiores, & imitatione ſua noſtram vitam inſtruentes, non tãquam ſenes: ſic enim omnia,

omnia, quæ nos tempore præcedunt, adoranda essent, etiam lapides. Parentes cultu pietatis coluntur, tamquam beneuoli & benefici, principiaque nostri, & Dei vicarii ad nostrum esse producendum alendumque. Vnde à non filijs, quibus non fuere excellenter benefici, non coluntur; nec à filiis, vbi à Dei vicariatu, contraria Deo docentes, exorbitant, sed tantum in naturalibus. Amici ex hoc videntur colendi, sed solis amicis, tamquam excellenter eis beneuoli. Et hic cultus periculosus, quoniam ad quoscumque valde amatos valdeque amantes transfertur; ita vt sæpe vitiosi, & nobis deteriores, & meretrices colantur à præstantioribus. Vnde Chinenses dicuntur amicos tamquam Deos plerumque adorare: & Alexander Hephæstionem pro Deo coli, quia sibi fuerat amicissimus, præcepit: & Adrianus Imperator Antinoum pathicum etiam inter sydera collocari. Amoris abusus talem in cultu abusum parit. Propterea arbitror, amicos honorandos esse, non colendos; nisi vbi virtute præcesserint, non modo proprio sed aliorum quoque iudicio. Non enim amor, sed regula amoris, virtus est. Philosophi & litterati rationabilius obseruantur, tamquam eminenter studiosi, prudentes, & disciplinabiles, & principia Dei vicaria, in nos docendo gubernandoque: at non tanquam sapientes; alioquin diabolus sapientior, colendus esset magis. Sapientia laudatur, non colitur, nisi adiuncta virtuti morali; quæ eius bonus vsus. Accedunt tamen ad cultum, Potestas, Sapientia & Amor, quoniam primalitates virtutum sunt. Et qui has perfectas habet, melior est ad virtutes, quam virtuosus carens perfectione, & aliena vtens regula. Optimus enim qui per se omnia nouit, ait Hesiodus: proximus huic erit, qui credit recta monenti. At frustra fecit Deus bona principia, nisi bene progrediantur ad finem optimum. Supra cunctos laudantur viri fortissimi in bello; sapientissimi in rerum inuentione, & declaratione arcanorum; & amorosissimi fideles amici: sed non coluntur, nisi virtute honestati. Honestas ergo est ipsa virtuositas, sic dicta, quia honore digna. Vnde cum virtuose aliquid fieri præcipimus, prout fini congruit, honeste fieri iubemus.

mus. Tandem Religiosi coluntur, tanquam eminenter sancti, & propterea mediatores inter nos & Deum, deificatoresque humani generis. At si reges, patres, senes, diuites, philosophi, amici, & religiosi, à sua professione erga nos facto exorbitant, quæcunque dixerint, seruabimus sane: si autem & dicto, contra virtutem & Deum docentes, tunc excidunt ab honore, ergo & à cultu; & tanquam sal infatuatum conculcãdi sunt. Sunt enim lapilli in ludo, qui nec aurei scutati sunt, nec scutatos aureos significãt. Hinc contra hæreses & sophismata & facinorosa principia nostræ vitæ, maior indignatio, quam contra vulgares peccatores, inflammatur. Hinc Chinensium aliorumque gentiliũ detestabilis ignorantia, qui diabolos colunt, quos malos esse norunt & virtutis inimicos; ne mala ab eis patiantur: & propterea deteriora patiuntur. Malus n. sibi, est aliis deterior. Contraria contrariis pellẽda docet natura. Ergo malos genios per bonos. Vt hinc videas, cultores potentiæ & sapientiæ & amoris, virtuti non annexorum, errare supra modum. Tandem supremo cultu Deus obseruatur, tanquam supereminentissimus natura atque virtute, naturarum & virtutum autor & rerum: qui in omni creatura laudatur, in virtuosa honoratur, in heroica glorificatur, in seipso colitur per cultum nullis creaturis, à quibus esse & bonitas non influitur, communicabilem. Deinde diuini homines; qui instar Dei per naturã, ipsi per virtutem omnia mala in bonum conuertere sategerunt, & ex dolorificis rebus, nedum ex voluptuosis (vt faciunt bruta & vulgares,) mirifice voluptatem elicere nouerunt; in pressura, in morte, in tortura gaudentes, & animi diuini celsitudine cuncta mala conculcantes; & nobis bonitates participatas propagarunt à Deo: & hoc, cum Dei pro illis testimonium habemus. Si Deus esset mundi anima, recte concludebat Varro, theologiæ gentilium coriphæus, omnes creaturas adorari, tanq̃ Dei mẽbra, Romanis tuto posse. Sed cum sit abstractus, vt, expers passionum mundi, possit dominari & rectissime iudicare, & opifex præcedere: falluntur misere, eius cultum communicantes brutis & elementis & syderibus & diabolis; nec quo eius imagines
aut

aut vestigia sunt; cum in diabolis sit deturpata, at in angelis licet perpolita sit, idololatriam parit: tametsi Socrates in viro bono, potius quam in idolo, Deum adoret. At nec imago, sed ad imaginem est anima. De his in Theologia & Metaphysicis.

9. Modus autem colendi alius est intrinsecus, quo animam præstantiori naturæ ac virtuti subiicimus, quoniam natura hoc docet & vtilitas, omne enim inferius superiori sese subiiciens, melioratur ab eo, si enim deterioratur, non est superius virtute naturaque. Alius exterior, vt per titulos, thronos sublimiores, per oblationes, obedientiam, inclinationem, imitationem, & alia, quæ ipsorum superioritatem supra nos declarant. Vocantur enim Nobiles quasi Notabiles: vnde & sanctissimi, reuerendissimi, illustrissimi, serenissimi, clarissimi, patres patriæ, obseruantissimi, &c. nominantur. Nec quidem ex natura rei semper, sed secundum vsum. Illustrissimus enim instar solis, melior est quam serenissimus instar puri aeris: & tamen hic regum, ille regulorum titulus est. Sic in obseruantia alij nudant caput, vt Christiani, alii pedes, vt Machometani, alii inclinant se, alii genu flectunt: alii tangunt barbam, alii osculantur manus vel pedes. Deo etiam prosternimur, & sacrificamus, quod nulli fieri potest creaturæ: & hic cultus debet esse interior exteriorque simul. Tales enim inclinationes & oblationes derisoriæ sunt, nisi & animus ei inclinetur & offeratur. Cultus ergo exterior est interioris protestatio, qui sæpe animum in ecstasin admiratoriam & amatoriam rapit tantam, vt & corpus secum in aerem rapiat. Qui hoc negat, sensum & historias innumeras & experientias negat. Sed profecto cultus melior nullus obedientia & imitatione: propterea n. & obseruantia dicitur. Si n. reuera profiteris, esse meliorem, quam tu, eum, quem colis, vtique meliorari ab eo cupis. Hoc autem facis, si obedis præceptis & facta imitaris. Nõ ergo qui dicunt, domine, domine, &c: Tituli & inclinationes & genuflexiones sunt inanes corã Deo, cor spectãte, nisi & attẽtus animus humilietur ad recipiendũ ab eo, cui humiliat', gratiã & influxũ. Sic philosophi & reges & parẽtes De ritib. colendi.

tunc

tunc se coli satis autumãt, cum ipsorum præcepta obseruantur; quia ex hoc eis declaratur animus. Ceremoniosi actus boni sunt ad præparandum animum, ostendendumque corpore, quod fit animo, non modo in aliorum exemplum, sed & in tuum profectum. Alterata enim anima alteratur similiter corpus, & quo ipsa fert, fertur. Hinc physiognomica scientia ex corporis habitu, animæ habitum rimatur. Cum ergo corpus non subsequitur, anima non præcessit; vel, si subsequitur nullo affectu sed simulatione ferente, inaniter ad finem se habet.

10. Operosum esset docere, quomodo barbam tangere, & osculum, & alia signa inferioritatem declarẽt sic agentium: Qui tangunt, tamquam bonum influxum accipere à tacto meliori profitentur. Qui osculantur, iucunditatem. Siquidem bona voluptuosa osculo prælibamus, quasi aliquid fructuosi beantis & spiritum excerpentes & exsugentes. Vnde adoratio dicitur, quasi ad os manum ponere osculandam: & quod ore non attingimus, manu tangimus, ad os deinde osculandam eam retrahimus, idem profitentes. Sed hoc tempore etiam cum quis porrigit aliquid amico vel domino suo, osculatur illud; analogiam ad cultum ostendens, non tamen satis aptè.

11. Cultui contrariatur execratio, excommunicatio, blasphemia, & huiusmodi; & tandem pœna & destructio, quam vitiositati enormissime infligimus, aut optamus. Est enim regula protestandi de aliorum vitio ingenti, peruersaque natura, pessime ad suum & nostrum finem sese habente. Et sicuti colendos dicebamus, ob virtutem excellentem, diuites, reges, parentes, amicos, philosophos, religiosos, & Deum; sic econtra pauperrimos, nõ sorte aut electione, sed vitio factos per aleam, meretrices, tabernam, maleficiaque famosa, detestamur & exsecramur & abominamur: magis autem tyrannos, qui vitiis dediti in regno sunt quasi lupi inter pecudes, & fornicatores in lupanari, ablatosque vellemus prorsus, ni spes meliorandi certa affulget. Non sic parentes; sed alendi, non tamen audiendi. Natura enim negari nequit, sed mores, vbi Deo repugnant. Inimici

mici quoque, si etiam virtutis, pariter detestandi & accusandi, præsertim hostes patriæ & boni Regis, Insipientissimi quoque, & qui praua docent dogmata cum diabolo despiciendi, & ablegandi. Væ illis qui non floccipendunt malignos, & peruersos, & sophistas. Pseudopropheras, circulatores, ariolos, hæresiarchas, & huiusmodi farinæ viros, secundum legem dehonestabis; nec Aue dixeris. Tandem Deos & malos genios, qui diuinum cultum ambiunt, exterminabis, & annihilabis, si poteris, in protestationem summæ ipsorum malitiæ.

12. Ex his plane natura monstrat, honorem appeti, non tanquam virtutis præmium; quæ melior est honore, ideoque sibi ipsa potius præmium, nec quid expectat nisi à rectissimo iudice: neque enim honor est finis virtutis, sed id potius ad quod virtus est. Sicuti neque laus est finis bonitatis equi, sed bellum, in quo ipsa bonitas comprobatur; & id quod ex bello subsequitur bonum. Imperite ergo quidam virtutis præmium faciunt honorem, cum non nisi, ad quid valeat virtus, testis sit, productus à melioribus & deterioribus suis. Cultus ergo minus: cum à solis deterioribus, quamuis augustior. Quid stultius, quā dicere, Deum religione nostra beari? Finis enim beat. Igitur virtute præstantibus magistratus, & functiones, vt ornamenta, ad præmij similitudinem ex parte, non ad veritatem & plenitudinem conferuntur; & potius in nostrum quam ipsorum bonum. Scelerosis vero bona, quæ habebant, auferuntur ad pœnæ similitudinem pariter ex parte. Carcer enim, exilium, rei iactura, mutilatio, excōmunicatio, verbera, & corporis mors, non adæquant id, quod anima seipsam, Dei imaginem, deturpans, & vilibus subiiciens affectibus, meretur; cum præsertim potius organi peccantis, quam peccantis animæ, sint mala; & potior pœna sit sibi sua malitia. Sicuti nec imperium id, quod meretur virtus; sed meritorum sunt testimonia & ornatus. Nam & malum pœna ornari, vt bonum præmio, suo in genere dixit Socrates; & pulchra pati, qui iusta patitur.

Honor & laus & cultus nō sunt præmia, sed instar præmiorum: & quid?

Hinc conuincimur, & ex eo, quod in honorum collatione

Arist. fatetur honorē esse præmium, non tamen sufficiens, sed post mortem negat, aliud relinqui.

 sæpius

sæpius decipimur, post mortem pœnas præmiaque vera plenaque manere; quorum præludia & testimonia nunc habemus: & peccata sanabilia purgari, vt Plato, Pythagoras, Socrates, & excellentiores Philosophi, nedum legislatores docuere; insanabilia vero longis seculis detineri: nam quod etiam æternis, sola Fides reuelat.

De fama. 13. Fama, est diuulgata, cum laude cuiuscunque insignis bonitatis clara notitia seu protestatio. Infamia est eadem notitia, sed cum vituperio cuiuscunque mali. Et de physicis & moralibus heic est sermo. Nulla enim infamia in Metaphysica consideratione: alioquin enim in entis fontem redundaret. De diuulgatione arbitraria humana est sermo, non de naturali, qua sol vbique notus; nec de angelica, qua notificantur plurima nobis ignota. Est enim fama triplex, vt laus. Et aliquando pro infamia accipitur figuraliter.

De gloria 14. Tandem gloriam dicimus præclarissimis bene gestis rebus cumulatam famam & honorem simul, cultum exigentem. Porro licet de omni bono suo tam naturali quam morali possit gloriari homo, & quilibet particulam honoris, præstantiores etiam obseruantiæ habeant; haud tamen, nisi facinoribus splendentissimis, laboribusque mirificis exantlatis ad interni valoris probationem, ad gloriam perueniet. Vnde nec ad gloriam, etsi ad honorem, infantes bonique viri apud Deum admittuntur æque omnes. Vel aliter Deus de gloria iudicat, atque nos. Ipse enim pluris facit victoriam virtutis contra vitium, quam totius mundi acquisitionem, monstrorum peremtionem, barbarorum subiectionem. Et profecto quanti sit vincere cogitationes superfluas temerarias prauasque titillantes appetitus laudis, carnisque illecebras, timores amittendi bona exteriora hæc & alia, nedum vitam; & cum vicerit, si potis est, nouum & multiceps superbiæ præposteræ monstrum, omnes fœdans victorias, postremo semper vel latenter insurgens; nemo nouit, nisi qui vitiis bellum serio prorsus indixerit, & bene pugnare perrexerit. Heu me, nihil difficilius, immo nihil impossibilius inuenio, nisi adiuuante Deo. Qui tamen iuste

iuste instat præcepto, quoniam præcurrit auxilio. Hanc gloriam interiorem & voluptatem mirificam nemo nouit, nisi qui contra seipsum legitime certauerit. Nebulones, & rerum corticem modo spectantes, admirantur Alexandrum, Cæsarem, Orlandum, qui victores hominum victi à vitiis & vino sæpe fuerunt, ac mille in vna hora homines occidere potuerunt, vnum autem in mille annis suscitare à mortuis non potuerunt, nec febrim abigere, nec pilum mutare præcepto: quoniam ipsorum victoria nequaquam ita probatur coram Deo, veluti istorum qui seipsos vicerunt. Idcirco miraculis in testimonium virtutis, non homicidii, Deus solus verax hos hõnorauit illustrissimauitq;. Quapropter fastigium hoc honoris habemus in hac vita, quo non solum commendamur & magnificamur, sed insuper mirificamur. Præmium autem ex hoc, & ex diuina prouidentia & amore erga nos omnipotente, post mortem contra Peripatum insipientem, fabulas reputantem id quod ratio experientiaque monstrat, restare, audacter & secure pronunciabimus. Quod & superioribus patefactum est argumentis. Econtra parma Inglorius alba dicitur, qui nil adhuc præclari gessit, quod pingeret; vt Euryalus: vel contrarie, qui sceleratissima, vsque ad punitionem supremam, vt Cacus, Nero, Iudas proditor.

15. Morali protestationi suisque speciebus opponitur in excessu Derisio, sic dicta ab eo, quo in comœdiis fictas personas ridemus, sic fictos honores vituperiaque. Estque duplex. Nam vel excedit, plus laudis, cultus, honoris, famæ & gloriæ exhibendo, seu vituperii, dedecoris, execrationis, infamiæ & denigrationis, quam merentur hi quibus dantur. Vel bonis turpitudo, malis decor affingitur, bonum malum, & malum bonum ponendo. Primæ derisionis gradus primus est, cum ignotis titulos, & ornatus alios honorificos, vel turpes tribuimus: vt filios diuitum excellentissimos, pauperum vilissimos, & hospites ignotosque cum honore vel ignominia accipimus. Honor enim est nostrum testimonium, sed nonnisi honorandorum testimonio, vt ornatus, affixum. Qui ergo non se prius honorabi-

lem oſtendit operibus bonis, & vituperabilem malis, non eſt à nobis ornandus: nec enim pictor ignotæ formæ affigit inaurationem, & ſpurcitias. Romani ab operibus titulabant; Africanum à deuicta Africa, &c. Excuſantur tamen generis teſtimonio, ſed ſæpe falſo: non tamen adeo apud Chinenſes, vbi filij nõ niſi parentum artem & exercitium capeſſere poſſunt: nec recte, cum probitas non propagetur. Secundus, cum commendabilem magnificamus, & magnificabilem mirificamus in decore, & dedecore. Vt ſi diligentem mulionem, illuſtrem, & prætorem ſereniſſimum, & formoſam mulierem voces ſolem & deam; & ponas bonum virum in magiſtratu egregiorum, & egregios in throno heroum. Hyperbolæ ſane tolerandæ, niſi damnum ſtatim aut paulatim producant: ex hoc enim orta eſt idololatria; quod excellentes viros Deos vocitarunt: & poteſtas & ſapientia & amicitia pro virtute colũtur. Item doctores, & medici, & philoſophi, ſic mirificati à ſtultis, & præcipue veteres ſcriptores, tamquam nunquam errauerint, mordicus defenſi à ſuis aſſeclis, peſſundant ſalutem hominum, & ingenia libera ſeruituti diræ ſubiiciunt. Et cum verum ſit, quod in ſapientia, rerum preſertim diuinarum, qui ſe perueniſſe ad id quod quærit, exiſtimat, non quæſita reperit, ſed in inquiſitione defecit: iſti econtra tunc ad totam diuinitatem ſeſe aſcendiſſe gloriantur, cum philoſophi ſuæ ſectæ doctrinam, & expoſitiunculas hauſerint. Econtra nec tolerandi ſunt, cum aliorum ſapientum dogmata, tãquam fullonis dicta, derident, &, quicquid de nouo inueſtigamus, damnant; adeo vt quidã pro hæretico Columbum haberent, antipodas, à quibuſdam theologis opinanter negatos, adire ſe profitentem. Ex hoc in ſecundam Deriſionem itur pernicioſiorem. Quæ viros ſanctos, philoſophos doctiſſimos, & prophetas diuinos, tanquã miſellos, aut hypocritas, & inſipientes, & phanaticos, & rebelles maieſtati diuinæ & humanæ, execrauit & condemnauit & dedecorauit; vt hypocritas, ſophiſtas, pſeudoprophetas, tyrannos, in thronis, magiſtratibus & cathedris collocaret, aut collocati tuto ſtarẽt. Deriſione pernicioſiſſima diabolus loco Dei colitur apud multas

nationes

nationes; dum quamcunq; eius potentiam & sapientiam mirificant insipienter, sine virtute. Alij rebus deterioribus se, nec sapientibus nec potentibus, sese incuruant, vt idolis, fluuiis, serpentibus, &c. Quid ridiculosius, quam sacrificio & adoratione, quibus Dei dominationem protestamur super omnia; voto & rogatione, quibus potentiam; iuramẽto & consultatione de futuris contingẽtibus, & mysteriis diuinis, & cordium arcanis, soli Deo notis, quibus omnisapientiam; gratiarum actione & laudatione, quibus bonitatẽ & amorem erga nostrum genus protestamur; colere his stellionẽ, simiam, vitulũ? In hac comœdia spectatores angeli cum indignatione rident: sic & viri boni. Est autem derisio aliquando ex parte colentis & culti. Vt cum Diogenes diis falsis, quos non credit Deos, sacrificat; & deformem Gabrinã Marsilia vocat pulcerrimam. Aliquando ex parte colentis: vt cum Iudæi Iesum purpura & corona, tãquam regem, ironice ornant. Aliquando ex parte culti: vt cum in magistratu locamus virum imprudentem, quem putamus prudentem dignumq;. Aliquando ex modo colendi & laudandi, &c. vt si coronam ferream poetæ, lauream aut sacerdotium militi dares; & papam serenissimum, & regem reuerendissimum vocares. In insignibus peccatur, si martyri lilium, virgini rosam adscribas. Et in cultu & sacrificiis & ceremoniis sedulo spectãdum, an declarent quod protestari profitentur. In lege Moysis mirificentissime decor iste seruatur in vestibus, sacello, sacrificiis, gestibus, ritibus ceremoniisque aliis.

16. Opponitur in defectu vitium aliud innominatum, quod Intestatio dici potest, quia non laudat, non honorat, &c. Et ad Deum & viros probos id perniciosum nobis. Non n. illorũ gratiam, auxilium & regimen nanciscimur. Omnis enim honor & cultus plus prodest danti quam recipienti. Ex hoc orta est imitatio bonorum, & obedientia præceptorum: quo nihil vtilius. Siccantur nobis etiam fontes gratiarum, si non coluntur. Vnde terra, ex qua fructus accipimus, coli debet: & sine cultu hoc analogico non fructificat. Alia testatio est quando minus testamur quam res est, vt si vinum optimum dicas

bonum, & reuerendissimum episcopum reuerendum. Et hoc pariter obest, indignationem prouocat, & duella. Peccant valde principes, cum non honorant functionibus optimos, sed mediocres: similiter in electionibus. Passim enim deterioratur sic mos & natura. Ingenia grãdia spernunt honores modicos. Tertia est cum testamur exterius, & non interius: vt cum dicimus Deo & principi, Fiat voluntas tua, cogitantes facere nostram. Et hi derisores potius sunt, & simul intestatores. Qui plus ostendunt quam veri cultores, sicut conducti mercede ad deplorandum defunctum, plus doloris eiulando ostendunt quam vxor & filii, qui vere dolent. In his vitiis implicatur mendacium, adulatio, maledictio, materialiter; sed formaliter separantur, vt ex dictis patet; & in modo, & in obiecto, & fine, & vtilitate. Hoc vitium quando non testatur contra malos, vbi nocent etiam in iudicio, mire officit. Sic philosophi contra falsitatem Deorum ipsis notam non clamarunt: & contra sophistas regnantes, & pseudoprophetas, non latrant custodes hominum. Væ illis: ne incommodum patiantur, ruere permittunt rempubl. Alii non accusant vitiosos; quod semper faciendum, vbi in rempubl. & probos ciues machinantur. In cæteris dissimulanda prauitas, aliis non noxia; & secreto corrigenda, vt aliæ virtutes docent.

De mansuetudine, & oppositis.

ARTICVLVS III.

SEquitur Mansuetudo, quæ aliorum erratis contra se non torquetur, cum sua puritas illorum maculis inspergi nequeat. Seipsa gaudet, ac libenter ignoscit, præsertim cum peccantium impuritatem & miserabilem naturam, & temperiem intelligit. Peccata contra Deum & proximum ex iustitia redarguit animo semper trãquillo. In se vero parcit, nisi in reipubl. & honoris diuini damnum vergant, Moyses & Dauid hac virtute claruerunt.

2. Vitium

2. Vitium non parcentis dicitur iracundia, impuri ſane ſpiritus, puritatem appetentis, & nobilitatem qua caret oſtendentis in eo, quod vlciſcitur contra in ſuam nobilitatem ſalſam peccantes.

3. Stupiditatis vitio afficitur, qui quibuſcunque parcit erratis; non quia ſeipſo modo gaudet, ſed quia non conſiderat nec ſentit peccata contra ſe commiſſa, & contra ſuam nobilitatem; quia ipſe caret. Eſt enim nobilitas innatæ virtutis lux, ad morales ducens, quibus ſeipſam declaret.

De hilaritate, & oppoſitis.

CAPVT XIII.

SPiritus triſtis introrſum redactus exſiccat humores, & vitam diſſipat, & cum aliis, ad quos ſeſe non effundit, viuere nequit; planctu delectatur & ſolitudine. Amicitia & conuictus his contraria, gaudium & iucunditatem appetens & ludos, quibus ſpiritus dilatatur, amplificatur, creſcit, ſeruatur. Propterea & lætitias riſuſque, & triſtitias luctumque, virtus hilaritatis temperat. Quæ præſentibus contenta eſt bonis, futurorumque ſpe: nihil vltra ſollicita. In aduerſitatibus meliora præuidet ex viciſſitudine rerum, & bonitate gubernantis omnia. Signum lucidi ſpiritus purique, non deſperantis propter mala, ſed effundentis ſe, & cum propria luce iocantis. Vnde fit amabilis ſibi & aliis, quos ſuo mulcet aſpectu, exemplo & ludo, ad melioraque ſperandum inuitat. Ludos illiberales auerſatur: qui vires & ingenium fouent, amplectitur.

2. Oppoſitum vitium eſt Triſtitia, ſiue Auſteritas, non contenta præſentibus, futurorum ſollicita nimis, propria ſemper penſiculans, ideoque ſibi & aliis infeſta; cœtibus non arridens iucundis. Signum ſpiritus impuri, fuliginoſi, propriis perpetuo cum fuliginibus pugnantis, ideoque introrſum ſe crebro colligentis; aliorumque feſtiuas effuſiones ob idem auerſantis: vnde odioſus cunctis. Mala nunciat ſemper, amicitias diſiungit.

disiungit facile: infortuniis succumbit, eiulatu vitam nutrit.

3. Qui autem nimis hilariter in cunctis se habet, nullum malorum perpendit, ridet quacumque ex causa, iocaturque semper, & occasiones iocandi & lætandi & ludendi captat perpetuo; vitio Scurrilitatis afficitur, parasitorum proprio. Signũ spiritus valde tenuis mollissimique, ac fuliginosi impurique; qui contra proprias diffidens posse pugnare fuligines, intro sese colligere timet, ideoque foras effunditur cum sui tenuitate ad iucunditates exteriores, quia interioribus caret. Nec sciunt eiusmodi homines in solitudine viuere. Iisdem similes sunt principes multi, qui negotiorum molem sustinere non audentes, nescientesque, ad iocos sese effundunt, amantque parasitos, quibuscum cognationem habẽt. Neque enim oculus luce delectatur, nisi quia lucidus in se est; nec auris aeris sonis, nisi quia aerem implantatum habet, facile sentit. Philosophici animi hos abominantur.

An sint aliæ virtutes. Et de Modestia.

CAPVT. XIV.

VTitur virtuose amplius homo oportunitate in loquendo, in vestiendo, in negotiando, in respondendo, & modis iis in motu, incessu, statu, excreationibus, nutibus, positura, quibus alii non lædantur sed gaudeant; tametsi non virtutes sed virtutis actus hi sint.

2. Opponitur his Importunitas & Immodestia, aliorum diffidens vsibus, infesta studiis, scandalum aut inuidiam malosque affectus & nauseas producens; & displicens aspectibus.

3. Et quidem virtus est facultas omnis ratione condita, nos aliosque conseruans. Vitium vero, quæ destruit, &c. Totq; videntur esse virtutes earumque actus, quot angeli in cœlo; vitia vero vitiosique actus, quot dæmones in gehenna. Ideoque illi virtutum, isti vitiorum nominibus à priscis sanctis sapienter notati

notati sunt. Sunt & virtutes in angelis aliæ perfectiuæ magis, sed pauciores numero, quoniam corporum incommoditatibus, quas regulare habeant, & impuritatibus non tenentur. In nobis vero purgatiuæ sunt magis pluresque, ob oppositas causas. Vnde, quas Deus infundit, pauciores sunt numero, & efficatiores: omnesque sunt reducibiles ad tres primalitates easque omnes; vt, qui perfectus sit in vna, sit in omnibus perfectus.

De Correctione seu Verecundia, & oppositis.

CAPVT XV.

ARTICVLVS I.

SI quidem in primæua puritate spiritus animalis, commoda menti humanæ ad virtutes paucas, plurimas tamen eminenter continentes, homo perseuerasset; virtus errata corrigens puniensque nulla foret. Videmus autem in omni sæculo homines exorbitasse à regulis virtutum, alios omnium, alios quorundam; nec posse quempiam perpetuo perseuerare absque offensione. Necessarium igitur est, (dicebat Sapientia Dei) virtutem aliquam esse, peccatorum emendatricem & punitricem. Neque enim emendatur homo, quia peccati actum omittit, & ad virtutem, quam eliminauerat, redit, nisi castigetur, flectaturque partem in alteram, ita vt meminerit non amplius delinquere; sicuti tortam virgam in oppositum flectimus cum suo dolore, si doleret partem, vt recta in medio maneat. Idcirco qui illicita commisit, etiam à licitis abstineat oportet. Sentit & in se quandam irregularitatis maculam conscius sceleris animus, culpa plenus, & semet timens, etiam cum tutus sit, haud tamen securus. Punit & natura ebriosum furia & podagra, libidinosum zelotypia & debilitate, auarum anxietate, iracundum turbatione. Ergo naturalis est punitio culpæ: &

quidem cum illam non virtus iam profligata infligit. Vbi enim est castitas in lupanari, aut mansuetudo in furiis iræ exagitato, consequens est vt virtus aliqua sit regulatrix pœnæ & impœnitentiæ. Et qui negant eam, negant hominem posse peccare virtuosum, quod stultum est, cum perseuerantia in actibus virtutis perpetua visa sit impossibilis in omni sæculo, absque Dei speciali auxilio & priuilegio. At passio verecundiæ, quæ non est castitatis, nec sanitatis, nec alterius virtutis propria, offert nobis ipsam pœnitentiam. Non enim timor est, vt quidam autumant, aut compositum ex timore & audacia; sed proprie est ira puniens non alios sed seipsum. Homo enim, quicquid mali faciat, præsertim coram alijs, statim erubescit & verecundatur, sed in timore pallescit, fugiente intro spiritu cum sanguine à læsiuo: erubescimus autem cum irascimur contra aliquem. Spiritus enim intendit neruos foras exiens, & sanguinem extra secum rapit ad virtutem lædentis. Sic ad sui vindictam in verecundia operatur. At confestim contra se motus, parcit sibi, sui victus amore, ne alij intelligant pœnam. Etenim nos pœna dignos ostendere veremur natura omnes. Et dum castigamur à magistro aut patre, aspectum fugimus aliorum. Hinc patet, cur mulieres & pueri illico verecundentur, comparentes in conspectu aliorum. Quia nimirum se virtutis expertes intelligunt, vel quippiam committere posse, vnde alii lædantur & malam spem futuræ vitæ præbeant. Carere autem virtute, & committere, vnde lædantur, culpa est: quam statim punire vellent. Meretrices autem, quæ culpas pro non culpis habent, carent verecundia. Senes, quia didicerunt, non esse culpam punibilem, ex assuetudine, & vitam transegerunt, sunt inuerecundi. Virgines autem valde verecunde timentes, ne quid in eis malum sit, vnde non placeant viris, & futuris maritis: item cum animaduertunt se amari à cõspicientibus, quasi causam amoris & delicti verecundantur & puniunt; præsertim si oculos iniecerunt in contuentes, vt radij radiis opponantur, tunc enim fit læsio mutua realis, vt alibi docuimus, & huius læsionis & commotionis se reas intelligunt.

telligunt. Verecundamur de paupertate & ignobilitate, tanquam de culpæ alicuius apparentia. Quas ob res si verecundia est semipunitio, & ira in nos ipsos; ergo seipsum punire homini est naturale, quemadmodum & alios in se peccantes. Nam & cum verbum malùm coram magnatibus dicimus, confestim mordemus labia nostra peccantia, & nunquam magis erubescimus, quam cum honore priuamur ex culpa; vnde palam est, quod sit culpæ agnitio & punitio: sine culpa enim non sic. Ergo verecundia est imperfecta pœnitentia seu correctio, & vitio: & pœnitentia est perfecta verecundia. Et ieiunia, & disciplinæ, & abstinentiæ à licitis rebus, non inaniter introductæ sunt propter religionem, quemadmodum inuerecundi impudentesque garriunt, sed rerum & naturæ conditore duce.

2. Verecundia igitur, quæ est Honestas, est regula inter pudorem & impudentiam in imperfecta correctione. Dico autem non quæ naturaliter fit, sed quæ electione, duce conscientia, etiamsi facies non erubescat. Regula cuius est, non ita verecundari, vt spiritum despondeas, & confusione suffusus loqui non possis; sed statuere pœnam conuenientem, & propositum de cætero non peccandi, & virtutes amplectendi, quarum carentia verecundamur.

3. Inuerecundia & impudentia est meretricum propria, quæ assiduis probris & scelestis actibus pudere dedidicerunt. Vnde Deus meretrices & perfrictæ frontis vocat populos in peccato obstinatos. Magnum scelus: quoniam & peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt, & non erubuerunt ad pœnitentiam, sed quasi liceat quicquid libet, pro regula habentes, gloriantur cum malefecerint, nec amplius in occulto peccant, sed palam. Pincipes terræ impudentes in conspectu totius mundi contra speciem humanam grassantur, & pro cupiditate minima excitant bella, & mactant, & mactantur tot millia: impudentissimi omnium.

4. Opponitur pudor & erubescentia nimia quorundã; qui seipsos etiam occiderunt ex ea. Quidam Spartanus, pudore suf-

fusus, quod de libero seruus factus esset; quando iussus est matulam ad mingendum hero porrigere, seipsum præcipitauit. Fuit qui in martyrio defecit, iussus in senio à mancipio nigro venerem pati. Et stuprata Lucretia sese interemit; & Cato, & alii. Visum enim est illis indignum viliter viuere. Culpa sane grandis. Neque enim, quæ per vim patimur, peccata sunt nobis. Sed & vim pati, malum reputat celsus honestusque animus, dedecoris plenum. Sed hæc celsitudo aliquam habet impuritatem. Purior enim, quod sua culpa commissum non est, non verecundatur. Scit enim discernere culpam à non culpa. Et animus celsus, licet corpus substernatur, superior est tortore, & carnifice, & vituperatore, & Domino. Tanta est falsæ celsitudinis vis, vt diabolus etiam verecundetur à Deo misericordiam petere, potiusque in morte viuere eligit, quam subiacere vitæ autori, quamuis & hoc malum ipse pernoscat. Hinc perpende, quam diuina sit mens humana, eiusque essentiæ celsitudinem. Elephas Antiochi sese interemit, priuatus honore in transitu Nili: quoniam primalitatum est particeps & ipse; licet non essentialiter possideat eas vt homo; nec anima eius est vita, sed vitæ participium, ideoque mortalis.

De pœnitentia perfecta, seu correctione.

Articvlvs II.

IN perfecta pœnitentia virtus vocetur Emendatio aut Correctio, quæ regulam ponit consimilem naturæ. Per ea quæ peccas, te corrigas. Si multum comedens te aggrauasti, macera te ieiunio. Si libidine raptus, cum meretricibus bona dissipasti, abstine à mulieribus, & niue & spinis castiga membra tua, sicut sancti fecerunt, aut subtrahe Bacchum & Cererem, sine quibus friget Venus, longe esto à fœminis. Si læsisti amicum rapina aut furto, restitue quantum rapuisti, & in pœnam insuper quadruplum, vt non iteres malum. At si occidisti vel mutilasti, occidesne teipsum? Equidem iustitia legalis te occideret;

virtus.

virtus autem vult, vt sponte non coactus pœnam subeas, & teipsum accuses coram iudice, ab aliis non accusatus, quemadmodum Socrati videtur. Hac ratione Torquatus filium occidit, & Brutus suos, & Oedipus se cœcat; & Zaleucus sibi vnum, alterum filio, cui duos lex damnauerat, eruit oculum: & quidam vxorem à se occisam, vt ream, insontem deprehendens, seipsum occidit. Fluctuarem sane, nisi diuinitus reuelata Religio me admoneret; hominem non esse sui dominum, sed conditoris sui, cuius oues sumus omnes; indeque non habere in se tantam potestatem, vt seipsum occidere queat; quanta reipub. concessa est à Deo: quæ propterea interficit hominem, quod ignorat, an ex animo sit emendatus, vt non amplius peccet ipse vel alius exemplo illius; non peccata ob præterita, quæ non possunt non fuisse. Si ergo homo statuit in corde suo non amplius peccare, & satisfacit eis, quos læsit in bonis corporis, in aliis bonis, seque macerabit sine morte perseuerare poterit. Agere enim contra vitam suam inditus amor negat, pati spiritum permittit. Sed profecto pessimum scelus hoc homicidii vix recompensam inueniet, sicut famæ & rei læsio. At respubl. peccans, se totam non occidit: sic homo neque se totum. Submittat se sapientis arbitrio ad pœnam. Vnde Religio naturæ concors tribunal secretum sacerdotum, quibus fateare, (quod mirifice Socrati placuisset,) & à quo pœnam & consilium discas satisfaciasque, constituit.

2. In alios vero correctionem & vltionem secundum legem exercebimus. Ante legem vero natura dictauit Talionis pœnam, vbi ex æquo concurrunt lædens læsusque. Sed verecundia admonet, vt ex parte parcas, quæ regula naturæ est, aliis, sicut tibi; sic & filiis & vxori, qui tui pars sunt. Vide Oeconomica. Correctio, non destructio, nec licentiositas, est huius virtutis finis. Sed cum quis te impetit, quid pœnæ exiges? Defende te & defensores adhibe cum verecundia, absque superfluitate. At post factam rixam, non quæritabis vindictam. Parce aliis, sicut tibi. Et, quod fortitudinis virtus docuit, exsequaris.

De Humilitate & Obedientia.

Articvlvs III.

Ex verecundia suboritur alia virtus, non nisi Christianis nota philosophis, videl. Humilitas; opposita non statim superbiæ, sed elationi, quæ ad superbiam est iter: incipitque ab amore proprij esse, non quatenus essentiatur ex potentia, sapientia & amore, sed quatenus ex Nihili etiam primalitatibus, id est, impotentia, insipientia & disamore; ex quibus habet vt amet se homo, non propter Deum à quo est, & cuius gratia est: sed propter sese, qui de se nihil est: & dum propter se amat se, subiugat se libidini, auaritiæ, inani gloriæ, & cæteris vitiis, ex Nihili primalitatibus ortis, & ad nihilum nos trahentibus; & non Deo per virtutes ex primalitatibus entis, à primo ente Deo emanantibus ortas: ita quod facit, quicquid iubet auaritia & libido, & non Deus. Humilitas ergo sapientissima subdit hominem Deo, vt non nisi propter Deum amet se, ne annihiletur, sed seruetur in vitam æternam. Et hoc seruire regnare est. Propptereaque non modo Deo sed omni humanæ creaturæ propter Deum se subiicit, etiam inferioribus se; quoniam non subiicit bona sua magna bonis inferiorum paruis; hoc enim est contra naturam: sed subiicit mala sua, quæ ex nihilo & vanitate habet, bonis aliorum, quæ à Deo habent. Itaque appetitus vanos sic vincit & ex verecundia, quæ in cunctis nos arguit, didicit humiliari: ne, dum vult exaltari, & non à Deo versus Deum suum finem, sed quicquid libet facit, tamquam si à se esset, & non quod iubet Deus, quasi à Deo non esset, (quæ elatio facit auersionem à summo bono ad bona deficientia quatenus deficientia & ex nihilo constituta, & non quatenus entia à Deo ente summo constituta; sic enim licet rebus vti omnibus propter Deum à quo & ad quem sunt,) cadat in mortem, & annihilationem, & pœnas æternas dum annihilari non potest. Humilis hoc in animo gerens, non potest eleuari animo supra præcepta Dei, nec super creaturas Dei, qua-

quarum ignorat finem à Deo præscitum, & conscientiam, sed propriis defectibus verecundatus, omnibus ignoscit, compatitur, humiliatur. Vnde sacer Doctor virginibus non agnoscentibus suos defectus, de virginitate iactanter confidentibus, expedire dixit, vt cadant, quatenus verecundatæ ex culpa hac, etiam alios defectus suos agnoscant simul, & humilientur. Præterea Humilitas est magnes virtutum. Non præsumit se scire homo, sed addiscit; & quanto plus addiscit & plura, tanto magis & plura intelligit se ignorare, vt probatum est in Metaphysicis; & sic se nihil perfecte scire; sed pauca & imperfecte intelligens, plus se Deo, à quo sciat, subiicit; & à cunctis humiliando se illis, lucratur scientias; æstimatq; lucrosius vinci quam vincere in disputationibus: & sic est. quod scioli non aduertunt. Item in via virtutum dum se humiliat, quasi parum profecerit, semper proficit, & quærit & inuenit. Qui autem putat se doctum & sanctum, non proficit, & sic deficit in via & ad Deum non peruenit. Sic qui dicit se plenum, non accipit cibum; qui ieiunum, accipit. Ideo humilibus dat gratiam Deus, superbisque resistit; tanquam minus indigere se putantibus. Item quia nihil habes quod non accepisti, pudeat gloriari, quasi non acceperis, mendaciter. Si autē accepisti, & in puritate accepta non perstitisti, pudeat magis. A nobis non nisi Nihilitas & culpa est: Ideo humilitas necessaria est id agnoscēs.

2. Ex ea nascitur Obedientia. Humilis enim subesse vult: quoniam seipsum regere difficile est, alios vero facilius, nisi sint aliquid tui, vt filii. Affectio enim decipit in tuos: in alios rationem exerces solam. Ideo respub. hinc admonita, dominium super filios & super seipsum, transfert in Regem, & sæpe externū Prætorem, vt Florentinis mos fuit: & doctissimi Religiosi minus doctis fratribus parent. Humiliari ergo inferioribus est suas passiones aliorū rationi subdere. Propterea nec humilitas nec obedientia est, tuā rationabilitatē subiicere aliorū affectibus, sed bestialitas maior, q̄ quū ꝓpriis. Idcirco cū iubēt mala, nō est parendū, sed si bona, aut indifferentia ad bonū ordinata.

3. Contrariatur humilitati elatio, ex inverecundia & amore im-

imprægnato deficientiæ, & falsitatis larua, nascens. Ex qua iactantia, superbia, arrogantia, sophisma, hypocrisis, & alia affinia pullulant vitia.

4. Obedientiæ vero Inobedientia in bonis, & indifferentibus ad bonum ordinatis: nam in malis & ad malum fortitudinis & sublimitatis est non obedire.

5. Imperium non nascitur ex humilitate, nisi occasionaliter. Indiget tamen in regendo humilitate. Putabit enim eos, quibus imperat, esse meliores se; & sic non extolletur. Corriget peccata cum dilectione hominum & odio vitiorum misericorditer, considerans ne & ipse tentetur. Indiget etiam fortitudine vt defendat suos ab internis externisque malis; & omnibus virtutibus, vt doceat, pascat, iustificet, & defendat, quibus iustitia vtitur; eisque in gradu heroico, quoniam virtutes in principe excelsiores; vt sit non bonus ciuis, sed simpliciter bonus, & in gradu summo; vt excellat sicut caput in corpore, & alios bonos efficiat. Propterea propria virtus imperatoria est Magnanimitas, virtutum fastigium & epilogus: de qua mox erit sermo. De dominatu in seruos & bruta & mancipia in œconomicis diximus; in rempubl. in politicis.

De conseruatione politica, & Iustitia, eius virtute.

CAPVT XVI.

SI in naturalium puritate, in qua creati sunt ab opifice summo, homines permansissent, non indiguissent vltra iam declaratas virtutibus aliis, per quas sufficienter & in se conseruantur, & in filijs, & in fama, directis per sanctitatem ad æternam in Deo vitam. Alia enim conseruatio non datur. Ergo iustitia superfluit, de qua dicturi sumus. Nec enim posita est iustis purisque, sed iniustis, hoc est, transgredientibus iustitias morales iam dictas. Omnis enim virtus iustitia est, quia iustum & æqualitatem ponit inter passiones operationesque ad obie-

ctum

ctum bonum conseruationis quadruplicis, de quibus loquuti sumus. Quæ vero exorbitant, iniustitiæ sunt, hoc est vitia. Vnde virtuosus idem est quod iustus in tota scriptura a Dei: vitiosus idem quod iniustus. Qui autem putant dari iustitiam specialem, distinctam à virtutibus, quæ reddat vnicuique suum, multiuocatione capiuntur. Reddere enim suum benefactori, est opus Gratitudinis & Beneuolentiæ: ei vero, cuius rem habemus, est Fidelitatis: punire peccatum est beneficentiæ, & verecundiæ: neminem lædere est Beneuolentiæ: deniq; quicquid legalis iustitia, de qua dicturi sumus, imperat, prius à naturalibus virtutibus obseruatum est. Nam &, quæ sunt temperantiæ & fortitudinis & æquabilitatis & aliarum virtutum, imperat. Imperare autem & obedire ex primalitate prima per passiones fluit ad operationes, & relucet primo in patre & filiis. Vnde iustitia legalis hoc accepit. Solummodo ergo addidit coercitiuam vim nouam; quam & à verecundia accepit. Cum enim homines transilirent regulas iam datas, nec amplius erubescerent, cogendi fuerunt, vt pœnas darent, & discerent erubescere.

a S.Chrys. & Ambros. ide. Et Iohan. epist. 1.

2. Quapropter, [dicebat Sapientia,] plurimi nascentur filii, ac alii aliis non concordabunt per Beneuolentiam: multa enim varietas fiet spirituum ex gradibus caliditatū variarum, ac materierum diuersarum, ex quibus orientur. Menti vero, quam, sicut ducem, illis immitto, non omnes obedient: imo & ipsa seruiet illis, cum à Dei obedientia desciuerit: & animalia, sicut à tyrannis populi, desciscent: nec homines sibi ex se victum procurare valebunt, aliaque commoda: sed alius alterius labores vsurpabit per maleficentiam. Ingratitudo, quoque pessumdabit beneficentiam, ita vt nullus alteri benefaciat, nec gratus proinde sit. Multique ignorabunt, ad quid nati sint, & quanta debeat esse mensura passionis & operationis ad bonum acquirendum. Alii namque nascentur robusti corpore & non animo: & hi boni ad excolendam terram, & custodiam animalium. Qui robusti & animosi, ad defensionem & militiam. Qui mente & corpore viriles, ad regnandum idonei erunt. Alii

flacci corpore & potentes animo, ad inuestigandas scientias & religionem tractandam. Alii flacci in vtroque ad seruiendum. Propterea oportebit eos in vnum colligere quasi corpus, & in quo quasi membra conueniant, vt mutuis officiis sese iuuent, & à fame, frigore, æstu, feris, mutuisq; ab iniuriis sese tutentur; & perditū dominatum in animalia resumant vel ex parte; & quilibet in exercitio, ad quod natus est aptior, occupetur. Sic enim fiet, vt perditæ virtutes, vel per vim in eis qui amore nō ducuntur, recuperentur, aut saltem in actibus, cum non in animo. Regula ista curans vocabitur Iustitia, eo quod sit virtus communis: propterea omnium virtutum nomen habet, quarum est instauratrix. Curabit'a. in primis verecundiā ad vitam reuocare, tanquam virtutum custodē: & si non sufficit, perficiet eam, vsq; ad vltionē. Et sicut vt omnis virtus pœnam exorbitantibus à se statuit & præmiū obseruantibus, non secus ac natura corporis [cuius instar erit politia & corpus cōmune] membra cum à suo officio recesserint, punit morbo, cū permanserint præmiat sanitate, stimulosque adhibet dolorū & voluptatū ad hoc ipsum: sic faciet & Iustitia in Repub. communi corpore. Vtq; à vilibus caducisque bonis, pro quibus ad internecionē præliantur, illos reuocet, æternum bonū in memoriam reuocabit per Religionē, sanctitatis germen & custodiam. Quod si nec Iustitia bonos faciet, statui diem magnum, in quo bene maleque facta ipse iudicabo; & cœlum & terram reuocabo, & quam ab exordio cœpi, viam perficiam, purosque reddam eos sicut à creatione, & meliores, & gloriosos, qui ex tanta malorum pugna purgati euaserunt, à mea in finem amicitia non distracti. Porro & hanc subdidit orationem, animæ auribus secretis perpetuo insonantem.

3. O animæ, quas humanis in corporibus ipse semino: cum in mala præfata cecideritis, mementote vobis Rempublicam condere ad huius exemplar, quā ipse in cœlorū cœlo cum meis ministris in summa iustitia rego. At si huiusmodi Ideam cum spiritibus animalib us sitis inuolutæ, minime agnoscitis, inspicitote regimen in rerum vniuersitate à mea vniuersali Sapientia conditum,

conditum, summa temperante Arte calorem ac frigus, nullam illis inferendo vim, sed sponte vt agant in bonũ cõmune, dum proprium procurant, conferendo, ac cuilibet inserendo portioni semen illud, ad quod idonea est; atque vtendo vilibus ad nobiliorum vtilitatem. Herbas etenim animalibus producit, hæc vero hominibus, homines cœlicolis. Cœlum vero meam virtutem in variis systematibus, eam sibi inuicem communicantibus, tantum administrat ad finem, vt omnia denique ad vnitatem primi Entis referantur. Facite vobis ducem vnum, sicut Deus vnus, Sol vnus. Aut, si minus concordes estis, duos, vt calor & frigus sunt, temperando vos ipsorum instar: consules duos, sed senatum vnum, vbi optimus defuerit vnus pater magister pastor sacerdosque idem, cum iam à vestro degeneraueritis principio. At si istud minus capitis, in corpus inspicitote vestrum; quo pacto capiti singula seruiant membra, non ad ipsius modo capitis vtilitatem, sed sui ipsorum singulorum & omnium simul. Caputque omnibus non dominatur, sed principatur, imperat, auxiliaturque, non modo ad sui sed ad ipsorum quoque vtilitatem; & quasi vnum ex eis; præstatque illis motum & sapientiam, qua antecellit ea, quantum pecudes suas pastor. Vt autem simul compaginemini, sicut caput ac membra, Religionem ex sanctitate erga me vnum vnissimum amplectamini, quæ in vnum vos colligat, distinguitque in officia vestra ita, vt quilibet agendo quod sibi benefaciat, aliis quoque benefaciat, vno consensu, communique vita contentis. Væ autem vbi diuersi consensus, diuersis è religionibus & diis. Religio mens sit corporis mystici, quæ in meam vos copulet vnitatem: lex iustitiæ, sit spiritus: homines corpus. Agricolæ & milites, manus sapientes, oculi: ignorantes, venter & intestina & vasa purgationum, hoc est, artifices, cupedinarii, coqui, &c. solertiores, iecur & cor, hoc est, conseruatores & horreorum curatores. Mercatores & nautæ, pedes: oratores, aures &c. Et cauete, ne quando, qui agricola est à natura, fiat à vobis rex; nec rex artifex, &c. Omnia enim turbabuntur. Tunc enim non

 sapien-

sapientia sed fortuna gubernabit, quæ ignorat harmoniam, & inexorabilis est, quoniam necens ipsa est, sed inordinatio. Et erit sicut, si quis ambulet manibus, non pedibus; & lupus pecoris, & caper hominum fiat rex. Videbitis ergo, quod ego regem Neronem non faciam; sed ignorantia vestra, quæ est fortuna: nec Socratem subditum: nec Caipham pontificem, sed barbitonsorem; ipse autem sapientiæ pontificatum laruatus occupabit. Et cum ipse ad vos manifestabor Emanuel, verus Rex, omnes spurii reges, casuq; creati, contra me insurgent. Ita & contra alios natura reges, isti casu reges, veluti in comœdia laruas regias induti conspirabunt; Ast ego in fine dierum cuncta iudicabo in comœdiæ vniuersalis agnitione, redditis terræ laruis, euacuatisq; scenis. Ita dicebat, quando legalem iustitiam ex diuina ac naturali expromebat, & pœnam populis minabatur, qui neglecta sapientia, fortunam, fauores diuitiasque præ oculis habentes, instituent leges, Reges, Magistratus, & Artes; & laborantibus membris rependent damnum, & dolis inuicem conuersabuntur: neglecta veracitate atque amore, quibus compaginati conuixere.

4. Hi iustitiæ transgressores Iniusti vocati sunt, qui bonis animi aut corporis aut exterioribus singulares homines, & rempub. praue operando, & bonas omittendo operationes, defraudant. Qui autem nimis temporales obseruant leges, vt Hebræi sabbatizantes, quando bello impetuntur, & torquatus victorem filium necans ex apparenti culpa, non Iniusti, sed Rigidi dicuntur. Rigiditas nascitur ex eo, quod legis rationē ignorant, & fontem eius æternam legem, quæ Ratio prima est primaque sapientia, vtilitatis & conseruationis non ruinæ magistra. Non autem positæ ad tempus leges propter instantia mala; quibus transactis, cessat legis anima ratio: ergo & lex cadauer tunc est. Et quibus Deus suam infudit lucem, habent mutandi potestatem suadendo: At cum & publicam nacti fuerint autoritatem, etiam coercendo. Iustitia omnis æquitas est: æquitas passionum & operationum bonum ad finem. Qui scientiam boni & æqui habet, hic solus leges condere, abrogare, irritare, inter-

interpretari, & dispensare vtiliter nouit. Æquitas naturalis lex est, vnde moralis oritur. Æquitatis regula, æterna lex, sapientia Dei est, & durat absque mutatione. Posita autem lex propter præsentes, non duraturas causas. Mutare potest, qui posuit: Deus diuinas, Rex regias, pontifex pontificias, ea tamen in parte, in qua nec naturales nec diuiuæ sunt: nemo enim potest in sibi superiorem.

5. Ex iam dictis intelligere licet, iustitiam legalem esse virtutem communitatis, regulantem passiones, notiones & affectiones & operationes communitatis & singulorum ad conseruationem ipsorum in se, & in filiis, & in fama, & in Deo; inspiratam à rerum autore, vt quæ per virtutes naturales nolumus exequi, aut ignoramus, per legalem acti rectiquę exequamur: idcirco nõ esse aliud ab ipsis virtutibus in cõmunitatẽ redactis, Neq; n. præcipit aliud: & cũ de indifferentibus determinat, vt ne quis equitet mulam, aut ne sericis induantur, aut vt strata viarum purgent, ad aliquam virtutem reducit exercendam, & commoditatem dat virtutibus, & aufert vitiis, & maleficentiæ. Vbi enim sunt mulæ necessariæ vectioni frugum, quibus vtitur Sobrietas, prohibet ne alteri mancipentur ministerio. Vbi sericum in luxum & prodigalitatem trahit affectum, vt conseruet parsimoniam & liberalitatem interdicitur. Omnes ergo leges sunt virtutum regulæ, vt conseruetur corpus commune. Quæ sic non sunt, vitiorum sunt exorbitantię. Et quidem lex positiua diuina omnes virtutes & actus omnes, vbi oportet, præcipit, vetatque omnia vitia, vitiosósque actus omnes. At humana non nisi eas, quæ corpus reipub. continent in vnum, præcipit; & quæ destruunt, vetat; cetera pro indifferentibus habet. Nam & lupanaria & meretrices permittit, & mendacia, quæ nulli obsunt; non autem adulteria & mendacia in emtionibus & contractibus firmatis ex pacto, quoniam in aliorum iniuriam & discordiam vergunt. Sed in bene moratis rebuspub. plura, in ceteris pauciora vitia vetantur. Et nullibi omnes ingratitudines, nisi quæ ex pacto. Voluit enim, quoniã, quantum rependant pro beneficio, dissimulabant scire post pudoris ia-

&uram & alii minus reddebant aut nihil; vt contractus fierent. Igitur beneficia in repub. sunt Venditiones; Gratitudines sunt pretia. Potestatem summā patrū in filios nō concedit, quoniam passione vincuntur ; sed in vnum iudicem & patrem omnia confert iudicia.

6. Igitur aliæ leges sunt de sanctitate erga Deum: aliæ de parentū ad filios. & filiorum ad parentes habitudine, & de coniugiis, spectantes ad probitatē & castitatē: aliæ de ciuiū conuictu, & pace inter se, spectantes ad Beneuolentiā, Beneloquentiam, & Beneficentiam, & suas asseclas: aliæ de æquabilitate æquali, item in æquali, i. e. de imperio & obedientia: aliæ de pœnis & præmiis, spectantes ad verecundiam & correctionem & honorificentiam: aliæ de Reipub. defensione, spectantes ad fortitudinem. Cæteræ ex his.

7. Et quoniam omnes homines sunt æquales in naturalibus, Iustitiæ pars, quæ dicitur cōmutatiua hoc curat, vt quantū das, tantum recipias, in his quæ seruant hominem in seipso; vtque possit tamē omnis homo benefacere, etiamsi non recipiat, iuxta moralē, non legalē. Idcirco inuenit hosce contractus, videl. Donationē, permutationem bonorū; itē venditionē & emtionē, quæ sunt vnum: mutuationē eius quod non redditur idem numero; commodationem vero rerum, quæ redduntur eædem numero: quibus depositionem addes, & pignorationem: item locationem fructificantium rerum: & conductionem personæ operantis: item cambia, societates in lucris, confœderationes, assecurationes, & arbitramēta, & alia pacta. Quæ omnia ad Beneficentiā & Gratitudinē & Æquabilitatem simul spectant; & alunt Beneuolentiam & Beneloquontiam. Et in his quantū das, tantum recipis, & sicut ex pacto. Idcirco vsuræ tolluntur, vt beneficiis contrariæ; præterquam vbi damnum emerserit benefactori, qui tamen ex generositate potest non exigere.

8. Quoniam vero in donis diuinis & in virtutibus sunt homines inæquales, sicut & membra in corpore, & alii alis apta functionibus, eis qui præcellunt, decreuit plus honoris, qui est cultus in signum virtutis. Et sic nos infama seruat lex, & conuertit

uertit virtutes priuatas in bonum commune. Idcirco senibus tanquam prudentia præcellentibus, & hominibus præclaris ingenio & viribus, honorem seu reuerentiam tribuit: omnibus quidem membris, quo membra, honorem aliquem, sed potiorem melioribus: sic enim honorati benefacient aliis. At præcellentibus virtute & dignitate, quales sunt magistratus, qui non nisi virtuosi esse possunt, datur & honor seu obseruantia, & obedientia in his, quæ ad bonum publicum imperant: in priuatis enim sunt æquales cæteris. Parentibus vero adhuc obseruantiam, obedientiam & pietatem: quoniam sunt etiam nobis principium & instrumenta essendi. Similiter & patriæ, quoniam genus est & principium totale, cuius pars est pater. Propterea in publicis & arduis non præferes patrem, vbi bonum commune agitur: nec patri sed melioribus committes magistratum, & à ruina patriam potius quam patrem seruabis. In cibo autem & vestibus, &c. patrem præfer, tanquam membrum patriæ, tibi augustius, licet nõ aliis. In reuerentia patrem, in solatio filios, in caritate vxorem facies anteriorem, & iuxta leges. Deo tandem obseruantia, obedientia, pietas, & insuper Religio debetur, quæ est perfecta seruitus & cultus. Nemini autem hominum sic seruies vt domino, cum sint membra tua & conserui erga Deum, ita vt maior sit pauper erga Deum quã rex. Principantur ergo vt membra potiora, non dominantur, vt leo in bestias alterius speciei, sed in propria specie, vt caput in membra. Dicuntur Domini & Dii, sed analogia & participio. Et cum peccat homo, meretur, tanquam bestia factus, hominem dominum, qui homo perseuerans iubetur vt Deo soli seruiat. Vnde benefici sunt, qui anthropophagos & idololatras armis subiugant; tanquam qui furiosos ligant, vt medeantur, si hic est ipsorum finis.

9. Religio autem constat sacrificio & voto, debitis Deo in signum omnipotentiæ: quæ nulli possunt cõmunicari creaturæ. Iuramentũ & consultatio in dubiis & futuris, quæ nõ nisi ab eo sciri possunt, in signum sapientiæ & veracitatis; eodem pertinent. Laudatio item, gratiarũ actio, & petitio, quæ sunt partes oratio-

orationis, in signum amoris summi quo nos diligit & tuetur & prouidet. Consecrationes & benedictiones ad ista referuntur. Idcirco iustitia legalis eligit sacerdotes puros, quasi mentem reipub. qui curent iam dictas res erga Deum; & contraria punit seuerissime. Superstitionis enim partes, religioni contrariæ, sunt omissiones dictorum, & cum creaturis applicantur; vt idololatria, & cultus dæmonum, & elementorum per sacrificia, diuinationem, vota, iuramenta, &c. Irreligiositas autem est vitium, quo omnia ista impugnantur vt vana; cum à Deo ordinata sint, & tota natura reclamet. Nec enim vlla vnquam politica institui potuit absque religione, neque ab Atheistis & Epicuræis: quoniam nullum corpus humanum potest esse humanum absque mente, Stulti philosophi quidam, qui hæc ad multitudinem illudendam inuenta putant; quæ tot miraculis, & necessitate viuendi à Deo & natura, stabilita sunt. De quibus in Theologia & Metaphysicis & paulo ante iam diximus.

10. Quæcunque opponuntur pietati, obedientiæ, & obseruantiæ; ad maleficentiam & ingratitudinem spectant, & inæquabilitatem seu arrogantiam. Et sunt partes iniustitiæ omnes læsiones famæ, corporis & fortunarum. Vt in cunctis videas, nil esse iustitiam, nisi virtutes in debito & declaratione positas. Ex horum obseruatione pax; quæ est beneuolentiæ effectus compaginantis rempublicam resultat inter meliores & deteriores, & Deum & homines: etenim meliores rependunt doctrinam, defensionem. & bonum exemplum. Magistratus eadem, & inter membra insuper pacem. Pater eadem, & hereditatem, & bona sua supra natiuitatem & educationem: Patria insuper hæc & tutamen ab internis & externis malis & hostibus, & correctionem in vitiis, & præmia, & dignitatem, & ordinem senatorium vel qualemcunque largitur. Deus vero hæc omnia, & insuper esse, viuere, virtutes, defensionem à diabolis, auxilium in bonis operibus, & vitam æternam. Addit respub. modum colendi Deum & homines lege, vt nemo excusetur, & coueniamus in vnum: & quod in virtutibus latebat, exprimit, & plura addit ex indifferentibus, vt dictum est.

11. Tan-

11. Tandem Respub. accipit ex fortitudinis virtute militiam & bellum, tam contra hostes externos, quam contra praua reipub. membra; quæ resecat, vbi desperat posse vtilia fieri, & in exemplum aliorum. Hoc accipit à virtute vltionis. Et sicut illa non occidit se homo, sed punit, & meliorum arbitrio subiicit: sic Respub. se totam non interficit, sed veniam à Deo petit, & in aliorum manu aliquando se victam tradit suo crimine: est & vbi serua fit, sicut homo bello captus: vt in omnibus totum & pars corespondeant. Addit sibi gymnasia, & scientias, & præceptores publicos, vt bene vtatur scientiis; sicut studiositas & prudentia paulo ante docuerunt. Artes ex solertia distribuit: & ab exercitij virtute omnia exercitia præbet. Vt vanitatis & ignorantiæ arguat, qui non ex virtute legem ferunt: Comœdias moratas ab Hilaritate accepit, vtilesque ludos. Tribunalia Iustitiæ erexit cum accusatoribus & testibus, instar conscientiæ interioris, quæ nos accusat & damnat & defendit & tuetur: quo theatro nullum maius. Omnis animus inordinatus est sibi pœna. Culpa aliqua tutum, nulla securum finit; nec impudentes. Hinc sapientia in fine seculorum condemnabit eos qui nec à repub. coerciti, nec à natura, peccare in finem destiterunt. Et ego credo, & sic bene intelligo.

De Sublimitate, virtutum Apice, & Epilogo.

CAPVT XVII.

TAntam celsitudinem in animo experimur humano, quod etsi virtutem & bonitatem in se non habet, fingit tamen se habere: quasi docens, illius priuationem sibi non conuenire, sed quasi ex accidenti & culpa occulta, de qua verecundetur, oriri. Prauitates suas occultat, quantum potest, & cum nequit, defendit tanquam virtutes. Parentum & patriæ & amicorum ignobilitatem, & consanguineorum, tegit quantum & vbi potest; & cum non potest, miris modis de illa sese excusat. Subesse ita abominatur ac mortem. Et cum seruit, nihil ita exhorrescit

Ex peccato origināli dicunt theologi manare tot mala, ideo erubescimus.

ſcit, quam dici ſeruus mancipiumq;. Miniſteria etiam viliſſima, quibus coactus addicitur, laudat, ſimulatque honeſta, quoad poteſt; & cum non poteſt, ſe eis indigne, non culpa ſed fortuna, grauatum quæritur. Verecundia etiam belle declarauit, quæ tam ſubito vultum rubore ſuffundit humanum, non modo vitia & prauas operationes, ſed etiam ineptitudinem ad virtutes, & virtutum carentiam & bonorum externorum & diuinorum, & ignobilitatem originis, & omnem malam apparentiam nedum exiſtentiam, imo ſolam reputationem aliorum de malo q; nobis non ineſt, aut ſuſpicionē ne ſic ſuſpicentur, exoſam eſſe homini, ac ſe carentem velle punire. Mira res. Quam multi etiam ſeſe occiderunt ob idem! quando & niger ſeruus ſe in ſpeculo tam deformem inter albos videns, de feneſtra ſeſe præcipitauit. Et quanta ſit laudis immenſa cupido etiam in vitioſis, ij oſtendunt, qui natos & parentes & patriam honoris gratia peſſumdederunt. Nec poſt diuinas tot religiones aliter ſuadentes, poteſt genus humanum credere, ſe laceſſitum ac ſpretum vel læſum, non teneri ad mortem adigere læſorem. Nec verbum, qui ventus eſt, aut ſputum, ſi deſpicientiæ ſignum eſt, patitur abſque vltione, ſi poſſet. De ſuperbia & inuidia, quæ grauia ſunt mala, non verecundatur, quoniam vel falſam habent celſitudinem, ſicut de venereo actu, & de manducatione & egeſtione, leuioribus; quoniam hæc habent ſpecimen contemtibile, quia ſunt medicinæ mortalitatis, & nobis cum vilibus beſtiis communes. Quid tam præclarum latet in nobis ô homines, quod tanta dignum veneratione reputamus, vt nullum malum illi conuenire, nec naturale, nec fortuitum, nec morale, nec à Deo inflictum, fas ducamus, aut credi quod conueniat, etiamſi totius naturæ ordo & Deus ipſe ita ferant? Tantumne theſaurum in vaſis fictilibus? Diabolus ipſe hoc ne ſeſe excuſat theſauro, ne forte vileſcat, ſi à Deo, quaſi ſubiectus, veniam petat? Ergone ſupra Deum aliquid in nobis eſt? Et cur quæſo homines dii appellari & credi voluerunt, quamuis mortales & morientes ſeſe agnoſcerent, ipſa quoq; in morte ſe deos immortales eſſe dixerunt, & mortalitatē iam exuere? Sic Hercules,

cules, Bacchus, Iupiter, Alexander. Absque dubio diuina imago in nostra mente id suggerit, suæ diuinitatis conscia: errat tamē, quoniā ei, à quo datur, cōmendanda est; qui si nos inter tot procellas & pericula elementorū & spiritus animalis inuolucris & vinculis eā allegauit proculdubio nō absq; causa summaq; ratione, is, vt emergamus, etiam dabit. Interim falsæ laudis & famæ & gloriæ frænanda cupido, donec lux oriatur in tenebris, & nos ad se perducat, qui sui gratia nos in exilio creauit. Nec extra patriā quies, nec extra Deum deificatio quærenda.

2. Itaq; alii propterea imperant honorāturq;, ꝙ tanta bonitate ac virtutibus abundent, quanta propriæ aliorūque sufficiunt conseruationi. Tanta autem bonitas in mente relucet, cum à spiritu, quem informat, consimilis possidetur, absque turbatione. Puritas igitur lucida, spiritus animalis cœlo persimilis, fundamentū virtutū inferiorū moraliū; naturaliū vero essentialitas, & mentis superiorū que ministra, est nobilitas vera, ac proinde intrinseca conseruatio; cuius opera sunt virtutes, quibus externa parantur bona, videl. diuitiæ, honores, amicitia, imperia, gloria, sanitas, res priuata publicaque: quæ conseruationis internæ gratia sunt, quam æternare cupimus; non autem fines, quorum gratia interna bona sunt. Igitur quoniam tanti facimus huius nobilitatis indicium, hoc est honorem, nedum vt commode viuamus, cū sæpe absq; illo melius viuamus, & pro illo vitam perdamus & patriam & rem, & dij quamuis falsi haberi velimus; & sunt econtra qui testem tanti decoris sui abscōditi videl. famā nō curāt, exuti verecūdiam, vt possint frui obiectis suarū affectionū. Vnde maledicti sunt qui honorē negligunt à Deo. Aliiq; nec noscūt, quid natura velit in verecūdia. Propterea opus fuit heroica virtute, q̄ Sublimitas aut Magnanimitas aut Generositas dici potest; q̄ tantā gloriæ cupiditatē & negligentiā insup corrigat modereturq;. Hæc docet, nō esse pugnādū cū eis q nobis honores negāt: nā p se boni nō sunt, sed testes bonitatis internę, ac pſæpe falsi, cū & vitiosi sint Reges & Imp. adorētūrq; & nefādi. Nec diuitiarū dolet vacuitate, sublimis quādo & improbis hę adsint, sintq; falsi quoq; virtutis

testes;cum,etsi aliquando virtute, non raro tamen vitio & hereditate acquirantur. Nec generis & patriæ ignobilitas ipsum cruciat,cum ex præclara patria,& generosis viris,praui nascantur homines,falso teste nobilitatis, sanguine gloriantes. Curat igitur colitque tantum propriam excellentiam, gaudens illa, quam intus possidet, puritate; vultque honoratā ab aliis ipsam videre tanquam resplendentem Dei imaginem. Cuius testes veros exhibebit operationes perpetuo bonas sibi ac toti hominum generi. At si minime honoretur, aliorum inuidia omnia in contrarium interpretante,aut inscitia actiones magnas studiaque mirifica pro vanis habente, non mœret generosus sibi, sed illis,cum conscius sit,se dignum honore esse. Hacque sui beatitudine contentatur, Deo nota probataque & cœlicolis: quos longe melius iudicare probe nouit. Imo etiamsi vilipendatur, & iniuriis afficiatur, non vlciscitur illatas iniurias; sed cauet tantum dum inferuntur. At postea vindictam non exigit, sicut nec à lædente asino,aut ebrio, aut puero: tum, quia suos malefactores indignos reputat qui secum contendant,[tametsi fortitudo,generositatis soror, illatas per despicientiam modo vlciscatur,non autem casu, aut ab ebrio, aut à patre olim & præceptore, & medico vulnus secante;] tum quia in se iniuriam cadere non intelligit;nisi à semetipso lædatur per vitium; cum iniuriatores probitatem eius ignorent, & quasi in alium,quem mente alium concipiant,insanire sibi videantur; existimatque se ab eis legem accipere, similisque illis fieri, si, dum sibi malefaciunt verbo vel facto, eos malefacientes imitatur, malum reddendo pro malo. At omnibus & pro malo bonum reddit; non quia timet, sed quia sic legem benefaciendi, seseque imitandi,vult ceteri accipiant; & quia se dignum nouit,qui cunctis bene faciat, vincatque ferinos animos humanitate, efficiatque humanos: quod & Dei proprium. Quod si nequit,à Deo petit, vt reddat probos,non vt puniat,nisi ad salutem. Nec tandem mori timet,nisi propriam ob culpam. Et ita clam sicut palam contra vitia & infortunia pugnat,ne à seipso degeneret;non ergo tantum ne appareat degenerare.Et nullius pudore afficitur

magis

magis quam sui, si quando praue quid operatur: quia coram se tanquam coram præstantissimo delinquere nefas ducit. Ergo in tenebris secum micantem non decipiet; nec Gygis annulo munitus indigna admittet: & in naufragio tabulam se meliori reipublicæque vtiliori cedet; & præcepta consiliis vel desiderio superabit: maxime autem coram Deo.

3. Attamen omnes homines ipse amat colitque, tanquam partes sui generis; nec sibi sed toti natum se credit mundo. Et hic est cultus, quem suæ præstat menti, diuinitatis ad imaginem creatæ. vt sicut Deus, omnium creator, nihil odit eorum quæ fecit, [non enim coactus sed amore cuncta creauit bona & amabilia sibi, non quæ odio habeat,] ita generosus, particeps diuinitatis per mentem, quam spiritus animalis purus nil turbet, sed sua in serenitate permittit, omnia amet, præcipue autem præstantiora, sibique coniunctiora: ergo magis homines, qui cunctis corporeis antecellunt rebus. Igitur colit inferiores minimosque, tanquam suæ speciei partes; & quos sibi in virtute similes fieri cupit, & satagit: æquales vero, tanquam sui similes: præstantiores vero, tanquam quibus similis fieri optet curetq;. Obeditque legibus sanctis, tanquam à sui similibus editis, magis autem si à Deo, quem supra seipsum vnum colendum pernoscit. Conferentes sibi honorem beneficiaque, honorat, quamuis inferiores virtute: quoniam id in eis honorat, cuius participem fieri dignum se nouit; & tanquam testes suæ admiratoresque virtutis. Inimicis vero benefacit, & pro eis rogitat, misertus impuritatis eorum; tanquam sui corporis membra distorta & ægra; quibus & sanitatem procurat. Item tantam ob animi celsitudinem quicquid admirabile dicitur de Deo, de prudentia eius circa nos, de descensu eius ad homines in carne, de glorificatione hominis post mortem, omnia credit, tanquam minora; quam suæ celsitudinis credibilitas fert: dignumque Deo amorem tantum tantamque curam probat.

4. Vt autem Deum imitetur, omnia posse cupit, omnia scire, & omnia velle; nihilq; sibi aduersari. Vnde optimus serenitate ingenii, omnem artium mechanicarum facile addiscit

theoriam; vt nulla in re ſit indoctus. Omnia quæ ſunt in mundo, per Phyſiologiam rimatur. Mathematicam colit, vt ſydera & ſyſtemata extra mundum, quacunque poſſit via, experiatur. In Prophetis vacabit, vt diuinitatem animi in futurorum notitia confirmet, & à brutorum ſegreget prophetia. Syderum colores, motus, vires, exorbitantias perfecte perſcrutabitur; admiratione Dei ſolius plenus, qui tot mirificas ſuæ potentiæ & ſapientiæ diuitias in eis oſtendit. Medicinam non aſpernabitur, vt ſuæ proſpiciat aliorumque ſaluti, nec medicorum ſubſit imperitiæ. Et in Ethicis propter ſui regimen, & in Politicis & Oeconomicis propter aliorum, mirifice proficiet, & ſuper cunctos mortales; quippe qui & Naturæ & Dei exemplar attigerit. Rationalem Philoſophiam, id eſt, Logicam, Rhetoricam & Poeticam probe callebit; & ipſarum parabolas, fallacias, prudentias, ſtrategemata, intelliget, & illuſtrabit. Metaphyſicam diliget, tanquam in qua omnes artes, ſicuti omnia poemata in poetica Arte continentur. & res, prout ſunt, non prout apparent in aliis ſcientiis, in Methaphyſica rimabitur: ideoque nouam condet, veteri, id non ſapiente, neglecta. Theologiam maxime colet, tanquam vbi digna noſtris mentibus inueniat. Et quidem omnium antiquorum doctrinas exquiret & ſcientias: nec contentus erit ſcire quod ſcriptum eſt ab aliis, niſi & ipſe experiatur, an in Mundo, quem vnum perſcrutatur, tanquam Dei Codicem, in quo omnia ſua arcana ſcripſit depinxitque rerum opifex viua, eadem eodem reperiat modo. Emendatorque ſcriptorum, ſic ex originali ad copias collato examinans omnes, de admiratore euadet. Laudabit tamen ipſorum conſilium: nec ad ſui gloriolam eos torquebit. Dedignabiturque exſcribere aut furari quippiam eorum, quæ recte ſcripſerunt. Diuinas literas non emendatione ſed declaratione dignas intelliget; quas nec, qui ſpiritu ſcriptoris non afflatur, pernoſcat; ſicut nec poemata, niſi poeta ſit. Idcirco quam maxime viris ſanctis doctiſque aſſimilari cupiet, quos etiam vnice diliget coletque. Præterea quicquid in mundo ſtupendum & admirabile inuenitur, eorum ſe inuentorem

cuperet;

cuperet: nec tamen inuidet, sed laudat admiraturque eos, qui tantum voluerunt; nec nimis; quum vt sibi possibilia eadem intelligat. Inter omnes Columbum in inuentione noui orbis, & Galilæum in nouarum stellarum per mirificas vias, laudabit; Originemque in Theologia, quoniam ausus est de mirabilibus supra reuelationem saltem opinari, quamuis errasset: in hoc enim animi excelsi auiditas, non error, laudatur. Ambrosium & Chrysostomum in zelo virtutis admiratur. Sed Gregorium Thaumaturgum, & Heliam, & Moysen, generis humani splendores altissimos, ô quam diligendos putat! Petrum & Paulum, Mundi & Imperii victores, & Iohannem de diuinitate loquentem, supra homines esse clamitat. Laudat quidem Magnanimus maiores non inuidet; æmulatur tamen. Optatque, si posset, supra cœlum penetrare & entia sibi recondita nosse, & in stellas singulas intrare, & quid Deus in tot systematis, scenis, & armariis faciat, repræsentet, seruetque, prædiscere. Propterea nihil non tentat, vt intelligat: & defessus, à DEO quærit scientiam; veniam postulans, quod in eius operibus non plus delectatur, quia plus non videt, sed à longe quasi olfacit. Præterea omnes historias à mundi exordio vsque ad nos, naturales & ciuiles, & totius humani generis, transleget, [diuinam enim quasi subitam intelligentiam atque memoriam, spiritus puritas & mentis serenitas gerunt] & in illis, tanquam præsens, delectatur, laudans bene facta, dolens, quando male egerunt. Videbitur sibi non triginta annos habere, sed tot myriadas quot mundus habet, tanquam tot sæculis & rebus præsens fuerit; Nec transactas vna in regione, sed in toto mundo: ita vt totius mundi accola ab initio vsque ad nos dici queat. Hinc plurima nouit, confert, & indicat, docetque supra cæteros. & cœlestes mutationes cum terrestribus, & physicas res cũ astronomicis, astronomicas cũ ciuilibus & moralibus, morales cũ diuinis visitationib. in quolibet seculo sibi correspondẽtes inuestigat, & de futuris ꝑ ꝑterita cõiecturat, & ex prophetis exquirit. Et quũ nouã opinionẽ, aut veterẽ, admirationis ple-

plenam, etiamsi impossibilem reputatam, audit, non subitò autorem damnat, imo damnantibus indignatur; sed eam in libro Dei, qui est Mundus, examinat, & in diuinis reuelationibus, & an ex causis effectibusque aut signis positis à Deo, vel à Natura, procedat; an nugaciter non ex his, sed ex suis, considerat: & tunc fert sententiam cum sobrietate. Scientias occultas omnes percurrit, & examinatas separat veras à falsis. Bona & mala omnia tentabit, & cum humilitate, ob conditoris sapientissimi gloriam, in sua anima splendescentem. Quem amabit; non ob gehennæ metum, nec ob paradisi ambitionem; sed quia summum est bonum, & parens omni dignus amore; etiamsi sciret se ad inferni pœnas ab eo destinatum: quod tamen impossibile reputat, semper de Deo sentiens in bonitate; ita vt prædestinatores ad malum, & prouidentiæ Dei & libertatis humanæ exterminatores miseros sponteque scelestissimos putet. Propterea scientias de nouo cudet, & ad omnes mundi regiones de salute eorum & generis humani curanda, & de religione instauranda diuinas mittet epistolas, Paulini amantissimus zeli studiiq; Item, si poterit, per totum mundum peregrinabitur, cuncta tentaturus.

5. Honores non ambit, nisi vt benefaciat, propria contentus puritate & nobilitate: & minimos non acceptat, vnde prodesse non potest. Cuperet autem omnium hominum esse Iudex, & legislator, vt posset tot ignominias falsarum religionum & Deorum, & adorationes rerum nobis viliorum, & tyrannos exterminare, patriamque vniuersi dominio decorare: quam & meliorem, atque accepit, relinquere posteris curabit: de cuius malis & seruitute dolebit: multaque tentabit ad hoc ipsum. Dei tandem prouidentiæ cuncta committet, cum fecerit cuncta quæ potest. In tribulationibus & in carcere gaudebit, diuina opera & artes meditando: & se dignum magis imperio tunc, quam libertate fruens, existimabit; quoniam exosæ inuisæque magnæ virtutis, à qua impuri & laruati timeant principes, hominesque vitiosi, tunc persecutio eorum, & patientia sua, probationem ostentationemque faciunt; quam prius occultatam

vix Mundus agnoſcebat. Deus quoque ſuis in ærumnis præſto eſſe etiam ſibi probatur. Quid autem diuina auguſtius viſitatione? In tormentis inuictus, atrocitate & diuturnitate non frangitur: nec confitebitur, quod tortoribus ſatisfaciat, imo illudet eis; & ſola virtute vincitur. Diabolorum expertus inuidiam in genus humanum, ab eorum conſortio abhorrebit: nihil tamen non experietur. Imo libenter eorum hiſtoriam, qui per aera dæmonum arte feruntur & mirabilia faciunt, audit; nō ſcelus & apoſtaſiam ipſorū admirans, ſed audacē vim humanā, ſignum celſitudinis egregiæ, oſtendens, etiam cum ſeparatis à corpore mentibus nobis eſſe poſſe commercium, & fore cum angelis, ſi cum diabolis. Hinc ſpem & religionē firmat. In malis boni ſpecimen etiam amat; & in bonis ſpecimen mali odit. Imo in cunctis virtutibus, quod eſt admirandum, ſeligit ſibi: de Fortitudine martyrium, de caſtitate virginitatem, de liberalitate magnificentiam, de artibus Dædali volatum & machinas Archimedis libenter contuebitur: quærit enim epilogum virtutum. Voluptatis & doloris ſe prædam non faciet. Sirenas audiet, ſed ligatus ad nauigii malum; ſuis autem aures obſtruet. Factus forte ſeruus, nil ſeruiliter aget, ſed quaſi dominus ſeruis miniſtrabit, & virtute euadet dominus dominorum ſuorum, quibus & gratiſſimus erit. Mortē ſibi nunquā conſciſſet, vt ærumnas fugiens ad Dei delicias perueniat: ſciens, Deū nō ſine cauſa corpori mentē alligaſſe, donec ipſe voluerit abſoluere; & contra ſui compoſitionē nō agere, ſed pati, vbi opus eſt, à natura cuilibet dictatum eſſe, Vbi poteſt euadere, Dauidem ſimulantē inſaniā, & Solonem, & Brutum, haud ægre imitabitur: iniuſtoſque perſecutores ipſe deludet. Nil tamen illi mendacio exoſius, præcipueque proditione. Vtetur ſolum officioſis ſtrategematis & amphibologiis in dicto & facto cōtra pueriles animos, probitatis eis vtiliſſimæ perſequentes; non ſecus ac puer medicum, eo quod amaram offert ſibi medicinam perditum vult. Et, ſi contigerit bella tractare, nihil illo fortius, aut in militari arte prudentius. Temones actionum, non carinas tangit. Scit enim totum mundum in vacuo poſitum

Zz vno

vno capillo posse trahi: sic nauem in mari, vbi resistentia non est: & res omnes difficile moueri, quia ad suas protendunt vniuersitates, terrestria ad terram, solaria ad solem, & partes lunæ intra suum gyrum ad centrum lunæ; extra vero, quorsum vis; & ad suas propensiones, sicut vis. Hinc Magiæ naturalis sapientissimus, & virium herbarum, & antipathiæ ac sympathiæ cœlestium cum terrestribus, & hominum cum hominibus & rebus aliis; nihil difficile reputat, si commoditas operandi affuerit. Attamen talis tantusque, humilis erit, quasi à Deo cuncta agnoscens, cuius comparatione ipse est nihil, nihil scire se arbitrabitur, nisi aliis comparatus; quos in gradu suo colet: cum præsertim perfecte aliquid scire per Metaph. nisi aliquas existentias iam probarit non posse.

6. Opponuntur Sublimitati Vilitas seu pusilla nimitas, & Superbia seu Ambitio. Illa non amat honores & imperium, non quia spernat, sicuti generosus, sed quia ipsorum splendorem non intelligit; aut timet mala & pericula, nec confidit ea viribus & ingenio, quorum est vacuus, sustinere: & suæ voluptati seruiens, aliorum negligit curam. Honorat submisse potentiores & opulentiores, non tanquam præstantiores ac beneficos humano generi & sibi, sed tanquam potentes malefacere. In ærumnis succumbit examinis absque voce, seque illico extinctum putat. Interrogatus in tormentis, quicquid volunt tortores, euomit, siue verum sit siue falsum. Non sui sed aliorum pudore afficitur. Magna non tentabit. Conspectum principum effugiet, & sapientum; non quia despicit, sed timet, seque indignum consortio ipsorum nouit.

7. Superbia, inordinatus excellentiæ amor, caput est omnium vitiorum. Nullum enim crimen committimus, nisi quo nostram voluntatem voluntati diuinæ anteponimus: Quod est supra Deum monstruose erigi: cum nec pes supra caput velit ambulare. Ergo auertit nos à summo bono, & conuertit in nos ipsos, vt reputemus nos pro summo bono, omni honore cultuque dignos, & sufficientes nobis quasi ex nobis, & propter nos existentes; & verecundantes quod etiam à Deo dependeamus.

mus. Quid non superbiret homo, si sola terra, cibu, potu, somno & vilissimis præ se rebus non indigeret, sic consulante Deo? A quo nisi præcederet auersio, non esset peccaminosa; vel non sequeretur ista conuersio. Ex qua mox anima, quæ super Deum & diuina naturæ decreta ibat, se corpori, sibi insufficiens, subdit: corpus externis vilibus bonis; in quibus quasi super nihilo mendicat fallacem honorem, quæ verum à prima veritate dedignatur. Honores igitur amor iste ambit, quibus per virtutem non est dignus; non, vt ditescat, hoc enim esset auaritiæ; sed quia eos tanquam bonum summum agnoscit: non autem tanquam virtutis testes & boni summi verique: nec vt aliis bene faciat, sed ipse conspiciatur in excelso. Deitatem quoque affectabit; diligetque admiratores suos & parasitos valde. Grandia capesset, vt videatur grandis, & non quia sit, & vt sit. Priuatus honoribus viuere amplius non confidit, aut vix. Pecunia redimet, & omni scelere, quod affectat. Positus in carcere & ærumnis, se indignum honoribus tunc reputat: contra id quod Magnanimus, semper sibi similis, tunc & magis se dignum existimat, vitamque pecunia non redimet, si mori ob virtutem oporteat, præsertim à Republ. cui benefecit; imo euadit persequentium se dominus, dum innocens propter iustitiam occiditur, & per mortem primæ veritatis sapientiæque sigillat defensionem; seque tunc secundum naturam esse declarat principem, oppressum à personatis secundum fortunam principibus. Ita Petrus Paulusque hodie domini interfectoris suiipsorum Neronis sunt; cuius leges, statuæ ac memoriæ postratæ sunt in maledictione: Petrus autem Paulique erectæ in templis altaribusque terræ & cœli. Laudatissimus Socrates est, suique persecutores vituperatissimi. Et ille legem tulit in vita & morte verbis sanctis semper duraturis; vt quilibet fieri cupiat, qualis ipse fuit; hi vero ita exosi inuisique, vt nemo eis similis esse velit. Ille sanitas mundi, hi exitium sunt. Illos & fugientes Gloria sectatur, hos & sequentes fugit.

Admonitio.

QVando ſapientia æterna hanc ſpiritui humano inſerebat ex mente virtutem, omnium epilogum pulcerrimum virtutum; dixit ad mentem immortalem, in qua primum virtutum ſemina iecit. Iure quidem punienda eris, niſi recte vti ſpiritu iſto ſcies, tam virtuoſæ intelligentiæ organo viuo. Nec tibi domandos lapides plantasque mando, ſed ſpiritus origine cœleſtes, tuarum participes virtutum, ſymbolum tecum facientibus & harmoniam. Nec excuſare, quia & vitiorum participes ſunt: non enim impuritatis vitiorum occaſio aderit, niſi te peccante; nec illis rapientur poſtmodum, niſi te volente; in qua volendi nolendique libertas eſt ſecundum legem meam, quam tuis in virtutibus imprimo viuam, in meæ ſimilitudinis complementum. Promtior quoque animalis ſpiritus ad bonum quam ad malum: cupit enim ens omne propriam conſeruationem, ergo & probitatem: nec, quod ſui deſtructionem cupiat, erit: non enim mea factura, mei imitatrix ſemper entis, idem illud ens erit. Et quia virtutes ſunt viæ ad vitam, vitia ad mortem, illæ ſecundum naturam ſunt ac voluntariæ, iſta contra naturam, & inuoluntaria, niſi quis malum pro bono accipiat. Ad malum enim nulla voluntas. Quod ne facias, do infallibilem lucem. Equidem [ait] de fonte voluptatis meæ, in quo veſtra beatitudo conſummabitur, ſtillas quaſdam veſtris in laboribus effudi. Nihil autem laborioſius indiuidui ac ſpeciei conſeruatione per alimentum & venerem curata contra mortalitatem. Itaque eſt in his voluptas prælibatio boni vtilis & medicantis, non fruibilis & beantis conſummatio: ſic in aliis, ſed heic vehementius. Itaque cauendum, ne fruentes vtendis & vtentes fruendis, ponatis in medicina ſummum bonum & in ſtilla, ponendum in fonte. Itaque inſpice [ait] amorem mei, mox tui propter me. Hic enim dux rectarum in omnibus erit actionum. Erga cæteros, quicquid probe vis tibi, fac & illis: & quod tibi non vis, nec illis velis faciasque. Ames autem omnia propter me. At ſi meum poſtpoſueris amorem cupidini bonorum fragilium

gilium,& tuum appetitum fræno legis amoris solueris,frænum exosi timoris indues; regulam transilies; peruertetur natura: mens ancilla fiet corporis: in corpore intemperies fiet, rebellante calore in maius minusque à sui mensura, variasque inducente ægritudines: spiritus fient impuri fuliginosique,aut crassi stupidique;organaque,praue eis concinnata, incommoda erunt. Hinc in tui ignorantiam, & illorum in naturam transibis: nec,quid sis, nec tuum genus,nec immortalitatem intelliges. Raro enim fiet, vt puri sint lucidique, mediocres, persimiles meæ prorsus Ideæ. Tunc experimento agnosces virtutes ac vitia, bonum & malum, corporisque mortem tibi rebellis,quod auxilio meo destituta, à quo te separabis,seruare in sua compagine non poteris, quin dissoluatur. Anima audiebat huiusmodi sermonem: Quid autem subinde fecerit, historia docet.

FINIS.

F. THOMÆ CAMPANELLÆ

PHILOSOPHIÆ REALIS.

PARS TERTIA.

QVÆ EST

DE POLITICA,

in aphorismos digesta.

De politicarum communitatum quidditate, & causis, & occasione, & gradibus & vinculis.

CAPVT I.

MENS Prima necessitatis stimulis homines, [quum nemo sibi sufficiens esset ad tuendam vitam ab externis internisq; malis nec ad speciem propagandam,] copulauit in vnum fere corpus; in quo alii regerent, alii regerentur: alii scientiæ agendorũ, alii agendis, pro communi bono operam darent, mutuisque officiis innumeris, ob innumeras necessitates, sese iuuarent in vita, ad finem, propter quem Deus Dominus dominantium, creauit hominem ordinata.

2. Quo-

2. Quoniam insuper nemo sibi soli politice dominatur, vix autem vnus vni: ideo Dominium requirit multorum vnitatem simul; quæ Communitas appellatur, & Politica, & Ciuitas.

3. Dominium naturale communitatem habet naturalem: violentum violentam. Illo anima regit corpus, & partes, & affectus. Hoc quandoque affectus rationem.

4. Naturaliter consociantur, quæcunque copulat reciprocum bonum naturale. Igitur prima communitas vnitasue est maris & fœminæ. Secunda, parentum & natorum. Tertia, vnius familiæ, id est, parentum multorum & natorum, & instrumentorum rationalium atque irrationalium, vt serui, bouis & canis. Quarta, plurium familiarum in vico vno. Quinta, plurium vicorum in vna ciuitate. Sexta, plurium ciuitatum in vna prouincia. Septima, plurium prouinciarum in regno vno. Octaua, plurium regnorum sub vno Imperio. Nona, plurium Imperiorum in variis climatis sub vna Monarchia. Decima, omnium hominum sub specie humana, & Papatu.

5. Communitas, dominiumque magis secundum naturam ibi sunt, vbi bonum omnibus communicatur. Violentum, vbi paucis, aut vni, aut nulli. Quod magis euenire solet, vbi munia, ad quæ minus apti nati sunt, obeunt homines, potiusque gratia sui, quam communitatis.

6. Potissima communitas colligatur bono animorum: secunda, corporum: tertia, fortunarum. Communitatem animorum facit seruatque sapiens Religio; quæ politiæ anima, defensioque iustitiæ naturalis, & ad Deum & ad homines est. Corporum, cohabitatio. Fortunarum, commercium.

7. Communitas Religionis primum vniendi locum habet arctissimum: quoniam & diuersissimas copulat nationes. Qua copula Christianis Asiaticis, Africanis, Europæis & Americanis, summus Pontifex Romanus imperat.

8. Corporum communitas secundum colligandi locum obtinet. Per ipsam Turcarum rex Machometanis, Iudæis & Christianis

Christianis imperat, suo sub imperio corpore vnitis, licet animo religioneque distantibus.

9. Communitas bonorum exteriorum tertium in copulando locum tenet. Per quam rex Turcarum Turcis, & Ragusæis, in eius regno bona possidentibus, dominatur: & rex Hispanorum, Genuensibus & Neapolitanis & Hispanis; quoniam Genuenses in eius regnis fortunas & negotiationes habent. Sunt & aliæ ex his mistæ communitates: considera.

De Dominorum & Rectorum functionibus ac gradibus, vnde variæ species rerumpub. & regiminum, & de ipsarum circulationibus, & augmentis, & decrementis, & agnitione, & partibus integralibus.

CAPVT II.

1 NAtura imperat, qui virtute præstantior est: Natura seruit, qui virtute inferior vel vacuus. Vbi contra fit, dominium violentum est.

2. Præstantia in politicis aut est secundum virtutem animi, aut corporis, aut vtriusque.

3. Melius dominatur, qui in vtraque præcellit, vt Cæsar: secundo, qui solum animo, vt Vlysses: tertio, qui corpore solo, vt Aiax.

4. Primum dominium vsurpauit in orbe humanitus, Potentia; vel quia coegit sibi seruire cæteros, vel quia vt defenderentur homines à malis, ad robustissimum confugerunt. Secundum obtinuit Sapientia, eo quod potentiores stolidi, aut violenter subditos premerent. Sapientibusque ad regimen pro potentia qua carebant, dati sunt milites & lictores. Tertium obtinuit Amor sanctus erga Deum & proximum; quum sapientes, per sophismata & hypocrisin, cœpissent tyrannizare, & exterorum idcirco præda fieri. Amantibus autem probis pro po-

tentia milites, pro sapientia lex addita sunt. Primum patet in Nimbrot: secundum in Moyse: tertium in Petro; si amas me, pasce oues meas.

5. In communitatibus memoratis aut dominatur vnus, vt Rex in Gallia: aut plures, vt patricii in Venetiis: aut omnes, vt in Heluetiis & Atheniensibus: aut vnus & multi simul, vt Romæ olim senatus populusque Romanus: aut vnus, multi & omnes, vt Lacedæmone Rex, Ephori & populus.

6. Vere tamen ille dominari dicitur, in cuius manu potestas reipub. summa seruatur.

7. Summa potestas est potestas gladii, mortis, & vitæ. Quæ in illo residet, ad quem vltima appellatio in capitalibus defertur.

8. Igitur respub. Romanorum fuit omnium, id est, popularis. Ad populum enim spectabat vltima prouocatio, licet senatus etiam & consules præessent. Veneta est multorũ, quamuis & Dux corregnet. Ecclesia est vnius, quamuis senatus Cardinalium vna cum Papa simul dominentur.

9. Dominium vnius boni Regnum & Monarchia nuncupatur; vnius mali, Tyrannis aut &c. Multorum bonorum, Aristocratia; malorum, Oligarchia. Omnium bonorum, Politia; malorum, Democratia.

10. Regnantium munia sunt, subditos docere, defendere, alere, & iustificare. Quæ cum solus non possit Rex obire, primum facit per sacerdotes & doctores & leges: secundum per milites: tertium per agricolas, artifices, & mercatores: quartum per iudices, secundum legem iudicantes. Tot igitur sunt partes reipublicæ. Populus econtra debet principi duo, videl. reuerentiam, & obedientiam, dum bona, aut indifferentia iubet.

11. Quicunque per virtutem ad regnum perueniunt, dominantur non in sui sed subditorum vtilitatem. Hi dicuntur Reges, quoniam priuato bono publicum anteponunt. Ex hoc nascitur sæpe tyrannus, vt ex Cyro Cambises; qui proprium publico anteponit commodum. Aduersus tyrannum coniu-

rant

rant multi, aut pauci, sub duce prudente, vt septem Persæ sub Dario, & cum Bruto Lucretioque Romani multi: tyrannumque vel expellunt vel occidunt. Ex his bonis nascuntur, labente tempore, pauci praui, virtute in luxum degenerante & in superbiam; sicuti Romæ decemuiri; & Athenis triginta tyranni. Aduersus hosce, sub duce aliquo bono, coniurant plebeii; sicuti Romani sub Virginio contra decemviros, & Athenienses sub Thrasybulo contra triginta tyrannos: hinc fit respub. popularis omnium. Ex qua non recte gubernata post tempus oriri solet tyrannus, sicut Athenis Pisistratus; aut Rex, sicuti Cosmus Medicæus Florentiæ; aut seruitus sub extraneis, vt Pisani sub Florentinis ex hoc seruierunt. Veruntamen variantur & aliis modis per circulum huiusinodi communitates sæpe, nec per easdem vias; vti notum est in Florentina olim republ. omnium variabilissima; & in Genuensi. Lege historias.

12. Contentiones inter plebeios ac nobiles augent rempublicam, si ex honoris æmulatione pendent, & plebs vincit ita, vt nobiliũ honores assequi possit, eorũq; virtutibus participare; vt Romanæ contigit prospere. At si plebs ita vincit, vt nobiles ad suos mores trahat, minuitur respub. valde; vt infeliciter Florentiæ accidit. At si nobilitas vincit, subito tyrannica fit, vt in Genua quondam, corruuntq;. Contentiones autem de religione varianda, aut de fortunarum participio, semper rempubl. pessundant, præsertim vbi pauciores victores euadunt. Verum in Flandria, Hollandia, Frisia, ob religionis varietatem nondum ita consumti sunt, vt Gallis, Polonis & Anglis euenit; quoniam armis Hispanorum hostilibus concordes stare coguntur, & plebs vtiliter vicit, doctrinarum & dominii facta particeps. Hoc de varietatibus internis.

13. Externæ enim, vt occupatio à dominis externis, & pestis, & inundatio, & incendium vniuersale, sic respublicas variant, quod seculum nouum exordiuntur. Quod forte euenit numerorum fatalium vi, scil. septenarii nouennariique; vt in mortibus rerumpub. & monarchiarum magnarum experiri licet: vel cum aduersæ constellationes sub hisce numeris successerint,

aut cœlestes exorbitantiæ & ipsarum anomaliæ adfuerint. Veneta autem, limo à fluuiis adducto, & harena ab aduerso mari, obrui & languere incipiet, morique. Ex seipsa alias ita temperata est, vt perire nequeat. Ab externis autem tutam facit mare. Cui confisa, propria caret militia. Timens interim quoque à propriis armis tyrannidem. Hinc forte à conductis exteris ducibus fiet vt conteratur.

De principum & dominorum essentia, constitutione, diuisione, comparatione, & de partium ciuitatis vsu, & conditione, & functionibus secundum naturam; & de ciuis quidditate, & non ciuis agnitione, & de reipub. probitate & deterioratione ex horum causa.

CAPVT III.

1 PRINCIPES præficiuntur aut electione, aut sortibus, aut sorte & electione simul, vt Dux Venetorum; aut censu & successione, vt Senatores Cartaginenses; aut electione, sorte & successione, vt rectores Grisonum; aut omnibus modis, vt Ragusei, variantur & miscentur. Ad quis horum modus optimus?

2. Dominium vnius, tempore belli, melius: tempore pacis, multorum. Idcirco Romani dictatorem, periculosis bellis vrgentibus, erigebant, vt subito, absq; consiliorum mora multorum, prouideret: in pace vero consules duos cum senatu, &c.

3. Nihilominus vnius boni principatus melior est semper, quam multorum, aut omnium bonorum. Sed minus mali deterior est, quam multorum, aut omnium malorum: durat tamen breuiori tempore: idcirco desiderandam potius malitiam vnius, quam multorum aut omnium in principatu, docui in libro de Monarchia Messiæ.

4. Do-

4. Dominus ſimpliciter ſecundum naturam eſt ſolus Deus; quoniam poteſtatem habet, ſuper ſubſtantiam & vſum rerum, abſolutam; eiusque voluntas, vt ſapientiſſima, eſt lex ſibi, & excedit ſpecies & genera rerum. Homo eſt Dominus ſolummodo ſecundum quid; quoniam eius voluntas non poteſt eſſe lex, niſi prout à Dei lege naturali vel poſitiua regulatur & modificatur. Nec ergo ſuæ vitæ, nec ſubditorum, nec fortunarum eſt dominus quoad ſubſtantiam, ſed quoad vſum, & propter finem à Deo præſcriptum. Alioquin tenetur reſtituere ſaltem Deo, & pœnas luere, Hoc natura oſtendit, quæ ſobrios præmiat ſalute, ebrios punit podagra. Et quoniam eſt eiuſdem ſpeciei, principabitur vt caput inter membra; non dominabitur: ſicut in ethicis probauimus.

5. Non poteſt rectè humanam regere ſpeciem, qui neſcit monarchiam rectè regere: neque monarchiam, niſi ſciat regnum: neque regnum, qui neſcit prouinciam: neque prouinciam, qui ciuitatem: neque ciuitatem, qui vicos: neque vicum, qui familiam: neque familiam reget bene, qui ſeipſum regere non nouit rectè: neque ſeipſum, niſi ratio dominetur, voluntas & appetitus ſeruiant: neque ratio regere poteſt, niſi ipſa à Deo regatur, vt ei obediat. Ergo abſque regula diuina nemo eſt princeps vere ſecundum naturam, ſed potius flagellum Dei eſt dicendus, & carnifex. At ſecundum regulam diuinam nec dominus ſimpliciter eſt, ſed Rector paſtorque populorum, & vicarius Dei domini, per quem reges regnant.

6. Princeps ergo bonus tantum debet præcellere ſubitos virtute, quantum paſtor gregem: qui eſt ſuperioris ſpeciei. Homo autem hominem ſpecie non ſuperat, niſi diuinus ſit, Deoque plenus, vel angelus; vel Deus viſibilis factus, vt Chriſtus.

7. Principum alius eſt paſtor, qui ob gregis bonum laborat ad Deum: alius mercenarius, qui propter commoda propria cuncta facit: alius lupus, qui in gregis detrimentum inſuper omnia ſibi facienda ducit.

8. Bene igitur ac naturaliter ſapientia ſola dominatur;

 non

non sophistica, sed philosophica; non eremitica, sed ciuilis; non opposita Deo, sed supposita.

9. Naturaliter dominatur mas fœminæ, pater filiis, senex iuueni, fortis imbecillo, magister sapiens discipulis ignaris. Verũtamen vbi fœmina, aut filius, aut iuuenis, aut imbecillus, sunt sapientiores, ibi melius dominantur, quam mas, & senex, & pater, & fortis.

10. Natura producit homines ingenio & non corpore præpotentes, vt sint sacerdotes, philosophi, & consultores reipubl: agilles robustosq; corpore, & animosos, ad militiam: crassos ingenio, & manibus, ad agriculturam: graues robustosque ad rem equestrem: industrios manu ad textrinam & opificia: lingua promtos doctosq; ad legationem & conciones: alios solertes ad mercaturã; iustos ad tribunalia: imbecillos corpore animoq;, vt sint serui & instrumenta maiorum: validos autem corpore ingenioq;, vt sint duces, reges, & militiæ rectores.

11. Optima itaq; respub. est, vbi singuli illis muneribus & opificiis operam nauant, ad quæ natura apti nati sunt: Tunc enim redit ratio sapientiaq;. Pessima vero, vbi singuli functionibus contrariis natiuæ aptitudini occupantur: tunc enim fortuna regit casusq;, id est, ignorantiæ vis. Mista autem, vbi alii functiones sibi naturales, alii non naturales vna capessunt.

12. Vbi ab ineunte ætate eliguntur ad functiones & honores sibi connaturales, per magistros publicos sapientes, non formidolosos, &c. ibi respub. potentissima floritissimaq; erit. Vbi autem casus functiones distribuit, videl. vt fiat rex quia natus est à rege, & magistratus quia nobilium filii, aut quia rectorum filii aut amici, aut quia diuites, aut quia emunt honores, &c. non autem quia boni sapientesq;, ibi respub. semper vel paulatim in ruinam labitur.

13. Citius igitur ruit, vbi matrimonio copulat marem & fœminam dos, & diuitiarum æqualitas, non autem valor corporum & animorum æqualis, vnde proles optima speretur; vt Pythagorici admonent.

14. Corruptela quoque magis regnat, ex generatione fortuita, non

ta,non obseruato tempore & loco & viribus concumbendi; & ex educatione praua,commissa indoctis parentibus absque curatore publico, vel prædicatore.

15. Omnia mala grassantur, vbi mulieribus licentia viget, agendi quicquid volunt & loquendi, & sese ornandi ac fucandi,& natos & homines quoq; effœminandi, & sese prostituendi,& parum laborandi. Sic enim seipsas morbis, & natos imbecillitate,& rempubl.mollitie afficiunt.

16. Ciues vocamus non modo eos, qui gubernationis participes sunt,sed quicunq; cohabitant & artem reipub. vtilem operantur quamcunque, vt membrum in corpore functionem quamcunque. Cæteros dicimus hospites, aut reipub. excrementa, QVales multi nobiles huius temporis.

17. Nobilium ars est,rempub.& priuatos defendere: plebeorum,alere; sapientum,regere & instruere.Vbi nullam functionem quis profitetur,ibi is excrementum est & fucus. Qui autem inter Deum & homines sunt mediatores, hi diuinior pars reipub. æstimandi sunt, vt sapientissimi probatissimique religiosi.

De legibus & consuetudinibus, & Ratione politica,quam vocant de statu.

CAPVT IV.

1 VT optimi nascantur,atq;, ad quas nati sunt functiones,applicentur,& mala externa internaq; vitentur,[quum princeps,ex impotentia & ignorantia & omissione voluntaria, ab eo,quod agendum est,sæpe distrahatur; neque est qui non peccet nisi sit spiritus Domini operans cuncta per se in illo,] indiget communitas lege semper.

2. Sicut virtus est lex priuata indiuidui,ita lex est virtus publica cõmunitatis. Ergo quoniã virtus est regula operationũ & affectionũ particularis hominis,à rationis potẽtis volẽtisq; decreto indicta ꝑpter bonũ summũ priuatũ:sic lex est regula affectuũ

actio

actionumque publicarum, à rationis communis potentis volentisque decreto promulgata propter summum bonum commune.

3. Summum autem bonum est conseruatio priuata vel communis, quæ à conseruatiuis rebus, & expulsiuis destruentium, captatur quantum licet. Conseruare simpliciter est æternare. Ergo ab æterno summo ente est procurandum summum bonum priuatum & publicum simpliciter : secundum quid vero à cæteris instrumentaliter, & dispositiue per regulas rationis.

4. Quapropter legem ferre non possunt, nisi Respub. in qua est communis ratio & consensus; vel sapientissimi, quibus à republ. committitur communis ratio, vt Solon & Lycurgus & Numa; vel Deus, qui curam omnium gerit, estque summa ratio; vel is, cui Deus vices suas delegat, vt Moyses: aut qui à repub. eliguntur autoritate diuina, vt Papa. Alibi loquutus sum de Minoë, & Machometo, qui, actu aut dæmone impulsi, se à Deo missos simularunt, vt simii verorum nunciorum eius, & Moysis.

5. Lex æterna primaque est, qua Deus cuncta excogitauit, creauit, & gubernat, & mutat, deducitque ad fines suos etiam variabilia inuariabiliter. Ab hac deriuatur lex naturalis insertain animis hominum, & in tota natura rerum, quæ est ars Dei, eiusdemque directrix. Nec violari potest, nisi à Deo, vt domino, non vt legislatore. A naturali deriuatur lex gentium, cunctis hominibus communis. A lege gentium lex positiua ciuilis deducitur: & quatenus naturæ concordat, est inuariabilis; quatenus vero ob præsentes necessitates fit, potest & aliquando debet variari. Dedit & Deus legem positiuam, cum homines illam ex natura praue perperamque deducerent. Quæ inuariabilis est, vbi continet ius naturæ; mutabilis, vbi nostras necessitates : sicut lex Moysis in decem præceptis semper manet, non autem in prohibitione carnis porcinæ, quæ propter lepram non alendam lata est eis. Leges tamen mutare non potest, nisi qui eas tulit, vel qui locum eius & ad hoc tenet.

tenet. Neque enim papa, aut rex super legem diuinam, etiam positiuam, dispensare possunt, sed tantum super papales & regias, quisque suas.

6, Ratio politica, quam vocant de statu, olim Æquitas & ἐπιείκεια transgreditur legis, scripto vel voce promulgatæ, litteram, sed non sensum & finem: quoniam non nisi propter melius bonum & commune, abrogat irritat, interpretatur & dispensat: vt quando Fabio Vibuliano senatus Romanus vitam cencessit, qui secundum legem mori debebat; & Horatio, qui tres occiderat Curiatios pro imperio Romanorum. Ratio autem status hodierna est inuentio tyrannorum ad æquitatis similitudinem: arbitrantium, se posse pro sui status parui acquisitione & conseruatione omnes transgredi leges non modo proprias, sed etiã diuinas. Sed differẽtia est inter rationem status & æquitatem: quoniam hæc bonum publicum respicit verumque; illa vero priuatum apparensque dominatoris. Vt autem hoc nomen, iam pro impio agnitum postquam Machiauellus Achitophelizauit, tegerent, dicunt principes rationem de bono regimine. Quæ nomina etiam sensum bonum continere possũt, licet à prauo imposita fuerint. Verbi gratia: Recta ratione status Cleonymus occidit Ephoros in Lacedæmone; non recta rex Turcarum fratres; quoniam licet hic ob commune bonum id facere videatur, tamen quum sit contra legem Dei, & alia via prouideri queat ne regnum occupent, irrationabiliter operatur.

7. Princeps bonus non indiget ratione hac status, quoniam probitate perpetua se tuetur: si quis autem contra ipsum surgit, populos omnes habet auxiliatores, vt Dauid, à filio priuatus regno. Principem malum nec millies mille artes Machiauellisticæ tutantur: quoniam & populis odiosus est, & Deo, omnium regi. Qui autem à prima causa discordat, fallaciter secundis innititur. Quemadmodum & Cæsar Valentinus Borgia sub magisterio Machiauelli prouidissimo vitam & statum amisit: semperq; capiuntur in astutia sua Machiauellistæ, quoniam scientiis rerum diuinarum & cœlestium carent, putantq;

Bbb pro-

propria prudentia metiri sese omnia & præuidere posse.

8. Leges optimæ sunt, si breues, faciles, paucę numero, moribus populi & publico bono commodæ. Leges tyrannicæ sunt plures, obscuræ, difficiles, quasi laquei multi, vtiles vni tantum, aut paucis; nec moribus & vtilitatibus publicis accommodæ; quo pauci earum autores impugnentur eleuenturque.

9. Vbi sæpe leges mutantur, ruinam instantem reipubl. indicant; vt Florentiæ olim compertum est.

10. Vbi sunt plures punitiuæ quam instructiuæ, indicium praui regiminis præbent. Optima est lex Iesu Dei nostri, si quis omnia consideret.

11. Actus legis sunt, imperare bona, prohibere mala, permittere indifferentia.

12. Legum stimuli sunt, præmium & pœna.

13. Legis custodes sunt honor, (id est, obseruantium:) amor (id est, vtilitatis, quæ ex obseruantia cunctis emanat:) timor (id est, pœnarum, violatoribus infligendarum.) Qui autem contrario ordine hos tres custodes legibus apponit, praue decernit. Qui vero non omnes ponit custodes memoratos, inualidus legislator est, ignarus aut tyrannus, aut &c.

14. Vbi, quod erat bonum, nocet, est prohibendum. Vbi malum iuuat, si pœna est, non culpa, est imperandum. Vbi indifferens secundum naturam fit malum aut bonum reipublicæ, adhuc imperari aut prohiberi potest. Superfluum inter noxia pone.

15. **Lex diuina omnia vitia & mala, interiora atque exteriora**, prohibet, & omnia bona imperat; ipsaque sola facit homines optimos simpliciter. Lex humana prohibet mala tantum exteriora, bonaque reipubl. & vitæ communi conferentia saltem iubet; facitque ciues bonos, non homines bonos simpliciter. Principes tamen simpliciter boni esse debent, quoniam aliorum sunt lux & lex.

16. Debet lux ponere æqualitatem, reipub. nutricem; tollere inæqualitatem consumtricem. Solent n. valde pauperes, esse fures, insidiosi, periuri, ignari, & diuitum prauorum instrumenta:

menta: valde diuites vero, superbi, luxuriosi, indocti, contumeliosi. Valde astuti, sunt variabilissimi: valde obtusi, serui sponte. Moderati stabiles in regno. Omnium instabilissima fuit semper respub. Florentina ob ingeniorum subtilitatem. Omnium stabilissima Veneta, ob mediocrem crassitiem.

17. Bona consuetudo est altera lex, quæ magis rempub. seruat, quam lex ipsa. Quinque consuetudines Romam, principem rerumpubl. magnificauerunt, teste Catone apud Salustium. 1. Publicæ opes. 2. priuata paupertas. 3. foris iustum imperium. 4. intus in dicendo animus liber. 5. neque formidini neque cupiditati obnoxius. Has omnes Veneta obseruat ex lege: excepto q; formidini obnoxia est, non in consulendo, sed ab externis, ob militiæ propriæ defectũ. Porro defectu primæ non sunt Genuenses domini maris, noui orbis, &c. defectu quintę, exteris regibus quasi famulātur: defectu tertiæ Galli nunquã imperium extra Galliã fundare potuerũt. In quo & Hispani ex parte peccant, seuere & ceremoniose vbiq; dominātes, regionis mores nil respiciẽdo. Defectu quartæ corruit respu. Florentinorũ.

18. Bonas consuetudines introducunt boni rectores; malas mali: & fœminæ ergo. Sed nulla supra diuinam aut naturalem aut rationalem legem valet consuetudo. Lex gentium est consuetudo totius speciei.

19. Borealibus hominib. natura ferocibus non conuenit imperium rigidum, sed licentiosum: cum vix reipub. ordinem pati queant. Idcirco apud illos anarchiæ & resp. & principatus tantum per electionem plerumque fiunt: sicuti Tartari, Moscouitæ, Poloni, Sueci, Germani, Heluetii indiciũ præbuerunt. Siq; per successionẽ rex ibi vspiam reperitur, haud plus potest quã qui electione fiunt apud nos; exigens tributa parua, multa cum populi licentia, exiguaque illius potentia: tametsi, post Romanum cultũ ad ipsos introductũ, paulo seuerius viuere cæperint. Australibus vero, præcipue degentibus sub tropicis, nõ nisi despotici cõueniunt principatus, legesq; seueræ: quoniã virib. debiles, fraudibusq; validi sunt. Qua ẽt ratione ceremoniosis superstitionib. addicti semp fuerũt. At sub ęquatore, principatuũ

legumque temperamentum requiritur. Velut etiam ſub climatibus mediis inter boreales & tropicos moderata regimina; reſpub. & leges inueniuntur magis minuſque, prout magis minuſque tropicis propinquant: vt Græcis Italisque probatum eſt.

20. Orientales quidem meridionalibus plerumque, occidentales borealibus, ob maris ſitum, perſimiles ſunt, & propter, &c. Hiſpani tamen Africanis ob propinquitatem.

De Legiſlatoribus.

CAPVT V.

LEgislator eſt, qui nouum imperium ſub nouis plerumque legibus & religione & armis, & ritibus auſpiciiſque fundat: vt Moyſes bonus, & Machometus peruerſus. Igitur legislator vel Deus eſt, vt Chriſtus; vel Dei nuncius, vt Moyſes: aut aſtutiſſimus politicus, horum imitator, vt Minos, Oſiris, Iupiter, Machometus, Zamolxis, & conſimiles; qui ſeſe à Deo miſſos ſimularunt, vt fidem & amorem populorum captarent. Legislator enim laudatiſſimus, ſapientiſſimus, diuiniſſimus, reuerendiſſimus eſſe debet.

2. Profectò omnis artifex, quia ſapiens, in arte ſua rex eſt. Nam & medicus regi ægroto imperat: & nauta, cum tempeſtat, ſacerdotibus & ducibus & principalibus dicit, ſede tu heic, tu ſta illic, &c. Ergo qui leges daturus eſt pluribus hominibus omnis ordinis, callere debet ipſorum omnium artes & functiones, vel ſaltem fines earum, vt vtilitates quas reipublicæ conferre poſſunt, & damna: vt poſſet ſuperfluas & noxias expellere, vtiles neceſſariasque retinere & moderari, ne in prauitatem degenerent; ſicut Plato poetas mendaces laſciuosque, & laudibus bonorum abutentes in exaltatione malorum de ſua repub. expellit; Moyſes vero pſeudoprophetas, & pictores imaginum diuinarum, & caupones, & ſcortatores, &c. Debet quoque regionum mores & temperamenta ex cœlo & terra pernoſſe, fortunia quoque & infortunia eisdem accidere ſolita,

lita, vt inundationes, incendia, lepram, famem, &c.

3. Legislatores humani vix minus quam diuini sapere debent; quoniam omnia mutare habent, excepta religione, vt Lycurgus, & Solon: quam tamen reformare aut expurgare habent, non autem de medio tollere: quorum illud Papa solet facere, dum abusus repentes propellit.

4. Legislatores sunt & nouorum ordinum in Christiana religione fundatores, vt Benedictus, Augustinus, Franciscus, &c. Sed hi regulas à Deo, eiusque de lege, non à nobis præstolantur.

5. Prima laus in virtutibus legislatori debetur. Secunda regnatoribus sacris. Tertia regnatoribus laicis. Quarta consiliariis. Quinta iudicibus. Sexta militibus. Septima artificibus. Quorum nobilissimi, in ciuitatibus montanis, sunt pastores, vt apud Heluetios Scythasque. in planis agricolæ, vt in Ægypto: in maritimis nautæ & mercatores; qui quoniam plurimas vtilitates procurant, & pecunias tractant, & scientiam ex pluribus nationibus colligunt, perpetuo fere primas partes obtinuere. Vbi autem cæteræ artes, præsertim superfluæ, his præponuntur, detrimentum ruinaque imminet.

6. Legislator diuinus Ideam propriæ reipub. habet in cœlesti curia. Humanus in gubernatu vniuersi, & corporis humani. Qui vero his vt minus sapientes succedunt, accipiunt ideam ab ideata repub. optimorum legislatorum, facto edita, vt de Lycurgi republica; vel scripto, sicut è republ. Moysis; à quo nemo non addiscat.

7. Homo mas fœminaq;, reipub. elementa, constant animo, corpore, bonisq; exterioribus. Respublica habet pro anima sapientiam religionemq; pro corpore senatum conciliumque, & quicunq; officio reipubl. vtili funguntur: pro bonis externis milites, mercenarios & auxiliarios, & mercatores aduenas, & artifices aduentantes propter officii communitatem: pro spiritibus legem: pro oculis sapientes inuestigatores scientiarũ: pro auribus exploratores & mercatores: pro lingua prædicatores, doctores, & legatos: pro manibus proprios milites: pro pedibus

agricolas, artificesq;. Sunt & purgatores ciuitatis pro ano: & ad sustentanda corporis animiq; bona, (id est, virtutes scientiasq;, & sanitatem, robur, pulcritudinẽ,) fortunas habet, hoc est, seruos, fruges, p̃dia, pecunia. Hæc legũ cõditor apprime cõsideret.

8. Item qualiter secundum naturam anima dominatur spiritui politice, & corpori despotice, corpus vero fortunis iuxta regulam animæ: sic religio legibus & senatui politice imperat. At militibus & artificibus & cæteris, senatus & lex, & religio pro rata.

9. Bonum animi primo loco optandum procurandumq; est: secundo corporis: tertio fortunarum. Item pluris facere debet homo bonum proprii animi, quam animi amici & ciuis: sic & bonum corporis & fortunæ propriæ, quam corporis & fortunę amici. Verum pluris faciendum est bonum animi amicorum, quam bonum proprium fortunarum. At quando in fortunis tu perderes decem ducatos, amicus vero lucraretur centum, prę-ponere debes lucrum illius, detrimẽto tuo: quoniam potest te & rempub. ex illo lucro excrescente compẽsare. Omnia enim bona aliorum ad nos aliquo pacto pertinent. Sed cum non obseruatur iste ordo, respublicæ omnes labascũt: & vbi magis obseruatur, ratio maior gubernat; vbi minus, casus plus potest. Igitur amittendum tibi est parum boni animi & corporis & fortunarum, vt multum lucrifacias in amicis & reipublicæ; vt Gerardus frater S. Bernardi obseruabat. Alioquin nequaquam amicitia, sed cupiditas sui tantum regnaret in singulis. Iuxta has regulas lex instituenda venit.

De coloniis, & ciuitate.

CAPVT VI.

1. QVi diuersorum climatum regionibus imperat, diuersas leges eis ferre debet; vel easdem, facta permutatione incolarum per mutuas colonias & transmigrationes. Sic Romani ex propriis in Germaniam colonias deduxerunt, vt imperium tutum redderent, harumque exemplo Germanos suis legibus insuetos assuefacerent.

2. Colo-

2. Coloniæ conflandæ sunt ex ciuibus propriis metropolis imperii,aut ex conuicinis,vt ex Romanis & Latinis. Locarique debent tot in ciuitatibus,quod sufficiunt ad prouinciam tuendam. Quæ ciuitates sint metropolitanæ ipsius regionis, aut aliæ nouiter ædificatæ,quando indigenæ moribus nouarum coloniarum,aut commodis minime conueniunt. Itaq; ponuntur sub nouis auspiciis,legibus,religionibusque. Campique æqualiter distribuuntur secundum ipsorum virtutem per legem agrariam.

3. Si coloni à Republ. mittuntur, ciuitates nouæ rectius super montes locantur pro libertatis defensione. Si à Monarchia, melius in planitie. Si caput monarchiæ est ad mare, vt Venetiæ, melius in littoribus. Si in continente, melius in locis opportunis, per quos aditus ad succurrendum defendatur.

4. Ad fluuiorum ripas & maris littora, & in planitie, ciuitates,vt grandescant,ponendæ sunt; vbi necessaria ad vitam facile conducuntur,& hospites commercia ineunt. In montibus vero & scopulis pro tuenda libertate & lege,& virtute non eneruanda,commodius ædificantur. Oportet autem & aquarum salubrium, & aeris, & ventorum, & aspectus ad ortum & alias cœli plagas,rationem habere.

5. Incolarum numerus partiendus est in Rectores, [id est,sacerdotes & iudices,] & in defensores, (id est,milites ducesque) & in artifices, & nutritios reipubl. (id est, agricolas,pastores, &c.) Ac tot esse debent,quot defensioni sufficiunt,tellusq; alere potest. Idcirco indigenas quoque transmigrare illinc oportet,si tellus eorum causa tuis defensoribus alendis minime sufficit,aut defensioni incommodi sint.

6. Num maior,an minor defensorum numerus, sicuti & gubernatorum & artificum, ponendus sit, regionis natura determinabit,plana vel montosa,vicina vel distans,contermina hostibus aut dissita, septemtrionalis aut meridionalis,&c.

7. Sufficienter forte præscriberemus coloniæ tot pastores & pecudes,quantum lanæ requiritur ad ipsorũ vestes, & lactis ad victum

victum: tot boues ad arandum, tot campos, vt duodecim frumenti modios pro singulis colonis annuatim ferre possint, præter hortilitia: & pro quibusque mille hominibus milites centum, ducesque decem. At regulæ huiusmodi fallunt in praxi. Porro plus frumenti in planitie habetur, plus lanæ in montibus, &c. Idcirco permutationes, cambia, & mercatus inuenti sunt, & monetæ signatæ, &c. &, defectu militum, arces & bombardæ.

De instrumentis acquirendi conseruandique imperia, eorumque vsu & comparatione.

CAPVT. VII.

1. ACquirendi, conseruandi, gubernandiq; regna sunt instrumenta tria, Lingua, Gladius, & Thesaurus. Siquidem lingua instrumentum est religionis & prudentiæ, id est, bonorum animi; Gladius est corporis instrumentum, eiusque bonorum. Thesaurus fortunarum magis: quæ corpori animoque seruiunt secundario. Vera tamen instrumenta sunt, Lingua & Gladius.

2. Qui solo gladio vtuntur, in eo potentiam suam fundantes, hi cito amittunt imperium: veluti Tamerlanus, Attila, Brenneus, & plerumq; boreales. Qui autem sola vtuntur lingua, cito super animos imperium acquirunt: paulatim vero politicum postmodum adiiciunt: at vitæ propriæ iacturam patiuntur, pro veritate quam prædicant: ipsorumque successores politicum principatum conficiunt. Sic prophetæ, pluresque prædicatores sancti, in infidelium regnis, & hodiernis temporibus Iesuitæ in Iaponis prouincia, lingua animos capiunt: dehinc facile erit imperium Hispanum & Papale, principibus eorum ad fidem conuersis, condere. Huiusmodi autem dominia valida sunt, durabiliaque, si prædicatores veraces fuisse, postmodum comprobatur. Itidem cum parum à vero recedunt, aliquid obtinent. Præterea qui nouam sectam in aliqua verita-

veritate fundatam prædicat, acquirit lingua imperium, contentiones serendo inter veterem religionem nouamq; sectam, populorum gustui accommodatam. Verumtamen huiusmodi imperium parum durat per se. Neque fundatores vitam pro dogmate suo libenter impendunt. Exemplum habemus in hæresiarchis: qui licet multum primo acquirunt, parum mox tuentur, vt Ioannes Leidensis, & frater Dulcinus, & Theudas. Qui autem partum dominium conseruarunt, non linguæ viribus, sed gladio sibi credentium, seruarunt, nec vt ipsi dominentur, sed principes ipsorum in fide asseclæ.

3. Qui autem gladio linguaque vtuntur, imperium longum durabileque fundanr. Quapropter si lingua veraces fuerunt, & in gladio & acquisitione iusti, quamuis partum imperium politicum amittant, permanent nihilominus ipsorum leges, transeuntque in nationes alias, sui quoque victrices. Sic Moyses iusto gladio, linguaque veraci, instructus à Deo, fundauit Hebraicum imperium cito, & diuturnum. Ita vt, quamuis Hebræi imperii iacturam fecerint, permanserit tamen religio Mosaica cum superstitione in Hebræis, & Machumetanis, & cum reformatione præclarissima in Christianis. Qui au m gladio, linguaque mendaci vtuntur, quamuis cito diuturnumque conficiant imperium, tamen fracto profligatoq; imperio, lex, quam arma imperii duntaxat tutabantur, aboletur exstinguiturque. Sic Machometus occupauit regiones multas. At eius deleto imperio, delebitur simul & lex. Sicuti & lex Cyri deleta est, qui se Dei commissarium faciebat, vt nouas leges imperiumque fundaret; & Alexandri, qui se ob idem Ammonis Dei filium prædicabat: & Numæ, & Beli, & Minois, & Pythagoræ, & Zamolxis leges perierunt, eisdem de causis. Id Machiauellus impius non considerauit.

4. Qui nescit victis imponere leges, cito partum amittit regnum: qui vero imponit, tuetur. Sic Carolus V. occupatum Tunetum & deuictam Germaniam amisit, quoniam leges coloniasque adiicere nesciuit. Hoc & Pyrrho accidit sæpius: non sic autem Romanis.

5. Qui proprium dominium gladio linguaque tutatur, melius fortiusque conseruat, quam qui vnico vtitur instrumento.

6. Qui ingenium linguamque solummodo exercet, præda eorum fiet qui arma corpusque exercent. Ideoque Saturnus diuique reges antiquissimi, cum essent sacerdotes, solo religionis metu venerationeque regna tuentes, imperium nequaquam conseruarunt, sed Iupiter eos armis deuicit. Perseusque bellator regnum abstulit Atlanti astrologo. Pythagoras quoq; ab aliis armatis priuatus est. Pontificesque Romani, quando armorum vsu carebant, crebro præda hostium erant, ac plerumque etiam amicorum.

7. Qui vero arma tantummodo exercet, non autem ingenium linguamque ad imperii tutamen, debiliter dominatur. Vnde Germanus Imperator, populos religione à se discrepantes habens, nil super ipsos præualet. Suntque huiusmodi regnatores plerumque illorum præda, qui ingenium exercent. Veluti sæpe sæpius Imperatores à S. Pontificibus donati priuatiq; dominio fuerunt: regesque Hebræi à prophetis. Proptereaque Romani numquam ingenium sine corpore exercebant, ait Salustius.

8. At qui vtrumque exercet, vtique melius diutiusque seruat regnum; sicuti rex Turcarum, & rex Abassinorum, & dux Moscouitarum. Philosophia quoque fabulosa idem sentit, dum Palladi, Deæ sapientiæ, codicem & hastam tribuit, vt sit inuicta; Marti vero arma tantum; quem & sæpe victum poetæ canunt.

9. Hinc factum est, vt septentrionales populi, quia armis ac multitudine, ob ferociam fœcunditatemque, abundant, semper occuparint, sicut apes, regna meridionalia. meridionales vero, religione ingenioque potentes, semper leges septentrionalibus, quamuis victoribus, imposuerint. Sic Tartari & Turcæ boreales religionem legesque ab Arabibus, à se deuictis, acceperunt: Hunni vero, Vandali, Longobardi, & Gothi, à Romanis, in quorum regna irruerunt.

10. Por-

10. Porro sic Deus hominum pastor, vt meridionales prole armisque, septentrionales vero religione scientiaq; fœcundaret, solet hos ad illos, & econtra, mittere, inserendo inuicem, sicut arbores, vt fiant generosiores; destruendoque vetustatem, plantasque degenerantes vtrobique puniendo, remunerandoque quoslibet, in quo magis exuberant deficiuntve, vicissim.

11. Ex filiis Iaphet descendunt Imperia. Ex Sem Sacerdotia Legesque. Ex Cham serui, tyrannique. Sicuti apparet ex mundi partitione in boreales, medios, & australes; atque ex prophetia sapientissimi Noæ.

De causis tribus regnorum, politice non physice, sermo. Et primo de prima causa politiarum, siue de Deo & Religione.

CAPVT. VIII.

1. FVndant gubernantque imperia causæ tres, (politice loquendo,) videlicet, Deus, Prudentia, & Occasio: sed in aliquibus notior alia est. In Hebræorum regno, Deus magis; in Romanorum, Prudentia magis; in Hispanorum, occasio magis, in propatulo est: quamuis physice omnium causarum causa sit Deus.

2. Principatus omnes agnouerunt (excepto impio Machiauello) prudentiam non adeo valere, vt possit præscire, quæcunque bona malaque imminent sibi semper & in omni re. Idcirco nationes cunctæ ad Deum confugerunt, aliæ per rectam, aliæ per tortam viam. Igitur principes Assyriorum & Ægyptiorum & Persarum inquisierunt Dei voluntatem, ipsumque implorarunt in sideribus per astrologiam; Græci per oracula Sibyllarum, tenuitate spiritus Deo copulabilium: Romani in haruspicina & auguriis: à quibus parum absunt Brasilienses. Christiani autem recto tramite ad spiritum sanctum, per prophetas,

& per concilia, & per vicarium Dei confugiunt. Sicuti & Hebræi ad miracula & signa & prophetas prouocabant.

3. Quamquam dæmones artibus, quibus Gentes inuocabant Deum, sese immiscuerint; nihilominus plerumque Deus, cuius nutu eorum imperia erigebantur & deprimebantur in aliorum pœnam & Dei gloriam, vt ex prophetarum oraculis scimus, existimandus est respondisse per idola, vbi sic oportere intelligebat, ad mutationem vel augmentum principatus ipsorum iuxta consilium suum. Veluti pythonissæ inuocanti dæmones, Deus per suscitatum Samuelem respondit: & in ore Balaam arioli loquutus est. Omnis namque principatus proprio angelo protegitur. Omnisque lex, in quantum bona, est à Deo: nec aliqua fundari potest, totius bonitatis expers omnino: vt Theologi & natura docent.

4. Partes Dei in imperio sacerdotium tenet. Ideoque respubl. nulla, nullusque cœtus hominum fuit, nec fieri potest vnquam absque sacerdotio: quoniam neque sine Deo.

5. Sacerdotes debent sapientes esse, sed potius in contemplatiua: fortes, at magis in patientia: sobrii, potius tamen ad inediam declinantes: liberales, at potius erga se auari, erga alios prodigi: solertes, sed potius pigri, in mechanicis præsertim: veraces, sed potius nec ioco mentientes: fideles, nil incertum subolentes: hilares, potius tamen ad austeritatem quam ad scurrilitatem proni: mansueti, potius molles quam aspeti: propriaque ipsorum est Religio, Sapientia, Charitas, Misericordia non ficta. Milites è contra prudentes, sed potius in praxi: fortes, sed potius audaces: sobrii, sed plus comedones quam ieiuni, &c. Rectores vero ex istis extremis temperentur. Ergo sacerdotum est virtutes in extremum eminentes habere, virtutibus militum oppositas: gubernatorum vero in istorum medio consistere. Sacerdotes contemplantur agenda. Rectores iubent agi contemplata. Milites & artifices iussa consultationesque exsequuntur.

6. Religio

6. Religio perquam veneranda esse debet, non vulgaris; magisque Deo naturæ conformari, quam artis.

7. Sacerdotium vulgari minime debet, ne dignitatem & reuerentiam amittat, perperam Aristoteles ex senibus militibus eos creat.

8. Religio, quæ naturali politiæ contradicit, retineri non debet. Recte ergo Machabæi interpretati sunt, tempore necessitatis in die sabbati religiose bellandum esse, cum sub Pompeio & sub Antiocho Hebræi, eo die impetiti, nil se defendentes corruissent. Deus non dat suis legem, contrariam suis.

9. Secta negans libertatem arbitrii humani ad bonum & malum nullo pacto contineri debet in republica, præsertim libera. Populi enim vel in corde suo legislatori respondent, se leges seruare non posse, quum fato vrgeantur ad transgressionem. Hinc etiam populi seditiosi, & principes tyranni, fiunt sub hoc prætextu. Quod etiam Cicero agnouit.

10. In imperio Turcarum hoc dogma non ita nocet, quoniam rudes sunt absque litteris, & vi continentur in officio, non lege. Sed Italos, si vnquam ad eos hoc dogma intraret, exitio prorsus daret; quoniam ingenia acutiora plenius hoc rimantur, nec aliis alliciuntur eorum commodis: subitoque Libertini fierent, non agnoscentes peccatum, neque legem, omniaque in Deum reiicientes, tamquam autorem malorum. Maxime autem principes tyrannos faceret, æmulatores Dei authoris malorum, subditis proprium peccatum adscribentis dolose, vt possit eos in sui gloriam cruciare. Quo quid perniciosius omni reipublicæ?

11. Scientiæ sophisticę, religioni contradicentes, è repub. expelli debent, vt docet Plato. Multa mala gymnasium Aristotelis sub Antiocho intulit Iudæis, & nunc Christianis: sicuti Auerroes & nobis & suis Sarracenis. Vide Sanc. Vincentium. Idcirco authorizari debet, qui contra eos scribit; vxores alienigenas, id est, scientias gentilium, cum Esdra abiiciendo.

12. Religio repugnans politicæ communi, quamuis vtilis foret particulari ciuitati aut prouinciæ, cito mutationem, communicatis gentibus, patitur, aut reformationem. Ergo durare nequit. Sicut nec dogma Mosaicum, de ciborum delectu: nec apostolicum, de abstinentia à sanguine & suffocato. Ergo extant dogmata religiosa alia tempori & loco vtilia, vt abstinentia à porcis apud Hebræos leprosos: alia æterna, cunctis gentibus vtilia, & honorare parentes: alia perniciosa cunctis locis & temporibus, vt, quod homo fato peccat & proficit absque sui libertate.

13. Religiones cunctæ atque sectæ habent proprium circulum, veluti & Respublicæ ex Monarchia in tyrannidem, inde in aristocratiam, inde in oligarchiam, inde in politiam, inde in democratiam, ac denuo tandem in monarchiam reuertuntur per easdem aliasque vias. Sic cum sectæ ad atheismum peruenerint, extrema populorum mala suboriuntur, iræque Dei culmen: exindeque in statum bonum, sed per pœnas, reuertuntur. Cum vero eo deuenerint, vt Dei prouidentiam negent, aut animorum immortalitatem, patiuntur mutationem, aut reformationem necessario: quoniam populis conscientiæ frænum adimitur; & à principibus illi consimiliter impiis pessumdantur: ideoque quemcumque legislatorem, siue bonum, siue malum, priorum malorum pertæsi, amplectuntur. Similiter &, cum libertatem arbitrii negant, fiunt Libertini quibus lux noua paranda est.

14. Philosophorum sectæ non transierunt de opinione in opinionem vltra Epicurum: sub quo, Deum prouidentiamq; negante, illorum sectæ destructæ sunt: & in ipso terminantur apud Laertium. Religio Mosaica, cum eo deuenisset, vt Sadducæos haberet, negantes animorum immortalitatem, passa est à Christo Deo, qui ipsam tulerat, reformationem. Iaponenses hodiernis temporibus sub Amidæ legibus peruenerunt ad sectam, quæ futurum seculum Deumque negat: ideoque Iesuitæ ad ipsos, in hoc gaudentes subintrarunt, vt conuertantur ad cultum Dei. Quando gentiles ad atheismum declinarunt (sine

Deo

Deo eratis, ait Apostolus,) in multas calamitates inciderunt; præsertim Romanorum imperium, ob Cæsareorum Epicureismum, teste Catone in Salustio, ac Lucano: proindeque facile Christianismum amplexi sunt, populis suauissimum. Sic Africani hoc tempore, in varias Machometi sectas diuisi, & incredulitate iam affecti, reuertantur ad Turcarum sectam, aut potius ad Christianismum, necesse est.

15. Religio, cuius summus sacerdos propriis caret armis, plures principatus non admittit, nisi plures hæreses faciant. Ideoque rex Turcarum, rex Persarum, rex Tartarorum, rex Maurorum, & Serifus rex Fezitarum, sub sacerdotio Machometico inermi viuentes, singuli propria dogmata habent hæretica. Et quicunque nouum imperium erigit, nouam quoque hęresin prædicat tueturque. At sub Papatu, armato scilicet sacerdotio, viuunt rex Gallorum, rex Hispaniæ, rex Germanorum, respub. Venetorum, aliique principes potentissimi sub eadem religione, nil nouarum hæresium absque principatus ruina indigentes.

16. Papatus maioritas armata, vtilissima est Christianis principibus, dominatione temperatis: quoniam ipsorum discrepantias æquat; arbiter est pacis bellique iusti; & arma sua exercet pro illis qui iniuriam patiuntur: nec patitur quemquã alius Christiani regnum inuadere: coniungit eos contra hostes fidei Christianæ; separatque ab hostium fœdere: & per cruciatas & indulgentias & excommunicationes pro bonis & contra malos regnatores, rempub. Christianam erigit tueturq;. Absq; ipso iam annihilatus esset Christianismus, (humanitus & politice loquendo,) si quis historias consideret: sæpe quoque principes minores à potentioribus iam deuorati essent: vt in lib. de Monarchia Christianorum declaraui. Præterea iustificat Papa eorum expeditiones: videntur enim pro Deo, non ex ambitione, aliena regna occupare, cum Papa spirituale dominium simul in illis habeat: populi autem lingua magis quam gladio mitescunt, obedientiæque se subiiciunt. Ecce in nouo hemisphærio plures religione moti & concionibus, quam gladio, Hispanis

Hiſpanis obediunt. Vniti atque tuti à ſe & ab exteris forent principes Chriſtiani,ſemperque victores,ſi Romæ vnum ſenatum efficerent:vt alibi ſcripſimus.

17. Verumtamen princeps nullus, viuens ſub religione habente ſummum ſacerdotem armatum cum ſuperioritate ſuper illum,poteſt propriam ambitionem prorſus effrænare. Vnde nullus hactenus Chriſtianus princeps monarchiam ſuper cunctos Chriſtianos populos ſibi conſeruare potuit. Quoniam Papa præeſt illis, & diſſipat erigitque illorum conatus, prout religioni expedit. Quæ, ſi princeps ille vnicus in hæreſin laberetur, ipſa rueret; & pontificatus eius eſſet lenocinium ad regnandum, & Papa cappellanus: ſicut & Pythia olim, teſte Cicerone,Philippizabat. At Hebræorum monarchia ſub ſacerdotio inermi vnicum patiebatur principem: & cum duplicaretur,facta eſt hæreſis ſub Ierobeam. Nihilominus reges plerumq; impii fuerunt,ab inermi ſacerdote non timentes. Chriſtiani vero principes illis longe meliores ſunt, ſub armato ſacerdotio. Vnum quoque paſſa eſt ſecta Saracena. Sic apud Chinenſes vnicus eſt monarcha, & apud Iaponenſes, in ſpiritualibus temporalibuſque. Itaque Chriſtianorum monarchia paulatim declinat eo,vt in pontificis manus prorſus perueniat; ſicuti alibi docuimus.

18. Porro vt monarchiam vniuerſalem ſub hac religione tuerentur,alii ſeipſos ſummi Pontificis miniſtros & liberatores & defenſores primos declarauerunt, ſicut Carolus Magnus & Conſtantinus. Quorum filij, Pontificj aduerſantes, deleti ſunt. Alij voluerunt Papam abſque armis efficere,vt Henricus & Federicus, & alij Vltramontani Imperatores: & iacturam potius quam lucrum ex hoc fecerunt; factioneſque ſubortæ ſunt pernicioſæ Guelforum & Gibellinorum, Papalium & Imperialium. Alij hæreſes Arrii, & aliorum,erexerunt,vt Conſtantins & Zeno Imperatores,& conſimiles: & in ſe aut in filiis exſtincti ſunt. Iulianus vero gentiliſmum & Hebraiſmum in æmulationem reuocare ſtuduit: & in illorum corruptela ipſe quoque interiit. Alii ſectam penitus nouam, & in cunctis contrariam

trariam fabricati sunt, gustui populorum conuenientem, vt Machometus. Et hi imperium Romanum afflixerunt, seque à pontificis suarumque legum obedientia subtraxerunt. Hęc tamen secta plurimos patitur defectus: quoniam & armis deficientibus deficit; nec plures capit principes: Deoque repugnat in multis: estque carnificina inimicorum eius. Moscouiæ dux, regionis à nullo appetitæ, situ se tuetur in schismate; & Christianorum discordia non propria virtute stat; vt & Turcarum rex ex parte.

19. Postquam sectæ omnes immutatæ fuerint religionesque, & formæ omnes principatuum & rerumpub. in omnes; oportet ad primum statum naturalem diuinumque reuerti, vbi regnet rex vnus idemque sacerdos cum senatu optimatum, ab optimatibus electus ex eorundem numero; sicut Deus instituit, cum vnum solum hominem patrem, regem, & sacerdotem vniuersalem creauit, & in sacra scriptura futurum docuit. Propter peccata terræ nunc multi principes eius: sicuti ego disputaui in libris de Monarchia Christianorum, ex prophetia & rerum circulo, Conuertemur enim ad statum innocentiæ aureum: ex quo ad cœlum Iudex vltimæ appellationis nos transferet. Quod Christiani cæteris nationibus rectius prædicant: tametsi omnes aliquo pacto huic sententiæ ratione & voluntate adsentiant. Vnde videtur Hispanorum monarchia ad hunc finem congregare mundum nutu Dei.

20. Totum mundum ab vno regi posse, Augusti imperium ex parte probat. Qui si Papa fuisset, & religionem puram tenuisset, omnibus populis communem & naturæ consonam, qualis est Christiana: Imperium vniuersale continuare potuisset, per Archiepiscopos & Duces prouinciarum cuncta moderando, & per classes atque exercitus tuendo; sicuti Hispanus duo continet hemisphæria per religionem, animam imperii, totam in toto, & in qualibet parte totam; quod Aristoteles ignorauit, dum regem facit animam, vbique esse haud potentem.

21. Bellum, pestis, fames, inundationes, & incendia vniuersalia, & noxiæ bestiæ respublicas diruunt. Si autem ab vno totus regeretur orbis, vt Alexander dicebat ab vno sole; cessarent bella, & pestes quoque per communicationem scientiarum & medicaminum, & transmigrationem ab aere pestifero in salubrem. Inundationes & incendia, principis cura per transmigrationem similiter effugit, vbi imminent. Fames quoque auertitur, mittendo ex regnis abundantibus ad regna carentia iis quæ ad victum pertinent, & permutando. Malis bestiis igne, armis, & arcanis remediis scientiarum occurritur. Communicatio autem omnium bonorum, omnium prouinciarum in omnes prouincias, & tuta itinera, mundum felicitate & scientia replerent. Ideo arma Romanorum, alterum solem mundi hac ratione fuisse, prius in regulos & barbaros diuisi, non inepte prædicat Plinius. Ergo recte Salomon ait: Propter
Prouerb. 28. peccata terræ multi principes eius. Hæreses quoque nullæ fierent; quoniam summus sacerdos Rex veneratione & armis occasiones restingueret. Cultui telluris, & scientiarum inuentionibus, ingenia magna occuparentur.

De secunda causa acquirendi gubernandiq; imperia. Siue de Prudentia & virtutis vsu.

CAPVT IX.

1. INterim monarchia ad acquirendum, Respubl. plurium ad conseruandum, aptior existit. Facilius monarcha deprauatur, quam multi regnatores, &c. & hi quam omnes, &c.

2. Alii reges sunt secundum naturam rationalem, vt Socrates & Cato. Alii secundum fortunam, vt Vitellius & Domitianus. Alii vtroque iure, vt Alexander, Augustus, & Dauid. Alii magis natura, quam fortuna, vt Scipio & Hannibal. Alii magis fortuna, quam natura, vt Tiberius & Galba. Eadem

dem partitio fit de Rectoribus, Artificibus, & Sacerdotibus.

3. Prudentia, secunda regnorum causa, regibus veris proprie conuenit; eique regnum primum post Deum debetur. Contraria est astutiæ, quæ tyranno est propria Machiauellistico. Prudentia consentit Deo, id est, sapientiæ æternæ: Astutia vero non nisi proprio arbitrio. Prudentia est magnanima: Astutia vilis superbaque. Prudentia sublimat sapientiores & fortiores quosque, vtiturque illis ad regendum: Astutia deprimit exstinguitque, vt ipsa regat spuria, legitimis sublatis. Prudentia thesaurizat super animis hominum, & super magnum eorum numerum: Astutia super pecuniis fortibusque mœniis, & diminutione subditorum, ne præualeant. Prudentia etiam amittendo vincit: Astutia vincendo amittit. Prudentia clemẽs est: Astutia crudelis est. Prudentia bona est: Astutia bona saltem videtur. Prudentia studet in Religione naturæ: Astutia in religione artis & superstitione, vt animi subditorum sub se vilescant, dum adorant Deos falsos, deteriores seipsis: populus autem verum Deum adorans, tyrannidem pati nequit. Prudentia considerat mores populorum, & climata, & variationes, quæ sunt ac fuerunt in toto orbe, & ipsarum elementa & causas vsq; ad primam, & quem locũ ipsa teneat in entium vniuersitate & varietate: Astutia solum considerat, quæ res sunt in suo viridario & oppido & domo, & quando ipsa regnat modo. Prudentia est principalis, & Cæsaris: astutia est seruilis, & Daui. Prudentia clauum considerat: astutia remum. Prudentia oriri occasionem facit, eaque recte vtitur: astutia viles ob respectus ipsam amittit. Prudentia imponit leges omnibus commodas: astutia sibi soli. Prudentia, aliquam puniendo culpam, amorem suorum erga se auget, redditque populos meliores: astutia puniendo remanet odiosa, eiusque punitio populum facit deteriorem. Prudentia decipit plebem deceptione vtili proficuaque deceptis, ac detecta magis amatur: astutia vero deceptione sibi tantum vtili, ac si detegitur, fit odiosa magis inuisaque cunctis.

4. Proprium magnanimitatis ac fortitudinis est acqui-

rere, vt Cæsaris & Caroli V. Iustitiæ & temperantiæ est conseruare, vt Venetorum. Et qui virtutibus cunctis ornatus est, bonus est in vtroque munere, vt Augustus.

5. Qui acquirit dominia, debet prudentiam habere magnanimam, fortem, liberalem, iustam, &c. sed quæ vergat in superbiam, audaciam, prodigalitatem, & seueritatem, &c. Qui conseruat, eandem debet habere prudentiam, sed quæ inclinet ad pusillanimitatem, ad timorem, ad tenacitatem, & licentiositatem, &c. quia &c.

6. Qui prouinciam occupat discordem sibi in religione, debet ipse princeps, in eam transferre imperii sedem, sicut princeps Turcarum in Constantinopolin: aut incolas transferre in aliam regionem, sicut Nabuchodonosor Iudæos in Babilonem: nouasque colonias in metropolitanis prouinciæ occupatæ sub propria religione legibusque constituere; prædicatores ponere, leges mutare, & capita populorum humiliare, sicut Cyrus fecit in Lydia, & Hispani in America. Si autem tuæ religioni mancipari voluerint incolæ, potes eos artifices facere, & mechanicos, & tuæ coloniæ seruientes. Si noluerint, seruituti eos addicere debes, & transmigrare, præsertim ab Imperii sede, si distantes terrarum intercapedine multa sint. At si eiusdem tecum religionis fuerint, vt Neapolitani cum Hispanis, debes eos sub religione communi & amicitia cum benedictione summi Pontificis retinere, tuisque propriis militibus præsidiare; nec subito eorum instituta ciuilia & politiam euertere, sed pedetentim; præficiendo supremos iudices ex tuis, inferiores vero ex ipsorum prouincia; & potentissimos æquare plebeis, si tibi iniuste in bello & introitu aduersati sunt; si autem amici, transferendi sunt extra regionem suam, honoribus & præmiis, feudis & gubernationibus allecti: nunquam tamen capita relinquenda sunt, quoniam insolescunt magis ex amicitia, & populis te odiosiorem reddunt, vel rebellant. His de causis partas prouincias Pyrrhus & Carolus Quintus subito amittebant. Neminem tamen per calumnias & fraudes deprimito:

mito: sic enim tibi ruinam & conspirationes paras, & animos alienas, vt quauis occasione rebellent.

7. Qui alienum regnum inuadit, debet memorata mala, id est, capita deprimere, leges mutare, arces diruere, stirpem regiam exstinguere, vel alio transferre, &c. debet incolis facere subito ac simul in eodem die victoriæ, manibus & nomine militum ac ducum: beneficia vero passim cum tempore post victoriam, proprio nomine ac manibus propriis.

8. Nunquam princeps malum culpæ proprio nomine manuq; faciat in quemquam: faciat tamen malum pœnę, sed illius tantum, quam optant populi; vt vsurarios exspoliare & rapaces magistratus, superfluas artes & mollities exstinguere, inertes triremibus addicere, adulteros superbosq; ac peccatores enormes affligere, &c.

9. Populus annona, milites stipendiis, nobiles honoribus continentur: humiliantur vero communis vtilitatis prætextu; maxime autem, si eos separaueris, ac in gloriosis negotiis pecuniam vt dilapident, sategeris, nec exinde vt rapaces fiant permiseris.

10. Ad augendas respublicas & monarchias obseruandæ sunt regulæ assignatæ. Videl. singuli functiones, ad quas natura apti sunt, capessant. Rectores secundum naturam, non secundum fortunam fiant. Maius bonum minori anteponatur, communeq; priuatis. Retineatur communitas bonorum & scientię & religionis concors. Fomentetur contentio ascendendi ad honores per virtutem. Diuina humanis præferantur. Hæc consequentia sit omnibus trita: Deus est, ergo sapiens & bonus, ergo nostri curam gerit, ergo & iustus & nos liberi, ergo & post mortem præmiabit & puniet, quæ apud nos heic non iustificantur. Quod si hoc non est, ergo neq; iustus, neq; bonus, ergo neque Deus est: cuius contrarium tota natura, mundi, & partium constructio, & particularum vsus, ordo, & functiones mirifice probant, & reuelationes sanctorum, & angeli, & dæmones, & politica, & scientię omnes: ergo & se nobis manifestauit modo nostro: ergo &c.

De tertia causa acquirendi & gubernandi dominia. Siue de Occasione.

CAPVT. X.

OCcasiones dominia acquirendi sunt innumerabiles. Sed præcipuæ sunt, virtus & fortitudo & multitudo tua, & imbecillitas inimicorum & extraneorum.

2. Item diuisio prouinciæ occupandæ in regulos plures & respublicas discordes, magis autem in sectas varias.

3. Magis autem si quis ex eis te ad sui defensionem introducit.

4. Item si paruulus est regis defuncti filius.

5. Item si exosus rex suis.

6. Item si populi sint mutationis auidi.

7. Si potentiores venales.

8. Item si interregnum, &c.

9. Omnia tandem exterorum mala, & vitia, sunt occasiones, vnde tibi subdantur: præsertim vero idololatria & anthropophagia.

De casu, morte & mutatione monarchiarum, eorumq; causis, & remediis,

CAPVT XI.

1. MOritur aut labascit monarchia omnis, aut defectu virtutis in successore, vt Assyria in Sardanapalo.

2. Aut successoris defectu: cui malo medebatur Augustus adoptando sibi successores filios.

3. Aut diuisione discordiaque successorum multorum; vt Romana in Constantio, Constantino & Constante, ac deinde in Arcadio & Honorio; & Hispana in Alonso, Ferdinando, & Sanctio. Huic malo occurrit rex Turcarum, fratres occidendo;

dendo; Chinarum vero, relegando eos ſuper montem; quod & rex Abaſſinorum facit.

4. Aut quia filius regis paruulus eſt contemtibiliſque, ſicut filius Scanderbegi, & Antiochi, & Alexandri Magni, & penultimi ducis SfortiadumMediolani: qui puelli omnes patruelibus, aut tutoribus, aut extraneis ſubiacentes, exſtincti ſunt aut regno priuati. Vt autem his malis medeantur populi, per electionẽ reges & ſacerdotes creare ſategerunt. Licet hi parum augmentum imperii procurent, niſi optimi ſint; cum ſciant, proprios filios nequaquam regnaturos. Sed ad hoc erit medela.

5. Electio monarchæ, ſi fiat à militibus, periculoſa eſt & ſchiſmatica: quoniam ab aliis ad alios trahuntur. Sunt enim gens ingenio craſſa; & eorum, qui eis ſtipendia multa tunc largiuntur, rationem habent, non autem publici boni: ſicut accidit temporibus Galbæ, Vitellii, Veſpaſiani, Othonis, in Romano; & ſub Amri in Iſrael; magno cum detrimento.

6. Electio ab vniuerſo populo ſi fiat, etiam periculoſa eſt: quippe quia occultorum tyrannorum dolos non intelligit, ſed decipitur; item ab oratoribus ſeparatur trahiturque quorſumlibet; ſecum ſemper diſſidet; continuo ſententiam mutat. Vnde Florentia, ex huiuſmodi populari electione, innumeris afflicta eſt damnis. Nec nobilibus confidunt; aduocant exteros, cuius autoritate ſedentur; ſicut Florentini Ducem Athenarum, à quo & deuorati ſunt magis. Remedium eſt, ſi capita familiarum ſolummodo conueniant ad electionem: ſed inualidum.

7. Melius quidem ſenatui electio committitur prudenti: qui non eligant ex non ſenatoribus, quoniam ignorantem & inexpertum poſſunt eligere, (ſicut Cardinales Celeſtinum Quintum,) dum ſinguli imperare cupiunt imperanti, &c. Eligendus eſt ergo à ſenatu de ſenatorum numero, expertus in minoribus gubernationibus; ſicut Papa eligitur à Cardinalibus optimo ritu: niſi aliunde diuiniorem & probatiſſimum habeant, vt Romani olim Numam Pompilium.

8. Si

8. Si electio patitur schisma, & interregnum, vel sedem (vt aiunt) vacantem, ruere imperium potest. Idcirco Imperator Germanus ante obitum successorem eligi curat. Sicut & Rex Fezæ vnum ex propriis liberis ante sui obitum exaltat.

9. Quoniam vero optimus haud semper eligitur, sed quem viuus rex plus diligit, vt Salomon Roboamum; electio post mortem monarchæ celebranda est: hoc tamen cum moderamine, contra sedem vacantem inuento à quodam Papa, vt si intra triduum senatores successorem ob discordiam non eligunt, electio quatuor magnatibus, sorte eductis, committatur; qui & ipsi intra triduum, &c. De quo in libro de Regimine Ecclesiastico scripsimus.

10. Aut ruere Monarchia potest ob natorum & vxoris insolentiam & prauitatem, quæ sæpe virtuosos odit; sicut Sophia vxor Iustiniani Narsetem: qui propterea Longobardos in Italiam accersiuit in Imperii perniciem: & Chosrhoæ regis Persarum filii in patrem insurrexerunt. Remedium est, vt regnatores sint cælibes, vti Papa Romanus: nisi & hic à nepotibus sollicitaretur. Idcirco melius foret, si propriam genealogiam ignoraret, vt monachus ab incunabulis. Quod figuratū est in Melchisedec, teste S. Paulo. Vel, vt mulieres humiliter tractentur, & filii apud summum Pontificem educentur.

Ad Hebr. 7.

11. Aut periclitatur & ruit propter autoritatem alicuius prophetæ, contra Imperium prædicantis. Prophetia enim quorsum inclinat, Imperium trahit. Pro remedio distinguendum est. Nam si propheta inferiori dignitate authorizatus inuenitur, vt si sit episcopus, potest superioris authoritate, vt Papæ, vitari. At si suprema pollet dignitate, vt summus sacerdos, si vera prædicat contra te, non potes ipsum vllo pacto effugere, quin te exitio det, præsertim vero cum etiam miracula ad probationem habet. Vnde Samuel posuit deposuitque reges: Papę vero diuiserunt Imperium, deposuerunt Imperatores, Federicos, Henricos, reges Neapolitanos sæpe, & Gallum, & Hungarum; aliosque substituerunt; Venetosque ditione priuauit Iu-

lius

lius secundus. Remedium vnicum est, illis cedere, auxiliari, & fauere. Remedium tamen contrarium hostes Pontificum inuenêre; Alii nouam hæresin sectamque facientes, vt Ieroboam, vt dominatum sibi tuerentur. Sed plenum periculis, & exsecrationibus coram Deo & hominibus, hoc remedium semper fuit; & perniciem inuctoribus & successoribus statim attulit.

Alii vero penitus apostatarunt, vt Machometus; quod animæ corporiq; damnum extremum est. Nec, nisi vt baculus iræ Dei & carnifex, hi esse probantur. Nec remedium prodest principi sub auspiciis religionis prophetæ eiusdem, sed solum vilioribus per pericula fortunam aucupantibus.

Alii pro remedio bellum intulere Pontificibus. Et hi, siue vincant siue perdant, semper perdunt: quando cæteri principes, religione conciti aut zelo potentiæ victorum, contra victores conspirant semper. Sic Federicus Sueuus, & Rogerius Guiscardus, & Mamfredus, aliique reges facientes, tandem corruerunt.

Alii vero pro remedio concilium contra Papam conuocauerunt: vt olim contra Iulium Secundum & Eugenium Quartum: qui, nouo altero concilio facto, eorum conatus irritos fecerunt. Palam enim est, & clericos Papatui ex corde fauere, principibus vero ex fortunis; & vnumquemq; in ludo & arte sua præualere; cum præsertim, Papam esse supra Conciliũ, peritiores autument. Non enim vnquam Deum, Petrum ecclesiæ, sed ecclesiam Petro regendam commendasse legimus. Si vero summus sacerdos contra te dolose & calumnias prædicat, hoc remedium valet. At cum non possit deponi, nisi propter schisma & hæresin, melius est, illi, quibuscunque potes modis, reconciliari. Religio enim, præsertim armata, semper inuicta fuit.

At vero si suprema dignitate non pollet, sed te iuste vexat, melius est quoque cedere, sicut Theodosius Sancto Ambrosio; quam damnum retribuere, sicut Eudexa Chrysostomo. Ille enim in imperio & pietate solidatus est: ista infamis periit. Et Elias & Elisæus posuerunt ac deposuerunt re-

ges Damasci, Israelis, &c. Cum vero prædicator dignitatis inferioris te iniuste vexat, populosque omnes post se trahit, melius est dissimulare, ac per alios bonos eius malignitatem detegere; sicuti Constantinus concilium contra Arrium cogendo. Semper à religiosis magis quam à laicis hoc in negotio timendum est. Nec sine illis Machometus laicus quidquam fecisset.

Remedium est vnicum Pontificis maximi: videl. Regno sacerdotium copulare, vt Melchisedec Salemita, & Dair Iaponensium, & reges Romani, cæterique antiquiores omnes, vt in Monarchia Messiæ dictum est. Contra hos enim non potest propheta insurgere intra limites eiusdem religionis, nisi à Deo missus sit, miraculis armatus.

12. Præterea religionis diuisio, quamuis nec contra Imperium prædicetur, prosternit imperium, vt patet in Gallia, Germania, Polonia, &c. Diuidit enim animos, ergo & corpora, & fortunas, & armã; & inimicas habes semper vtrasque partes; malos, quia es cum bonis; bonos, quia malos nõ exstinguis. Remedium est, vnam modo religionem retinere; sique alios cohabitasse contingit, deprimere, & abiectos reddere, & inermes, qui tuæ contradicunt: sicut rex Turcarum Christianos & Iudæos sub Turcis degere permittit inermes abiectosque. Veruntamen omnis diuisio semper mala, præsertim religionis, ob dictas causas; & quia aliquãdo necessario insurget aliquis Moses, aut Scanderbegus.

13. Deficit Monarchia etiam ob sui vastitatem & magnitudinem; cuius causa ab vno regi nequit; ideoque imperii sibi comites adsciscit, qui postmodum per se absque superiore viuere volunt, diuiduntque imperium, vt sæpissime in Romano vidimus. Remedium est, imperium intra suos limites continere, ne duces & rectores distantes dominãtum vsurpent: (sicuti monarcha Iaponensium extra sua LXVI. regna non egreditur, & rex Chinarum occupare nil potest vltra limites, quos sibi parietibus & rupibus & siluis & mari constituit;) vel filios vxoresque baronum, gubernantium prouincias, ducumque militum, apud se retinere, eosque iuramentis adstringere & per

reli-

religiosos visitare, & præsidiorum duces alios, alios vero in ciuitatibus proreges facere: quod ex parte rex Hispanorum obseruat.

14. Aut alimentorum defectu perditur, quia solum fructiferum non habet, vt Genua, & Venetiæ. Ideoque prouisum est, per mercatores, negotiatores, & rerum permutatores, & horrea & munitiones, &c.

15. Aut propter pestilentiam. Contra quam Abassinorum monarcha ciuitatem portatilem habet, mutatque situm pro tempore salubriorem: quod Tartari, & olim Veientes, & aues quoque obseruant. Nobis autem Magistratus sanitatis institui solent.

16. Aut quia inuaditur à regibus exteris præpotentioribus: sicut regnum Persarum ab Alexandro Macedone, & Sultania Ægypti à Selim Turcarum rege. Remedium est, amorem subditorum valoremque procurare, militiam optimam paratam habere, fœdera cum multis principibus, æmulo tuo potentioribus, coniungere, sicut Machabæi cum Romanis, ab Antiocho timentes, & Veneti cum Gallis, timentes ab Hispanis. Præterea schismata & odia inter potentatus, à quibus times, serere prodest, sicut Hispanus inter Turcas & Persas & Abassinos & Moscouitas & Polonos & Transyluanos in circuitu, &c. & inter barones Galli sui æmuli.

17. Aut quum Barones, potentia & diuitijs crescentes, rebellare audent, sicuti Barones Iaponenses, sæpe etiam Neapolitani, & Galli, & Germani, propriam monarchiam prostrauerunt, cupientes quisque pro se viuere. Remedium est, ne feuda transeant ad hæredes, ne stabiliantur; sicut Turca facit: propugnacula solo æquare, vel tuis militibus committere; illosq; sub honoris specie humiliare.

18, Aut perditur ob propriorum militum proditionem, sicut Antiochus. Remedium est, artibus eos in officio retinere, & corpore diuisos; & teipsum præsidio amicissimorum, beneficijs continuis obligatorum, munire, vt Turca Ianizarorum.

19. Aut propter repentinas barbarorum incursiones, vt Vltramontanorum, tuis ferociorum. Remedium est, opponere sapientiam, & Religionem barbaris fatuis; vt Leo Papa contra Attilam erat; & Iaddus Pontifex in Ierusalem Alexandro Magno venerandus sacerdotalibus vestibus occurrit, leniuitque ipsum. Hodierno tempore propugnacula, & arces, erecta sunt cum bombardis contra huiusmodi incursiones in confinibus.

20. Aut defectu propriorum militum, & abundantia auxiliariorum, & mercenariorum; vt accidit Ludouico Sfortiæ Mediolanensium duci, &c. Remedium est, delectos milites ex tuis semper paratos habere, tuos armare & vnire, & extraneos armis spoliare & diuidere. Item ob hoc primogeniti soli sint hæredes; cæteri vero militent. Aut, sicut Turca, scholas claustratas puerorum, militiam addiscentium, facere, qui patrem alium non agnoscant, quam ipsum monarcham.

21. Aut propter insolentiam victoris exercitus post victoriam, aut post fœdera: sicut accidit Carthagini post primum bellum Punicum sub Amilcare. Remedium est, subito partiri exercitum in distantes sedes; nec colligere nisi vna cum Duce, quando iam instat prælium.

22. Aut pecuniarum defectu, militibus distribuendarum, dum belligeratur: vti accidit Maximiliano Austriaco sub Patauio. In remedium facta sunt publica æraria. Insuper religione ac pœnis in eiusmodi necessitatibus diuites adigendi ad ponendum in communi ærario omnes pecunias & vasa aurea atque argentea: sic enim rebellare non poterunt; principatumque confirmant. Quod Romanis & Venetis vsitatum est. Insuper & ecclesiarum vasa conflare tandem licet, si opus fuerit: etiam virtute, & spebus bonis, auro exspoliatos, ipsosq; milites retinere; sicut Cæsar olim in principio ciuilis belli; & hodie Henricus Gallorum rex: & inimicorum fortunas diripiendas dare. Item monetam plumbeam cudere & autorizare donec bellum perdurat, vt Veneti fecerunt.

23. Aut

23. Aut luxuria victoris exercitus, præda se & deliciis occupatorum regnorum eneruantis: ficut contigit Longobardis, Gothis, Hunnis, Gallis, &c. qui meridianas regiones deliciosas occupantes, ferociam amiserunt, & imperium. Quod etiam cunctis regibus Neapolitanis euenit ob cœli soliq; mollitiem. Remedium Iosue dedit, non exstinguere penitus inimicos, vt habeas, in quibus tuorum exerceas virtutem. Sicut & Nasica consuluit, ne Carthago euerteretur, quo Roma mollis non euaderet. Rex Turcarum solus ex septentrionalibus occupatoribus australis plagæ, imperium valide cõseruauit: quoniam seminaria militum Ianizarorum sibi instituit, ex omni natione, captiua liberaque.

24. Aut conglutinatione commerciorum, negotiationum, & feudorum cum principibus prępotentioribus: quorum gratia Ragusæi Turcis seruiunt; & Genuenses Hispanis. Remedium inuenere Veneti, scilicet ne nauigarent sui cum Hispanis, neque mercimonia & feuda in ditione Hispanorum haberent.

25. Aut tributorum grauitate & vectigalium populus seditionem & rebellionem facit: sicuti sub Roboam regnum Hebraicum afflictum est diuisumque: vt & Flandria contra Ducem Albanum insurrexit, &c. Remedium est, minuere tributa, & in populi vociferatione tollere; deinde paulatim augere sic, vt populus vix aduertat; & nomina tributorum mutare, &c. item exigere ex omni regione bona, quibus abundat; vt ex Appulia frumentum, ex Calabria sericum, ex Flandria milites, &c.

26. Aut quia crudeliter à Rectoribus prouinciarum per insolentiam & auaritiam populi tractantur. Remedium est, solenniter crudelissimum quemque interficere ad populi satisfactionem: sicut Cæsar Borgia Orcum Cesenæ. Porro pœnæ gladio, tributa linguis, militia ambobus instrumentis exigenda sunt.

27. Aut perditur, quum proles regis, cuius imperium occupasti, amicitia aliquorum subleuatur: sicut Ioas contra

rere, vt Cæsaris & Caroli V. Iustitiæ & temperantiæ est conseruare, vt Venetorum. Et qui virtutibus cunctis ornatus est, bonus est in vtroque munere, vt Augustus.

5. Qui acquirit dominia, debet prudentiam habere magnanimam, fortem, liberalem, iustam, &c. sed quæ vergat in superbiam, audaciam, prodigalitatem, & seueritatem, &c. Qui conseruat, eandem debet habere prudentiam, sed quæ inclinet ad pusillanimitatem, ad timorem, ad tenacitatem, & licentiositatem, &c. quia &c.

6. Qui prouinciam occupat discordem sibi in religione, debet ipse princeps, in eam transferre imperii sedem, sicut princeps Turcarum in Constantinopolin: aut incolas transferre in aliam regionem, sicut Nabuchodonosor Iudæos in Babilonem: nouasque colonias in metropolitanis prouinciæ occupatæ sub propria religione legibusque constituere; prædicatores ponere, leges mutare, & capita populorum humiliare, sicut Cyrus fecit in Lydia, & Hispani in America. Si autem tuæ religioni mancipari voluerint incolæ, potes eos artifices facere, & mechanicos, & tuæ coloniæ seruientes. Si noluerint, seruituti eos addicere debes, & transmigrare, præsertim ab Imperii sede, si distantes terrarum intercapedine multa sint. At si eiusdem tecum religionis fuerint, vt Neapolitani cum Hispanis, debes eos sub religione communi & amicitia cum benedictione summi Pontificis retinere, tuisque propriis militibus præsidiare; nec subito eorum instituta ciuilia & politiam euertere, sed pedetentim; præficiendo supremos iudices ex tuis, inferiores vero ex ipsorum prouincia; & potentissimos æquare plebeis, si tibi iniuste in bello & introitu aduersati sunt; si autem amici, transferendi sunt extra regionem suam, honoribus & præmiis, feudis & gubernationibus allecti: nunquam tamen capita relinquenda sunt, quoniam insolescunt magis ex amicitia, & populis te odiosiorem reddunt, vel rebellant. His de causis partas prouincias Pyrrhus & Carolus Quintus subito amittebant. Neminem tamen per calumnias & fraudes deprimito:

mito: sic enim tibi ruinam & conspirationes paras, & animos alienas, vt quauis occasione rebellent.

7. Qui alienum regnum inuadit, debet memorata mala, id est, capita deprimere, leges mutare, arces diruere, stirpem regiam exstinguere, vel alio transferre, &c. debet incolis facere subito ac simul in eodem die victoriæ, manibus & nomine militum ac ducum: beneficia vero passim cum tempore post victoriam, proprio nomine ac manibus propriis.

8. Nunquam princeps malum culpæ proprio nomine manuq; faciat in quemquam: faciat tamen malum pœnę, sed illius tantum, quam optant populi; vt vsurarios exspoliare & rapaces magistratus, superfluas artes & mollities exstinguere, inertes triremibus addicere, adulteros superbosq; ac peccatores enormes affligere, &c.

9. Populus annona, milites stipendiis, nobiles honoribus continentur: humiliantur vero communis vtilitatis prætextu; maxime autem, si eos separaueris, ac in gloriosis negotiis pecuniam vt dilapident, sategeris, nec exinde vt rapaces fiant permiseris.

10. Ad augendas respublicas & monarchias obseruandæ sunt regulæ assignatæ. Videl. singuli functiones, ad quas natura apti sunt, capessant. Rectores secundum naturam, non secundum fortunam fiant. Maius bonum minori anteponatur, communeq; priuatis. Retineatur communitas bonorum & scientię & religionis concors. Fomentetur contentio ascendendi ad honores per virtutem. Diuina humanis præferantur. Hæc consequentia sit omnibus trita: Deus est, ergo sapiens & bonus, ergo nostri curam gerit, ergo & iustus & nos liberi, ergo & post mortem præmiabit & puniet, quæ apud nos heic non iustificantur. Quod si hoc non est, ergo neq; iustus, neq; bonus, ergo neque Deus est: cuius contrarium tota natura, mundi, & partium constructio, & particularum vsus, ordo, & functiones mirifice probant, & reuelationes sanctorum, & angeli, & dæmones, & politica, & scientię omnes: ergo & se nobis manifestauit modo nostro: ergo &c.

De tertia causa acquirendi & gubernandi dominia. Siue de Occasione.

CAPVT. X.

OCcasiones dominia acquirendi sunt innumerabiles. Sed præcipuæ sunt, virtus & fortitudo & multitudo tua, & imbecillitas inimicorum & extraneorum.

2. Item diuisio prouinciæ occupandæ in regulos plures & respublicas discordes, magis autem in sectas varias.

3. Magis autem si quis ex eis te ad sui defensionem introducit.

4. Item si paruulus est regis defuncti filius.

5. Item si exosus rex suis.

6. Item si populi sint mutationis auidi.

7. Si potentiores venales.

8. Item si interregnum, &c.

9. Omnia tandem exterorum mala, & vitia, sunt occasiones, vnde tibi subdantur: præsertim vero idololatria & anthropophagia.

De casu, morte & mutatione monarchiarum, eorumq; causis, & remediis,

CAPVT XI.

1. MOritur aut labascit monarchia omnis, aut defectu virtutis in successore, vt Assyria in Sardanapalo.

2. Aut successoris defectu: cui malo medebatur Augustus adoptando sibi successores filios.

3. Aut diuisione discordiaque successorum multorum; vt Romana in Constantio, Constantino & Constante, ac deinde in Arcadio & Honorio; & Hispana in Alonso, Ferdinando, & Sanctio. Huic malo occurrit rex Turcarum, fratres occidendo;

dendo; Chinarum vero, relegando eos super montem; quod & rex Abassinorum facit.

4. Aut quia filius regis paruulus est contemtibilisque, sicut filius Scanderbegi, & Antiochi, & Alexandri Magni, & penultimi ducis Sfortiadum Mediolani: qui puelli omnes patruelibus, aut tutoribus, aut extraneis subiacentes, exstincti sunt aut regno priuati. Vt autem his malis medeantur populi, per electionē reges & sacerdotes creare sategerunt. Licet hi parum augmentum imperii procurent, nisi optimi sint; cum sciant, proprios filios nequaquam regnaturos. Sed ad hoc erit medela.

5. Electio monarchæ, si fiat à militibus, periculosa est & schismatica: quoniam ab aliis ad alios trahuntur. Sunt enim gens ingenio crassa; & eorum, qui eis stipendia multa tunc largiuntur, rationem habent, non autem publici boni: sicut accidit temporibus Galbæ, Vitellii, Vespasiani, Othonis, in Romano; & sub Amri in Israel; magno cum detrimento.

6. Electio ab vniuerso populo si fiat, etiam periculosa est: quippe quia occultorum tyrannorum dolos non intelligit, sed decipitur; item ab oratoribus separatur trahiturque quorsumlibet; secum semper diffidet; continuo sententiam mutat. Vnde Florentia, ex huiusmodi populari electione, innumeris afflicta est damnis. Nec nobilibus confidunt; aduocant exteros, cuius autoritate sedentur; sicut Florentini Ducem Athenarum, à quo & deuorati sunt magis. Remedium est, si capita familiarum solummodo conueniant ad electionem: sed inualidum.

7. Melius quidem senatui electio committitur prudenti: qui non eligant ex non senatoribus, quoniam ignorantem & inexpertum possunt eligere, (sicut Cardinales Celestinum Quintum,) dum singuli imperare cupiunt imperanti, &c. Eligendus est ergo à senatu de senatorum numero, expertus in minoribus gubernationibus; sicut Papa eligitur à Cardinalibus optimo ritu: nisi aliunde diuiniorem & probatissimum habeant, vt Romani olim Numam Pompilium.

8. Si

8. Si electio patitur schisma, & interregnum, vel sedem (vt aiunt) vacantem, ruere imperium potest. Idcirco Imperator Germanus ante obitum successorem eligi curat. Sicut & Rex Fezæ vnum ex propriis liberis ante sui obitum exaltat.

9. Quoniam vero optimus haud semper eligitur, sed quem viuus rex plus diligit, vt Salomon Roboamum; electio post mortem monarchæ celebranda est: hoc tamen cum moderamine, contra sedem vacantem inuento à quodam Papa, vt si intra triduum senatores successorem ob discordiam non eligunt, electio quatuor magnatibus, sorte eductis, committatur; qui & ipsi intra triduum, &c. De quo in libro de Regimine Ecclesiastico scripsimus.

10. Aut ruere Monarchia potest ob natorum & vxoris insolentiam & prauitatem, quæ sæpe virtuosos odit; sicut Sophia vxor Iustiniani Narsetem: qui propterea Longobardos in Italiam accersiuit in Imperii perniciem: & Chosrhoæ regis Persarum filii in patrem insurrexerunt. Remedium est, vt regnatores sint cælibes, vti Papa Romanus: nisi & hic à nepotibus sollicitaretur. Idcirco melius foret, si propriam genealogiam ignoraret, vt monachus ab incunabulis. Quod figuratū est in Melchisedec, teste S. Paulo. Vel, vt mulieres humiliter tractentur, & filii apud summum Pontificem educentur.

Ad Hebr. 7.

11. Aut periclitatur & ruit propter autoritatem alicuius prophetæ, contra Imperium prædicantis. Prophetia enim quorsum inclinat, Imperium trahit. Pro remedio distinguendum est. Nam si propheta inferiori dignitate authorizatus inuenitur, vt si sit episcopus, potest superioris authoritate, vt Papæ, vitari. At si suprema pollet dignitate, vt summus sacerdos, si vera prædicat contra te, non potes ipsum vllo pacto effugere, quin te exitio det, præsertim vero cum etiam miracula ad probationem habet. Vnde Samuel posuit deposuitque reges: Papæ vero diuiserunt Imperium, deposuerunt imperatores, Federicos, Henricos, reges Neapolitanos sæpe, & Gallum, & Hungarum; aliosque substituerunt; Venetosque ditione priuauit Iulius

lius

lius secundus. Remedium vnicum est, illis cedere, auxiliari, & fauere. Remedium tamen contrarium hostes Pontificum inuenêre; Alii nouam hæresin sectamque facientes, vt Ieroboäm, vt dominatum sibi tuerentur. Sed plenum periculis, & exsecrationibus coram Deo & hominibus, hoc remedium semper fuit; & perniciem inuéctoribus & successoribus statim attulit.

Alii vero penitus apostatarunt, vt Machometus; quod animæ corporiq; damnum extremum est. Nec, nisi vt baculus iræ Dei & carnifex, hi esse probantur. Nec remedium prodest principi sub auspiciis religionis prophetæ eiusdem, sed solum vilioribus per pericula fortunam aucupantibus.

Alii pro remedio bellum intulere Pontificibus. Et hi, siue vincant siue perdant, semper perdunt: quando cæteri principes, religione conciti aut zelo potentiæ victorum, contra victores conspirant semper. Sic Federicus Sueuus, & Rogerius Guiscardus, & Mamfredus, aliique reges facientes, tandem corruerunt.

Alii vero pro remedio concilium contra Papam conuocauerunt: vt olim contra Iulium Secundum & Eugenium Quartum: qui, nouo altero concilio facto, eorum conatus irritos fecerunt. Palam enim est, & clericos Papatui ex corde fauere, principibus vero ex fortunis; & vnumquemq; in ludo & arte sua præualere: cum præsertim, Papam esse supra Conciliū, peritiores autument. Non enim vnquam Deum, Petrum ecclesiæ, sed ecclesiam Petro regendam commendasse legimus. Si vero summus sacerdos contra te dolose & calumnias prædicat, hoc remedium valet. At cum non possit deponi, nisi propter schisma & hæresin, melius est, illi, quibuscunque potes modis, reconciliari. Religio enim, præsertim armata, semper inuicta fuit.

At vero si suprema dignitate non pollet, sed te iuste vexat, melius est quoque cedere, sicut Theodosius Sancto Ambrosio; quam damnum retribuere, sicut Eudexa Chrysostomo. Ille enim in imperio & pietate solidatus est: ista infamis periit. Et Elias & Elisæus posuerunt ac deposuerunt re-

Eee ges

ges Damasci, Israelis, &c. Cum vero prædicator dignitatis inferioris te iniuste vexat, populosque omnes post se trahit, melius est dissimulare, ac per alios bonos eius malignitatem detegere; sicuti Constantinus concilium contra Arrium cogendo. Semper à religiosis magis quam à laicis hoc in negotio timendum est. Nec sine illis Machometus laicus quidquam fecisset.

Remedium est vnicum Pontificis maximi: videl. Regno sacerdotium copulare, vt Melchisedec Salemita, & Dair Iaponensium, & reges Romani, cæterique antiquiores omnes, vt in Monarchia Messiæ dictum est. Contra hos enim non potest propheta insurgere intra limites eiusdem religionis, nisi à Deo missus sit, miraculis armatus.

12. Præterea religionis diuisio, quamuis nec contra Imperium prædicetur, prosternit imperium, vt patet in Gallia, Germania, Polonia, &c. Diuidit enim animos, ergo & corpora, & fortunas, & arma; & inimicas habes semper vtrasque partes; malos, quia es cum bonis; bonos, quia malos nō exstinguis. Remedium est, vnam modo religionem retinere; sique alios cohabitasse contingit, deprimere, & abiectos reddere, & inermes, qui tuæ contradicunt: sicut rex Turcarum Christianos & Iudæos sub Turcis degere permittit inermes abiectosque. Veruntamen omnis diuisio semper mala, præsertim religionis, ob dictas causas; & quia aliquādo necessario insurget aliquis Moses, aut Scanderbegus.

13. Deficit Monarchia etiam ob sui vastitatem & magnitudinem; cuius causa ab vno regi nequit; ideoque imperii sibi comites adsciscit, qui postmodum per se absque superiore viuere volunt, diuiduntque imperium, vt sæpissime in Romano vidimus. Remedium est, imperium intra suos limites continere, ne duces & rectores distantes dominatum vsurpent: (sicuti monarcha Iaponensium extra sua LXVI. regna non egreditur, & rex Chinarum occupare nil potest vltra limites, quos sibi parietibus & rupibus & siluis & mari constituit;) vel filios vxoresque baronum, gubernantium prouincias, ducumque militum, apud se retinere, eosque iuramentis adstringere & per

reli-

religiosos visitare, & præsidiorum duces alios, alios vero in ciuitatibus proreges facere: quod ex parte rex Hispanorum obseruat.

14. Aut alimentorum defectu perditur, quia solum fructiferum non habet, vt Genua, & Venetiæ. Ideoque prouisum est, per mercatores, negotiatores, & rerum permutatores, & horrea & munitiones, &c.

15. Aut propter pestilentiam. Contra quam Abassinorum monarcha ciuitatem portatilem habet, mutatque situm pro tempore salubriorem: quod Tartari, & olim Veientes, & aues quoque obseruant. Nobis autem Magistratus sanitatis instituti solent.

16. Aut quia inuaditur à regibus exteris præpotentioribus: sicut regnum Persarum ab Alexandro Macedone, & Sultania Ægypti à Selim Turcarum rege. Remedium est, amorem subditorum valoremque procurare, militiam optimam paratam habere, fœdera cum multis principibus, æmulo tuo potentioribus, coniungere, sicut Machabæi cum Romanis, ab Antiocho timentes, & Veneti cum Gallis, timentes ab Hispanis. Præterea schismata & odia inter potentatus, à quibus times, serere prodest, sicut Hispanus inter Turcas & Persas & Abassinos & Moscouitas & Polonos & Transyluanos in circuitu, &c. & inter barones Galli sui æmuli.

17. Aut quum Barones, potentia & diuitijs crescentes, rebellare audent, sicuti Barones Iaponenses, sæpe etiam Neapolitani, & Galli, & Germani, propriam monarchiam prostrauerunt, cupientes quisque pro se viuere. Remedium est, ne feuda transeant ad hæredes, ne stabiliantur; sicut Turca facit: propugnacula solo æquare, vel tuis militibus committere; illosq; sub honoris specie humiliare.

18, Aut perditur ob propriorum militum proditionem, sicut Antiochus. Remedium est, artibus eos in officio retinere, & corpore diuisos; & teipsum præsidio amicissimorum, beneficijs continuis obligatorum, munire, vt Turca Ianizarorum.

23. Aut luxuria victoris exercitus, præda se & deliciis occupatorum regnorum eneruantis: sicut contigit Longobardis, Gothis, Hunnis, Gallis, &c. qui meridianas regiones deliciosas occupantes, ferociam amiserunt, & imperium. Quod etiam cunctis regibus Neapolitanis euenit ob cœli soliq; mollitiem. Remedium Iosue dedit, non exstinguere penitus inimicos, vt habeas, in quibus tuorum exerceas virtutem. Sicut & Nasica consuluit, ne Carthago euerteretur, quo Roma mollis non euaderet. Rex Turcarum solus ex septentrionalibus occupatoribus australis plagæ, imperium valide cõseruauit: quoniam seminaria militum Ianizarorum sibi instituit, ex omni natione, captiua liberaque.

24. Aut conglutinatione commerciorum, negotiationum, & feudorum cum principibus prępotentioribus: quorum gratia Ragusæi Turcis seruiunt; & Genuenses Hispanis. Remedium inuenere Veneti, scilicet ne nauigarent sui cum Hispanis, neque mercimonia & feuda in ditione Hispanorum haberent.

25. Aut tributorum grauitate & vectigalium populus seditionem & rebellionem facit: sicuti sub Roboam regnum Hebraicum afflictum est diuisumque: vt & Flandria contra Ducem Albanum insurrexit, &c. Remedium est, minuere tributa, & in populi vociferatione tollere; deinde paulatim augere sic, vt populus vix aduertat; & nomina tributorum mutare, &c. item exigere ex omni regione bona, quibus abundat; vt ex Appulia frumentum, ex Calabria sericum, ex Flandria milites, &c.

26. Aut quia crudeliter à Rectoribus prouinciarum per insolentiam & auaritiam populi tractantur. Remedium est, solenniter crudelissimum quemque interficere ad populi satisfactionem: sicut Cæsar Borgia Orcum Cesenæ. Porro pœnæ gladio, tributa linguis, militia ambobus instrumentis exigenda sunt.

27. Aut perditur, quum proles regis, cuius imperium occupasti, amicitia aliquorum subleuatur: sicut Ioas contra

Athaliam à sacerdotibus adiutus. Remedium est, stirpem regiam penitus exstinguere, si impietatis scelere exsecrabilis est; sicut Iehu stirpem Achab; quod etiam Turca facit: aut alio transferre; sicut Cyrus Crœsum & filios; & Ferdinandus rex Arragonũ, filium Federici regis Neapolitani, cui regnum subripuit. Aut procura, vt humilietur mutato familiæ nomine: sicuti Veneti erepto Patauio Ducibus Corrariensibus, cognomẽ eis Pappafaua imposuerunt.

28. Aut perditur propter coniurationem virorum fortium; vt Tarquinii reges à Bruto Lucretioque eiecti, & Magi Persarum à Dario & complicibus expulsi. Remedium est, homines prudentes fortesque separare in diuersas regiones sub specie honoris & dignitatis: beneficiisque astringi debent, non exstingui: sed in partem dominij assumi, sicut Ioseph à Pharaone, & Gratianus à Tiberio. Nam certior pernicies imminet, vbi ignaui indoctique ad regimina subleuantur. Item periculosius est, vbi virtus à tyranno metuens occultatur. Nam occasionem quamcunque nacta, contra ipsum armatur; sicut Brutus & socij. Semper valor & lux super candelabrum est erigenda. Ignis absconditus nocere plus potest: & reuera nocet magis.

Si coniuncti sunt nequiores ipso principe, timere nequaquam debet. Si princeps deterior, non effugiet. Præmia & pœnas & indulgentiam reuelantibus polliceri bonum, si tu bonus. Potest quoque quicunque scelestus bonos sic accusare & contra falsam conspirationem aliorum veram cum sui similibus facere, vt sæpe Cornelius Tacitus testatur.

Coniuratio vnius cum se solo est inuetabilis, vt Adad contra regem Edom, & Pausaniæ contra Philippum Macedonem, & F. Clementis contra Henricum tertium, Gallorum regem. Multorum autem vix euitatur, nisi vt dictũ est. Sola ergo probitas & populi amor bene tuetur principem.

29. Aut quia ciues etiam victores bellis minuuntur, deficientibusque defensoribus periculo patet principatus, vti nunc Hispania. Remedium est, exteros ciuilitatis participes

cipes facere, vt Romani Latinos: & tuorum numerum fic reficere.

De morte, casu, mutatione rerumpublicarum, vbi plures gubernant: deque ipsarum causis & remediis.

CAPVT XII.

1. REspublica multorum perditur eisdem modis & causis communiter. Insuper propter contentiones inter nobiles & plebeos. Remedium est, vt omnes pro nobilibus habeantur, sicut Cantabri hoc tempore: aut vt fundentur respublic. in gente eiusdem consanguinitatis, sicut Hebraica super duodecim filiis Israel; & ad gradus regiminis communitatis optimos adsumere. Puto idem fieri in hordis Tartarorum.

2. Aut quia contendit cum plebe nobilitas de honoribus & magistratibus & tributis, & de lege agraria, & de matrimoniorum in inuicem copula, & de cæteris huiusmodi. Sique nobiles vicerint, respub. perditur: nam tyrannide premere populum suspiciosum necesse habent; ac proinde corruunt. Si vero plebs vicerit, deteriora sequentur: nobiles enim aut exulant, aut exteros aduocant: populusque remanet præda cuiuscumque ciuis astuti, aut potentatus externi, fortisque ducis. Si nobilitas plebeis se aggregat, quo possit gubernationis esse particeps, vilescit cum illis, ac respubl. proinde labascit; vti semper Florentinæ accidit reipublicæ, nec raro Genuensi. Remedium est, si vincat populus, medius inter nobilitatem & minutam plebem; victoriaque populi ad hoc sit, vt populus particeps honorum & magistratuum, qui nobilibus conferebantur, esse queat; aut vt inter vtrosque diuidantur vel alternentur honores & similiter campi & regiones & prouinciæ. Creentur & tribuni plebis, & præcipue ædiles annonæ curatores, ad quam populus plus respicit. Hi sane modi populum nobilitant, ipsamque

que

que rempublicam; nec nobilitatem vilificant, sed augebunt. Ideoque Romana respub. ex talibus contentionibus aucta, magnificata est, victoria plebeis concessa: Florentina econtra ex eisdem contentionibus imminuta deiectáque est, etiam plebeis victoriam obtinentibus; quia &c.

3 Perditur sæpe respublica, dum leges feruntur, nobilibus proficuæ, populo graues. Remedium est, tribunos plebis creare, qui curant, ne quid contra ipsorum iura & libertatem decernatur.

4. Aut quia rectores supremi dominationem vsurpant, lictoribus sese armantes, vt Romæ decemuiri, & Athenis triginta tyranni. Remedia sunt; magistratus perpetuos non fieri: aut contra eos populum armare: duces tribunosque pro necessitatibus paratos habere. Item ne rectores possint lictores & custodes, qui de populo proprio non sint, habere; nec extraneos conducere. Item potestatem ferendi leges absque omnium consensu illis adimere: vtque vltima appellatio in causis grauioribus ad consilium magnum totius vniuersitatis feratur.

5. Aut quum nobiles luxu mollescunt, armaque negligunt, deliciisque occupantur, fiuntque populo contemtibiles; qui nactus occasionem quamcunque, ex insolentia vel iniustitia eorum, sese armat, & rempub. in statum popularem mutat. Remedium est, ne nobiles seorsim habeantur, sed possit nobilium numero quicunque fortis sapiensque aggregari; & per matrimonia plebem meliorem nobilitati inserere, sicut C. Canuleius Romæ consuluit.

6. Aut quia potentiores sagacioresque patritii valde diuitiis & autoritate augentur, ac subinde de primatu contentiones emergunt: & quicunque ex eis victor erit, patriæ quoque tyrannus erit; sicut Sylla deuicto Mario, & Cæsar peremto Crasso, victoque Pompeio, quibuscum æmulationem pro imperio exercebat. Remedium est, vt nemo possit vltra certos limitos diuitias parare: & ad hoc Censores creare: & vt, cum ad primas contentiones deuenerint, possint per tribunos bona eorum confiscari, ipsique in exilium mitti, vel relegari per

Oſtraciſmi legem Atticam: ſic Scipio Roma exulauit; & Iacobus Exuperantius Venetiis.

7. Aut quia eorum quiſpiam principi externo adhæret, feudumq; ſub eius ditione adipiſcitur, deinde vero in ſenatu omnia decerni procurat ad nutum externi principis: vt Andreas Doria Genuæ ductor claſſis Hiſpanicæ facere poſſet. Remedium eſt, ne in ſenatu conſulere neque decernere poſſit; vel vt à repub. diſcedat, veluti Venetiis moris eſt.

8. Aut quia potens quis populos ſibi conciliat tempore famis aliuſve occaſionis, nobileſque apud populum accuſat, & illum laudat moxq; armat contra nobiles; quibus exſtinctis, rex populorum ipſe proinde remanet. Remedium eſt, vt nobiles habeant tribunos libertatis pro ipſorum cuſtodia, ſicuti & populus tribunos ſuos: ac huiuſmodi incenrores aſtutos ſubito opprimere; ſicuti Roma Melium, frumentis populum allicientem; & Manlium vociferatione apud illum peccantem. Quod Dauid contra Abſolonem negligens, periclitabatur.

Nec nobilitas, nec populus, ducibus tribunis militiaq; carere debent: aut ſi carent, vtrique careant; vt in Venetijs.

9. Aut corruit, quoniam militia caret, dum populus patritios, patritijque viciſſim populum formidant; accerſuntq; ductores militum externos, vt Venetiis mos eſt: qui, poſt victoriam aliquam inſignem, occupant parta occaſione rempublicam (ſicuti Sfortia Mediolanum, cuius ductor erat, ſubiugauit; idemque Bartholomæus Colionus in Venetos facere potuiſſet;) aut externis produnt principibus, vt Malateſta Florentiam. Remedium eſt: nobilitas & plebs armetur: nec ſupremam in militia autoritatem extero Duci committas: ſpe tamen bona veraque, aggregandi ipſum ſenatui, lactes. Nec principes, ſed milites prælijs aſſuetos, ductores exercitus adſciſcere.

10. Aut in factiones diuiduntur ciues, exterorum factionibus dum pro affectione fauent: ſicuti omnes Italicæ reſpublic. factæ ſunt olim Guelfæ aut Gibellinæ, aut, quod peius, mixtæ: item alij Papam, alii Imperatorem ſequentes: vnde ſtra-

ges dira,& calamitosa tempora,subsequuta sunt. Remedium est,vt omnes eandem factionem amplectantur; omnesque aliarum rerumpub. hac de causa expulsos ciues sibi aggregare, & vnum corpus efficere curent,cæterosque mox deuorare. Aut potius statim puniendus esset,quicunque factiones exterorum introducit:& concilium vniuersale conuocare; ac vnam modo partem sequi ob publicum bonum decernere, si secus fieri nequit,&c. Nunquam tamen respub. debet neutralis remanere, quoniam victoris præda necessario erit, nec amicis nec inimicis tota.

11. Aut quia plebs nobilitati nil confidit ,nec plebi nobilitas: ideoque arbitrum externum aduocant, (sicut Florentia Robertum regem,& Ducem Athenarum,)qui vtrosque deuorat subiugatque sibi. Remedium est,arbitros exteros non accersere, sed religiosos eiusdem patriæ viros, sacerdotumque decreto contentiones committere, sicuti Moyses diuinitus docet.

12. Mutationes sunt innumerabiles, vt & earum causæ. Lege Florentinam historiam,(hæc enim ciuitas omnes perpessa est varietates,)& Romanam eidem oppositam etiam in consimilitudine.

De morte,casu,& mutatione rerumpu. popularium, in qua videl.omnes participant in regimine: & de causis & remediis eorundem malorum.

CAPVT XIII.

1. RESpub.omnium, quam diximus popularem, eisdem de causis variatur perditurque. Prætcrea vero pessum it, dum plebei ignari regunt,nec inuicem conueniunt , & casu affectuque , non consilio, cuncta decernunt. Remedium est , vt senatum habeat optimorum, qui prospiciant accidentibus , & legibus,

legibus, & doctrinis populorum, ne ab exteris, aut à ciuilibus subdolis decipiantur.

2. Aut quia in electionibus non conueniunt, tanta multitudine obstrepente, & venire detrectante; conturbanturq;. Remedium est, sortibus educere tot electores ex singulis familiis, vel pagis, vel oppidis; aut tot numero eligere: istique tantum ad comitia conuenire habeant.

3. Aut quia in comitiis, quicunque præualet linguâ, populos decipit, seq; eligi facit, quamuis scelestissimum. Remedium est, vt ciuiles causæ iudicentur in quolibet vico, ab vno optimo eiusdem artis opifice cum iudicandis; sicuti Heluetiorum & Grisonum mos est: criminales vero à duobus magistratibus communibus in singulis oppidis, qui à populo ad certum tempus eligantur. Causæ vero ad reipub. regimen militiæque spectantes à senatu tractentur. Ita vt magistratus illius populi, qui est imperij caput, qualis fuit Atticus Romanusque & prouinciarum rectores, sorte educantur de illorum numero, qui ex omnibus ciuitatibus electi fuerunt, quorumque nomina in vrnam immissa sunt.

4. Aut quia populorum pauperrimi per magistratus functiones ditari volunt; ditissimi vero tanquam tyranni supereminere. Remedium sit, ne particeps gubernationis sit, nisi qui certam census quantitatem habet intra quosdam limites, quos qui excedunt vltra citraque ad functiones publicas nequaquã admittantur: vt nec supra mille, nec infra tercentum. Aut externum iustitiæ administratorem conducere; vt Florentia solebat. Sed hoc argumentum est, ciues inter se discordes esse, nec coalescere rempub. posse; & sæpe ruinam affert. Aut vt defuncti magistratu rationem administrationis rigide reddere cogantur.

5. Aut quispiam locuples populos pascens, animos eorum sibi subiugat, ac mox corpora, & rempublic. Remedium est, ne quis horrea, nisi reipubl. nomine, teneat. Vel, quicquid frumenti & frugum singulis familiis superest, vendendum in publico horreo recondatur, & lucrum auaris auferatur, & rei-

pub. accumuletur, in minori tamen quantitate, vt pauperes commodius viuere possint.

6. Aut quia, dum populus bellum gerit contra exteros, eius dux prælia & victorias ad longum tempus prorogat; ipseque interim autoritatem, vt in bellis solet, maiorem exercet, beneficiis centuriones & milites ita obligat, quod domum reuertitur ipsorum rex; sicuti Sfortia Mediolanum, & Cæsar Romam. Remedium est, vt Dux à consilio magistratuum bellicorum pendeat; sed non satis validum. Credo equidem, respub. populares huic malo subiacere omnes: ideoque Mauritium Nassouium fore regem in Flandria, si bellum cum Hispano restinctum fuerit.

7. Aut quia, qui reipub. multa contulit beneficia, autoritatem nactus, contra suos æmulos populum afficit; seque per inuidiam, & propter beneficia eis collata, ad mortem peti fingit; dehinc pro custodia corporis sui lictores poscit contra accusatores accusatosque; illisque fretus tyrannidem occupat, sicut Pisistratus Athenis fecit. Remedium est, si nobiles quoque suos habeant tribunos, & populus patrocinio sapientum ac Religiosorum muniatur, quibus præstet omnino fidem. Athenienses enim Soloni philosopho, animum Pisistraticum detegenti, fidem non præstiterunt, ideoque libertatem amiserunt.

8. Aut quia periculum graue subitaneumque contigit, populi vero ad deliberandum tardiores sunt. Sic dum Romani consilia ventilant, Saguntus illis periit; & Cyprus, dum Veneti de succursu pigre deliberant. Remedium est, tunc temporis Dictatorem statim eligere, qui proprio consilio omnia regat expediatque. Optimus reipubl. dictator esse debet. Necessitas ipsa coget non nisi optimum eligere: vt Romanorum mos testatur.

9. Aut quia quispiam ex ciuilibus ditissimus fouet nutritque poetas, oratores, religiosos, grammaticos, & quoscunque lingua ingenioque potentes, diuitiis suis, academiasque propria in domo facit: hi vero miris laudibus ipsum ad populum extol-

extollunt, tantamque autoritatem & fidem illi conciliant, vt facile princeps & pater patriæ acclametur, præsertim si beneficia illi contulerit aliqua. Sic Cosmus Medicæus factus est Florentinorum caput & dux. Remedium est, si scholæ sint publicæ, viuantque stipendiis publicis doctores communes: illorum deprimatur autoritas, qui pecunia docent, doctrinas & compositiones & prædicationes vendunt, & scientias cauponantur: sique populus scientias vernacula lingua in scholis publicis addiscat, & in templis doctrinas sanctas; solisque religiosis præstet fidem, qui de superiorum licentia prędicant, nec veritatem patriæ religionis adulterare audent, sublata pædagogorum, sopistarum & hæreticorum autoritate, nec non & nebulonum: & circulatores & comici tollantur, eorumque loco conciones & actiones sacræ succedant. Nec in senatu, qui doctrinam & linguam locat, partem habeat. Libertate concionũ collapsam esse Græciam, Cicero autumat. Idem videmus in Germania & Gallia. Sero Heluetii medicinam huic morbo parauerunt. Captiuus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam, dicit Dominus in Isaia. Et alibi, scribarum dolis, dicentium pax vbi non erat pax, captum eum fuisse, prophetæ conqueruntur. Doctores publicos stipendiis magnis optimos vndique conducere oportet in academia & in templo: ne optimi cogantur à principalibus ciuibus mendicare, & rempublicam, suo priuati honore, dolentes prodere.

10. Quæcunq; tandem fiunt in Repub. aut Regno mutationes, etiam exiles antiqui status, indicia sunt, aut causæ, aut concausæ, aut præparationes mutationis vniuersalis animorum: ergo & totius reipublicæ seu principatus, à suis principiis recedentis: sicuti cibi noui & noua exercitia &c. in corpore humano. Nam & Darius, Macedonico vsus ense, præsignauit, Macedonicis armis eius regnum subiugatũ iri. Igitur & Musicæ, præsertim in templis, mutatio, & vestimentorũ antiquorũ, & conuiuiorum & matrimoniorũ, & nouæ fœminarũ cõsuetudines, & disciplinæ nouæ, religionis ante oĩa, & adolescentulorũ prauitas, vt notauit Cẽsorinus, & leges nouę tributaq; noua,

vitari debent, si in malum fiunt: nam vel subito, vel passim principatum euertunt. Vnde nec vestimentorum originalium formam Veneti mutant. Et, si minima neglexerimus, paulatim defluemus, teste Salomone. Remedium est, mutationes in melius facere, doctrinas sanctas & speculationes cœlestium & terrestrium nouas, & morum correctionem introducentes; & ad sua principia regimen reformare per vniuersalia comitia conciliaque, vt religiosi consueuerunt; nullasque mutationes, auspiciis fundamentisq; regni oppositas admittere, sed proficuas, qualis est astronomia Galilei, & nostra ex patribus philosophia, gentilismo, religionis perniciei, opposita. Bene ergo cecinit Ennius:

Moribus antiquis stat res Romana virisque.

COROLLARIVM.

11. Veruntamen omnis mutatio, siue in bonum siue in malum, à principibus in rempub. statim grassatur. Hos enim imitari vbique studet populus, teste Salomone. Si enim mille ciues delectentur aleâ aut venatione aut religiositate, non statim ciuitas vniuersa hisce rebus delectabitur: at si princeps, statim omnes. Item si mille homines adulterantur, non statim ex eorum peccato tota corruit respublica: licet vnicum exemplũ sit in tribu Beniamin, vbi omnes, at ex superbia non ex imitatione, adulterium defenderunt. At si princeps mulierem impudenter constuprauerit, extemplo ruinæ patet; siquidem Lucretiæ stupro Tarquinios reges Roma expulit: eademque de causa rex postremus Gothus Hispaniam & seipsum perditum dedit. Et Claudius Virginio iniurius decemuiratum pessumdedit. Nec remedium Dauid profuit, occidendo Bethsabæ maritum, quo minus periclitaretur vel à suis. Idem dicendum de cæteris enormibus peccatis. Sicuti econtra ex eorum virtutib. præclaris tota respub. reflorescit; vt patet sub Salomone, Iosia, & Ezechia, &c. Probitas custodit regem populosq;, non autẽ indocta Machiauellistarũ astutia. Omnis enim virtus ab eo, qui virtus & sapientia Dei essentialis est, omnia gubernantis, originem habet.

F.THO.

F. THOMÆ CAMPANELLÆ

Appendix Politica

CIVITAS SOLIS

IDEA REIPVBLICÆ PHILOSOPHICÆ.

FRANCOFVRTI

Typis Egenolphi Emmelii, Impensis vero Godofredi Tambachii, Anno Salutis

M. DC. XXIII.

CIVITAS SOLIS

vel

DE REIPVBLICÆ IDEA

Dialogus Poeticus,

INTERLOCVTORES,

Hoſpitalarius Magnus & Nautarum Gubernator Genuenſis Hoſpes.

HOSP.

IA quæſo, memora tandem quæcunque tibi hac in Nauigatione contigerunt. GEN. Narraui iam quo pacto totius orbis Terrarum peragrauerim gyrum: ac demum in Taprobanam peruenerim: coactuſque fuerim in Terram deſcendere, vbi incolarum metu ſyluam adierim; ex qua tandem egreſſus in planitiem magnam prorſus ſub æquatore conſtiterim. HOSP. Hîc quid tibi accidit? GEN. Extemplo in agmen frequens virorum, ac mulierum armatarũ incidi: quorum multi noſtrum callebant idioma: ſimulatque in Solis ciuitatem me conduxerunt. HOSP. Dic qua ratione iſthæc ciuitas fabrefacta eſt, quaque gubernetur? GEN. Attollitur ex ampliſſima planitie collis ingens ſuper quo maior pars ciuitatis fundata eſt: At multiplices illius Ambitus exponuntur ad multum ſpatium extra montis radices. qui ea conſtat magnitudine, qua ciuitatis diameter duo, & plus milliaria continet, vt circuitus ſit ſeptem. At ex gibboſitate plura capit quam ſi in planitie foret. Diſtincta eſt ciuitas in ſeptem gyros Ambituſve ingentes, à ſeptem planetis nominatos, & ab altero in alterum per quatuor ſtrata viarum intratur, perque portas quatuor ad mundi angulos quatuor ſpectantes. & profecto ſic *Figura & extructio ciuitatis.*

ædificata eſt, vt ſi quis primum expugnaret gyrum, neceſſe habet duplicato labore expugnare ſecundum; & maiori tertium, ac ſemper geminare vires, laboreſque. quapropter ſepties expugnanda eſt volenti illam ſubiugare. Ego tamen iudico nec primum poſſe occupari ambitum, ita craſſus eſt, terra plenus, munitus propugnaculis, turribus, bombardis, & foſſis.

Ingreſſus igitur per portam Aquilonarem, quæ ferro operta eſt, ſic fabrefacta, vt poſſit eleuari, ac demitti, & facile, & fortiter obſerari proceſſibus ſuis in poſtium robuſtorum ſinubus decurrentibus mirifico artificio, intercapedinem planam vidi 70. paſſuum inter prima ac ſecunda mænia. Dehinc viſuntur palatia ingentia muro ſecundi gyri copulata omnia, vt vnum eſſe omnia dicere queas. Porriguntur ex media altitudine palatiorum fornices continuati per gyrum totum, ſuper quibus ſunt deambulatoria, & ſubſtentantur columnis ab imo craſſis, formoſiſque ſubporticus quaſi ſepientibus ſicuti periſtilia, ſiue clauſtra Monachorum. Inferne autem introitus non habent, niſi ab interiori pariete in ſui parte concaua & intratur in ædes inferiores plane: in ſuperiores vero per ſcalas marmoreas ad interiora conſimilia deambulatoria, & ex illis ad ſuperiores ædes quæ formoſæ ſunt, & feneſtras habent ad concauum, & conuexum parietem: & gracilibus diſtinguuntur parietibus. Quippe murus conuexus, id eſt, exterior, craſſitiem habet palmorum octo: concauus vero trium: intermedii vnius, & forte cum dimidio. Dehinc peruenitur ad ſecundam planitiem anguſtiorem prima paſſibus fere tribus. Atque ſecundi ambitus primus conſpicitur murus, conſimilibus ornatus deambulatoriis ſuperne, & inferne. & ab interiori parte alius eſt murus interior palatia intercludens, ſecunda mæniana & periſtilia habet conſimilia, columnis ſuffulta inferne; ſuperne vero picturas egregias, vbi ſunt ædium ianuæ ſuperiorum. Itaque deinde per conſimiles ambitus, & muros duplices intercludentes palatia, ornatos deambulatoriis porrectis exterius, fultus columnis, itur uſque ad ſupremum: ac conti-

continuo per planum æquale: Attamen quando per portas transitur, quæ duplices sunt, hoc est, exterioris, interiorisque muri, scanditur per gradus, sed ita formatos, quod vix discernitur ascensio: quoniam oblique inceditur: & quasi inuisibilibus distinctæ sunt scalæ elationibus. In montis cacumine Area est plana bene spatiosa: & in medio eius templum adsurgit mirifico constructum artificio. HOSP. Perge nunc, perge: dic, oro per vitam. GEN. Templum absolutæ rotunditatis forma decoratur: non circundatur muris, sed super columnis hæret crassis pulchre concinnatis. Testudo maxima, mira arte extructa in centro, vel polo sui testudinem editiorem habet paruam: & in hac spiraculum, quod alteri imminet: quod vnicum est, ac in centro Templi columnis circumseptum excedit 350. passus. Capitellis columnarum forinsecus innituntur fornices porrecti quasi octo passus extrorsum: Vnde aliæ columnæ ipsos substinentes attolluntur, inhærentes crasso muro fortique erecto passibus tribus: inter quem ac priores columnas deambulatoria sunt inferiora pauimentis constrata pulchris: & in muri coucauo crebris distincti portis amplissimis, sedilia sunt immobilia, tametsi & inter columnas interiores templum substentantes, non desint sellæ portatiles plurimæ decoræque. Super Altare nihil conspicitur nisi globus Magnus, in quo totum depictum est cœlum, & alter globus, in quo depicta est tellus. Porro in cœlo testudinis magnæ omnes cœli stellæ à primo vsque ad sextam magnitudinem depictæ cernuntur, propriis notatæ nominibus, ac virtutibus, quas terrestribus influunt rebus, in tribus quæque versiculis. Adsunt poli, & circuli maiores minoresque iuxta rectum horizontem ipsorum in templo adnotati, sed non perfecti, quoniam deficit murus inferne, At videntur perfici in relatione ipsorum ad globos, qui sunt in altari. pauimentum pretiosis lapidibus collucet. Lampades aureæ septem continuo igne accensæ pendent, septem planetarum nomina gerentes. Super templo circumdant testudinem paruam cellæ quædam pulchræ,

Templi structur. in cacumine.

ac paruæ: & post planam intercapedinem super claustris seu fornicibus internarum, & externarum columnarum multæ sunt cellæ, ac grandes decoræque; vbi Sacerdotes, & Religiosi habitant quasi quadraginta nouem. Super minorem testudinem quasi vexillum volubile omnino eminet ostentans ventos: quos signant vsque ad 36. Ac norunt qualem ferant annum venti singuli, & quales in terra ac mari mutationes. sed non nisi sui climatis. Ibidem sub vexillo codex adseruatur literis inscriptus aureis. HOSP. Rogo te generose Heros edissere mihi totam regiminis ipsorum rationem. huc enim te præstolabar.

Idea Regiminis. GEN. Princeps magnus inter eos est Sacerdos, quem vocant suo idiomate Sol: nostro autem diceremus Metaphysicum. Hic est omnium caput in temporalibus ac spiritualibus: omniaque negotia ac causæ in ipsius iudicio postremū terminantur. Tres illi assistunt principes collaterales Pon, Sin, & Mor, quod nostra lingua sonat, Potestas, Sapientia, & Amor. Potestati curæ sunt negotia belli ac pacis: artes militares: estque supremus in re bellica: at non super solem. Ipse regit magistratus militares, milites, curam munitionum gerit fortificationum, & expugnationum, & machinarum bellicarum, & fabricarum, & artificum huiusmodi res tractantium.

Cura Potestatis triumuiri

Cura sapientiæ triumuiri.

Sapientiæ vero curæ subiacent artes liberales & mechanicæ, & scientiæ, omnes & magistratus illorum & doctores, & disciplinarum scholæ, sibique subiacent tot magistratus quot sunt scientiæ. est magistratus qui vocatur Astrologus, item & Cosmographus, Geometra, Historiographus, Poeta, Logicus, Rethor, Grammaticus, Medicus, Physicus, Politicus, Moralis. Vnumque modo volumen habent, quod vocant sapientiam, in quo omnes sunt scientiæ compendio ac facilitate mira conscriptæ. Hunc legunt ad populum iuxta ritum Pythagoreorū. Hic sapientia totius ciuitatis parietes internos externosque inferiores ac superiores picturis præstantissimis adornari fecit, omnesque scientias in eis designari mirifico ordine. In muris templi exterioribus, & in cortinis, quæ demittuntur cū sacerdos concionatur, ne vox dispersa præteruolet auditores, pictæ sunt

Scientiarum faciles per picturam disciplina.

sunt stellæ ipsarumque virtutes & motus tribus versiculis notatæ singulæ.

In interiori muro primi ambitus conspiciuntur depictæ omnes figuræ mathematicæ longe plures quam Archimedes, & Euclides inuenerunt: & ad parietis proportionem grandes & decore signatæ cum breui declaratione versiculo contenta in singulis: sunt & definitiones, & propositiones, &c. In exteriori conuexo est primo descriptio integra permagna simul totius Terræ: hanc consequuntur tabulæ peculiares cuiuslibet Prouinciæ. Vbi & ritus, & leges, & mores, & origines, & vires incolarum breui prosa comprehenduntur, & Alphabeta quibus vtuntur Prouinciæ omnes, visuntur super Alphabeto Ciuitatis Solis.

In interiori secundi gyri domiciliorũ scilicet secundorum cernuntur omnia lapidum genera pretiosorum, & communium, & mineralium, metallorumque pictorum, at & verorum quoque frustula: cum declaratione apposita singulis in duobus versiculis. In exteriori omnia maria signata sunt, & flumina, & lacus, & fontes, quæ sunt in Mundo: & vina, olea, & liquores cuncti; ipsorumqu origines, qualitates, & virtutes: Adsuntque ampullæ super fornicibus muro consabricatæ diuersis plenæ liquoribus à centum & trecentis annis, quibus varias curant infirmitates: sunt & grandines, & niues, & tonitrua, & quæcunque in aere fiunt suis expressæ picturis, versiculisque.

In interiori tertii gyri sunt omnes arborum & herbarum species depictæ. aliquæ autem sunt in testis viuæ super fornicũ exteriori pariete. cum declarationibus vbi primo inuentæ sunt; quæ sint ipsarum vires, & qualitates. & similitudines ipsarum cum rebus cœlestibus & metallis, & cum partibus corporis humani, & cum rebus marinis. & ipsarum vsus in medicina, &c. In exteriori omnia piscium genera fluuiorum, lacuum, & marium ipsorumque mores, & virtutes, generationis ratio, vitæ, educationis, & vsus quem habent ad Mundum & ad nos. ipsorum quoque similitudines cum rebus cœlestibus, & terrestribus à Natura & ab Arte productis, ita quod obstupui cum

viderem piſcem, epiſcopum, & catenam, & loricam, & clauum & ſtellam, & verpam. & ſimulacra iſtarum rerum apud nos exiſtentium, omnino referentes. viſuntur echini, conchilia, ſpondili, &c. & quid ſcitu dignum mundus aqueus habet mirabili pictura ac ſcriptura ibi patet.

In quarto interiori Auium genera omnia depicta viſuntur ipſorumq; qualitates, magnitudines, mores, colores, vita, &c. ac phœnix veriſſima illis habetur. In exteriori omnia reptilium animalium genera patent, ſerpentes, Dracones, vermes: & inſecta, vt muſcæ, culices, tafani, ſcarabei, &c. cum ipſorum conditionibus, virtutibus, venenis, & vſibus; &c. ac longe plura ſunt quam nos exiſtimare poſſimus.

In quinto interiori habentur animalia perfecta terreſtria tot generum, vt obſtupeſcas. Nec nos milleſimam nouimus partem. & cum ſint plurima & ingentis magnitudinis in exteriori quoque depicta ſunt gyri ambitu. hem! quot equorum genera modo? pape, quæ figurarum pulchritudo, docte declaratur!

In ſexto interiori depictæ ſunt omnes Mechanicæ artes, ipſarumque inſtrumenta; & quibus modis apud diuerſas Nationes tractantur. & iuxta dignitatem ſuam locatæ ac declaratæ apparent: & ſimul inuentores ipſarum. In exteriori vero ſunt depicti omnes Inuentores ſcientiarum, & armorum, & legumlatores. vidi ibi Moyſem, Oſirim, Iouem, Mercurium, Lycurgum, Pompilium, Pythagoram, Zamolxim, Solonem, alioſque plurimos. quin & Macomettum depictum habent: quem tamẽ vt fabuloſum, ac ſordidum legiſlatorem oderunt. At in loco digniſſimo IESV CHRISTI vidi effigiem, ac duodecim Apoſtolorum, quos digniſſimos reputant, magnique faciunt. vidi Cæſarem, Alexandrum, Pyrrhum, & Annibalem, alioſq̃ue bello & pace præclaros heroas, præcipue Romanos in inferioribus ſupporticibus depictos. cumque admirando quærerem, vnde ipſi noſtrorum noſſent hiſtoriam: indicarunt, apud ſe omnium linguarum peritiam extare; ac de induſtria per orbem totum continuo ſeſe mittere exploratores & legatos: qui mores, &

vires,

vires,& regimen,& historias Nationum perdiscerent, bona ac mala cunctarum: ac deinde ad Rempublicam suã referrent.& in hac valde oblectantur. Vidi apud Chinenses inuentas esse Bombardas, & Typographiam, antequam apud nos.sunt magistri harum picturarum declaratores,& pueri sine labore quasi ludendo addiscere consueuerunt scientias omnes, historico tamen modo ante primum decennium.

Amor generationis primum curam gerit; vt ita copulentur masculi fœminis,quod optimam edant prolem. Ac irrident nos, qui generationi canum & equorum studiosam nauamus curam: humanam vero negligimus. Item ipsius regimini subest educatio natorum: Medicina; Pharmacopolæ: satio,& collectio frugum,& fructuum,agricultura, pastoralis: mensarum apparatus,coquinaria: & quicquid pertinet ad victum & vestitum,& coitum venereum, multosque magistros, ac magistras his artibus dedicatos ipse regit. *Cura Amoris triumuiri.*

Metaphysicus autem hæc omnia cum his tribus tractat Principibus: absque ipso enim factum est nihil. omniaque negotia Reipublicæ inter quatuor hosce pertractantur; & quo inclinat Metaphysicus, concurrunt pari consensu omnes.

HOSP. At dic sodes magistratus,officia, functiones, educationem, genus viuendi, vtrum sit Respub.an Monarchia an Aristocratia?

GEN. Hoc genus hominum ab India illuc conuenit, effugientes à clade Mogorum Regionem depopulantium, & prædonum, ac tyrannorum: statueruntque philosophicam vitam ducere in communitate; licet mulierum communitas non sit instituta inter cæteros ipsorum prouinciæ accolas, apud ipsos in vsu est, hac ratione. Omnia illis communia sunt, at dispensatio in Magistratuum est ditione. Scientias tamen honores, & delitias communes ita habent, vt nemo sibi quidpiam appropriare queat.

Aiunt omnem proprietatem eo fieri ac foueri, quod

propria

propria domicilia seorsim singuli habemus, & liberos & vxores proprias. Ex quo oritur proprius amor: namque vt filium ad diuitias, & dignitates sublimemus, & hæredem bonorum multorum relinquamus, euadimus quisque aut rapax publicæ rei, si quis timorem ex diuitiarum & generis potentia excussit: aut auarus & insidiosus, & hypocrita, si tenuis est viribus, opulentia, & genere. at cum proprium amorē amiserimus remanet tantummodo Amor communitatis. Hosp. Ergo nemo laborare volet, dum vt alii laborent vnde ipse viuat, expectat, sicuti Arist. arguit in hoc Platonem. Gen. Ego disputationi inseruire non noui. Veruntamen dico tibi, eos tanto patriæ amore flagrare, quantus vix credi potest. vt tanto quidem magis quam de Romanis vltro pro patria occumbentibus narrant historiæ, quanto proprietatem hi abiecerunt magis. Credo equidem & fratres, ac monachos & Clericos nostrates, nisi consanguineorum aut amicorum amore, aut ad dignitates maiores ascendendi ambitione labefactarentur, longe sanctiores fuisse futuros, & minus proprietatis amantes: & plus charitatis redolentes erga omnes.

Vide q. 3. libri pro hac Rep. contra Arist.

Hosp. Hoc videtur dicere S. Aug. at inquam: ergo inter hoc genus hominum amicitia nil valet, quoniam non habent vnde mutua beneficia sibi conferant.

Gen. Imo maxime: Nam operæ pretium est, videre munera nulla quidem alterum ab altero accipere posse: quidquid enim necesse habent, à communitate accipiunt: Ac bene cauent Magistratus ne quis plusquam mereatur accipiat: at nihil necessarium denegatur vlli: Amicitia vero dignoscitur inter eos in bello, in infirmitate, in scientiarum comparatione: vbi mutuis auxiliis ac doctrina sese iuuant: interdum laudibus, verbis, functionibus, & de suo necessario se mutuo colunt. omnes cōtemporanei se vocant inuicē fratres: qui autem viginti duos annos plures habent, vocantur ab eisdem patres: qui pauciores 22. filios: porro & Magistratus bene intendunt, ne quis alter alteri in confraternitate iniuriam inferat.

De accusationib.

Hosp. Ecquomodo? Gen. Quotquot apud nos sunt virtutum

virtutum nomina, apud illos sunt magistratus. est enim qui vocatur Magnanimitas, qui Fortitudo: & Castitas; & Liberalitas: Iustitia criminalis, & ciuilis: & Solertia; & Veritas; Beneficiẽtia; Gratitudo: Hilaritas: Exercitiũ: Sobrietas, &c. & ad huiusmodi munera eliguntur quisq; ad illud, ad cuius virtutem magis à pueritia in scholis prænoscitur aptissimus. Quapropter cum inter eos nequeant latrocinia inueniri, nec cædes insidiosæ, nec stupra, incesta, adulteria, aliaque facinora, in quibus nos inuicem accusamus: ipsi se accusant ingratitudinis, malignitatis, quando quis honestam negat alteri satisfactionem, & pigritiæ, & tristitiæ, & iracundiæ, & scurrilitatis, & detractationis, & mendacii, quod peste abominantur magis. Ac Rei in pœnam priuantur communi mẽsa, aut mulierum commercio, aliisque honoribus, donec, & quando videtur iudici ipsorum congruere correctioni.

HOSP. dic rationem, qua magistratus eliguntur.

GEN. Hoc non rite intelliges, nisi prius ipsorum vitam addiscas. Primo quidem, vt scias masculi, & fœminæ, idem fere vestimenti genus induunt, bello aptum: licet mulieres toga sub genu; viri autem super genu, vsque vtuntur. Ac mistim omnes in omnibus educantur artibus. transacto primo, & ante triennio pueri linguam addiscunt, & Alphabetum in parietibus circumambulando; quorum sunt agmina quatuor, & senes quatuor duces eorum doctoresque. *De veste & educatione parentũ & electione.*

Post paululum gymnastica, cursu, disco &c. exercent eos, ludisque, quibus omnia membra roborentur æque: semper tamen nudos pedes ac caput vsque ad septimum annum. conducunt simul illos ad officinas artium, sutoriæ, coquinariæ, ferrariæ, lignariæ, picturæ, &c. vt ingenii propensionem cuiusq; perpendant. post septimum annum prælibatis terminis mathematicis in parietibus, conferuntur ad lectionem omnium scientiarum naturalium, quatuor sunt lectores eiusdem lectionis, & in quatuor horis omnia quatuor agmina exinde expediuntur. namque dum alij exercent corpus, aut publicis seruiunt vsibus functionibusque, alij lectioni operam nauant. Dehinc abstru-

fioribus Mathematicis, Medicinæ, aliisque dedicantur omnes scientiis. & continua inter eos est disputatio, & altercatio studiosa, illique postea magistratus fiunt illarum scientiarum, in quibus proficiunt magis, aut artium Mechanicarũ, &c. Sequũtur enim quisq; ducem ac iudicem suum. & in campos egrediuntur ad opera agrorũ, & bestiarũ pasturas inspiciendũ, discendumq;, & illum reputant nobiliorẽ ac pstantiorem; qui plures didicerit artes, ac sapiẽtius exercere nouit. Quapropter irridẽt nos in eo, q Artifices vocemus ignobiles: ac eos habeamus nobiles, qui nullam addiscunt artẽ, viuunt ociose: & tot seruos suo ocio ac lasciuiæ dedicatos detinẽt: vnde sicut ex vitiorũ schola prodeunt in Reip. perniciem tot nebulones, ac malefici: cæteri vero officiales eliguntur ab illis quatuor Primatib. ☉. Pon, Sin, Mor. & à præceptoribus illius artis, cui pficiendi sunt. qui pbe norunt quis aptissimus sit arti, aut virtuti, in qua Rector præficiendus est. & in Cõcilio quidem pponuntur à Magistratibus, nil ipsi more candidatorum petentes: & opponit quicũq; scit
Electio ☉ aliquid contra eligendos, aut pro eis. Attamen nemo ☉ dignitatem conscendit, nisi qui omnes gentium norit historias, & ritus, & sacrificia, & leges, & Respubl. & Monarchias: & inuentores legum, & artium, & rationes, & historias Cœli, & Telluris. item necesse habent nosse omnes artes Mechanicas (nam biduo fere vnam addiscunt, licet non bene operari; sed vsus & pictura eis facilitatem ad hoc præbet) item & sciẽtias physicas, Mathematicas, & Astrologicas. Non tanta linguarum cura est notitiæ: quoniam interpretes habent plures qui sunt in Repub. Grãmatici. sed p cæteris oportet callere Metaphysicã, & Theologiã: pernosse radices, & fundamenta & pbationes omnium Artiũ & Scientiarũ: similitudines ac differentias rerũ, Necessitatẽ, Fatũ, & Harmoniã mundi. Potentiã, Sapientiã, & Amorẽ rerũ, & Dei: gradus entiũ: ipsorumq; symbola cũ Cœlestibus, Terrestribus, & Marinis rebus: & cum idæalib. in Deo; quantũ scire mortalib. licet: studuisse quoq; in Prophetis & in Astrologia oportet. ergo norunt longe ante quis futurus sit ☉. at vero nisi 35. annum attigerit, ad tantam non erigitur dignitatẽ. Hoc munus

munus perpetuum est, quousque non inuenitur, qui sapientior sit illo, aptiorque ad regendum. Hosp. Ecquis tantum sapere potest? quin scientiis operam nauans, regimini ineptus esse videtur. Gen. Hoc ipsum & ego illis opposui: Qui responderunt. Certiores profecto nos sumus, tam literatissimo viro sapientiam inesse regnandi: quam vos qui viros præficitis ignorantes, propterea idoneos reputatos, quod ex principib. nati sint: aut à factione præpotente electi. At ☉ noster licet imperitissimus regiminis, non tamen crudelis vnquam erit, nec scelestus, nec Tyrannus, quippe qui tantum sapit. veruntamen hoc insuper vos non lateat, hoc argumentum apud vos posse, vbi putatis doctissimum esse qui plus grammaticæ, aut logicæ Aristotelicæ, aut alterius authoris norit: cuiusmodi ad sapientiam vestram requiritur tantum seruilis memoria & labor. Vnde efficitur homo iners, quoniã non cõtemplatur res, sed verba librorum, & in mortuis signis rerum animam vilem reddit. Nec proinde intelligit qua ratione Deus entia regat: nec Naturæ mores & vsus, neque Nationum. Quod nostro ☉ contingere nequit. Non quidem enim tot Artes ac Scientias perdiscere potest, qui solertissimo non pollet ingenio ad omnia aptissimo. Igitur & ad regnandum maxime. Nos quoque non latet, qui vnam modo profitetur Scientiam, illam nõ vere scire, nec alias, & qui aptus est vni modo scientiæ, ex libris haustæ, rudem atq; inertem esse; ast id non contingit ingeniis promptis expertisq; in omni scientiarum genere, & ad considerandas res natura idoneis: veluti necesse est esse nostrum ☉. Præterea & in Ciuitate nostra ea facilitate addiscuntur scientiæ, vt vides, qua plus proficiunt discipuli in anno vno hic, quam apud vos in decẽ aut quindecim. fac quæso periculum in his pueris. Qua in re ipse vehementer obstupui propter sermonem veridicum ipsorum, & propter experimentum illorum puerorum, qui & meam linguam bene callebant. siquidem tres ex eis oportet esse peritos nostræ linguæ, & tres Arabicæ, & tres Polonæ, & tres aliarum singularum. & nullum ocium eis datur, nisi quo etiam doctiores fiunt. Nam & ideo in campestria egrediuntur,

Num sapientes sint apti Regno.

genera ſcilicet curſitandi, ſagittas, & lanceas iaculandi, archibugiis reboandi: feras perſequendi; herbas agnoſcendi & lapides &c. agriculturam, & paſtoralem diſcendi: modo agmẽ vnum, modo aliud.

Tres quidem principes Soli aſſiſtentes non neceſſe habent ſcire, niſi artes ad ſuum pertinentes regimen. itaque norunt hiſtorice tantum artes communes omnibus: proprias vero exquiſite, quibus nimirum alius alio dedicatur magis. ita Poteſtas eruditiſſimus eſt in arte equeſtri, in ordinando exercitu; in caſtramentatione; in fabrica armorum omnis generis; & machinarum bellicarum; & ſtratagematum; & in tota militari re &c. Sed præter hæc huiuſmodi principes neceſſe habent fuiſſe philoſophos, hiſtoricos, politicos, & phyſicos.

Hosp. Equidem publica munera omnia dicas velim, ac diſtinguas; & educationem communem luculentius narres.

Communitas vitæ & artiũ, & diſtributio fœminis & maribus.

Gen. Ædes communes ſunt illis, & dormitoria, & grabata, aliaque neceſſaria. At poſt quoſcunque menſes ſex, ſecernuntur à magiſtris qui dormituri ſunt in hoc circo, quique in alio, & alio & qui in primo cubiculo, & qui in ſecundo, quod per Alphabetum notatum habent in ſuperliminio. ſunt & artes communes mechanicæ & ſpeculatiuæ maſculis & fœminis. hac cum diſcretione, quod artes operoſæ magis, & vbi iter requiritur tractantur ab maſculis; ſicuti arare, ſeminare, fructus legere, in aera laborare, forte & in vindemia. At ad mulgendas oues, & caſeum formandum ſolent & mulieres deſtinari; itidem & ad hortos prope Ciuitatis pomerium ad colligendas herbas, & excolendas ſimiliter vadunt. Artes vero quæ ſedendo & ſtando tractantur ad mulieres ſpectant, veluti texere, nere, ſuere, tondere capillos, & barbas; pharmacopia & omnia veſtimentorum genera conficere. excluduntur tamen ab arte lignaria, & Ferraria, & fabrica armorum. At ſi qua picturæ eſt idonea, non prohibetur. Muſica tamen ſolis eſt data mulieribus quia delectant magis, quin & pueris. non tamen buccinarum & tympanorum vſus. item epulas parant, & menſas ſternunt,

nunt:sed mensis ministrare proprium est puerorum munus & puellarum vsque ad 20. annum, sunt in quolibet circo propriæ culinæ, horrea, & promptuaria vtensilium, esculentorum & poculentorum. & cuilibet functioni præest senex compositus, & anus altera, qui simul imperant ministris. ac potestatem habent verberandi, vel iubere vt verberentur negligentes & inobedientes. ac perpendunt notantque singulos & singulas quibus in ministerijs præstent magis. Vniuersa iuuentus seruit senioribus prætergressis 40. annum. sed magister & magistra curant vesperi cum eunt dormitum, & mane, mittendos ad ministerium eos, quibus ex ordine incumbit, vnum vel duos in singula cubicula. Iuuenes vero mutuo sibi ipsis ministrant: væh autem recusantibus. habent primas & secundas mensas: vtrinque sunt sedilia: hinc recumbunt mulieres, inde viri, & veluti in refectoriis Monachorum strepitus fit nullus. & dum comedunt, legit è suggestu iuuenis canendo distincte, ac sonore in codice. ac sæpe magistratus interloquuntur sub aliquo lectionis loco notabiliori. & quidem suaue est cernere, quo pacto illis ministret tam pulchra iuuentus in veste succincta, tam oportune; ac simul iuxta inuicem tot amicos videre, fratres, filios, patres & matres, viuere tanta honestate, decore, & charitate. cuilibet sua mappa datur, patina, obsonium, & ferculum. Medicorum cura est edicere coquis, quo die quæ dapes parandæ sunt: & quæ senibus, & quæ iuuenibus: & quæ ægrotis. Magistratus portionem accipiunt grandiusculam & pinguiorem: hi de portione sua semper aliquid distribuunt pueris in mensa, qui mane sese studiosiores ostenderunt in lectionibus & in disputationibus de sapientia & armis. Hoc autem præclarissimos inter honores reputatur. In festis vero diebus musice cani etiam in mensa volunt, sed paucis, vel vna voce in cythara, &c. & quum omnes pariter ministerio manus porrigunt numquam aliquid deficere inuenitur. Seniores compositi præsunt rei coquinariæ & ministris refectoriorum. & magnifaciunt munditiam in stratis, ædibus, vasibus, vestibus, & officinis, & porticibus.

De refectione.

De vestimentis: Alba interula vtuntur ad carnes: cui adhæret vestis, quæ simul thorax ac caligæ est, absque crispis, fissa à summis lateribus vsque ad imum crurum, & similiter ab vmbilico ad nates inter coxendices: & globulis hinc porrectis exceptis rimulis illinc, obserantur fixurarum oræ. cruralia caligis continuata ad talos vsque descendunt: mox vdonibus pedes vestiunt grandibus quasi semicothurnis, fibulis adstrictis, quibus calceos superponunt. ac tandem toga, vt diximus amiciuntur. & ita apte concinnatę sunt vestes, quod quando toga spoliantur, discernuntur partes effigiei totius distinctæ prorsus, & nihil fallētes. Mutant vestes quater in anno varias, hoc est cum sol ingreditur Arietem, & Cancrum, & Libram, & Capricornum. & iuxta conditionem ac necessitatem in Medici arbitrio est ac vestiarii singulorum gyrorum eas distribuere. & mirum est, quod eodem in tempore quot opus sunt vestes simul habent, rudes, & graciles, pro tempre. Albatis vtuntur omnes: & lauantur singulis mensibus lixiuio, vel sapone, &c. ædes inferiores omnes sunt officinæ artium & culinæ, & cellaria, & horrea, promptuaria, armamentaria, refectoria, & lauacra. Quamuis ad pilas peristiliorum lauentur. & aqua deiicitur per canales in cloacas deferentes. In qualibet Platea singulorum circorum sunt proprii fontes, qui per canales iaculantur aquas attractas ab imo fere montis sola agitatione artificiosi manubrii. sunt aquæ fontales, & in cisternis, quo pluuiales per aquæ ductus arenosos ex tegulis domiciliorum collectæ perferuntur. lauant & corpora sæpe sua, prout Medicus ac Magister iubent. Artes Mechanicę exercentur omnes sub peristiliis: speculatiuæ vero superne in deambulatoriis & mœnianis vbi sunt picturæ nobiliores. & in templo leguntur diuiniores. in Atriis & pinnis gyrorum sunt horologia solaria, & campanularum, & pendones, quibus horę & venti dignoscantur.

De generatione & educatione parentum. Hosp. Dic de generatione.

Gen. Nulla fœmina mari supponitur, nisi decimum nonum attingerit annum. Nec mas generationi dedicatur nisi vigesimum primum attigerit, & vltra, si niueæ est complexionis.

Ante

Ante hoc tempus licet quibusdam concubitu mulierum vti, sed sterilium, aut prægnantium: ne illicitum vas expetere cogantur: Ac matronæ magistræ, & seniores magistri prouident illis Veneris vsum, qui salaciores sunt, ac stimulantur magis, prout clam ab eis norunt petentibus, & in palestra præno-scunt. Attamen licentiam à Magistro primo generationis petunt, qui magnus est Medicinæ Doctor, & subest Amori principi triumuiro. si capiuntur in sodomia, vituperantur, & biduo gestare in pœnam coguntur collo ligatos calceos significando, quod peruerterint ordinem: & pedem in capite posuerint: At si reciderint augetur pœna donec in capitalem desinat. At quicunque destinent à coitu prorsus vsque ad 21. annum magis autem si ad 27. celebrantur honoribus, & cantilenis in publico cætu. Quoniam dum exercentur palestra, more priscorum Lacedæmonum, nudantur omnes masculi ac fœminæ, Magistri inspectantes norunt qui potentes sint, quique flacci ad coitum. & quorum membra quibuscum fœmineis congruunt membris; & ita post vbi bene loti fuerunt veneri operam dant, tertia quaque nocte. & non copulant fœminas grandes ac pulcras nisi grandibus ac studiosis viris: & pingues macribus, & maceras pinguibus, vt bene temperentur & vtiliter. Vesperi pueri accedunt, & sternunt thalamos; dehinc domitum vadunt sicuti eis iubet Magister & Magistra. Nec coitu perfruuntur generatores ante quam digerant cibum, & orent Deum Cœli. Sunt in cubiculis formosæ statuæ virorum illustrissimorum, quas inspectant mulieres; mox per fenestras contuentes cœlum rogant Deum, vt prolem concedat præstantem. in duabus cellis seorsum dormiunt vsque ad horam coitus, & tunc surgens Magistra vtriusque ostium deforis aperit. Hanc horam Astrologus & Medicus determinant. Ac nituntur captare tempus, quo venus ac Mercurius sint à sole orientales in domo benigna, in bono aspectu Iouis: similiter & Saturni & Martis, vel in nullo horum. Præsertim sol & luna, quæ sepissime Aphetæ sunt. Virginem in horoscopo amant. Sed bene caueant ne maleficæ sint in angulo, quoniam omnes inficiunt

Angu-

angulos quadrato & oppositione: ex quibus radix vis vitalis & fortunæ ab harmonia totius & partium vniuersi pendet: Non satis expetunt satellitium, sed bonos aspectus. Satellitium quærunt in fundatione Ciuitatis, & legis. cuius tamen non sit princeps Mars & Saturnus, nisi interdum optime dispositi. Alijs vtuntur costellationibus & ad fixas. & nefas ducunt Genitores non esse mundos à semine tribus diebus ante coitum: & ab actionibus prauis: vel non esse summo Deo conciliatos, deuotosque. Cæteri qui per delitias aut necessitate medicinæ, aut stimulo, vtuntur venere sterilium, aut prægnantium, aut fœminarum vilium, hos ritus non obseruant. Magistratus vero, qui omnes sacerdotes sunt, itemque sapientes magistri, non fiunt generatores apud eos, nisi pluribus diebus multa obseruarint. ipsi enim ex multa speculatione debiles habent spiritus animales, & virtutem ex cerebro non transfundunt: eo quod semper aliquid pensiculant: idcirco prolem flaccam edunt. Ergo in hoc bene animaduertitur. & copulant hos sapientes fœminis natura viuidis, strenuis, & formosis. Homines sic etiam peracutos, celeres, argutosque & quasi furentes, fœminis pinguioribus, & blandis moribus. & dicunt puritatem complexionis, vnde virtutes fructificant, non posse studio acquiri. & homines natura prauos timore legis bene operari, vel Dei; quo cessante vel clam vel palam Rempubl. pessundant. Idcirco totum studium ac principale in generatione adhibendum esse, & naturalia merita perpendenda esse, non dotes & nobilitates fallaces generis. Si quę istarum fœminarum non concipit ab aliquo viro, copulant ipsam aliis: si tandem sterilis inuenitur, fit communis. Sed non datur illi matronarum honor in concilio generationis, & in templo, & in mensa. & hoc obseruant, ne ipsa sterilitatem procuret, luxuriandi gratia. Quæ autem conceperunt, quindecim diebus non exercent corpora. deinde lentis exercitijs vtuntur, ad roborandam prolem, & aperiendos meatus nutrimenti ad illam: ac paulatim semper maiori exercitio roborantur. Nec edere nisi proficua ex præscripto medicorum permittuntur. Post vbi pepererint, ipsæmet lactant, educantq;

fœtus

fœtus in communibus ædibus destinatis: duobus annis lac præbent & vltra, vti iubet Physicus. Deinde ablactata proles traditur curæ Magistrarum, si fœmina est, vel Magistrorum, si mas. & tunc cum alijs infantibus ludicre exercentur in Alphabetis, & picturis noscendis, & in cursu, & ambulatione & luctamine; & historiis figuratis, & linguis. & veste decora & varia ornantur. Post 6. annum scientiis naturalibus assuescunt: deinde cæteris prout Magistratibus congruum videtur. ac deinde mechanicis. At pueri ingenio abiectiores, mittuntur in villas. & cum perfectiores euaserint aliqui recipiuntur in Ciuitatem. At plerumque, cum sub eadem constellatione generentur, contemporanei sunt virtute consimiles, & moribus, & effigie, & hinc concordia stabilis magna in Repu. suboritur. & mutuo amore ac auxiliis sese prosequuntur.

De impositione nominũ. Ipsorum nomina non casu imponuntur, sed à Metaphysico iuxta proprietatem, vt priscis Romanis mos fuit: quapropter alius vocatur pulcher, alius Naso, alius Crassipes, alius Toruus, alius Macer, &c. At cum euaserint præstantes in suis artibus, aut quid magni facinoris in bello, aut pace præstiterint: additur cognomen illis ab arte, veluti, Pulcher Pictor Magnus: Aureus; Excellens: Strenuus. aut ab actione dicendo Naso fortis, Astutus, Victor, Magnus, Maximus. Et à deuicto hoste, vt Aphricanus, Asianus, Etruscus, vel si superauit Manfredum, aut Tortelium dicetur, Macer Manfredius, Tortelius &c. hæc autem cognomina adduntur ab superioribus Magistratibus, & sæpius cum corona conueniente Actioni vel Arti &c. Et cum applausu à Musica. Aurum enim, & argentum ipsis nihili æstimatur, nisi sicut materia vasorum, aut ornamentorum, communium cunctis.

HOSP. Dic quæso est ne Zelotypia inter eos, & dolor ei, qui non electus est in Magistratum, aut in aliud quod ambit?

De Zelo & ambitione euellendis. GEN. Minime. Nemini enim deest quod necesse habet, nec ad delicias. Generatio autem religiose tractatur in bonum Reip. & non priuatorum. Et necesse est magistratibus obedire. & quod nos dicimus naturale esse homini ad prolem cogno-

ſcendam & educandam, propria vti vxore & domicilio & liberis, negant, dicentes generationem eſſe ad conſeruationem ſpeciei, vt dicit S. Tho. & non indiuidui. ergo ſpectat prolificatio ad Rempubl. non ad priuatos, niſi quatenus ſunt Reipubl. partes. & quia praue generant ac praue educant priuati plerumque prolem in Reipub. perniciem, ideo Magiſtratuum curæ illam tanquam primum elementum Reip. ſacroſancta religione committunt. & certitudo eſt communitatis nō particularitatis. Diſtribuunt ergo generatrices & generatores præſtantiſſimæ indolis iuxta philoſophiam. Plato hanc diſtributionem putat ſortib. faciendam eſſe, ne à formoſis mulieribus videantur arceri aliqui, & zelo & ira in Magiſtratus inſurgant: putatq; eos qui non merentur in formoſioribus ſeminare, decipiendos eſſe dum ſortes educuntur aſtu à Magiſtratibus ſic vt ſemper illis obueniant quæ congruunt, non quas appetunt. Aſt hæc aſtutia Solaribus neceſſaria non eſt, vt deformes viri deformes ſortiantur mulieres: Nam inter eos deformitas non reperitur. cum enim exerceantur mulieres, fiunt coloribus viuidæ, membris robuſtæ, & grandes, & agiles. & in proceritate, viuacitate ac ſtrenuitate conſiſtit pulchritudo apud eos. Idcirco pœna capitali puniretur ſi qua faciem fucaret, vt formoſa fiat, aut altis ſandaliis vteretur, vt appareret magna, aut veſtibus caudatis, ad tegendos ligneos pedes. Sed nec vllam ſi cuperent facultatem talia faciendi haberent. quis enim præberet illis? & aiunt huiuſmodi abuſiones apud nos ſuboriri ocio & deſidia mulierum; quo decolorantur, palleſcunt: flacceſcunt, & paruefcunt: Idcirco indigent appoſitis coloribus, & ſandaliis altis, & pulchras fieri non ex robore, ſed ex teneritudine ignaua; Itaque propriam temperiem, naturamque & prolis ſimul perſſumdant. Præterea ſi quando aliquis amore ardenti capitur mulieris cuiuſpiam; licet eis colloquium, iocus, ſerta ex floribus aut frondibus mutuo largiri, & carmina. At ſi generatio periclitatur, nullo pacto coitus inter eos diſpenſatur, niſi quando mulier iam grauida fœtu fuerit (quod mas expectat) aut ſterilis. Cæterum vix agnoſcitur in eis amor concupiſcentiæ arden-

Pulchritudo mulierum in quo conſiſtit.

ardentis, sed amicitiæ tantum. Res familiaris, & comestibilis paruipenditur, quoniam cuilibet datur prout opus habet, nisi honoris signum sit. Porro Heroibus, & Heroidibus largiri solet Respubl. munuscula honoris gratia in solemnitatibus, dum conuiuantur, aut serta formosa, aut cibum suauem, aut vestes decoras. Tametsi omnes albis in die vestibus & in Ciuitate vtantur: noctu vero & extra Ciuitatem rubris, siue laneis, siue sericeis: abominantur colorem nigrum sicuti fæces rerum: idcirco oderunt Iaponenses, atri coloris amicos. Superbiam vitium execrabilissimum ducunt: & superbus actus castigatur abiectione sæuissima: Quapropter nemo reputat vilitatem ministrare in mensa, vel in culina, aut ægris, &c. sed vocant disciplinam omne ministerium. & aiunt ita honorificum esse pedi ambulare, & culo cacare; sicut oculo videre, & linguæ loqui: nam ille lacrymas, & ista sputum, excrementa excernunt, cum opus est. Idcirco cuicunque quilibet ministerio deputatus, operatur illud tanquam honestissimum. Non habent mancipia fedantia mores. ipsi enim sibi ipsis sufficiunt, & superant. At nos (heu) non ita. 70000. animæ Neapoli commorantur: & ex eis vix laborant decem aut quindecim millia: & hi nimio labore macerantur continuo, & diuturno, & destruuntur: Ociosi quoque cæteri perduntur desidia, auaritia, ægritudine corporis, lasciuia, vsura, &c. plurimamque gentem contaminant, & peruertunt, detinendo illam in ipsorum seruitium, paupertate & adulatione, ac impartiendo propria illis vitia. ergo deficit publicum seruitium, & vtiles functiones: campus, militia, & artes non nisi praue coluntur, & cum fastidio multo paucorum. Ast in Ciuitate Solis dum cunctis distribuũtur ministeria, & artes, & labores, & opera: vix quatuor in die horas singulis laborare contingit: reliquum licet tempus consumatur in addiscendo iucunde, disputando, legendo, narrando, scribendo, deambulando, exercendo ingenium & corpus, & cum gaudio. Nec permittitur ludus illis, qui fit sedendo, neque talorum, neque alearum, neq; scacchorum, aut similiũ &c. ludũt pila, folliculo, trocho, lucta, iaculatione pali,

de colore vestium.

contra superbiam.

Communis labor quid prosit.

sagittæ, Archibugio &c. Asserunt insuper paupertatem asperam efficere homines viles, astutos, dolosos, fures, insidiosos, exules, mendaces, testes falsos, &c. Diuitias vero, insolentes, superbos, ignorantes, proditores, præsumentes quod nesciunt, fallaces, iactabundos, sine affectione, contumeliosos &c. At communitatem efficere omnes simul diuites ac pauperes: diuites quia omnia habent: pauperes, quoniam nihil possident. ac simul rebus non seruiunt, sed res ipsis. & in hoc valde laudant Religiosos Christianitatis: maxime autem vitam Apostolorum.

c. 12. q. 1. de com. c. dilectissimis.

De mulierum cōmunitate disp.

HOSP. Hoc pulchrum sanctumque videtur: at communitas mulierum ardua nimis. Sanctus Clemens Romanus dicit & coniuges iuxta institutum Apostolicum communes esse debere, & laudat Platonem ac Socratem ita docentes. Sed glossa intelligit hanc communitatem vxorum, quoad obsequium, non quoad thorum. At Tertullianus consentit glossæ, priscos Christianos omnia communia habuisse, præter vxores: quæ tamen & in obsequio communes fuerunt.

GEN. Isthæc ipse vix noui. Hoc vidi Solaribus communes esse mulieres obsequio & thoro. Sed non semper, neque more belluarum, quamcunque oblatam fœminam subagitantium, sed nisi gratia & ordine generationis vt dictum est. Credo tamen hos decipi posse in hoc, at ipsi se tuentur iniudicio Socratis, Catonis, & Platonis, & S. Clementis, sed vt dicis male intellecti. Aiunt S. Augustinum communitatem approbare magis sed non fœminarum, quia est hæresis Nicolaitarum, in Thoro. Ecclesiam autem nostram permisisse. vt maius malum vitaret, & non vt maius bonum introduceret, proprietatem. Fieri posset vt quandoque hunc morem deponerent: nam in Ciuitatibus subditis non sunt communia nisi bona alia: mulieres vero minime, nisi quoad obsequium, & artes. At Solares id adscribunt imperfectioni aliorum, quia philosophati minime

fue-

Vide Aut. de hac re in lib. de monar. Messiæ contra Sotum putantē hæresim esse communitatem, cum potius contrarium sit hæresis ex S. Aug. & conc. const. male intellectis ab eo.. vide etiā Antimachiauellismum auctoris, & quest. super hoc. lib.

fuerint. Nihilominus mittunt ad explorandum mores nationum: & meliores semper amplectuntur. consuetudo quidem aptas bello mulieres facit, & alijs vsibus: Itaque Platoni consentio ex quo istas vidi, & rationes Caietæ nostri non satis approbo: minime vero Aristotelicas. Hoc egregium est illis, imitatione dignum: quod nullus defectus ociosos reddit homines, excepta decrepita ætate, quando etiam ad consulendum adhibentur. At qui claudus est seruit in excubiis speculans oculis, quos habent: Qui cæcus est carminat manibus lanam, exspoliando plumas pilis, quibus replentur anaclinteria & puluinaria: qui caret oculis & manibus, vsum aurium Reipub. commodat vel vocis &c. & tandem si vnum modo membrum habet, cum illo seruit vel in villis. & bene tractantur, & sunt exploratores, Remp. admonentes quæcunque audierint.

Caieta Consentinus in dialogo de pulcro.

HOSP. Dic quæso nunc rem bellicam: deinde m. artes, & victum dices, & scientias: & postremo ipsorum Religionem.

De re bellica.

GEN. Potestas triumuir sub se habet Magistrum armorum, magistrum artilleriæ, & equitum, & peditum, & architectorum, & stratagematum &c. & horum cuilibet parent magistri & artifices primarij multi eiusdem artis. insuper Athletis præest: qui militare exercitium docent omnes. & hi prouecti ætate prudentes Duces sunt, à quibus exercentur pueri in armis post duodecimum annum; quamuis ante assueti sint luctæ, cursui, iaculationi lapidum, &c. sub magistris inferioribus. Nunc autem docentur ferire hostem, & equos & elephantos; tractare ensem, lanceam, sagittas, fundas, equitare, persequi, fugere, manere in ordine militiæ, adiuuare commilitonem, arte præuenire hostem, ac vincere. Mulieres quoque has docentur artes sub magistris & magistrabus propriis vt possint si quando opus foret, opem ferre masculis in bello propinquo ciuitatis. ac mœnia tueri, si quando inuasio impetuosa repente inundaret: & Lacedæmonas & Amazonas hic laudant. Quare bene norunt pilas ignitas archibugio iaculari; illas ex plumbo formare: iacere lapides ex pinnis, obuiam impetui ire. Ac penitus adsuescunt omnem abiicere metum, & quidem magna

puniuntur pœna, qui timiditatem ostenderint. Mortem nil timent, quoniam omnes credunt immortalitatem animorum: ac de corporibus exeuntes associari spiritibus probis, aut prauis iuxta merita præsentis vitæ. Quamuis ipsi sint Bracmani ex parte Pythagorici, transmigrationem animarum non asserunt, nisi ex aliquo interdum iudicio Dei. Nec abstinent à lædendo hostem Reipub. & Religionis, humanitate indignum. Secundo quoque mense exercitum lustrant: & quotidianum est armorum exercitum, aut in campo equitando aut intra mænia. Nec deest lectio de arte militari vnquam, curant legendas historias Moysi, Iosue, Dauid, Machabeorum, Cæsaris, Alexandri, Scipionis, Hannibalis &c. Ac deinde sententiam singuli dicunt propriam; hic bene fecerunt, hic male, hic vtiliter, hic honeste, &c. deinde respondet Præceptor, & decernit.

HOSP. Quibuscum bella gerunt, & quas ob causas, cum sint ita felices?

GEN. Et si nunquam bella contingerent, nihilominus in arte militari exercentur, & in venatione ne forte mollescant: atque omnem in euentum ne sint imparati. Præterea quatuor sunt Regna in Insula, quæ ipsorum felicitati inuident valde, eo quod populi cuperent viuere more horum Solarium, ac potius his subesse, quam propriis Regibus: quapropter sæpe bellum in hos mouetur causando, quod confines vsurparint & impię viuant, propterea quod non habeant Idola, nec sectentur superstitiones Gentilium aliorum, nec Bragmanorum priscorum. Et tanquam in rebelles insurgunt alii Indi, quibus prius subditi erant: & Taprobanenses, quibus primo indiguerunt. nihilominus victores sunt semper solares. Porro hi cum primum patiuntur insultum, aut dedecus, aut prædam, vel ipsorum amici vexantur, aut ab aliis Ciuitatibus tyrannide oppressis tanquam liberatores aduocantur; repente in Concilium eunt consultum. Vbi primo coram Deo genuflectunt, vt inspiret consilium optimum. Deinde examinantur merita negotiorum, & sic indicitur bellum. Mittitur statim Sacerdos, quem vocant Forensem; Hic petit ab hostibus prædæ restitutionem,

De modo bellegerandi.

tionem, aut vt soluant oppressione suos amicos, aut deponant tyrannidem: Quibus negantibus indicit bellum, inuocando Deum vltionum, Deum Sabaoth in exitium eorum, qui iniquā tuentur causam. si vero detrectant respondere hostes, sacerdos dat illi terminum respondendi horam vnam, si Rex est: tres vero, si Respubl. ne illudere queant. Ac ita suscipitur bellum contra contumaces iuris naturalis & Religionis. Indicto bello, omnia exequitur vicarius potestatis. Potestas autem quasi Dictator Romanus omnia proprio agit consilio, & voluntate, vt tarditas noxia vitetur. At cum res magni momenti fuerit, consulit ☉ & Sapientiam & Amorem. Sed ante in concilio magno proponitur à Prædicatore belligerandi occasio & iustitia expeditionis faciendæ: & intrant omnes in concilium à 20. annis & supra. ac ita ordinantur necessaria. Scire liceat, apud ipsos omnia armorum genera in armamentariis adseruari: quibus sæpe vtuntur ad experimentum in præliis fictis. Singulorum circorum parietes exteriores pleni sunt bombardis, & ministris ipsarum paratis; habent & alia huiusmodi tormenta bellica, quæ cannones vocantur, quæ ferunt in prælium super currubus. Munitiones vero alias & commeatus super mulis & asinis, & carrucis: & sicubi fuerint in aperto campo, intercludūt in medio commeatus, & tormenta, & currus, & scalas, & machinas: & simul diu animose præliantur. Mox pedem referunt sub vexillis quisque suis. Hostes vero decipiuntur putantes eos loco cedere, aut parare fugam: ergo insectantur: at Solares in cornua & agmina vtrinque diuisi resumunt halitum & vires: iubentque artilleriam pilas iaculari ignitas: ac deinde reuertuntur ad pugnam contra perturbatos hostes. Et multa huiusmodi obseruant. stratagematis & machinis, cunctos superant mortales. castrametantur more Romano, tentoria figunt, muniuntque valle & fossa celeritate mirifica. Adsunt magistri operum, & machinarum, & tormentorum: ligone & securi milites cuncti vti norunt. Habent & Duces quinque aut 8. aut 10. consulentes in negotio bellico, ordinem, & stratagemata docti, imperantes suis agminibus prout ante consuluissent. Solent

&

& conducere agmen puerorum armatorum, in equis, vt bellum discant, ac assuescant quasi catuli luporum, & leonum in sanguine: qui periculi tempore in tutum se recipiunt. & mulieres multæ armatæ cum eis: Ac post pugnam ipsæ mulieres & pueri bellatoribus blandiuntur, medicantur, seruiunt; amplexibus & verbis corroborant. Mirum quantopere proficiat hoc vnum. Milites quidem vt sese strenuos ostendant vxoribus ac natis, ardua aggrediuntur, & victores facit amor. In certamine qui primus scandit hostiles muros, accipit post conflictum coronam gramineam honoris ergo cum militari applausu à mulieribus & pueris. Qui socio auxilium præbet, coronam ciuicam quercinam. qui Tyrannum occidit, opima spolia templo sacrat, & ab ☉ recipit cognomen facinoris: Alii alias coronas accipiunt. Equites gerunt quisque lanceam vnam, & duas ex ephippijs pendentes pistolas, validæ temperaturæ; angustas in orificio magis; qua de re penetrant omnem ferream armaturam. Macheram insuper habent, & pugionem. Alii vero clauam ferream; qui sunt grauis armaturæ equites. Nam si nequeat ferrea armatura hostilis, machera, nec pistola forari; aggrediuntur hostem claua, sicut Achilles Cygnum: & conquatiunt, deiiciuntque. Duæ catenæ ex claua pendent sex palmorum; & in extremo illarum pilæ ferreæ: ita quod proiectæ in hostem, circumdant collum eius, trahunt, deiiciunt, prosternunt. Vt autem facilius vti claua possint, non tenent manu equi habenas, sed pedibus: siquidem lora super ephyppiis sellæ decussatim permutantur, & staffis extrema innodantur fibulis, non autem pedibus. Staffæ autem exterius sphæram habent ferream, interius vero triangulum. Idcirco permutante pede latus in triangulo contorquendo, in gyrum trahuntur Sphæræ prout fibulis pendent è staffilibus: itaque contrahunt vel laxant frenum mirabili celeritate: & dextro pede torquent equum ad sinistram, sinistro vero ad dexteram. Hoc Arcanum Tartaros quoque latet; nam licet pedibus regant habenas, nesciunt tamen torquere, attrahere, & extendere per trochleam staffarum. Equites leuis armaturæ primo committunt

Secretum de equo gubernãdo cum pedibus.

tunt

tunt prælium Archibugiis, deinde phalanges hastis: deinde fundibularij qui in pretio habentur magno. & consuerunt pugnare intercurrentibus quasi in textura filis, alijs procedentibus, aliis sese recipientibus vicissim. Habent acies firmantes exercitum sarissis; ensibus autem postremum tentatur periculum.

Post bellum celebrant triumphos militares more Romanorum & pulchriores: & supplicationes Deo in gratiarum actionem. & tunc Dux in templo se præsentat & narrantur bene ac male gesta à poeta vel historico, qui secum de more in expeditione fuit. & Princeps maximus coronat Ducem laurea, & singulis strenuis militibus munuscula & honores impartiuntur, qui & plures dies vacant à laboribus publicis. Quod nec illis placet nimis: quoniam nesciunt ociosi esse: itaque opem ferunt amicis. econtra autem qui propria culpa victi sunt, aut victoriam amiserunt, vituperio excipiuntur. & qui primus fugam arripuit, mortem euadere nullo pacto valet, nisi cum totus exercitus eius vitam poscit, & singuli partem pœnæ in se recipiunt. A traro admittitur ad hanc indulgētiam, nisi vbi rationes multæ illi fauent. Qui vero socio aut amico non tulit oportunam opem, virgis cæditur. qui inobediens fuit traditur bestiis deuorandus intra quoddam vallum; daturque baculus in manu eius; & si vicerit leones & vrsos, qui ibi sunt, quod fere impossibile est, recipitur denuo in gratiam.

Ciuitates subiugatæ aut vltro illis datæ, confestim omnia in communi reponunt: præsidium, ac Magistratus Solares accipiunt, ac paulatim assuescunt moribus Ciuitatis Solis magistræ omnium: ad quam etiam filios docendos mittunt, nihil pro expensis contribuendo.

Operosum esset narrare de exploratoribus, & magistro ipsorum, & excubiis, & de ordinibus ac ritibus intra & extra Ciuitatem; quæ ex te potes cogitare: quia eliguntur à pueritia iuxta inclinationem & constellationem in ipsorum genituris inspectam. Quapropter singuli operantes iuxta nauralem propensionem suam, bene tractant ministerium suum; & iocunde,

quia naturaliter, idem dico de stratagematis, & aliis functionibus, &c.

Excubiæ fiunt in Ciuitate diuque nuctuque in quatuor portis. & in extremis mœniis septimi gyri super propugnaculis & turribus, & aggeribus intrinsecis. in die quidem à fœminis, in nocte vero à maribus. & hoc ne pigrescant, & ob fortuitos casus, vigilias partiuntur sicut milites nostrates horis ternis. & in Solis occasu ad sonum tympani & symphoniæ armati custodiæ distribuuntur. vtuntur venatione vt belli imagine, & ludis pedes & equites in plateis quibusdam in festiuitatibus. deinde sequitur musica &c. libenter culpas & offensas inimicis condonant: & post victorias benefaciunt illis: si muros diruere, aut capita hostilia interficere decretum est, hæc omnia vno eodemque die victoriæ faciunt. deinde beneficia non cessant illis conferre. & dicunt, non esse pugnandum, nisi vt victos reddant meliores, non autem vt extinguant. Si inter eos concertatio est de iniuria, aliave de re; (nam ipsi vix nisi de honore contendunt.) Princeps eiusque magistratus castigant reum clanculũ, si in iniuriam factis proruperit post iram primam. si verbis, expectāt decisionem vsque ad prœlium, dicendo iram euomendam esse contra hostes. qui autem in bello gesta præclariora ostenderit, ille in contentione causam meliorem defendisse & veritatem reputatur, alter vero cedit. At circa iustum pœnæ sunt, veruntamen ad monomachiam venire non datur. Qui autem se meliorem ostendere profitetur, in publico bello id agat.

De opificio. HOSP. Operæpretium; ne factiones foueantur in patriæ perniciem, ac ciuilia bella extinguantur: ex quibus oritur Tyrannus sæpe, veluti Roma & Athenæ admonent. nunc ipsarum, rogo, dic opificia, &c.

GEN. Audisse te credo, quo pacto communes sunt illis ars militaris, agricultura, pastoralis; quilibet enim has nosse tenetur, quas in primo nobilitatis gradu celebrant. Attamen qui plures callet artes, nobilior habetur, & ad exercendam artem is addicitur, qui aptior est ad ipsam. Artes operosiores sunt apud

pud eos laudabiliores, veluti Ferraria, ædificatoria, &c. ac nemo aggredi ipsas detrectat, eoque magis, quod in ipsorum genesi propensio patet. & inter eos ob laborum distributionẽ nemo laborem adit destructiuum indiuidui, sed conseruatiuum modo. Artes operosæ minus fœminarum sunt. Nosse natare omnes tenentur. & hanc ob rem sunt piscinæ extructæ extra mœnia Ciuitatis, & intra prope fontes. Mercatura illis exiguum præstat vsum. Agnoscunt tamen precia monetarum, & cudunt pecuniam legatorum & exploratorum gratia, vt pecunia victum comparent. ex variis mundi Regionibus accedunt ad Ciuitatem ipsorum Mercatores empturi superflua bona Ciuitatis. Solares autem renuunt pecuniam accipere, sed merces rerum, quibus ipsi carent, accipiunt in communicationẽ: & sæpe emunt pecunia. Ac pueri solares in risus prorumpunt, cum vident mercatores pro paruo argento tantam mercium copiam elargiri. At non ita senes rident. Nolunt à mancipiis & aduenis Ciuitatem prauis moribus labefactari. Idcirco mercantur in portis: & vendunt quos bello capiunt, aut excauandis fossis, aut operosis laboribus extra Ciuitatem ipsos destinãt. Quo perpetuo quatuor militum agmina mittuntur, ad custodiam agrorum, ac simul laboratores; ex quatuor portis: quæ vias habent lateribus constructas vsque ad mare, vt facile res cõducantur, & a luenæ non impediantur. quibus sane iucundi sunt ac munifici. Tribus diebus publicis expensis alunt eos, lauant ipsorum pedes primo. Ostenrant Ciuitatem, & ordinem ipsius; concilio & mensa publica eos secum dignantur. & sunt viri deputati ad hospitum curam, & custodiam. Ac si velint fieri ciues in Repub. Solis probant eos per mensem in villa: & alterum mensem in Ciuitate: deinde decernunt: & recipiunt eos certis ceremonijs, & iuramentis &c. Agricultura plurimi fit. non est Terræ palmus absq; fructu. obseruant ventos stellasque propitias. paucis relictis in Ciuitate exeunt omnes armati in campos ad arandum, seminandum, fodiendum, sarculandũ, metendum, colligendum, vindemiandum, cum buccinis, tympanis, & vexillo. & omnia expediunt paucissimis hor s, perfi-

De custodia agrorum.

De hospitio exhibendo.

De agricultura.

ciuntque labores, ex arte carris vtuntur velis superſparſis, quæ vento feruntur etiam contrario, artificio mirabili rotarum contra rotas. & cum ventus deeſt, beſtia vna plauſtrum magnum trahit, pulchrum viſu. Cuſtodes territorii diſcurrunt interim armati ſemper per vices. Stercoratione non vtuntur ad campos impinguandos, & lutis: putantes, quod ſeminæ quid marcoris contrahant, ac vitam breuem manducata efficiant, & flaccam. veluti mulieres fuco & non exercitio pulchræ prolem pariunt languidam: quapropter nec tellurem ipſi fucant: ſed bene exercent. & arcanis vtuntur remediis, vt cito naſcantur ſemina, & multiplicent, nec perdantur. librum habent ad hoc opus, quem vocant Georgica. Pars territorii, quanta ſufficit aratur: reliqua remanet in paſcua animalium.

Decura ſeruarum. Porro generoſa ars procreandi educandique equos, boues, pecudes, canes, omneq; genus beſtiarum domeſticarum, & cicurum, in ſummo eſt pretio apud eos, ſicuti fuit in tempore Abrahæ. & ita perducuntur ad coitum, vt bene generare queant. Apponuntur picturæ nobiles boum, equorum, pecudum &c. emiſſarios equos equabus non aſſociant ad paſtum, ſed opportuno tempore copulant eos in atrio ſtabulorum campeſtrium. obſeruant Sagittarium in horoſcopo, in bono aſpectu Martis & Iouis. Pro bobus Taurum, pro pecudibus Arietem &c. ſecundum artem. Habent gregem gallinarum ſub pleiadibus; Anates, Anſeres, ductas ad paſtum à mulieribus prope Ciuitatem, non ſine ipſarum oblectatione. vbi & loca ſunt, quibus clauduntur. & vbi caſeum, butyros & lacticinia conficiunt. curant capones, caſtratos multos, & fructum, &c. extat liber de hac re, quem Bucolica vocant. omnibus abundant rebus, quoniam quilibet eſſe primus cupit in labore, quia paucus eſt, & fructuoſus, ipſique bene dociles ſunt. & quicunque inter eos caput eſt aliorum in huiuſmodi miniſteriis appellatur Rex. dicunt enim hoc eſſe nomen proprium ipſorum, & non ignorantum. Mirum quomodo gregatim mulieres ac viri incedunt, ac nuſquam præter obedientiam Regis, nec ab hoc faſtidium contrahunt, vt nos, quoniam agnoſcunt illum vt patrem.

trem aut fratrem maiorem. Habent nemora & syluas ferarum, quibus sæpe exercentur.

Ars nautica dignificatur valde apud eos. & habent rates & triremes quasdam, absque remigio & absque ventis miro artificio mare perambulantes: alias vero ventis & remis agitatas. Bene norunt stellas, ac fluxus refluxusq; maris. nauigant gratia cognoscendi gentes, & Regiones varias, & res. Nemini iniuriam inferunt, nec inferri patiuntur. non præliantur nisi lacessiti. Dicunt orbem Terrarum eo venturum totum, vt viuat iuxta mores ipsorum, idcirco semper perscrutantur, num alia sit Natio, quæ probatiorem & præstantiorem viuat vitam. Federa habent cum Chinensibus, & cum populis multis Insulanis, & continentis, Siam, Caucacinæ, Calicuti, per quos explorare modo possint. Habent quoque & ignes artificiales ad pugnas nauales, & terrestres; multaque stratagematum arcana. ideo nunquam fere non sunt victores. *De nautica.*

Hosp. Pergratum esset nunc audire quibus nutriantur cibis & potibus, & quomodo, & quanta est ipsorum vita? *De vita & victu totius & partium Reip.*

Gen. Ipsi docent prius consulendum esse vitæ totius deinde partium. Idcirco quando Ciuitatem extruxerunt, signa fixa posuerunt in quatuor Mundi angulis, in Horoscopo Leonem, & Iouem à Sole orientalem. Mercurium vero ac Venerem in Cancro, sed prope, quod facerent satellitium. Martem in Sagittario in quinta felici aspectu Aphetam & Horoscopum roborantem. Lunam in Tauro, quæ bene aspiciebat Mercurium & Venerem, nec tamen quadrato feriebat Solem. Saturnus quartam appetebat domum, nil tamen lædens Solem aut Lunam, sed stabiliens fundamenta erat. Fortuna cum Algol erat in decima. ex quo ipsi augurabantur sibi dominatus firmitatem & excellentiam. Porro & Mercurius in bono Virginis aspectu, & absidis, à Luna illustratus malus esse non potest. & cum Iouialis sit, ipsorum scientia non mendicat. parum curant in Virgine ipsum præstolari, & coniunctionem. obseruant quoq; ad robur & diuturnitatē vitæ

 singu-

ſingularum poſitionem ſtellarum in conceptione, vt dictum eſt.

De cibis. Cibus ipſorum ſunt carnes, butyrum, mel, caſeus, dactyli & olera varii generis. & à principio nolebant animalia occidere, eo quod crudele videretur. At conſiderantes poſtea crudele quoque eſſe herbas occidere quæ ſenſum & ipſæ habent, vnde fame perire opus erat, intellexerunt res ignobiles nobilium gratia factas eſſe: ideoque nunc omnibus veſcuntur. non tamen libenter occidunt animalia fructuoſa, vt boues & equos. diſtinctionem obſeruant ciborum vtilium & noxiorum: & ex medicinæ ſcientia vtuntur eis. Ter cibum perpetuo mutant circulo: primo manducant carnes: ſecundo piſces: tertio herbas: deinde reuertuntur ad carnes, ne grauetur nec extenuetur natura. Senes vtuntur cibis digeſtibilioribus; & manducant ter in die, & parum. Communitas vero bis. pueri quater, vt Phyſicus diſpenſat. viuunt vt plurimum ad centum annos, plerique vero ad ducentos.

De potu. In potu temperatiſſimi ſunt. Vinum iuuenibus non conceditur vſque ad decimum nonum annum niſi neceſſitas ſanitatis vrgeat. Poſt hoc tempus diluto aqua vtuntur. ita & mulieres. Senes quinquagenarii aquam plerumque non apponunt. Manducant pro anni temporibus vtiliora: & omnino vt à Protomedico, qui hoc curat, conſulitur. Nihil noxium tunc reputant, quando à Deo producitur, niſi quantitatis multæ abuſus adſit. *Nota.* Idcirco in æſtate fructibus veſcuntur, quia humidi ſunt ſuccique pleni & frigidiuſculi, contra æſtus ardorem & ariditatem: in hyeme ſiccis rebus. in autumno vuis, quoniam contra atram bilem, & triſtitiam datæ ſunt à Deo. Vtuntur plurimum odoribus. Mane ſurgentes pectunt caput, lauantur vultum & manus in aqua frigida omnes. deinde dentibus maſticant mentam aut petroſelinum, aut maratrum, vel manibus confricant: ſeniores thus. & orant orientem verſus breui oratiuncula perſimili orationi quam nos docuit IESVS. Et egrediuntur alii ad miniſtrandum ſenibus, alii in chorum, alii ad functiones Reipub. Deinde ſe conferunt ad lectiones primas, deinde

deinde in Templum. deinde ad exercitium corporale: deinde quiescunt parumper sedendo; & tandem ad prandium accedunt.

Inter eos non est podagra, neque chiragra, nec catarrhi, nec schiatica, nec colici dolores, nec inflationes & flatus: hi enim morbi a distillatione oriuntur, & ab inflatione: ipsi autem exercitio dissoluunt humorem omnem, & flatum. Quapropter dedecus est magnum si quis spuere & excreare conspicitur: aiunt enim hoc signum esse vel pauci exercitij, vel ignauæ pigritiæ; vel crapulæ, & ingluuiei. potius inflammationibus laborant, aut spasmo sicco: quibus copia succulenti probique cibi succurrunt. Hecticas vero dulcibus curant balneis, & lacticinijs, & habitatione amæna in villis, & lento, lætoque exercitio, lues venerea præualere non potest inter eos: quoniam crebro lauacro vini corpora mundant, oleisque aromaticis leniunt, & sudore exercitii dissoluunt vaporem fœtidum, à quo putrescit sanguis, & medulla. Phthysim minus patiuntur, quia distillatione carent ad pectus, minime autem asthma; cuius constitutioni crassus humor requiritur. Curant febres ardentes frigido aquæ potu. Ephemeras vero odoribus, & brodio pingui, aut somno, aut sonis, aut exultatione. Tertianas emissione sanguinis, & Reubarbaro, aut persimili attractiuo: aut decocta aqua in radicibus herbarum purgatiuarum & acetosarum, sed raro medicinam purgatiuam bibunt. Quartanas facile curant, repentinum improuisis metum incutientes. & herbis humori quartanæ oppositis, aut persimilibus. & ostenderunt mihi arcana contra ipsas,. *De morbis solariorum & cura.*

Diligentiori opera curant continuas, à quibus pauent magis: & obseruatione stellarum, & herbarum, & precibus ad Deum contra ipsas dimicant. Quintanas, sextanas, octanas &c. fere nullas vides, vbi crassi humores desunt.

Vtuntur balneis, ideo & thermas habent ritu Romanorum, & oleis; ac longe plura remedia arcana inuenerunt, ad munditiem, sanitatem, & robur seruandum. His aliisque modis

dis

dis dimicant contra morbum sacrum, quo crebro infestantur.

HOSP. Signum mirifici ingenii; vnde Hercules, Socrates, Callimachus, Scotus, & Machomettus eodem laborarunt.

GEN. Dimicant autem precibus ad Cœlum: corroboratione capitis: & rebus acidis & exquisita exultatione: & brodiis pinguibus insparsis flore farinæ triticeæ. In condiendis ferculis peritissimi sunt: apponunt macim, mel, butyrum, aromata multa valde corroborantia & pinguedinem acetosis temperant, ne vnquam respuant. Non bibunt frigidum niue potum, nec calefactum ex arte, vti Chinenses, non enim indigent auxilio contra humores in caloris natiui subsidium; sed hunc roborant contuso allio, aceto, serpillo, menta, basilico, in æstate, & lassitudine præsertim. Norunt & arcanum ad renouandam vitam quolibet post septennio, absq; afflictione, & ex arte suaui, ac mirifica quidem.

De Magistratuũ electione, & regimine & Concilio iterum, ac pressius.

HOSP. Adhuc de scientiis, & magistratibus non dixisti.

GEN. Vtique: sed quoniam ita curiosus es, plura annectam. Quolibet in nouilunio ac plenilunio congregant concilium post sacrificium. huc admittuntur omnes à 20. annis & supra. & interrogantur vna singuli, vt referant, quid desit Reip. qui magistratus suo munere recte fungătur, & qui praue. Item post octauum quemque diem omnes Magistratus congregantur, videl. ☉, primus; & cum eo Potestas, Sapientia, & Amor. quorum quisque tres sub se magistratus habet, qui simul sunt 13. iique functiones artium sibi conuenientium habent. Potestas militiæ: Sapientia scientiarum: Amor victus, vestitus, generationis, & educationis. Conueniunt & omnium agminum Magistri, qui sunt decuriones, quinquagenarii, Centuriones, cum mulierum, tum virorum. & tractatur de his, quæ Reipub. intersunt: & eliguntur Magistratus, qui tantummodo nominati antea fuerant in concilio magno. Itidem quotidie Consilium ineunt. ☉. & tres viri Principes, de rebus occurrentibus:

&

& corrigunt, & confirmant, & exequuntur, quæ decisa sunt in electionibus: aliaque prouident necessaria. Non vtuntur sortibus, nisi vbi sunt omnino dubii, quo pendere debeant. Hi Magistratus permutantur iuxta populi voluntatem. At priores quatuor nunquam: nisi ipsimet de Consilio inter eos habito cedant dignitatem illi, quem pernouerint sapientiorem seipsis, & ingenio clariorem & puriorem. Profecto ita dociles ac probi sunt, quod libenter cedunt sapientiori, & ab eo discunt. sed hoc raro accidit. Principalia scientiarum capita subiiciuntur Sapientiæ triumviro, præter Metaphysicum, qui est ipse ☉: qui omnibus scientiis imperat, sicut Architectus. & pudet illum quippiam possibile mortalibus ignorare. sub Sapientia ergo est Grammaticus, Logicus, Physicus, Medicus, Politicus, Moralis, Oeconomicus: Astrologus, Astronomus, Geometra, Cosmographus, Musicus, Prospectiuus, Arithmeticus, Poeta, Rhetor, Pictor, Sculptor. sub Amore triumviro est Genitarius, Educator, Medicus. Vestiarius, Agricola, Pastor, Armentarius, Cicurarius, Magnus coquinarius, Farctor &c. sub Potestate triumuiro sunt Stratagemmatius, Campionista, Fertarius, Armarius, Argentarius, Monetarius, Architectus, Magister exploratorum, Magister equitum; & peditum, & equorum; Gladiator, Bombardarius; Fundibularius, Iustitiarius. Ac hi omnes sub se habent particulares Artifices.

Hosp. De iudicibus autem quid?

De indicandi modo & indice.

Gen. Hoc dicere cogitabam. singuli iudicantur à Magistro primo suæ artis, ergo omnes Artifices primates sunt iudices & puniunt exilio, flagellis, vituperio, priuatione mensæ communis, interdicto ecclesiæ, commercii mulierum. At cum casus accidit iniuriosus, morte punitur, & oculum pro oculo soluunt, nasum pro naso, dentem pro dente &c. iuxta legem talionis, si casus est voluntarius, & præfuit consilium. Quando vero rixa est, ac nullo præeunte consilio accidit, sententia mitigatur: non tamen à Iudice, sed à Triumviratu, à quibus etiam prouocatur ad ☉, non per iustitiam, sed per gratiam. hic autem potest condonare. Carceres non habent, nisi turrem vnam ad

includendos rebelles hostes &c. non scribitur libellus causæ quem vulgo dicimus processum. sed coram Iudice ac Potestate accusatio & testes producuntur; & reus respondet defensionem. & statim absoluitur aut condemnatur à Iudice; & si prouocat ad Triumuirum, sequenti die absoluitur aut condemnatur. Tertio vero die ab ☉ aut gratis dimittitur per indulgentiam, aut sententia inuiolabilem accipit firmitatem: & reus accusatori conciliatur & testibus, tanquam medicis suæ ægritudinis, amplexu, osculoque &c. Nec quispiam moritur, nisi manibus populi occidatur aut lapidetur, primo tamen incipientibus accusatore ac testibus: carnifices enim & lictores non habent, ne fœdetur Respub. Aliis vero datur electio mortis, qui sibi puluerem bellicum in sacculis circumdant, & supposito igne cremantur, assistentibus hortatoribus ad bene moriendũ. Tota autem Ciuitas collacrymatur, & precantur Deũ vt sedetur ira sua; dolentes quod eo deuenerint, vt membrũ Reip. putridum habeant resecandum. & quidem rationibus ipsum reum conuincunt & sermocinantur donec ipsemet acceptet cupiatque sententiam capitis, alioquin nec moritur. At si facinus commissum est contra libertatem Reipub. aut contra Deum, aut contra magistratus supremos, absque misericordia fit subito animaduersio. Hi tantummodo morte puniuntur. Qui autem moriturus est coram populo cogitur ex religione dicere causas, quibus non debẽt mori, & peccata aliorum qui mori & ipsi deberent: & culpas magistratuum: asserãdo, quod hi deterius supplicium mererentur, si tamen ita videtur illi in conscientia. Ac si vicerit rationibus, mittitur in exilium: & expiant Ciuitatem precibus sacrificiis, & emendationib⁹. Non tamen nominatos à Reo vexant, sed admonent. Peccata fragilitatis, & ignorantiæ puniuntur tantummodo vituperiis, & coactione ad consuetudinem continentiæ, aut ad disciplinam illarum scientiarum aut artium contra quas peccauit, & ad se inuicem. ita se habent, quod videntur omnino esse eiusdem corporis membra, & alter alterius. Hic scias velim, quod, si quis peccator non expectata accusatione vltro magistratus adit, accusans.

ſans ſe, ac petens emendationem; liberatur à pœna occulti criminis, quæ commutatur in aliam, dum accuſatus non fuiſſet. Magnopere cauent ne cui quiſpiam calumniam ſtruat: ſiquidem in pœnam talionis incidat eſt opus, & quia ſemper turmatim ambulant, & operantur, quinque teſtes ad conuincēdum peccatorem requiruntur: alioquin præſtito iuramento liberatur cum comminatione. Sin ſecunda & tertia vice accuſatur, ſub duobus aut tribus teſtibus geminatam pendet pœnam. Ipſorum leges paucæ ſunt, ac breues, & claræ, deſcriptæ omnes in tabula ærea, pendente ad valuas Templi. hoc eſt in columnis: & quidem in ſingulis columnis inſcriptæ cernuntur quidditates rerum metaphyſico ſtylo ac breuiſſimo. quid videl. eſt Deus, quid Angelus, quid Mundus, Stella, Homo, Fatum, Virtus, &c. Magno quidem ſale. & omnium virtutum definitiones ibi ſunt delineatæ. & Iudices omnium virtutum ſedile habent, hoc eſt tribunal, quilibet ſub ea columna, in qua virtutis, cuius ſunt Iudices, definitio extat: & cum iudicat, ibi ſedet, dicens. Fili tu peccaſti contra hanc ſacram definitionem, beneficientiæ, vel magnanimitatis, vel &c. lege. ac habita diſcuſſione, condemnat ipſum ad pœnam, cuius eſt reus, videl. maleficientiæ, abiectionis, ſuperbiæ, vel ingratitudinis, vel pigritiæ, &c. condemnationes autem ſunt certæ veræque medicinæ, & quidem ſuauitatem redolentes magis, quam pœnam.

Hosp. Iam te dicere oportet de ſacerdotibus, ſacrificiis, & Religione, ac fide ipſarum. *De ſacerdotib. & Religione ſacrificio & oratione.*

Gen. Summus Sacerdos eſt ipſe ☉. & omnes Magiſtratus, at primiores tantum. eorum munus eſt conſcientias expurgare. Itaque vniuerſa Ciuitas clancularia confeſſione, qua vtimur & nos, peccata ſua pandūt magiſtratibus: qui ſimul purgent animas, ac addiſcant quæ peccata graſſentur in populo. Deinde ipſi magiſtratus ſacri confitentur peccata propria tribus principibus ſupremis: & confitentur ſimul aliena, neminē tamen nominando, ſed confuſe, præſertim grauiora, & noxia Reipub. Ipſi tandem tres viri eadem peccata, ac propria ſimul confitentur ipſi ☉. qui proinde agnoſcit quæ peccatorum ge-

nera grassantur in Ciuitate, & succurrit oportunis remedijs. Tunc offert sacrificium Deo, & preces: ac prius confitetur peccata totius populi coram Deo publice in Templo super altari, quotiescunque necesse fuerit correctione, neminem tamen peccatorem ex nomine declarando. Itaque absoluit Populum commonendo, vt caueat ab eiusmodi criminibus; deinde, sua publice confitetur: deinde sacrificium offert Deo, vt Ciuitati condonet, & ipsam à peccatis absoluat, & doceat & defendat. semel in anno quoque Principes supremi singularum Ciuitatum subditorum quisque suorum fatentur peccata coram ☉, vnde nec mala prouinciæ ignorat, & humanis & cœlestibus remedijs proinde consulit omnibus, &c.

Sacrificium est huiusmodi: ☉ interrogat populum, quisnam ex eis velit se sacrificium Deo dare pro membris suis: & qui sanctior est seipsum offert. Tunc super quadrata tabula ceremoniis & precibus prælibatis ponitur, quæ nimirum per fibulas quatuor funibus quatuor alligata, pendentibus ex quatuor trochleis testudinis paruæ. & clamant ad Deum misericordiarum, vt acceptum habeat sacrificium illud humanum voluntarium, (non ferinum inuoluntarium, quod Gentiles faciunt) mox funes trahi iubet Sol, sacrificiumque sursum eleuatur ad centrum testudinis paruæ. ac ibi orationibus se dedicat feruentissimis: & cibus subministratur illi per fenestram à sacerdotibus circum habitantibus, sed parce, donec Ciuitas expiata fuerit. ipseq; oratione & ieiunio precatur Deum cœli, vt spontaneum acceptet sacrificium sui. & post 20. aut triginta dies placata ira Dei fit sacerdos, aut, (sed rarissime) reuertitur deorsum, sed exteriorem per viam sacerdotalem. & hic vir in posterum honore & beneuolentia tractatur multa, eo quod ipse se in mortem obtulit pro patria: Deus autem mortem non vult. Insuper viginti quatuor Sacerdotes super templo commorantur, qui in media nocte, & in meridie & in mane & in vesperi, quater videl. in die Psalmos canunt coram Deo. eorumque munus est inspectare stellas, & astrolabiis earum motus notare & effectus in res humanas, & vires pernosse. Idcirco

norunt

norunt in qua Regione orbis quænam fuerit mutatio, aut futura sit, & in quo tempore. & mittunt exploratum si ita se res habeat, & notant prædictiones veras & falsas, vt possint ex experientia rectissime prædicere. Hi decernunt horas generationis, & dies sationis, & messis, & vindemiæ: ac sunt veluti internuncii, & intercessores, & copula inter Deum, & homines. & ex his vt plurimum sufficiuntur Soli. scribunt præclara: & scientias inuestigant. deorsum non descendunt nisi ad prandium & cœnam, vti spiritus ex capite ad ventriculum & iecur. Mulieribus non commiscentur, nisi raro ob corporis medicinam. Singulis diebus Sol ascendit ad illos, & ratiocinatur eum eis de his quæ nouiter inuestigauerunt in beneficium Ciuitatis, & omnium Mundi Nationum.

In templo inferne perpetuo vnus de populo adsistit orans coram altari, & alius singulis horis sibi succedit, sicuti nos consueuimus in supplicatione solemni quadraginta horarum. & hunc orandi modum vocant iuge sacrificium. post refectionem referunt gratias Deo in Musica. Deinde canuntur gesta Heroum Christianorum, & Hebræorum, & Gentilium, & omnium Nationum, & hoc delitiosum est illis. nemini quippe inuident. Canuntur Hymni de Amore, de Sapientia, & de omni virtute sub magisterio Regis sui. Assumit quilibet quam magis amat mulierem, & choræa exercentur honesta formosaque sub peristiliis. Mulieres gestant prolixos capillos consertos collectosque in modum vnum omnes in capitis coronide, eductos tamen in contextum cincinnum vnum. Homines vero vnum modo cincinnum attonsis circum reliquis crinibus: vnum velum, & vnum desuper caputium rotundum parum excedens capitis formam. Pileis in campestribus vtuntur: domi vero biretis albis, aut rubris, aut variis iuxta artem ac ministerium quisq; suum. Magistratus vero grandiusculis & pomposioribus. Ipsorum festiuitates magnæ sunt, quando sol quatuor cardines Mundi intrat, hoc est, in Cancrum, in Libram, in Capricor- *De festis diebus.*

pricornum, & Arietem & doctas formosasque exhibent actiones quasi comicas, & singulis Pleniluniis & Nuviluniis festum celebrant: & in diebus, quando Ciuitatem fundauerunt, aut victorias reportauerunt: aut &c. & cum Musica vocum fœminearum, & cum tubis & tympanis, & bombardis. Ac Poetæ canunt laudes præclariorum Ducum & victorias. Veruntamē qui mentitur etiam in alterius herois laudem, punitur, Non potest poetæ munus exercere, qui mendaciter fingit. Hancq; licentiam iudicant esse orbis humani perniciem: eo quod auferat præmium virtutibus, ac aliis præbeat sæpe vitiosis, ex metu, vel adulatione, ambitione & auaritia. In nullius gloriam erigitur statua, nisi post eius mortem. Attamen viuens inscribitur in libro heroum, quicunque inuenisset nouas artes, aut arcana vtilissima, vel beneficium ingens siue domi siue militiæ in Rempub. contulerit. Non humantur corpora defunctorum, sed cremantur, vt pestis non suboriatur; & ipsa conuertantur, in ignem, rem tam nobilem ac viuam, quæ à sole venit, & ad solē regreditur. Item & ne Idololatriæ detur occasio. Remanent tamen statuæ ac picturæ Heroum: ipsasq; inspectant formosæ mulieres, generationi dedicatæ à Repub.

De Poetarum vsu.

Orationes fiunt ad quatuor angulos Mundi horizontales. & quidem mane primo ad Ortum Solis, deinde ad Occasum, deinde ad Austrum, deinde ad Septentrionem, è contra in vespere; primo ad Occasum, deinde ad Orientem: deinde ad Septentrionem, & deinde ad Austrum. & replicant vnum modo carmen, quo postulant corpus sanum & mentem sanam sibi ipsis, omnibusq; Gentibus; & beatitudinem. & concludunt; veluti Deo videtur optimum. Cæterum attenta oratio prolixa est, & in Cœlum effunditur. Idcirco altare rotundum est, & ad angulos rectos decussatim diuisum interviis, per quas ☉ intrat post quatuor repetitiones, ac rogat suspiciendo in Cœlum: Hoc illis obseruatur vt mysterium magnum. Vestimenta pontificalia sunt mirificæ formositatis, & significationis, instar Aaronis.

De orandi ritu.

Tempora partiuntur iuxta annum Tropicum, non autem sidereum: sed quotannis notant quantum temporis illud anticipet

De Astronomia in

cipet istud. Opinantur Solem perpetuo deorsum appropinquare: ideoq; peragrando circulos angustiores peruenit hoc anno ad Tropicos & Æquinoctia, antequam præterito; Aut videtur pervenire eo quod oculus humiliorē cernendo ipsum in obliquo, prius quoque pervenire ac obliquare conspicit. Menses lunari metiuntur cursu: annum vero Solari. Ideoque hunc illi non concordant vsque ad 19. annum, quando etiam caput Draconis suum perficit cursum. Qua de re nouam condiderūt Astronomiam. laudant Ptolomeum, admirantur Copernicum: etsi Aristarcum ac Philolaum ante illum. sed dicūt alterum numeros motuum notare calculis, alterum fabis: neminem vero ipsis rebus numeraris mensisque. ac satisfacere Mundo in moneta, significatoria, & non reali: Idcirco ipsi summo conatu hoc negocium perscrutantur: necessarium enim est valde ad agnoscendam Mūdi constructionem & fabricam: & num periturus sit, nec ne; & quando. & prorsus verum esse credunt IESV CHRISTI oraculum, de signis in Sole & Luna & Stellis: quæ stultis nostratum multis non ita apparent: quos Mundi interitus sicut fur in nocte comprehendet: ergo expectant illi seculi renovationem, forte & finem. Aiunt dubitationis plenum esse, num factus sit Mundus ex nihilo, aut ex ruinis aliorum Mundorum, aut ex Chao; sed verisimile existimant imo certum quod factus fuerit, & non ab æterno. Idcirco valde in hoc & in multis Aristotelem oderunt, quem Logicum appellant, non Philosophum. & ex anomaliis rationes contra æternitatem eliciunt plurimas. Solem & Stellas tamquam res viventes ac statuas Dei, & Templa, Altariaq; Cœlestia viva honorant, non autem adorant. Præ cunctis vero venerantur Solem. At creaturam nullam latriæ adoratione dignantur, hanc soli Deo exhibent: ideoq; illi soli seruiunt, ne incidant in tyrannidem & miseriam seruiendo creaturis in pœnam Talionis. & sub Solis signo Deum contemplantur, & cognoscunt, illumq; vocant insigne Dei, vultum, & statuam vivam: per quam lux, calor, vita, & rerum productio in inferiora defluit, & omnia bona. Idcirco altare instar Solis exstructum est. & Sacer-

sacris & tempori. ciuilibus.

dotes;

dotes Deum in ſole adorant & in ſtellis, tanquam altaribus, & in Cœlo tanquam Templo. & implorant bonos Angelos tamquam interceſſores, qui morantur in ſtellis, viuis domiciliis ipſorum. Nam & pulchritudines ſuas longe magis oſtentaſſe Deum in Cœlo & in Sole, ſuo tropheo ac ſtatua, fatentur. Negant excentricos & epicyclos Ptolemaicos & Copernicianos. Aſſerunt vnum eſſe modo Cœlum; Planetaſque à ſeipſis moueri, & eleuari, quando ſoli appropinquant & coniunguntur. ideoque & pigrius in ampliori circulo ad anteriora ferri, quorſum omnes ire contendunt: cum vero apponuntur Soli, paulatim inclinari ad recipiendum lucem ab eo, & breuiorē curriculum aſſumere, quia Terræ propinquiores ſunt, itaque & celerius in anteriora ferri. & quando æquali velocitate cum fixis gradiuntur dici ſtationarios; quando celeriori, retrogrados ſecundum vulgares Aſtronomos; quando pigriori, directos ob maiorem lucem, quam excipiunt, eleuanturque &c. nam ex quadraturis, & in oppoſitionibus humiliari, vt ab illo nōn elongentur. Lunam vero & in oppoſitione ne dum in coniunctione eleuari, eo quod ſub ſole ſit. Itaque ſtellas omnes quamuis ab Ortu in Occaſum ferantur, videri è contra moueri: quoniam ſtellatum Cœlum velociter conuoluitur totum in 24. horis. ipſęque non ita velociter. ſed relinquuntur in itinere: proptereaque præuentas à Cœlo videri, retrorſum cieri. Lunam tamē nobis citimam, non videri in oppoſitione & coniunctione retrorſum currere vnquam, ſed parum modo in anteriora tunc præferri, quando lumine multo aut ſuperne aut inferne repletur. nam primum cœlum eſt tantæ velocitatis præ ipſa, quod non videri poteſt in anteriora ita ferri, vt excedat grad. 13. quibus ab illo deficit: ergo nec retrocedere. ſed ſolum tardari, aut accelerari ante & retro. Vnde patet Epicyclos, & excentricos non requirere, vt eleuentur, & deprimantur, & repedent, & pigreſcant. Profecto hoc affirmant, ſiderra erantia in certis mundi partibus ſympathiam nanciſci cum rebus ſupranaturalibus, ac ibi immorari propterea magis: ideoque dici in abſidem erigi. Porro quare Sol in Septentrionali plaga plus immoretur

moretur quam in Australi, physicam reddunt causam, videlicet ibi eleuari ad terram comburendam vbi ipsa vires plures sortita est dum ipse excursitauit in meridiem, quando ortus est simul cum Mundo. Quapropter in Autumno nostro, & vere Australis plagæ Mundum incepisse asserunt, cum Chaldæis & Hebræis antiquioribus, & non sicut recentiores opinantur. Itaque eleuatus vt reficiat quod amiserat, plures immoratur in Septentrione, quam in Austro dies, ac in excentricum scandere videtur. cum hoc tamen incerti sunt an sol sit centrum inferioris Mundi, & an fixæ sint aliorum centra planetarum, & an planetæ aliis lunis, sicut tellus nostra, ambiantur. sed inuigilant adhuc inuestigationi huius veritatis.

Duo autem principia physica rerum inferiorum asserunt, scilicet Solem patrem, & Tellurem matrem. Aerem vero esse portionem cœli impuram: ignemque omnem à sole deriuari. Mare autem sudorem esse Telluris, vel fluorem combustæ fusæque Terræ in visceribus: ac vinculum aeris atque Terræ, sicuti sanguis spirituum & corporis animalium. Mundum animal esse ingens. Nosque in eius ventre viuere, sicuti vermes in ventre nostro. Idcirco non pertinere nos ad Stellarum & Solis & Terræ prouidentiam, sed Dei tantum: quoniam respectu illorum aliud intendentium nihil, quam sui amplificationem, casu nati sumus, & viuimus: respectu vero Dei, cuius illi sunt instrumenta, præscientia & ordine conditi sumus, & ad finem magnum destinati. Idcirco soli Deo obligati sumus vt Patri, & omnia ab eo recognoscere tenemur. Procul dubio credunt immortalitatem animarum, hasque post mortem associari Angelis probis, aut prauis, prout illis aut his in actib. præsentis vitæ sese similiores reddiderunt. Omnia enim sibi similia petere. De locis pœnarum & præmiornm parum à nobis discrepant. In ancipiti versantur, num alii mundi extra nostrum sint; ac furoris esse arbitrantur asserere, nihil esse: quoniam inquiunt, nihil neque intus neque extra Mundum est. Deusque ens infinitum non compatitur secum nihilum. *De Physica.*

Principia metaphysica duo ponunt, ens scilicet, qui Deus est *De metaphysica.*

est summus; & Non ens, quod est defectus entitatis, & conditio sine qua non fit aliquid Physice. Non enim fit quod est, ergo non erat quod fit. Item à propensione ad non esse nasci malum, ac peccatum. & peccatum habere causam deficientem, sed non efficientem. Deficientem autem intelligunt defectum potentiæ, vel sapientiæ, vel voluntatis. In hoc vltimo ponunt peccatum: qui enim scit ac potest benefacere, debet etiā velle. voluntas enim ab illis nascitur & non è conuerso. Hic stupere est, quod & ipsi Deum adorant in Trinitate, dicentes, Deum esse summam potentiam, & ab hac procedere summam sapientiam, quæ simul idem Deus est, & ab ipsis Amorem, qui & Potestas, & Sapientia est; neque enim procedens non habeat naturam eius à quo procedit. Veruntamen non agnoscunt personas distinctas nominatas vt in lege nostra Christiana: eo quod careant reuelatione. Sed norunt in Deo esse processionem & relationem sui, ad se, in se, à se. Itaque omnia entia essentiantur eis metaphysice quidem ex Potentia, Sapientia, & Amore, in quantum habent esse. & ex impotentia, insipientia, & disamore, in quantum participant non esse: & per illas merentur: & per has peccant, aut peccato Naturæ ex primis duobus: aut moris & artis in totis tribus vel in tertio. Quippe & natura particularis peccat ex impotentia aut ignorantia faciendo monstrum. Cæterum hæc omnia à Deo omnis nihilitatis expertæ præcognoscuntur & ordinantur tamquam à Potentissimo, Sapientissimo, & Optimo. Quare in Deo ens nullum peccat: extra Deum peccat. At extra Deum non itur, nisi nobis & respectu nostri, non autem sibi, & respectu sui. Namque in nobis est deficientia, in ipso vero efficientia. Idcirco peccatum actus Dei est in quantum entitatem & efficientiam habet: At in quantum habet Nonentitatem & deficientiam, in qua consistit quiditas ipsius peccati, est in nobis & à nobis: qui ad non esse per deordinationem declinamus.

HOSP. Papę quam arguti sunt [illegible]

GEN.

Gen. Profectò si memoria tenuissem, & cura discedendi non sollicitarer, & metu, mirabilia profunderem. at nauim amitto nisi propere discessero.

Hosp. Per fidem rogo, hoc vnum ne cæles. quid dicunt de peccato Adæ.

Gen. Ipsi plane confitentur multam in orbe corruptelam grassari; Hominesque regi non veris superioribus rationibus, probos cruciari, & male audire, prauos dominari: quamuis infelicitatem vocent horum vitam beatam: Nam annihilatio quædam est, ac ostensio essendi quod non sunt, videlicet Reges, Sapientes, Strenui, Sancti, quod in veritate non sunt. ex quo argumentantur magnam in rebus humanis ex quopiam accidenti perturbationem subortam esse. & primo quasi oo pendebant, vt dicerent, cum Platone, orbes cœlestes in priscis sæculis reuolutos esse ab Occasu præsenti eo, vbi nunc Orientem dicimus: ac postea contrarium assumpsisse cursum. Dixere etiam possibile fuisse, ab aliquo inferiori numine res inferiores regi, atque à primo numine sic permitti: sed hoc assertum stultum reputant. Ac stultius, quod Saturnus primo bene regnarit, ac deinde Iouem minus bene, deinde vero cæteros successisse planetas: quamuis fateantur Mundi ætates ordinari secundum seriem planetarum. creduntque ex absidum mutationibus post 1000. annos aut 1600. res variari insigniter.

De causa mundanorum malorum.

Hanc nostram ætatem assignandam videri Mercurio, tametsi à magnis coniunctionibus interuarietur; & Anomaliarum regressus fatalem vim possideant. Demum affirmant, hominem Christianum esse felicem, qui credere contentatur, quod ex peccato Adæ tanto contigerit perturbatio. opinantur etiam ex patribus in filios mala deriuari pœnæ, magis quam culpæ.

A filiis autem ad patres culpam reuerti: quatenus neglexerunt generationem, & celebrarunt ipsam præter tempus, & locum, & electionem Genitorum; aut educationem negle-

includendos rebelles hostes &c. non scribitur libellus causæ quem vulgo dicimus processum. sed coram Iudice ac Potestate accusatio & testes producuntur; & reus respondet defensionem. & statim absoluitur aut condemnatur à Iudice; & si prouocat ad Triumuirum, sequenti die absoluitur aut condemnatur. Tertio vero die ab ☉ aut gratis dimittitur per indulgentiam, aut sententia inuiolabilem accipit firmitatem: & reus accusatori conciliatur & testibus, tanquam medicis suæ ægritudinis, amplexu, osculoque &c. Nec quispiam moritur, nisi manibus populi occidatur aut lapidetur, primo tamen incipientibus accusatore ac testibus: carnifices enim & lictores non habent, ne fœdetur Respub. Aliis vero datur electio mortis, qui sibi puluerem bellicum in sacculis circumdant, & supposito igne cremantur, assistentibus hortatoribus ad bene moriendū. Tota autem Ciuitas collacrymatur, & precantur Deū vt sedetur ira sua; dolentes quod eo deuenerint, vt membrū Reip. putridum habeant resecandum. & quidem rationibus ipsum reum conuincunt & sermocinantur donec ipsemet acceptet cupiatque sententiam capitis, alioquin nec moritur. At si facinus commissum est contra libertatem Reipub. aut contra Deum, aut contra magistrátus supremos, absque misericordia fit subito animaduersio. Hi tantummodo morte puniuntur. Qui autem moriturus est coram populo cogitur ex religione dicere causas, quibus non debēt mori, & peccata aliorum qui mori & ipsi deberent: & culpas magistratuum: asserādo, quod hi deterius supplicium mererentur, si tamen ita videtur illi in conscientia. Ac si vicerit rationibus, mittitur in exilium: & expiant Ciuitatem precibus sacrificiis, & emendationib⁹. Non tamen nominatos à Reo vexant, sed admonent. Peccata fragilitatis, & ignorantiæ puniuntur tantummodo vituperiis, & coactione ad consuetudinem continentiæ, aut ad disciplinam illarum scientiarum aut artium contra quas peccauit. & ad se inuicem ita se habent, quod videntur omnino esse eiusdem corporis membra, & alter alterius. Hic scias velim, quod, si quis peccator non expectata accusatione vltro magistratus adit, accusans

ſans ſe, ac petens emendationem; liberatur à pœna occulti criminis, quæ commutatur in aliam, dum accuſatus non fuiſſet. Magnopere cauent ne cui quiſpiam calumniam ſtruat: ſiquidem in pœnam talionis incidat eſt opus, & quia ſemper turmatim ambulant, & operantur, quinque teſtes ad conuincẽdum peccatorem requiruntur: alioquin præſtito iuramento liberatur cum comminatione. Sin ſecunda & tertia vice accuſatur, ſub duobus aut tribus teſtibus geminatam pendet pœnam. Ipſorum leges paucæ ſunt, ac breues, & claræ, deſcriptæ omnes in tabula ærea, pendente ad valuas Templi. hoc eſt in columnis: & quidem in ſingulis columnis inſcriptæ cernuntur quidditates rerum metaphyſico ſtylo ac breuiſſimo. quid videl. eſt Deus, quid Angelus, quid Mundus, Stella, Homo, Fatum, Virtus, &c. Magno quidem ſale. & omnium virtutum definitiones ibi ſunt delineatæ. & Iudices omnium virtutum ſedile habent, hoc eſt tribunal, quilibet ſub ea columna, in qua virtutis, cuius ſunt Iudices, definitio extat: & cum iudicat, ibi ſedet, dicens. Fili tu peccaſti contra hanc ſacram definitionem, beneficientiæ, vel magnanimitatis, vel &c. lege. ac habita diſcuſſione, condemnat ipſum ad pœnam, cuius eſt reus, videl. maleficientiæ, abiectionis, ſuperbiæ, vel ingratitudinis, vel pigritiæ, &c. condemnationes autem ſunt certæ veræque medicinæ, & quidem ſuauitatem redolentes magis, quam pœnam.

Hosp. Iam te dicere oportet de ſacerdotibus, ſacrificiis, & Religione, ac fide ipſarum. *De ſacerdotib. & Religione ſacrificio & oratione.*

Gen. Summus Sacerdos eſt ipſe ☉. & omnes Magiſtratus, at primiores tantum. eorum munus eſt conſcientias expurgare. Itaque vniuerſa Ciuitas clancularia confeſſione, qua vtimur & nos, peccata ſua pandũt magiſtratibus: qui ſimul purgent animas, ac addiſcant quæ peccata graſſentur in populo. Deinde ipſi magiſtratus ſacri confitentur peccata propria tribus principibus ſupremis: & confitentur ſimul aliena, neminẽ tamen nominando, ſed confuſe, præſertim grauiora, & noxia Reipub. Ipſi tandem tres viri eadem peccata, ac propria ſimul confitentur ipſi ☉. qui proinde agnoſcit quæ peccatorum ge-

nera grassantur in Ciuitate, & succurrit oportunis remedijs. Tunc offert sacrificium Deo, & preces: ac prius confitetur peccata totius populi coram Deo publice in Templo super altari, quotiescunque necesse fuerit correctione, neminem tamen peccatorem ex nomine declarando. Itaque absoluit Populum commonendo, vt caueat ab eiusmodi criminibus; deinde, sua publice confitetur: deinde sacrificium offert Deo, vt Ciuitati condonet, & ipsam à peccatis absoluat, & doceat & defendat. semel in anno quoque Principes supremi singularum Ciuitatum subditorum quisque suorum fatentur peccata coram ☉, vnde nec mala prouinciæ ignorat, & humanis & cœlestibus remedijs proinde consulit omnibus, &c.

Sacrificium est huiusmodi: ☉ interrogat populum, quisnam ex eis velit se sacrificium Deo dare pro membris suis: & qui sanctior est seipsum offert. Tunc super quadrata tabula ceremoniis & precibus prælibatis ponitur, quæ nimirum per fibulas quatuor funibus quatuor alligata, pendentibus ex quatuor trochleis testudinis paruæ. & clamant ad Deum misericordiarum, vt acceptum habeat sacrificium illud humanum voluntarium, (non ferinum inuoluntarium, quod Gentiles faciunt) mox funes trahi iubet Sol, sacrificiumque sursum eleuatur ad centrum testudinis paruæ. ac ibi orationibus se dedicat feruentissimis: & cibus subministratur illi per fenestram à sacerdotibus circum habitantibus, sed parce, donec Ciuitas expiata fuerit. ipseq; oratione & ieiunio precatur Deum cœli, vt spontaneum acceptet sacrificium sui. & post 20. aut triginta dies placata ira Dei fit sacerdos, aut, (sed rarissime) reuertitur deorsum, sed exteriorem per viam sacerdotalem. & hic vir inposterum honore & beneuolentia tractatur multa, eo quod ipse se in mortem obtulit pro patria: Deus autem mortem non vult. Insuper viginti quatuor Sacerdotes super templo commorantur, qui in media nocte, & in meridie & in mane & in vesperi, quater videl. in die Psalmos canunt coram Deo: eorumque munus est inspectare stellas, & astrolabiis earum motus notare & effectus in res humanas, & vires pernosse. Idcirco norunt

norunt in qua Regione orbis quænam fuerit mutatio, aut futura sit, & in quo tempore. & mittunt exploratum si ita se res habeat, & notant prædictiones veras & falsas, vt possint ex experientia rectissime prædicere. Hi decernunt horas generationis, & dies sationis, & messis, & vindemiæ: ac sunt veluti internuncii, & intercessores, & copula inter Deum, & homines. & ex his vt plurimum sufficiuntur Soli. scribunt præclara: & scientias inuestigant. deorsum non descendunt nisi ad prandium & cœnam, vti spiritus ex capite ad ventriculum & iecur. Mulieribus non commiscentur, nisi raro ob corporis medicinam. Singulis diebus Sol ascendit ad illos, & ratiocinatur eum eis de his quæ nouiter inuestigauerunt in beneficium Ciuitatis, & omnium Mundi Nationum.

In templo inferne perpetuo vnus de populo adsistit orans coram altari, & alius singulis horis sibi succedit, sicuti nos consueuimus in supplicatione solemni quadraginta horarum. & hunc orandi modum vocant iuge sacrificium. post refectionem referunt gratias Deo in Musica. Deinde canuntur gesta Heroum Christianorum, & Hebræorum, & Gentilium, & omnium Nationum, & hoc delitiosum est illis. nemini quippe inuident. Canuntur Hymni de Amore, de Sapientia, & de omni virtute sub magisterio Regis sui. Assumit quilibet quam magis amat mulierem, & choræa exercentur honesta formosaque sub peristiliis. Mulieres gestant prolixos capillos consertos collectosque in modum vnum omnes in capitis coronide, eductos tamen in contextum cincinnum vnum. Homines vero vnum modo cincinnum attonsis circum reliquis crinibus: vnum velum, & vnum desuper caputium rotundum parum excedens capitis formam. Pileis in campestribus vtuntur: domi vero biretis albis, aut rubris, aut variis iuxta artem ac ministerium quisq; suum. Magistratus vero grandiusculis & pomposioribus. Ipsorum festiuitates magnæ sunt, quando sol quatuor cardines Mundi intrat, hoc est, in Cancrum, in Libram, in Capricor- *De festis diebus.*

pricornum, & Arietem & doctas formosasque exhibent actiones quasi comicas, & singulis Pleniluniis & Noviluniis festum celebrant: & in diebus, quando Ciuitatem fundauerunt, aut victorias reportauerunt: aut &c. & cum Musica vocum fœminearum, & cum tubis & tympanis, & bombardis. Ac Poetæ canunt laudes præclariorum Ducum & victorias. Veruntamē qui mentitur etiam in alterius herois laudem, punitur. Non potest poetæ munus exercere, qui mendaciter fingit. Hancq; licentiam iudicant esse orbis humani perniciem: eo quod auferat præmium virtutibus, ac aliis præbeat sæpe vitiosis, ex metu, vel adulatione, ambitione & auaritia. In nullius gloriam erigitur statua, nisi post eius mortem. Attamen viuens inscribitur in libro heroum, quicunque inuenisset nouas artes, aut arcana vtilissima, vel beneficium ingens siue domi siue militiæ in Rempub. contulerit. Non humantur corpora defunctorum, sed cremantur, vt pestis non suboriatur; & ipsa conuertantur, in ignem, rem tam nobilem ac viuam, quæ à sole venit, & ad solē regreditur. Item & ne Idololatriæ detur occasio. Remanent tamen statuæ ac picturæ Heroum: ipsasq; inspectant formosæ mulieres, generationi dedicatæ à Repub. Orationes fiunt ad quatuor angulos Mundi horizontales. & quidem mane primo ad Ortum Solis, deinde ad Occasum, deinde ad Austrum, deinde ad Septentrionem, è contra in vespere; primo ad Occasum, deinde ad Orientem: deinde ad Septentrionem, & deinde ad Austrum. & replicant vnum modo carmen, quo postulant corpus sanum & mentem sanam sibi ipsis, omnibusq; Gentibus; & beatitudinem. & concludunt; veluti Deo videtur optimum. Cæterum attenta oratio prolixa est, & in Cœlum effunditur. Idcirco altare rotundum est, & ad angulos rectos decussatim diuisum interviis, per quas ☉ intrat post quatuor repetitiones, ac rogat suspiciendo in Cœlum: Hoc illis obseruatur vt mysterium magnum. Vestimenta pontificalia sunt mirificæ formositatis, & significationis, instar Aaronis.

De Poetarum vsu. *De orandi ritu.*

Tempora partiuntur iuxta annum Tropicum, non autem sidereum: sed quotannis notant quantum temporis illud anticipet

De Astronomia in

cipet

cipet istud. Opinantur Solem perpetuo deorsum appropinquare: ideoq; peragrando circulos angustiores peruenit hoc anno ad Tropicos & Æquinoctia, antequam præterito; Aut videtur pervenire eo quod oculus humiliorē cernendo ipsum in obliquo, prius quoque pervenire ac obliquare conspicit. Menses lunari metiuntur cursu: annum vero Solari. Ideoque hunc illi non concordant vsque ad 19. annum, quando etiam caput Draconis suum perficit cursum. Qua de re nouam condiderūt Astronomiam. laudant Ptolomeum, admirantur Copernicum: etsi Aristarcum ac Philolaum ante illum. sed dicūt alterum numeros motuum notare calculis, alterum fabis: neminem vero ipsis rebus numeratis mensisque: ac satisfacere Mundo in moneta, significatoria, & non reali: Idcirco ipsi summo conatu hoc negocium perscrutantur: necessarium enim est valde ad agnoscendam Mūdi constructionem & fabricam: & num periturus sit, nec ne; & quando. & prorsus verum esse credunt IESV CHRISTI oraculum, de signis in Sole & Luna & Stellis: quæ stultis nostratum multis non ita apparent: quos Mundi interitus sicut fur in nocte comprehendet: ergo expectant illi seculi renovationem, forte & finem. Aiunt dubitationis plenum esse, num factus sit Mundus ex nihilo, aut ex ruinis aliorum Mundorum, aut ex Chao; sed verisimile existimant imo certum quod factus fuerit, & non ab æterno. Idcirco valde in hoc & in multis Aristotelem oderunt, quem Logicum appellant, non Philosophum. & ex anomaliis rationes contra æternitatem eliciunt plurimas. Solem & Stellas tamquam res viventes ac statuas Dei, & Templa, Altariaq; Cœlestia viva honorant, non autem adorant. Præ cunctis vero venerantur Solem. At creaturam nullam latriæ adoratione dignantur, hanc soli Deo exhibent: ideoq; illi soli seruiunt, ne incidant in tyrannidem & miseriam seruiendo creaturis in pœnam Talionis. & sub Solis signo Deum contemplantur, & cognoscunt, illumq; vocant insigne Dei, vultum, & statuam vivam: per quam lux, calor, vita, & rerum productio in inferiora defluit, & omnia bona. Idcirco altare instar Solis exstructum est. & Sacerdotes;

sacris & temporib. ciuilibus.

dotes Deum in sole adorant & in stellis, tanquam altaribus, & in Cœlo tanquam Templo. & implorant bonos Angelos tamquam intercessores, qui morantur in stellis, viuis domiciliis ipsorum. Nam & pulchritudines suas longe magis ostentasse Deum in Cœlo & in Sole, suo tropheo ac statua, fatentur. Negant excentricos & epicyclos Ptolemaicos & Copernicianos. Asserunt vnum esse modo Cœlum; Planetasque à se ipsis moueri, & eleuari, quando soli appropinquant & coniunguntur. ideoque & pigrius in ampliori circulo ad anteriora ferri, quorsum omnes ire contendunt: cum vero apponuntur Soli, paulatim inclinari ad recipiendum lucem ab eo, & breuiorē curriculum assumere, quia Terræ propinquiores sunt, itaque & celerius in anteriora ferri. & quando æquali velocitate cum fixis gradiuntur dici stationarios; quando celeriori, retrogrados secundum vulgares Astronomos; quando pigriori, directos ob maiorem lucem, quam excipiunt, eleuanturque &c. nam ex quadraturis, & in oppositionibus humiliari, vt ab illo nōn elongentur. Lunam vero & in oppositione ne dum in coniunctione eleuari, eo quod sub sole sit. Itaque stellas omnes quamuis ab Ortu in Occasum ferantur, videri è contra moueri: quoniam stellatum Cœlum velociter conuoluitur totum in 24. horis. ipsæque non ita velociter. sed relinquuntur in itinere: propterea que præuentas à Cœlo videri, retrorsum cieri. Lunam tamē nobis citimam, non videri in oppositione & coniunctione retrorsum currere vnquam, sed parum modo in anteriora tunc præferri, quando lumine multo aut superne aut inferne repletur. nam primum cœlum est tantæ velocitatis præ ipsa, quod non videri potest in anteriora ita ferri, vt excedat grad. 13. quibus ab illo deficit: ergo nec retrocedere. sed solum tardari, aut accelerari ante & retro. Vnde patet Epicyclos, & excentricos non requirere, vt eleuentur, & deprimantur, & repedent, & pigrescant. Profecto hoc affirmant, siderra erantia in certis mundi partibus sympathiam nancisci cum rebus supranaturalibus, ac ibi immorari propterea magis: ideoque dici in absidem erigi. Porro quare Sol in Septentrionali plaga plus immoretur

moretur quam in Australi, physicam reddunt causam, videlicet ibi eleuari ad terram comburendam vbi ipsa vires plures sortita est dum ipse excursitauit in meridiem, quando ortus est simul cum Mundo. Quapropter in Autumno nostro, & vere Australis plagæ Mundum incepisse asserunt, cum Chaldæis & Hebræis antiquioribus, & non sicut recentiores opinantur. Itaque eleuatus vt reficiat quod amiserat, plures immoratur in Septentrione, quam in Austro dies, ac in excentricum scandere videtur. cum hoc tamen incerti sunt an sol sit centrum inferioris Mundi, & an fixæ sint aliorum centra planetarum, & an planetæ aliis lunis, sicut tellus nostra, ambiantur. sed inuigilant adhuc inuestigationi huius veritatis.

Duo autem principia physica rerum inferiorum asserunt, scilicet Solem patrem, & Tellurem matrem. Aerem vero esse portionem cœli impuram: ignemque omnem à sole deriuari. Mare autem sudorem esse Telluris, vel fluorem combustæ fusæque Terræ in visceribus: ac vinculum aeris atque Terræ, sicuti sanguis spirituum & corporis animalium. Mundum animal esse ingens. Nosque in eius ventre viuere, sicuti vermes in ventre nostro. Idcirco non pertinere nos ad Stellarum & Solis & Terræ prouidentiam, sed Dei tantum: quoniam respectu illorum aliud intendentium nihil, quam sui amplificationem, casu nati sumus, & viuimus: respectu vero Dei, cuius illi sunt instrumenta, præscientia & ordine conditi sumus, & ad finem magnum destinati. Idcirco soli Deo obligati sumus vt Patri, & omnia ab eo recognoscere tenemur. Procul dubio credunt immortalitatem animarum, hasque post mortem associari Angelis probis, aut prauis, prout illis aut his in actib. præsentis vitæ sese similiores reddiderunt. Omnia enim sibi similia petere. De locis pœnarum & præmiornm parum à nobis discrepant. In ancipiti versantur, num alii mundi extra nostrum sint; ac furoris esse arbitrantur asserere, nihil esse: quoniam inquiunt, nihil neque intus neque extra Mundum est. Deusque ens infinitum non compatitur secum nihilum. De physica.

Principia metaphysica duo ponunt, ens scilicet, qui Deus est De metaphysica.

Mmm

GEN. Profectò si memoria tenuissem; & cura discedendi non sollicitarer, & metu, mirabilia profunderem. at nauim amitto nisi propere discessero.

HOSP. Per fidem rogo, hoc vnum ne cæles. quid dicunt de peccato Adæ.

GEN. Ipsi plane confitentur multam in orbe corruptelam grassari; Hominesque regi non veris superioribus rationibus, probos cruciari, & male audire, prauos dominari: quamuis infelicitatem vocent horum vitam beatam: Nam annihilatio quædam est, ac ostensio essendi quod non sunt, videlicet Reges, Sapientes, Strenui, Sancti, quod in veritate non sunt. ex quo argumentantur magnam in rebus humanis ex quopiam accidenti perturbationom subortam esse. & primo quasi oo pendebant, vt dicerent, cum Platone, orbes cœlestes in priscis sæculis reuolutos esse ab Occasu præsenti eo, vbi nunc Orientem dicimus: ac postea contratium assumpsisse cursum. Dixere etiam possibile fuisse, ab aliquo inferiori numine res inferiores regi, atque à primo numine sic permitti: sed hoc assertum stultum reputant. Ac stultius, quod Saturnus primo bene regnarit, ac deinde Iouem minus bene, deinde vero cæteros successisse planetas: quamuis fateantur Mundi ætates ordinari secundum seriem planetarum. creduntque ex absidum mutationibus post 1000. annos aut 1600. res variari insigniter.

De causa mundanorum malorum.

Hanc nostram ætatem assignandam videri Mercurio, tametsi à magnis coniunctionibus interuarietur; & Anomaliarum regressus fatalem vim possideant. Demum affirmant, hominem Christianum esse felicem, qui credere contentatur, quod ex peccato Adæ tanto contigerit perturbatio. opinantur etiam ex patribus in filios mala deriuari pœnæ, magis quam culpæ.

A filiis autem ad patres culpam reuerti: quatenus neglexerunt generationem, & celebrarunt ipsam præter tempus, & locum, & electionem Genitorum; aut educationem negle-

xerunt, aut praue natos docuerunt, instruxeruntque. Idcirco ipsi sedulam nauant operam generationi, & educationi, & aiunt pœnam ac culpam redundare in Rempub. tam filiorum, quam parentum: idcirco omnes hoc tempore in miseriis versari Ciuitates: & quod peius est, vocare pacem & beatitatem, ipsa mala: quoniam bona non sunt experti: viderique Mundum casu regi. At vero qui constructionem Mundi contuetur, & hominis Anatomiam (quam ipsi in condemnatis ad necem experiuntur sæpe) & plantarum & belluarum, & vsus partium, ac particularum earundem, cogitur Dei sapientiam ac prouidentiam altis acclamationibus confiteri: Itaque debere hominem Religioni se totum dare, propriumque Auctorem venerari semper: Hoc autem non bene perficere posse vel non facile, nisi qui Dei opera perquirit, & pernoscit, eiusque obseruat leges, & probe philosophatur in operibus suis. Quod tibi non vis, alteri ne feceris; & quæ vultis vt faciat vobis homines, & vos facite illis. Vnde sequitur, quod, sicuti nos à filiis & ab hominibus requirimus honorem & bona, quibus parum elargimur, plura nos debeamus Deo, à quo totum recipimus, totum sumus, & vbique in eo. laus illi in sæcula.

Hosp. Profecto cum hi, qui naturæ tantum legem norunt, tantopere propinquent Christianismo, qui nihil addit supra naturæ leges, nisi sacramẽta conferentia auxilium ad obseruantiam illarum, ego argumentum validum sumo mihi pro Religione Christiana, quod sit omnium verissima. quodque sublatis abusionibus Domina sit futura in toto Terrarum Orbe, vt præclariores Theologi docent, & sperant. Aiuntque idcirco Hispanos nouum Orbem inuenisse (quamuis inuentor primus sit Columbus maximus Heroum noster Genuensis) vt omnes Nationes in vnam legem congregentur. Ergo hi philosophi erunt testes veritatis, electi à Deo. hinc agnosco nos nescire quid agamus: sed esse Dei instrumenta. Illi cupiditate auri, & diuitiarum, nouas quæritant Regiones: Deus autem finem altiorem intendit. Sol terram exurere contendit, non quidem producere plantas, & homines, &c. sed Deus vtitur ipsorum

ipsorum pugna ad horum productionem. ipsi laus & gloria.

GEN. O si scires quid per Astrologiam dicunt, & ex nostris quoque Prophetis, de sæculo venturo. & quod sæculum nostrum plus historiæ habet, in annis centum, quam Mundus totus in 4000. pluresque libri editi sunt in hoc centenario, quam in 5000. & de inuentione mirifica Typographiæ, Archibugiorum, & vsus magnatis: præclaris signis, simulque organis congregationis Mudigenarum in vnum ouile. & qualiter dum fiebant synodus magnæ in trigono Cancri, absíde Mercurii Scorpionem procurrente, hæ mirabiles inuentiones acciderunt à Luna & Marte potentibus in hoc trigono ad nauigationem nouam, nouaque Regna, & arma noua. At cum mox intrauerit Saturni Absis in Capricornum, & Mercurii in Sagittarium, & Martis in Virginem, post primas synodos magnas, & visionem nouæ stellæ in Cassiopea Monarchia noua insurget, & reformatio legum, artium; & prophetæ: & renouatio. & aiunt, Christianismo emolumentum magnum inde portendi. At prius quidem euelli, & extirpari, deinde ædificari, & plantari &c. dimitte me, quoniam habeo, quæ agenda mihi sunt. Hoc tamen non te lateat, eos iam inuenisse Artem volandi, quæ vna Mundo deesse videbatur & in proximo ocularia expectare, quibus occultæ stellæ videantur. & auricularia, quibus cœli audiatur harmonia.

HOSP. Hem? ah, ah, ah, perplacet quidem. sed Cancer est signum fœmineum Veneris & Lunæ, quid potuit benefacere in aere, cum sit aqueum?

GEN. Ipsi autem fœminam adducere fæcunditatem rerum in Cœlo, & vires minus robustas respectu nostri dominari. Vnde scimus in hoc sæculo muliebre regnum præualuisse, sicuti Amazones nouæ inter Nubiam & Monopotapam, & apud Europæos regnauit Russa in Turchia: Bona in Polonia: Maria in Vngaria: Elisabeth in Anglia: Catherina in Gallia: Blanca in Etruria: Margarita in Belgio: Maria in Scotia: Isabella in Hispania, inuentrix noui Orbis. & poeta huius sæculi à mulieribus orditur.

Le Donne, i Caualier, l'arme, egli amoris, & quidem maledici poetæ & hæretici grassantur, ob Martis trigonum, & hospitium Mercurii Apogeo præstitum: & ob Venerem & Lunam loquuntur semper de re meretricia & pathica. & viri omnes effœminari cupiunt in sexu, & voce, nam vocantur Vossignoria. |& in Africa vbi Cancer & Scorpio præualet præter Amazonas extant in Fez & in Marocco lupanaria publica effœminatorum, aliæque spurcitiæ innumeræ. Non tamen ideo trigonus Cancri (quia tropicus est, & exaltatio Iouis & Apogeum Solis, & Martis trigonus) veluti per Lunam & Martem & Venerem nouam inuentionem hemisphærii exhibuit, ac mirum circumeundi totum Orbem iter, & muliebre imperium; & per Mercurium & Martem typographiam & Archibugium, non etiam in causa fuit, vt fiat magna legum mutatio. Nam in nouo orbe, & in cunctis littoribus Africæ & Asiæ Australibus præsertim, radices fixit Christianismus, per Iouem & Solem, inclinantes & significantes in rebus diuinis, & arbitrariis; in humanis vero naturalibus etiam causantes; in Africa vero secta Setifi, per Lunam & Martem: In Perside autem secta Alle instaurata à Sofio per Venerem & Iouem, cum mutatione Imperii in his Regionibus simul. sed & in Germaniam, Galliam, Angliam, & totum fere Aquilonem Europæum hæresis grassatur dira libidinis & bestialitatis amica ex Marte & Venere & Luna ibi potentibus, & liberarbitrii humani expultrix. Hispania autem & Italia ob Sagittarium & Leonem, signa ipsarum remanserunt mordicus in veritate legis Christianæ, ac puritate, vtinam & in moribus. Ex Luna autem & Mercurio Solares hi habent nouas artes adiuuante Solis absidè. nam in aere hæ possunt stellæ ad artem volandi; & quod aqueum in regionibus nostris ac natans, sub æquatore est aereum, ac

Sidera sunt diuinarum rerum signa tantum. Humanarum vero signa & causæ inclinantes tantum. Naturalium vero signa & causæ vel agentes

Inclinantes, vel interdum cogentes. & quum hæresis est opus carnis. teste Apostolo, à carnali enim prudentia mens mouetur ad hæresim. propterea super corpus & sensum sidera directe agentes sunt causa etiam hæresium, prout affectus prauitati se homo dedicat.

acvolitans ob situm Terræ ad Cœlum apricum magis. & nouam condidere quidem illi Astronomiam, vt in altero hemisphærio ab æquatore ad Austrum domus Solis sit Aquarius, Lunæ Capricornus, &c. & omnia signa, & potestates inuertunt. & ita necesse est ex ui Naturæ. Euax! ecquantum didici ab his sapientibus de mutationibus Absidum, & excentricitatum, & obliquitatis, æquinoctiorum, & solstitiorum & polorum, & figurarum Cœlestium confusione in spatio immenso Mundi machina nutante. & de symbolis rerum nostrarum cum eis, quæ sunt extra Mundum nostrum. & quantum mutationis sequatur post synodum magnam in Ariete & Libra, signis æquinoctialibus in restauratione Anomaliarum: quæ stuporis plena sequantur post magnam coniunctionem in confirmatione decreti eius, & mutatione & renouatione Orbis. Sed tu quæso, ne me amplius detineas facienda restant multa: & scis, quibus sollicitor curis. Alias. Hoc tamen non omittam, quod ipsi libertatem humanam prorsus adstruunt, & dicunt, quod si quadraginta horæ, quibus cruciatus est philosophus magnus inter eos ab hostibus, crudelissime, non potuere illum cogere ad confitendum ne verbulum quidem de his quæ requirebant, eo quod silere statuerit ex animo: nec stellas ergo, quæ à longe & suauiter mouent, posse cogere nos ad operandum contra decretum nostrum. At quia in sensum mutationem insensibilem suauemque faciunt; qui plus sensum quam rationem sectatur diuinam eis subiugari. Nam & constellatio quæ de hæreticorum cadauere vapores fœtidos eduxit, eadem eodem in tempore ex fundatoribus Iesuinæ Religionis, & Minimorum & Cappuccinorum, exhalationes fragrantes virtutem eduxit. & sub eadem Fernandus Cortesius in Mexico Diuinam CHRISTI Religionem propagauit.

Quæ autem MVNDO nunc imminent plurima alio in sermone complebo tibi: HÆRESIS quidem

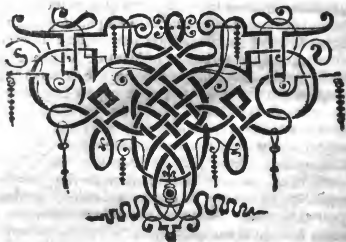
est

est inter opera carnalis sensus à S. Paulo enumerata, stellæ autem in sensualibus ad illam inclinant iuxta modum inclinati; in rationalibus vero ad legem rationalem, veram, & sanctam Primæ Rationis, Verbi Dei, sempei laudandi, Amen.

HOSP. Expecta, expecta, modicum &c.

GEN. Non licet, non licet.

FINIS.

QVARTA

F. THOMÆ CAMPANELLÆ

PHILOSOPHIÆ REALIS

PARS QVARTA,

Quæ est

DE OECONOMICA,

in aphoriſmos digeſta.

De elementis, eſſentia, fine, diuiſione & varietate familiæ, ac comparatione cum ſuo toto & partibus.

CAPVT I.

ARTICVLVS I.

QVONIAM familia ciuitatis ſiue Reipublicæ pars eſt, pars autem, quatenus pars, eundem cum ſuo toto finem habet: exiſtimandum eſt, haud recte finem familiæ & œconomi diuitias, ciuitatis vero ac politici vitam felicem, peripateticis eſſe poſitum. Vita igitur felix vtriuſque finis eſto. *Finis œconomi.*

2. Homo viuit in ſeipſo, in filiis, in fama, & in Deo. Quoniam vero omnes tandem deficiunt vitæ, præter illam qua in Deo æternamur; aſſerendum eſt, politicum hoſce fines omnes

respicere, sed tamen omnes vitæ postponere æternæ, itemque ad hanc ipsam omnes viuendi formas dirigere; sic & Oeconomum bona vtilia vitæ in se, & in fama, & in filiis procurare, at quidem hæc omnia ad summum æternum dirigere bonum.

3. Quanquam commodius in familia vnus, & repub. plures, gubernent; nihilominus in hac & in illa plures possent gubernatores præesse. At melius, si vnus cum multorum consilio participioque regiminis. Igitur vxor in œconomia partem habet gubernationis, & architriclinus, & filii maiores, & alii, &c. Sicut in republ. rex, regina, prorex, iudices, &c. Potest etiam sic institui ciuitas in communitate, vt sit tota, quasi familia vna: quemadmodum Socrates docet, & S. Clemens, & nostra Ciuitas Solis, quam in quæstionibus super tertium librum Epilogismi defendimus.

Definitio familiæ ex definitione ciuitatis.

4 Quemadmodum ciuitas est conciuium & familiarum vnio ob communem conseruationem indiuidui ac speciei, diuersis distributarum officiis ob diuersos vsus necessitatesque, quibus necessaria vtiliaq; bona præsenti ac futuræ vitæ procurent; sublataq; officiorum diuersitate nõ esset amplius ciuitas, & sublato fine, qui est vita aut conseruatio felix, nequaquam amplius esset ciuitas; ac deniq; sublatis vtilibus bonis, quib. seruatur, perditur ciuitas: sic familia (regulariter loquendo) est vnitas maris & fœminæ, & seruorum rationalium & irrationalium, variis distributorum officiis ob vsus necessitatesque varias indiuidui atque speciei: ita quod sublata officiorum varietate non est amplius familia; sublato quoque fine, qui est felix conseruatio, non est familia; ac sublatis tandem bonis exterioribus, quibus conseruatur, perditur familia. Quapropter milites plures in vna domo, non faciunt familiam, eo quod sunt quasi membrum vnum: vtq; Apostolus ait, *si totum corpus est oculus, non erat corpus*. Neq; scholares plures cum suo præceptore in domo vna efficiunt familiam: siquidem finis ipsorũ non est cõseruatio sui ipsorũ cõgregationis & cõmunitatis, sed addiscere scientias. Itẽ si qua societas in vnum cõstet ex marito, vxore, filiis seruisq;, quæ pane & vestimentis & domicilio ad habitandum

dum careat, quamquam sit familia huiusmodi societas, subito tamen dissoluitur, singulis abeuntibus ad victum cæteraque necessaria sibi comparandum vbicunque inuenerint.

5. At vero quid de mendicantium monachorum monasterijs dicemus? Hi namq; vxoribus ad conseruationem speciei carent; nec bona possident, vnde indiuidua nutriantur; nec officia habent varia, victui comparando destinata. Item si etiam domicilio, quemadmodum Zingari, carerent, sicut olim monachi & eremitæ multi vixerunt; multo minus familiam efficere dicendi essent. Nihilominus tamen pars reipublicæ sunt. Ergo, &c. Sunt etiam in regno Fezæ & Marochi quidam Machumetani religiosi, Morabitæ vocati, habitantes monasteria vndique clausa muris, in quorum singulis vnus monarcha principatur cum vxoribus quatuor & plusquam quadraginta concubinis, suis quaque cellis conclusis, & filiorum multitudine ibidem; mortuoque monarcha primogenitus in regimine succedit. Quid de his dicemus? Suntne familia, annon? Alij extant viuendi partiales cœtus in regionibus mundi diuersis; videlicet Brachmani in India, Bongi in Iapone, Amazones mulieres intra Nubiam & Monomotapæ regnum, quæ absq; masculis degunt. Vnde videntur nec de omni familię forma locuti esse philosophi, præcipueque Aristoteles; aut ex præfatis formis familiæ minime confici. *Obiectio.*

6. Respondeo. Quemadmodum corpus humanum exstare nequit, in quo omnia membra sint manus tantummodo, aut oculus, veluti apostolus recte demõstrat; sic neq; ciuitas fieri potest, in qua omnes sint actiui, aut omnes contẽplatiui. Constat n. homo anima corporeq;. Ad corpus autẽ seruandũ actiua indiget vita, quæ cibum, vestitum, & tectum procurat. Ad cõseruationẽ vero animæ, indiget religione, doctrina, scientijsque varijs. Quæ etiã actiuæ conferunt vitæ, vt nimirũ sciat, qua ratione propter bonũ corporis operari debeat. Actiua quoque contẽplatiuæ confert, dum corpus, contemplantis animæ vas, gubernat, curisque exteriorum bonorum mentem exonerat. Quapropter in ciuitate sunt familiæ nonnullæ, cõtemplationi *Respõsio.*

ſolummodo dicatæ: quales religioſi cœtus, doctrinarum ſcholæ, ac templa. Sunt & familię actioni tantummodo incumbentes, vt milites & agricolæ. Aliæ tandem ex ambabus ſunt commiſtæ partibus: quemadmodum philoſophorum domus. Sed profecto elementum politicæ familia vere eſt, ſufficiens conſeruationi indiuidui ac ſpeciei. Quamobrem monachi, ſpeciem per ſe conſeruare non valentes, aggregant ſibi quaſi per adoptionem ac ſucceſſionem filios aliorum. Porro bonis quoq; carentes, quibus indiuiduum ſeruent, ab aliis petunt victum, veſtitumque, quibus ſpiritualia ipſi bona communicant. Sic ergo conſulunt familię propriæ, excludendo neceſſitatem habendi vxores ſpeciei gratia, & bona fortunæ poſſidendi indiuiduorum gratia: ac ſimul publicis vtilitatibus per contemplationem operam nauant, perque doctrinam, quam verbo & exemplo propagant: porro &, per orationes ad Deum, eius nobis adſciſcunt auxilium; noſtramque deificant plusquam egregie naturam. At Morabitarum familia à noſtris longe differt. Nã licet ſpeciei naturaliter proſpiciat, haud tamen ei proficit, ad quem inſtituta eſt, fini: ſiquidem manere cum fœminis pluribus intra ſepta monaſterii clauſum, ac quotidie in earum amplexu & conſortio deliciari, nunc hanc nunc illam ad cupidinem accerſendo, omnem contemplationem ſcientiamque euertit. Quas ob res ignorantiſſimi ſunt Morabitæ omnes, ſuperſtitione pleni, porcinamque viuunt vitam. Nec pars Reip. dici ſic poſſunt, vt membrum corporis; ſed ſicut vermis intra membra vel ventrem natus, qui corpus vorat, nec toti prodeſt, ſed obeſt, illud infeſtando, cibumque eidem ſubtrahendo. Quod ſane ex hoc probatur, quia inter illos nulla eſt religioſitas ſcientiaque, ſed ſuperſtitio ignorantiſſima; putantque ſibi licere, quamcunque, etiam non ſuam, in plateis obuiam habuerint mulierem, brutorum more ſubagitare. Porro ſicut olim homines elementa ac beſtias adorauerunt, ſic populi Africani hoſce ignauos beſtialeſque homines colunt. De ſectis familiiſque aliis, quæ ſunt in mundo, aliquid melius legimus in hiſtoriis. At profecto cum nec animæ à corporibus nec corpora:

pora:

pora ab animabus seorsum in repub. humana viuere queant, fit vt in cunctis præfatis familiis functiones actiuæ & contemplatiuæ, & mistæ & variæ reperiantur; suppleturque speciei indiuiduoque per artem, vbi natura sequestratur. Sic Amazones, Bongi, &c. sibi consulunt.

7. Familia igitur, cum pars ciuitatis sit instar humani corporis formatæ, habet & ipsa loco animæ virum & mulierem; loco corporis, domicilium; loco exteriorum bonorum, seruos, animalia & villam: quemadmodum videlicet ciuitas ciues pro anima habet; habitationes & mœnia pro corpore: territorium, animalia seruosque, bonorum exteriorum loco.

De institutione familiæ ac gubernatu, qui in acquisitionem, conseruationem, & fruitionem, seu dispensationem partitur, iam dicendum esse.

CAPVT II.

ARTICVLVS I.

1. POlitici hominis est, familiam prius instituere, deinde vero gubernare.

2. In institutione vxorem, domicilium, seruos, aliaque exteriora bona comparare oportet.

3. In gubernatione exequi debet, prout institutum est. Et quoniam gubernare est conseruare, ac in finem suum rem gubernatam perducere, idcirco necesse habet, conseruatiua bona acquirere, acquisita conseruare, ac tandem eis vti, & dispensare. Deque hisce actibus nunc nos manet oratio.

De habitaculi institutione.

Articvlvs II.

1. Bonus Oeconomus prius habitationem parat, veluti natura prius format corpus, in quo habitatura est anima.

2. In domus ergo fundatione plura considerabit. Primo, vt aer sit salubris, & hyeme solem intus excipiat multum; & in æstate cæterisque temporibus, salubres ventos, quales sunt in regione nostra boreales occidentalesque. Nec in loco humiliori ciuitatis struatur, vbi crassus pigrescit aer; & pluuiæ & immunditiæ ciuitatis iacent congeruntur que: nec vbi parua lux & breuis, modicaque serenitas.

Secundo locus eligendus, in quo possit domus in seditione se defendere, cum euenerit; & introitum facilem rebus ad victum spectantibus præbere: sitq; vicina salubribus aquis, vel intus scateat fons; item foro, & templo, cæterisque principalibus locis. Item, si fieri potest, vbi absint malleorum ictus, & artificum rumores: quibus licet attenuetur aer, tamen sensus & contemplatio infestantur.

Tertio, vt commoda cunctis officijs domesticis rerumq; necessariarum conseruationi ædificetur. Igitur portam magnã vnam habebit, qua importetur necessaria, & cunctis introitus pateat; alterumque ostiolum falsum occultumque vtiliter; itẽ cortem amplam. Bonumq; videbitur, si peristylia quasi monasteriorum, claustra vulgo vocata, intrinsecus exornent muros. Hic vero in maxime ima domicilii parte, quæ aliquando sub terram conditur, rerum liquidarum; vt olei, vini, & huiusmodi ædiculæ parentur: hæc enim vmbram frigusque ad sui conseruationem requirunt. Adsit equorum habitatio, sed minus humida: itemque canum altera vtilium: vtraque ad meridiem vel occasum versa. liquidarum vero ad boream. Porro ad planitiem vel paulo superius prope portam ædes sint seruorũ ignobilium & custodum domicilii totius: interius vero instrumentorum rusticorum, & equestrium, & armorum. omnia autem

sic

ſic diſtincta iacebunt, vt ſubito quærentibus offerantur. Paulo ſuperius, poſt aliquorum graduum adſcenſum, dominorum ædes ſuperſtruantur, ſcil. mariti, vxoris & liberorum, ad omnem plagam cœli; æſtiuæ ad boream, hyemales ad auſtrum, autumnales & vernales ad ortum vel occaſum, prout aeris & loci oportunitas decernet. Aulæ quoq; maiores inter illas formentur. Idcirco figura quadrata huic domui congruens erit. In ſuprema palatii parte ancillarum & puerorum ædes ſuperſtruantur, ita tamē, vt ſuper tectum herile pro tempore non incedāt: & aliquorum armamentorum ſedes, & rerū humiditati craſſæ inimicarum fiant, veluti leguminum, frumentorum, pulueris bellici, & ſericorum. At vbi commoditas id negat, in inferioribus locabuntur cubiculis prope piſtrinum & culinam, in horreis importationi exportationique idoneis: ita tamen vt aridæ res in humidis non condantur ædibus, nec, quæ frigus amant, in calidis. Aulæ totius magiſter, & ſerui nobiliores in ſecundo ordine ædium, aut in eodem cum herili habitabunt; ſic tamen vt ad fœminas aditus & ad heros intercludatur, præterquam his, qui ſecretiora tractant herilia negotia domeſtica.

Quarto neceſſe eſt ciſternam intra cortem, aut fontem habere; vel fluuii tranſitum per aquęductum communem, quē Neapolitani Formalem appellant; item lauatoria loca: proindeque machinas artificioſas, per quas aqua aquæductibus æreis in ædes omnes, ſed præcipue in refectoria, ſeu cœnacula, maxime autem in culinam exili vnius manubrii agitatione feratur: vt mechanici recentiores reipſa oſtendunt. In culinam autem non niſi coquus, eiuſque diſcipuli, & quorum intereſt, intrent vnquam, Pueri autem, per feneſtellam in pariete vel oſtio culinæ fabrefactam, excipiant dapes. Fiat & feneſtella fœminis, ne in communem aulam egredi opus habeant; qua per interſtructam rotam ligneam, quali ſanctimoniales in ſuis monaſteriis vti ſolent, accipiant à ſeruis, exhibeantque neceſſaria.

3. Vbi tot requiſita haberi nequeunt, & qui pauper eſt, domum ſibi paret, quam poteſt meliorem, iuxta iam deſcriptæ

imita-

imitationem. Vbi autem portatiles sunt domus, quemadmodum apud Abissinos & Tartaros, & olim apud Veientes in Italia, locus, tempus & commoditas habitaculo legem præbebunt.

De vxoris & coniugii institutione.

Articvlvs III.

1. Cvm mas & fœmina sint prima reipubl. elementa, ex quibus omne ferme bonum malumque ciuitatis dependet; consulendum esset coniugiis, vt non nisi secundum naturalem conuenientiam matrimonia celebrarentur, vt proles generosa fiat. Conuenit autem viro macro crassa pinguisque mulier; & econtra: iracundæ fœminæ mansuetus mas: vtque sint corpore prægrandes, ad generandum apti alios, vnde respub. successione meliori æternetur. Est siquidem matrimonium sacrosanctum vinculum à Deo institutum, cum ad propagandam speciem, tum vt mas & fœmina mutuo sese adiuuare possent, & cum gaudio ac honestate viuere. Quapropter diuisit Deus sexum, fecitque mulierem blandam, mollem, timidam, cautam, piam, tenacem; videlicet vt semen exceptum foueret, generaret, educaretque prolem, & vt rem familiarem custodiret seruaretque domi: masculum econtra robustum, confidentem, pugnacem, prudentem, videlicet vt seminaret, generaret, instrueret defenderetque prolem atque vxorem, & vt compararet rem familiarem foris, & imperaret. Quamobrem ii modo, qui ad præfatos fines idonei sunt, copulãdi essent matrimonio, ex physicorum prudentumque senum consultatione; non secundum dotes aut exteriores diuitias, sed secundum animi corporisq; bona. Sic rex, verbi gratia, melius consuleret sibi ac reipublicæ, si natum suum potius mulieri, quæ sub ditione eius sit quam optima, prudens, formosa, robusta, fœcundaque; quam reginæ alteri ignauæ, deformi, imbecillæ, ad prolem ineptæ, coniungeret. Idem dico de ciuibus cunctis proportionaliter. Vide Ciuitatem Solis.

2. Fœmi-

2. Fœmina matrimonio est bona, non minor annis nouendecim lunaris fœminei cycli. Ante enim ætatem hanc nō est ad prolem robustam progignendam idonea: semen habet debile: & cum intumuerit, ventris exterior pellis disrumpitur, sæpeque & vulua incommodatur. Masculus conueniens erit post vigesimum septimum annum: quamuis Plato & Aristoteles trigesimum sextum assignent. sed regula eorum nostris tēporibus ardua est, potiusque congruit borealibus frigidis nationibus, quam climatibus nostris. Necesse est omnino, marem ætate prouectiorem esse, quoniam tardius maturatur quā fœmina secundum naturam; sicuti & plantæ robustiores tardius quam debiliores. Item virtus actiua potentior & maturior quam passiua requiritur. Item vt sit aptus ad prolem robustam progignendam, & ad familiam regendam. Aristoteles cum Hesiodo dixit, vxorem puellā accipere oportere, vt tuis moribus illam assuescere possis à principio: nec alium amorem prægustauerit. Hoc dictum profecto verum est vbi venereæ voluptatis & iocundæ societatis ratio modo habetur: sed quoniam coiugii principalior finis est liberorum generatio educatioque, quod nulli compertum non est, hoc ante omnia reputandum venit. Quin ipsemet Aristoteles secum pugnat: quippe qui in primo Oeconomicorum optat cum Hesiodo vxorem puellam, in septimo autem Politicorum non nisi decem & octo natam annos; quod à Platone accepit; Porro Hesiodus de ancilla, non de vxore loquebatur: & sic eius rationes currunt: Plato autem de vxore, cuius rationes in politicis Aristotelis sunt meliores, videl. generationis melioris gratia oportere iuuenem non puellam accipere: vtque à principio venereis non assuescat, ne incontinentiam & meretricios mores ebibant.

3. Dotem non exiges ab vxore, viribus corporis animique ornata. At si & illam habere poteris, melius tibi consultum puta. Apud alias nationes masculus dotem fœminæ exhibet. Sed rationem naturalem sequentes, dicimus, habentem non habenti, siue mari siue fœminæ, dare oportere; vt respubl. æqualitatem, sui conseruatricem, vndique procuret. Pernicies

est,vbi diues diuiti ad matrimonii finem inepto copulatur;nec ætatis,nec virtutis,nec virium habetur ratio. Vide librum tertium. Videtur tamen consuetudo Romana melior. Vir enim si fœminam vt sociam tractare debet, non vt ancillam;& hoc oneri sibi est,non autem vir vxori:soluat vxor dotem,qua conditionis suæ inertis onera sustentari queant.

De villæ institutione.

ARTICVLVS IV.

1. POst vxorem conuenit perfectioni familiæ Rus, seu villa, vnde victus vestitusque comparatur. Porro ex cunctis artibus optimæ sunt Agricultra ac pastoralis: cum ad bona animi,quoniam distrahit animum à fraudulentis artibus, quales sunt nummularia,& negotiatoria, & à vilibus, qualis cauponaria,cupedinaria,& consimiles: tum ad bona corporis, quoniam efficiunt hominem sanum, robustum, pulcrum virili non effœminata pulcritudine,aptumque ad acquirendum, defendendamque domum. Præterea naturale est homini, nutrimẽtum ex propria,quæ Tellus est,accipere matre,ideoque ipsam colere; quoniam cibum, aquam, vinum, oleum,& liquores alios,tanquam lac ex mammillis,subministrat: non autem effodienda est euiscerandaque, vt metalla & saxa, vtilia solummodo humanæ naturæ affligendæ, eruantur. Quapropter religiose Romani Italicam tellurem per metallarias artes exenterari vetuerunt, ne, quasi Nero matricida, quid in ventre gerat mater, introspiciendi cupidi viderentur. Omnes porro artes reipublicæ vtiles sunt: sed vir sapiens eas præoptabit, quæ naturæ, iustitiæ; & corporis animique saluti vtiliores existunt.

2. Rus ergo tuum tantæ erit amplitudinis,quanta familiæ tuæ sufficienter frumentum dare potest, & aliquid plus. Item vt diuidi queat in partes, quarum vna hoc anno fructificet,altera otiosa sit; in sequenti vero anno econtra, ista fructificet,

ficet, illa vacet. Item seorsim intra rus sepies hortum duplicem; in quorum vno medicinales herbas omnes plantabis, in altero vero quascunque vtiles victui humano, tuæ familiæ sufficientes.

Aliam terræ portionem, vineæ aptam & collibus ornatam, eliges Baccho: aut arbustis consitam. Necesse est quoque syluestrem portionem nemoribus occupatam habere, bobus, cæterisque agriculturæ dicatis animalibus proficuam; itemque aucupio & venationi. Erit etiam, quæ vacat portio, pasculum bobus & pecudibus: sic enim vtilitas non deerit omnino: ac sequentem in annum fœcundabitur eorum stercoribus longe melius. Habes quoque sepes portatiles pastorales, viminibus contextas, ponendas auferendasque in annuis terræ distributionibus, & ad animalium cõgregationem, & tutamen. Oliuetum quoque in ficcioribus lapillosis & editioribus locis facies. Fructiferisque plantis terram distingues, & ornabis. Habeant Calabri nostri sycomoros ordine positos in campestribus ad sericorum alimentum.

3. Ædificabis in villa domicilium, vbi custos & serui, & canes molossi, & instrumenta rustica, seruentur. Item horrea, in quibus fructus aliqui recondantur, & quæ ad rusticorum victum & vestitum, & dormitionem pertinent. Ibidem equorũ quoque & asinorum stabulum habebis. Item sacellum, in quo diebus præcipue festiuis conueniant, intersint sacris, Deo, sese operaque sua commendent; nec huiusce rei obliuisci patiantur se inuicem, sed moneant doceantque. In palatii fastigio quasi vexillum habebunt, signum quoddam ventos omnes ostendens: vnde sciant, quis ventus quibus rebus prosit & obsit, & quibus soleat spirare temporibus. Pars ædium superior formosiorque rite concinnata fiet heri caussa & natorum, si quando voluptatis gratia aut venationis aut vtilitatis, rus videre cupiuerint. Necessarius est etiam fons, aut cisterna, aut riuus, in atrio domus. Omninoque fiant iuxta regulas superius expressas, prout habitus rerum permittet.

4. Bonum quoque fuerit, pro qualitate soli regionisque, equorum armentum & boum, item pecudum pecorumque greges, alere; fructuumque eorum casas facere, ceterisque rebus necessarias.

De seruorum rationalium, irrationalium, & naturalium, &c. institutione.

ARTICVLVS V.

1. Optima Oeconomi possessio sunt serui. Sunt enim instrumenta eius rationalia; & per ipsos & ab ipsis virtus eius in omnes diffunditur œconomicas actiones. Etenim dominus immediate mouet rationale instrumentum, qui est seruus. Rationale autem mouet instrumenta animalia, videlicet boues, equos, canes, pecudes. Instrumenta vero animalia mouent instrumenta artificialia, quæ sunt aratrum, currus, trapetum, pistrinum, &c. Instrumenta postmodum artificialia mouent naturalia instrumenta, eorumque obiecta: quæ sunt tellus, frumentum, oliuæ, vites, aliæque plantæ & res, ordine quodam mirifico. Possunt tamen instrumenta rationalia in omnes effectus absque aliis instrumentis, præterquam artis plerumque. Quas ob res summo iudicio œconomus rationalia instrumenta, quibus sua virtus cunctis communicatur effectibus, adsciscere curabit.

2. Serui tot numero erunt, quot domesticis rusticisque functionibus exercitiisque sufficient. Rusticorum erit partitio, vt alii pecora custodiant, alii lacticinia curent, alii agriculturam, alii bestias, &c. Sitque vnum caput & magister ipsis; qui in ruris palatio habitet, sciens scribere in libro expensas, introitus, exitus, & fructus qui colliguntur: singulisque Kalendis hero rationem reddat: puniatque alios, præsertim mancipia & puellos, in minimis; in magnis vero & grauioribus hero referat: notetque, qui segniter & qui strenue laborant, & qui &

quare

quare ab opere desistunt. Nec, nisi de consilio vel testimonio aliorum duorum inter eos optimorum, hoc & alia quam plura capessat tractetque.

3. In ciuili etiam domo numerum seruorum numerus functionum constituet. Sit ergo coquus vnus vel plures, pro familiæ magnitudine, qui dapes paret cibariaque omnia. Alius qui emat quæ ad victum pertinent: & idem in familia parua erit coquus & expensor; in exiguis pauperculis, ancilla vel ipsa vxor. Alius scriba requiritur, qui sumptuum rationem habebit: hic etiam in paruis domibus est heri secretarius, epistolarum scriptor & conseruator. Alius, quem dispensatorem vulgo vocant, claues officinarum olei, vini, frumenti, leguminum, curabit: aut plures tales erunt, pro familiæ quantitate. Cubicularius etiam necessarius videtur, qui vestimenta heri atque personam curet: sed vbi mulieres cohabitant, melius fortasse curabunt vestes, & vxoris personam: cubicularius vero domino operam nauabit. Necessarius quoq; videtur, qui equorum curam gerit, sicut & currus Neapoli, & gundulæ Venetiis: in magna vero domo vnus est præfectus stabulo, pluresque seruiunt in eo. Adduntur pedissequi, qui stafferii vocantur; qui herum præcedunt, tanquam annunciantes eum, parantesq; viam, & defendentes: & pueri, qui subsequuntur, mitia tractantes seruitia. Id tamen videtur meræ vanitatis specimen. Sufficit enim puer vnus, personę vt famuletur; & stafferius vnus ad eiusdem tutamen, & curam equi. In repub. autem bene ordinata superfluitates huiuscemodi non admittuntur.

4. Illud autem valde cauere debet familiæ princeps, ne superfluat seruorum numerus, & vbi vnus vni functioni seruitioque sufficit, duo non applicentur: nam & deterius functionem promouebunt, altero in alterum curam reiiciente; & plerumque otiosi sunt, domum implent lasciuia, lenocinio, ludis, mendaciis, dicteriis, otiositate, aliisque vanitatibus sceleribusque, familiam pessumdantibus.

5. Ex vxoris parte necesse est mulierem vetulam bonorum morum exemplar ex propria consanguinitate habere,

quæ in iuuẽtute honeste vixerit: hæc sit quasi custos vxoris, & ancillarum magistra, & exercitiorum earundem curatrix. Item fœminam vilem, seu emtitiam seruam, quæ vilia seruitia tractet. Item vnam vel duas ancillas nobiliores; aut etiam plures pro familiæ magnitudine ac nobilitate: harum erit, dominæ operam nauare, in supellectile laborare, texere, filare, sicut Calabræ mulieres, & Romanæ olim, (quod & Salomon & Homerus in illustribus fœminis commendant) nunquam vero in otio degere: alioquin amoribus operam dabunt, ipsos quoque equorum seruos sollicitabunt. Nihil enim deterius, quam otiosa puella.

6. Præterea quemadmodum fœminarum magistram, sic & seruorum magistrum habere conuenit, quem vulgo Maiordomum vocant. Et in illustribus familiabus pincerna, & pistor, & qui in mensa secat in frusta carnes, & epulas porrigit, & magister aulæ, habentur. Præterea alius, qui seruos literas doceat seruiendique artes, earumque finem, & bonos mores; puniatque defectus culpasque. Alius adhiberi solet magister saltandi in choræis, alter equitandi, alter arma tractandi, aliique aliorum nobilium exercitiorum. Proinde curandum, ne ludis taxillorum & alearum aliisue huius generis assuescant; qui auaritiam generant, rapacitatem, periuriã, fraudes, malosque mores: sed ii sint ludi, qui virtutem & robur addant.

7. Habito seruorum numero, de eorundem conditione dicendum videtur. Nec nimis timida seruorum genera instituit Aristoteles, quoniam non ferunt laborem; nec nimis fortia, eo quod his non commode imperatur; nec eiusdem linguæ, præsertim barbaræ, ne factiones in domo faciant. Equidem puto conditiones huiusmodi optari posse, non autem facile haberi. Quod diuersarum sint linguarum, facile vtileque puto; ne, vna cuncti ignotaque loquentes lingua, herum liberosque fallant, seque inuicem moneant inscio te, si quid mali facere aut effugere decreuerunt; nec inter ipsos aliosque tuos familiares contẽtio & secta fiant. At, quoad mores, dicerem,

qua-

quarumlibet conditionum seruos esse vsui; vtendumque illis, sicut pecuniis, in eo quod valent. Timidiores ergo vtiles erunt ad custodiam ianuarum & rei familiaris: hi enim nec furari audent, nec prauam admittere gentem; ac vigilantes sunt præ timore. Robustiores autem & audaces Stafferii erunt, & ruris custodes, & venatores probi. Agilis quisque & velox non ineptus erit cursor aut tabellarius. Fide pollentes sint hero à latere & custodia. Ingeniosiores præficientur cæteris. Heluetii igitur & Galli in custodia rei familiaris, in parandis obsoniis, in expensis, & mulierum custodia, non autem vini, sunt boni plerumque. Hispani in præfectura aliorum vigilantes sunt, exploratoresque sagaces, & oratores: non autem rem familiarem, aut mulieres, aut negotium vbi plurima fides exigitur, illis, quamuis taciturnis natura, committes, Neapolitani mollioribus seruitijs parui laboris multarumque ceremoniarum apti sunt: Calabri grauioribus, & vbi robur & labor, non autem ceremoniæ, requiruntur. Lombardi aularum magistri optimi reperiuntur. Florentini & Genuenses lucris incumbant, &c. Sic igitur consideratis nationum moribus incedes. Sed fallunt interdum. Propterea indiuiduorum rationem per physiognomiam & commercium cognitorum habere oportet,

8. Mancipia emtitia puerilis ætatis, qui patriam atq; parentes non norint, aut obliuiscantur, habere præstat, quam iuuenilis aut virilis. Item melius est emere seruos, quam mercede conducere: illos enim, vt lubet, tractare poteris; hos nequaquam. Item ad negotia fide indigentia, & rei custodiam Turcæ aptiores sunt. Vbi opus est astu & exploratione aliorum, Mauri. Nigros in operosis negotiis tractare potes prout lubet; plurimo cibo, modico nulloue vino eos pasces. At bonum est, variis ex nationibus linguisque mancipia habere, mistaque tuæ nationis seruis. Qui autem excellentiores sunt, aliis præficientur. Cibus & libertas vilibus, honor & dignitas melioribus stimuli ad bene seruiendum sunto, vt sequentes docebunt sermones.

De

De gubernatione familiæ.

CAPVT III.

De patrisfamilias dominio secundum naturam ac politiam.

ARTICVLVS I.

1. POstquam, quæ forma, & quot quæque essentiales partes familiæ institutioni conueniant, declarauimus; nunc de eiusdem simul gubernatione, singularumque partium, sermonem exactum adiungere oportet.

2. Idem est pater in familia, quod rex in ciuitate: possidetque naturale dominium super vxorem liberosque; politicum super seruos; despoticum super pecora, arbores, villam, ædificiaque sua.

3. Naturaliter mas fœminæ, & parens filiis, dominatur, tribus de causis. Primo, quoniam præcellit vt sapientior, sapientia autem fundamentum naturalis dominii est; quemadmodum & apostolus docet: proptereaque facultatem prædicandi & docendi regulariter fœminis aufert. Secundo, quoniam fortior: natura enim consueuit debilius fortiori subiicere; non tamen vbi debilius sapientius esset. Tertio quoniam aliquid eius sunt: mulier siquidem ex viro originem habet, estque quasi eius pars, licet ad filios sit quasi compars & conprincipium: ex masculo enim fœminaque fit vnus homo perfectus, potens homines generare; quod vna tantum pars sola non potest. Super filios autem, tanquam super rem propriam & partem & fructum suiipsorum, vterque parens dominium habet, licet vxor longe minus.

Quapropter Aristoteles peccat, quum patrem super filium & vxorem habere dominium perfectum negat. Imo perfectius id reputare debuisset, quam quod rex super vasallos habet, vt ex causis dominii paterni iam dictis patesit: siquidem vasallorum

vasalli sunt nonnulli sapientiores & fortiores rege: insuper vasallorum nemo est aliquid regis, vt vxor & filius est patris, secundum naturam, sed secundum ciuitatis institutionem tantum. Quæ ciuitas est multæ familiæ in vnum collectæ: vtque possint commode viuere, præficiunt sibi ipsis patrem vnum communem dictum Regem à regendo, non à dominando. Et licet pater minorem teneat potestatem quam rex, cum nequeat vxorem liberosque occidere, quando morte dignum facinus committunt: hoc non accidit patri ex naturalis dominii defectu, sed politici. Constituerunt enim homines in vnum conuenientes, quod politia Græce dicitur, vt in enormibus delictis, non ad vnius familiæ sed omnium Patrem, iurisdictio pertineret: siquidem particularis patris pietas paterna iudicium rectum non semper admittit; quin plerunque aut semper vxorem natosque accusatos absolueret, aut ita in eos fureret ira, vt subito præter legem crudeliter animaduerteret. Proptereaque Archita nec seruum, donec iræ æstus detumesceret, castigare voluit. Præterea in propriis ægritudinibus ad medicum refugimus omnes, non quia omnes aliquid eius sumus, aut non medici, sed ne nobis, propria affectione decepti, minus recte medeamur. Præterea ipse quoque Deus vxorem marito subiecit dicens: Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui. Idem docet Apostolus: qui & filios parentum ditioni subiicit, sicut & olim Moyses; qui etiam, vt filios venundare possent, legem tulit. Sed cum Aristoteles contrarium argumentatur, ex eo quod iustitia est inter duos diuisos, similiterque & dominium, filius autem est sicut pars patris, seruus vero sicut instrumentum, nihil probat, nisi quod paternum dominium non est acquisititium, nec despoticum, nec ciuile à ciuilitate siue politia institutum, sed naturale, à natura, quod fundamentum est dominiorum omnium, & regula, & robur. Quapropter Senatores Reipublicæ capita, patres vocantur patritiique: & reges antiquitus patres dicebantur: & tota scriptura DEI & Philosophorum meliorum, patres ac pastores eos esse docet. Item nulli dubium est,

Genes. 2.

animam corpori imperare ac dominari, quamuis vnio maior sit inter hoc & illam, quam inter patrem & filium aut vxorem: iustitiaque seruatur inter animam & corpus: qua non seruata, compositi seu indiuidui ruina subsequitur. Propterea in aphorismis politicis dicebamus, haudquaquam vere regem eum esse, in quo anima corpori non dominatur, & sensualitati ratio, Genes. 2. sicut dixit Dominus: Subter te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Præterea quamuis non dicatur ratio rationi dominari, sed voluntati, nec anima sibi ipsi sed corpori, vnde in dominatione requirit diuisionem inter dominantem ac cui dominatur: nihilominus diuisio, seu potius distinctio hæc, debet cum communione & vnione esse. Quilibet enim dominatur illi rei, quæ est sua, in quantum sua, nō in quantum aliena & 1. Cor. 5. extranea. Vnde Apostolus: Quid mihi, inquit, de his qui foris sunt? Et quidem de dominii & iudicatus ratione tunc loquebatur. Ac profecto potestas & ius nascitur ex duarum rerum communione, quæ habitudinem inter se habent excedentis & excessi.

Vxorem, vbi est vnica, participem esse œconomici dominii: vbi plures, nequaquam. Ac magis secundum naturam esse coniugium cum vna, quam cum pluribus.

ARTICVLVS II.

1. VBi viget lex vnam modo habendi vxorem, sicuti Christiana & Romana prisca ac Græca decreuerunt; ibi mulier gubernationis particeps est magis, ac honorata magis, & tanquam pars viri & comprincipium habetur. Idque videtur probasse Deus, dum mulierem ex costa viri ædificauit, exque vno vnam. Et scriptura dicit: Iam non sunt duo, sed vna caro. Idque quoad sexuum finem, qui est alios homines progignere, in vnum conueniendo principium seu conprincipiationem.

2. Vbi.

2. Vbi vero lex plures permittit vxores, ibi tamquam ancillæ tractantur, & non tanquam prolis conprincipium, sed tanquam vas, in quo deponitur semen, quod de se fit fructus, nihil conferente vase: quod non nisi cepis conuenire videmus. Opinio autem Aristotelis, quod fœmina semen prolificum non habeat, licet suis videatur habere quid imperfectum, vana reperitur. Igitur si semen habet, debet tanquam comprincipium reputari, & non sicut saccus, in quo, veluti Turcæ dicunt, quod reponis modo, id inuenies. Et partem enim materiæ & virtutis dat; vt in primo libro dictum est.

3. Propterea magis secundum naturam est matrimoniũ cum vna, quam cum pluribus. Et præter iam dictas causas, maius amoris arctiusque vinculum inter maritum & vxorem vnam & filios colligatur. Quapropter vxorum multitudo apud barbaras magis, quam inter ciuiles nationes in vsu habetur. Haud tamen ideo damnamus, quasi contra naturam sit, vxorũ multitudinem; præsertim si quis in sterilis copulam impegit: quandoquidem Dauid & Patriarchæ plures habuere vxores, & concubinas. Verum enimuero ex animalibus, quæ sunt mansueta magis, ac in quibus communem generationis & educationis & eruditionis natorum mas & fœmina curam gerunt, non nisi vnus vni copulatur; vt columbarum & turturum exemplo docemur. Ast in quibus non est communis cura prolis, sed tota matri relinquitur, vago mares cum pluribus vtuntur coitu, sicut canes, & muscæ, &c. Quoniam vero ad hominem spectat educare ac instruere filios, nec mulier sola in nostra specie huic muneri idonea est, nauralius videtur, vt vnus vnam habeat, quam multas: item vt zelus & discordia inter multas, quæ oriri solet, tollatur.

Leges viri ad vxorem in œcoromica gubernatione.

Articvlvs III.

1. Vir vxorem, tanquam vitæ sociam ac generationis conprincipium, per quam vtriusque æternatur vita, tractare debet; item ex charitate diligere & honorare; cumq; ex ignorantia peccauerit, clam admonere: nec vnquam, nisi ob grauissimas culpas, baculo castigare, sed verecundia sobriisq; verbis: sin autem contumax aut procax foret lasciuaq;, commoditatē peccandi ei auferre, multaq; dissimulare. Nec matrimonium polluat aliarum amore fœminarum, vel deteriorum. Id enim exemplum licentiaq; vxori esset faciendi idem. Nec grauior fœminæ dolor, quam vbi in amore defraudatur. Ex hoc insuper spurii nascentur filii, qui iniuriam vxori & legitimis natis, atq; patri vituperium afferunt. Sit præterea in coitu cū vxore honestas: ac prius à prauis cibis vitiosisq; abstineat actionibus, malignisq; cogitationibus: vt soboles oriatur bona. Docebitq; vxorem, actum venereum non esse à Deo voluptatis causa datum, sed generandorum similium sibi: quod sacratissimum est negotium, & cum reuerentia tractandum. Sic n. probam suscipies prolem; tuæq; vxori meretricios coitus, impudentiam, libidinem effrænem & sine regula, dissuadebis exstinguesque.

2. Potestatem dabis vxori super omnes domesticas fœminas, ac super rei familiaris conseruationem. Non tractabis cum ea inhoneste. Nec gentem adulteram & impudicam in domū introduces. Nec ancillarum instar deprimes. Nec zelotypiam ostentabis, sed confidētiam in illa. Cum autem, quod suspicaris, prauum in ea corrigere volueris, in alterius personam sermonem figurabis. Quod videl. vir quispiam luxuriæ causa vxorem interfecerit: & quod dignas ista luerit pœnas. Crimen exaggerabis, addens, quod si tu loco illius viri esses, longe seueriorem exigeres pœnam. Sed præstabit aliquando, huiusmodi mul-

multa dissimulare,& in eo sese consolari, quod scis, omnes fere mulieres impudicas esse; ac Rinaldum Ariosti imitari, qui experiri noluit in incantato vase, an vxor sua pudica esset, sicut ipse putabat, nec ne? Sic etiam consulit Bernardus Syluester.

3. Quid fœminæ agant, frequenter explorare, animi est exigui otiosique. Et qui huiusmodi explorationi operam dat, perpetuò eos incurret in dolores, quos medicus deturbare nō valet. Præterea nec de domesticorum regimine, nec de rę familiari satis cogitat; sed de zelotypia tantum. Mox odio seruos habere,& amicos suspicione prosequi pergit. Et ex zelo odium, ex odio discordia, ex discordia ruina domus suboritur: sicut Bernardino Sanseuerino principi Bisiniano postremo accidit.

4. Mulieri vestes habenti, & vestes petenti, non dabis. Sobrie ornatam & honoratam, non autem deliciis affluentem & cultu nimio incedere permittes. Alioquin aut, te velle ipsam vendere, aut animi leuitatem ostendes. Idem ages cum filiis aliisque domesticis proportionaliter.

Leges vxoris ad maritum & familiam in œconomico gubernatu.

ARTICVLVS IV.

1. MVlier cogitare debet, se emtam viro esse. Et quia minoris est valoris, dat ipsa precium & mercedem viro, vt sibi sit præsidium ac tutela. Nam & vxores dant viris dotem, vbi mancipiorum loco non habentur. Alibi vero vir emit mulieres, vt apud Chinenses & Machometanos. Mulier ergo summa ope niti debet, ne seruili subiectione digna sit, sed amabilis societatis. Præterea consociationem maritalem non voluptatis causa institutam intelligat, sed vt filiorum tributum Deo ac reipubl. ferant, sibique immortalitatem, & senectuti recompensationem, auxilium, defensionem, alimentum à filiis, & honorem in cœlo & in terra.

2. Vxoris officia Raguel & Anna depinxerunt, quando Saram Tobiæ iuniori in matrimonium coniunxerunt, vt testatur historia sacra, dicens: Apprehendentes filiam parentes, osculati sunt eam, & dimiserunt ire. Monentes eam (1) honorare soceros, (2.) diligere maritum, (3.) regere familiam, (4) gubernare domum, (5.) & seipsam irreprehensibilem exhibere.

3. Debes quidem ô mulier ex lege naturæ honorem senioribus: ergo multo magis Soceris, tanquam parentibus, cum tui mariti parentes sint, quocum vna es caro. Idem debet maritus parentibus vxoris. Ac vicissim vterque omnibus consanguineis affinibusque. Siquidem inter virtutes matrimonii non mediocris reputatur illa, qua discrepantes colligātur familiæ, & discordantes conciliantur, & semina inseruntur ad generosam sobolem. Quapropter si mulier mariti genitores minus honorat, contra matrimonii virtutem it. Consueuit etiam inter socrum atque nurum zelus suboriri, quoniam filii amor in hanc ex matre transfertur. Sic etiam inter generum socrumque: at non tantus. Quapropter hac in re amor patiens, humanus, prudens, ad discordiæ semina suffocanda tollendaque requiritur.

3. Quoad secundum, debet post Deum super omnia diligere maritum: huiusq; voluntatem, tanquam legem à Deo sibi datam in bonis & in indifferentibus reputare, non autem in vitiosis, si quid mali imperaret: sic enim & Deo & marito melius satisfaciet; qui, cum prauus abscesserit affectus, diliget magis vxorem, quod prauitati non consenserit, Præterea quanto magis se à viro amari experitur, tanto magis virum reuereri debet. Nimius enim amor parit contemtum, contemtus odium, odium discordiam & contentionem; ex quibus ad vituperamen & ruinam famæ, rei familiaris, & domus tandem deuenitur. Item ratione nulla matrimonio insidiabitur. Hoc enim principale est in matrimonio, videlicet certitudo prolis ex vna vxore, nulli cognita nisi viro, sic suam immortalitatem qua potest certitudine procurāti. Quapropter si suspicetur aut sciat, alium in sua copula partem habere posse, matrimonii perditur finis,

finis,& desperat in eo vir. Non ergo defraudabit eum, nec zelotypiæ occasionem vllam dabit;& quo zelotypia magis laborantem agnoscit virum, eo magis sanctitatem seruet: inque eius præsentia ab omni intuitu,& verbo,& actu, qui marito non arridet,abstineat. Zelotypo enim & musca, vt in prouerbio est,caballus apparet. Prudentiaque vxoris vera est, si efficiat, vt cor mariti totum se credat sibi,cogitetque,quod vbi abest ipse,in ea consolatio nulla est grata, siue domi siue foris. Præterea non admittet in domum gentem,quam maritus non introduxerit. Id bene Aristoteles adnotauit ad suspiciones tollendas:sique culpa oriretur,non imputaretur vxori. Amplius non amare modo sed etiam timere debet virum, non exigendo ab eo timeri,sed amari tantum, quemadmodum Paulus ad Ephesios concludit, & Petrus alter princeps ecclesiæ laudat Saram in eo, quod Abrahamum maritum vocaret Dominum suum. Idque non voce tantum, vt tempore fit hodierno,sed reperficiebat.

4. Præterea si qua viro aduersa contingeret fortuna,tūc se illi diligentiorem,beneuolentiorem, condolentem & seruientem exhibebit magis. Infortunium enim amoris veri prudentisque periculum facit. Facile est in prosperitate amare, sed in aduersitate etiam heroicum. Recte proinde S.Chrysostomus Saram laudat, quod Abrahamum tot in laboribus & aduersitatibus secuta, tot periculis pro eo sese exposuerit,etiā iacturæ honoris,in Ægypto & in Palæstina. Mulieris quoque is debet esse amor,qui etiam post viri mortem sui experimentum præbeat. Non equidem velim,vt se viuam sepeliat cum marito,sicuti Scytharum vxores:nec vt se cum eo vno in rogo comburant,vt in Narsinga moris est:sed imitentur Iudith,quæ vidualem custodiuit castitatem,& gloriosa inde fuit; & Penelopen,quæ absente viro nullam admisit copulam,vel voluptatem,quamuis à procis sollicitaretur,& à patre soceroque secus suaderetur; vnde meruit, vt Vlysses oblatam à Circe immortalitatem præ ipsa respueret. Non absimile exemplum descripsit in Isabella Ariostus: quæ vt fidem defuncto seruaret Zer-

bino,

bino, mortem propriam astu impetrauit, antequam voluntati sese appetentis consentiret. Secundas tamen nuptias, turturibus damnatas, nequaquam condemnamus, dum pro fide muliebri lubrica erigenda certamus.

5, Tertium Raguelis præceptum fuit, Regere familiam. In quo multa requiritur vxoris prudentia, vt videlicet rationem introitus & exitus rei teneat, & marito referat, & seruis ac ancillis rite dispenset, & singulis propria officia iniungat, imperetque sic vt non contemnatur. Ante omnia vero filias enutriat in timore Dei, interdicat vilis vitiosæque gentis consortium; magistrasque probas eis præficiat; cæterisque seipsam præbeat exemplum, aggrediendo ante omnes exercitia quæcumque honesta, ac mox seruis & ancillis executionem committendo.

6. Quartum fuit, Gubernare domum: videlicet si quid deest ad importandas & exportandas res & conseruandas, considerare: commoditates cunctis functionibus procurare tam in parietibus quam in scriniis cæterisque locis, prout opus esse intellexerit, omniaque marito significare. Præterea inspicere, quid rerum desit, & iubere vt ematur; quid superfluat, curare vt vendatur. Pauperibusque portiones suas elargiri, itē, quantum editur bibiturque in diem, rationem habere; & quātum quotidianæ requirunt expensæ; ac metiri, num censui æquetur an excedat, vel minus sit: efficereque vt sit minus semper, quo possit filiarum dotibus, & domesticis ægritudinibus & infortuniis & extraordinariis sumtibus consulere. Curare insuper, vt ematur linum, lana, bombyx, sericum, ac filatricibus committere, vel, vt domi filentur, prouidere. Supellectilem augere, vestes, lectos, mantilia, manutergia, cæteraque huiusmodi à se sufficienter & promte habere. Vnde Salomon Prouerbiorum vltimo, hæc omnia forti generosæque mulieri in sua domo facienda committit, laudatque: sicut etiam suere, laborare, ornare acuque pingere vestes, &c. Idem legimus à Lucretia Romana fieri apud T. Liuium; & de illustrissimis reginis etiam apud Homerum. Quapropter opificibus hæc non commit-

committet mulier prudens extraneis, nec ab eis facta emet: tum ad euitandos maiores sumtus,(supra duplum enim lucratur, qui domi ista facit,) tum ad declinandum etiam. Otium enim mulieres corrumpit, subministratque eis flagitia, libidines, maledicentias, risus vanos, dicteria, detractiones, desideria aspectandi per fenestras, contemplandi viatores, exercendi amores, inueniendi delicias nouellas, fucandi vultum capillosque, &c. Praeterea res omnes domesticas in locis & officinis & arcis tenere debet, vt statim vbi singulae sint, quando opus fuerit, non ignoret; easque repolire, mundare, reuidereque crebro.

7. Quinto addit: Irreprehensibilem se exhibere in omnibus. Hoc est, in castitate, sicut dictum est, & honestate: & praecipue in moderamine proprii cultus domusque. Haud igitur affectabit deliciosas vestes, ac pulchras magis quam lex permittit, imo semper minus: sicut recte Plato & Aristoteles docuerunt; sed longe rectius Petrus Paulusque apostoli, prohibentibus mulieribus aurum, argentum, vestes preciosas, capillorum incrispationes, multo ergo magis fucationem vt flaccescant. Hoc autem plures ob causas. Primo, quoniam multa pecunia multumque tempus consumitur, vbi nihil prodest sed obest, patrimoniumque sic pessumdatur. Secundo, quoniam occasionem libidinibus aditumque praebent; suntque superfluae illae concinnationes & fucationes, aut circulus laureus ante tabernam, qui transeuntibus dicit, Heic venditur vinum: sic in eis, Heic venditur vinum luxuriae & impudicitiae: estque quaedam ad malum inuitatio. Tertio, quoniam ex huiusmodi excitatur in marito zelotypia: cui vni placendum erat. Quarto, quoniam reuera deformiores ex tali cultu apparent mulieres, & quasi fictitiae, (sicut qui laruatus est quamuis formosa larua, statim dicitur, Fictitius est,) ac nauseam iramque generant, dum videntur quasi hominibus illudere imponereque, ac per fraudem ad sui allicere amorem; qui spontaneus purusq; super cunctas res esse debet.

8. Iste profecto ornatus minus noxius esset. At super san-

ſandaliis incedere, altis palmum vnum & magis, ac vultum reformare, decoriando ipſum litargyrio, fucandoque ſtibio, rubrica, & alto pigmento cæteriſque vnguentis ac ſordibus; non modo diabolicum eſt, quemadmodum Chryſoſtomus Ambroſiuſq; docent, quoniam diuinam picturam emendant; ſed inſuper in ſeipſis fœtidum ingenerant anhelitum, dolores capitis, dentiumq; nigredinem, & debilitatem, & vexationem; fiuntque pallidæ & ſqualentes inſtar cadauerum; vnde coguntur colores appoſitos falſoſque iterum iterumque augere, efficereq; vt mulier non ſit eadem ipſa mulier: quod fuimet annihilatio eſt. Adde quod oſculantes maritos venenatam pigmẽtis faciem, inficiunt, labra commaculant, & nauſeam prouocant. Præterea ſandaliorum craſſities, pondus & altitudo efficit, ne mulier exercere poſſit corpus; & dum ſe mouet aliquorſum, indiget ſeruo cui innitatur, ac ſi paralyſi laboraret: idque aſpicientibus contemtum ipſarum & auerſionem & torporem ingenerat; quemadmodum cum morticinum & turpe quid & valetudinarium ſpectamus. Hinc exercitii defectu fit mulier pallidior, vnde nouis colorationibus opus habet. Sic ſeipſas marcentes putridaſque reddunt, ſobolemque paruam morboſamque, rempublic. contaminant ac degenerem reddunt paulatim. Vnde fucati falſique mores ſequuntur, & in familia & in republica exempla turpia. Dumque ſe pulchros corpore & moribus homines oſtendere ſatagunt per fucum, fiunt turpiſſimi, exigui, putridi, parui, inertes corpore animoque, in vtroque ſexu. Econtra vides Calabras mulieres, quæ craſſa ſandalia & fucos & otium non habent, corpore grandes, agiles, robuſtas, actibus coloribus & voce viuaces. Quas ob res materfamilias huiuſmodi peſtes ex ſua domo eliminabit, ob tot tantaque beneficia, quæ ſibi, domui, filijs, & reipubl. ſubinde ſequuntur. Atqui omnibus hiſce malis occurreretur vnico remedio, faciendo vt mulieres exerceantur continuis vtilibuſque artibus, nec otioſe vnquam viuant.

9. Mulier tandem taciturna eſſe debet & arcanorum tenax, Crimina defectuſque viri non diuulgabit, nec quæ de ipſo nouit,

uit,nec quæ domi geruntur. Nec quæ in ciuitate fiunt,curiose perscrutabitur; sed propriæ domus cura sedula contenta esto. Item dum laborant filiæ ancillæque, leget ipsa aut narrabit pulcras moratasque historias, vtilesque fabellas, vt cum virtute tempus omnes transigant,& leniatur labor. Non admittet fœminas infames aut nequam in domum suam: nec ipsa in domos,vbi parum viget honestas,intrabit. Ante omnia timorem Dei sibi præponet, & pauperibus erogabit eleemosynam animo libenti. Haud tamen arcana commercia, diuturnasq; confabulationes cum monachis & clericis habebit: colloquatur in ecclesia,& vbi & quantum opus est; ne scil. reuerentia erga religionem ex nimia familiaritate eneruetur, nec in malitiam conuertatur,aut scandalum suboriatur. Vtile est etiam mulierib. à vino abstinere,vt nunc Calabris & Romanis olim in vsu fuit:vbi tamen valetudo contrarium non requirit.

De liberorum generatione & educatione.

CAPVT IV.

ARTICVLVS I.

CVram sobolis plurimam esse debere, dictum est superiori sermone. Tempore igitur conceptionis non conueniant maritus & vxor,nisi prius à coitu sex vel septem diebus ad præparandum fœcundum, multum, robustum virtuosumque semen vacauerint. Illisque diebus bonis vescantur cibis; non delicatis saccaris, sed carne vitularum grandiuscularum & animalium fortium generosorûmque, vt in libro quarto de sensu rerum docuimus. Coibunt deinde, sed completa digestione, & bona sub constellatione. Hoc etiam tempore orationibus ad Deum, eleemosynis, pijsque operibus operam dabunt,de virtute colloquentur. Spiritus enim animalis transfunditur in semine cum generantis imaginatione. Vnde Iacob patriarcha fœtus eo qui sibi placebat coloratos nasci colore fecit, pecudum imaginationem tempore coitus

per obiectos colores, quos cupiebat, immutando. Sunt & aliæ historiæ huiusmodi apud Albertum. Quapropter heroum atq; sanctorum imagines domi habere, vtilissimum erit.

2. Postquam conceperit mulier, aliquot dies quiescat; deinde exerceat paulatim corpus ad prolem roborandam: eatque pedester post ortum solis in templum. Tractet de virtute & probitate. Sua enim imaginatio in prolis temperamento potens est: vnde etiam desideratarum rerum speciem in ea exprimit. Animo ergo hilari virtuosoque vt sit curet; probisq; cibis, potius crassiusculis quam delicatis sanguinem alimentumque ingeneret.

3. Editum deinde fœtum ipsa mater, si generosa est, lactabit: sin secus, generosæ alendum dabit nutrici. Nam cum lacte quoque ebibuntur mores, vt Chrysippus ait: S. Thomas vero diceret, morales dispositiones. Vtile insuper est, ab initio fœtum duritiei & frigori assuefacere, vt roboretur. Propterea mos Germanis olim fuit, in fluuium immergere recens natos. Nec delicatis vestibus corpus, nec caput bireto teges, ne flaccescat. Imo sine calceis ad quintum annum educare fœtus præstaret. Cauebis etiam, ne membra torqueantur aut luxentur; & cum ambulare cœperint, machinas, quibus puelli recti absq; periculo retinentur, adhibebis: ac stuppeo circulo caput cinges, ne cadentibus vulneretur.

4. Post hæc infantulos in Dei timore continuo educabis: postque sexennium leui punies percussione, si quando crimen, facto vel verbo incurrunt, aut sacras preces religiososque addiscere actus nolunt. Cauebis mox sub præceptore constitutis, ne cum seruis, ne cum lusoribus, ne cum fœminis nimium conuersentur; nec cum vetulis dormiant, quoniam & mores & temperies sic deprauantur; & quicquid in pueritia addiscitur, in perpetuum retinetur, quemadmodum Plato animaduertit & Horatius.

5. Porro Paulus Apostolus vetat pueros nimis verberari, & male tractari, & terreri, ne timidi ac pusillanimes fiant. Haud tamen propter hoc castigandi non erunt, vbi castigatio neces-

necessaria est, vt virtuosiores fiant. Alioquin, vt idem alibi docet, non liberi sed serui erunt. Quos tunc modo verberamus, cum non bene seruiunt, non autem cum contra propriam animam peccant.

6. De corporis animique exercitiis, deque tota eruditione puerorum volumen iustum aliud proprium requiritur, cum maximi momenti negotium sit in Republica. Quapropter sufficiant heic quæ iam scripsimus, & quę in politicis ac ciuitate solis monuimus.

De rationalium seruorum gubernatione.

ARTICVLVS II.

1. SEruorum alii emtitii sunt mancipiaque, alii spontanei, mercede aliqua ad seruiendum conducti. Horum alii honestis functionibus dicantur; sunt enim aliorum magistri, & natorum, item à cubiculo, à secretis, & huiusmodi. Atque hos honorifice tractabis, & ab humilioribus domicilio mensaque discernes, nisi ecclesiasticus princeps fueris, qui vna cum seruis, in humilitatis exemplum, escam sumis. Cumque fidelem inueneris seruum, tanquam fratrem aut filium habeto. Qui in gradu seruiunt inferiori, pro ipsorum conditione tractentur. Mancipia autem licet durius tractari queant, in hoc tamen herilis charitas & prudentia, ne quis Æsopus aut Plato aut Iosephus sit inter eos, aduigilabit. Ex his enim, nec immerito, Turcarum Rex exaltat.

2. Domus patrisfamilias quasi schola quædam reputanda est, in qua domestici eius humanitatem, modestiam, solertiam, seruiendi ac imperandi rationem addiscant. Alioquin familiæ finis, qui est reipublicæ, sui videlicet totius conseruatio, sibi ipsi contrariabitur, in vitiorum scholam & ciuitatis ruinā conuersus. Quapropter detestabiles sunt familiæ, in quibus ludere taxillis aleisq;, lenocinari, ligurire, pathicam & meretriciam artem exercere, contumeliari aliis, impetere inuali-

 dos,

dos,dicteriis vacare, assassinio & procacitate & maledictis & iniurijs præpotentem fieri,docentur familiares.Herique ipsarum luent coram Deo atrocissimas pœnas peccatorum, quæ ipsorum exemplo aut doctrina, tum in suaipsorum domo,tum postea in ciuitate, vbi ab ipsa separantur, commissa fuerint. Flagitiosos huius negotii effectus Neapoli comperimus, vbi serui alium quasi non habent finem, quam vitia addiscere, & per peccata hero se gratos reddere. Melius olim fuit, cum seruorum loco Neapolitani proceres, quatuor aut decem robustos alebant iuuenes, quibuscum deinde suo Regi in militia seruiebant. Præfatos igitur ludos moresque prauos noster vitabit Oeconomus.

3. Habeat insuper domi præceptorem communem seruorum omnium. A quo bis in die lectionem petant. Discant, quid sit seruire,& quis finis eius; & quæ vitæ probitas; & qualiter Deo seruiant in hero ipsis dato vt Dei vicario, sicut apostolus docet. Officiumque suum non ad oculum, sed in simplicitate cordis faciant, retributionem à Domino dominorum veram sperantes: & denique quicquid in suis quisque functionibus obseruare tenetur.

4. Seruum eum non retinebis, in quo mendacium ter inueneris; nec,quem mendaciis, nisi iocosa sint,aut delationibus vanis & detractorijs delectari agnoueris: nec,qui te coram te laudat,præsertim mendaciter. Cum in latrocinio seruum deprehenderis, è tua eum familia statim eliminabis. Illud etiam cogita, quod ludus & scortatio seruos fere semper fures mendacesque efficiunt.

5. Masculos seruos in fœminarum seruarum cubicula introire non finas: sed exercitia seorsim habeant: res necessarias per rotam ad eas introducant. Ancillam imi gradus, vulgo la vaiassa, cum masculis negotiari vetabis,ne cupidinis verba ad fœminas deferant. Castileonus magnus aulicus permittit suadêtque amores inter seruos atque seruas; vnde & coniugia tandem sequantur. Sed sic ponitur lupanar etiam

in

in vxore & filiabus herilibus: Propterea mihi non arridet.

6. Herus masculorum, hera fœminarum in familia curam gerat. Sed ab hero instituantur vtrique.

7. Mancipia domi ab infantia educata, erunt tibi meliora. Sed filiali disciplina educabis, quo tibi obsequentiora & gratiora fiant.

8. Tria conueniunt seruo, in quantum seruus est: labor, castigatio, & cibus. Et sicut Eccles. 33. dicitur, cibaria & virga & onus asino, panis & disciplina & opus seruo. Absque cibo enim sufficienti laborare non valet. Absque labore fit otiosus, dyscolus, superbus, leno; cæterisque supradictis vitijs imbuitur. Absque castigatione vero longe deterior erit, dominumque contemnet & impetet. Quapropter oportebit vel dimittere, si spontaneus est, vel, si mancipium, efficere de ipso id quod Ecclesiasticus docet; videlicet. Seruo maleuolo tortura & compedes: mitte illum in operationem, ne vacet: multam enim malitiam docuit otiositas. (Idem fere dixit Terentius, & Aristoteles.) Dehinc addit: Si est tibi seruus fidelis, tracta illum vt animam tuam. Exemplum est Tyndarus apud Plautum in Captiuis.

9. Bonum est etiam, spe libertatis gratos officiososque eos facere; item coniugio deuincire, filiorumque procreatione: sic enim de fuga non cogitabunt. Hiq; quasi rectores aliorum erunt in villa, in viridario, in armentis, &c. Sed à pueritia tecum educati, quasi filii fient obsequentes, quemadmodum regi Turcarum Ianizari.

10. Ianitor domus, qui importanda exportandaque obseruat in familiis magnis, senex, aut ad cætera inhabilis, vt mancus, vtilis reputatur. Timidus enim est cautusque huiusmodi, nihil negliget, nec sicarios admittet.

11. Rus incolentes seruos fideles esse oportet, ingenio exiguos, robore validos; suis quemque functionibus per communem magistrum distributos, vt dictum est prius. Habebunt in villica domo propriam culinam, cellarium,

rium, armamentarium, cæteraque necessaria loca, vt de institutione loquentes monuimus.

12. Cum seruum habueris optimum, teipsum omniaque tua illi non credes ita vt ab ipso omnia pendeant: multo ergo minus, si non optimus fuerit homo, nec seruus optimus. Quod si feceris, tunc cæteri ab eo pendebunt serui; & cum abs te auxilium aut gratiam desiderant, illum rogabunt munerabuntque, non te. Tu etiam in contemtum odiumque tuorum seruorum incurres: similiter & is, cui te dedisti. Ipsaque vxor tua, vt obtineat abs te gratiam, se illi subiiciet. Et cũ punire ipsum volueris, non valebit: omnia enim sunt in manu eius. Item sæpe, quicquid ei placet, suadebit tibi; consiliariosque bonos à te fraudulenter separabit: aures tuas, ne quis ad te nõ per eum accedat, obsidebit: & tandem in ruinam te detrudet perducetque. Quas ob res te seruis neutralem ostendito. At eis fauebis magis, qui probi vtilesque tibi ac domui sunt magis. Sic enim non peccabis in te, nec in tuos. Cum autem amor vnius te valde cœperit, celandus est illi saltem in cætero um præsentia. Alioquin aut tu aut ille perditum ibitis. Carolus Magnus cum Gano, & Aman cum Assuero, exempla contra posita sunto.

13. Arenarum Marchio consuluit me, quidnam domino agendum, quando iam seruum quempiam nimis exaltasset, & hic dominatum arripuisset multum, arcana domini cuncta nosset, eiusque negotia & rem in sua teneret manu; si voluntas postea in amorem & exaltationem alterius dominum ferret: Quomodo, inquam, procedendum, ne prior seruus domino nocere queat, nec dominus ipsum huic secundo post habeat absque damno ignominiaque sua? Equidem respondi: nequaquam adeo exaltandum esse seruorum quempiam; vt absque metu alterum postea ei æquare non possis. At cum in hoc incideris erratum, sub honoris prætextu abs te decoratum officio aliquo eum ablegabis; ac interim apud te alterum sublimabis, aut plures; ne de te conqueri possit: atque vt rediens, nidum pro aliis iam factum inueniat. Item cunctis serenum ostendes

vultur:

vultum: nec arcana tua magnique momenti negotia illis credes. At vero tui maiores nati filii, aptiores ad depressionem præpotentis illius serui erunt: arcana ergo negotiaque, quæ illi credita erant, filiis aut nepotibus tuis committe. Sic enim inuidia iraque illius sedatur, cum non conseruis se posthaberi, sed dominis, agnoscet.

14. Veruntamen si eiusmodi seruus præstans vir, teque melior esset, indigne cum tractas tibi perniciem paras: quemadmodum Pharao dum Moysen persequitur, & Saul fidelem magnanimumque Dauid. Rectius tibi consules, eius opera in regimine prudenter vtendo; sicut alter Pharao Iosephi, & Augustus Agrippæ virtutibus vsi sunt. Alioquin si incendium insufflas, augebitur magis.

De animalium plantarumque vsu & gubernatu œconomico.

ARTICVLVS III.

1. DE instrumentis seruisque irrationalibus, deque Agricultura, ac pastorali, volumen proprium faciendum foret. At de his Virgilius Georgia scripsit, Bucolicaque: vtiliter magis illa, hæc poetice magis; Hesiodum imitatus, Theocritumque.

2. Sufficit dixisse, hanc scientiam Oeconomo necessariam esse. Nam & principes, qui equorum curam gerunt, de hac peculiarem codicem habent. Antiqui etiam reges ibant mittebantque filios ad armentorum curam; sicuti de Priamo eiusque liberis legimus. Non ergo pudeat œconomum has nosse artes, sed ignorare.

3. Canes armentorum, ruris, & domus custodes vtiles sunt. Canes parui, qui deliciarum gratia habentur, argumentum leuis inertisque animi sunt: nec retineri debent. Quin contra naturam est cura, quæ in eorum genere paruificando impenditur, ac seruitus quæ erga ipsos exercetur. Multo vtiliores

liores contra animalcula noxia sunt cati. Gallinarum greges, anserum, anatum, & pauonum vtilissimi sunt cum domi tum ruri. Et quicquid habere potes absque pecunia, stultum est negligere. Ergo, sicut dictum est prius, pecudes, vaccas, equas, asinas secundum artem, prout commodum fuerit, educabis. Enitere autem, vt pecora tua sint aliis generosiora. Quod efficies, generationis & educationis rationem habendo; quemadmodum diximus, de humana sobole loquentes hic, & in ciuitate Solis abundantius.

4. Obseruabis per astrologiam tempora generandi, seminandi, arandi, colligendi: & cum commodam deprehenderis constellationem, rem illam, cui commoda est, curabis. Potes etiam penuriam & vbertatem prænoscere; & sic ditari, quemadmodum Thales ex oleo. Vide igitur, quæ de hoc in tertio libro Astrologicorum iudiciorum scripsimus.

5. Cogitabis sedulo de animalium plantarumque victu: etenim esuriunt sitiuntque: nec petere norunt. Nec aliud præter hoc præmium habent.

De Oeconomo patrefamilias, eiusque fine arte & exercitio.

CAPVT V.

OEconomus princeps est ipse paterfamilias. Ad quem omnes domesticas & rusticas artes earumque vsus & inutilitates spectat scire. Intelligat is, se regem esse in domo vna, vt ipsam ad finem reipublicæ immediate perducat, qui est communis felicitas, & per hanc ad Deum summum bonum, omnium bonorum nos conseruantium fontem, supremumque conseruatorem æternatoremque.

2. Patresfamilias, quicunque proprium munus ignorant, persuasumque habent, proprium finem esse in otio deliciisque viuere, omnemque rei familiaris curam in seruos ac dispen-

diſpenſatores reiiciunt; hi quam citiſſime rei & dignitatis iacturam faciunt: venietque ſuper eos egeſtas tanquam vir armatus, ait Salomon. Spernentur & vilipendentur à propriis ſeruis, nedum à ciuibus, & ab amicis deſtituentur. Exemplum poſtremum ſit horum princeps Biſiniani, & Marius Del Tufo.

3. Eius artis functiones tres ſunt. Primo, acquirere. Secundo, acquiſita conſeruare. Tertio, acquiſitis conſeruatiſque frui, eaq; bene diſpenſare.

4. Diſtinguat igitur rem prædiaque ſua fructuoſa ab infructuoſis. Conſideretque, ex quibus lucroſior emergat negotiatio.

5. Diſtribuat ſeruis officia functioneſque. Ita tamen vt functio nulla ſit domeſticæ vtilitatis vacua. Superfluas ergo inutileſque exterminet omnes.

6. Præ oculis Perſicum teneat prouerbium: Oculus domini præ cunctis cibis ſaginat equum. Aliudque Lybicum: Veſtigia domini præ cunctis ſterquiliniis ſaginant agrum. Quę ſi œconomus ſeruet, nec à ſeruis defraudabitur, furta euitabit: nullaque ſeruitia negligenter tractabuntur. Quapropter ſingulis menſium Kalendis, aut cum ſerui de hoc nihil cogitant, officinas officiaque viſitabit; quid deſit, & quam ſedulo aut negligenter fiant omnia, inſpectabit: ſic etiam rus ruſticoſque: interrogabitque omnes in vnum conuenientes, dehinc ſingulos ſeorſim, an recte ſeruitia tractentur; quid deſit quid ſuperſit in ſingulis officiis; quis negligens, quis ſedulus in eis. Prouideat mox quodlibet prudenter. Admoneat omnes cum grauitate. Propriaque ſedulitate cæteros ſedulos efficiat.

7. Quoniam vero membra omnia caput natura imitantur, exiſtimet, quod ſi negligentem ſeipſum propria in re præſtabit, multo negligentiores futuri ſint ſerui in aliena. Mercenarius & qui non eſt paſtor, videt lupum venientem, & dimittit oues, dictum eſt in Euangelio. Ipſe ergo cæteris exemplar eſto. Non inepte quidam dicunt, oportere

Rrr 2 domi-

dominum posterius ire cubitum quam seruos, expergisci vero prius. Id enim vtile est saluti corporis, diuitiis familiæ & securitati; studio etiam philosophię naturalis aut moralis, historiarum, aliarumq; scripturarum, quas patremfamilias scire conuenit. Puto etiam claues palatii apud dominum in nocte reponi oportere, sicut & arcis: quanquam alii contendant, aulæ magistro committendas esse: fœminarum vero apud dominã, vel earum magistram, si per alias portas, quam vbi habitat domina, esset aditus ad illas.

8. Curet etiam dominus res domesticas, fruges, liquores, arma, cæteraque omnia rustica domesticaque, distincta suis quæque locis habere, vt statim sciat, vbi singulæ res iaceant, & quæ supersint, & quæ perierint: tum, ne sibi subripiantur, ipseque cogatur crebro eadem reficere; tum vt, cum opus fuerit, pręsto sint, nec frustra requirantur. Principes autem magni has functiones in paruis per fidelissimos obibunt, in magnis per seipsos.

De œconomica acquisitione.

CAPVT VI.

IN lucrosa acquisitione considerabis, primo, quantum in censu annuo habeas. Si enim duo millia aureorum, non nisi mille pro victu vestituque familiæ aliisque prouisionibus expendes; aut ad summum mille ac quadringentos, computando id quod procuratoribus, curialibus, pauperibus, aliisque extraordinarijs datur. Aliosque sexcentos minime habere te putabis; sed industriis ac lucris applicabis ex tellure & animalibus; lucraque repones pro filiorum & infortuniorum necessitatibus: semperque augendæ rei incumbes, nescius quid futura pariat dies. Vera propositio est: Quicunque tantum rei facit exitum, quantum habet introitum, ditari non potest: sed depauperari eum certum est.

2. Consideret, quantum victui quotidiano impendere possit, emtorique præscribat: qui in libro sumtus diurnos noter,

tet, in noctibus vero singulis domino vel domus magistro videndum offerat, an fraus sit in emtione & dispensatione. Herus tamen vel semel in mense rationem sumtuum totius mensis coram cunctis honestioribus seruis & vilioribus faciat. Ipsi enim bene aut melius norunt, an tanto emtor pretio res comparauerit; ipsumque condemnabunt; nec tu odiosus remanebis. Qui autem hoc facere contemnit, stultus est, propriæque calamitatis amans. Plus rei negligentia in domo consumit, quã incendium in silua, aut hectica in corpore humano.

3. Omnes industrias tuas pro tempore reuises: considerabisque, in qua fortunatior existas: illamque prosequêris. Pecuniam dormire non permittas. Nam licet ipsa non fructificet, fructificantia tamen organa mouet.

4. Rerum familiæ necessariarum in eo tempore comparabis sufficientiam, in qua abundantia ipsarum est maior; vt vini in autumno, frumenti in æstate, carnis porcinæ in hyeme, olei in mense Nouembri, & sic de cæteris. Nec in dies emere præstolaberis: nam duplo fere plus pecuniæ sic expenditur; & minus iocunditatis inest; resque minus electa. Veruntamen ex proprio rure omnia habere præstabit.

5. Quod tibi superest rei, vini, olei, frumenti, &c. vendes cum carius fuerit: & in hoc per Astrologiam iuuat præuisio. Sed penuriam non optabis: nec ex pecunia tua exercebis vsuras. Melius est, exiguo pretio vendere vicinis, quam distantibus pretio multo. Sic enim beneuolentiam, & securitatem, & tutamen lucraberis: præstat habere commodos vicinos, quam incommodos egenosque. Præstat etiam vendere pauperibus, quando pecuniam habent, paruo pretio, quam quando non habent, multo.

6. Fructus prædiorum suorum vendere consueuerunt Athenienses, ac mox, à quibus venditi sunt portionem domui propriæ necessariam emere; vel aliunde dietim. Idque vtile videtur, vt furta ruti euitentur fraudesque, & census sit certus atque in tuto, ac domi prodigalitas non grassetur. Quod enim non emitur, libentius profunditur. Hoc bene ex parte se ha-

bet, cum prædium à ciuitate longe distat, nec satis custodiri potest. Sed cum prope est, beneq; custoditum, domui affluentiam præbet; & ex meliori portione fructuum impletur domus, instituiturq; penus, cætera venundantur. Quapropter nõ expedit emere in dies, nec sequestrare in mensem, sicut Aristoteli placet: sed vtilior est prouisio seu institutio penoris eo tẽpore, quo necessaria exuberant, vt dictum est prius, siue de tuo siue de alieno rure.

7. Nummis, quos annuatim ex summa census seponis, præstat rem fructificantem emere, qualia sunt prædia pecoraque, quam merces terra mariq; periculosas. Curabis emtas secundum philosophiæ & astrologiæ leges.

8. Si quando venundare cogeris, nunquam patrimoniũ aut eius portionem vendito, sed fructus. Ast vtilius erit, hæreditatis partem vendere, quam vsuris subiacere; cum vsura nihil aliud quam latro sit, qui tibi malum prædicit, quod facere intendit.

9. Potentiori te non vendes: nec cum eo lucrosa commercia inibis: ne, quod pecudi quum venatum iret cum lupo, tibi contingat.

10. Donationem irreuocabilem bonorum tuorum, aut legale regimen, filiis tuis aut vxori aut amicis ante mortem ne facias. Alias eorum mancipium, pauper, derisus, & in teipsum continuo iratus & pœnitens facti, misere vitam duces; sicut Lauelli Marchio recens exemplum præbet.

De rei familiaris Oeconomica conseruatione.

CAPVT VII.

NOn minor est virtus, quam quærere, parta tueri: canebat Ouidius. Videtur vero virtus illa etiam necessaria magis. Conseruatio igitur diligentiam postulat, qua inspectes crebro res

res animatas inanimatasq́; , quas possides, vt paulo ante dicebamus: item vt censum totum non expendas; introitus exitusque rationem habeas; superfluos sumtus in victu & vestitu & parasitis & inutilibus rebus non facias; & Salomonis tibi prouerbium insideat animo: Qui amat vinum & pinguia, non ditabitur.

2. Acquirere & non seruare, est, aquam cribro haurire, aut, sicut Aggæus propheta loquitur, ponere in sacculum pertusum. Quod non accidet, si abs te duo mala ablegabis, prodigalitatem & negligentiam; oculos in futurum magis quam in præsens diriges: pecuniam & rem iacturæ periculo non expones, periculosis incertisque negotiationibus addicendo; cauebis rixas, meretricios amores cæteraque vitia; tuum amorem totum in Deum dirigendo, in vxorem, natos, ac familiam, cuius es rex, custos, & vicarius Dei.

3. Inimicos beneficiis magis quam gladio aut litibus tibi subdere curabis.

4. Ciuitatis regimen non optabis nec capesses, nisi coactus. Mox tuo fungêris officio sedulus, & ab auaritia furtoque immunis, tanquam Deo seruiens visibiliter. Sic Deus eo in tempore tuorum bonorum curam geret. At eam, quam potes tu, vtrique muneri operam nauabis: alias tentare Deum videreris. Nemo sibi soli nascitur, ait Plato ad Architam, sed ortus nostri partem sibi patria vendicat, partem parentes, partem amici. Apostolus autem melius: Nemo sibi viuit, & nemo sibi moritur: sed siue viuimus siue morimur, domini sumus. Quod qui cogitat, cuncta rectissime geret.

5. Rem familiarem pessumdare quodcunque vitium, licet lucrosum Machiauellistis appareat, aptum est; conseruare autem virtus quæcunque, quantumuis inutilis appareret; sed alia plus, alia minus.

De

De acquisitorum conseruatorumve bonorum dispensatione & fruitione in vita & morte: & de cura œconomi, quum ei mortem natura intimat.

CAPVT IIX.

ACquisitorum conseruatorumq; bonorum dispensatio fruitioq;, maximum est in œconomia. Est enim ipsorum finis.

2. Auaritiam, tanquam extremum alterum, declinabis. Est enim auaritia timor paupertatis, faciens hominem in continua paupertate viuere, ac seruitute. Dominus est & diues, qui fruitur seruitque sibi de diuitiis: non, qui seruit diuitiis. Fugies & alterum extremum, prodigalitatem. Quæ est seipsum, in medio hostium, armis denudare. Sunt enim diuitiæ arma ac sustētatio vitæ. Qui ipsas nihili pendit, statim in paupertatem, derisum, vituperamen, famem, nuditatem, desperationem, & interdum in mortem ruit. Propterea quidam Marchio dicebat, Viro nobili melius esse mori, quam pauperem fieri: quod Ecclesiast. 40. etiam habetur. Alius vero scriptor, præstare principi, pro dignitatis & imperii conseruatione, in auaritiam, quam in prodigalitatem propendere.

3. Nuptiæ magnorum sumtuum, damnum absque honore afferunt. Sumtus in hastiludiis, & ostentationibus theatricis, & plausibus mulierum & populi & coram principe, sunt vnius diei honor, & centum annorum vituperium. Parasitis & sicariis largiri, vituperium est apertum, larua honoris etiam destitutum. Venatio falconum, & canum delicatorum, & multi sumtus, modicique lucri. Qui largitur pauperi, fœneratur Deo. Prius pasces familiam, cui à Deo positus es curator & rector, quam monachos & clericos parum egentes. In morte prius creditoribus & seruis qui pro te laborant, quam ecclesiæ cui te committes, legata facies. Quod autem sanctis ac Deo vouisti, soluere ne detrectes: ab ipso enim accepisti. Cum tibi exuberant diuitiæ, prius libentiusq; in Dei honorem sacrorūq;

locorum,

locorum, quam in ludos & ostentationes, quas libræas vulgo vocant, expendes. Transeunt enim ista sicut fumus, non relinquunt fructum.

4. Pretiosæ vestes splendentesq; indicium leuitatis animi præbent; inuidiam & fastidium vicino afferunt, obligationemque idem faciendi, suo cum damno atque tuo.

5. Si splendorem in tuis aut vxoris vestib. ostentare cupis, ornatus iste non excedat morem. Addes ei aurum & argentum solidum, quod permanet; non ductile filatumq;, quod disperditur. Catenæ & globuli & fibulæ aureæ, non autem res inauratæ persistunt. Lapilli pretiosi minus tuti sunt: eorum namq; valor sectatur existimationem principum, & vbi pecunia abundat: sed in necessitatibus & casibus & apud populum fere nihil prosunt, aut minuuntur pretio.

6. Vestimentum vnum pro hyeme, alterum pro æstate sufficiunt. Sed duplicando, ita vt alterum in festis diebus, alterum in ferialibus induas, quatuor erunt. Quid si addas alia duo, autumnale & vernale? Septimum poteris adiungere rusticanum; vt cum rus aut venatum vadis, aut alio migras. Idem dico de vestibus fœminarum. Sed pro census ratione tibi consulueris.

7. Impendere pecuniam in pretiosas seruorum libræas, est mera vanitas. Quę quando communis est, necessitatem infert, quemadmodum Neapoli; vbi communis error, fuit perpetuò lex. Quapropter coguntur nobiles in suas vrbes secedere, vasallos deglubere, ac mox miserorum pelle adornati Neapolin redire vicissim.

8. Non te pudeat esse primum ad introductionem frugalitatis modestiæq;, & eliminationem prauarum inutiliumq; cõsuetudinum; vnde conditione ac moribus melior fias. Nam licet in principio absurditas id videatur, postmodũ tamen cuncti laudabunt te: Hoc vnum caueto, ne prauas introducas consuetudines, quamuis honestæ, iocundæ & gratæ videantur.

9. Familiam grossis potius quam delicatis pasces cibis. Nam sic & minus pecuniæ expenditur; & corpus robustius aptiusq; labori, luxuriæ vero minus aptum reddunt.

10. Seruos in communi refectorio pascere conducibilius est, quam seorsum alios ab aliis. Damnosius erit tibi, pecuniã quotidianam pro victu distribuere: sic n. tu plus impendis; ipsi vero manducant minus, cupientes pecuniolam seponere accumulareq;, exque tua mensa extorquere necessarium, nedum superfluum, pro suoipsorum victu: ac quotidie suadere conabuntur tibi, plus obsonii tuam desiderare mensam.

11. In festis diebus vberiorem, non delicatiorem eis largieris cibum, & domi & ruri: cessareq; à laboribus seruos & animalia iubebis, quemadmodum præcepit Dominus Deus; tum vt diuino cultui dent operam; tum propter ipsorum tuamq; vtilitatem; ne continuus labor instrumenta conseruationis destruat.

12. Tua in mensa exquisitos cibos non aggerabis. Semel carnibus, semel piscibus, semel leguminibus aut herbis cum ouo aliquo, vescèris. Idem enim semper & affluenter manducare, nec sanitati nec marsupio commodum est. Semel bene, semel mediocriter, semelque misere vesci, sanitati plurimum confert, vt in prouerbio est.

13. Fac vt marsupium cum gula litiget: tuque huius aut illius patronus non fias, sed iudex: non tamen sæpius pro marsupio sententiam feras. Gula appetitiones producit testes, non quidem iuratos. Marsupium testes euidentes habet, cellarium, horreum, & arcam, vacua vel breui euacuanda. Tu igitur prudenter examinabis vtrosque. At cum gula testes adducit infirmitates, aut debilitates, tunc victrix eat. Qui enim in ægritudine aut necessitatibus parcit pecuniæ, is plus iacturæ facit consequentibus experimentis.

14. Sumtuosa conuiuia non celebrabis. His enim parasiti pascuntur. Qui autem prudens est, tibi detrahet, etiam cum de tuo saturatus fuerit. Nemo paupertatis, quæ te mox apprehendet, sicuti aliorum infortuniorum, miserebitur. Marius Deltufo nostri æui sit exemplar; qui eis, quos Danthes celebrat adnumerari potest

Tranne lo Stricca,
Chi seppe far le temperate spese.

Et

Et Nicolo, che la costuma ricca,
Del Garofano primo discoperse. &c.

Haud negem tamen, amicos splendida excipiendos esse mensa, sed frugaliter, & quum opus habent. Eumq; amicum potius reputabis, qui tibi pecuniam suam, quam qui vitam, offert.

15. Vini vsus tibi parcus. Seruis emtitiis non nisi festis diebus, aut quando non satis recte valent, vinum dabis, tanquam medicinam. Fœminis parum aut nihil. Pueris nunquam nec modicum. Personis robustioribus grauioribusq; moderate. Liberis ante duodeuiginti annos, nisi infirmitas coegerit, vinũ non cõcedes. Iuuenibus licebit, sed aqua temperatum vsq; ad quadragesimumquintum annum: post hoc tempus poterunt liberius potare. Modicum vinum acuit ingenium, corporiq; salubre est. Multum vero obnubilat stupefacitq; ingenium; corpori vero adfert grauedinem, podagras, chiragras, calculum, & obstructiones, &c. Afflictis mærentibusq; vinum vsq; ad ebrietatem propinabis. Sicut enim Salomon & Plato docuerũt, datum est à Deo pro pharmaco contra miserias humanas, vtq; corda mœsta lætificet, ait Dauid, & dolorum ac molestiarum obliuionem adiiciat, quemadmodum Homerus in Telemacho per Helenam ostendit.

16. Dum viuis sanus corpore animoque, testamentum bonorum tuorum facies. Filiis tuis, si nobiles sunt, hæreditatis partitio noxia est. Idcirco maiori totam legabis, qui cęteris alimenta proportionaliter tribuat. Si laboratores sunt, diuisio fiat, prout lubet: facile enim illis est rem laboribus conseruare augereq;. Si mercatores fuerint, diuisio vtilis erit, ne alterius infortunium alteris noceat, nec vlla pars à lucris vacet.

17. Pupillorum tuorum curatorem aut tutorem non recte aliquem ex consanguineis aut affinibus institues, præsertim si & hic filios habeat; sed amicum extraneum, & religiosum. Consanguineos autem conseruatores pupillorum & legatorum bonorum institues, non administratores. Sic enim nec consanguinei nec tutores bonis pupillorum & personis insidiari poterunt, sicut indies faciunt. Exemplo sit Sfortiadum domus

sub Ludouico Sfortia; & Comes Casalduni, à suis consanguineis, atoribus oppressus exspoliatusque.

18. Si tua vxor ante te mortua fuerit, ac tu absque herede & dues viduus remanes, bonum est vxorem iterum ducere. Sed caue ne tu senex iuuenculam accipias, cuius satisfacere libidini non valeas, ne forte adulteros admittat. Satage etiam vt fœcunda sit atque solers. Si liberos iam habes minoris ætatis, præstabit in viduitate relictum ipsorum curam gerere: sin adultes, monasterio tuam senectutem in cultu diuino consummabis.

19. Connubia filiorum tuorum iuxta regulas prius dictas celebrabis. Enitere autem, vt fœminæ, si dotem habēt pinguem, de tua parentela maritos accipiant, masculi vero de aliena vxores.

20. Vxor tua, cum prior obieris, si iuuenis est liberisq; caret, vtilius monasterium quam secundas appetat nuptias. Præstatque illi nubere orbam filiis, quam cum filiis. At si vetula est, malum erit si nubat; detque illi Deus adolescentem maritum, quo omnium peccatorum suorum pœnas luat.

21. Non committas animam tuam diligenti te, sed diligenti animam suam. Restitue ante mortem omnibus quicquid debes. Nec, nisi pro te tute ipse satisfeceris, credas filios pro te satisfactum ire.

22. Deo animam immaculatam, terræ corpus integrum, mundo famam illustrem, filiis hæreditatem splendidam si reliqueris, bene tibi futurum spera in nouissimo die, futurorum principio seculorum.

Responsio ad eos, qui œconomicæ doctrinæ contradicunt.

Rogitās, quid præsens doctrina iuuet, vbi fortuna cōtrariatur? Respondeo, vnūquemq; propriæ fortunæ fabrū esse plerūque; cū vero negligentiæ aliorūq; vitiorum causa in ærumnas inciderit, in fortunā reiicere culpā. Sed profecto raro infortunium diligentiæ ac virtuti coire videbis, rarius autem à negligentia vitioq; disiunctū. Fac tu q; debes, tuaq; cōmenda Deo.

FINIS.

CHA
RI
TAS